ORTAÖĞRETİM

TARİH 10

DERS KİTABI

Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının **30 Kasım 2015** tarih ve **92** sayılı kararıyla (listenin 41. sırasında) 2016-2017 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle **ders kitabı** olarak kabul edilmiştir.

Sami TÜYSÜZ

TUNA
MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.

Bahçekapı Mah. 2460. Sok. No.: 7 06370 Şaşmaz/ANKARA
tel.: (0-312) 278 34 84 belgeç: (0-312) 278 30 46

Bu kitabın tamamının ya da bir kısmının, kitabı yayınlayan şirketin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır. Bu kitabın tüm hakları, TUNA MATBAACILIK AŞ'ye aittir.

Haberleşme Adresi

TUNA MATBAACILIK AŞ

Bahçekapı Mah. 2460. Sok. Nu.: 7 06370 Şaşmaz/ANKARA

tel.: (0-312) 278 34 84 (pbx) belgeç: (0-312) 278 30 46

www.tunamatbaacilik.com.tr

e-posta: tuna@tunamatbaacilik.com.tr

SERTİFİKA NO: 16102

ISBN:978-975-8198-72-6

Editör

Nudar TÜYSÜZ

Dil Uzmanı

Riyazi CANBOLAT

Görsel Tasarımcı

Serkan AVCI

Program Geliştirme Uzmanı

Türkan YILDIRIM

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı

Hasan PEKTAŞ

Rehberlik Uzmanı

Filiz KONCA

Baskı ve Cilt

TUNA MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.

tel.: (0-312) 278 34 84 (pbx) belgeç: (0-312) 278 30 46

www.tunamatbaacilik.com.tr

e-posta: tuna@tunamatbaacilik.com.tr

Baskı Yeri ve Yılı

Ankara, 2016

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

TARİH KİTABINI TANIYALIM 10

1. ÜNİTE: BEYLİKTEN DEVLETE (1300-1453).....11

A. UÇ BEYLİĞİNDEN DEVLETE (1300-1453) 12

1. 14. YÜZYIL BAŞLARINDA YAKIN DOĞU, ANADOLU VE AVRUPA 12
a. 14. Yüzyıl Başlarında Yakın Doğu 12
b. 14. Yüzyıl Başlarında Anadolu 13
c. 14. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Avrupa 13
2. BİR DEVLET DOĞUYOR 14
a. Kayılar Anadolu'da 14
b. Ertuğrul'dan Osman'a 14
c. Uç Beyliğinden Devlete 14
3. BALKANLARDA OSMANLI FETİHLERİ 16
a. Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi 16
b. Edirne'nin Fethi (1363) 16
c. Sırpsındığı Savaşı (1364) 17
ç. Çirmen Savaşı (1371) 17
d. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda İzlediği İskân Siyaseti 18
e. Birinci Kosova Savaşı (1389) 18
f. Niğbolu Savaşı (1396) 19
g. Yıldırım Bayezit'in İstanbul Kuşatmaları 20
4. ANADOLU'DA SİYASİ BİRLİĞİ SAĞLAMA ÇABALARI.21
5. ANKARA SAVAŞI VE SONUÇLARI 22
a. Ankara Savaşı (1402) 22
b. Fetret Devri (1402-1413) 24
6. ANADOLU'DA VE BALKANLARDA SARSILAN HÂKİMİYETİN YENİDEN KURULMASI 24
a. Anadolu'daki Gelişmeler 24
b. Balkanlardaki Gelişmeler 25
c. Edirne-Segedin Antlaşması (1444) 26
ç. Varna Savaşı (1444) 26
d. İkinci Kosova Savaşı (1448) 27

B. OSMANLI DEVLET YÖNETİMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ 28

1. OSMANLI DEVLET ANLAYIŞI 28
2. OSMANLI DEVLET TEŞKİLATININ TEMEL ÖZELLİKLERİ 29

C. OSMANLI ORDU TEŞKİLATI 31

1. KARA KUVVETLERİ 31
a. Yaya ve Müsellemler 31
b. Kapıkulu Askerleri 31
c. Eyalet Askerleri 33
2. DENİZ KUVVETLERİ (DONANMA) 35

Ç. OSMANLI EKONOMİSİ 36

1. OSMANLI EKONOMİSİNİN DOĞAL KAYNAKLARI 36
a. İnsan 36
b. Toprak 36
2. ÜRETİM 37
a. Tarım 37
b. Hayvancılık 38
c. Ticaret 38

Proje Ödevi 40

BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ 41

2. ÜNİTE: DÜNYA GÜCÜ OSMANLI DEVLETİ (1453-1600).....43

A. FATİH VE FETİH 44

1. İSTANBUL'UN FETHİ (29 MAYIS 1453) 44
a. Fethin Nedenleri 44
b. Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar 44
c. İstanbul'un Kuşatılması ve Fetih 46
ç. İstanbul'un Fethi'nin Sonuçları 46
2. FATİH'İN ASKERÎ VE SİYASİ ALANLARDAKİ DİĞER FAALİYETLERİ 48
a. Sırbistan Seferi (1454) 48
b. Amasra'nın Alınması (1459) 48
c. Mora'nın Alınması (1460) 48
ç. Sinop ve Trabzon'un Alınması (1461) 48
d. Eflâk Seferi (1462) 49
e. Bosna-Hersek Seferi (1463) 49
f. Osmanlı-Karamanoğlu Mücadelesi (1466) 49
g. Osmanlı-Akkoyunlu Mücadelesi (1473) 49
ğ. Kırım'ın Fethi (1475) 49
h. Boğdan'ın Alınması (1476) 50
ı. Osmanlı-Venedik Mücadelesi (1479) 50
i. Arnavutluk Seferi (1479) 50
j. İtalya Seferi (1480) 50

B. OSMANLILARDA DEVLET YÖNETİMİ, ASKERÎ TEŞKİLAT VE EĞİTİM.....51

1. OSMANLI DEVLET YÖNETİMİ 51
a. Merkez Yönetimi 51
b. Taşra ve Eyalet Yönetimi 54
2. OSMANLI ASKERÎ TEŞKİLATI 57

3. OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ 58
a. Sıbyan Mektebi 58
b. Medrese Eğitimi 59
c. Saray Eğitimi 59
ç. Askerî Eğitim 60
d. Mesleki Eğitim 61
e. Dinî Kurumlardaki Eğitim 61

C. 15. YÜZYILDA AVRUPA'DAKİ GELİŞMELER 62
1. COĞRAFİ KEŞİFLER 63
a. Coğrafi Keşiflerin Nedenleri 63
b. Başlıca Coğrafi Keşifler 63
c. Coğrafi Keşiflerin Sonuçları 64
2. RÖNESANS 65
a. Rönesans'ın Nedenleri 65
b. Rönesans'ın Avrupa Ülkelerindeki Gelişimi 66
c. Rönesans'ın Sonuçları 67

Ç. I. SELİM (YAVUZ) DÖNEMİ (1512-1520)..... 68
1. OSMANLI-SAFEVİ İLİŞKİLERİ 68
2. OSMANLI-MEMLUK İLİŞKİLERİ 69

D. OSMANLI DEVLETİ'NDE EKONOMİK GELİŞMELER VE TOPLUM YAPISI 70
1. EKONOMİK GELİŞMELER 70
2. OSMANLI TOPLUM YAPISI 71
a. Yönetenler (Askerîler) 71
b. Yönetilenler (Reaya) 71
3. OSMANLI TOPLUMUNDA GÜNLÜK YAŞAM 75
a. Kentlerde Günlük Yaşam 75
b. Köylerde Günlük Yaşam 75
c. Konargöçerlerde Günlük Yaşam 76
4. VAKIF SİSTEMİ 77

E. KANUNİ DÖNEMİ (1520-1566) 78
1. KANUNİ DÖNEMİ'NDE AVRUPA'NIN GENEL DURUMU.. 78
2. KANUNİ DÖNEMİ'NDE AVRUPA'DA GENİŞLEME 78
a. Osmanlı-Macar İlişkileri 78
b. Osmanlı-Avusturya İlişkileri 79
3. DOĞUDAKİ GELİŞMELER 79
4. OSMANLI TÜRK DENİZCİLİĞİ 80
5. DENİZLERDEKİ GELİŞMELER 81
a. Rodos'un Fethi (1522) 81
b. Barbaros ve Preveze Deniz Savaşı (1538) 81
c. Trablusgarp'ın Fethi (1551) 82
ç. Cerbe Deniz Savaşı (1560) 82
d. Malta Kuşatması (1565) 82
e. Sakız Adası'nın Fethi (1566) 82
f. Kıbrıs Adası'nın Fethi (1571) 82
g. İnebahtı Deniz Savaşı (1571) 82
ğ. Fas'ın Osmanlı Himayesine Girmesi (1576) 83
h. Hint Okyanusu'nda Üstünlük Mücadelesi 83
6. KAPİTÜLASYONLAR 94

F. OSMANLI DEVLETİ'NDE HUKUK, BİLİM, TEKNOLOJİ VE SANAT ALANINDAKİ GELİŞMELER 85
1. HUKUK ALANINDAKİ GELİŞMELER 85
2. BİLİM VE TEKNOLOJİ 86
3. EDEBİYAT 89
a. Divan Edebiyatı 89
b. Tasavvuf Edebiyatı 89
c. Halk Edebiyatı 89
4. GÜZEL SANATLAR 89
a. Minyatür Sanatı 89
b. Hat Sanatı 90
c. Çinicilik 90
ç. Tezhip Sanatı 91
d. Ciltçilik 91
e. Kakmacılık 91
f. Ebru Sanatı 91
5. MİMARİ 91
6. OSMANLILARDA EĞLENCE, ŞENLİK VE OYUNLAR .. 92

G. REFORM HAREKETLERİ 93
1. REFORM'UN NEDENLERİ 93
2. REFORM'UN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ 93
3. REFORM'UN SONUÇLARI 94
BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ 95

3. ÜNİTE: ARAYIŞ YILLARI (XVII. YÜZYIL).....97

A. 17. YÜZYILDA ASYA VE AVRUPA DEVLETLERİ İLE OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU.....98
1. AVRUPA'NIN GENEL DURUMU 98
2. ASYA'NIN GENEL DURUMU 99
3. OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU 100
4. 17. YÜZYIL OSMANLI-AVUSTURYA VE OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ 101
a. Osmanlı-Avusturya İlişkileri 101
b. Osmanlı-İran İlişkileri 101
5. İÇ İSYANLAR 102
a. İstanbul İsyanları 102
b. Taşra İsyanları 103
6. GELİŞEN AVRUPA KARŞISINDA OSMANLI DEVLETİ 104
a. Coğrafi Keşifler ve Merkantilizmin Etkisi 104
b. Kapitülasyonların Etkisi 105

7. II. OSMAN'IN (GENÇ OSMAN) ISLAHAT ARAYIŞLARI ... 105
8. IV. MURAT'IN SİYASİ VE ASKERÎ FAALİYETLERİ ... 106
9. TIMAR SİSTEMİNİN BOZULMASI ... 108
a. Mukataa ve İltizam ... 108
b. İltizam Uygulamasının Sonuçları ... 108
10. 17. YÜZYILDA AVRUPA'DA SİYASİ DURUM ... 109
a. Avrupa'nın Genel Durumu ... 109
b. Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) ... 109
11. 17. YÜZYILDA AVRUPA'DA BİLİM VE TEKNİK ... 110

B. IV. MEHMET DÖNEMİ (1648-1687) ... 112
1. IV. MEHMET DÖNEMİ ISLAHATLARI ... 112
a. Tarhuncu Ahmet Paşa ... 112
b. Köprülü Mehmet Paşa (1656-1661) ... 113
c. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1661-1676) ... 113
ç. 17. Yüzyıl Islahatlarının Genel Özellikleri ... 113
2. IV. MEHMET DÖNEMİ SİYASİ OLAYLARI ... 114
a. Osmanlı-Venedik İlişkileri ... 114
b. Osmanlı-Avusturya İlişkileri ... 114
c. Osmanlı-Lehistan İlişkileri ... 114
ç. Osmanlı-Rusya İlişkileri ... 115
d. İkinci Viyana Kuşatması (1683) ... 115
3. 17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ KÜLTÜR, SANAT, MİMARİ VE BİLİM ALANLARINDAKİ ÇALIŞMALAR ... 116
Proje Ödevi ... 120
BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ ... 121

4. ÜNİTE: AVRUPA VE OSMANLI DEVLETİ (XVIII. YÜZYIL) ... 123

A. 18. YÜZYILDA AVRUPA DEVLETLERİ VE OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU ... 124
1. 18. YÜZYILDA GENEL DURUM ... 124
2. 18. YÜZYILDA DEVLETLER ... 125
a. Fransa ... 125
b. İngiltere ... 125
c. Avusturya ... 125
ç. Rusya ... 125
d. Osmanlı Devleti ... 125

B. III. AHMET DÖNEMİ (1703-1730) ... 126
1. III. AHMET DÖNEMİ SİYASİ OLAYLARI ... 126
a. Osmanlı-Rus İlişkileri ... 126
b. Osmanlı-Venedik İlişkileri ... 127
c. Osmanlı-Avusturya İlişkileri ... 127
ç. Osmanlı-İran İlişkileri ... 127
2. III. AHMET DÖNEMİ ISLAHATLARI ... 128

C. 18. YÜZYILDA AVRUPA'DA DÜŞÜNCE HAYATI VE EKONOMİDEKİ GELİŞMELER ... 130
1. AVRUPA'DA DÜŞÜNCE VE BİLİM HAYATI ... 130
2. SANAYİ İNKILABI ... 132
a. Sanayi İnkılabı'nın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi ... 132
b. Sanayi İnkılabı'nın Sonuçları ... 132

Ç. RUSYA'NIN YAYILMA POLİTİKASI KARŞISINDA OSMANLI DEVLETİ ... 135
1. RUSYA'NIN GENİŞLEME POLİTİKASI VE OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ ... 135
a. Osmanlı-Rus, Avusturya Savaşları (1736-1739) ... 135
b. Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774) ... 136

D. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KURULUŞU VE FRANSIZ İHTİLALİ ... 138
1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KURULUŞU ... 138
2. FRANSIZ İHTİLALİ (1789) ... 140
a. Fransız İhtilali'nin Nedenleri ... 140
b. Fransız İhtilali'nin Sonuçları ... 141
c. Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri ... 142
ç. Fransız İhtilali'nin Avrupa'daki Monarşi ve İmparatorluklara Etkisi ... 142

E. III. SELİM DÖNEMİ (1789-1807) ... 143
1. OSMANLI-RUS, AVUSTURYA SAVAŞLARI (1787-1792) ... 143
2. III. SELİM DÖNEMİ ISLAHATLARI ... 144
3. OSMANLI-FRANSIZ SAVAŞI (1798-1801) ... 146

F. 18. YÜZYILDA DEĞİŞİM VE ISLAHATLAR ... 147
1. OSMANLI DEVLET YÖNETİMİNDE DEĞİŞİM ... 147
a. Merkez Teşkilatı ... 147
b. Taşra Teşkilatı ... 148
2. 18. YÜZYIL ISLAHATLARI ... 149
a. 18. Yüzyıl Islahatlarının Genel Özellikleri ... 149
b. 18. Yüzyıl Islahatlarının Osmanlı Toplumuna Etkileri ... 150
c. 18. Yüzyıl Islahatlarının Osmanlı Kültür ve Eğitim Hayatına Etkileri ... 150
ç. 18. Yüzyıl Islahatlarının Osmanlı Sanatına Etkileri ... 151
BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ ... 153

5. ÜNİTE: EN UZUN YÜZYIL (1800-1922) ... 155

A. 19. YÜZYIL BAŞLARINDA ASYA VE AVRUPA ... 156
1. 19. YÜZYIL BAŞLARINDA ASYA VE AVRUPA'NIN GENEL DURUMU ... 156
a. Osmanlı Devleti ... 156
b. İngiltere ... 156
c. Fransa ... 157

ç. Rusya 157
d. Avusturya 157

B. II. MAHMUT DÖNEMİ ISLAHATLARI 158

1. II. MAHMUT DÖNEMİ ISLAHATLARI 158
a. Sened-i İttifak (1808) 158
b. Devlet Yönetiminde Islahat 158
c. Askerî Alanda Islahat 159
ç. Eğitim ve Kültür Alanında Islahat 159
d. Ekonomi Alanında Islahat 159
e. Diğer Islahatlar 160
2. MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ 160
a. Sırp İsyanı 160
b. Yunan İsyanı (Megali İdea) 160
3. AVRUPA DEVLETLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NE UYGULADIKLARI ÇİFTE STANDART 165
a. Viyana Kongresi (1815) 165
b. Şark Meselesi (Doğu Sorunu) 165
4. MISIR SORUNU VE MEHMET ALİ PAŞA İSYANI 166
5. BOĞAZLAR SORUNU 168
6. SANAYİ İNKILABI'NIN OSMANLI DEVLETİ'NE ETKİLERİ 168

C. TANZİMATTAN MEŞRUTİYETE 169

1. TANZİMAT FERMANI 169
2. KIRIM SAVAŞI VE SONUCU 170
a. Kırım Savaşı (1853-1856) 170
b. Paris Antlaşması (1856) 171
3. ISLAHAT FERMANI (1856) 172

Ç. OSMANLI DEVLETİ'NDE ANAYASAL DÜZENE GEÇİŞ ÇABALARI VE SİYASİ GELİŞMELER 173

1. BİRİNCİ MEŞRUTİYET'İN İLANI 173
2. 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE SONRASI 175
a. 1877-1878 Osmalı-Rus Savaşı (93 Harbi) 175
b. Berlin Antlaşması (1878) 176
c. Ermeni Meselesi 177
ç. Kıbrıs'ın Yönetiminin İngiltere'ye Bırakılması 180
d. Tunus'un Fransızlar Tarafından İşgali 180
e. İngilizlerin Mısır'ı İşgali 180
3. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ 180
a. İkinci Meşrutiyet'in İlanı 180
b. 31 Mart Olayı (1909) 182
c. Osmanlı-Alman Yakınlaşması 182
ç. Dağılmayı Önlemeye Yönelik Fikir Akımları 183

D. 19. YÜZYILDA OSMANLI TOPLUMU 185

1. 19. YÜZYILDA OSMANLI TOPLUM YAPISINDAKİ DEĞİŞİM 185
a. Osmanlı Nüfus Yapısındaki Değişmeler 185
b. Osmanlı Kentlerindeki Değişmeler 186
2. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN-YAYIN 187
3. OSMANLI DEVLETİ'NDE KADIN HAKLARI 188
4. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM ALANINDA MEYDANA GELEN GELİŞMELER 190
5. AZINLIKLARIN VE YABANCILARIN AÇTIKLARI OKULLAR 192
6. 19 YÜZYILDA OSMANLI KÜLTÜR VE SANAT HAYATI İLE MİMARİ ANLAYIŞINDA YAŞANAN GELİŞMELER 193
7. MÜZİK, EĞLENCE VE SPOR 194

E. 20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ 196

1. TRABLUSGARP SAVAŞI (1911) 196
2. BALKAN SAVAŞLARI 196
a. Dömeke Meydan Savaşı (1897) 196
b. Birinci Balkan Savaşı (1912) 197
c. İkinci Balkan Savaşı (1913) 198
3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN SONU 198
a. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Dünyanın Genel Durumu ve Savaşın Nedenleri 198
b. Birinci Dünya Savaşı'nın Başlaması 200
c. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girmesi 200
ç. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Savaştığı Cepheler 201
4. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SONU VE MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI 211
a. Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) 211
b. Diğer Antlaşmalar 212
5. SAVAŞ SONRASI (1918-1922) 213
6. ATATÜRK'ÜN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ 214

BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ 215
CEVAP ANAHTARI 217
SÖZLÜK 218
KRONOLOJİ 224
KAYNAKÇA 225
TÜRKİYE SİYASİ HARİTASI 230
TÜRK DÜNYASI HARİTASI 231

TARİH KİTABINI TANIYALIM

Ünite Kavramları

Tarih 10 Öğretim Programı'nda yer alan kavramlar ilgili oldukları ünitenin kapağında verilmiştir. Ünite konularını işlemeye başlamadan önce bir sözlük çalışması yaparak bu kelimelerin anlamlarını bulup defterinize yazınız.

Konuya ilginizi çekmeye, merakınızı uyandırmaya ve konuyla ilgili ön bilgilerinizi harekete geçirmeye yönelik olarak hazırlanmış sorular ve araştırma görevleri.

Konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaya yönelik olarak seçilmiş, içeriği destekleyici metinler.

Konuların, okuma metinlerinin, tabloların, haritaların ve bazı görsel ögelerin sorgulanmasını ve değerlendirilmesini sağlamaya yönelik sorular.

Konu içinde geçen tarihî olaylarla aynı anda dünyanın başka yerlerinde yaşanan olayların eşleştirildiği eş zamanlılık bölümü.

Öğrendiklerinizi pekiştirmenizi ve yazılı anlatım becerinizi geliştirmenizi sağlamaya yönelik olarak hazırlanmış yazma etkinlikleri.

Konularda adı geçen bazı kavramları, olayları, yerleri, kişileri veya eserleri tanıtmak amacıyla yazar tarafından hazırlanmış bilgi notları.

Bazı tarihî olgu ve olayları sınıf içinde canlandırmanızı ve böylece işlenen konuları daha iyi kavramanızı sağlamaya yönelik olarak hazırlanmış sahneleme etkinliği.

Araştırma ve proje hazırlama becerilerinizi geliştirerek konuları en iyi şekilde öğrenmenizi sağlamak amacıyla hazırlanmış proje ödevi.

Ders programının sizlere kazandırmayı amaçladığı bilgi ve becerileri edinme düzeyinizi belirlemeye yönelik olarak hazırlanmış ünite sonu değerlendirme soruları.

AÇIKLAMA

Bu ders kitabı 10. sınıflarda okutulan zorunlu ve seçmeli tarih derslerinin müfredat programlarına uygun olarak hazırlanmıştır. Seçmeli tarih dersi alan öğrenciler ortak konuların yanı sıra, kitabın içindekiler kısmında ve iç sayfalarında zemin rengiyle belirtilen konuları da işleyeceklerdir. Seçmeli tarih dersinin amacı, öğrencilerin tarihsel düşünme ve araştırma becerilerini geliştirmektir. Bu nedenle seçmeli tarih dersini okutan zümre öğretmenleri, öğrencilerine söz konusu becerileri kazandırmaya yönelik çalışmalar yaptırmalıdır. Ayrıca ders kitabındaki konuları derinleştirmek amacıyla farklı kaynaklar belirleyerek öğrencilerin bu kaynaklardan yararlanmalarını sağlamalıdır.

1. Ünite
BEYLİKTEN DEVLETE (1300-1453)

Ünite Kavramları

Fetret Devri	İskân	Lonca
Hanedan	Kolonizasyon	Gedik
Saltanat	Çıkma	Fütüvvet
Örf	Dirlik	Mirî arazi
Tekfur	Hirfet	Yörük
Voyvoda	Ahilik	Tahrir

A. UÇ BEYLİĞİNDEN DEVLETE (1300-1453)

- *"Jeopolitik" kavramı hakkında neler biliyorsunuz?*
- *Jeopolitik konumunun bir devletin gelişimine olan etkilerine hangi örnekleri verebilirsiniz?*

1. 14. YÜZYIL BAŞLARINDA YAKIN DOĞU, ANADOLU VE AVRUPA

a. 14. Yüzyıl Başlarında Yakın Doğu

Kafkasya, İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu topraklarını içine alan bölgeye Yakın Doğu adı verilir. 14. yüzyıl başlarında Yakın Doğu'da bulunan devletlerin başlıcaları; İlhanlılar, Altın Orda, Memluklular ve Türkiye Selçukluları idi **(Harita 1.1)**.

Harita 1.1: *14. yüzyılın başlarında Yakın Doğu ve Avrupa*

İlhanlılar (1256-1335)

İlhanlılar Devleti, Cengiz Han'ın torunu Hülagü Han tarafından İran'da kuruldu. İlhanlılar, İran'ın yanı sıra Kafkasya ve Irak'ı ele geçirdiler. Ayrıca Kösedağ Savaşı'nda yenilgiye uğramış olan Türkiye Selçuklu Devleti'ni de egemenlikleri altına aldılar. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra ise Anadolu'ya valiler atayıp halkı vergiye bağladılar. Gazan Han Dönemi'nde İslamiyet'i kabul eden İlhanlılar 1335 yılında yıkıldılar.

Altın Orda Hanlığı (1342-1502)

14. yüzyılda Yakın Doğu'da bulunan devletlerden biri de Altın Orda Hanlığı idi. Cengiz Han'ın torunu Batu Han tarafından Karadeniz'in kuzeyinde kurulan Altın Orda Devleti, Doğu Avrupa topraklarının büyük bölümünü yönetimi altına alarak Rusları baskı altında tuttu. Böylece kuzeyindeki Rus Knezliği'nin güçlenmesini engelledi. 14. yüzyılın sonlarına doğru Timur'un saldırıları nedeniyle zayıflayan ve parçalanan Altın Orda Devleti 1502 yılında yıkıldı. Bu devletin yıkılışıyla birlikte Ruslar da güneye doğru yayılma imkânı buldular.

Memluklular (1250-1517)

1250 yılında Aybey adında bir Türk komutanı öncülüğünde Mısır'da devlet kuran Memluklular, Moğolların Bağdat'ı işgalinden sonra Abbasi halifesinin koruyuculuğunu üstlenerek siyasi bakımdan İslam dünyasının lideri olmuşlardı. Memluklular Mısır'a doğru ilerleyen İlhanlı Moğollarını 1260 yılında Ayn Calud Savaşı'nda yenerek onları Suriye'den çıkarmışlardır. Ayrıca Moğol baskısı altındaki Türkiye Selçuklularına da yardım etmişlerdir. Fatih Dönemi'nde Osmanlılarla arası açılan Memluklulara 1517 yılında Yavuz Sultan Selim son vermiştir.

b. 14. Yüzyıl Başlarında Anadolu

Türkiye Selçuklu Devleti (1077-1308)

Türkiye Selçukluları 1243 yılında yapılan Kösedağ Savaşı'nda Moğollara yenilmişlerdi. Bu nedenle Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik düzeni bozulmuştu. Anadolu'da tarım üretimi ve ticaret gerilerken Moğol baskısından kaçan Türk boyları sınır bölgelerine doğru göç etmek zorunda kalmışlardı. Selçukluların Moğol egemenliğine girmesi üzerine de sınırlarda bulunan uç beyleri bağımsız birer devlet gibi davranmaya başlamışlardı **(Harita 1.2).**

14. yüzyıl başlarında Anadolu'daki siyasi durumun Osmanlı Devleti'nin kurulup gelişmesine etkileri neler olabilir?

Harita 1.2: *14. yüzyılın başlarında Anadolu*

Bizans İmparatorluğu (395-1453)

14. yüzyılın başlarında varlığını sürdüren devletlerden biri de Bizans İmparatorluğu idi. Bizans, yaşadığı toprak kayıplarına rağmen başta İstanbul olmak üzere Kocaeli Yarımadası'nı, Marmara Denizi'nin güney kıyılarını; Trakya, Yunanistan ve Makedonya ile Ege adalarını hâlâ elinde tutuyordu. Bizans şehirleri tekfur denilen valiler tarafından yönetiliyordu. Tekfurlar, merkezin emirlerini dinlemiyor ve halkı ağır vergilerle eziyorlardı. Diğer yandan İstanbul'da çıkan iç karışıklıklar nedeniyle Bizans İmparatorluğu her bakımdan çöküş sürecini yaşıyordu.

c. 14. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Avrupa

14. yüzyıl başlarında Bizans gibi Balkanlar ve Avrupa'nın diğer bölgeleri de siyasi karışıklıklar içindeydi. Bu dönemde Balkanlarda Sırp, Bulgar ve Macar krallıkları ile Arnavut, Bosna, Hersek, Eflâk, Boğdan ve Erdel Beylikleri bulunuyordu. Bunların en güçlüsü olan Sırp Krallığı, Balkan topraklarının tümünü ele geçirmek için diğer Balkan toplulukları ve Bizanslılarla mücadele hâlindeydi. Balkan milletleri arasında siyasi birlik olmadığı gibi dinsel birlik de bulunmuyordu.

Avrupa'nın Balkanlar dışında kalan diğer bölgelerinde çeşitli devletler hüküm sürüyordu. Almanya'da Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, İtalya'da Venedik ve Ceneviz cumhuriyetleri gibi şehir devletleri vardı. Fransa ve İngiltere henüz kuruluş dönemlerini yaşarken İspanya'daki Kastilya Krallığı her geçen gün güçlenmekteydi. Yine İspanya'da bulunan Müslüman Beni Ahmer Devleti ise yıkılış sürecine girmiş bulunuyordu. 14. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'daki en önemli siyasi gelişme, İngiltere ile Fransa arasında başlayacak olan Yüzyıl Savaşları'ydı.

2. BİR DEVLET DOĞUYOR

a. Kayılar Anadolu'da

Kayılar, nüfus bakımından en büyük Türk topluluğu olan Oğuzların bir koludur. Oğuzların Bozok kolunun Günhan soyundan gelen Kayı boyunun simgesi, iki ok arasında bulunan ok ve yaydır. Kayı sözcüğü ise güçlü, kuvvetli anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in ailesi de Kayı boyundandır.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra diğer Türk boylarıyla birlikte Anadolu'ya göç eden Kayılar ilk olarak Doğu Anadolu Bölgesi'ne geldiler. 13. yüzyılın ilk yarısında da Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykûbat'ın kendilerine yurtluk olarak verdiği Ankara'nın batısındaki Karacadağ yöresine yerleştiler. 1243'teki Kösedağ bozgunundan sonra artan Moğol baskıları karşısında Kayılar batıya doğru ilerleyerek Selçuklu-Bizans sınırındaki Söğüt ve Domaniç'i yurt edindiler. Bundan sonra asıl merkezleri olan Söğüt'ü kışlak, Domaniç'i ise yaylak olarak kullanmaya başladılar.

b. Ertuğrul'dan Osman'a

13. yüzyılın sonlarına doğru Kayıların başında Ertuğrul Bey **(Fotoğraf 1.1)** bulunuyordu. Ertuğrul Bey 1281 yılında ölünce Kayıların başına oğlu Osman Bey geçti.

Fotoğraf 1.1: *Ertuğrul Bey'in büstü*

Osman Bey'in Kayı boyunun başına geçtiği yıllarda Bizans'ın Anadolu toprakları üzerindeki kontrolü büyük ölçüde ortadan kalkmıştı. Bu nedenle Bizans tekfurları, bulundukları bölgelerde bağımsız birer hükümdar gibi davranıyorlardı. Osman Bey, Anadolu'daki Bizans merkezî otoritesinin zayıflığından ve Bizans halkının hoşnutsuzluğundan yararlanarak topraklarını batıya doğru genişletme siyaseti izlemeye karar verdi. Bu amaçla çevresindeki Bizans şehirlerine akınlar yapmaya başladı.

Osman Bey, ilk olarak Eskişehir yakınlarındaki Karacahisar'ı alarak beyliğinin merkezi yaptı. Bu başarısı üzerine Türkiye Selçuklu sultanı tarafından kendisine sancak ve çeşitli armağanlar gönderildi. Böylece Osman Bey, Bizans sınırında görevli bir Selçuklu uç beyi olarak öne çıkmaya başladı.

Osman Bey, Karacahisar'dan sonra Bilecik, İnegöl ve Yarhisar kalelerini alarak fetihlerini devam ettirdi. Bizans'a karşı gerçekleştirdiği gaza faaliyetleriyle Anadolu'daki diğer Türk boylarının sevgisini kazanan ve onların desteğini alan Osman Bey diğer yandan bazı Bizans tekfurlarıyla dostluklar kurdu. Böylece bölgedeki siyasi gücünü arttırdı. Bu arada İlhanlıların Türkiye Selçuklu sultanını tahttan indirerek İran'a götürmeleri Osmanlı Beyliği için bir dönüm noktası oldu. Bu olaydan sonra bazı Selçuklu devlet adamları Osman Bey'in yanına gelerek onun hizmetine girdiler. Osman Bey de Anadolu'da ortaya çıkan bu iktidar boşluğundan yararlanarak 1299 yılında bağımsızlığını ilan etti.

? Anadolu'daki Türk beyleri Osman Bey'in hangi özelliğinden dolayı onun hizmetine girmiş olabilirler?

c. Uç Beyliğinden Devlete

Osman Bey **(Resim 1.1)** bağımsızlığını ilan ettikten sonra Marmara Bölgesi'ndeki fetihlerine hız verdi. 1300 yılında Yundhisar ve Yenişehir'i alarak beyliğin merkezini Karacahisar'dan Yenişehir'e taşıdı. Ardından da kendisini durdurmak ve bulunduğu bölgeden atmak için birleşen Bizans tekfurlarıyla karşılaştı. Osman Bey Bursa, Orhaneli, Kestel ve Kite tekfurlarının katıldığı ve Bizans'ın da desteklediği bir orduyu 1302 yılında **Koyunhisar**'da yenilgiye uğrattı.

Koyunhisar Savaşı ilk Osmanlı-Bizans savaşı oldu. Bu savaşın ardından Osman Bey Bursa, İznik, İzmit gibi Bizans'ın Anadolu topraklarındaki şehirlerini fethetme siyaseti izledi. Bunun için de öncelikle söz konusu şehirlerin etrafındaki kaleleri ve yerleşim yerlerini ele geçirmeye çalıştı.

Resim 1.1: *Osman Bey'i gösteren bir temsilî resim (Konstantin Kapıdağlı, 1804)*

Osman Bey, 1308 yılında İznik yolu üzerindeki Karahisar'ı aldı. 1313'te de Sakarya havzasındaki kaleleri ele geçirdi. 1315 yılından itibaren Bursa üzerindeki baskısını arttıran Osman Bey bir süre sonra rahatsızlanınca devlet işlerini oğlu Orhan Bey'e bıraktı. Orhan Bey, babasının başlattığı kuşatmayı devam ettirerek 1326 yılında Bursa'yı fethetti ve bu şehri Osmanlıların başkenti yaptı **(Harita 1.3)**. Aynı günlerde Osman Bey'in ölümü üzerine devletin başına Orhan Bey geçti.

Orhan Bey Dönemi'nin ilk yıllarında Osmanlılar Kocaeli Yarımadası'nın büyük bölümünü topraklarına katarak kuzeyde İstanbul Boğazı ve Karadeniz kıyılarına ulaştılar. Diğer yandan İznik'i kuşatma altına aldılar. Bu gelişmeler üzerine Bizans İmparatoru III. Andronikos hem kaybettiği yerleri geri almak hem de İznik'in yardımına koşmak amacıyla Anadolu'ya geçti. İznik Kuşatması'na ara veren Orhan Bey, Bizans ordusunu **Palekanon** (Maltepe) denilen yerde karşıladı. 1329 yılında burada yapılan savaş Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Maltepe Savaşı'nın ardından Bizans, Anadolu'da Osmanlılar için bir tehlike olmaktan çıktı.

Harita 1.3: *14. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti*

Maltepe Zaferi'nin ardından Orhan Bey İznik'i yeniden kuşattı. Bir süre sonra dışarıdan yardım alma ümidini de yitirmiş olan İznik halkı, 1331 yılında şehri teslim etmek zorunda kaldı. Orhan Bey 1333'te Gemlik'i, 1337'de de İzmit'i alarak Bizans'ın Anadolu'daki varlığına büyük ölçüde son verdi.

Osmanlıların İzmit'i fethettiği 1337 yılında Avrupa'da da İngiltere ve Fransa arasında 1453'e kadar sürecek olan Yüzyıl Savaşları başladı.

Osmanlılar Bursa ve çevresindeki şehirleri aldıktan sonra Balıkesir ve Çanakkale yörelerini elinde tutan Karesioğulları Beyliği ile komşu olmuşlardı. Ege ve Marmara'ya kıyısı olan ve denizlerde gaza faaliyetinde bulunan bu beylik Karesi Bey'in ölümünden sonra başlayan taht kavgaları nedeniyle karışıklık içindeydi. Orhan Bey bu durumdan yararlanarak 1345 yılında Karesioğulları Beyliği topraklarını ülkesine kattı. Ayrıca Karesi donanması ile birlikte Evrenuz Bey, Hacı İlbeyi ve Ece Halil gibi önde gelen Karesi komutanlarını da hizmetine aldı. Böylece Osmanlı kuvvetlerinin Çanakkale Boğazı üzerinden Rumeli'ye geçmelerini kolaylaştırdı. Osmanlı Devleti, Karesioğulları Beyliği'ni kendisine katmakla Anadolu Türk siyasi birliğini sağlama yolunda ilk önemli adımını atmış oldu.

Sizce Karesioğulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne katılmasının en önemli sonucu nedir? Neden?

3. BALKANLARDA OSMANLI FETİHLERİ

a. Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi

Osmanlılar, Karesi Beyliği içindeki taht kavgalarından yararlandıkları gibi Bizans'ın iç karışıklıklarından da yararlandılar. 1341 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos ölünce yerine küçük yaştaki oğlu Yuannis geçti. Yuannis'e vekâlet eden saray bakanı Kantakuzen'in kendisini imparator ilan etmesiyle de Bizans'ta taht mücadelesi başladı.

Kantakuzen taht mücadeleleri sırasında Orhan Bey'den aldığı yardımlarla Bizans imparatoru oldu. Bu yardımın karşılığında da Gelibolu Yarımadası'ndaki **Çimpe Kalesi**'ni Osmanlılara bıraktı. 1353 yılındaki bu olayla birlikte Osmanlı Devleti, Avrupa kıtasındaki ilk toprağını kazandı. Aynı zamanda Rumeli'deki fetihleri kolaylaştıracak bir askerî üsse de sahip oldu.

Çimpe Kalesi'ne yerleşen Osmanlı kuvvetlerine Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa komuta ediyordu. Süleyman Paşa, Rumeli'ye geçirdiği askerleriyle 1354 yılında Gelibolu'yu fethederek burayı kendisine merkez yaptı **(Resim 1.2).** Ardından da Tekirdağ'a kadar uzanan Marmara Denizi kıyılarını ve Bolayır'ı aldı. 1357'de ise Tekirdağ, Malkara, Çorlu ve Lüleburgaz'ı fethetti. Süleyman Paşa'nın bir av sırasında atından düşerek ölmesi üzerine Rumeli'deki Osmanlı kuvvetlerinin komutasını kardeşi Murat Bey üstlendi.

Resim 1.2: *Osmanlıların Rumeli'ye geçişini gösteren bir temsilî resim (Hasan Zavari)*

b. Edirne'nin Fethi (1363)

Süleyman Paşa'nın ve 1362 yılında da Orhan Bey'in ölümleri üzerine Osmanlıların Rumeli'deki ilerleyişi kesintiye uğradı. Bu durumdan yararlanan Bizans; Lüleburgaz, Çorlu ve Malkara'yı Türklerden geri aldı. Aynı günlerde Orhan Bey'in yerine geçen oğlu I. Murat, Ankara üzerine sefere çıkmış bulunuyordu. I. Murat 1362 yılında Ankara'yı topraklarına katıp Anadolu'daki durumunu güçlendirdi. Daha sonra da Rumeli'ye geçerek kaybedilen yerleri geri aldı. Ancak onun asıl isteği, Balkanların kapısı durumundaki Edirne'yi fethederek Bizans'ın batı ile bağlantısını kesmekti. Bu amaçla I. Murat, komutanlarından Lala Şahin Paşa'yı Edirne üzerine gönderdi. Lala Şahin Paşa, 1363 yılında **Sazlıdere**'de yapılan savaşta Bizans ordusunu ve ona yardıma gelen Bulgar kuvvetlerini bozguna uğratarak Edirne'yi fethetti.

Osmanlılar, Edirne'den sonra Filibe ve Gümülcine'yi de alarak Balkanların kapısını açtılar. Aynı zamanda Bizans'ın Türklere karşı Balkan devletlerinden yardım alma imkânını da ortadan kaldırdılar. Bir süre sonra da Edirne'yi başkent yaparak Balkanlara doğru ilerleyişlerine hız verdiler.

Osmanlı Devleti'nin başkentini Bursa'dan Edirne'ye taşımasının nedenleri neler olabilir?

c. Sırpsındığı Savaşı (1364)

Osmanlıların Edirne'yi fethettikten sonra Makedonya ve Bulgaristan içlerine doğru ilerlemesi üzerine Sırplar ve Bulgarlar endişeye kapıldılar. Balkanlardaki Türk ilerleyişini durdurmak ve Türkleri Balkanlardan çıkarmak isteyen bu milletler papalık ve diğer Avrupa devletlerinin de desteğini alarak bir Haçlı ordusu oluşturdular. Ardından da Macar Kralı Layoş'un komuta ettiği bu orduyla birlikte Edirne'ye doğru yürüyüşe geçtiler. Bunun üzerine Edirne'de bulunan Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa, Hacı İlbeyi komutasındaki kuvvetlerini keşfe çıkardı. Hacı İlbeyi, Haçlıların düzensiz biçimde ilerlediğini görünce yakaladığı fırsatı kaçırmak istemedi. Meriç Nehri kıyısında konakladıkları sırada Haçlılar üzerine düzenlediği ani bir gece baskınıyla onları bozguna uğrattı **(Resim 1.3).**

Resim 1.3: *Sırpsındığı Savaşı'nı gösteren bir temsilî resim (Mustafa Cemil)*

1364 yılında yapılan ve **Sırpsındığı Savaşı** adı verilen bu savaş Osmanlıların Haçlılara karşı yaptıkları ilk savaştır. Sırpsındığı Savaşı ile Osmanlı Devleti Edirne, Batı Trakya ve Meriç Nehri üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmiştir.

ç. Çirmen Savaşı (1371)

Sırpsındığı Savaşı'nda uğradıkları ağır bozgunun yaralarını sarmak isteyen Sırp Kralı, I. Murat'ın Anadolu'da bulunmasından faydalanarak Osmanlı Devleti'ni hazırlıksız yakalamak istedi. Bu amaçla Makedonya'daki Sırp prensliklerinin de desteğiyle Edirne'ye doğru ilerleyişe geçti. Ancak Evrenuz Bey komutasındaki Osmanlı kuvvetleri ile girdiği savaşta kendisi hayatını kaybederken ordusu da bozguna uğramaktan kurtulamadı.

1371 yılında Meriç Nehri kıyısındaki Çirmen'de yapılan bu savaşın sonunda Makedonya yolları Osmanlılara açılırken Kavala, Drama ve Serez Osmanlı topraklarına katıldı. Ayrıca Makedonya'daki Sırp prensleri, Bulgar Kralı ve Bizans imparatoru Osmanlı hâkimiyetini tanıdı. Böylece Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ilerleyişi hız kazandı.

Balkanlardaki Osmanlı İlerleyişinin Sırları

Balkanlardaki Osmanlı fetihlerinin neden bu kadar kolay olduğunu açıklamak güç değildir. Osmanlı ilerleyişi, bir yığın bağımsız kral, despot ve ufak beyin kendi yerel çekişmelerinin çözümü için dış yardım aramakta tereddüt göstermediği politik bir parçalanma dönemine denk düşüyordu. Balkanlarda hüküm süren bu çözülüş içinde yalnız Osmanlılar tutarlı bir politika izliyorlardı. Bunun uygulanabilmesi için gerekli askerî güç ve merkezî yetki de yalnız onlarda vardı. Avrupa'nın ilk daimî ordusu yeniçeriler Osmanlılara büyük bir üstünlük sağlıyordu. Doğrudan doğruya kendi buyruğu altında olan bu orduyu sultan, Edirne'nin alınışından sonra savaş tutsaklarından kurmuştu. Ayrıca her balkan devletinde, biri Macar ya da Latin Hristiyanlarıyla ittifaka, öbürü de Osmanlılarla iş birliğine hazır iki hizip vardı. Genellikle soylular, üst düzey din adamları, yazar çizer takımıyla saraylılar Batı Hristiyanlarının yardımından yana idiler. Rum Ortodoks nüfus ise İtalyan veya Macar hâkimiyetine ve Latin etkisine bağnazca karşı idi. Onlara arka çıkan Osmanlılar ise Ortodoks Hristiyan halkı haraç veren tebaa olarak benimsediler.

Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), s. 17.

Halil İnalcık'a göre Osmanlıların Balkanlarda ilerleyişini kolaylaştıran etkenler neler olmuştur?

d. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda İzlediği İskân Siyaseti

Osmanlı Devleti Balkanlarda fethettiği yerleri elinde tutabilmek için buralarda Türk nüfusunu arttırmaya çalıştı. Bu amaçla Balkanlarda fethettiği yerlere Anadolu'dan getirdiği Türk ailelerini yerleştirdi. Osmanlı Devleti, **iskân** adı verilen bu yerleştirme işlemini rastgele değil, belli kurallara göre yapıyordu. Bunu bir kolonizasyon yöntemi olarak uygulayan Osmanlı Devleti, iskân ettireceği toplulukları seçerken Anadolu'da konargöçer şekilde yaşayan Türk topluluklarına öncelik veriyordu. Diğer yandan göçmenleri, uyum sağlamalarını kolaylaştırmak için, geldikleri yerlerle benzer iklim özelliklerine sahip bölgelere yerleştiriyordu. Ayrıca aralarında anlaşmazlık bulunan Anadolu'daki iki aileden birini göç ettirerek kavgaları önlemeye çalışıyordu. Osmanlı Devleti göçmenlere, yerleştirildikleri bölgelerde tarım yapabilmeleri için ihtiyaçları olan araç ve gereçleri veriyor, onlardan belli bir süre vergi almıyordu. Bununla birlikte göçmenlerin yerleştirildikleri yerlerden izinsiz olarak ayrılmalarına da müsaade edilmiyordu.

Osmanlı iskân politikası içinde özellikle ordunun geçiş yollarının, geçitlerin ve önemli şehirlerin bulunduğu bölgelerin Türkleştirilmesi ayrı bir önem taşıyordu. Böylece ordunun Balkan memleketlerinde güvenli biçimde ilerleyerek batıya doğru fetihlerini devam ettirmesi amaçlanıyordu. Devlet, Anadolu'dan getirdiği Türk topluluklarının Balkanlara yerleştirilmesi sırasında Müslüman olmayan yerli halkı incitmemeye de büyük önem veriyordu. Onların dillerine ve dinlerine müdahale etmiyor, gelenek ve göreneklerini eskiden olduğu gibi serbestçe sürdürmelerine izin veriyordu. Ayrıca kendisinden önceki yönetimlerin koyduğu ağır vergileri hafifleterek ve adaletli bir yönetim sergileyerek Balkanlardaki yerli halkı kendi idaresine ısındırmaya çalışıyordu.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda izlediği iskân siyasetinin sonuçları hakkında neler söyleyebilirsiniz?

e. Birinci Kosova Savaşı (1389)

Türk akıncılarının Makedonya'yı alarak Sırbistan sınırına dayanmaları ve Bosna'yı tehdit eder hâle gelmeleri üzerine Sırplar ve Boşnaklar Osmanlılara karşı birlikte hareket etmeye karar verdiler. Bu ittifak Sırp-Boşnak ortak kuvvetlerinin 1387 yılında Ploşnik'te bir Osmanlı akıncı birliğini yenmesiyle birlikte daha da güçlendi. Kazandığı bu zafer nedeniyle cesaretlenen Sırp Kralı Lazar; Boşnak, Macar, Arnavut ve Ulah askerlerinin de yer aldığı yeni bir Haçlı ordusu kurdu.

Balkanlarda bu gelişmeler yaşanırken I. Murat **(Resim 1.4)** Anadolu'da bulunuyordu. Padişah durumu haber alır almaz Rumeli'ye geçerek savaş hazırlıklarına başladı. Ordunun maneviyatını güçlendirmek ve asker sayısını arttırmak için Haçlı ittifakına karşı, gönüllülere çağrıda bulunurken Anadolu beyliklerinden de yardımcı kuvvetler istedi. I. Murat bir yandan da Veziriazam Çandarlı Ali Paşa komutasındaki kuvvetlerini Bulgaristan'a göndererek Haçlı ittifakına giren Bulgar Kralı'nı savaş dışı bıraktı.

I. Murat hazırlıklarını tamamladıktan sonra ordusunun başında Haçlılar üzerine harekete geçti. İki ordu 1389 yılında Üsküp'ün kuzeyindeki **Kosova**'da karşılaştı. Savaş Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Bozguna uğrayan Haçlılar geri çekilirken Sırp Kralı Lazar tutsak alındı. I. Murat ise savaş alanını gezdiği sırada Miloş adlı bir Sırp askeri tarafından hançerlenerek şehit edildi.

Resim 1.4: *I. Murat'ı gösteren bir temsilî resim (Konstantin Kapıdağlı, 1804)*

Murat Hüdavendigâr Nasıl Şehit Edildi?

I. Murat'a suikast olayı çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde anlatılır.

Birçok Türkçe kaynakta I. Murat'ın geleneksel olarak savaş alanının dolaşırken Sırp Despotu Lazar'ın damadı olan yaralı Miloş'un hançerine hedef olduğu yazılıdır. Yaralı padişah, otağına götürülmüş ama kurtarılamamıştır.

Feridun Bey, Münşeat adlı eserinde, Miloş'un Müslüman olmak istediğini ileri sürerek I. Murat'a yaklaşıp yeninde sakladığı hançerle onu kalbinden vurduğunu bildirir.

Sırp kaynaklarına göre ise bir Sırp asılzadesi olan Miloş, I. Murat'tan görüşme talep etmiş; talebinin kabul edilmesiyle serbestçe I. Murat'ın otağında huzuruna çıkmış ve üzerine atılıp onu hançerlemiştir.

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Birinci Kosova Zaferi sonucunda Sırplar bir kez daha Osmanlı üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldılar. Böylece Kuzey Sırbistan yolu Osmanlılara açılırken Tuna Nehri'nin güneyindeki topraklar da büyük ölçüde Osmanlı hâkimiyetine girdi **(Harita 1.4)**. Birinci Kosova Savaşı'nda Anadolu beylikleri ilk defa asker göndererek Osmanlı Devleti'ne yardım ettiler. Böylece Anadolu Türk siyasi birliğinin kuruluşu yolunda önemli bir adım attılar.

f. Niğbolu Savaşı (1396)

I. Murat'ın Kosova savaş meydanında şehit düşmesinin ardından 1389'da yerine oğlu Yıldırım Bayezit geçti. Babası gibi Balkanlardaki fetihlere devam eden Yıldırım Bayezit önce Osmanlı topraklarına saldıran Eflâk Voyvodası Mirçe üzerine sefere çıkarak onu kendisine bağladı. Ardından da Tuna Nehri'nin önemli geçiş noktalarını kontrol altına alarak Macarlarla sınır komşusu oldu. Osmanlı ilerleyişi karşısında Macar Kralı Sigismund Avrupa devletlerinden yardım istedi. Aynı günlerde Yıldırım Bayezit'in İstanbul Kuşatması'nı yeniden başlatması nedeniyle Bizans İmparatoru da Avrupa'yı yardıma çağırmıştı. Bunun üzerine Papa IX. Bonifas, Türklere karşı yeni bir Haçlı seferi başlattığını ilan etti. Böylece hemen hemen bütün Avrupa devletlerinin katıldığı büyük bir Haçlı ordusu kuruldu.

Macar Kralı Sigismund'un komuta ettiği Haçlı ordusu 1396 Eylül'ünde Osmanlı topraklarına girerek Tuna Nehri kıyısındaki Niğbolu Kalesi'ni kuşattı. Bunun üzerine Yıldırım Bayezit İstanbul Kuşatması'nı kaldırarak Edirne'de topladığı ordusuyla birlikte Niğbolu'ya doğru yürüyüşe geçti. İki ordu **Niğbolu** Kalesi önlerinde karşı karşıya geldi. 25 Eylül 1396 tarihinde burada yapılan savaşta Osmanlı ordusu, Haçlıları büyük bir bozguna uğrattı.

Harita 1.4: *1389 yılında Osmanlı Devleti*

Niğbolu Savaşı sonucunda, Bulgar Krallığı kesin olarak ortadan kaldırıldı. Bulgaristan Osmanlı topraklarına katılırken Macaristan içlerine yapılan akınlarla da Macarların gücü büyük ölçüde kırıldı. Haçlı dünyası ise bu savaşta uğradığı ağır kayıplar nedeniyle Türkler üzerine uzunca bir süre yeni bir Haçlı seferi düzenleme cesareti gösteremedi.

Niğbolu Zaferi, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da bulunan Türk beylikleri üzerindeki etkisini ve saygınlığını artırdı. Bu arada Mısır'da bulunan halife de kendisine gönderilen zafernameye verdiği cevapta, Yıldırım Bayezit'e, "Anadolu'nun Sultanı" anlamında **Sultan-ı İklim-i Rum** unvanı ile hitap etti.

Haritaya bakarak Yıldırım Bayezit'in tahta geçtikten sonra izleyeceği politika hakkında neler söyleyebilirsiniz?

g. Yıldırım Bayezit'in İstanbul Kuşatmaları

Resim 1.5: *Yıldırım Bayezit'i gösteren bir temsilî resim (Konstantin Kapıdağlı, 1804)*

Osmanlı-Bizans mücadelesi sırasında Bizans sürekli olarak Haçlıları Osmanlılar üzerine kışkırtıyor, Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve Anadolu'da siyasi birliğin kurulmasını önlemek için her yola başvuruyordu. Diğer yandan Anadolu ve Trakya'daki topraklarını kaybetmesine rağmen İstanbul'u elinde tutarak Osmanlı toprak bütünlüğünü zedeliyor ve iki kıta arasındaki geçişleri zorlaştırıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin, Anadolu ve Balkanlara doğru güvenli bir şekilde ilerleyebilmesi için İstanbul'u mutlaka fethetmesi gerekiyordu.

Osmanlılar, Orhan Bey ve I. Murat Dönemleri'nde İstanbul ile yakından ilgilendikleri hâlde Yıldırım Bayezit **(Resim 1.5)** Dönemi'ne gelinceye kadar şehri doğrudan kuşatma altına alamadılar. Yıldırım Bayezit ise 1391 yılında başlattığı ve aralıklarla 1396 yılına kadar devam ettirdiği kuşatmayı Haçlıların Niğbolu Kalesi önlerine gelmesi üzerine yarıda kesmek zorunda kaldı.

Niğbolu Zaferi'nden sonra Yıldırım Bayezit kuşatmayı kaldığı yerden devam ettirdi. Padişah, Karadeniz yoluyla Bizans'a gelebilecek yardımları engellemek için İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasına **Güzelcehisar**'ı (Anadolu Hisarı) **(Fotoğraf 1.2)** yaptırdı. Böylece dışarıdan yardım alma ümitlerini büyük ölçüde kaybeden Bizans imparatoru barış istemek zorunda kaldı. Bunun üzerine Yıldırım Bayezit, aynı günlerde doğuda beliren Timur tehlikesini de dikkate alarak antlaşma teklifine olumlu cevap verdi.

Fotoğraf 1.2: *Anadolu Hisarı'ndan bir görünüş*

Osmanlı Devleti ile Bizans arasında 1400 yılında yapılan antlaşmaya göre Bizans imparatoru, İstanbul'da bir Türk mahallesi kurulmasına izin verdi. Yine bu antlaşmayla imparator, Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi ödemeyi, şehirdeki Müslümanlar için kadı atanmasını ve İstanbul'daki camilerde Osmanlı padişahı adına hutbe okunmasını kabul etti.

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da bir Türk mahallesinin kurulmasına önem vermesinin nedenleri neler olabilir?

4. ANADOLU'DA SİYASİ BİRLİĞİ SAĞLAMA ÇABALARI

Osmanlı Devleti, Anadolu Türk siyasi birliğini kurma yolundaki ilk adımlarını Orhan Bey Dönemi'nde attı. Orhan Bey Karesioğulları Beyliği ile Ankara'daki Ahi Beyliği'ni Osmanlı Devleti'ne kattı. I. Murat ise oğlu Yıldırım Bayezit'i Germiyanoğulları beyinin kızıyla evlendirerek bu beyliğe ait Kütahya, Simav, Tavşanlı ve Emet'i çeyiz olarak Osmanlılara bağladı. Hamitoğulları Beyliği'nden ise 80 bin altın karşılığında Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç ve Isparta'yı aldı.

Osmanlı Devleti, Germiyanoğulları ve Hamitoğulları Beyliklerine ait toprakları kendisine bağladıktan sonra Karamanoğulları Beyliği ile komşu oldu. Türkiye Selçuklu Devleti'nin devamı ve mirasçısı olduklarını iddia eden Karamanoğulları, Anadolu Türk siyasi birliğini kurma konusunda Osmanlılarla rekabet halindeydi. Bu nedenle I. Murat Dönemi'nde başlayan Osmanlı-Karamanoğlu mücadelesi Yıldırım Bayezit Dönemi'nde de devam etti.

Yıldırım Bayezit, Karamanoğullarının diğer bazı beyliklerle birlikte Osmanlı topraklarına saldırması üzerine 1390 yılında Anadolu Seferi'ne çıktı. Bu seferi sırasında padişah Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Hamitoğulları ile Germiyanoğulları Beyliklerine son verdi. Ardından da Konya'yı kuşatarak Karamanoğlu beyini barış istemek zorunda bıraktı. Yapılan antlaşmayla Çarşamba Suyu'nun batısında kalan yerler Osmanlı topraklarına katıldı. Yıldırım Bayezit ertesi yıl Candaroğulları Beyliği üzerine sefere çıktı ve Sinop dışında kalan topraklarını alarak bu beyliğe son verdi. Ayrıca Amasya ve Merzifon'u da topraklarına kattı.

Osmanlıların Balkanlarda Haçlılarla uğraşmasını fırsat bilen Karamanoğulları yeniden saldırıya geçtiler. Bunun üzerine 1397 yılında Anadolu Seferi'ne çıkan Yıldırım Bayezit, Konya'yı alarak Karamanoğulları Beyliği'ne son verdi. Ardından da Sivas, Kayseri, Divriği, Niksar, Elbistan ve Malatya'yı ele geçirerek sınırlarını doğuda Fırat Nehri'ne kadar genişletti **(Harita 1.5)**. Böylece Anadolu Türk siyasi birliğini büyük ölçüde sağlayan ilk Osmanlı padişahı oldu.

Osmanlı Devleti'nin Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamak istemesinin nedenleri neler olabilir?

Harita 1.5: *1402 Ankara Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti*

Osmanlı Devleti Yıldırım Bayezit Dönemi'nde doğuda Akkoyunlular ve Karakoyunlular Devletleri ile komşu oldu.

Karakoyunlular Devleti (1365-1469)

14. yüzyılın ikinci yarısında, Van Gölü kıyısındaki Erciş merkez olmak üzere kurulmuş bir Türkmen devleti olan Karakoyunluların kurucusu, Oğuzların Yıva boyundan gelen Bayram Hoca'dır. Kuzeyde Erzurum'dan güneyde Musul'a kadar uzanan toprakları hâkimiyeti altına alan Bayram Hoca'nın ardından devletin başına sırasıyla Kara Mehmet ve Kara Yusuf geçtiler. Karakoyunlular, bu hükümdarlar döneminde Akkoyunlular ve Timur Devleti ile mücadele ettiler. Timur ile Yıldırım Bayezit arasındaki mücadelede Osmanlıların yanında yer alan Karakoyunlular 1469'da Akkoyunluların saldırılarıyla siyasi varlıklarını kaybettiler.

Karakoyunlular, imar faaliyetleriyle Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine katkıda bulundular.

Faruk Sümer, İslam Ansiklopedisi, Karakoyunlular maddesi, C 24, s. 434-438 (Düzenlenmiştir.).

Akkoyunlular Devleti (1350-1502)

Oğuzların Bayındır boyundan gelen Akkoyunlular, 14. yüzyılın ortalarına doğru Diyarbakır ve çevresini yurt tutarak Doğu Anadolu'da siyasi bir güç olarak ortaya çıktılar. Bu yüzyılın sonlarında başa geçen Kara Yülük Osman Bey zamanında güçlü bir devlet hâline gelen Akkoyunlular, 1398'de Sivas'ı alarak Osmanlılarla komşu oldular. Kara Yülük Osman Bey, Osmanlı Devleti'ne karşı bir taraftan Memluklularla anlaşırken diğer yandan Anadolu'yu istila etmeye hazırlanan Timur'un yanında yer aldı. Akkoyunlu Devleti, Uzun Hasan Dönemi'nde Anadolu'nun Doğu kısımlarını, Irak'ı, İran'ı ve Horasan'a kadar olan yerleri ele geçirerek güçlendi. Akkoyunlular ile Osmanlılar arasında Anadolu'ya hâkim olma konusunda yaşanan rekabet, 1473 yılında yapılan Otlukbeli Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin üstünlüğüyle sonuçlandı. Bu yenilginin ardından gerileme sürecine giren Akkoyunlu Devleti'ne Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail son verdi.

Akkoyunlu hükümdarları askerî ve siyasi bakımdan güçlü bir devlet kurmaya çalışırken bir yandan da ülkelerinde bilim ve sanatın gelişmesine önem verdiler. Bu amaçla İran, Irak, Maveraünnehir ve Türkistan'ın bilim, sanat ve edebiyat insanlarını korudular. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, ünlü astronom ve matematikçi Ali Kuşçu'ya büyük saygı göstermiş ve Osmanlı Devleti ile barış görüşmelerinde onun yardımını istemişti.

Faruk Sümer, İslam Ansiklopedisi, Karakoyunlular maddesi, C 2, s. 270-274 (Düzenlenmiştir.).

Yıldırım Bayezit Dönemi'nde Osmanlılar güneyde Memluklularla komşu oldular. Yıldırım Bayezit'in Maraş ve çevresini elinde tutan Dulkadiroğulları Beyliği'nin topraklarını ele geçirmesi bu beylik üzerinde hak iddiasında bulunan Memlukluları rahatsız etti. Memluklular bu nedenle Timur'a karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almadılar. Böylece ileride savaşa dönüşecek olan Osmanlı-Memluk mücadelesinin ilk işaretini verdiler.

Osmanlı-Memluk mücadelesinin temel nedenleri neler olabilir?

5. ANKARA SAVAŞI VE SONUÇLARI

a. Ankara Savaşı (1402)

Yıldırım Bayezit, Anadolu Türk siyasi birliğini büyük ölçüde kurmuş ve İstanbul'un fethine oldukça yaklaşmışken doğuda Osmanlılar için önemli bir tehlike belirdi. Bu tehlike, Türkistan'da güçlü bir devlet kurmuş olan Timur idi.

Kendisini Cengiz Han'ın mirasçısı olarak gören Timur, bir cihan imparatorluğu kurmak istiyordu. Bu amaçla önce Maveraünnehir'i ele geçiren Timur 1390'da Harzem'i alarak Altın Orda Devleti ile komşu oldu. Timur 1391'de de Altın Orda Hükümdarı Toktamış Han'ı yenerek batıya doğru genişlemesine hız verdi. İran'ı topraklarına kattıktan sonra Celayirliler Devleti'ni yıkarak Bağdat'ı hâkimiyeti altına aldı. Bu zaferlerinin ardından Timur kendisini Türk dünyasının tek hâkimi ve hükümdarı ilan ederek bütün Türk devletlerinin kendisine tabi olmasını emretti. Toktamış Han'ın kendisiyle mücadeleye devam ettiğini görünce de 1395 yılında Altın Orda Devleti üzerine büyük bir sefere çıktı. Timur, bu seferinin sonunda Azerbaycan ve Kafkaslardaki Altın Orda topraklarını hâkimiyeti altına aldı.

Altın Orda Devleti, Timur karşısında uğradığı yenilginin etkisiyle iç karışıklıklar içine düşerek 1502 yılında tamamen yıkıldı. Bu devletin yıkılmasından sonra Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda Kırım, Kazan, Kasım, Ejderhan, Küçüm ve Nogay hanlıkları gibi küçük devletler kuruldu. Altın Orda Devleti'nin parçalanması en çok kuzeydeki Moskova Knezliği'nin işine yaradı. Gelecekte Rus Çarlığı'na dönüşecek olan Moskova Knezliği, Karadeniz'e ve Orta Asya'ya doğru ilerlemesini engelleyen bu devletin ortadan kalkmasıyla güçlenme sürecine girdi.

Fotoğraf 1.3: *Timur'u at üstünde gösteren bir heykel (Taşkent-Özbekistan)*

Timur **(Fotoğraf 1.3)**, Altın Orda Devleti'nden sonra Hindistan'daki Türk Sultanlığı'nın başında bulunan Tuğluk hanedanını da yenilgiye uğrattı. Bu hareketiyle Hindistan'daki Türk egemenliğini zayıflatarak bölgedeki küçük devletlerin güçlenmesine sebep oldu.

Timur, Osmanlıların doğuya doğru genişlemesinden rahatsız oluyor ve Çin üzerine yapmayı planladığı sefere çıkmadan önce Yıldırım Bayezit'e hâkimiyetini kabul ettirmek istiyordu. Bu arada topraklarını Osmanlılara bırakmak zorunda kalan Anadolu beyleri Timur'un yanına giderek onu Yıldırım Bayezit'e karşı kışkırtıyorlardı. Buna karşılık Timur'un önünden kaçan Celayiroğlu Sultanı Ahmet ile Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf da Osmanlılara sığınmıştı. Timur, Yıldırım Bayezit'e bir mektup yazarak bu iki hükümdarı kendisine teslim etmesini istedi. İsteği reddedilince de Osmanlı topraklarına girerek Sivas'ı ele geçirdi. Bunun üzerine Yıldırım Bayezit doğuya doğru ilerleyerek Timur'un hâkimiyeti altındaki Erzincan ve Kemah'ı aldı. İki taraf arasındaki gerilimi arttıran bu olayların ardından Timur, Yıldırım Bayezit'e gönderdiği elçiyle ondan;

- **Erzincan ve Kemah ile birlikte Anadolu beyliklerinden aldığı yerleri eski sahiplerine geri vermesini,**
- **Kara Yusuf ve Ahmet Celayir'i kendisine teslim etmesini,**
- **Şehzadelerinden birini rehin olarak kendisine yollamasını ve**
- **Gönderdiği hâkimiyet sembollerini kabul ederek üstünlüğünü tanımasını istedi.**

Ankara Savaşı Osmanlı Devleti açısından hangi sonuçları ortaya çıkarmış olabilir?

Yıldırım Bayezit, Timur'un bu taleplerini sert bir şekilde geri çevirdi. Böylece iki taraf arasında kaçınılmaz hâle gelen savaş 28 Temmuz 1402 tarihinde Ankara yakınlarındaki **Çubuk Ovası**'nda yapıldı.

Zırhlı süvariler ve fillerle güçlendirilmiş olan Timur'un ordusu **(Resim 1.6)** asker sayısı bakımından da üstündü. Buna bir de Bayezit'in ordusunda bulunan Kara Tatarlar ile eski Anadolu beyliklerinden gelen askerlerin karşı tarafa geçmesi eklenince Osmanlı ordusu büyük ölçüde dağıldı. Yıldırım Bayezit ise savaş meydanını terk etmeyerek yanında kalan az sayıdaki kuvvetiyle birlikte savaşmayı sürdürdüyse de Timur'un askerlerine esir düşmekten kurtulamadı.

Timur'un yanında bir süre tutsak hayatı yaşayan Yıldırım Bayezit, düştüğü bu onur kırıcı durumun etkisiyle hastalanarak 1403 yılında Akşehir'de öldü.

Resim 1.6: *Timur'un ordusunu gösteren bir minyatür (Şerafettin Ali Yezdi, Zafername, 1398)*

Ankara Savaşı'nın sonucunda;

• Anadolu'da Timur istilası nedeniyle siyasi, sosyal ve ekonomik düzen bozuldu.

• Anadolu'nun tümünü ele geçiren Timur yanında getirdiği beylere eski topraklarını geri verdi. Böylece Osmanlı Devleti'ne katılan beylikler yeniden kurulurken Anadolu Türk siyasi birliği de parçalanmış oldu.

• Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ilerleyişi durdu.

• İstanbul'un Fethi yarım yüzyıl kadar gecikti.

• Doğu Anadolu'da Akkoyunlular Devleti güçlenerek Osmanlılar için tehlike oluşturmaya başladı.

• Yıldırım Bayezit'in oğulları arasında 11 yıl sürecek olan ve Fetret Devri adı verilen taht kavgaları dönemi başladı.

? Fetret Devri'nde Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişi durmuş ancak devlet Batı'da önemli bir toprak kaybına uğramamıştır. Sizce bu durumun nedenleri neler olabilir?

b. Fetret Devri (1402-1413)

Yıldırım Bayezit'in Ankara Savaşı'nda esir düşmesi üzerine oğulları, Osmanlı ülkesinin değişik yerlerinde hüküm sürmeye başladılar. Bu siyasi parçalanmışlık Semerkant'a döndükten sonra arkasında güçlü bir devlet bırakmak istemeyen Timur tarafından da desteklendi. Şehzadelerden Süleyman Çelebi Rumeli topraklarını, İsa Çelebi Bursa ve Balıkesir yöresini, Mehmet Çelebi Amasya ve çevresini yönetimi altında tutuyordu. Bir süre sonra onlara Timur'un serbest bıraktığı Musa Çelebi de katıldı. Böylece Yıldırım Bayezit'in oğulları arasında taht mücadelesi başladı.

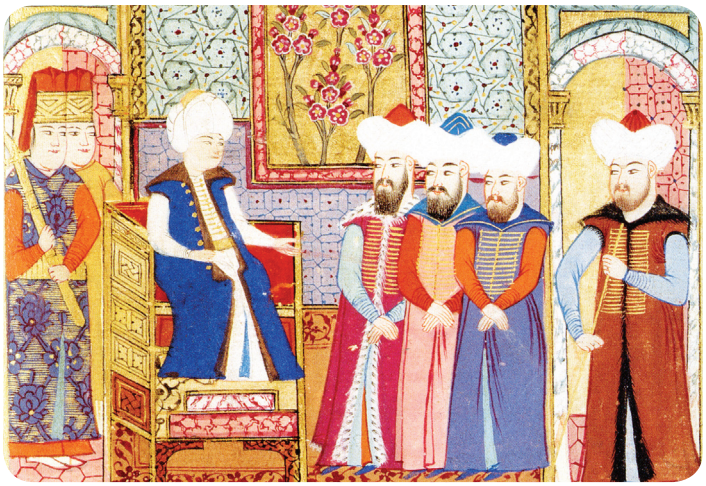
Kardeşlerden Mehmet Çelebi öncelikle Osmanlıların Anadolu'daki topraklarını birleştirmek istiyordu. Bu amaçla İsa Çelebi'den Bursa ve Balıkesir'i alarak kendisine bağladı. Rumeli'de bulunan Musa Çelebi ise Süleyman Çelebi'yi yenerek Edirne'yi ele geçirdi. Böylece Osmanlı topraklarında biri Rumeli'de diğeri Anadolu'da olmak üzere iki devlet ortaya çıktı. Ülkedeki iki başlılık 1413 yılında Mehmet Çelebi'nin kardeşi Musa Çelebi'yi yenilgiye uğratmasıyla sona erdi. Böylece **Mehmet Çelebi**, Osmanlı Devleti'ni parçalanmışlıktan kurtararak yeniden derleyip toparladı.

? Çelebi Mehmet'in, tarihe "Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu" unvanıyla geçmesinin nedenleri neler olabilir?

6. ANADOLU'DA VE BALKANLARDA SARSILAN HÂKİMİYETİN YENİDEN KURULMASI

a. Anadolu'daki Gelişmeler

Osmanlı Devleti, Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki topraklarının büyük bölümünü kaybetmişti. Mehmet Çelebi **(Resim 1.7),** kaybedilen yerleri geri almak ve bozulan Anadolu Türk siyasi birliğini yeniden kurmak istiyordu. Bu amaçla Anadolu Seferi'ne çıkarak Batı Anadolu'daki Saruhanoğulları, Aydınoğulları ve Menteşeoğulları Beyliklerini yeniden Osmanlı Devleti'ne bağladı. Daha sonra da sınırlarını Bursa'ya kadar genişletmiş olan Karamanoğullarından Konya'yı aldı. Karamanoğlu beyinin af dilemesi üzerine yapılan antlaşmayla Konya Karamanoğullarına bırakıldı. Beypazarı, Sivrihisar, Akşehir, Yalvaç, Beyşehir ve Seydişehir ise Osmanlılarda kaldı.

Resim 1.7: *Mehmet Çelebi'yi Divan üyeleriyle gösteren bir minyatür (Tacü't Tevarih, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 1413-1421)*

Mehmet Çelebi bir yandan Anadolu'da siyasi birliği kurmaya çalışırken diğer yandan kardeşi Mustafa Çelebi'nin isyanını bastırmaya çalıştı. Timur'un Anadolu'dan ayrılırken yanında götürdüğü Mustafa Çelebi, onun ölümünden sonra serbest kalarak Anadolu'ya gelmişti. Padişahlığın kendi hakkı olduğunu iddia eden bu şehzade Bizans'ın da yardımıyla taht mücadelesine başladı. Ancak üzerine gönderilen kuvvetler karşısında tutunamadı ve Bizans'a sığınmak zorunda kaldı.

Mehmet Çelebi Dönemi'nin önemli olaylarından biri de Şeyh Bedrettin İsyanı'dır. Musa Çelebi'nin kazaskerliğini yapmış olan Şeyh Bedrettin, Osmanlı Devleti'ndeki yerleşik İslam anlayışına uymayan kendine özgü fikirleriyle ortaya çıktı. Göz hapsinde tutulduğu İznik'ten ayrılan ve gizlice Eflâk'a geçen Şeyh Bedrettin, buradan Osmanlı topraklarına girerek halkı kendisine katılmaya çağırdı. Bu arada müritleri de İzmir ve Manisa yöresinde büyük bir isyan başlattı. Mehmet Çelebi önce Anadolu'daki isyanı bastırdı. Ardından Rumeli'de faaliyet gösteren Şeyh Bedrettin'i yakalattı. Şeyh Bedrettin'in yargılanarak Serez'de idam edilmesiyle de ayaklanma sona erdi.

Mehmet Çelebi 1421'de ölünce yerine oğlu II. Murat geçti. II. Murat, saltanatının ilk günlerinde taht üzerinde hak iddiasını sürdüren amcası Mustafa Çelebi'nin isyanını bastırdı. 1422 yılında ise Osmanlı Devleti'ne karşı zararlı faaliyetlerine devam eden Bizans üzerine yürüyerek İstanbul'u kuşattı. Ancak kardeşi şehzade Mustafa'nın isyanı nedeniyle kuşatmayı yarıda kesmek zorunda kaldı. II. Murat bazı Anadolu beyliklerinin de desteğini almış olan kardeşinin isyanını bastırdıktan sonra ona yardım eden beylikler üzerine sefere çıktı. Candaroğulları ve Karamanoğullarını yeniden itaat altına aldı. Aydınoğulları ve Menteşeoğulları Beylikleri'nin topraklarını ise doğrudan Osmanlı ülkesine kattı. Bu arada Germiyanoğlu Yakup Bey'in ölümü üzerine beyliğinin toprakları, vasiyeti gereği, Osmanlılara katıldı. Böylece Ankara Savaşı'ndan sonra bozulan Anadolu Türk siyasi birliği büyük ölçüde yeniden kuruldu.

Germiyanoğlu Yakup Bey'in, topraklarını başka bir devlete değil de Osmanlı Devleti'ne bırakmasının nedeni ne olabilir?

b. Balkanlardaki Gelişmeler

Ankara Savaşı'ndan sonra batıda önemli bir toprak kaybı ile karşılaşmamakla birlikte Osmanlı Devleti'nin Bizans ve Balkan devletleri üzerindeki otoritesi sarsıntıya uğramıştı. Bu nedenle Mehmet Çelebi tahttaki yerini sağlamlaştırdıktan ve Anadolu beyliklerini kendisine bağladıktan sonra Balkanlardaki durumunu güçlendirmek için harekete geçti. Mehmet Çelebi, ilk önce Arnavutluk topraklarına girerek Akçahisar ve Avlonya'yı aldı. Ardından da bir süredir vergisini ödemeyen Eflâk Prensi Mirçe'nin üzerine yürüdü. Dobruca bölgesini ve Tuna kıyısındaki Yergöğü Kalesi'ni ele geçirerek Eflâk Beyliği'ni yeniden vergiye bağladı.

Mehmet Çelebi batıdaki mücadelesini denizlerde de sürdürdü. Çalı Bey komutasındaki donanmayı, Ege Denizi'ndeki Osmanlı ticaret gemilerine saldıran Venedikliler üzerine gönderdi. İki tarafın donanmaları 1416 yılında Gelibolu açıklarında karşılaştı. Osmanlı donanması henüz kuruluş aşamasında olduğu için denizlerde güçlü bir devlet olan Venedik karşısında başarı gösteremedi. Bu savaş Osmanlıların ilk önemli deniz savaşı olarak tarihe geçti.

Balkanlarda Osmanlı egemenliğini pekiştirme çabaları II. Murat Dönemi'nde de devam etti. II. Murat **(Resim 1.8)** önce Bizans'ın, ardından da Venediklilerin eline geçmiş olan Selânik, Yanya ve Serez'i geri aldı. Arnavutluk, Eflâk ve Sırbistan üzerindeki hâkimiyetini güçlendirdi. Bosna Kralı, Mora despotu ve Bizans imparatorunu vergiye bağladı. Ayrıca Venedik'i, Balkanlarda elinde tuttuğu yerler için Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeye mecbur bıraktı.

II. Murat, Macar Kralı'nın Eflâk, Sırbistan, Bosna ve Bulgaristan üzerinde hak iddia ettiğini görünce yeniden harekete geçti. Ancak Macar Kralı'nın karşısına çıkmaması üzerine Edirne'ye döndü. Diğer yandan Macarlarla birlikte hareket eden Sırpların elinden başkent Semendire'yi alarak Sırbistan'ı doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağladı. Böylece batıda Yıldırım Bayezit Dönemi'ndeki sınırlara ulaşarak Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetini güçlendirdi.

Resim 1.8: *II. Murat'ı gösteren bir temsilî resim (Konstantin Kapıdağlı, 1804)*

c. Edirne-Segedin Antlaşması (1444)

Sırbistan'ın alınmasından sonra Osmanlılar Macaristan üzerine akınlarını arttırdılar. Bu akınlardan birinde Macaristan'a bağlı Erdel topraklarına giren Osmanlı akıncıları, Erdel Beyi Hünyadi Yanoş (Jan Hunyad) tarafından yenilgiye uğratıldılar. Yanoş'un Osmanlı kuvvetlerine karşı peş peşe kazandığı başarılar, Türkleri Balkanlardan çıkarmak isteyen Avrupalıları yeniden cesaretlendirdi. Bunun üzerine Macar Kralı Ladislas'ın komuta ettiği büyük bir Haçlı ordusu 1443 yılı sonbaharında Tuna'yı geçerek Sırbistan'a girdi. Niş ve Sofya'yı ele geçiren Haçlılar Filibe'ye kadar ilerlediler. Diğer yandan Haçlılarla ittifak yapan Karamanoğulları da saldırıya geçince iki ateş arasında kalan Osmanlılar barış istediler. Ardından da Macarlarla ilk Osmanlı-Haçlı barış antlaşması olan **Edirne-Segedin Antlaşması**'nı imzaladılar.

Edirne-Segedin Antlaşması'na göre Tuna Nehri sınır olacak ve taraflar on yıl boyunca birbirleriyle savaşmayacaktı. Bu antlaşmayla Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne vergi veren bağımsız bir krallık hâline gelecekti. Eflâk ise Macaristan'ın himayesine girmekle birlikte Osmanlılara vergi ödemeye devam edecekti.

Osmanlı Devleti'nin Haçlılarla ilk barış antlaşmasını 1444 yılında yapmış olmasına bakarak devletin Kuruluş Dönemi'ndeki siyasi ve askerî durumu hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

ç. Varna Savaşı (1444)

II. Murat, Balkanlarda barışı sağladıktan sonra Anadolu Seferi'ne çıkarak Karamanoğullarını bir kez daha itaat altına aldı. Sefer dönüşünde de Edirne-Segedin Antlaşması'nın on yıllığına imzalanmış olmasına güvenerek başkenti Edirne'ye gitmek yerine Bursa'da dinlenmeye çekildi. Osmanlı tahtını ise küçük yaştaki oğlu II. Mehmet'e bıraktı.

II. Mehmet'in küçük yaşta olmasından yararlanmak isteyen Macarlar ve müttefikleri Edirne-Segedin Antlaşması'nı bozarak yeni bir Haçlı seferi düzenlediler. Macar Kralı Ladislas ve Erdel Voyvodası Hünyadi Yanoş'un komutasındaki Haçlılar, Bulgaristan'ın kuzeyini işgal ederek Karadeniz kıyısındaki **Varna**'ya geldiler. Bu gelişmeler karşısında II. Mehmet, devlet adamlarının da tavsiyeleriyle Bursa'da bulunan babasını ordunun başına çağırdı.

Oğlunun yardım isteği üzerine Rumeli'ye geçen II. Murat, Anadolu'dan getirdiği kuvvetlerini Edirne'deki asıl Osmanlı ordusuyla birleştirerek Varna'ya doğru hareket etti. 1444'te Varna'da yapılan savaş Türklerin kesin zaferi ile sonuçlandı **(Resim 1.9)**. Haçlıların büyük kayıplar verdiği bu savaşta hayatını kaybedenler arasında Kral Ladislas da vardı. Varna Zaferi ile Osmanlı Devleti, Balkanlarda bir süreden beri zayıflamış olan hâkimiyetini yeniden sağlamlaştırdı.

Resim 1.9: *Varna Savaşı'nı gösteren bir temsilî resim (Stanislaw Chelebowski-Stanislav Şilebovski, 1885)*

d. İkinci Kosova Savaşı (1448)

II. Murat, Varna Zaferi'nden sonra devlet yönetimini bir kez daha oğlu II. Mehmet'e bırakarak Manisa'ya çekildi. Ancak genç padişahın içeride ve dışarıda önemli tehlikelerle karşı karşıya bulunduğunu görünce 1446'da yeniden devletin başına geçti. II. Murat, Hünyadi Yanoş komutasındaki yeni bir Haçlı ordusunun Osmanlı sınırını geçmesi üzerine Haçlıları **Kosova**'da karşıladı.

Osmanlı ordusu Kosova Meydanı'nda yapılan ve üç gün süren savaşta Haçlı ordusunu bir kez daha ağır bir bozguna uğrattı. II. Kosova Zaferi Osmanlıların kazandığı en büyük meydan muharebelerinden biridir. Bu zaferle birlikte Osmanlıların Balkanlardaki hâkimiyeti kesinleşti. Diğer yandan o güne kadar Haçlılar karşısında genellikle savunma durumunda kalmış olan Osmanlı Devleti taarruz üstünlüğünü ele geçirerek batıya doğru ilerleyişini hızlandırdı.

Osmanlı Devleti: Adaletin ve Hoşgörünün Kalesi

Dünya devletleri arasında çok uluslu, çok dilli ve çok dinli bir devlet olma özelliği ile dikkat çeken Osmanlı Devleti hoşgörü örnekleri ile dolu bir tarihe sahiptir. Konu çok geniş olduğu için Osmanlı Devleti Dönemi'ndeki hoşgörü ile ilgili iki örnek vermekle yetineceğiz.

Fatih Sultan Mehmet, Sırbistan sınırına doğru ilerlerken Ortodoks olan Sırp Prensi Brankoviç, Katolik Macarlarla Müslüman Türkler arasında zor bir durumda kalmıştı. Biri Fatih'e, diğeri de Macar Beyi Hünyad'a olmak üzere iki heyet göndererek "Sirbistan idarenize geçerse Sırp milletinin mezhepleri hakkında hangi hoşgörüde bulunacaksınız?" diye sordurmuştu. Hünyad bu soruya "Sirbistan'daki Ortodoks kiliselerini yıkıp yerine Katolik kiliseleri inşa ettireceğiz." demiş, Fatih ise "Her caminin yanı bışında bir Ortodoks kilisesi yapılmasına, buralarda herkesin kendi dinine göre ibadet etmesine müsaade ederim." cevabını vermiştir.

Osmanlı Devleti üç kıtaya hükmettiği en kudretli devirlerinde dahi bir misyoner hatta sömürgeci şuuru ve zihniyetinden uzak kalıp tebaasının imanı ve inancıyla oynamamıştır. Kaldı ki el altından ve iyi niyetli görünerek çalışan bir misyoner faaliyetine de ihtiyacı yoktu. Zira Hristiyan unsura "Ya Müslüman olacaksın ya sürülecek ya da öldürüleceksin" demiş olsaydı bile yeryüzünün bu en muhteşem devletinin şu tek ihtarı, gayrımüslim tebaayı bütün hâlinde kazanmak için yeterdi.

Din ayrılığının siyasi mahzurlarını düşünen Yavuz Sultan Selim, özellikle Rumeli ve Anadolu'nun Hristiyan halkına din değiştirme teklif etmeyi düşündü. Fikrini Şeyhülislam Zenbilli Ali Cemali'ye açtığı zaman o, tam bir din otoritesi adaleti ve tarafsızlığı ile derhâl başını kaldırıp "Hayır, olamaz. Dinde ikrah (zorlama) yoktur!" diyerek kestirip attı ve böyle bir karara asla fetva vermeyeceğini söyleyerek padişahın fikrini henüz çekirdek hâlinde iken söküp çıkardı.

Sözlerine "Madem ki onlar raiyyetliği kabul etmişler, dinimiz gereği onların can, mal ve ırzlarını kendi can, mal ve ırzlarımız gibi korumakla mükellefiz. Bu yolda onlara zorlamada bulunmak dinimize aykırıdır." diye devam eden bu değerli şeyhülislam, hukukun padişahı da bağladığını bu şekilde açıkça beyan etmiştir.

Hoşgörü anlayışı Türk kültüründe ve Türk devletlerinde önemli bir değer olarak sürekli var olmuştur. Kayseri Kiçikapı Meydanı'ndaki kilise ile caminin, sanki duvarları ortakmış gibi yan yana inşa edilmiş olmaları ve önlerindeki bahçeyi müşterek olarak kullanmaları bu hoşgörünün en güzel örneklerinden birisidir. Bugün de Türkiye'miz, doğusundan batısından, güneyinden kuzeyinden zulümden ve baskıdan kaçan insanların sığınağı durumundadır. Anadolu insanı, asırlar boyunca kesinlikle ırkçılık yapmayarak hatta kendini dahi ikinci plana iterek zulme uğramış tüm bu insanları bağrına basmıştır. Örneğin son yıllarda Balkanlardan ve Irak'tan binlerce insan Türkiye'ye sığınmış ve hâlen sığınmaktadır.

http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_9/Türklerde%20Hoşgörü%20-%20Dr.%20Seyfullah%20KORKMAZ.pdf (Düzenlenmiştir.) 15.11.2014

• Yukarıdaki metne göre Osmanlı Devleti'nin benimsediği adil ve hoşgörülü yönetim politikasının temelleri hangi kaynaklara dayanmaktadır?

• Hoşgörülü ve adaletli yönetiminin Osmanlı Devleti'ne sağladığı faydalar neler olmuştur?

B. OSMANLI DEVLET YÖNETİMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

• ***Türk kültürü ve İslam medeniyeti hangi yönleriyle Osmanlı kültür ve medeniyetini etkilemiş olabilir?***

1. OSMANLI DEVLET ANLAYIŞI

Osmanlı devlet anlayışında başlangıçtan itibaren Türk töresi olarak bilinen gelenek ve görenekler önemli yer tutmuştur. Buna göre hükümdar ailesi kutsal sayılmış ve hükümdarlık hakkının **Âl-i Osman** adıyla anılan Osmanoğulları ailesine ait olduğuna inanılmıştır. Bu nedenledir ki Roma ve Bizans imparatorluklarında çeşitli hanedanlar iş başına geçtiği hâlde Osmanlı Devleti kuruluşundan yıkılışına kadar tek hanedan tarafından yönetilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde egemenliğin kaynağı konusunda da İslam hukukuyla birlikte Orta Asya Türk geleneklerine bağlı kalındı. Hâkimiyetin Allah'a ait olduğu esasına dayanan bu anlayışa göre padişahlar, devleti Allah'ın yeryüzündeki vekili sıfatıyla yönetir ve memleketin sahibi sayılırdı. Aynı şekilde Osmanlı hanedan üyelerinin de Allah tarafından verildiğine inanılan ve kut denilen yönetme yetkisine sahip oldukları kabul edilirdi. Bu nedenle ülke, hanedan üyelerinin ortak malı olarak görülmüş ve ailenin tüm erkek üyelerinin tahta geçme hakkına sahip olduklarına inanılmıştı.

Kendisinden önceki Türk devletleri gibi Osmanlı Devleti'nde de yerleşmiş bir saltanat veraseti usulü yoktu. Bu nedenle hanedan üyeleri arasında sık sık taht kavgaları yaşandı. I. Murat Dönemi'nden itibaren ise merkezî otoriteyi güçlendirmek ve taht kavgalarını azaltmak için "Ülke hanedanın ortak malıdır." anlayışı yerine "Ülke padişah ve oğullarınındır." anlayışına geçildi. Böylece hükümdarlığa yalnızca padişahın oğulları getirilmeye başlandı.

Osmanlı Devleti'nde bütün yetkiler padişahta toplanırdı. Ancak o, bu yetkilerini keyfî biçimde kullanamazdı. Padişah her şeyden önce devlet işlerinin İslam hukukuna uygun olarak yürütülmesinden sorumluydu. Ayrıca adalet ilkelerine ve Türk örfüne de uymak zorundaydı. Padişahın ülke topraklarını genişletmek, halkın refahını arttırmak, adaleti sağlamak, devleti iç ve dış tehlikelere karşı korumak gibi görevleri vardı. Osmanlı padişahı, bu sorumluluklarını yerine getirmek için İslam dinine ve Türk töresine uygun olmak şartıyla her türlü kararı alıp uygulayabilirdi **(Fotoğraf 1.4)**.

Osmanlı Devleti'nde, eski Türk devletlerindeki **Kurultay** geleneği ile İslam devletlerindeki **Divan** teşkilatı da devam ettirildi. Buna göre devlet işleri Divanda görüşülür ve genellikle Divanda ortaya çıkan görüş doğrultusunda son kararı padişah verirdi. Padişahın kararı kanun sayılırdı. Osmanlı padişahları devlet başkanlığının yanı sıra başkomutanlık görevini de üstlenmişlerdi. Bu nedenle padişahlar orduların başında seferlere çıkarlardı.

Fotoğraf 1.4: *Osmanlı Devleti'nin arması*

Yukarıdaki armayı incelediğinizde Osmanlı Devleti'nin özellikleri ve yönetim anlayışıyla ilgili olarak hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

16. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı padişahları şehzadelik yıllarında sancak beyi adıyla sancaklarda görevlendirilirdi. Sancağa çıkma denilen bu uygulamaya göre şehzadeler, şehzade sancağı adı verilen Manisa, Konya, Amasya gibi önemli şehirlerden birine vali olarak gönderilirdi. Sancak beyi olan şehzadeye bu görevi sırasında **lala** adı verilen deneyimli bir devlet adamı rehberlik ederdi.

2. OSMANLI DEVLET TEŞKİLATININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

Osmanlı Devleti, merkez ve taşra yönetimi olmak üzere iki bölümde teşkilatlanmıştı. Bununla birlikte gerek merkez gerekse taşra teşkilatındaki sivil, asker bütün devlet görevlileri padişaha bağlıydı.

Osmanlı Devleti'nde merkez teşkilatının en önemli yönetim organı Divan idi. Osmanlı Devleti kendisinden önceki Türk-İslam devletleri gibi Abbasilerden örnek alınarak oluşturulan Divan teşkilatını devam ettirdi. İlk Osmanlı Divanı sınırların genişlemesi, nüfusun artması ve yeni sorunların ortaya çıkması üzerine Orhan Bey tarafından kuruldu.

Kuruluş yıllarında Divan toplantıları padişahın başkanlığında ve her gün yapılırdı. Padişah nerede ise Divan orada toplanır ve bu toplantılarda siyasi, askerî, iktisadi ve hukuki konularla ilgili kararlar alınırdı. Önemli davalar da yine Divanda görülürdü.

Divanda, vezirin yanı sıra kazasker, defterdar ve nişancı görev yapardı. Divan üyeleri görev alanlarına giren konularda en yetkili kişilerdi. Ayrıca devletin merkez ve taşra teşkilatında onlara bağlı olarak çalışan çok sayıda görevli vardı. Bu görevlilerden olan ve kazaskere bağlı olarak çalışan kadılar bulundukları yerlerde önlerine gelen davalara bakarlardı. Osmanlı Devleti'nde ilk kadılar Orhan Bey zamanında atanmıştı. Orhan Bey, devlet işlerini yürütecek kadroların yetişmesine de önem vermiş ve bu amaçla İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurmuştu **(Fotoğraf 1.5)**.

Fotoğraf 1.5: *Orhan Bey tarafından İznik'te Kurulan ilk Osmanlı medresesinden bir görünüş*

Osmanlıların devlet yönetiminde olduğu gibi askerî alanda kurumsallaşmaya başlamaları da yine Orhan Bey Dönemi'nde gerçekleşti. Orhan Bey, yaya ve müsellem adı verilen devamlı askerlerden oluşan ilk düzenli Osmanlı kara ordusunu kurdu. Ayrıca denizci bir beylik olan Karesioğulları Beyliği'ni alarak donanmanın temellerini attı. I. Murat da Kapıkulu Ocağını kurarak Osmanlı ordusunun güçlenmesine katkıda bulundu.

Osmanlı Devleti'nde sınırların genişlemesiyle birlikte I. Murat Dönemi'nden itibaren ülke toprakları eyaletlere ayrıldı. Eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da köylere ayrılarak taşranın etkili ve kolay biçimde yönetilmesi amaçlandı. Başlangıçta Rumeli ve Anadolu olmak üzere iki eyalet varken bu sayı ilerleyen yıllarda arttı. Taşra yönetimine bağlı olarak yine I. Murat Dönemi'nde tımar sistemi kuruldu. Ülke toprakları gelirlerine göre has, zeamet ve tımar adlarıyla bölümlere ayrılarak hizmet karşılığında devlet görevlilerine verildi.

Örnek Olaylarla Osmanlı Devlet Anlayışı

Türkler İznik'in köylerini almışlardı. Bu köylerin kâfirini incitmezlerdi. Hatta bu kâfirler vakit vakit İznik Hisarı'na karşı Müslümanla beraber savaşırlardı. İznik halkına derlerdi ki: "Gelin biçareler, rahat olun ki biz rahat olduk; Türk idaresine girin!"

Bütün vilayeti Türk almış, yalnız İznik Hisarı duruyordu. Orhan Gazi dahi İznik üzerine geldi. Kâfirler dahi bir itimat ettiklerini gönderdiler: "Bizim ile antlaşma yapın. Gidenimiz gide, duranımız dura, hisarı size teslim edelim." dediler.

Orhan Gazi kabul etti. İznik fetholunduktan sonra Orhan Gazi **(Resim 1.10)** bu sancağı oğlu Süleyman Paşa'ya, Bursa sancağını da diğer oğlu Murat Gazi'ye verdi. Adını "Bey Sancağı" koydu. Karacahisar'ı amcası oğlu Gündüz'e verdi. Orhan Gazi bütün vilayetlerine nazır oldu. Oğlu Süleyman Paşa'yı Taraklı Yenicesi'ne gönderdi. O vilayetler Orhan Gazi'nin adaletini işitmişlerdi.

Orhan Gazi hangi vilayeti aldıysa adaletle idare etti. Alamadıkları da onun adaletini duydular. Süleyman Paşa Taraklı Yenicesi'ne varınca hisarı ahitname ile verdiler. Göynük de aynı şekilde alındı. Mudurnu da öyle. Süleyman Paşa öyle adalet etti ki bütün vilayetlerin halkı: "Ne olaydı eski zamandan beri bunlar bize bey olalardı." dediler.

Atsız, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s. 45-47 (Düzenlenmiştir.).

Resim 1.10: *Orhan Bey'i gösteren bir minyatür (Nakkaş Osman, 1579)*

Sultan Yıldırım Bayezit Han Konya üzerine yürüdüğünde harman vaktiydi. Harmanlarda samanından ayrılmış buğday ve arpalar yığılmış yatıyordu. Yıldırım Han hakka hukuka saygılı bir kimseye bir habbe aldırmadı. Askerin atları aç kaldı. Varıp Konya halkından atlarına arpa istediler. Konya halkı dediler ki: "Hisardan nasıl çıkalım? Yıldırım Han izin verirse çıkalım, arpamızı satalım." Vardılar Yıldırım Han'a söylediler. Yıldırım Han izin verdi. Hisar halkına adam gönderdi. Hisar halkı da hisardan çıktılar. Kendi dilediklerince arpalarını, buğdaylarını sattılar. Akçasını alıp hisara girdiler. Hisar halkı Yıldırım Han'dan bu adaleti görünce Konya'yı kendileri verdiler. Aksaray'ı, Niğde'yi ve Kayseri'yi yöreleriyle teslim ettiler.

Edirneli Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi, s. 55, 56 (Düzenlenmiştir.).

Bursa'nın sultanı İhtiyaruddin Urhan Bek'tir (Orhan Bey). Urhan Sultan Osmancuk'un oğludur. "Cuk" Türkçede küçük anlamına gelir. Bu sultan, Türkmen hükümdarlarının mal, ülke ve askerce en büyüğüdür. Onun kaleleri yüze yakındır. Vaktinin büyük bir kısmını buraları dolaşmakla geçirir. Her kalede bir müddet kalarak etrafı kolaçan etmek, eksikleri tamamlamakla uğraşır. Anlatılanlara göre hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmaz, devamlı Rumlarla savaşır, onları kuşatırmış. Zaten onun babası aldı Bursa'yı Rumların elinden. Onun kabri şehir mescidinin kenarındadır. Anlatılanlara göre baba Osmancuk, Yeznik (İznik) şehrini yirmi sene kuşatmış, fethedemeden vefat etmiş. Sonra oğlu kuşatmaya devam etmiş ve on iki yıl sonra fethetmiş. Ben onunla burada karşılaştım. Bana kese kese dirhem gönderdi.

İbn Battuta Seyahatnamesi, C I, s. 430 (Düzenlenmiştir.).

Yukarıdaki metinlerden hareketle Osmanlı devlet adamlarının yönetim anlayışını oluşturan temel ilkelerin neler olduğu konusunda hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

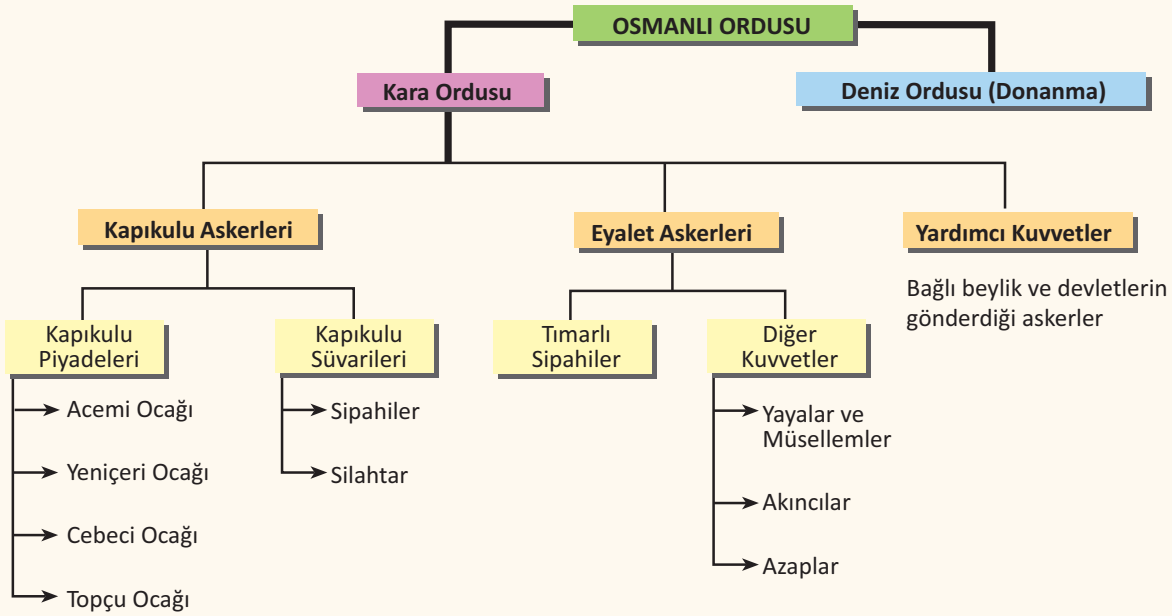
C. OSMANLI ORDU TEŞKİLATI

Osmanlı devşirme sistemi hakkında neler biliyorsunuz?

1. KARA KUVVETLERİ

a. Yaya ve Müsellemler

Osmanlı Devleti'nin başlangıçta devamlı ve düzenli bir Osmanlı ordusu yoktu. Eli silah tutan herkes asker sayılır ve gerektiğinde savaşa katılırdı. Ancak bu kuvvetlerin yetersiz kalması üzerine Orhan Bey Dönemi'nde ilk düzenli Osmanlı ordusu kuruldu **(Tablo 1.1)**. Türklerden meydana getirilen bu ordunun atsız askerlerine "yayalar", atlı askerlerine ise "müsellemler" adı verildi. Yayalar ve müsellemler 15. yüzyılın ortalarına doğru savaştan çekilerek diğer destek kuvvetleriyle birlikte geri hizmetlerinde kullanılmaya başlandı.

***Tablo 1.1**: Kuruluş Dönemi Osmanlı ordu teşkilatı* (1)

b. Kapıkulu Askerleri

Osmanlı Devleti, Balkanlarda ilerledikçe asker ihtiyacı da arttı. Bunun üzerine I. Murat Dönemi'nde Kapıkulu Ocağı adıyla yeni bir askerî birlik kuruldu. Kapıkulu Ocağı ilk zamanlarda Pençik Kanunu'na göre oluşturuluyordu. 1363 tarihinde çıkarılan bu Kanun'a göre savaş esirlerinin beşte biri devlete ayrılıyordu. Bu esirler arasından yaşları on ile on yedi arasında değişen erkek çocuklar askerlik eğitiminden sonra orduya alınıyorlardı. Ancak Fetret Devri'yle birlikte fetihler durup savaş esirleri azalınca Kapıkulu Ocağında da **devşirme sistemi**ne geçildi.

Devşirme sistemi gereği, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında yaşayan Hristiyan ailelerin erkek çocukları ihtiyaca göre üç veya beş yılda bir devşirilirdi. Bu işlem öncelikle gönüllü aileler arasından, yeterli sayıda gönüllünün çıkmaması durumunda ise devletin görevlendirdiği kişiler tarafından yapılırdı. Bu kişiler Hristiyan halkın yaşadığı köy ve kasabaları dolaşarak 12-18 yaşları arasındaki güçlü kuvvetli, güler yüzlü, iyi huylu ve zeki görünüşlü çocukları padişah adına toplarlardı. Toplama işi belli kurallara göre yapılırdı. Bir aileden birden fazla, bir köy ya da kasabadan ise kırkta birden fazla sayıda çocuk alınmazdı. Tek çocuğu olan aileler devşirme işleminin dışında tutulur, ailesinin geçimini sağlayan çocuklara dokunulmazdı. Ayrıca Müslüman ve Yahudi ailelerin çocukları ile kimsesiz çocukların alınması da yasaktı.

(1) Şema: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, s. 260.

Devşirilen çocuklar, devşirme memurları ve muhafızlar eşliğinde başkente getirilir ve burada törenle Müslümanlığı kabul ederlerdi **(Resim 1.11)**. Bu çocukların en akıllı, seçkin ve yetenekli olanları sarayda yetiştirilerek padişahın hizmetinde görevlendirilmek üzere ayrılırdı. Kalanları ise geçici bir zaman için Anadolu'daki köylerde yaşayan ve çiftçilikle uğraşan Müslüman Türk ailelerine verilirdi. Çocuklar bu ailelerin yanında en az üç, en fazla sekiz sene kalır ve bu süre içinde Türkçeyi, İslamiyet'i, Türk gelenek ve göreneklerini öğrenirlerdi. Belli bir yaşa gelince de askerî eğitim almak üzere önce Acemi Ocağına gönderilirlerdi.

Resim 1.11: *Devşirmelerin Müslümanlığı kabul etme törenini gösteren bir minyatür (Arifî-Süleymannâme, 1558)*

Devşirme Sistemi

Osmanlı devşirme sistemi bugün, küçük yaşlardaki çocukların ailelerinden alınmaları nedeniyle eleştirilebilir. Ancak o dönemde buna benzer sistemler değişik adlarla ve yöntemlerle başka devletler tarafından da uygulanıyordu. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükselme Dönemleri'nde Balkanlardaki birçok aile gönüllü olarak çocuklarının devşirilmesini istiyordu. Hatta Müslüman oldukları için kendilerinden devşirme alınmayan Bosnalılar, padişahtan çocuklarının devşirme olarak alınmasını rica etmişlerdi. Çünkü devşirme olmak, Hristiyan halk için, yönetenler sınıfına girerek devlet içinde yükselmenin tek yoluydu.

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde devşirme işlemi yalnızca padişaha ait bir hak olarak kabul edilirdi. Paşaların ve beylerin kendi adlarına devşirme yapma hakları yoktu. Böylece doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlı, iyi yetişmiş askerlerden oluşan devamlı bir ordu kurarak merkezî otoritenin güçlendirilmesi amaçlanmıştı.

Devşirme yöntemiyle elde edilen ve "kul" adı verilen askerlerin atları, silahları, zırhları ve giyim kuşamları devlet tarafından karşılanırdı. Kapıkulları askerlikten başka bir işle uğraşamaz ve emekli olmadan evlenemezlerdi. Bu askerler üç ayda bir "ulufe" denilen maaş alırlar ve kışlalarda oturarak sürekli biçimde savaşa hazır bulunurlardı. Padişah sefere çıktığında kapıkulu askerlerinin tamamı onunla birlikte sefere katılırdı. Barış zamanlarında ise kapıkullarının görevi sarayın ve İstanbul'un güvenliğini sağlamaktı.

Kapıkulu askerleri "kapıkulu piyadeleri" ve "kapıkulu süvarileri" olmak üzere iki bölüme ayrılırdı.

Kapıkulu Piyadeleri

Kapıkulu piyadeleri kendi içinde Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı, Cebeci Ocağı, Topçu Ocağı ve Top Arabacıları Ocağı adlarıyla çeşitli gruplara ayrılırlardı.

Acemi Ocağı: I. Murat Dönemi'nde Gelibolu'da kurulan Acemi Ocağının amacı, devşirilen ve Anadolu'daki Türk ailelerin yanında yetişen gençleri birer asker hâline getirmekti. Acemiler sekiz yıl boyunca bu ocakta askerlik eğitimi aldıktan sonra yeniçeri ağasının onayıyla Yeniçeri Ocağına kabul edilirlerdi. Acemilerin Yeniçeri Ocağına geçmesine "kapıya çıkma" denirdi.

Yeniçeri Ocağı: I. Murat tarafından Selçuklular ve Memluklular örnek alınarak kurulan Yeniçeri Ocağı doğrudan doğruya padişahın hizmetinde bulunan yaya birliklerinden oluşuyordu. Yeniçeriler **(Resim 1.12),** seferde ordunun merkezinde bulunur ve padişahı korurlardı. Barış zamanlarında ise başkentte asayişi sağlama, saray muhafızlığı veya sınır boylarındaki kaleleri bekleme gibi görevleri yerine getirirlerdi. Yeniçeriler üç ayda bir devletten maaş alır ve oda denilen kışlalarında barınırlardı.

Resim 1.12: *Bir yeniçerinin temsilî resmi (Jean Brindesi-Jan Brindizi, 19. yüzyıl)*

Cebeci Ocağı: Yeniçerilerin kullandıkları ok, yay, kılıç, kalkan, zırh, gürz, tüfek, kazma, kürek, barut, kurşun gibi savaş araç gereçlerini tedarik etmekle görevli bir ocaktı. Cebeciler, silahları savaş öncesinde yeniçerilere dağıtır, savaş sonrasında ise tekrar toplayarak bozulanları onarır, eksilenleri tamamlar ve koruma altına alırlardı.

Topçu Ocağı: Bu ocaktaki askerler top dökmek, top mermisi yapmak ve savaşlarda top atmakla görevliydi.

Kapıkulu Süvarileri

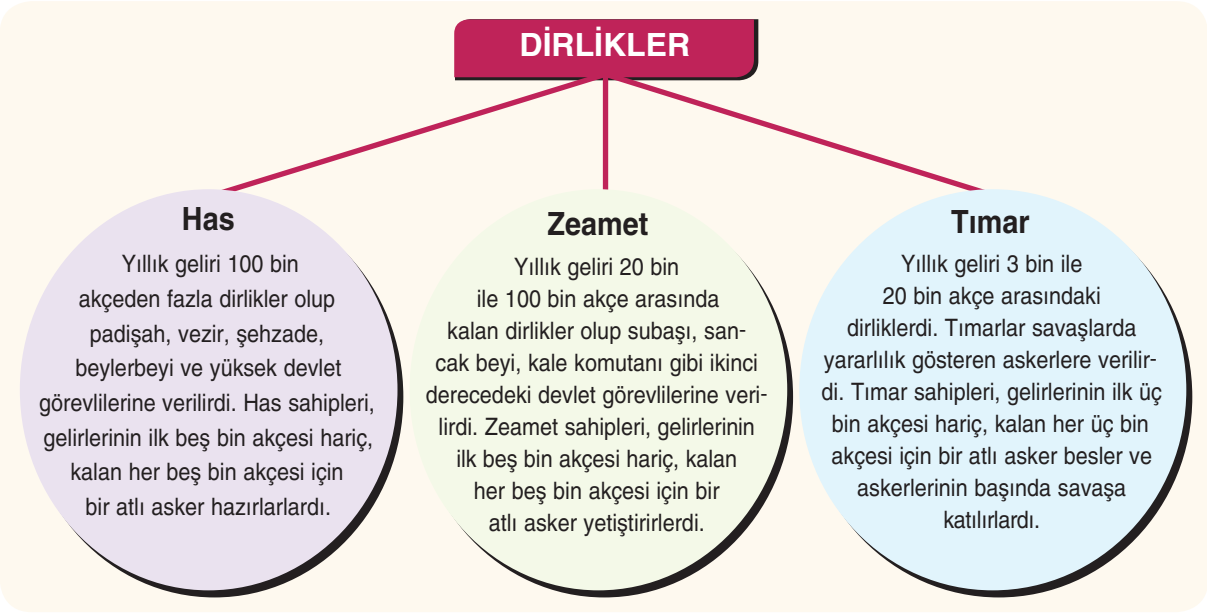
Kapıkulu süvarileri, rütbe ve maaş bakımından piyadelere göre daha yüksekte oldukları için genellikle Yeniçeri Ocağından terfi edenler arasından seçilirlerdi. I. Murat tarafından "sipah" ve "silahtar" adlarıyla iki bölük hâlinde kurulan bu ocağın askerleri savaşta padişahın otağını korumakla görevliydi.

c. Eyalet Askerleri

Osmanlı kara ordusunun nüfus bakımından en büyük bölümünü eyalet askerleri oluştururdu. Eyalet askerleri içindeki grupların en büyüğünü ise tımarlı sipahiler meydana getirirdi. Tımarlı sipahiler, **tımar** olarak bilinen Osmanlı toprak yönetim biçiminin doğal bir sonucuydu. Osmanlılar, Selçuklu ikta sistemini geliştirerek tımar adıyla uygulamış ve bu sistem sayesinde devrin en güçlü ordularından birini kurmuşlardı.

Osmanlı Devleti'nde ülke topraklarının büyük bölümü devlete aitti. Mirî arazi denilen bu topraklar dirlik adı verilen bölümlere ayrılırdı. Dirlikler üzerinde yaşayan çiftçiler, toprağı ekip biçer ve vergi öderlerdi. Tımar sistemine göre devlet, kendisine ait olan bu vergileri toplama hakkını hizmet karşılığında asker ve sivil görevlilerine bırakırdı. Dirlik sahibi denilen bu görevliler devletten maaş almazlar, topladıkları vergi gelirleriyle geçinirlerdi.

Tımar sisteminde dirlik sahibi topladığı vergi gelirlerinin kanunlarla belirlenmiş bölümünü kendisine ayırırdı. Kalan kısmıyla da **cebelü** denilen atlı askerler yetiştirir ve savaş zamanında bu askerlerin başında orduya katılırdı. Barış dönemlerinde ise bulunduğu bölgenin güvenliğini sağlardı. Osmanlı tımar sisteminde dirlikler gelirlerine göre has, zeamet ve tımar olarak üçe ayrılırdı **(Tablo 1.2)**.

Tablo 1.2: *Tımar sisteminde dirlik türleri*

Tımar sistemi içinde yetiştirilen tımarlı sipahiler bölüklere ayrılırlardı. Her biri yüzer kişilik olan bu bölüklerin başında subaşı denilen bir komutan vardı. On bölükten oluşan tımarlı sipahi birliğinin başında ise bir alay beyi bulunurdu. Sefer zamanlarında alay beyleri tımarlı sipahilerinin başında kendi sancak beylerinin, sancak beyleri de bağlı bulundukları eyaleti yöneten beylerbeyinin kumandasında orduya katılırlardı. Tımarlı sipahiler savaş sırasında ordunun sağ ve sol kanatlarında bulunur, yanlardan gelebilecek saldırılara karşı merkezi korurlardı.

Savaş meydanlarındaki gayretleriyle Osmanlı Devleti'nin genişlemesine hizmet eden tımarlı sipahiler vergilerin düzenli biçimde toplanması ve ülke içinde güvenliğin sağlanmasına da önemli katkılarda bulunmuşlardır. Böylece Osmanlı Devleti tımar sistemi sayesinde hazineden harcama yapmadan her an savaşa hazır büyük bir ordu kurmuş ve merkezî otoritesini ülke geneline etkin bir şekilde yayma imkânına kavuşmuştur.

Tımar sisteminin bir diğer yararı, toprakların verimli biçimde işlenerek tahıl üretiminin kesintisiz olarak sürdürülmesi olmuştur. Çünkü tımar sisteminde çiftçiler topraklarını izinsiz olarak terk edemezlerdi. Ayrıca herhangi bir gerekçe göstermeden toprağını üç yıl üst üste ekmeyen çiftçiden toprağı geri alınırdı. Bu şartları yerine getiren bir çiftçi, toprağın kullanım hakkını ömür boyu elinde tutar ve miras bırakabilirdi.

Osmanlı Devleti tımar sistemindeki topraklardan alacağı vergileri belirlemek için gelişmiş bir kayıt sistemine ihtiyaç duymuş ve bu amaçla **tahrir defterleri** tutmuştur. Böylece her vilayetin vergi ödemekle yükümlü nüfusunu ve tahminî vergi gelirlerini kayıt altına almıştır. Bu özellikleriyle tahrir defterleri, Osmanlı tarihini inceleyen tarihçiler için birinci elden kaynaklardır.

Tımar sistemi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren idari, mali ve askerî düzenin temelini oluşturmuştur. Bu nedenle tımar sisteminin bozulmasıyla birlikte tarımsal üretim düşmüş, köyden kente göç hareketi başlamış ve ordudaki tımarlı sipahi sayısı azalmıştır.

Tımar sisteminde devletin vergi memuru konumundaki dirlik sahibine toprağın sahibi ne de halkın efendisi durumundaydı. Dirlik sahiplerinin yetkileri devletin koyduğu kanunlarla sınırlandırılmıştı. Bu nedenle kendilerine bırakılan toprakları satamaz, devredemez ve miras bırakamazlardı. Kanunlara aykırı davranmaları hâlinde de topraklarına devlet tarafından el konulabilirdi. Avrupa'da görülen feodalite yönetiminde ise kralların senyörlerin topraklarına el koyma hakkı yoktu. Senyörler toprakları üzerindeki halkı kendi koydukları kurallara göre yönetir, gerektiğinde yargılar ve cezalandırabilirlerdi. Oysa tımar sisteminde halk hürdü ve devletin kiracısı durumundaydı. Dirlik sahibinin kural koyma, yargılama ve cezalandırma gibi yetkileri yoktu. Bu yetkiler kesin olarak devlete aitti. Feodalite yönetiminde derebeyi denilen senyörler etrafı su dolu hendeklerle çevrili şatolarda yaşarlardı. Senyörler, yetiştirdikleri askerlere kendileri komuta eder, gerekirse onları krallarına karşı kullanabilirlerdi. Tımarlı sipahilerin yetiştirdikleri askerler ise Osmanlı ordusunun bir parçası sayılırdı.

Eyalet askerleri arasında tımarlı sipahiler **(Resim 1.13)** dışında başka gruplar da vardı. Bunlardan yayalar ve müsellemler Orhan Bey Dönemi'nde kurulan ilk düzenli piyade ve süvari birlikleriydi. Başlangıçta muharip sınıflar olarak görev yapan yaya ve müsellem askerleri zamanla geri hizmet kıtaları hâline gelmişlerdi. Bunlar savaş zamanlarında yol açmak, siper kazmak, kaleleri tamir etmek ve ordunun ağırlıklarını nakletmek gibi hizmetleri yerine getirirlerdi.

Resim 1.13: *Tımarlı sipahileri gösteren bir temsilî resim*

Eyalet askerlerinin bir diğer önemli parçası akıncılar idi. Akıncılar Osmanlı Devleti'nin hafif süvarileri olup başlarındaki akıncı komutanının emrinde uç boylarında görev yaparlardı. Düşman ülkelerine akınlarda bulunmak, savaşılacak devletin topraklarında keşifler yaparak düşmanın durumunu öğrenmek, ordunun geçeceği yollar üzerinde köprüler kurmak ve geçitlerin güvenliğini sağlamak akıncıların görevleri arasındaydı. Akıncılar ayrıca, düşman ülkelerin içlerine kadar ilerler, oraları tahrip ederek karşı tarafın savaş gücünü kırmaya çalışırlardı.

Eyalet askerleri içindeki bir diğer grup ise kale kuvvetleriydi. Kale kuvvetleri büyük ölçüde azap denilen askerlerden oluşurdu. Güçlü kuvvetli ve bekâr erkekler arasından seçilen azaplar, ordunun en önünde bulunur ve düşmanın ilk hücumunu karşılarlardı. Osmanlı ordusunda, kapıkulu askerleri ve eyalet askerleri dışında, bağlı beyliklerin ve devletlerin gönderdiği yardımcı kuvvetler de görev yapardı.

Osmanlı ordusu genellikle yaz mevsimine doğru sefere çıkardı. Sefer güzergâhı güvenlik amacıyla önceden kontrol edilir, askerlerin ihtiyaçları ise yol üzerindeki yerleşim yerlerinden karşılanırdı. Bu iş belli bir düzen içinde yapılır; nerede konaklanılacağı, nerelerden neler alınacağı ve kimlerin hangi hizmetleri göreceği önceden planlanırdı. Böylece ordunun geçtiği yerlerde yaşayan halkın can ve mal güvenliği de korunmuş olurdu.

Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı ordusunda genellikle kılıç, gürz, balta, hançer, mızrak, ok ve yay gibi hafif silahlar kullanılırken kale kuşatmalarında mancınık ve koç başından yararlanılırdı **(Fotoğraf 1.6)**. 15. yüzyıldan itibaren ise top ve tüfek ordunun vazgeçilmez silahları arasına girmişti.

Fotoğraf 1.6: *Osmanlı ordusunda kullanılan silahlardan bazıları*

2. DENİZ KUVVETLERİ (DONANMA)

Orhan Bey Dönemi'nde ilk düzenli kara ordusunu kuran Osmanlılar, aynı dönemde, Güney Marmara kıyılarını ele geçirerek denizcilikle de uğraşmaya başladılar. İlk Osmanlı derya beyi olan **Karamürsel Alp (Fotograf 1.7)**, İzmit kıyılarına yerleşerek bir donanma kurmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Edirneli Oruç Bey "Oruç Beğ Tarihi" adlı eserinde şunları anlatmaktadır:

Fotograf 1.7: *Karamürsel Alp'ın büstü*

"Orhan Gazi gelip İzmit'i fethetti. Mescit ve medreseler yaptırdı. Kara Mürsel derler bir yiğit vardı. O kıyıyı ona verdi. Ülkesini tımar olarak üleştirdi. Tımar erleri o kıyıya geldiler. İstanbul'dan gemi çıkartmaz oldular. Sağlam beklediler ki gemi çıkıp o kıyıyı vurmaya." (1)

Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki faaliyetleri Karesioğulları Beyliği'nin alınmasıyla birlikte yoğunlaştı. Türklerin Rumeli'ye geçişinde bu beyliğin donanması önemli rol oynadı. Gelibolu'nun fethinden sonra da burada ilk büyük Osmanlı tersanesi kuruldu. Ayrıca Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları gibi Osmanlı hâkimiyetine girmiş olan denizci Türk beyliklerinin donanma ve tersanelerinden de yararlanıldı. Diğer yandan Adalar Denizi adıyla bilinen Ege Denizi ve Akdeniz'de Haçlılara karşı gaza faaliyetlerini yürüten Türk deniz akıncıları Osmanlı hizmetine alındı. Böylece Osmanlı deniz kuvvetlerinin temelleri atıldı.

Osmanlı donanması ilk deniz savaşlarını Yıldırım Bayezit ve Mehmet Çelebi Dönemleri'nde Venediklilere karşı yaptı. Ancak henüz kuruluş aşamasını tamamlayamadığı için bu savaşlarda başarı gösteremedi. Bununla birlikte Osmanlı denizciliği kısa sürede toparlanarak gelişimini devam ettirdi.

Osmanlı ordusu hakkında öğrendiklerinizden yararlanarak ders kitabınızın 33. sayfasındakine benzer şekilde Osmanlı askerî teşkilat yapısını anlatan bir anlam haritası çiziniz. Anlam haritaları, yazılı olarak anlatılan konuların bir bütün hâlinde şema üzerinde gösterilmesiyle oluşur. Siz de anlam haritanızı oluştururken ilgili konuyu tüm yönleriyle ele alınız. Oluşturacağınız şemadaki başlıklar hakkında kısa açıklamalarda bulununuz. Ayrıca anlam haritanızı zenginleştirmek ve renklendirmek amacıyla görsel ögeler kullanmaya gayret ediniz.

(1) Edirneli Oruç Bey, Oruç Beğ Tarihi, s.33.

Ç. OSMANLI EKONOMİSİ

- ***Ekonomi kavramı hakkında neler söyleyebilirsiniz?***
- ***Ekonominin toplumlar ve devletler için önemi konusunda neler düşünüyorsunuz?***

1. OSMANLI EKONOMİSİNİN DOĞAL KAYNAKLARI

a. İnsan

Osmanlı Devleti'nde ekonomik faaliyetler reaya adı verilen insanlar tarafından yürütülürdü. Reayayı vergi veren köy, kasaba ve şehir halkı ile göçebeler meydana getirirdi. Bunlardan kasaba ve şehir halkı genellikle çeşitli zanaat dallarında üretim yapar ve ticaret ile uğraşırdı. Köylüler çiftçilik, göçebeler ise hayvancılık yaparak geçimlerini sağlarlardı.

Ekonomisinin temeli tarıma dayanan Osmanlı Devleti'nde köylülerin önemli bir yeri vardı. Bu nedenle devlet, tarım üretimini arttırmak için başlangıçtan itibaren köyler kurarak konargöçerlerin yerleşik hayata geçmelerini teşvik etti. Bu amaçla Rumeli'de fethedilen yerlere göçebeleri yerleştirerek hem buraların Türkleşmesini hem de boş toprakların tarıma açılmasını sağlamaya çalıştı.

Osmanlı Devleti'nde köy ve kasaba halkı, devletin izni olmadan oturduğu yeri terk edip başka bir yere gidemezdi. Devlet üretimin devamlılığını sağlamak amacıyla izinsiz göç etmeyi yasaklamıştı. Aynı şekilde toprağını boş bırakan köylülere de çeşitli yaptırımlar uygulamıştı.

Osmanlı Devleti için toprakları üzerinde yaşayan insanların sayısını ve bu insanların ekonomik durumlarını bilmek büyük önem taşıyordu. Çünkü vergilerin tam olarak toplanabilmesi buna bağlıydı. Bu amaçla devlet, fethettiği yerlerin ve buralarda yaşayan insanların özelliklerini ayrıntılı biçimde defterlere kaydederdi. **Tahrir defterleri** denilen bu defterlerde insanların medeni hâllerinden sağlık durumlarına, mesleklerinden mal varlıklarına kadar her türlü bilgiye yer verilirdi. Tahrir defterlerinde vergi mükellefleri, bunların ödedikleri vergiler ve vergiden muaf olanlar belirtilirdi. Ayrıca herhangi bir yerde bulunan arazilerin durumu ile cami, han, hamam, çarşı, kervansaray, tekke, zaviye, manastır ve kiliseler hakkındaki bilgiler de bu defterlere işlenirdi. Tahrirler belli zamanlarda ve gerekli hâllerde güncellenirdi.

Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu, Oğuz boylarının göçleri, Anadolu'daki beyliklerin katılımı ve fetihler nedeniyle sürekli olarak arttı. Ülke ekonomisinin büyük ölçüde tarıma dayalı olması nedeniyle nüfusun büyük bölümü köylerde yaşıyordu.

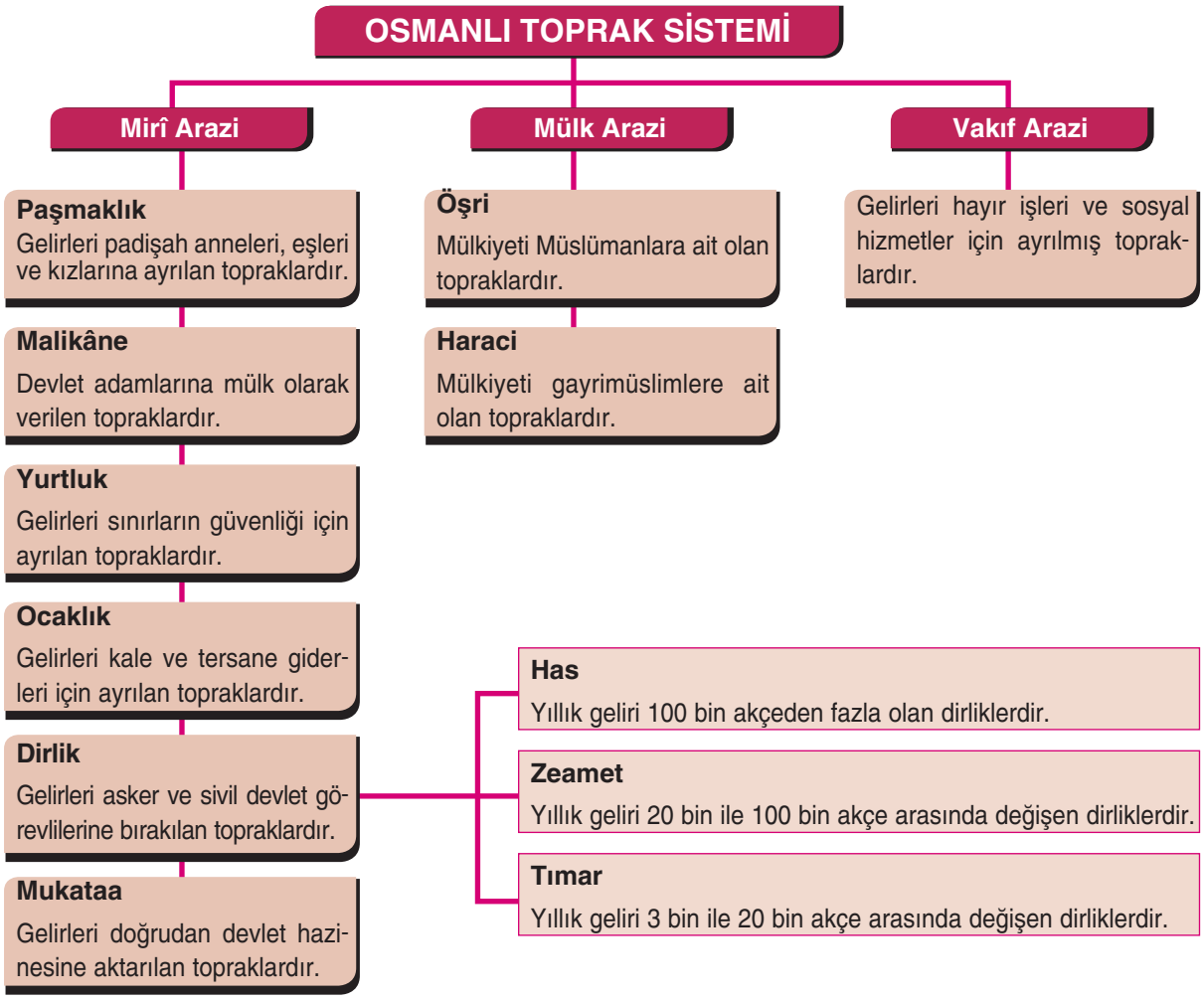
b. Toprak

Osmanlı Devleti'nde topraklar, İslam hukuku esas alınarak sınıflandırılır ve idare edilirdi. Buna göre toprak, ülkeyi Allah adına yöneten padişaha aitti. Padişah toprağı istediği gibi tasarruf edebilirdi. Fethedilen bir araziyi askerlerine verebileceği gibi devlet malı veya vakıf hâline de getirebilirdi. Bununla birlikte fethin nasıl yapıldığı da önemliydi. Savaş yoluyla alınan yerlerde toprakların yeni sahibi padişah olurdu. Osmanlı hâkimiyetini kendiliğinden kabul edenlerin mülkiyet haklarına ise dokunulmazdı.

Osmanlı toprakları, mülk ve mülk olmayan topraklar olmak üzere genel olarak ikiye ayrılırdı. Mülk toprakların mülkiyeti ve tasarruf hakkı şahıslara aitti. Mülk sahibi toprağını satabilir, hibe edebilir veya vakıf hâline getirebilirdi. Mülk topraklar öşri ve haraci topraklar olmak üzere ikiye ayrılırdı. Mülkiyeti Müslümanlara ait olan arazilere öşri topraklar denirdi. Bu toprakların sahipleri, elde ettikleri ürünün onda birini **öşür** adıyla devlete verirlerdi. Haraci topraklar mülkiyeti gayrimüslimlere ait olan arazilerdi. Bu arazilerin sahipleri devlete **haraç** adıyla vergi öderlerdi. Haraç ikiye ayrılırdı. Birincisi, toprağın büyüklüğü ve verimlilik durumuna bağlı olarak yılda bir defa nakdî olarak ödenirdi. İkincisi ise elde edilen ürün üzerinden ayni olarak verilirdi.

Osmanlı Devleti'nde arazilerin büyük bölümü mülk olmayan topraklardı. **Mirî arazi** olarak adlandırılan bu toprakların mülkiyeti devlete aitti. Devlet mirî arazileri genellikle tımar sistemi içinde değerlendirirdi. Tımar sistemine göre mirî arazilerin kullanım hakkı, toprağı işlemek şartıyla, üzerinde yaşayan halka bırakılırdı. Osmanlı Devleti'nde

mirî toprakların bir bölümü tımar sistemi dışında tutulurdu. Bu topraklar yine devlet tarafından, çeşitli hizmetlerin görülmesini sağlamak amacıyla **mukataa**, **paşmaklık**, **yurtluk**, **ocaklık**, **malikâne** ve **vakıf** adlarıyla bölümlere ayrılmıştı **(Tablo 1.3)**.

Tablo 1.3: *Osmanlı toprak sistemi*

2. ÜRETİM

a. Tarım

Nüfusunun büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan Osmanlı Devleti'nde ekonominin temeli tarıma dayanıyordu. Ülke topraklarının büyük bölümü devlete ait olduğu için reaya ekip biçtiği toprağın mülkiyetine değil, yararlanma hakkına sahipti. Bu hak, toprağı işlediği ve kanunlarla belirlenmiş yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece elinden alınamaz, ölümünden sonra da mirasçılarına geçerdi. Osmanlı Devleti'nde, mirî toprakları işleyen reaya gibi bu toprakların vergilerini toplama hakkını elinde bulunduran dirlik sahiplerinin de yükümlülükleri vardı. Sipahi adıyla anılan dirlik sahibi öncelikle köylünün güvenliğini sağlamak zorundaydı. Reayanın tohum, gübre ve tarımsal araç gereç ihtiyaçlarını karşılamak da onun görevleri arasındaydı. Sipahi reayaya kötü davranamaz, onu angarya işlerde çalıştıramazdı. Köylüler dirlik sahibinin kanun dışı uygulamalarına karşı devlet tarafından korunurlardı.

Osmanlı ülkesindeki ekilebilir toprakların büyük bölümünde kuru tarım yapılırdı. Buralarda başta buğday olmak üzere arpa, çavdar, yulaf, darı gibi tahıl türleri yetiştirilirdi. Sulanabilen ovalarda ve vadi tabanlarında ise genellikle çeltik ekimi yaygındı. Osmanlı ekonomik hayatının en önemli sorunlarından biri, kasaba ve şehir halkının taze sebze ve meyve ihtiyacının karşılanmasıydı. Bu nedenle sebze üretimi yapılan bostanlar ile bağlık alanlar ve meyvelikler genellikle büyük şehirlerin çevresindeki sulanabilir arazilerde toplanmıştı.

b. Hayvancılık

Osmanlı ekonomisinin temel faaliyetlerinden olan hayvancılık öncelikle insan beslenmesinde önemli yer tutan et, süt, yağ, peynir, yoğurt gibi gıdaların temin edilmesi amacıyla yapılırdı. Diğer yandan hayvanların tiftik, kıl, yapağı, deri ve boynuzları sanayi üretiminde ham madde olarak kullanılırdı. Toprağı işleme ve taşımacılık gibi işlerde ise hayvanların gücünden yararlanılırdı. Köylerde de yapılmakla birlikte hayvancılık denilince akla ilk olarak konargöçerler gelirdi. Bunlar sürüleriyle birlikte yaz aylarını serin yaylalarda, kışları ise ılıman düzlüklerde geçirirlerdi.

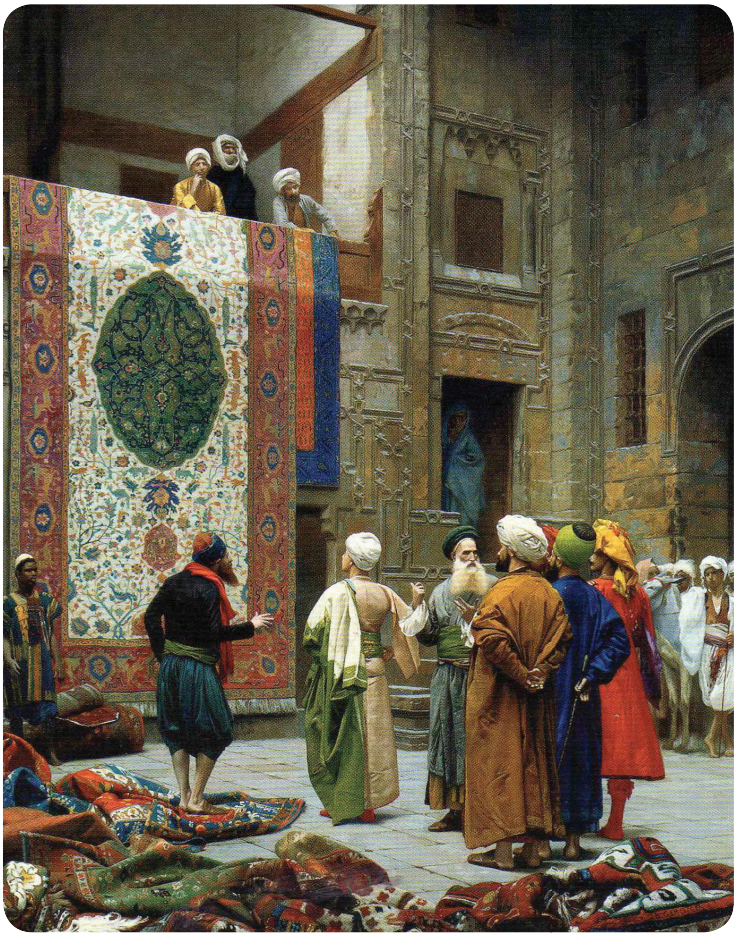
Konargöçerler genellikle küçükbaş hayvancılıkla uğraşırlardı. Osmanlı Devleti'nin Anadolu, Trakya, Bulgaristan ve Makedonya topraklarında büyük koyun sürüleri otlardı. Ankara ve çevresinde tiftik keçisi önemli bir geçim kaynağıydı. Hayvancılığın Osmanlı ekonomisi içindeki payı oldukça yüksekti. Devletin gelir kaynakları arasında hayvanların sayısı üzerinden alınan ve **âdet-i ağnam** denilen vergiler büyük miktarlara ulaşıyordu.

Osmanlı ülkesinde küçükbaş hayvanların yanı sıra at, eşek, katır ve deve gibi yük ve binek hayvanları da yetiştiriliyordu. Göçebeler bu hayvanları kendi işlerinde kullandıkları gibi bedeli karşılığında tüccarların hizmetine de sunarlardı. Savaş zamanlarında ordunun ağırlıklarının taşınması da yine bu hayvanlarla yapılırdı.

Hayvancılık alanına giren arıcılık ve ipek böcekçiliği de önemli ekonomik faaliyetlerdendi. Arıcılık ülkenin hemen her yerinde yapılırken ipek böcekçiliği daha çok Bursa ve çevresinde yaygın bir ekonomik uğraş durumundaydı.

c. Ticaret

Osmanlı ekonomi anlayışında ticaret, halkın ihtiyaçlarının ülke içinden veya dışından karşılanmasını kolaylaştıran çok önemli bir faaliyet olarak kabul edilirdi **(Resim 1.14)**. Osmanlı padişahları, tüccarları, ülkede olmayan veya az bulunan malları getirerek piyasada bolluk oluşturan kişiler olarak görürlerdi. Bu nedenle onları teşvik eder ve ticareti kolaylaştırmaya yönelik önlemler alırlardı.

Resim 1.14: *Osmanlı Dönemi'nde ticaret hayatını anlatan bir tablo (Jean Leon Gerome-Jan Leon Cerom, 1887)*

Osmanlılarda **ehl-i hirfet** olarak adlandırılan zanaat erbabı kendi eliyle ürettiği malı dükkânında satardı. Kasaba ve şehirlerde üretim yapan bu zanaatkârların **lonca** adı verilen teşkilatları vardı. Loncalar Türkiye Selçukluları Dönemi'nde Anadolu'da kurulmuş olan fütüvvet veya Ahilik denilen esnaf teşkilatlarının devamı niteliğindeydi. Ahilik de denilen loncaların temel amacı, temsil ettikleri iş kolunda çalışma hayatını düzenleyerek ve haksız rekabeti önleyerek üyelerinin çıkarlarını korumaktı. Herhangi bir meslek dalında çırakların kalfalığa, kalfaların ise ustalığa yükselmeleri ve **gedik** adı verilen dükkân açma hakkını elde edebilmeleri loncaların iznine bağlıydı.

Ahlak ve dürüstlük ilkelerine dayanan loncalar yalnız esnafın değil, tüketicinin de haklarını korumaya büyük önem verirlerdi. Bu amaçla her lonca **ehl-i hibre** denilen bir bilirkişi tayin ederdi. Ehl-i hibre, üretilen malların fiyat ve kalite kontrollerini yaparak tüketicinin zarar görmesini önlerdi.

Loncalara bağlı zanaatkârların gerçekleştirdikleri bu ekonomik faaliyetler dışında Osmanlı ekonomik sistemi içindeki asıl ticaret faaliyetlerini **bezirgan** adıyla da bilinen büyük tüccarlar yürütürlerdi.

Osmanlı Devleti, tüketim mallarının pazarlara dengeli bir şekilde dağıtılmasına da büyük önem verir ve bu amaçla alışverişi kontrol altında tutardı. Şehirlere gelen mallar, önce kapan denilen toptancı hâllerine getirilirdi. Mallar buralardaki büyük kantarlarda tartıldıktan sonra perakendeci esnafına paylaştırılırdı. Bu paylaştırma işlemi karaborsayı, haksız rekabeti ve vergi kayıplarını önlemek amacıyla muhtesip ve kapan emini gibi devlet görevlilerinin kontrolünde yapılırdı. Alım satım işlerine devlet memurlarının yanı sıra lonca temsilcileri de nezaret ederdi. Perakendeciler kapanlardan aldıkları malları dükkânlarında ve pazarlarda satışa sunarlardı. Şehirlerde olduğu gibi kasaba ve hatta köylerde de pazar yerleri kurulurdu. Üreticiler tüketim fazlası ürünlerini bu pazarlarda değerlendirirlerdi. Belli zamanlarda kurulan panayırlar da alışverişin yoğun olarak yapıldığı yerlerdi.

Osmanlı topraklarında üretilen malların bir bölümü ülke içinde satışa sunulurken tüketim fazlası mallar ihraç edilirdi. Başlıca ihraç malları; ipekli, yünlü, pamuklu kumaşlar ile halılar, işlenmiş deri ve canlı hayvan idi. Devlet, iç tüketimi karşılama kaygısı ve askerî nedenlerle bazı stratejik malların ihracını yasaklamıştı. Silah, barut, altın, gümüş, kurşun, kükürt, bal mumu, buğday ve at bu tür malların belli başlılarıydı.

Osmanlı ekonomisinde ihracat gibi ithalatın da önemli yeri vardı. İngiltere'den kâğıt, kalay, çelik; Venedik'ten cam, boya, ayna gibi araç gereçler ve Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerden kürk, amber, cıva ve çeşitli deniz ürünleri satın alınırdı. Hindistan'da üretilen ve deniz yolu ile Osmanlı limanlarına getirilen baharatlar, kokular ve renklendirici maddelerin yanı sıra Çin porselenleri de Osmanlı pazarlarında aranan mallar arasındaydı. Kervanlarla Bursa'ya getirilen ham İran ipeği ise burada işlendikten sonra iç ve dış pazarlarda satışa sunulurdu.

15. yüzyılda yaşayan bir gazeteci olduğunuzu ve çalıştığınız gazetenin ekonomi muhabirliğini yaptığınızı düşününüz. Osmanlı ekonomisi ile ilgili olarak aşağıda verilmiş olan kavramları kullanarak bir gazete haberi hazırlayınız. Haberinizde olabildiğince çok kavrama yer vermeye çalışınız.

Kervan	Dirlik	Âdet-i ağnam	Muhtesip	Vergi mükellefi
Ekonomi	Paşmaklık	Ticaret	Emin	Nakdî vergi
Mekkâreci	Ocaklık	Menzil	Piyasa	Ayni vergi
Vergi	Malikâne	Bedesten	Çiftbozan	Ehl-i hibre
Tahrir defteri	Yurtluk	Kalfa	Derbentçi	Taahhüt
Mirî Arazi	Vakıf	Kapan	Karaborsa	Akçe
Çift	Mukataa	Han	Kervansaray	İpek
Mülk arazi	Has	Lonca	Perakende	Liman
Öşri toprak	Bezirgan	Hirfet	Reaya	Kürk
Haraci toprak	Tımar sistemi	Gedik	Zeamet	Liman

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde ticaret genellikle kara yolu ile yapılırdı. Devlet, vakıflar aracılığıyla yollar üzerinde köprüler, çeşmeler ve kervansaraylar yaptırarak ticareti desteklerdi. Yollarda tüccarların güvenliğini derbentçi denilen görevliler sağlarken posta ve haberleşme hizmetlerini ise yollar üzerindeki **menzil teşkilatı** yerine getirirdi.

Kervan yolları üzerinde üslenmiş mekkârecilerin de ticaret hayatında önemli bir yeri vardı. At, katır, deve gibi yük hayvanlarına sahip olan mekkâreciler, kadı huzurunda bir sözleşme yaparak tüccarların mallarını istenilen yere tam olarak ulaştırmayı taahhüt ederlerdi. Doğu ile Batı arasında geleneksel ticaret güzergâhı olarak bilinen tarihî İpek Yolu Osmanlı topraklarından geçiyordu. Devlet, kuruluş günlerinden itibaren ekonomisinde önemli yeri olan bu yolun ve ona bağlanan yolların güvenliğini sağlamaya büyük önem verirdi. Hatta çoğu zaman dış politikasını bile buna göre belirlerdi.

Osmanlı Devleti'nin dış politika uygulamaları düşünüldüğünde bunlardan hangilerinin ticareti geliştirmeye ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamaya yönelik olduğu söylenebilir? Neden?

Proje Ödevi: Kuruluş Dönemi Osmanlı Devleti Anlam Haritası

Sevgili öğrenciler, bu proje ödevi kapsamında sizlerden Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi (1299-1453) ile ilgili bir anlam haritası hazırlamanız isteniyor. Bu çalışmayı bireysel olarak ya da grup çalışması şeklinde yapabilirsiniz.

Projenizi hazırlama süreniz iki haftadır. Projeniz öğretmeniniz tarafından aşağıdaki değerlendirme formundaki ölçütlere göre değerlendirilecektir.

Proje hazırlama çalışması sırasında aşağıdaki işlemleri yapınız:

- Süreyi verimli şekilde kullanmak amacıyla çalışma planı ile birlikte bir de çalışma takvimi hazırlayınız.
- Çalışmanız sırasında yararlanacağınız kaynakları belirleyiniz ve bulduğunuz kaynakları inceleyiniz.
- Kaynaklardan elde ettiğiniz verileri sınıflandırarak hangilerini, nerede ve nasıl kullanacağınıza karar veriniz.
- Anlam haritası hazırlama konusunda bir İnternet araştırması yapınız.
- Anlam haritanızı çizmek üzere en az A3 boyutunda bir kâğıt ediniz.
- Anlam haritanızda Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde yaşanan askerî ve siyasi olayların yanı sıra devletin yönetim anlayışına, ordu teşkilatına ve ekonomik sistemine ait bilgilere de yer veriniz.
- Anlam haritanızda yer verdiğiniz kişiler, olaylar ve kavramlar ile ilgili yeterli açıklamalarda bulunmaya, bunlar arasındaki ilişkileri çizgiler veya sembollerle anlaşılır şekilde göstermeye dikkat ediniz.
- Anlam haritanızı uygun gördüğünüz yerlerde kullanacağınız harita, resim, minyatür, fotoğraf vb. görsel unsurlarla renklendirerek ilgi çekici hâle getiriniz.
- Anlam haritanızın yazılı ve görsel içeriğiyle ilgili bir kaynakça hazırlayınız.
- Proje ödevinizi verilen sürede tamamlayıp teslim ediniz.
- Sınıfınızda proje ödevinizin sunumunu yapınız.

PROJE DEĞERLENDİRME FORMU

Ölçütler / Dereceler		İyi (3)	Orta (2)	Zayıf (1)
Proje Ödevi Hazırlama Süreci	Projenin amacını belirleme			
	Projeye uygun çalışma planı yapma			
	Farklı kaynaklardan doğru bilgiler toplama			
	Projeyi plana göre gerçekleştirme			
Proje Ödevinin İçeriği	Toplanan bilgileri analiz etme			
	Elde edilen bilgileri kullanarak çıkarımlarda bulunma			
	Toplanan bilgileri düzenleyerek sentez yapma			
	Türkçeyi doğru ve düzgün yazma			
	Kritik düşünme becerisini gösterme			
	Yaratıcılık yeteneğini kullanma			
Projenin Sunumu	Konuyu dinleyicilerin ilgisini çekecek şekilde sunma			
	Sunuyu hedefe yönelik materyallerle destekleme			
	Türkçeyi doğru ve düzgün konuşma			
	Sunuda akıcı bir dil ve beden dilini kullanma			
	Verilen sürede sunuyu yapma			
	Sunu sırasında öz güvene sahip olma			
	Sunuyu severek ve isteyerek yapma			
	Soru sorma ve sorulan sorulara cevap verme			
	TOPLAM			

Aldığınız puanların toplamını aşağıdaki ölçütlerle karşılaştırarak performansınızı değerlendirebilirsiniz.

39-54	Yapılan çalışma iyi. Öğrencinin performansı ortalamanın üstünde.
28-38	Öğrencinin performansı orta düzeyde.
18-27	Öğrencinin performansı orta düzeyin altında. Çalışma tekrar gözden geçirilmeli.

BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ

A) Aşağıdaki cümlelerde noktalı yerlere uygun sözcükleri yazınız.

1. Osmanlılar Bizans kuvvetleriyle ilk kez ..... Savaşı'nda karşılaştılar.
2. Anadolu Türk beylikleri içinde Osmanlı Devleti'nin topraklarına kattığı ilk beylik ..... Beyliği'dir.
3. Osmanlı Devleti ..... siyaseti ile Balkanlardaki egemenliğini sürekli hâle getirmek istemiştir.
4. Timur ..... Devleti üzerine düzenlediği seferlerle Rusya'nın güçlenmesine ortam hazırlamıştır.
5. II. Murat ..... Antlaşması'nı yaptıktan sonra tahtı oğlu II. Mehmet'e bırakmıştır.
6. Yeniçeri Ocağına .....…….....…… sistemi ile asker alınmıştır.
7. Osmanlı Devleti'nde tımar sistemi içinde yetiştirilen askerlere ….....…… adı verilmiştir.
8. Osmanlı Devleti'nde ustalık seviyesine ulaşmış kişilere tanınan dükkân açma hakkına ..... adı verilirdi.
9. Osmanlı Devleti'nde geliri sınır boylarındaki askerlere bırakılan topraklara ..... adı verilirdi.
10. Anadolu Hisarı, Osmanlı Padişahı ..... tarafından yaptırılmıştır.
11. 1444 yılında Osmanlılar ile Haçlılar arasında ..... Savaşı yapılmıştır.
12. Osmanlı Padişahı ..... "Hüdavendigâr" unvanıyla tarihe geçmiştir.

B) Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

( ) 1. İlk Osmanlı medresesi Çelebi Mehmet tarafından kurulmuştur.
( ) 2. Osmanlı Devleti'nde mülkiyeti Müslüman halka ait olan topraklara "öşri topraklar" denirdi.
( ) 3. Kapıkulu askerlerine üç ayda bir "cülus bahşişi" verilirdi.
( ) 4. Çirmen Savaşı'ndan sonra İznik ve İzmit Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir.
( ) 5. Yaya ve müsellemlerden oluşan ilk düzenli Osmanlı ordusu Orhan Bey tarafından kurulmuştur.
( ) 6. Edirne Sırpsındığı Savaşı'yla fethedilmiştir.
( ) 7. Yıllık geliri yirmi bin ile yüz bin akçe arasında olan dirliklere "zeamet" adı verilirdi.
( ) 8. Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı Devleti bir deniz gücü oluşturamamıştı.
( ) 9. Osmanlılar Rumeli'ye ilk kez Orhan Bey Dönemi'nde geçmişlerdir.
( ) 10. Sırpsındığı Savaşı ilk Osmanlı-Haçlı savaşıdır.
( ) 11. Şeyh Bedrettin İsyanı II. Murat Dönemi'nde çıkmıştır.

C) Aşağıdaki soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Balkanlar ve Yakın Doğu'da bulunan devletler hangileridir?
2. Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede büyüyerek güçlü bir devlet hâline gelmesinin nedenleri nelerdir?
3. İstanbul hangi nedenlerden dolayı Yıldırım Bayezit Dönemi'nde fethedilememiştir?
4. Orhan Bey'in Osmanlı Beyliği'ni devlet hâline getiren padişah olarak kabul edilmesinin nedenleri nelerdir?
5. Osmanlı Devleti'nin Karesioğulları Beyliği'ni topraklarına katmasının sağladığı yararlar neler olmuştur?
6. Timur'un faaliyetlerinin Türk dünyasına etkileri neler olmuştur?
7. Tımar sisteminin Osmanlı Devleti'ne katkıları neler olmuştur?
8. Osmanlı padişahlarının ticarete önem vermelerinin nedenleri nelerdir?
9. II. Kosova Savaşı'nın Osmanlı tarihindeki yeri ve önemi nedir?
10. I. Murat Dönemi'nden itibaren Osmanlı veraset sisteminde değişikliğe gidilmesinin nedenleri nelerdir?

Ç) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi yeniçerilerin genel özellikleri arasında yer almaz?

A) Devşirme yöntemiyle yetiştirilmişlerdir.
B) Devletten maaş alan askerlerdir.
C) Sınırları beklemekle görevli askerlerdir.
D) Yaya askerlerdir.
E) Kapıkulu adıyla bilinen askerlerdir.

2. • Çimpe Kalesi'nin alınması
• Edirne'nin başkent yapılması

Kuruluş Dönemi'nde meydana gelen yukarıdaki gelişmeler Osmanlı Devleti için aşağıdakilerden hangisini kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır?

A) Yeniçeri Ocağını kurmasını
B) Denizcilikte söz sahibi olmasını
C) Balkanlardaki ilerleyişini
D) Tımar sistemini kurmasını
E) Anadolu'da siyasi birliği sağlamasını

3. Timur, Yıldırım Bayezit'ten, kendi adına para bastırıp hutbe okutmasını ve Anadolu beyliklerinden aldığı toprakları sahiplerine iade etmesini istemiştir.

Bu bilgilere göre Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı'nı aşağıdakilerden hangisini korumak amacıyla yaptığı söylenebilir?

A) Egemenliğini
B) İpek Yolu ticaretinin güvenliğini
C) Anadolu Türk beyliklerini
D) Balkanlardaki hâkimiyetini
E) Ekonomik gücünü

4. I. Taht kavgalarının sona ermesi
II. Şehzadelerin deneyim kazanması
III. Anadolu Türk siyasi birliğinin kurulması

Yukarıdaki gelişmelerden hangisi ya da hangileri Osmanlı Devleti'nde görülen sancağa çıkma uygulamasının bir sonucu olarak değerlendirilemez?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II
D) I ve III E) I, II ve III

5. Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkışında aşağıdakilerden hangisinin etkili olduğu söylenemez?

A) Bizans'a karşı sürdürülen gaza faaliyetlerinin
B) Türkiye Selçuklu Devleti'nin dağılma sürecine girmesinin
C) Kösedağ Savaşı'nın
D) Kayı boyunun Anadolu'ya gelmesinin
E) Memlukluların yıkılışının

6. Aşağıdakilerden hangisi Ankara Savaşı'nın sonuçlarından biri değildir?

A) Fetret Devri başlamıştır.
B) Balkanlardaki Türk ilerleyişi durmuştur.
C) Osmanlı Devleti dağılma tehlikesiyle karşılaşmıştır.
D) Anadolu Türk birliği yeniden kurulmuştur.
E) İstanbul'un fethedilmesi yarım yüzyıl kadar gecikmiştir.

7. Yıldırım Bayezit, Haçlılara karşı kazandığı Niğbolu Zaferi'nden sonra Mısır'da Memlukluların koruması altında bulunan Abbasi halifesine bir zafername göndermiştir. Halife de bu zafernameye verdiği cevapta Osmanlı padişahına hitaben "Sultanıiklimirum" unvanını kullanmıştır.

Bu duruma bakarak;

I. Abbasi halifesi Osmanlı himayesine girmiştir.
II. Osmanlıların İslam dünyasındaki saygınlığı artmıştır.
III. Memluklular Osmanlı üstünlüğünü kabul etmişlerdir.

yargılarından hangisine ya da hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II
D) II ve III E) I, II ve III

8. Osmanlı Devleti'ni Osman Bey kurmuş olmakla birlikte bazı tarihçiler devletin asıl kurucusunun Orhan Bey olarak kabul edilmesi gerektiğini iddia ederler.

Bu tarihçiler Orhan Bey'in aşağıdaki faaliyetlerinden hangisini yukarıdaki görüşlerine kanıt olarak gösterebilirler?

A) İznik'i fethetmesi
B) Başkenti Bursa'ya taşıması
C) Adalet, yönetim, askerlik, eğitim ve maliye alanlarında kurumlar oluşturması
D) Güçlü bir donanmaya sahip olması
E) Karesioğulları Beyliği'ni Osmanlı Devleti'ne bağlaması

9. Osmanlı Devleti Balkanlarda izlediği iskân politikası ile;

I. Göçebe Türkmen boylarını yerleşik hayata geçirmek,
II. Balkanlarda daha güvenli şekilde ilerlemek,
III. Balkanlarda fethedilen yerleri Türkleştirmek

amaçlarından hangisi ya da hangilerine ulaşmak istemiştir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II
D) II ve III E) I, II ve III

10. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişine doğrudan katkı yapan savaşlardan biri değildir?

A) Çirmen B) Palekanon C) Sırpsındığı
D) I. Kosova E) Sazlıdere

2. Ünite
DÜNYA GÜCÜ: OSMANLI DEVLETİ (1453-1600)

Ünite Kavramları

Fetihname	Protestanlık	Reaya	Yurtluk	Kalemiye
Amanname	Kalvenizm	Kalem	Ocaklık	İmtiyaz
Babüssaade	Engizisyon	Oda	Birun	Kapitülasyon
Rönesans	Papalık	Eyalet	Enderun	Hazine
Reform	Dogmatizm	Sancak	Seyfiye	Külliye
Katoliklik	Hümanizm	Kaza	İlmiye	Divan-ı Hümayun
Ortodoksluk	Harem	Muhtesip		

A. FATİH VE FETİH

- *Fetih ve fatih kavramları hakkında neler biliyorsunuz?*
- *Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmek istemesinin nedenleri neler olabilir?*

1. İSTANBUL'UN FETHİ (29 MAYIS 1453)

a. Fethin Nedenleri

II. Murat'ın 1451'de ölümünün ardından Osmanlı Devleti'nin başına oğlu II. Mehmet geçti. İleride **Fatih** unvanını alacak olan bu padişahın en büyük amacı, İstanbul'u fethederek Bizans'ı ortadan kaldırmaktı. Çünkü Bizans her fırsatta Avrupa devletlerini Osmanlılar üzerine kışkırtarak Haçlı Seferleri düzenlenmesine neden oluyordu. Ayrıca Osmanlılara karşı Anadolu beylikleri ile ittifaklar yapıyor ve taht kavgaları sırasında şehzadelerden birini destekleyerek iç çekişmelerin uzamasına yol açıyordu. Diğer yandan Bizans İmparatorluğu'nun ve onun başkenti olan İstanbul'un Anadolu ve Rumeli'deki Türk topraklarının birleştiği bir noktada bulunması Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü bozduğu gibi iki yaka arasındaki asker geçişlerini de engelliyordu.

Osmanlı Devleti'nin iki kıtadaki topraklarını birleştirebilmesi, Anadolu'da Türk siyasi birliğini kurması ve Balkanlarda güvenli bir şekilde ilerleyebilmesi ancak İstanbul'un fethedilmesi ile mümkündü. Osmanlıları İstanbul'u fethetmek için harekete geçiren bir diğer etken şehrin coğrafi konumuydu. Kıtaların ve denizlerin birleştiği stratejik bir noktada bulunan İstanbul'un alınması hâlinde önemli kara ve deniz ticaret yollarının kontrolü Osmanlıların eline geçecekti. II. Mehmet'i İstanbul'u fethetmeye yönelten nedenlerden biri de Hz. Muhammed'in "İstanbul, mutlaka fetholunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askerleri ne güzel askerlerdir."(1) hadisiydi.

b. Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar

II. Mehmet tahta geçer geçmez İstanbul'u fethetmek için hazırlıklara başladı. Kuşatma sırasında düzenlenecek bir Haçlı seferini önlemek amacıyla Venedik, Sırbistan ve Eflâk ile yeni antlaşmalar yaptı. Balkanlara ve Bizans'a bağlı Mora Despotluğu üzerine akıncı birlikleri göndererek Avrupa'dan gelebilecek yardımların önünü kesmeye çalıştı. Ayrıca Osmanlılara karşı düşmanca tutumunu sürdüren Karamanoğlu beyini yeniden itaat altına aldı.

Genç padişah Anadolu Seferi'nden döndükten sonra kuşatma hazırlıklarına hız verdi. İlk olarak İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasına Yıldırım Bayezit tarafından yaptırılan Anadolu Hisarı'nın karşısına **Rumeli Hisarı**'nı (Boğazkesen Hisarı) yaptırdı. Rumeli Hisarı'na **(Fotoğraf 2.1)** asker yerleştiren II. Mehmet, Bizans'ın Karadeniz ile bağlantısını kesti.

Fotoğraf 2.1: *Rumeli Hisarı'ndan bir görünüş*

(1) http://journals.istanbul.edu.tr/iutded/article/viewFile/1023018135/1023017370 (14.12.2014)

Rumeli Hisarı'nın inşa edilmesinden rahatsız olan Bizans imparatorunun elçilerine II. Mehmet şu cevabı vermişti:

"Niçin şikâyet ediyorsunuz? Kentinize karşı kale yaptırmıyorum. Topraklarımın güvenliğini sağlamak, antlaşmalara karşı gelmek değildir. Macarlarla anlaşmış olan imparatorunuzun babamın Avrupa'ya geçişine nasıl engel olduğunu unuttunuz mu? Kadırgalarınız yolu kapattığı için Cenevizlilerden yardım istemek zorunda kalmıştı. Ben, o zamanlar Edirne'deydim ve çok gençtim. Müslümanlar kaygı içinde kıvranırken siz onların felaketini hazırlıyordunuz. Babam, Varna Savaşı'ndan sonra, Avrupa kıyısında bir hisar yaptırmaya ant içmişti. İşte ben bu andı yerine getiriyorum. Kendi topraklarım üzerinde istediğim bir şeyi yapmamı kontrol etme hak ve gücüne sahip misiniz? Asya tarafında hep Osmanlılar oturduğu, Avrupa kıyılarını ise savunamadığınız için Boğaz'ın her iki kıyısı da bana aittir. Haydi gidin, efendinize söyleyin, şu anda karşınızda olan padişah bundan öncekilere benzemez. Efendinizin hayalleri bile benim gücümün ulaştığı yere varamaz."(1)

II. Mehmet, Rumeli Hisarı'nı tamamladıktan sonra Edirne'ye gelerek İstanbul'u çevreleyen surları yıkmak için büyük toplar döktürdü **(Resim 2.1).** Surları aşmada kullanmak üzere tekerlekli kuleler yaptırdı. Ayrıca kuşatmayı deniz tarafından desteklemesi için 400 gemiden oluşan bir donanma kurdu.

Türklerin İstanbul'u kuşattığı 1453 yılında Avrupa'da da Yüzyıl Savaşları Fransa'nın zaferiyle sona ermişti.

Resim 2.1: *II. Mehmet'in Edirne'de döktürdüğü büyük topların İstanbul önlerine taşınmasını anlatan bir resim (Fausto Zonaro, 19. yüzyıl sonları)*

Osmanlı tarafında bunlar olurken Bizans İmparatoru XI. Konstantin de savunma için gereken önlemleri almaya çalışıyordu. İmparator bu amaçla surları tamir ettirip halkı silahlandırdı. Haliç'in girişini zincirle kapatarak donanmayı bu zinciri korumakla görevlendirdi. Ayrıca kuşatma sırasında gemilerin surlara yaklaşmasını engellemek üzere grejuva denilen suda yanan ateşler hazırlattı. Bizans imparatoru Türklere karşı papadan ve Avrupalı devletlerden yardım istemeyi de ihmal etmedi. Hatta beklediği yardımı alabilmek için Ortodoks Kilisesini Katolik Kilisesi ile birleştirme yoluna gitti. Ancak İstanbul halkı ve Ortodoks din adamları Katoliklerle birleşmeye karşı çıktılar. Bu çevreler tepkilerini "İstanbul'da Latin külahı görmektense Türk sarığı görmek daha iyidir."(2) sözüyle dile getirdiler.

Bizans halkının Türkleri Katoliklere tercih etmelerinin nedenleri neler olabilir?

(1) Alphonse de Lamartine (Alfons dö Lamartin), Türkiye Tarihi, C I, s. 247-248.
(2) http://www.tdvia.org/dia/ayrmetin.php?idno=120343 (19.12.2014)

c. İstanbul'un Kuşatılması ve Fetih

II. Mehmet hazırlıklarını tamamladıktan sonra ordusuyla birlikte İstanbul önlerine gelerek 6 Nisan 1453'te kuşatmayı başlattı **(Plan 2.1)**. Osmanlı kara ordusu yoğun top ateşiyle surları yıkmaya çalışırken donanma da Marmara Denizi yönünden İstanbul'u abluka altında tutuyordu. Buna rağmen günler geçiyor ancak yıkılan surları hızla onaran ve Türk hücumlarını geri püskürten Bizanslıları aşıp şehre girmek mümkün olamıyordu. Bu arada donanma da papalığın gönderdiği yardım gemilerinin Haliç'e girmesini engelleyememişti.

II. Mehmet, fethi bir an önce gerçekleştirebilmek amacıyla daha zayıf olan Haliç tarafındaki surlara taarruz etmeye karar verdi. Ancak Haliç'in ağzı zincirle kapatıldığı için Osmanlı gemileri buraya giremiyordu. Bunun üzerine padişah, 22 Nisan gecesi Marmara Denizi'ndeki gemilerinin bir bölümünü kızaklar üzerinde kaydırarak Haliç'e indirdi.

Plan 2.1: *Osmanlı Padişahı II. Mehmet'in İstanbul Kuşatması*

II. Mehmet, donanmasını karadan yürüterek Bizanslılara hiçbir tedbirin kendisini durduramayacağını göstermiş oldu. 29 Mayıs 1453 günü de son bir hücumla İstanbul'u fethetti. Fatih, fethi takip eden günlerde Memluklular ile bu devletin himayesindeki Mekke Şerifi'ne ve Karakoyunlulara fetihnameler gönderdi.

Fatih'in gönderdiği fetihnamelere, komşu ülke hükümdarları hangi sözlerle karşılık vermiş olabilirler?

ç. İstanbul'un Fethi'nin Sonuçları

İstanbul'un Türkler tarafından fethiyle birlikte Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sona erdi. 30 Mayıs günü şehre giren II. Mehmet İstanbul'un yağmalanmasına izin vermedi. Korku içinde Ayasofya'ya sığınmış olan Hristiyan halka özgür olduklarını bildirdi. Şehirden ayrılmış olanların da evlerine geri dönebileceklerini ilan etti. Ayrıca Rum Ortodoks Patrikhanesinin devamına izin vererek yönetimi altına aldığı Ortodokslara din ve vicdan hürriyeti tanıdı.

Genç padişah, İstanbul'a girdikten sonra doğruca Ayasofya'ya gitti. Bizans halkı din adamlarıyla birlikte burada toplanmış, korku içinde bekliyorlardı. Padişahı gördüklerinde ağlayarak yere kapandılar. Fatih, onlara sakin olmalarını söyledikten sonra dinî liderlerine, "Ayağa kalk! Ben Sultan Mehmet, sana ve arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki bugünden itibaren artık ne hayatınız ve ne de hürriyetiniz konusunda benim gazabımdan korkmayınız."(1) dedi. Ardından da orada bulunanlara, serbestçe evlerine dönebileceklerini söyledi.

(1) Selahattin Tansel, Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askerî Faaliyeti, s. 103.

Fatih, fethi takip eden günlerde, Bizans'ın ileri gelen din adamlarından Gennadios'u (Genadyos) Rum Ortodoks patriği olarak tayin etti **(Resim 2.2)**. Patriğe sadece Rumların değil, Osmanlı topraklarındaki tüm Ortodoks Hristiyanların dinî lideri ve milletbaşı olma yetkisi tanıdı. Ayrıca ona verdiği bir fermanla Ortodoks milletinin haklarını güvence altına aldı. Buna göre; Ortodoksların kiliseleri korunacak; evlenme, boşanma ve cenaze defin işlemleri kendi dinî geleneklerine göre yürütülecekti. Ayrıca, ayinlerin yapılmasına ve dinî günlerin kutlanmasına da devam edilecekti. Fatih bu hareketiyle yönetimi altına giren Hristiyan halka, her şeyin eskisi gibi devam edeceğini anlatmak istiyordu. Çünkü onun amacı, Osmanlı topraklarındaki tüm insanların korkmadan serbetçe yaşayabilmesiydi.

Osmanlı millet sisteminin kurucusu olan Fatih, Rumlara tanıdığı hakları Ermenilere ve Musevilere de tanıdı. Bursa'da oturan Ermeni Piskoposu Ovakim'i 1461 yılında yanındaki Ermenilerle birlikte İstanbul'a getirtti. Onu Ermenilere patrik ve **milletbaşı** olarak tayin etti.

Fatih'in hoşgörü ve birlikte yaşama fikrine dayalı, insan haklarını koruyan uygulamalarından İstanbul'un Galata bölgesindeki Ceneviz kolonisi de yararlandı. Fatih, İstanbul'un Fethi'ni takip eden günlerde verdiği bir **Amanname** ile Galata Cenevizlilerine imtiyazlar tanıdı. Aşağıda bu fermandan alınmış bir bölüm okuyacaksınız:

Resim 2.2: *İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesinin duvarında bulunan ve Fatih'i Gennadios'u Ortodoks patrikliğine atadığına dair fermanını verirken gösteren mozaik resim (1454)*

"Ben Ulu Padişah, Ulu Şehinşah Sultan Mehmet Han'ım. Galata halkı, üzerlerine askerimle varıp kalelerini yıkıp harap etmeyeyim diye elçilerini bana göndermişler. Buyurdum ki malları ve rızıkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağları ve değirmenleri ve gemileri ve sandalları ve kadınları ve çocukları ellerinde kalsın. Onlar dahi rençberlik etsinler. Denizden ve karadan sefer yapsınlar. Kimse engel olmasın. Memleketimin diğer yerlerinde olduğu gibi kiliseleri ellerinde kalsın ve ayinlerini okusunlar. Ceneviz tüccarları karadan ve denizden ticaret yapıp gelsinler ve gitsinler. Vergilerini âdet olduğu üzere versinler. Onlara kimse düşmanlık etmesin. Buyurdum ki rızası olmadan hiçbiri Müslüman yapılmasın. İçlerinden kimi isterlerse onu elçi olarak seçsinler."[1]

İstanbul'un Fethi'nin Türk Tarihi Bakımından Sonuçları

İstanbul'un Fethi'yle birlikte Osmanlı Devleti'nin Türk ve İslam dünyasındaki saygınlığı arttı. Osmanlılar, Asya ve Avrupa kıtalarındaki topraklarını birleştirerek Anadolu ve Balkanlardaki hâkimiyetlerini pekiştirdiler. Diğer yandan Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan su yolunu kontrolleri altına alarak ekonomik yönden güçlendiler. Bu arada II. Mehmet, İstanbul'u devletin yeni başkenti yaptı. Bilginleri, sanatçıları ve tüccarları şehre yerleştirerek İstanbul'u önemli bir kültür ve ticaret merkezi hâline getirdi. Kendisi de İstanbul'u fethettiği için "fetheden" anlamında **Fatih** unvanını aldı.

İstanbul'un Fethi'nin Dünya Tarihi Bakımından Sonuçları

İstanbul'un Fethi Avrupa tarihini de değiştirdi. Kuşatma sırasında kullanılan güçlü toplarla şehirlerin etrafını çevreleyen ve yıkılamaz sanılan büyük surların yıkılabileceği anlaşıldı. Bunu gören Avrupa'daki krallar da aynı yöntemi kullanarak etrafı kalın surlarla çevrili şatolarda yaşayan derebeylerin hâkimiyetine son verdiler. Böylece Orta Çağ boyunca Avrupa'da hüküm süren derebeylik (feodalite) rejimi çöküş sürecine girerken merkezî krallıklar güç kazanmaya başladı.

Fethin ardından bir kısım Bizanslı bilim insanı İstanbul'dan ayrılarak İtalya'ya göç etti. Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının bilgi birikimine sahip olan bu insanların İtalya'ya gelmesi bu ülkede Rönesans'ın başlamasında etkili oldu. İstanbul'un Fethi'yle birlikte eski ticaret yollarının Türklerin kontrolüne girmesi ise Avrupalıları yeni yollar aramaya yöneltti. Bu arayışa bağlı olarak da Coğrafi Keşifler gerçekleşti. Ortaya çıkardığı bütün bu sonuçlar nedeniyle İstanbul'un Fethi bazı tarihçiler tarafından Orta Çağ'ın sonu Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edildi.

Sizce İstanbul'un Fethi'nin en önemli sonucu ne olmuştur? Neden?

(1) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C II, s. 7,8.

2. FATİH'İN ASKERÎ VE SİYASİ ALANLARDAKİ DİĞER FAALİYETLERİ

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra egemenlik alanını genişletme, topraklarının güvenliğini sağlama ve ticaret yollarına hâkim olmaya yönelik faaliyetlerini devam ettirdi. Bu amaçla Anadolu ve Balkanlar yönünde seferlere çıkarak önemli fetihler yaptı **(Harita 2.1)**.

Harita 2.1: *Fatih Dönemi'nde Osmanlı Devleti*

a. Sırbistan Seferi (1454)

Fatih ilk seferini, daha önce Osmanlı Devleti'ne bıraktığı bazı kaleleri geri almış olan Sırbistan üzerine yaptı. Sırbistan seferleri 1459 yılına kadar aralıklarla devam etti. Bu tarihte, Sırbistan'ın başkenti Semendire alınarak bir Osmanlı sancağı hâline getirildi. Sırpların Macarlara bıraktığı Belgrad Kalesi ise iki kez kuşatılmasına rağmen alınamadı.

b. Amasra'nın Alınması (1459)

Karadeniz'i bir Türk gölü hâline getirmek isteyen Fatih, bu denizin kıyılarındaki yabancı hâkimiyetine son vermek için harekete geçti. Bu amaçla donanması Karadeniz'e açılırken kendisi de ordusuyla birlikte Anadolu'nun kuzey kıyılarına yöneldi. Fatih ilk olarak önemli bir liman kenti olan ve Cenevizlilerin elinde bulunan Amasra'ya geldi. Şehrin teslimi yönündeki teklifinin kabul edilmesiyle de Amasra'yı savaş yapmadan fethetti.

c. Mora'nın Alınması (1460)

İstanbul'un fethedilmesine rağmen Mora'daki Rum Despotluğu kendisini Bizans'ın devamı olarak görüyordu. Fatih, Bizans'ı yeniden canlandırmak isteyen bu devleti ortadan kaldırmak üzere 1460 yılında sefere çıktı. Sefer sonucunda Mora'yı topraklarına katarak hâkimiyet sahasını Akdeniz'e doğru genişletti.

ç. Sinop ve Trabzon'un Alınması (1461)

Fatih, Mora'yı aldıktan sonra bir süredir vergisini ödemeyen ve Osmanlı Devleti'ne karşı Akkoyunlularla ittifak kurmuş olan Trabzon İmparatorluğu üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Padişah 1461 yılında çıktığı sefer sırasında ilk olarak yolu üzerindeki İsfendiyaroğulları Beyliği'ni ortadan kaldırdı. Bu beyliğin elindeki Kastamonu ve Sinop'u aldıktan sonra da kendisi karadan, donanması ise denizden olmak üzere Trabzon'u kuşattı. Böylece dışarıyla bağlantısı kesilen ve yardım alamayan Trabzon imparatoru şehri teslim etmek zorunda kaldı. Trabzon'un fethedilmesiyle birlikte Bizans'ı diriltme yönündeki son ümitler de söndürüldü. Ayrıca Karadeniz'in güney kıyıları güvenlik altına alındı.

d. Eflâk Seferi (1462)

Yıldırım Bayezit Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti'ne vergi veren Eflâk Beyliği, Fatih Dönemi'nde Kazıklı Voyvoda adıyla bilinen Vlad Tepeş tarafından yönetiliyordu. Vlad, Fatih'in Trabzon'a sefere çıkmasını fırsat bilerek vergisini ödemedi. Ayrıca Macarlarla ittifak yaparak Osmanlı topraklarına girdi. Bunun üzerine Eflâk üzerine yürüyen Fatih bu ülkeyi Osmanlı Devleti'ne bağlı, yıllık vergi veren bir eyalet hâline getirdi.

e. Bosna-Hersek Seferi (1463)

Osmanlı Devleti'nin, denizlerde güçlü olan Venedik'e karşı karada üstünlük kurabilmesi için Bosna-Hersek kıyılarını alması gerekiyordu. Buna bir de Bosna Kralı'nın ödemesi gereken vergiyi ödememesi eklenince Fatih 1463'te Bosna üzerine sefere çıktı. Sefer sonucunda Bosna Krallığı'na son verilirken bu devletin toprakları Osmanlı egemenliğine girdi. Bir süre sonra Bosna'nın güneyindeki Hersek de Osmanlı Devleti'ne bağlandı.

Fatih'in Bosnalılara Fermanı

Fatih, İstanbul'un Fethi'nden sonra yaptığı gibi Bosna'yı topraklarına kattıktan sonra da orada yaşayan insanlara dinî serbestlik tanımıştır. Aşağıdaki cümleler onun Bosna ruhbanlarına verdiği fermandan alınmıştır:

"Ben ki Sultan Mehmet Han'ım. Tüm halkım bilsin ki bu fermanla Bosna rahiplerine karşı iyilik hislerim ortaya çıkıp buyurdum ki adı geçen rahiplere ve onların kiliselerine kimse engel olmasın. Kaçıp gidenler affedilsin ve gelip memleketimizde korkusuzca oturup kiliselerinde ibadet etsinler. Vezirlerimden ve halkımdan kimse onları rahatsız edip incitmesin."

Osman Ergin, Türkiye'de Şehirciliğin Tarihî İnkişafı, s. 93 (Düzenlenmiştir.).

Size göre Bosna-Hersek'in Osmanlı hâkimiyetine girmesinin en önemli sonucu ne olmuştur? Neden?

f. Osmanlı-Karamanoğlu Mücadelesi (1466)

İstanbul'un kuşatılması sırasında Karamanoğulları Beyliği ile mücadelesine ara veren Fatih, beylik içinde taht kavgalarının başlaması üzerine yeniden harekete geçti. Fatih, 1466 yılında çıktığı seferle Karamanoğlu topraklarının büyük bölümünü ele geçirerek buraların yönetimini oğlu Şehzade Mustafa'ya bıraktı. Karamanoğullarının kalan toprakları ise 1483 yılında II. Bayezit tarafından alındı. Böylece bu beylik kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanarak Anadolu Türk siyasi birliğini sağlama yolundaki en büyük engel ortadan kaldırıldı.

g. Osmanlı-Akkoyunlu Mücadelesi (1473)

Karamanoğulları topraklarının alınmasından sonra Anadolu'da Osmanlı Devleti'ne rakip olabilecek en önemli siyasi güç olarak Akkoyunlular kalmıştı. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan kendisini Fatih'ten daha üstün görüyor ve Osmanlıların elindeki Orta Anadolu topraklarını almak istiyordu. Bu amaçla bir yandan Osmanlılara karşı Venediklilerle anlaşırken diğer yandan topraklarını Osmanlılara kaptıran bazı beyleri koruması altına aldı. Daha sonra da kendisine sığınan beylerin kışkırtmasıyla Osmanlı topraklarına saldırdı. Bunun üzerine Anadolu üzerine sefere çıkan Fatih 1473 yılında Erzincan yakınlarındaki Otlukbeli'nde yapılan savaşta Akkoyunluları yenilgiye uğrattı. Böylece Akkoyunluların Haçlılarla birlikte kendisine karşı kurduğu ittifakı etkisiz hâle getirirken Doğu Anadolu'nun güvenliğini de sağlamış oldu.

ğ. Kırım'ın Fethi (1475)

Fatih Amasra, Sinop ve Trabzon'u alarak Karadeniz'e hâkim olma yolunda önemli adımlar atmıştı. Ancak bu hâkimiyetini pekiştirmesi için Karadeniz'in kuzeyindeki önemli liman şehirlerinin de alınması gerekiyordu. Azak Denizi ve Kırım Yarımadası kıyılarında yer alan ve birer ticaret kolonisi olan bu şehirler Cenevizlilerin kontrolündeydi. Fatih, kuzeyden gelen yolların denizle buluştuğu bu önemli ticaret merkezlerini ele geçirmek için 1475 yılında Veziriazam Gedik Ahmet Paşa komutasındaki donanmayı Kırım'a gönderdi. Gedik Ahmet Paşa da Kefe, Menkup ve Azak kalelerini alarak Cenevizlilerin Karadeniz'deki varlığına son verdi.

Kırım'da çıkan taht kavgalarıyla da ilgilenen Osmanlılar adaylardan Mengli Giray'ı destekleyerek hanlığa onun gelmesini sağladılar. Böylece Kırım Hanlığı'nı himayeleri altına alarak kendilerine bağlı bir devlet durumuna getirdiler. Kırım'ın fethedilmesiyle birlikte Karadeniz büyük ölçüde bir Türk gölü hâline gelirken Karadeniz'in kuzeyinden geçen ticaret yolları da Osmanlı kontrolüne girdi.

h. Boğdan'ın Alınması (1476)

Osmanlı Devleti'ne vergi veren bir prenslik olan Boğdan, bağımsızlık iddiasında bulunarak bu yükümlülüğünü yerine getirmemeye başladı. Boğdan prensi de karşısına çıkan bir Osmanlı birliğini yenilgiye uğrattı. Bu gelişmeler üzerine Fatih, 1476 yılında ordusunun başında sefere çıkarak Boğdan'ı Osmanlı Devleti'ne bağlı bir beylik hâline getirdi.

ı. Osmanlı-Venedik Mücadelesi (1479)

Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra Ege Denizi kıyılarını ve Ege adalarını topraklarına katmak için harekete geçti. Bu amaçla 1456 yılında Osmanlı donanmasını Ege Denizi'ne doğru sefere çıkardı. Kendisi de ordusu ile birlikte karadan donanmayı takip etti. İlk olarak Kuzey Ege kıyılarında bir liman kenti olan Enez alındı. Ardından da Semadirek, Taşoz, Gökçeada, Limni ve Midilli adaları ele geçirildi.

İstanbul ve Boğazlardan sonra Ege adalarının da Osmanlıların eline geçmesi en çok Venedikliler endişelendirdi. Bunun üzerine Venedik, Osmanlı Devleti'nin yayılışını durdurmak için Balkanlarda Macarlar ve Arnavutlarla, Anadolu'da ise Akkoyunlular ve Karamanoğulları ile anlaştı.

1463'te başlayan Osmanlı-Venedik Savaşları on altı yıl sürdü. Karada ve denizlerde devam eden bu savaşlar sırasında Venedik'in Ege Denizi'ndeki en önemli üssü olan Eğriboz Adası fethedildi. Osmanlı akıncılarının Mora, Arnavutluk ve Dalmaçya kıyılarına düzenledikleri akınlarla da Arnavutluk kıyılarındaki Kroya ve İşkodra kaleleri alındı. Bu gelişmeler üzerine Venedik, Osmanlı Devleti'nden barış istemek zorunda kaldı. 1479 yılında yapılan antlaşmayla da Osmanlı ile Venedik arasındaki savaş sona erdi. Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Kroya ve İşkodra dışında savaşta aldığı yerleri geri verecekti. Venedik, Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi ödeyecek, buna karşılık Venedikliler İstanbul'da **balyos** adı verilen bir elçi bulunduracak ve Osmanlı sularında serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Böylece Osmanlıların imtiyaz verdiği ilk devlet Venedik oldu.

i. Arnavutluk Seferi (1479)

Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişleri sırasında mücadele ettikleri devletlerden biri de Arnavutluk idi. İki taraf arasında II. Murat Dönemi'nde başlayan savaşlar Fatih Dönemi'nde Arnavutların Osmanlı Devleti'ne karşı Venediklilerle birlikte hareket etmeleri üzerine yeniden şiddetlendi. Fatih, Arnavutluk üzerine yaptığı ilk iki sefer sırasında başarılı olamadı. 1478 yılında çıktığı üçüncü seferde ise Venedikliler tarafından savunulan Arnavutluk'un başkenti Kroya'yı (Akçahisar) aldı. Bir süre sonra İşkodra'yı da ele geçirdi. Böylece Arnavutluk'u kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağladı.

Fatih'in Arnavutluk'u fethi sırasında karşılaştığı güçlüklerin nedenleri neler olabilir?

j. İtalya Seferi (1480)

Osmanlı Devleti'nin denizlerde yayılma siyasetini devam ettiren Fatih bu amaçla Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasını sefere çıkardı. Gedik Ahmet Paşa ilk olarak Yunanistan'ın batısındaki Zanta, Kefalonya ve Ayamavra adalarını fethetti. Ardından da Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca davranan Napoli Krallığı üzerine yürüyerek İtalya'nın güney kıyılarındaki **Otranto**'yu aldı. Gedik Ahmet Paşa'nın amacı Napoli'ye kadar ilerlemekti. Ancak Fatih'in 1481'de ölümü nedeniyle bu amacını gerçekleştiremedi. Yeni padişah II. Bayezit'in çağrısıyla İstanbul'a dönünce de Otranto yeniden Napoli Krallığı'nın egemenliğine girdi.

Osmanlıların Otranto'yu fethettiği 1480 yılında Moskova Knezi III. İvan, Altın Orda Devleti'ni tanımadığını ilan etmiş ve çar unvanını alarak bağımsız hâle gelmiştir.

II. Mehmet'in ölümünden sonra yerine Amasya valisi olan oğlu II. Bayezit geçti. Ancak Konya'da vali olarak bulunan Şehzade Cem, ağabeyi Bayezit'in padişahlığını tanımadı. Daha sonra da kuvvetlerini toplayarak Bursa'ya geldi ve burada hükümdarlığını ilan etti. Bunun üzerine Anadolu'ya geçen II. Bayezit, Bursa yakınlarındaki Yenişehir Ovası'nda kardeşini yenilgiye uğrattı. Bu yenilginin ardından Cem Sultan önce Konya'ya çekildi. Oradan da Memluklulara sığınmak zorunda kaldı. Cem Sultan, Memlukluların desteğiyle yeniden Anadolu'ya girdiyse de yenilmekten kurtulamadı ve Rodos şövalyelerine sığındı. Cem, şövalyelerin yardımıyla Rumeli'ye geçerek padişahlığı ele geçirmeyi planlıyordu. Ancak II. Bayezit ile anlaşan Rodos şövalyelerinin kendisini Fransa'ya götürmesi üzerine planını gerçekleştiremedi. Bir süre Fransa'da tutulan Cem Sultan buradan İtalya'ya getirilerek papaya teslim edildi. 1495 yılında da Napoli'de hayatını kaybetti.

Cem Sultan'ın Hıristiyanların eline geçmesi Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına yol açtı. Ayrıca Osmanlıların Batı yönündeki fetihlerinin yavaşlamasına ve II. Bayezit Dönemi'nin sönük geçmesine neden oldu. Papa'nın Cem Sultan'ı elde tutma karşılığında yüklü miktarda paralar alması da Osmanlı maliyesini zayıflatıcı bir rol oynadı. Cem Sultan'ın Mısır'da padişah gibi karşılanıp himaye görmesi ise Osmanlı Devleti ile Memluklular arasındaki ilişkilerin daha da bozulması sonucunu doğurdu.

B. OSMANLILARDA DEVLET YÖNETİMİ, ASKERÎ TEŞKİLAT VE EĞİTİM

- ***http://www.topkapisarayi.gov.tr adresine girerek Topkapı Sarayı Müzesinde sanal gezi yapınız.***
- ***Osmanlı yönetim anlayışına hâkim olan temel ilke ve esaslar neler olabilir?***

1. OSMANLI DEVLET YÖNETİMİ

a. Merkez Yönetimi

Osmanlı Devleti'nde padişah payitaht adı verilen yönetim merkezinde otururdu. Burada bulunan saray, devletin merkez teşkilatının görev yaptığı yerdi. Padişah ve ailesi sarayda ikâmet ederdi. Başta Divan-ı Hümayun olmak üzere önemli devlet kurumları da sarayda bulunurdu.

Saray

İlk Osmanlı sarayları Bursa ve Edirne'de inşa edildi. Fetih'ten sonra ise Fatih tarafından İstanbul'da Topkapı Sarayı **(Fotoğraf 2.2)** yaptırıldı. Topkapı Sarayı, Birun ve Enderun adları verilen iki ana bölümden oluşurdu.

Fotoğraf 2.2: *Topkapı Sarayı'ndan bir görünüş*

Birun: Biruna, Topkapı Sarayı'nın ana giriş kapısı olan Babüsselam'dan geçilerek girilirdi. Farsça "dış" anlamına gelen Birun, Kubbealtı denilen Divan-ı Hümayunun ve devlet işlerinin yürütüldüğü dairelerin bulunduğu geniş bir avlu şeklindeydi.

Birunda altı bölük halkı denilen kapıkulu sipahileri, topçular ve cebeciler ile egemenlik sembolleri olan bayraklar ve tuğlardan sorumlu emir-i alem görev yapardı. Ayrıca padişah dışarı çıktığında onun çevresinde yer alan müteferrikalar ve saraydaki atların bakımıyla ilgilenen mirahur ile kapıcılar kethüdası, bostancıbaşı ve çavuşbaşı gibi görevliler de buradaydı. Birunda ayrıca padişahın hocası, hekimbaşı, cerrahbaşı, darphane emini gibi sivil görevliler yer alırdı.

Enderun: Birunun sonunda bulunan ve Babüssaade denilen kapıdan Enderuna geçilirdi. Farsçada "iç" anlamına gelen Enderunda padişahların yabancı elçileri kabul ettiği Arz Odası ile Hazine-i Hümayun ve Enderun Mektebi bulunurdu. Enderun halkı, devşirme yöntemiyle yetiştirilen gençlerden oluşuyordu. Özel olarak seçilen ve eğitilen bu gençler yeteneklerine göre padişahın kişisel hizmetlerini görmek üzere Enderundaki odalara terfi ettirilirlerdi. Bu odalar Has Oda, Hazine Odası, Büyük Oda, Küçük Oda, Kiler Odası, Seferli Odası ve Doğancılar Odası isimlerini taşırdı.

Harem: Enderunun önemli bölümlerden biri de Harem idi. Haremde padişahın, ailesinin ve saray kadınlarının günlük hayatlarını geçirdiği mekânlar bulunurdu. Buradaki kadınlar arasında Enderundaki gibi sıkı bir düzen ve disiplin vardı. Saraya alınan kızlar harem ağalarının kontrolü altında kalfa denilen kadın hocalar tarafından eğitilirlerdi.

Padişah

Osmanlı Devleti'nde önceki Türk devletlerinde olduğu gibi hükümdarın, ülkeyi yönetme hakkını doğrudan doğruya Tanrı'dan aldığına inanılırdı. Türkler **kut** olarak adlandırdıkları bu tanrısal gücün bir kişiye değil, bir aileye verildiğini kabul ederlerdi. Bu nedenle hanedan adı verilen o ailedeki erkek üyelerin hepsinin de hükümdarlığa hakkı vardı. Ancak hanedandan kimin tahta geçeceği konusunda yerleşmiş bir uygulama yoktu. Osmanlıların Kuruluş ve Yükseliş Dönemleri'nde de padişah olacak kişi çoğu zaman taht kavgaları sonucunda belirleniyordu. Tahtın diğer adaylarına üstünlüğünü kabul ettiren şehzade sarayda yapılan **cülus töreni** ile padişahlığa hak kazanıyordu. Fatih'ten itibaren padişahlar İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi'nde kılıç kuşanarak görevlerine başlarlardı.

Osmanlı Devleti'nde bütün yetkiler memleketin sahibi sayılan padişahta toplanırdı. Padişah, devlet görevlileri ve halk üzerinde mutlak iktidara sahipti. Padişahın "Buyurdum ki. . ." sözüyle başlayan ve tuğrasını taşıyan bütün fermanları kanun niteliğinde olup tartışılmadan yerine getirilirdi. Ancak o, bu yetkilerini keyfî biçimde kullanamazdı. Padişah devleti yönetirken geleneklere ve kanunlara uymak zorundaydı. Diğer yandan devletin her işleminin İslam hukukuna uygun olmasını da gözetmesi gerekiyordu.

Padişah ülke topraklarını genişletmek, halkın refahını arttırmak, adaleti sağlamak, devleti iç ve dış tehlikelere karşı korumakla görevliydi. İslam hukuku ve Türk töresine göre bir padişahın en önemli sorumluluğu **adil olma** idi. Bu durum, devletin kuruluş günlerinde Derviş Sarı Saltuk'un Osman Gazi'ye verdiği "Adil ol, yan tutma; yoksulun ahını alma, uyruklarına kötü davranma."[(1)] şeklindeki öğütte de görülmektedir.

Divan-ı Hümayun

Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey Dönemi'nde kurulan Divanın bir karar organı olarak gelişimini tamamlayarak klasik şeklini alması Fatih Dönemi'nde gerçekleşti. 15. yüzyıl ortalarına kadar Divana padişahlar başkanlık ederken Fatih Dönemi'nden itibaren bu görev veziriazama bırakıldı. İlk zamanlarda her gün yapılan Divan toplantıları 16. yüzyıldan itibaren önce haftada dörde, ardından ikiye, daha sonra da bire indirildi.

Fotoğraf 2.3: *Divan-ı Hümayun toplantılarının yapıldığı Topkapı Sarayı'ndaki Kubbealtı ve onun üzerinde bulunan Adalet Kulesi*

Divan toplantıları sabahın erken saatlerinde başlar ve öğleye kadar devam ederdi. Topkapı Sarayı'ndaki Kubbealtı denilen yerde **(Fotoğraf 2.3)** yapılan Divan toplantılarında devletin siyasi, idari, mali, askerî, örfi, şeri ve adli işleri görüşülürdü. Ayrıca halkın şikâyetleri dinlenir ve önemli davalar burada görüşülüp karara bağlanırdı. Divana hangi dinî inançtan, hangi cinsten veya hangi rütbeden olursa olsun herkes girip şikâyetini bizzat kendisi iletebilirdi.

Divanda alınan kararlar kanun sayılırdı. Böylece Osmanlı Divan-ı Hümayunu yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanarak padişah adına ülkeyi yönetirdi. Divan kararları defterlere kaydedilir ve veziriazamda bulunan padişahın mührüyle mühürlenerek defterhanede saklanırdı. Divan toplantılarının ardından toplantıya katılan üyeler padişahın huzuruna çıkarak kendi alanlarıyla ilgili işler hakkında bilgi verirlerdi.

(1) Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), s. 97.

Veziriazam olağan Divan toplantılarından başka haftanın her günü ikindi vakti kendi konağında ayrı bir divan kurardı. **İkindi Divanı** denilen bu Divanda veziriazam hükûmet işleriyle ilgilenir ve halkın istek ve şikâyetlerini dinlerdi. Diğer Divan üyeleri de kendi konaklarında yetki alanlarına giren işleri görmeye devam ederlerdi. Savaş ilanı veya ülke güvenliğini tehdit eden hâllerde ise padişahın başkanlığında Divan üyelerinin yanı sıra önde gelen olağanüstü bir kurul toplanırdı. Padişah dışında Divana katılanların ayakta durarak karar alması nedeniyle bu tür toplantılara **Ayak Divanı** denirdi.

Divan üyeleri kendi alanlarında ülkedeki en yetkili devlet görevlileriydi. Ayrıca merkez ve taşra teşkilatında onların emirlerini yerine getiren çok sayıda görevli vardı. Osmanlılarda Divan üyelerini de içine alan bu yönetici zümreye **askerîler** denirdi. Askerîler kendi içinde **seyfiye**, **ilmiye** ve **kalemiye** olmak üzere üçe ayrılırdı.

Seyfiye (Askerî Bürokrasi)

Ehl-i örf veya ümera olarak da bilinen seyfiye, devletin yürütme gücünü kullanan görevlilerden oluşurdu. Seyfiye sınıfı üyelerinin yönetim ve askerlikle ilgili yetki ve sorumlulukları vardı.

Seyfiyenin Divan-ı Hümayundaki başta gelen temsilcisi veziriazam idi. Yönetim görevinin başında bulunan veziriazam, padişahın mutlak vekiliydi. Bu nedenle bütün memurlar ve halk üzerinde emir verme yetkisine sahipti. Devlet işleriyle ilgili kararlar alıp bunları uygulamak, memurları atamak, görevden almak veya terfi ettirmek, halkın şikâyetlerini dinlemek ve mahkemelerde verilen hükümlerin yerine getirilmesini sağlamak onun sorumluluğundaydı.

Eyaletleri yöneten beylerbeyleri ile sancakları yöneten sancak beyleri de seyfiyenin üyeleriydi. Bu görevliler bulundukları yerlerde buyrukları altındaki diğer görevlilerle birlikte merkezden gelen emirleri uygularlardı. Böylece veziriazamdan tımarlı sipahiye kadar seyfiyeyi oluşturanlar halkın güven ve refah içinde yaşaması için çalışırlardı.

Yönetim dışında askerlik görevi de bulunan seyfiye ülkenin iç ve dış güvenliğinin sağlanmasından sorumluydu. Bu nedenle başta yeniçeri ağası ve kaptan-ı derya gibi Divan üyeleri olmak üzere Osmanlı ordusunu oluşturan unsurların tamamı seyfiyenin içinde yer alıyordu.

İlmiye (Din, Eğitim ve Hukuk Bürokrasisi)

Osmanlı Devleti'ndeki yönetici sınıflardan biri de din, eğitim ve adalet işlerini yürüten ilmiye idi. İlmiyenin Divandaki temsilcileri Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ile şeyhülislamdı.

İlmiyenin adalet ile ilgili işlerinin başında kazaskerler bulunurdu. Kazaskerler Divana gelen davaları dinler ve karara bağlarlardı. Şehir ve kasabalarda ise yargı ve adaletle ilgili görevleri kazaskerler adına kadılar yerine getirirdi. Kadıların atanması, denetlenmesi ve terfileri bağlı bulundukları kazasker tarafından yapılırdı.

Yargının yanı sıra ülkedeki eğitim öğretim hizmetlerinin yerine getirilmesi de kazaskerlerin sorumluluğundaydı. Bu nedenle kadılar gibi medreselerde ders veren müderrisler de kazaskerler tarafından tayin edilirdi.

İlmiyenin yetki ve görev alanına giren konulardan biri de fetva vermek idi. Bu yetki Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının başı olarak kabul edilen şeyhülislam tarafından kullanılırdı. Şeyhülislam çeşitli konularla ilgili olarak halktan gelen soruları İslamiyet'e uygunluğunu değerlendirerek cevaplandırırdı. Padişahlar da kararlarını uygulamadan önce şeyhülislamdan fetva isterlerdi.

Kalemiye (Sivil Bürokrasi)

Osmanlı Devleti'nde mülki ve mali işler kalemiye sınıfı üyeleri tarafından yerine getirilirdi. Kalemiyenin Divandaki temsilcileri Anadolu ve Rumeli defterdarları ile nişancı idi. Ayrıca başta reisü'l-küttap olmak üzere Divan toplantılarının bürokratik işlemlerini yürüten kâtipler ile ülke genelindeki her türlü yazışma işlerini yerine getiren memurlar da kalemiye sınıfına dâhildi.

Kalemiyenin maliye ile ilgili görevleri defterdarlar tarafından yerine getirilirdi. Rumeli defterdarı başdefterdar olup devletin yıllık bütçesini hazırlardı. Ayrıca hazineyi ilgilendiren konularda hüküm yazma yetkisini elinde bulundururdu.

Kalemiyenin diğer temsilcisi olan nişancı devlet bürokrasisinin başıydı. Nişancı, padişah adına yazılan fermanlara, beratlara ve mektuplara padişahın tuğrasını çekerdi. Ayrıca devlete ait arazilere ilişkin bilgilerin yer aldığı tahrir defterlerinin tutulması ve Divan görüşmelerinin kayıtlara geçirilmesi de onun görevleri arasındaydı. Nişancı bütün bu iş ve işlemleri kalem denilen bürolarda çalışan kâtipler ve onların başındaki reisü'l-küttap aracılığıyla yerine getirirdi.

Osmanlı Devleti'nde yönetenlerin seyfiye, ilmiye ve kalemiye adı altında sınıflara ayrılmasının nedenleri neler olabilir?

Aşağıda Topkapı Sarayı'nda bulunan Divan-ı Hümayunun anlatıldığı bir metin görüyorsunuz. Metinde anlatılanlardan ve buraya kadar öğrendiklerinizden yola çıkarak 16. yüzyılda Osmanlı Divan-ı Hümayun toplantısı ile ilgili bir oyun senaryosu yazınız. Çalışmanızı gruplar hâlinde yapınız ve yazdığınız senaryoyu sınıfınızda canlandırınız.

Divan-ı Hümayun

İlk divanhane Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde yapılmış ahşap bir yapıdır. Divan-ı Hümayun üyeleri haftanın dört günü toplanırdı. Divan üyeleri olan sadrazam, kubbealtı vezirleri, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri devlet işlerini görüşüp padişaha arz etmek üzere karar alır, davalara bakarlardı. İhtiyaç duyulması hâlinde şeyhülislam da toplantılara davet edilirdi. Divan-ı Hümayunun diğer görevlileri; nişancı, defterdar, reisülküttap, tezkireciler ve kâtiplerdi. Bu toplantılarda devletin siyasi, idari, mali, örfi işleri ile halkın önemli davaları görüşülürdü. Ayrıca sadrazamın elçi kabulleri ve padişah kızlarının nikâhları da burada yapılırdı.

Osmanlı padişahları Kubbealtı'nda yapılan toplantılara katılmazlardı. Çoğu kez Adalet Kulesi'ndeki bir odanın Kubbealtı'nı gören kafesli penceresinin arkasından toplantıları izlerler, yanlış bir karar alındığında pencerenin perdesini kapatarak toplantıya son verirlerdi. Bunun üzerine sadrazam ve vezirler Arz Odası'na geçerek konuyu görüşmek üzere padişahın huzuruna çıkarlardı.

Kubbealtı, devletin adaletini simgeleyen pek çok sembolik ögeye sahiptir. Mekânın yaldızlı şebekelerle dışa açık ve görünür olması, burada alınan kararların hiçbir gizliliğinin olmadığı anlamına gelirdi. Padişahın toplantıları izlediği kafesli pencere, onun tebaasına karşı hiçbir adaletsizliğin yapılmasına izin vermeyeceğini simgeler.

http://www.topkapisarayi.gov.tr/tr/content/kubbealtı-divan-ı-hümayun (Düzenlenmiştir.) 03.01.2015

İstanbul'un Yönetimi

Osmanlı Devleti'nin başkenti olması nedeniyle İstanbul'un özel bir yönetimi vardı. Şehrin yönetimindeki en yetkili kişi, Fatih tarafından kurulan İstanbul Mahkemesinin başındaki İstanbul kadısıydı. Taht kadısı da denilen İstanbul kadısı bir yıllığına seçilirdi. Taht kadısı şehirdeki davalara bakmanın yanı sıra hükûmet emirlerinin uygulanmasını sağlardı. Ayrıca kendisine bağlı şehremini ve mimarbaşı gibi görevliler aracılığıyla İstanbul'da belediye hizmetlerinin yerine getirilmesini gözetirdi. İstanbul'daki zanaat ve ticaret hayatını düzenleme ve denetleme yetkisi muhtesibe verilmişti. Taht kadısına bağlı bir memur olan muhtesip, pazarları denetler ve vergileri toplardı. Malların fiyatı, kalitesi ve kâr oranları ile ilgili kuralları uygulamak da onun görevleri arasındaydı.

İstanbul'un güvenliğinden genel olarak yeniçeri ağası sorumluydu. Şehrin düzenini bozan ve suç işleyen yeniçeriler muhzır ağa tarafından denetlenirdi. Sivil halk arasında güvenliği gündüzleri subaşı, geceleri ise asesbaşı komutasındaki kolluk güçleri sağlardı.

b. Taşra ve Eyalet Yönetimi

Osmanlı Devleti'nde başkent İstanbul dışında kalan tüm ülke topraklarına taşra adı veriliyordu. Taşra yönetimi genel olarak tımar sistemi etrafında şekillenmişti. Tımar sistemi, ülke topraklarından elde edilecek yıllık vergi gelirinin tamamının veya bir kısmının belli hizmetler karşılığında kişilere bırakılması esasına dayanıyordu. Tımar sisteminde mülkiyeti devlete ait olan arazi parçalarının her biri dirlik olarak adlandırılırdı. Dirlikler başlangıçta has ve tımar olarak ikiye ayrılmıştı. I. Murat Dönemi'nde zeametin de katılmasıyla dirlik türlerinin sayısı üçe çıkmıştı.

Dirlikler savaşta yararlılık gösteren askerlere ve devletin çeşitli kademelerinde görev yapan memurlara verilirdi. Tımarlı sipahi adıyla anılan bu kişiler, kendilerine verilen dirlik toprakları üzerinde yaşayan halkın devlete ödemesi gereken vergileri toplarlardı. Vergilerin belli bir bölümünü hizmetlerinin karşılığı olarak "kılıç hakkı" adıyla kendilerine ayırırlardı. Kalan bölümüyle de cebelü denilen atlı askerler yetiştirir ve onların başında sefere katılırlardı.

Tımar sisteminin Osmanlı Devleti'ne sağladığı önemli yararlar vardı. Devlet, bu sistem sayesinde, her an savaşa hazır tam donanımlı süvarilerden oluşan büyük bir orduyu elinin altında bulunduruyordu. Bu birlikler barış zamanında da ülkenin her köşesinde devlet otoritesinin ve asayişin devamlılığını sağlıyordu. Öte yandan devlet, merkezden tahsil edilmesi oldukça zor olan bazı vergileri tımarlı sipahiler aracılığıyla kolayca toplayabiliyordu.

Kaza

Osmanlı taşra teşkilatı içinde yer alan başlıca yönetim birimleri kaza, sancak ve eyalet idi. Kazaların başında kadılar bulunurdu. İlmiye sınıfının bir üyesi olan kadıların geniş yetkileri vardı. Kadı, bulunduğu kazada devletin şeri ve örfi kanunlarını uygular, merkezden gelen emirleri yerine getirirdi. Bir yargıç olarak insanlar arasındaki anlaşmazlıkları mahkemelerde çözüme kavuştururdu. Ayrıca kazadaki devlet görevlilerinin bütün uygulamalarını yargı denetiminden geçirirdi.

Kadı **(Resim 2.3)** yargılama yapmanın dışında nikâhlanma, vakıf kurma, kiralama, vekâlet verme, alım satım gibi işlemleri onaylar ve kayıtlara geçirerek resmîleştirirdi. Diğer yandan halkın dilek ve şikâyetlerini Divan-ı Hümayuna iletirdi. Kadı aynı zamanda kazasındaki belediye hizmetlerini de yerine getirirdi. Ticaret işlerini denetler, günlük hayatın sorunsuz şekilde yürümesini gözetirdi. Kazada merkezî otoritenin devamı ve asayişin sağlanmasından sorumlu subaşı ve asesbaşı gibi zabıta kuvvetlerinin başındaki görevliler de kadıya bağlıydı. Kadı kendi bölgesindeki vergilerin toplanmasında da yetki sahibiydi. Kazalara bağlı nahiyelerde bütün bu görevler kadının atadığı naip tarafından yerine getirilirdi.

Resim 2.3: *Bir Osmanlı kadısının temsilî resmi (Anonim)*

Osmanlı taşra teşkilatında kadıya, sancak beyine ve beylerbeyine bağlı olarak çalışan görevliler vardı. Bunlar askerî, idari ve hukuki işlerin yerine getirilmesinde bağlı bulundukları yöneticiye yardımcı olurlardı. Hizmetleri karşılığında kanunla belirlenmiş vergi ve harçları toplayan bu görevlilerin başlıcaları; kapan, beytülmal, gümrük ve bac eminleri ile muhtesip idi.

Muhtesip, belediye hizmetlerini görür, çarşı ve pazarda esnaf ve zanaatkârları denetleyerek ticaret hayatının düzenli biçimde yürümesini sağlardı. Bu amaçla, kurallara uygun üretim yapılmasını gözetir, malların fiyatlarını belirlerdi. Üretim kurallarına ve fiyat sınırlamalarına uymayanları kadı önüne çıkarırdı. Kapan emini, kapan denilen toptancı pazarlarında düzeni sağlamakla görevliydi. Kapanlar kent veya kasabalarda çevreden gelen hububat, meyve, sebze, balık gibi ürünlerin toplandığı ve büyük tartıların bulunduğu pazar yerleriydi. Kapan emini buraya gelen malları vergilendirir ve bunları perakendeci esnafına adil bir şekilde dağıtarak karaborsayı engellerdi. Beytülmal emini bulunduğu yerde devlet hazinesinin haklarını korumakla görevliydi. Gümrük ve bac eminleri esnaf ve zanaatkârların ödemeleri gereken vergileri toplarlardı.

Osmanlı kent ve kasabaları mahalle denilen yerleşim alanlarının bir araya gelmesiyle oluşmuştu. Mahallelerde devleti imam, papaz ya da haham gibi din adamları temsil ederdi. Bunlar merkezden gelen emirleri halka duyurur, şikâyetleri gerekli yerlere iletirlerdi. Ayrıca din adamlarının mahallede yaşayanların kaydının tutulması ve ölen kişilerin mirasının paylaştırılması gibi görevleri de vardı. Mahalle halkı içinden seçilen yiğitbaşı ise güvenliği sağlamakla görevliydi.

Kazalara bağlı olan köyler, Osmanlı Devleti'ndeki en küçük yerleşim birimleriydi. Köyleri "ihtiyar heyeti" ve bu heyetin başında bulunan "köy kethüdası" yönetirdi. Kethüda hükûmetin köydeki temsilcisi olup köy halkı ile devlet arasındaki ilişkileri yürütürdü. Köyde asayiş mahallelerde olduğu gibi yiğitbaşı tarafından sağlanırdı. Adalet işleri ise köyün bağlı olduğu sancağı yöneten kadının naibi tarafından yürütülürdü.

Sancak

Osmanlı Devleti'nde kazaların bağlı olduğu yönetim birimlerine sancak adı verilirdi. Sancaklar sancak beyi tarafından kanun ve nizamlara uygun olarak yönetilirdi. Sancak beyi sancağındaki tımarlı sipahileri yanına alarak bağlı bulunduğu beylerbeyinin komutasında orduya katılırdı. Ayrıca sancakta asayişi sağlar, suçlularla mücadele eder ve devlet adına bazı vergileri toplardı. Bunlara ek olarak özellikle sınır boylarındaki sancak beylerinin komşu devletlerle ilişkilerin antlaşmalara uygun şekilde yürütülmesini sağlama görevi vardı.

Eyalet

Eyalet, sancakların birleşmesiyle meydana gelen en büyük yönetim birimiydi. Eyaletler beylerbeyi tarafından idare edilirdi. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki beylerbeyliği vardı. Ülke topraklarının genişlemesiyle birlikte beylerbeyliklerinin sayısı da arttı **(Harita 2.2)** . Beylerbeyi, bulunduğu eyaletin merkezi konumundaki paşa sancağında otururdu. Beylerbeyi kendi bölgesinde padişahı temsil etmek, divanında halkın sorunlarını çözmek, güvenliği sağlamak ve tımar dağıtımı ile ilgili işleri yürütmekle görevliydi. Ayrıca savaş zamanında kendisine bağlı sancak beyleri ve tımarlı sipahilerin başında orduya katılmakla yükümlüydü.

Harita 2.2. *Osmanlı beylerbeylikleri ve bağlı beylikler*

Salyanesiz (yıllıksız) **Eyaletler:** Osmanlı eyaletlerinin bir bölümünde tımar sistemi uygulanırdı. Salyanesiz eyaletler adı verilen bu eyaletlerdeki görevlilere hizmetleri karşılığında dirlik verilirdi. Rumeli, Budin, Bosna, Anadolu, Karaman, Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Musul, Halep, Şam ve Trablusşam salyanesiz eyaletlerdendi.

Salyaneli (yıllıklı) **Eyaletler:** Osmanlı eyaletlerinin bazılarında ise iltizam sistemi uygulanırdı. Salyaneli eyaletler adıyla anılan bu eyaletlerin yıllık gelirleri mültezimler tarafından toplanırdı. Elde edilen gelirin bir bölümüyle eyaletteki devlet görevlilerinin maaşları ödenir, kalan bölümü hazineye gönderilirdi. Mısır, Habeş, Bağdat, Basra, Yemen, Trablusgarp, Tunus ve Cezayir salyaneli eyaletler arasındaydı.

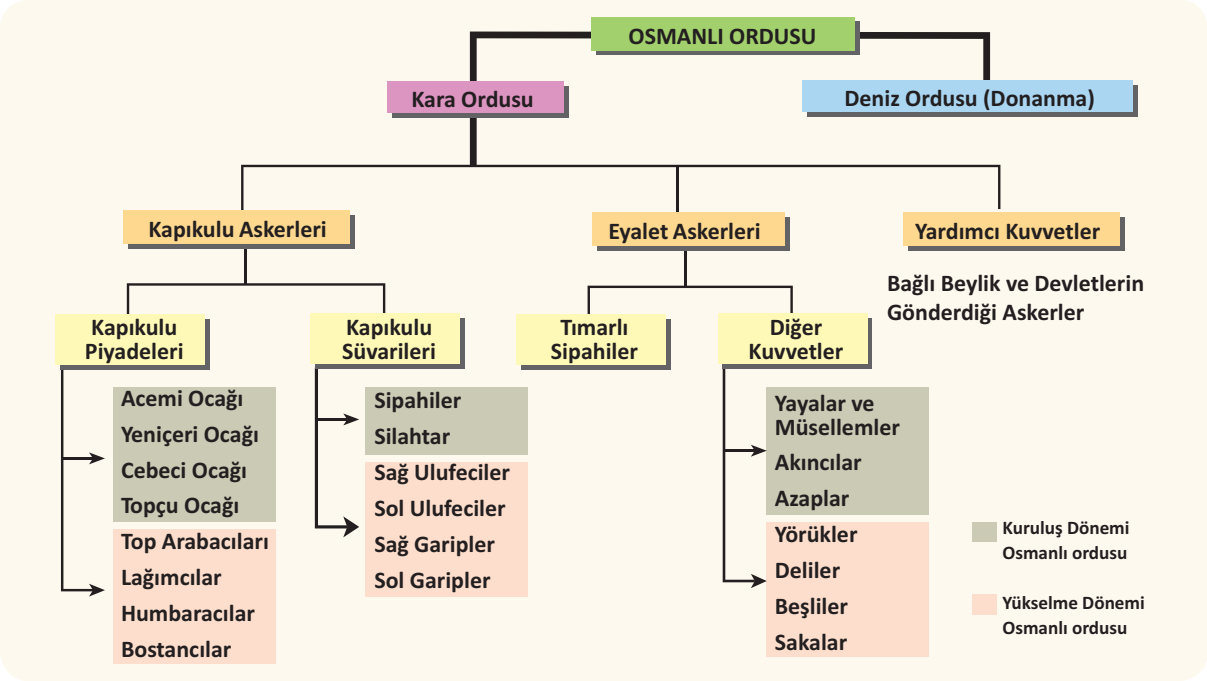
Osmanlı Devleti, eyaletleri salyaneli ve salyanesiz şeklinde sınıflandırırken hangi ölçütleri göz önünde bulundurmuş olabilir?

Özel Yönetimi Olan Eyaletler: Salyaneli ve salyanesiz eyaletlerin dışında Osmanlı Devleti'nde özel yönetimi olan eyaletler de vardı. İç işlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı bu eyaletlerin yöneticileri padişah tarafından atanırdı. Hicaz, Kırım, Erdel, Eflâk ve Boğdan özel yönetimi olan eyaletlerdendi. Bu eyaletler devlete yıllık vergi öder ve savaşlarda Osmanlı ordusuna asker gönderirdi. Yalnız Hicaz eyaleti, kutsal toprakların bulunduğu bir yer olmasından dolayı bu yükümlülüklerden muaf tutulurdu.

Osmanlı taşra teşkilatı ile günümüz taşra teşkilatı arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

2. OSMANLI ASKERÎ TEŞKİLATI

Osmanlı ordusu klasik şekline Yükseliş Dönemi'nde ulaşmıştır. Buna göre ordu aşağıdaki şemada görüldüğü gibi kara ve deniz kuvvetleri olarak ikiye ayrılmıştır (***Tablo 2.1)***.

Tablo 2.1: *16. yüzyıl Osmanlı askerî teşkilatı* [1]

Osmanlı Devleti hangi ihtiyaçlardan dolayı askerî teşkilatında yeni sınıflara yer vermiş olabilir?

Osmanlı kara kuvvetleri kapıkulu askerleri, eyalet askerleri ve yardımcı kuvvetlerden oluşurdu. Kapıkulu askerleri devşirme sistemi ile yetiştirilir ve genel olarak piyadeler ve süvariler şeklinde iki gruba ayrılırlardı.

Kapıkulu piyadeleri Acemi Ocağında eğitim gördükten sonra Yeniçeri Ocağına ve diğer ocaklara geçerlerdi. Yeniçerilere ait silahların temin edilmesi, bakımı ve onarımından Cebeci Ocağı sorumluydu. Özellikle kale kuşatmalarında önemli rol oynayan lağımcı ve humbaracı bölükleri de Cebeci Ocağı içinde teşkilatlanmıştı. Lağımcılar kale surlarının altından tünel kazar ve bu tünellere yerleştirdikleri barutu ateşleyerek kale duvarlarını yıkarlardı. Humbaracılar ise havan toplarını ve humbara denilen el bombalarını yapar ve kullanırlardı. Topçu Ocağı top dökümü, top mermisi yapımı ve bunların kullanımı görevlerini üstlenmişti. Fatih Dönemi'nde kurulan Top Arabacıları Ocağı ise top arabalarını yapar ve büyük topları savaş meydanlarına taşırdı. Kapıkulu piyadeleri içindeki gruplardan biri de bostancılardı. Bostancılar sarayın ve İstanbul sahillerinin güvenliğini sağlarlardı.

Kapıkulu süvarileri genellikle Yeniçeri Ocağından terfi edenler arasından seçilirdi. Başlangıçta sipahiler ve silahtarlar olarak iki bölük hâlinde teşkilatlanan kapıkulu süvarilerine zamanla sağ ulufeciler, sol ulufeciler ve sağ garipler, sol garipler adlarıyla dört bölük daha katıldı. Sipahiler ve silahtarlar padişah çadırını korurken sağ ve sol ulufeciler saltanat sancaklarını, sağ ve sol garipler ise ordunun ağırlıklarını ve hazineyi muhafaza ederlerdi. Atlarının bakımı nedeniyle kapıkulu süvarilerinin bir kısmı başkentin çevresindeki şehirlerde konuşlanmıştı.

Büyük bölümünü tımarlı sipahilerin oluşturduğu Osmanlı eyalet ordusu içinde yayalar, müsellemler, azaplar ve akıncılar denilen askerî birlikler görev yapıyordu. Devletin sınırları genişledikçe ve ordunun ihtiyaçları arttıkça bunlara yörükler, deliler, beşliler ve sakalar adlarını taşıyan yeni birlikler eklendi. Bunlardan yörükler yol açma, siper kazma, kale tamiri ve ordunun ağırlıklarını nakletme gibi hizmetleri yerine getirirlerdi. Deliler, akıncılar gibi hafif süvari olup sınır boylarında görev yapan birliklerdi. Savaş sırasında düşman saflarına korkusuzca daldıkları için bunlara deliler adı verilmişti. Her beş haneden bir kişi alınarak kurulduğu için beşliler adıyla anılan birliklerin görevi ise sınırlardaki palanga ve kaleleri korumak, gerekli hâllerde akınlarda bulunmaktı. Eyalet askerleri içinde hizmet gören bir başka grup ise sakalar idi. Sakalar ordunun su ihtiyacının karşılanması işini üstlenmişlerdi.

(1) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları s. 260.

Osmanlı ordusunda bağlı beyliklerin ve devletlerin gönderdikleri kuvvetler de görev yapardı. Başta Kırım Hanlığı olmak üzere Eflâk, Boğdan Beylikleri ve diğer bağlı beylikler Osmanlı Devleti'ne vergi ödemenin yanı sıra padişahın istemesi durumunda asker gönderirlerdi.

Osmanlı ordusunun Kuruluş ve Yükseliş Dönemleri'nde girdiği pek çok savaştan zaferle ayrılmasında rakiplerine göre ileri bir savaş teknolojisine sahip olmasının önemli payı vardı. Örneğin Osmanlılar, II. Murat zamanında Edirne'de bir tophane kurmuşlardı. II. Mehmet İstanbul'un kuşatılmasından önce bu tophanede o güne kadar görülmemiş büyüklükte toplar döktürmüştü. Çalışmaları yakından izleyen padişah, bazı topların ebatlarını bizzat kendisi belirlemişti. En büyüklerine şahi adı verilen bu silahlar kuşatmanın fetihle sonuçlanmasında önemli rol oynamıştı.

Osmanlının Mucit Topçu Padişahları

Havan topunu İstanbul'un fethedilmesi esnasında ilk defa döken ve kullanan Fatih olmuştur. Fatih surları dövüp yıkan o büyük topların (şahi gibi) balistik hesaplarının yapımını ve dökümünü ise Türk ustalarla beraber üstlenmiştir. Bunları ilk kez Macar topçu Urban'ın döktüğü eksik bir bilgidir. Doğrusu, Osmanlı tophanesinde iş bulan Urban'ın bir top döktüğü ve ilk atışta parçalanması neticesinde kendisinin de can verdiğidir. Dolayısıyla Fetih sırasında kullanılan toplar öz be öz Türk ustalarının (Musluhiddin Efendi, Sarıca Sekban ve tabii ki Fatih) yapımıdır. Diğer taraftan tarihte içi yivli ilk topu 1868'de Almanlar değil, bundan asırlar önce Sultan II. Bayezit icat etmiştir. Oğlu Yavuz, giriştiği fetihlerin çoğunu babasının döktürdüğü toplar sayesinde kazanmıştır.

Hüseyin Algül, Büyük Fetih ve Sonrası, s. 5.

Osmanlılar seferler sırasında seyyar top dökümhaneleri de kurmuşlar ve taşıyamadıkları topları parçalayıp eriterek bu tophanelerde yeniden dökmüşlerdir. Ayrıca taşınmasını kolaylaştırmak için büyük topları birbirine eklenebilen parçalardan yapmışlardır. Avrupa'da görülmeyen bu iki parçalı Osmanlı topları genellikle tunçtan yapılmış ve başka orduların kullandığı demir toplara göre daha dayanıklı ve etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti tophanelerin yanı sıra baruthane, demirhane gibi imalathaneler de kurmuştur. Ayrıca ateşli silahları kullanacak askerî grupları süratle teşkilatlandırmış ve böylece gelişmiş bir savaş teknolojisine sahip olmuştur.

Orhan Bey Dönemi'nde kurulan Osmanlı donanması Fatih Dönemi'yle birlikte hızlı bir gelişim sürecine girmiş ve kısa sürede gücünün zirvesine ulaşmıştı. Osmanlı donanması Haliç ve Gelibolu dışında Akdeniz, Karadeniz ve Marmara Denizi kıyılarındaki tersanelerde yapılan gemilerden oluşurdu. Kürekle hareket ettiği için genel olarak çektiri denilen bu gemilere kadırga, fırkate, karamürsel, kütük, kalite, mavna ve baştarde gibi isimler verilirdi. Donanma komutanı olan kaptan-ı derya, donanmasını baştardeden yönetirdi. Çeşitli yönlere hareket edebilen, uzun menzilli toplarla donanmış Osmanlı gemilerinde leventler, azaplar ve kürekçiler görev yapardı.

Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletip siyasi ve ekonomik yönden güçlenmesinde ordu teşkilatının ve sahip olduğu silah teknolojisinin rolü hakkında neler söyleyebilirsiniz?

3. OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ

Eğitim, toplumu oluşturan bireylere iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olmaları için gereken bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasıdır. Osmanlı Devleti'nde de eğitimin hedefi kanunlara uyan, sorumluluklarını bilen, meslek sahibi, çevresine yararlı, başkalarına karşı saygılı ve hoşgörülü kişiler yetiştirmektir. Osmanlı Devleti'nde "terbiye", "tedris" veya "talim" adı verilen eğitim öğretim faaliyetleri çok çeşitli kurumlar aracılığıyla yürütülürdü.

Sıbyan mektepleri ve medreseler sivil eğitim kurumlarıydı. Askerî eğitim, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağında verilirdi. Saraydaki Enderun ve Harem de aynı zamanda birer eğitim öğretim kurumlarıydı. Ülkede bu örgün eğitim kurumlarının yanı sıra meslek eğitiminin verildiği loncalar ile dinî eğitimin verildiği tekkeler, zaviyeler ve camiler gibi yaygın eğitim kurumları da vardı. Osmanlı Devleti, Müslüman halkın bu kurumlardan faydalanmasını sağlarken gayrimüslim halkı da unutmamış, onların eğitim ve öğretim hakkını korumuştur. Bu konuda tam bir özgürlüğe sahip olan gayrimüslimler kendi ibadethanelerinde ve buralara bağlı olarak açtıkları okullarda eğitim faaliyetlerini serbestçe sürdürmüşlerdir.

a. Sıbyan Mektebi

Osmanlı Devleti'nde örgün eğitimin ilk basamağı, mahallelerde camilerin içinde veya yanında bulunan sıbyan mektepleriydi. Mahalle mektebi de denilen bu okullara 5-6 yaşına gelen çocuklar alınırdı. Sıbyan mekteplerinde bugünkü gibi sınıf, ders saati ve teneffüs uygulaması yoktu. Bu okullarda öğrencilere dinî bilgilerin yanı sıra okuma yazma ve basit hesaplama işlemleri öğretilirdi. Osmanlı eğitim anlayışının temeli çocuğu kötülüklerden uzaklaştırıp iyiliklere yaklaştırmak olduğu için bu okullarda ahlaki terbiyenin verilmesi de amaçlanıyordu. Sıbyan mekteplerinde eğitimlerini tamamlayan öğrenciler ya medreselere devam eder ya da yeteneklerine uygun bir zanaata girerlerdi.

b. Medrese Eğitimi

Orhan Bey tarafından 1331'de İznik'te açılan ilk Osmanlı medresesini Bursa ve Edirne'de kurulan medreseler izledi. Osmanlılarda devletin güçlenmesine bağlı olarak gelişen medrese eğitimi İstanbul'da kurulan Fatih (Sahn-ı Seman) **(Fotoğraf 2.4)** ve Süleymaniye Medreseleriyle zirveye ulaştı.

Fotoğraf 2.4: *Sahn-ı Seman Medreselerinin bulunduğu Fatih Külliyesinden bir görünüş*

Medrese öğrenimine devam eden orta kademedeki öğrencilere softa, yükseköğrenim düzeyindekilere danişment denirdi. Medreselerde ders veren hocalar ise müderris unvanıyla anılırdı. Müderrislerin muid denilen yardımcıları vardı. Muidler müderrisin dersini özetler veya tekrarlardı. Medreselerin ders programı dört grupta toplanıyordu. Birinci grupta Kur'an, tefsir, fıkıh, kelam, hadis gibi din ve hukuk dersleri vardı. İkinci grupta Arapça, Farsça, hitabet, şiir, gramer gibi dil ve edebiyat dersleri; üçüncü grupta tıp, matematik, geometri, astronomi ve coğrafya gibi temel bilimler bulunuyordu. Dördüncü grubu ise felsefe ve mantık dersleri oluşturuyordu.

Osmanlı Devleti'nde genel eğitim veren medreselerin dışında belli bir uzmanlık alanında eğitim ve öğretim yapan medreseler de vardı. 16. yüzyılda bu medreseler Darü'l-Kurra, Darü'l-Hadis ve Darü't-Tıp olmak üzere üç kısma ayrılıyordu. Ayrıca Süleymaniye Medresesi bünyesinde bulunan ve matematik eğitimi verilen Darü'l-Hendese adında bir eğitim kurumu vardı. Bunlara daha sonraki yüzyıllarda kadı yetiştirmek için açılan Medresetü'l-Kudat ve vaiz yetiştirmek üzere açılan Medresetü'l-Vaizin gibi eğitim kurumları eklendi.

Medreselerde şeyhülislam ve kazasker gibi Divan üyelerinin yanı sıra müderrisler ve kadılar ile müezzin, imam-hatip ve vaiz gibi din görevlileri yetiştirilirdi. Tıp, matematik, astronomi, tarih, coğrafya ile uğraşan bilim insanları da genellikle medrese eğitimi almış kişiler arasından çıkardı.

Medreseler uzmanlık alanlarına ve müderrislerinin maaşlarına göre derecelere ayrılırdı. Alt derece bir medresede göreve yeni başlayan müderris günlük 20 akçe alırdı. Osmanlı medreselerinin en üst derecesi sayılan Süleymaniye Medresesinin Darülhadis Kürsüsündeki bir müderrisin günlüğü ise 500 akçeye kadar yükselebilirdi.

Medreselerin Osmanlı devlet yönetimindeki yeri ve önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

c. Saray Eğitimi

Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi ve padişahların ikamet ettiği yer olan saray aynı zamanda bir eğitim kurumuydu. Osmanlı sarayındaki eğitim kurumları Enderun, Harem ve Şehzadegan Mektebi idi.

Enderun Mektebi

Fatih tarafından kurulan Enderun Mektebinin amacı, devletin merkez ve taşra bürokrasisi ile orduda görev yapacak kadrolarını yetiştirmekti. Buraya, devşirme yoluyla edinilen acemi oğlanların en zeki ve yetenekli olanları alınırdı. Kanuni Devri'nden itibaren Enderun, Türk ailelerinden gelen çocuklara da açılmıştı.

Enderun Mektebinde eğitim; **Büyük Oda**, **Küçük Oda**, **Doğancılar Odası**, **Seferli Odası**, **Kiler Odası**, **Hazine Odası** ve **Has Oda** adı verilen yedi odada yapılırdı ***(Tablo 2.2)***. Odaların ağa denilen başkanları vardı. Koğuş adı da verilen bu odaların her birindeki eğitim süresi 1-2 yıl arasındaydı.

Enderun Mektebinde bütün dersler Türkçe okutulur ve yüksek medreseler düzeyinde eğitim öğretim yapılırdı. Burada öğrencilere Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, kelam gibi dinî konularla ilgili derslerin yanı sıra şiir, gramer, Arapça, Farsça gibi dil ve edebiyat dersleri ile matematik, tarih, coğrafya, mantık gibi dersler okutulurdu. Tüm dersler için saray dışından değerli müderrisler getirilirdi. Bu hocalardan ders alan ve sarayın zengin kütüphanesinden yararlanan gençler son derece iyi eğitim görürlerdi.

Odanın Adı	Odadaki Başlıca Hizmet Türü, Eğitim ve Öğretim
Küçük Oda	Bu odalardaki öğrencilerin görevi okuma yazma öğrenmek ve öteki odalara geçmek için hazırlanmaktı.
Büyük Oda	
Doğancılar Odası	Bu odada eğitim görenler padişahın av sırasında kullandığı doğanlar ile ilgilenirlerdi.
Seferli Odası	Bu odada eğitim görenler padişahın giyim işleriyle ilgilenirlerdi.
Kiler Odası	Bu odada eğitim görenler padişahın yiyecek hizmetlerine bakarlardı.
Hazine Odası	Bu odada eğitim görenler padişahın değerli eşyalarını ve hazinesini korurlardı.
Has Oda	Bu odada eğitim görenler padişahın en yakınında bulunur ve ona hizmet ederlerdi.

Tablo 2.2: *Enderundaki odalar ve bu odalarda verilen hizmetler*

Enderun Mektebinde Osmanlı saray geleneği, görgü kuralları ile protokol kaideleri ve bürokratik işler de öğretilirdi. Ayrıca öğrencilere yeteneklerine göre ok ve cirit atma, ata binme, güreş gibi sporlar yaptırılır; musiki, hat, minyatür, tezhip, cilt gibi güzel sanat dalları öğretilirdi.

Enderunda eğitimini tamamlayanların bir kısmı saray ve padişahın hizmetleri için ayrılırdı. Kalanlar ise saray dışında önemli görevlere atanırlardı. Bu atama işlemine **taşraya çıkma** adı verilirdi. Atamalar her padişah değişikliğinde yapıldığı gibi 5 veya 7 yılda bir de yapılabilirdi. Bu eğitim kurumundan çıkanlar sadrazamlık, kaptan-ı deryalık, yeniçeri ağalığı, beylerbeyliği, sancak beyliği gibi en yüksek görevlere yükselirlerdi. Enderundan şair, edip, ressam, mimar, müzisyen ve tarihçiler ile fen ve matematik bilginleri de yetişirdi.

Harem

Sarayda padişahın eşleri, çocukları ve cariyelerin yaşadığı bölüm olan Harem aynı zamanda bir eğitim kurumuydu. Hareme alınan ve Osmanlı hanedanının devamı için büyük önem taşıyan cariyeler burada kalfa denilen kadın hocalar tarafından eğitilirlerdi. Haremde cariyelere Kur'an okumanın yanı sıra çeşitli dinî bilgiler ve saray âdetleri öğretilirdi. Ayrıca yeteneklerine göre resim, müzik, edebiyat ve çeşitli el sanatları alanlarında yetişmelerine önem verilirdi.

Haremde cariyelikten ustalığa kadar uzanan bir terfi sistemi vardı. Bu sistem içinde yeteneklerine göre yükselme imkânı bulan cariyeler kalfa ve usta olurlardı. Bunların bir kısmı sancak beyi ve beylerbeyi gibi Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatındaki görevlileriyle evlendirilirken bazıları ise padişaha eş olarak hanedana katılırdı.

Haremde padişahın erkek çocukları olan şehzadeler için de ayrı bir okul vardı. Şehzadeler burada ileri gelen devlet adamlarının katıldığı bir törenle eğitimlerine başlarlardı. **Şehzadegan Mektebi**nde ilk dersi şeyhülislam verir, daha sonraki dersler için özel hocalar görevlendirilirdi. Programı sıbyan mekteplerine benzeyen bu okulda şehzadelere Kur'an okutulur, namaz sureleri ezberletilir ve yazı öğretilirdi.

ç. Askerî Eğitim

Osmanlı Devleti'nde askerî eğitim genel olarak Kapıkulu Ocağında verilirdi. Bu ocakların en alt kademesi olan **Acemi Ocağı**na devşirme yoluyla elde edilen ve köylerdeki Türk çiftçi ailelerinin yanında en az üç, en fazla sekiz yıl kalan gençler alınırdı. Acemi Ocağı kışlasında yedi sekiz sene eğitim ve talim gören; ayrıca cami, mescit, medrese, köprü, hastane inşaatlarında ve gemilerde çalışan bu gençler bilgi ve vücut bakımından yetişirlerdi. Daha sonra da çıkma veya kapuya çıkma denilen yöntemle **Yeniçeri Ocağı**na kabul edilirlerdi.

Kışlalarda kalan yeniçerilerin askerî talim ve terbiyesine çok önem verilirdi. Askerî talimler genellikle iyi kılıç kullanma, isabetli ok atma ve kol gücünü en yüksek seviyeye çıkarma amaçlarına yönelik olurdu. Yağlı mermerleri tokatlamak, koşmak, engel aşmak ve güreş yeniçerilerin kuvvetlenmek için yaptıkları diğer talimlerdi. Bu talimlere ateşli silahların gelişmesiyle birlikte tüfek kullanmak da eklendi.

Kapıkulu ordusunda Yeniçeri Ocağı dışında uzmanlık eğitimi gerektiren işler için başka ocaklar da kurulmuştu. Her ocak bir yandan kendi alanına giren hizmetleri yerine getirirken diğer yandan uzmanlık alanında uygulamalı eğitim verirdi. Bunlardan **Cebeci Ocağı,** çeşitli savaş araç gereçlerinin tedariki, yapımı ve tamiri için gerekli insan kaynağını yetiştirirdi. **Tüfekhane**de tüfeklerin, **Kılıçhane**de ise kılıç ve benzeri silahların yapımı ve bakımına yönelik eğitim verilirdi.

Topların dökümü, kullanımı ve naklinden sorumlu olan **Tophane** ile havan topları ve el bombalarının yapımından sorumlu **Humbarahane** de birer askerî sanayi okulu durumundaydı. Osmanlı ordusunun sembolik unsurlarından olan mehter takımındaki görevliler ise **Mehterhane**de yetiştirilirdi.

Osmanlı askerî eğitiminin verildiği yerlerden biri de savaş gemilerinin yapıldığı tersanelerdi. Birer gemicilik okulu olan tersanelerde genellikle Osmanlı eyalet ordusunun bir parçası olan **azaplar** çalışırdı. Azaplar, her biri beş altı kişiden oluşan küçük birlikler hâlinde teşkilatlanır ve başlarındaki komutanların emrinde tersane nöbeti beklemek, subayların filikalarını çalıştırmak, kalafatçılık yapmak ve kereste taşımak gibi görevleri yerine getirirlerdi. Azapların bir bölümü de top ve humbara atışı gibi askerî eğitimlerden geçerek savaşçılar sınıfına girerdi.

Azaplar gibi **leventler** de uygulamalı eğitimden geçerek donanmanın bir parçası olurlardı. Deniz savaşlarında tüfekçi erleri olan leventler kara savaşlarında ise süvari olarak görev yaparlardı.

d. Mesleki Eğitim

Osmanlı Devleti'nde mesleki eğitimin temeli, Türkiye Selçukluları Dönemi'nde Anadolu'da yaygın olarak görülen Ahi birliklerine dayanıyordu. Dinî niteliği de bulunan Ahi birlikleri Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol oynamışlardı. Ahiliğin başlıca ilkeleri; kahramanlık, alçak gönüllülük, cömertlik ve haramdan kaçınmaktı. Ahiler dünya görüşü olarak "Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma." prensibini benimsemişlerdi. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında varlığını sürdüren Ahilik zamanla şehirlerdeki esnaf ve zanaatkârların oluşturduğu lonca adı verilen meslek teşkilatlarına dönüştü.

Osmanlı esnaf ve zanaatkârları kendi iş kollarıyla ilgili loncalara bağlı olarak faaliyet gösterirlerdi. Loncalarda çıraklık, kalfalık ve ustalık sıralamasına önem verilirdi. Her usta çırağını kendisi seçer ve ona sanatını öğretirdi. Bu süreçte genç zanaatkar adayı mesleki bilgi ve becerilerin yanı sıra dinî, ahlaki ve kültürel değerleri de edinirdi.

Çıraklar kalfalığa, kalfalar da ustalığa yükselebilmek için lonca üyelerinden oluşan bir heyet önünde sınavdan geçerlerdi. "İcazet" adı verilen ustalık belgesini alanlar "gedik" denilen ve yine lonca tarafından verilen bir izinle kendi dükkânlarını açabilirlerdi. Bu özellikleriyle loncalar ve onlara bağlı iş yerleri birer meslek okulu gibi faaliyet gösterirdi.

? Ahiliğin ve onun kurumları olan lonca teşkilatlarının Osmanlı ekonomisi içindeki yeri ve önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

e. Dinî Kurumlardaki Eğitim

Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de halkın din eğitimi aldığı yerler genellikle camilerdi. Özellikle Osmanlı köylerinde ve şehirlerin sıbyan mektebi olmayan mahallelerinde çocukların eğitimi için camilerden yararlanılması oldukça yaygındı. Camilerde kız ve erkek çocuklara Kur'an okuma yazma ve dört işlem öğretilirdi **(Resim 2.4)**. Ayrıca namaz vakitleri arasında isteyenlere tefsir, fıkıh ve hadis dersleri ile hat ve tezhip gibi sanat dallarında eğitim verilirdi. Camiler yalnız halk için değil, medrese öğrencileri için de birer eğitim mekânıydı. Medrese öğrencileri Kur'an ezberleme ve okuma derslerine ilişkin uygulamalarını camilerde yaparlardı.

Resim 2.4: *Osmanlı Dönemi'nde dinî eğitime başlayan çocuklar için düzenlenen "âmin alayı"nı gösteren bir temsilî resim (Hüseyin Rıfat)*

Osmanlı Dönemi'nde halkın din eğitimi aldığı kurumlar arasında tekke ve zaviyeler de önemli yer tutardı. Buralarda dinî bilgilerin öğretimi yanında musiki ile de ilgilenilir; şiirler, ilahiler okunur ve sema törenleri düzenlenirdi. Ayrıca tekke ve zaviyelerde okçuluk, güreş gibi alanlarda spor eğitimi de verilirdi.

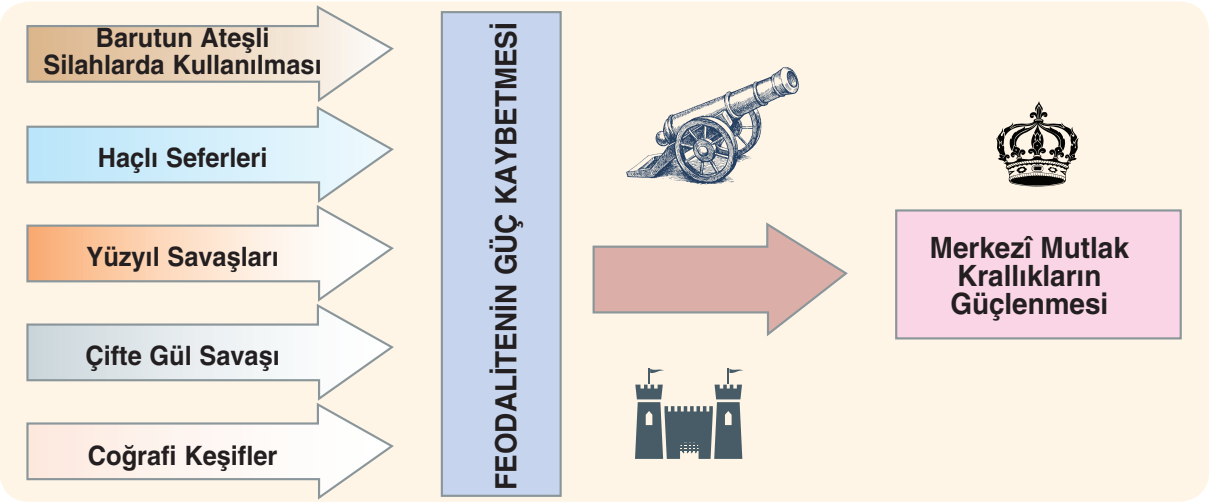
Camiler, tekkeler ve zaviyelerin yanı sıra dinî bilgilerin öğrenildiği başka ortamlar da vardı. Kütüphaneler, loncalar, sahaflar, kıraathaneler, rasathaneler ve ulemadan kişilere ait konaklar bu türden yerlerdi. Âlimlerin, öğrencilerin ve kitap meraklılarının bir arada bulunduğu bu yerlerde zaman zaman dersler anlatılır, sohbetler ve tartışmalar yapılırdı.

C. 15. YÜZYILDA AVRUPA'DAKİ GELİŞMELER

- ***Avrupalılar hangi gelişmelerin etkisiyle yeni yollar ve kıtalar keşfetme ihtiyacı hissetmiş olabilirler?***
- ***Bir ülkede bilim, kültür ve sanatın gelişebilmesi için gereken şartlar nelerdir? Neden?***

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Avrupa'da feodalite hüküm sürmekteydi. Bununla birlikte Orta Çağ boyunca varlığını devam ettirmiş olan feodalite 15. yüzyılda çözülme sürecine girdi. Derebeylik adıyla da bilinen feodalitenin zayıflamasında senyörlerin Haçlı Seferleri ve Yüzyıl Savaşları sırasında uğradıkları can ve mal kayıpları önemli rol oynadı. Örneğin İngiltere ile Fransa arasında uzun süre devam eden **Yüzyıl Savaşları** (1337-1453) Fransa'nın zaferiyle sonuçlandı. Fransa Kralı da kazandığı zaferden aldığı güçle topraklarındaki derebeylikleri ortadan kaldırdı. Böylece Fransa, Avrupa'nın en güçlü merkezî krallığı hâline geldi. İngiltere'de ise Yüzyıl Savaşları'nın ardından başlayan ve **Çifte Gül** adı verilen iç savaş sırasında birbirleriyle mücadele eden derebeyleri zayıfladı. Bunun üzerine Fransa'dan sonra İngiltere'de de merkezî krallık rejimine geçildi.

Feodalitenin çözülmesinde yeni kıtaların keşfiyle birlikte Avrupa'dan dışarıya doğru yaşanan göçler de etkili oldu. Avrupa'da nüfusun azalması üzerine derebeyleri topraklarında çalışacak insanlar bulma konusunda sıkıntı yaşamaya başladı. Böylece Avrupa'da tarımın önemi azalırken para ekonomisine dayanan ticari faaliyetler önem kazandı. Bunun sonucunda ekonomik bakımdan zayıflayan senyörler giderlerini karşılamak için sahip oldukları geniş toprakları satmak veya borçlanmak zorunda kaldılar. Ticaretle uğraşan burjuvalar ise her geçen gün güçlenerek sermayelerini arttırdılar. Bu arada İstanbul'un fethedilmesi sırasında kalın surların top kullanılarak yıkılabileceğinin görülmesinden sonra Avrupa'da da krallar derebeylerin şatolarını yıkmaya başladılar. Krallar feodaliteye karşı verdikleri mücadelede burjuvaları da yanlarına alarak siyasi ve ekonomik yönden güçlendiler (***Tablo 2.3)***.

Tablo 2.3: *15. yüzyılda Avrupa'da yaşanan başlıca gelişmeler ve bu gelişmelerin 15. yüzyıldan itibaren ortaya çıkardığı sonuçlar*

Yukarıdaki şemanın sol tarafında sıralanan gelişmeler hangi yönleriyle feodalitenin güç kaybetmesine neden olmuştur? Açıklayınız.

Avrupa'da krallar bir yandan feodaliteyi ortadan kaldırmaya çalışırken diğer yandan feodal sistemin en önemli kurumu olan kiliseye karşı da mücadele ettiler. Orta Çağ boyunca kilise, Avrupa ülkelerindeki siyasi parçalanmışlıktan yararlanarak halk üzerindeki otoritesini artırmıştı. Papalar krallara taç giydiriyor, aforoz, enterdi ve endüljans yetkilerini kullanarak toplumu kontrol ediyorlardı. Bilim insanları ve sanatçılar da kilisenin baskısı nedeniyle kendilerini özgürce ifade edemiyorlardı. Ancak 15. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'da yaşanan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak kilise eski gücünü kaybetti. Krallar da bu durumdan yararlanarak kiliseden bağımsız davranmaya başladılar. Din adamlarının baskısından kurtuldukça da merkezî mutlak monarşilerini güçlendirdiler.

Avrupa'da senyörlerin ve din adamlarının güç kaybetmesine karşılık kralların ve burjuvaların güç kazanması bazı tarihî gelişmelerin etkisiyle hızlanmıştır. Bu gelişmelerin başlıcaları; **Coğrafi Keşifler**, **Rönesans** ve **Reform**'dur.

1. COĞRAFİ KEŞİFLER

a. Coğrafi Keşiflerin Nedenleri

Avrupalılar 15. yüzyılın sonlarına doğru yeni deniz yolları ve kıtalar keşfederek dünyaya yayılma hareketi başlattılar. Coğrafi Keşifler adı verilen ve iki yüzyıl kadar süren bu hareketin ortaya çıkmasında ekonomik nedenler önemli rol oynadı. Bu dönemde değerli maden sıkıntısı çeken Avrupalı krallar, Asya ve Afrika ülkelerindeki altın ve gümüşü ele geçirerek monarşilerini güçlendirmek istiyorlardı. Aynı şekilde ipek, baharat, buğday, şeker, fil dişi ve boya maddeleri gibi değerli mallara sahip olmayı planlıyorlardı. Ancak İpek ve Baharat yolları gibi geleneksel ticaret yollarının Türklerin kontrolünde bulunması bu planın Akdeniz limanları kullanılarak gerçekleştirilmesini engelliyordu. Bunun üzerine Avrupalılar Doğu ülkelerinin zenginliklerine doğrudan ulaşmak ve onları sömürgeleştirmek için başka yollar aramaya başladılar.

Coğrafi Keşiflerin başlamasında bilim ve teknikteki ilerlemeler de önemli rol oynadı. Orta Çağ'da Avrupalılar Dünya'nın tepsi şeklinde düz olduğunu ve denizlerin bir noktadan sonra boşluğa döküldüğünü ve güneyde kaynar suların bulunduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca okyanuslarda canavarlar ve gemileri çeken dev mıknatıslar olduğuna inandıkları için kıyıdan uzaklaşmaya korkuyorlardı. Bununla birlikte Avrupalılar Eski Yunan ve Roma bilginlerine ait eserlerden Dünya ile ilgili gerçekleri öğrendikçe bu korkulardan uzaklaştılar. Avrupa'da Dünya'nın küre şeklinde olduğuna inanan ve Dünya'yı öğrenmek isteyen cesur gemiciler yetişti. Bu gelişmelere bağlı olarak Avrupa tersanelerinde okyanusların dev dalgalarına dayanıklı, yüksek gövdeli, hızlı gemiler yapıldı. Açık denizlerde gemilerin yönlerini kaybetmeden yol alabilmelerini sağlamak amacıyla pusula ve dümen geliştirilerek daha kullanışlı hâle getirildi. Böylece büyük coğrafya keşifleri için gereken şartlar hazırlanmış oldu. Coğrafi Keşiflerin başlamasında Avrupalıların Hristiyanlığı yeni kıtalara yayma isteği de etkili oldu.

b. Başlıca Coğrafi Keşifler

Coğrafi Keşifler konusunda ilk girişimler Portekizlilerden geldi. Atlas Okyanusu kıyısında küçük bir ülke olan Portekiz ihtiyaç duyduğu ekonomik kaynaklara ulaşabilmek amacıyla 15. yüzyıl başlarından itibaren yayılma siyaseti izledi. Hindistan'a giden yeni bir deniz yolu bulmak için harekete geçen Portekizliler ilk olarak Batı Afrika kıyılarını keşfettiler. Portekizlilerin asıl büyük keşfi ise Ümit Burnu Yolu'nu bulmaları oldu. Afrika'nın batı kıyıları boyunca güneye doğru ilerleyen Portekizli denizci **Vasco de Gama** (Vasko dö Gama) 1498'de Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a ulaştı. Daha sonraki yıllarda Portekizliler Basra Körfezi ve Kızıldeniz'in girişlerini tutarak Baharat Yolu'nun kontrolünü ele geçirdiler. Ayrıca Hindistan'ın doğusuna doğru yayılışlarını sürdürdüler. Portekizlilerin keşifleri Hint Deniz Yolu'nun bulunmasıyla sınırlı kalmadı. **Alvarez Cabral** (Alvarez Kabral) adlı bir başka denizci Güney Amerika'daki Brezilya'ya ulaşarak bu geniş ülkeyi Portekiz sömürgesi hâline getirdi.

Coğrafi Keşiflerin diğer Avrupa ülkeleri tarafından değil de İspanya ve Portekiz tarafından başlatılmasının nedenleri neler olabilir?

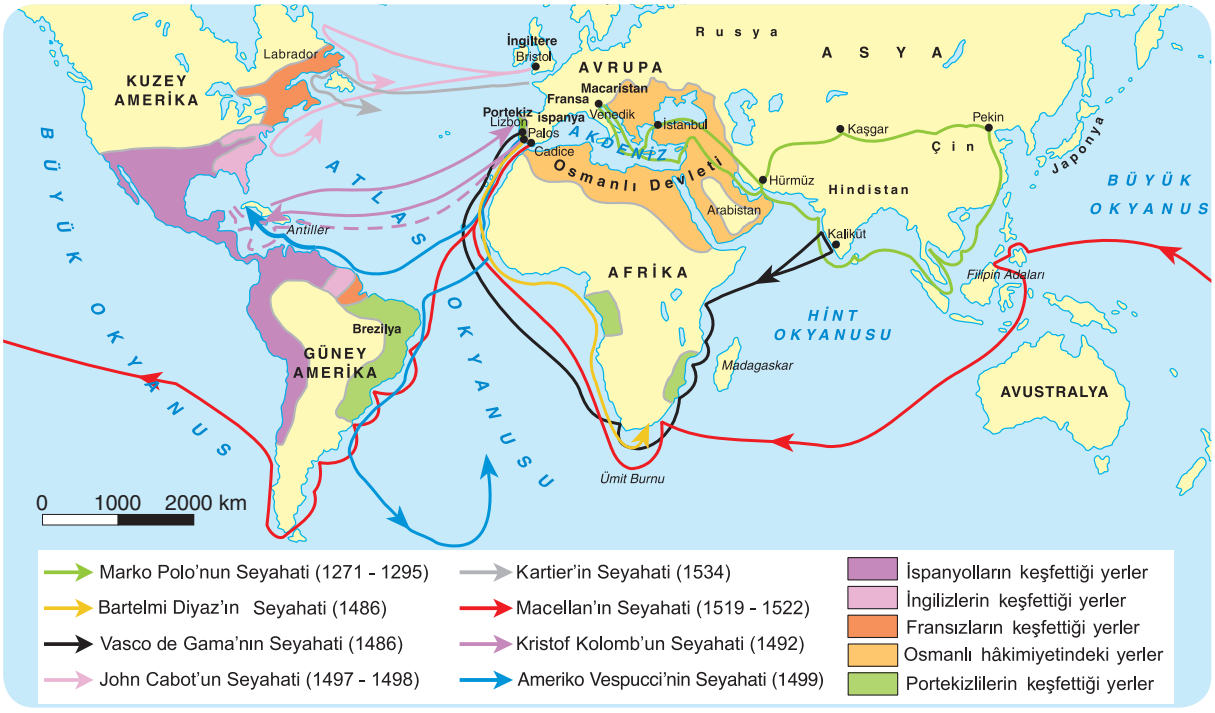
Portekiz gibi zenginlik peşinde koşan bir başka Avrupa devleti İspanya idi. İspanya Kralı'nın hizmetinde bulunan Cenovalı denizci **Kristof Kolomb (Resim 2.5)**, Dünya'nın yuvarlak olduğuna ve sürekli batıya giderse Hindistan'ın zenginliklerine ulaşacağına inanıyordu. Kolomb bu amaçla 1492 yılında İspanya adına çıktığı deniz yolculuğunun sonunda Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarına ulaştı. Ancak buranın Hindistan olduğunu düşünerek yeni bir kıta keşfettiğinin farkına varamadı ve bulduğu topraklara Batı Hint Adaları adını verdi.

Kristof Kolomb'un ölümünden sonra ise İtalyan denizci **Americo Vespucci** (Ameriko Vespuçi), Kolomb'un keşfettiği yerlerin Hindistan'a değil, yeni bir kıtaya ait olduğunu ilan etti. Bu nedenle yeni kıtaya onun adından dolayı "Amerika" adı verildi. İlerleyen yıllarda İspanyollar Amerika kıtasına seferler düzenlemeye devam ettiler. Bu seferler sonucunda Brezilya dışında kalan orta ve güney Amerika topraklarını sömürgeleri hâline getirdiler.

Resim 2.5: *Kristof Kolomb (Sebastiano del Piombo-Sebastiyano del Piyombo, 1520)*

İspanya adına yapılan Coğrafi Keşiflerden biri de **Macellan**'ın dünyayı dolaşması oldu **(Harita 2.3)**. 1519'da İspanya'dan yola çıkan Macellan, sürekli batıya doğru yol aldı. Macellan Filipinlerde yerlilerle girdiği çatışmada öldürülünce bu dünya turunu 1522 yılında İspanya'ya ulaşan yardımcısı Del Kano tamamladı. Üç yıl süren ve dünyanın çevresinde gerçekleştirilen ilk seyahat olan bu yolcukla birlikte Dünya'nın yuvarlaklığı kanıtlandı.

Harita 2.3: *Coğrafi Keşifler*

Portekiz ve İspanya'nın öncülüğünde gerçekleşen Coğrafi Keşiflere İngiltere ve Fransa da katıldı. Bu keşifler sırasında İngilizler Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarına, Fransızlar ise Kanada'ya yerleşti.

c. Coğrafi Keşiflerin Sonuçları

Coğrafi Keşifler tüm dünyada siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda çok önemli değişikliklere neden oldu. Keşifler sonrasında ilk olarak Portekizliler ve İspanyollar tarafından büyük sömürge imparatorlukları kuruldu. Bir süre sonra onları İngiliz, Fransız ve Hollandalılar gibi diğer Avrupa milletleri izledi. Portekizliler Afrika ve Asya kıyıları ile Brezilya'ya yerleşerek buralarda ticaret kolonileri oluşturdular. Ümit Burnu Yolu'nu kullanarak Hindistan ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerinden aldıkları baharatları kendi ülkelerine getirip Avrupa'ya pazarladılar. Böylece baharat fiyatlarını istedikleri gibi kontrol ederek büyük gelirler elde ettiler. Orta ve Güney Amerika'yı işgal eden İspanyollar ise buldukları altın ve gümüşü Avrupa'ya taşıdılar.

Sömürgeci devletler altın ve gümüş gibi değerli madenlerin yanı sıra kolonilerinde üretilen pamuk, tütün, şeker pancarı gibi ham maddeleri kendi ülkelerine taşıdılar. Buralara ise işlenmiş mal gönderdiler. Böylece Avrupa'da sermaye birikimi hızla artarken zenginliğin göstergesi olan toprak yerini altın ve gümüşe bıraktı. Bunun sonucunda da ticaretle uğraşan burjuva sınıfı ve bu sınıfı destekleyen krallar güçlerini arttırdı. Buna karşılık tarıma dayanan feodalite rejimi ve bu rejimin temsilcileri olan soylular sınıfı eski önemini kaybetti.

Coğrafi Keşiflerin Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkileri neler olmuştur?

Coğrafi Keşiflerle birlikte yeni yollar bulundukça İpek ve Baharat yolları gibi Akdeniz'e açılan eski ticaret yolları canlılığını kaybetti. Bunun sonucunda Venedik, Cenova, Marsilya gibi Akdeniz limanları gözden düşerken Lizbon, Bordo, Anvers, Rotterdam, Londra gibi Atlas Okyanusu kıyısındaki limanlar işlek birer ticaret merkezi hâline geldi.

Keşifler sırasında sömürgeci Avrupa devletleri Amerika kıtasındaki Aztek, Maya ve İnka uygarlıklarını ortadan kaldırarak bu uygarlıkların zenginliklerine el koydular. Yerli halkı ise köleleştirdiler. Diğer yandan Afrika'dan topladıkları insanları tarlalarda ve maden ocaklarında çalıştırmak üzere kolonilerine götürdüler. Avrupalılar keşfettikleri topraklara kendileri de yerleştiler. Böylece Hristiyanlıkla birlikte dillerini ve kültürlerini dünyaya yaydılar.

Coğrafi Keşiflerle birlikte o güne kadar bilinmeyen kıtalar, okyanuslar, medeniyetler ve insan ırkları ile çeşitli bitki ve hayvan türlerinin farkına varıldı. Keşifler sonucunda Dünya'nın düz bir tepsi şeklinde olduğunu savunan kilisenin saygınlığı zedelendi. Kilisenin toplum üzerindeki otoritesi zayıfladıkça insanlardaki merak duygusu ve keşfetme isteği güçlendi. Buna bir de bilim insanları ile sanatçıları koruyup destekleyen ve mesen adı verilen zenginler sınıfının ortaya çıkışı eklenince Avrupa'da yeni bir dönemin kapıları açıldı. Siyasi ve sosyal hayatın yanı sıra din anlayışında köklü değişiklikler ortaya çıkarken bilim, teknik ve sanatta önemli ilerlemeler sağlandı.

Coğrafi Keşiflerin etkilerinin günümüzde de devam ettiği söylenebilir mi? Neden?

2. RÖNESANS

Fransızcada "yeniden doğuş" anlamına gelen Rönesans terimi, 15 ve 16. yüzyıllarda Batı Avrupa'da edebiyat, güzel sanatlar ve bilim alanlarında yaşanan önemli gelişmeleri anlatmak için kullanılmıştır.

a. Rönesans'ın Nedenleri

Rönesans'ı ortaya çıkaran temel etken insana ve onun düşünme gücüne önem veren "hümanizm" akımıdır. 14. yüzyılda İtalya'da doğup gelişen hümanizmin ortaya çıkmasında Müslümanlar tarafından İspanya'da kurulan Endülüs Emevi Devleti'nin önemli katkıları oldu. Avrupalılar, İslam bilginlerinin 8. yüzyıldan itibaren okuyup yorumladıkları Aristo ve Eflatun gibi İlk Çağ Yunan filozoflarını Endülüs Müslümanları aracılığıyla tanıdılar. İspanya'daki Tercüme Akademisinde Arapçadan Batı dillerine çevrilmiş olan eserleri okuyarak bu filozofların fikirlerini öğrenme imkânı buldular. Diğer yandan Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen öğrenciler Endülüs şehirlerindeki medreselerde öğrenim gördüler. Bazı Hristiyan krallar ve zenginler de çocuklarını yetiştirmeleri için Endülüs'ten öğretmenler getirttiler. Bu öğrenciler eğitimleri sırasında öğrendikleri Doğu medeniyetine ait bilgileri kendi ülkelerinde yaydılar. Avrupalılar ucuz ve seri kâğıt üretimini ve matbaayı da Doğu medeniyetinin temsilcileri olan Müslümanlardan alarak geliştirdiler.

Rönesans'ın Kaynağı

Batı'ya ilmin, felsefenin, düşüncenin var olduğunu gösteren Endülüs'tür. Ve keza İslam medeniyetinin esas giriş yolu da Endülüs'tür. Denebilir ki Endülüs olmasaydı Rönesans olmazdı.

Süleyman Hayri Bolay, Endülüs'ten İspanya'ya, s. 7.

Müslümanlar hangi kültür ve medeniyet unsurlarıyla Batı medeniyetini etkilemiş olabilir?

İslam bilginlerinin eserlerinden Eski Yunan ve Roma filozoflarının insana ilişkin düşüncelerini öğrenen hümanistler bu düşünceleri yorumlayarak insanın güçlü bir varlık olduğunu, aklı ve enerjisiyle büyük işler başarabileceğini savundular. Yazılarında ve konuşmalarında, insan aklını küçümseyen, sorgulamayı yasaklayan, baskıcı skolastik düşünceyi reddettiler. Bu düşünceyi savunan kilisenin toplum üzerindeki kısıtlamalarını eleştirerek bireyin özgürlüğünü öne çıkardılar. Bireyi edilgen bir varlık olarak değil, çevresini değiştirebilecek etkin bir varlık olarak kabul ettiler. Böylece Orta Çağ'da unutulmuş olan İlk Çağ'ın özgür düşünceye dayalı ileri bilim ve sanat anlayışının yeniden doğmasını sağladılar.

Yukarıda anlatılanlara göre Rönesans insanının özellikleri nelerdir?

İnsan ve doğa sevgisini esas alan hümanistlerin yeniliğe ve ilerlemeye değer veren düşünceleri Avrupa'daki aydınlar arasında büyük heyecan uyandırdı. Roma, Venedik, Floransa gibi İtalyan kentlerinde kitaplıklar, edebiyat kulüpleri ve akademiler kuruldu. Eski Çağ uygarlıklarına ait eserler matbaanın icadıyla birlikte çok miktarda basılarak halkın bilgisine sunuldu. Böylece hümanizm akımı hızla gelişip yayıldı. Başta edebiyat olmak üzere resim, müzik, heykeltıraşlık ve doğa bilimleri alanlarında ünlü hümanistler yetişti. Eşsiz güzellikte eserler veren bu insanlar o güne kadar doğru bilinen birçok bilginin yanlışlığını ortaya koydular. Deney ve gözlem gibi bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak gerçekleri ortaya çıkardılar. Böylece bir düşünce akımı olarak doğan hümanizmi gerçek hayata uygulayarak Rönesans'ı başlattılar.

Rönesans hareketinin doğup gelişmesinde hümanistler kadar burjuvalar da önemli rol oynadılar. Ticaretle uğraşan ve Coğrafi Keşiflerle birlikte daha da güçlenen burjuvalar bilginleri ve sanatçıları destekleyip korudular. Böylece siyasi ve ekonomik güce sahip insanlar olmalarının yanı sıra sanat, edebiyat ve bilimle ilgilenmekten zevk alan yeni bir toplumsal sınıf olarak öne çıkmaya başladılar.

Rönesans'ın İtalya'da başlayıp gelişmesinin nedenleri neler olabilir?

b. Rönesans'ın Avrupa Ülkelerindeki Gelişimi

Rönesans ilk olarak İtalya'da başladı. Çünkü İtalya, hümanizmin kaynağı olan Roma uygarlığının merkeziydi ve İtalyanlar kendilerini bu uygarlığın mirasçıları olarak görüyorlardı. Aynı zamanda İtalya coğrafi konumu gereği öteden beri Müslüman Doğu ülkeleriyle ticari ve kültürel ilişkiler içindeydi. Bu ilişkiler sırasında İtalyanlar, Müslümanlar aracılığıyla Antik Çağ Yunan filozoflarının düşüncelerini öğrenme imkânı buluyorlardı. İtalya'da siyasi yapı bakımından da Rönesans'ın doğup gelişmesi için elverişli bir ortam vardı. Demokrasi ile yönetilen şehir devletlerinin bulunduğu bu ülkede düşünce ve ifade özgürlükleri diğer Avrupa ülkelerine göre daha ileri durumdaydı. Ayrıca İtalya'da sanattan anlayan, bilgin ve sanatçıları koruyup destekleyen güçlü bir **mesen** sınıfı vardı. İstanbul'un fethedilmesinden sonra Bizanslı bazı bilginler de İtalya'ya gelmişlerdi. Bu bilginler ellerindeki Antik Yunan'a ait eserleri İtalyan hümanistlere tanıtarak İlk Çağ Yunan uygarlığının kaynağından öğrenilmesine katkıda bulunuyorlardı.

Rönesans'ın beşiği olarak anılan İtalya'da hümanizmin öncüleri Dante **(Resim 2.6)**, Petrarca (Petrark) ve Boccaccio (Bokaçyo) oldu. 13 ve 14. yüzyıllarda yaşayan ve ilk hümanistler olarak adlandırılan bu sanatçıları Rönesans Dönemi'nde yetişen bilginler ve edebiyatçılar izledi. Bunların başlıcaları Gişarden, Ariosto (Aryosto), Tasso ve Machiavelli'dir (Makyavel). Machiavelli **(Resim 2.7)**, "Hükümdar" adlı ünlü eserinde devletle ilgili yasaların dinden değil, akıl ve deneyimden çıkarılması gerektiğini savunarak devlet yönetimine ilişkin tavsiyelerde bulundu.

İtalya'da Rönesans edebiyatın yanı sıra güzel sanatlar alanında da gelişme gösterdi. Bu dönemin en büyük sanatçılarından Leonardo da Vinci **(Resim 2.8)**, "Mona Lisa" ve "Baküs" adlı eserleriyle Rönesans'ın sembolü hâline geldi. Michelangelo (Mişelancelo) ise "Davut" ve "Musa" heykellerinin yanı sıra yaptığı duvar süslemeleriyle dönemin önde gelen sanatçıları arasına girdi. Rafael, Bramant, Donatello ve Giberti (Ciberti) de mimarlık, resim ve heykeltıraşlık alanlarında yetişen diğer ünlü İtalyan sanatçıları oldu.

Resim 2.6: *Dante (Luca Signorelli-Luka Signorelli, 16. yüzyıl)*

Resim 2.7: *Machiavelli (Santi di Tito, 16. yüzyıl)*

Resim 2.8: *Leonardo da Vinci (Kendi çizimi, 1512)*

Rönesans İtalya dışında diğer Avrupa ülkelerinde de yayıldı. Bu ülkelerden Fransa'da çok sayıda yazar ve sanatçı yetişti. Bunlardan Montaigne (Monteyn) **(Resim 2.9)** "Denemeler" adlı eseriyle ün kazandı. Mimaride ise Louvre (Luvr) Sarayı'nı yapan Pierre Lescot (Piyer Lesko) önemli Fransız sanatçıları arasında yer aldı.

İngiltere'de Rönesans'ın en ünlü temsilcisi William Shakespeare (Vilyım Şekspir) **(Resim 2.10)** oldu. Shakespeare "Hamlet, Othello, Kral Lear, Romeo ve Julyet" gibi tiyatro eserlerini dünya edebiyatına kazandırdı.

Almanya'da Rönesans daha çok düşünce alanında kendisini gösterdi. Alman hümanistlerinden Erasmus **(Resim 2.11)** ve Röklen eserlerinde gerçek Hristiyanlık ile din adamlarının yaptıkları arasındaki çelişkilere dikkat çektiler. Onlar bu konudaki görüşleriyle ileride Reform'u başlatacak olan Martin Luther'i (Luter) de etkilediler. Almanya'da Rönesans'ın bir diğer temsilcisi ise dinî konuları işlediği tablolarıyla tanınan ressam Albrecht Dürer (Alber Dürer) oldu.

Resim 2.9: *Montaigne (Daniel Dumonstier-Danyel Dumonstiye, 1578)*

Resim 2.10: *Shakespeare (Martin Droeshout-Martin Dureshot, 1623)*

Resim 2.11: *Erasmus (Hans Holbein-Hans Olbeyn, 1523)*

İspanya'da Rönesans edebiyat ve resim alanlarında gelişme gösterdi. İspanyol yazar Miguel de Cervantes (Migel dö Servantes) "Don Kişot" adlı romanında Orta Çağ'ın feodal düzenini eleştirdi. Ressam Velasques (Velaskez) ise dinî tablolarıyla tanındı.

Hollanda'da Rönesans'ın etkisi en fazla resim alanında görüldü. Bu ülkede Rembrandt (Rembrand), Rubens ve Van Dyck (Dayk) gibi ünlü ressamlar yetişti.

Rönesans, edebiyat ve güzel sanatların yanı sıra bilim alanında da yeni bir çığır açtı. Polonyalı bilgin Kopernik kilisenin savunduğu "Dünya merkezli evren" teorisini çürüterek "Güneş merkezli evren" teorisini ortaya attı. Dünya'nın, kendi ekseni ve Güneş ekseni etrafında olmak üzere iki türlü hareketi olduğunu kanıtladı.

c. Rönesans'ın Sonuçları

Rönesans Avrupa'da köklü değişiklikleri beraberinde getirdi. Rönesans ile başlayan yeni dönemde Orta Çağ'ın skolastik düşünce sistemi etkisini kaybetmeye başladı. Doğa bilimleri kilisenin baskısından kurtularak özgürlüğüne kavuşurken İtalya, Fransa ve İngiltere'de açılan bağımsız üniversitelerde bilimsel araştırmalar yapıldı. Dogmatizmin yerini deney ve gözleme dayalı pozitif düşüncenin almasına bağlı olarak Avrupa'da fizik, tıp, kimya, biyoloji ve astronomi gibi bilim dalları hızlı bir gelişme sürecine girdi. Bunun sonucunda da teknolojik alanda yeni buluşlar yapıldı.

Rönesans'la birlikte edebiyat ve güzel sanatlarda da tarihî bir sıçrama dönemi yaşandı. Bu dönemde çeşitli konularla ilgili çok sayıda edebiyat eseri yazıldı. Diğer yandan Orta Çağ eserlerine göre sanat değeri oldukça yüksek tablolar, heykeller ve mimari eserler yapıldı. Bütün bu yönleriyle Rönesans, Avrupa'da laik devlet düzenine geçiş ile sonuçlanacak Reform'a ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak olan Sanayi İnkılabı'na zemin hazırladı. Sonuç olarak Rönesans, Avrupa uygarlığının günümüzdeki gelişmişlik düzeyine ulaşmasında önemli bir rol oynadı.

Batı'da Rönesans'ın yaşandığı sırada Osmanlılar bilim, teknik ve sanatta Avrupalıların çok ilerisinde bulunuyorlardı. Bu nedenle Rönesans hareketlerinin Osmanlı Devleti üzerinde etkisi olmazken Osmanlı bilim insanları ve sanatçıları da Rönesans'tan yararlanma ihtiyacı duymamıştı.

Avrupa ülkelerinin bugünkü gelişmişlik düzeyine ulaşmalarında hümanizm ve ona bağlı olarak gelişen Rönesans'ın etkili olduğu söylenebilir mi? Neden?

Ç. I. SELİM (YAVUZ) DÖNEMİ (1512-1520)

• *İpek ve Baharat yollarının Osmanlı Devleti için önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?*

1. OSMANLI-SAFEVİ İLİŞKİLERİ

II. Bayezit'in ilk yıllarında taht mücadelesine sahne olan Osmanlı Devleti 16. yüzyılın başlarından itibaren de doğuda Safevi tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. 1502 yılında Akkoyunlulara son veren Safeviler başkenti Tebriz olmak üzere bir devlet kurmuşlar ve İran'ın ardından Azerbaycan ve Irak'ı da ele geçirerek topraklarını genişletmişlerdi.

Safevilerin kurucusu Şah İsmail, ilk zamanlarda Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeye dikkat etti. Ancak gücünü arttırdıkça Anadolu'ya doğru yayılma politikası izlemeye başladı. Şah İsmail amacına ulaşabilmek için propagandacılarını göndererek resmî mezhep olarak kabul ettiği Şiiliği Anadolu'da yaymaya çalıştı. Bir yandan da Osmanlılara karşı Memluklular ve Venediklilerle ittifak arayışlarını sürdürdü. Asıl amacı Osmanlı topraklarını ele geçirmek olan Şah İsmail bu faaliyetleriyle İpek Yolu ticaretinin güvenliğini tehlikeye düşürüyordu. Ayrıca Orta Asya'dan gelen Türk boylarının Anadolu'ya girmesini engelleyerek Osmanlı ekonomisine ve Balkanlarda yürütülen iskân politikasına büyük zararlar veriyordu.

Şah İsmail'in Osmanlılara yönelik zararlı faaliyetleri, o sırada Trabzon'da vali olarak bulunan Şehzade Selim tarafından yakından izleniyordu. Selim tehlikenin büyüklüğü konusunda babası II. Bayezit'i bilgilendirerek onu harekete geçirmeye çalışmıştı. Ancak padişah tehlikeyi yeterince önemsememiş ve önlem almakta gecikmişti. Bunun üzerine Safeviler ortaya çıkan boşluktan yararlanarak Anadolu'daki yıkıcı propagandalarını yoğunlaştırdılar. 1511 yılında da Şah İsmail'e bağlılığıyla tanınan Şahkulu öncülüğünde Anadolu'da büyük bir isyan başlattılar. Teke (Antalya) ilinde başlayan ve Bursa'ya kadar yayılan Şahkulu İsyanı Osmanlı kuvvetleri tarafından güçlükle de olsa bastırıldı.

İsyanın bastırılmasından sonra Şehzade Selim, yeniçerilerin desteğini alarak babası II. Bayezit'i tahttan indirip 1512 yılında Osmanlı Devleti'nin başına geçti. "Yavuz" lakabıyla anılan I. Selim, devlet içindeki konumunu sağlamlaştırdıktan sonra 1514 yılı ilkbaharında Safeviler üzerine sefere çıktı **(Harita 2.4)**. İki taraf Van Gölü yakınlarındaki **Çaldıran** Ovası'nda karşılaştı. Savaş, güçlü ateşli silahlara sahip olan Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Şah İsmail ise yaralı hâlde İran içlerine doğru kaçmak zorunda kaldı.

Harita 2.4: *Yavuz Sultan Selim'in seferleri*

Çaldıran Zaferi'nden sonra Safevilerin başkenti Tebriz'e giren Yavuz Sultan Selim, bu devletin Doğu Anadolu'daki varlığına son verdi. Sefer dönüşünde de Maraş, Elbistan ve Malatya yöresinde hüküm süren Dulkadiroğulları Beyliği üzerine kuvvet gönderdi. Bu beyliğin 1515 yılında yapılan **Turnadağ Savaşı** sonucunda Osmanlılara katılmasıyla Anadolu Türk birliği de tamamlanmış oldu. Yavuz'un Doğu Seferi sonucunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarının yanı sıra Erbil, Musul ve Kerkük Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Ayrıca Tebriz-Halep ve Tebriz-Bursa İpek Yolu'nun denetimi de Osmanlıların eline geçti.

Yavuz'un Doğu Seferi'nin siyasi ve ekonomik sonuçları ile ilgili olarak neler söyleyebilirsiniz?

2. OSMANLI-MEMLUK İLİŞKİLERİ

Yıldırım Bayezit Dönemi'nde başlayan Osmanlı-Memluk çekişmesi Fatih Dönemi'nde de devam etmişti. Halifenin ve kutsal yerlerin koruyuculuğunu yaptıkları için İslam dünyasının lideri durumunda bulunan Memluklular, İstanbul'un fethedilmesinden sonra Osmanlı Devleti'ni kendilerine rakip olarak görmeye başlamışlardı. Bu nedenle de Fatih'in Hicaz su yollarını onarma teklifini reddetmişlerdi. Osmanlı-Memluk geriliminin bir diğer nedeni ise Dulkadıroğulları ve Ramazanoğulları Beyliklerine sahip olma mücadelesiydi. Bütün bunlara bir de Memlukluların Cem Sultan'ı desteklemesi eklenince taraflar arasında savaş kaçınılmaz hâle geldi. 1485 yılında başlayan Osmanlı-Memluk Savaşları altı yıl sürdü. Bu süre içinde taraflar birbirlerine karşı üstünlük sağlayamadı. 1491 yılında da savaş öncesi sınırlara geri dönülmesini esas alan bir barış antlaşması yapıldı.

Yavuz Dönemi'nde Dulkadiroğulları Beyliği'nin alınmasıyla birlikte Osmanlı-Memluk ilişkileri yeniden bozuldu. Osmanlıların topraklarını güneye doğru genişletmesi karşısında kendisini tehdit altında hisseden Memluk Sultanı Kansu Gavri Safevilerle bir ittifak yaptı. Buna göre Memluklular Yavuz'un İran üzerine yürümesi hâlinde Osmanlı ordusunu arkadan vuracaktı.

Yavuz Sultan Selim **(Resim 2.12)**, Memluklularla Safeviler arasındaki ittifak antlaşmasını öğrenince ordusunun başında Mısır Seferi'ne çıktı. 1516 yılında Halep'in kuzeyindeki **Mercidabık**'ta yapılan savaşı Osmanlı ordusu kazandı. Memluklular bozgun hâlinde Mısır'a doğru geri çekilmek zorunda kaldılar. Osmanlı ordusu da onların peşinden güneye doğru ilerleyerek Suriye ve Filistin'i aldı. Bir süre Şam'da konaklayan Yavuz, hazırlıklarını tamamladıktan sonra Memluk sorununu kesin olarak ortadan kaldırmak üzere Mısır'a hareket etti. Sina Çölü'nü geçen Yavuz, 1517 yılında Kahire önlerindeki **Ridaniye**'de yapılan savaşta Memlukluları ikinci kez yenilgiye uğratarak bu devlete son verdi.

Resim 2.12: *Yavuz Sultan Selim'i gösteren temsilî resim (Şemailname, 1563)*

Memlukluların yıkılışının ardından Suriye, Filistin ve Mısır'ın yanı sıra kutsal toprakların bulunduğu Hicaz Bölgesi Osmanlı hâkimiyetine girdi. Buralardaki mukaddes emanetler İstanbul'a getirilerek Topkapı Sarayı'ndaki Hırkayısaadet Dairesi'nde muhafaza altına alındı. Bu arada Memluklularla birlikte onların koruması altındaki Abbasi Halifeliği de sona erdiği için halifelik Osmanlı hanedanına geçti. Böylece Yavuz'un Doğu siyasetinin temelini oluşturan İslam dünyasını Osmanlı yönetimi altında birleştirme ideali gerçekleşmiş oldu.

Mısır Seferi sonucunda Osmanlı ekonomisi de güçlendi. Seferde elde edilen gelirlerle Osmanlı hazinesi dolarken Baharat Yolu Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına girdi. Ayrıca Venediklilerin Kıbrıs Adası için Memluklulara ödedikleri verginin bundan böyle Osmanlı Devleti'ne verilmesi kararlaştırıldı.

Yavuz'un Ridaniye Savaşı'nı kazanarak Memluklulara son verdiği 1517 yılında Almanya'da Luther, Wittenberg Kilisesi'nin kapısına 95 maddelik bildirisini asarak Reform hareketini başlattı.

Sizce Yavuz'un Mısır Seferi'nin Osmanlı Devleti'ne sağladığı en önemli kazanım ne olmuştur? Neden?

D. OSMANLI DEVLETİ'NDE EKONOMİK GELİŞMELER VE TOPLUM YAPISI

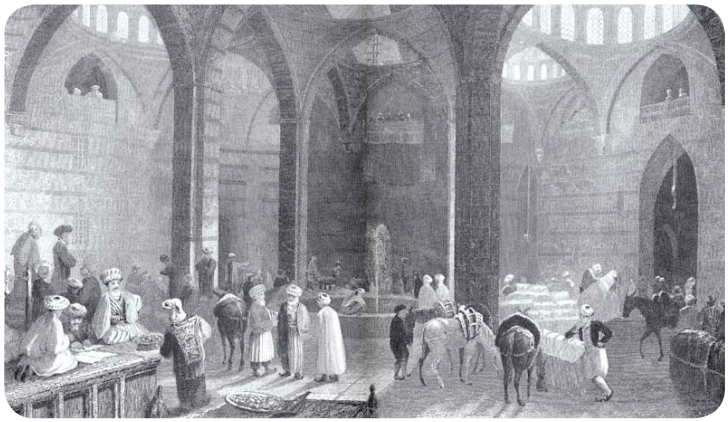
- ***Devletlerin ekonomiye önem vermelerinin nedenleri neler olabilir?***
- ***Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere kapitülasyonlar tanımasının nedenleri neler olabilir?***

1. EKONOMİK GELİŞMELER

Nüfusunun büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan Osmanlı Devleti'nde ekonominin temeli tarıma dayanıyordu. 16. yüzyıl itibarıyla Osmanlı ülkesinde ekilebilir tarım topraklarının tamamına yakını devletin mülkiyetindeydi. Devlet, tarım üretiminin nüfusu besleyecek seviyenin altına düşmemesine büyük önem veriyor ve tımar sistemi sayesinde tarımsal üretimin sürekliliğini sağlıyordu. Ayrıca üretimi arttırmak amacıyla çiftçiyi tımarlı sipahilere karşı koruyor, reayanın tarım araç gereçleri, tohum ve gübre ihtiyacını temin ediyordu. Devlet benzer tedbirleri hayvansal üretimi arttırmak için de alıyordu. Böylece artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu.

Osmanlı Devleti'nde tarım ve hayvancılığın yanı sıra ticarete de önem veriliyordu. Çünkü devletin iktisat anlayışına göre ticaret, halkın ihtiyaçlarının içeriden veya dışarıdan karşılanmasını kolaylaştıran bir ekonomik faaliyetti. Özellikle ülke içindeki üretimin tüketimi karşılayamadığı durumlarda ticaret daha da önemli hâle geliyordu.

Osmanlı ticaret hayatında 16. yüzyıla kadar büyük ölçüde Venedikliler ve Cenevizliler etkindi. Ancak Fransızlara kapitülasyonlar tanınmasıyla birlikte Osmanlı dış ticaretinde bu devletlerin yerini Fransa aldı. İlerleyen yıllarda kapitülasyonlar genişletildikçe İngiliz ve Hollandalı tüccarlar da Osmanlı pazarlarına girdi.

Resim 2.13: *Osmanlı kervansaraylarından birini gösteren gravür*

Asırlar boyunca Doğu ile Batı arasındaki ticarete sahne olan İpek ve Baharat yolları 16. yüzyıla gelindiğinde büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin kontrolüne girmişti. Devlet bu yolların güvenliğinin sağlanmasına büyük önem veriyor hatta çoğu zaman dış politikasını da buna göre belirliyordu. Osmanlı ülkesinde ticaret genellikle kara yoluyla yapılırdı. Devlet bu yollar üzerinde vakıflar aracılığıyla çeşmeler, köprüler ve kervansaraylar **(Resim 2.13)** yaparak ticareti desteklerdi. Yollarda tüccarların güvenliğini derbentçi denilen görevliler sağlardı. Posta ve haberleşme hizmetlerini yine ticaret yolları üzerinde bulunan menzil teşkilatı yerine getirirdi. Menzil güzergâhındaki köyler ve kasabalarda üslenmiş bulunan mekkârecilerin ticaret hayatında önemli yeri vardı. Yerleşim birimleri arasında insan ve mal taşımacılığını meslek edinen mekkâreciler bu hizmeti belli kurallara göre ve kadı gözetiminde yerine getirirlerdi.

Osmanlı Devleti'nde hazinenin gelir gider hesabı, başka bir deyişle kamu maliyesi büyük önem taşırdı. Hazinenin başlıca gelir kaynağı vergilerdi. Vergiler **şeri** ve **örfi** vergiler ile **avarız** vergileri adıyla üç grupta toplanırdı. Şeri vergiler **öşür**, **haraç** ve **cizye** idi. Öşür Müslüman, haraç gayrimüslim toprak sahiplerinden alınan arazi ve ürün vergisiydi. Cizye ise gayrimüslim erkeklerden alınan can ve mal güvenliği ile özgürlüklerinin korunması karşılığında alınan şeri vergilerdendi. Kadınlardan, çocuklardan, engellilerden ve din adamlarından cizye alınmazdı.

Örfi vergiler, padişahın kanunnameleriyle konulan, yere ve zamana göre miktarı değişen vergilerdi. Tüccarların ödediği gümrük ve pazar vergileri ile hayvancılıkla uğraşanlardan alınan ağnam vergisi bu tür vergilerdendi. Şeri ve örfi vergiler dışında Osmanlı hazinesinin başka gelir kaynakları da vardı. Sahipsiz mülkler ile madenler, ormanlar ve tuzlalardan elde edilen gelirler ile savaş ganimetlerinin beşte biri bu gelir kaynaklarının başlıcalarıydı. Avarız vergileri ise savaş ve doğal afetler gibi olağanüstü durumlarda padişahın emriyle toplanırdı.

Osmanlı Devleti'nin örfi vergilerin toplanma zamanlarını ve miktarlarını değiştirmesinin nedenleri neler olabilir?

16. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı kamu maliyesi iyi durumdaydı. Denk bütçe anlayışıyla hareket eden devletin gelirleri giderlerinden fazlaydı. Ancak özellikle Kanuni'den sonraki dönemlerde devlet bütçesindeki gelir ve gider dengesi bozulmaya başladı. Ticaret yollarının yön değiştirmesi ve kapitülasyonlar nedeniyle vergi gelirleri azaldı. Buna karşılık maaş ödemelerinin ve sefer masraflarının artması giderek ağırlaşan mali bunalımlara yol açtı.

2. OSMANLI TOPLUM YAPISI

Osmanlı toplumu devletin kuruluş yıllarında çoğunluğu Kayılar olmak üzere Müslüman Türklerden oluşuyordu. 14. yüzyıl ortalarına doğru Bizans topraklarının fethiyle birlikte bu topluma Rumlar ve Ermeniler de katıldı. Balkan ülkelerinin fethi ise Osmanlı toplumuna Bulgar, Sırp, Ulah, Boşnak, Arnavut ve Macar kitlelerinin katılmasını sağladı. Bunlara 16. yüzyılda Mısır, Arabistan ve Kuzey Afrika'nın alınmasından sonra Araplar ve diğer topluluklar eklendi. Böylece Osmanlı toplumu değişik dinlere ve kültürlere sahip unsurları barındıran çok milletli bir toplum hâline geldi. Klasik yapısına 16. yüzyılda kavuşan Osmanlı toplumu, devletin resmî sınıflandırmasına göre **askerîler** ve **reaya** adıyla iki ana gruba ayrılıyordu.

a. Yönetenler (Askerîler)

Osmanlı Devleti'nde idari sisteme bağlı olarak askerlik hizmetinde bulunanlar ve sivil memurlar askerîler sınıfına mensuptu. Vergiden muaf olan askerîlerin başlıca görevleri; devletin devamlılığını sağlamak, kamu düzenini korumak, İslamiyet'i yaymak ve kanunları uygulamaktı. Askerîler yetişme biçimlerine ve yerine getirdikleri hizmetlere göre seyfiye, ilmiye ve kalemiye adı verilen gruplara ayrılırdı.

Seyfiye: Ehl-i örf veya ümera da denilen seyfiye sınıfının askerlik ve yönetim olmak üzere iki çeşit görevi vardı. Osmanlı Devleti'nde seyfiye sınıfı vezirler, beylerbeyleri, sancak beyleri, kapıkulu askerleri, tımarlı sipahiler gibi idari ve askerî görevler üstlenmiş kişilerden meydana gelirdi.

İlmiye: Ehl-i şer veya ulema adı da verilen ilmiye sınıfının üyeleri medreselerden yetişirdi. Osmanlı toplumunda şeyhülislam ve kazaskerler başta olmak üzere kadılar, müftüler, müderrisler, imamlar, müezzinler ve medrese öğrencileri ilmiye sınıfına mensup kimselerdi. İlmiyenin fetva verme ve yargılama yetkilerinin yanı sıra eğitim öğretim faaliyetlerini yürütme ve din hizmetlerini yerine getirme görevleri vardı.

Resim 2.14: *Osmanlı kalemiye sınıfı üyelerinden bazılarının temsilî resmi (Anonim)*

Kalemiye: Osmanlı Devleti'nde mali ve bürokratik işlemleri yerine getiren memurlar topluluğuna kalemiye denirdi **(Resim 2.14)**. Nişancı ile birlikte Anadolu ve Rumeli defterdarları kalemiye sınıfının Divandaki temsilcileriydi. Ayrıca devlet teşkilatı içinde onlara bağlı olarak çalışan reisü'l-küttap ve defter emini ile Divan ve hazine katipleri de kalemiye görevlileri arasındaydı. Kalemiye üyeleri ustaçırak ilişkisi içinde yetişirlerdi.

Osmanlı Devleti'nde askerîlerin vergiden muaf tutulmasının nedenleri neler olabilir?

b. Yönetilenler (Reaya)

Osmanlı toplumunda vergi veren şehir, kasaba ve köy halkı ile konargöçer aşiretler reaya sınıfını oluştururdu. Yönetenler sınıfı Müslümanlardan meydana geldiği hâlde yönetilenler etnik ve dinsel bakımdan tam bir çeşitlilik gösterirdi. Osmanlı ülkesinde Türkler, Ermeniler, Bulgarlar, Sırplar, Boşnaklar, Romenler, Arnavutlar, Araplar ve daha birçok topluluk bir arada yaşıyordu. Osmanlı Devleti bu toplulukları dinî inançlarına göre cemaatlere ayırmıştı. Aynı din veya mezhepten insanların oluşturduğu bu cemaatlerin her birine "millet" adı verilirdi. Osmanlı Devleti'nin İslam hukukunu esas alarak oluşturduğu bu yönetim düzenine ise **millet sistemi** denirdi. Bu sisteme göre her Osmanlı vatandaşı dinî bir bağ ile şu ya da bu milletin üyesi durumundaydı.

Milletler devletin belirlediği hak ve yükümlülüklere uygun olarak kendi din başkanları tarafından yönetilirdi. Millet lideri, cemaatinin devletle olan ilişkilerini yürütürdü. Kendisine bağlı insanların hareketlerinden ve vergi vermek gibi yükümlülüklerini yerine getirmelerinden devlete karşı o sorumluydu. Milletler eğitim, din, adalet ve sosyal güvenlik alanlarındaki ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla karşılarlardı. Ayrıca evlenme, boşanma, miras gibi medeni kanun kapsamına giren konuları her millet kendi hukuk sistemlerine göre düzenlerlerdi. Üyeleri arasındaki medeni haklarla ilgili davaları da kendi mahkemelerinde görürlerdi. Osmanlı hükûmeti bu mahkemelerde verilen kararları onlar adına uygular ve adaletin yerini bulmasını sağlardı.

Osmanlı Devleti Ortodokslar, Ermeniler ve Musevileri temel milletler olarak kabul etmiş; Müslümanları ise devletin kurucu ve asli unsuru oldukları için millet sisteminin dışında tutmuştu. Osmanlı Klasik Dönemi olarak bilinen 16. yüzyılda ülke nüfusu yaklaşık 12 milyondu. Bunun yaklaşık yüzde 58'ini Müslümanlar, yüzde 41'ini Hristiyanlar, yüzde 1 kadarını da Museviler oluşturuyordu.

Osmanlı toplumunda Müslüman olmayan milletlerin başında Ortodokslar geliyordu. Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, Karadağlılar ve Romenler Ortodoks milletinin içinde yer alıyorlardı. İstanbul'un fethedilmesinden sonra ülkedeki bütün Ortodokslar Fener Rum Patrikhanesinin idaresi altında toplanmıştı.

Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin Durumu

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Ermeniler genellikle Çukurova, Doğu Anadolu ile Kafkasya bölgelerinde çeşitli devletlerin ve beyliklerin yönetimi altında dağınık hâlde yaşıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin ortaya çıktığı Batı Anadolu topraklarında ise çok az sayıda Ermeni nüfus vardı. Ermeniler bu bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte Bizans baskısından kurtularak her bakımdan özgür bir hayata kavuştular. Böylece tarihlerinde hiçbir devletten görmedikleri ilgiyi Osmanlılardan görerek Türk milletine bağlandılar.

Osmanlı Devleti, Bursa'yı başkent yaptıktan sonra, başta Kütahya olmak üzere bu bölgede yaşayan Ermenileri ruhani liderleriyle birlikte Bursa'ya yerleştirdi. 1461'de ise Fatih Sultan Mehmet, Bursa'da bulunan Ermeni Metropoliti Ovakim'i ve Anadolu'daki bazı Ermenileri İstanbul'a getirdi. Samatya'daki Sulumanastır adındaki kiliseyi Ermenilere veren Fatih yayımladığı bir fermanla İstanbul'da Gregoryen Ermeni Patrikhanesinin kurulmasını sağladı. Ovakim'i de buraya patrik olarak tayin etti. Fatih, Ermeni patriğine, Rum Ortodoksları dışında, bütün Doğu Hristiyanlarının dinî lideri olma hakkını ve yetkisini verdi. Aynı zamanda patriği cemaati ile devlet arasındaki ilişkileri yürütmekle yetkilendirerek daha önceleri dağınık hâlde yaşayan Ermenilerin ve diğer Hristiyan grupların ilk kez tek merkezden yönetilmesini sağladı. Ayrıca Ermenileri din, eğitim-öğretim, vakıf ve aile işlerini kendi örf ve âdetlerine göre düzenleme konusunda serbest bırakarak kendilerini geliştirmelerinin önündeki engelleri kaldırdı.

İstanbul'da Ermeni Patrikhanesinin kurulmasından sonra bu şehre kısa sürede çeşitli yerlerden çok sayıda Ermeni göç etti. Böylece başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeniler dünyanın refah seviyesi en yüksek cemaatlerinden biri hâline geldiler.

Yavuz ve Kanuni zamanlarındaki fetihlerle Doğu Anadolu, Azerbaycan, Kafkasya, Suriye ve diğer bölgeler Osmanlı Devleti'ne bağlanınca buralarda yaşayan Ermeniler de İstanbul Patrikliğine bağlandı. Yavuz, Mısır Seferi sırasında Kudüs'ü aldıktan sonra buradaki patriğe verdiği fermanla Ermenilere birçok imtiyaz tanıdı. Ayrıca Habeş, Kıpti ve Süryani toplumlarının dinî temsilciliğini yapma yetkisini de Kudüs Ermeni Patrikliğine verdi.

16. yüzyıldaki katılımlarla birlikte Osmanlı topraklarındaki toplam Ermeni nüfusu 600 bin civarına yükseldi. Bu arada Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarında izlediği Türkleri iskân siyasetinin bir benzerini Ermeniler için uyguladı. Devlet, topraklarına kattığı yerlerde yaşayan birçok Ermeni aileyi ve sanatkârı Istanbul'a yerleştirdi. Ancak bu iskân hareketi Romalılar, Persler, Bizanslılar zamanındaki gibi zorunlu göç şeklinde değil, gönüllü olarak gerçekleşti. Bu politika sayesinde İstanbul dünyanın en kalabalık Ermeni nüfusunu barındıran şehri oldu.

Diğer gayrimüslim azınlıklar gibi Ermeniler de askere alınmadıkları için ekonomik faaliyetlere daha fazla zaman ayırabilmişlerdir. Ermeniler Osmanlı Devleti'nin sağladığı huzur ve güven ortamında genellikle bankerlik, sarraflık, tüccarlık, mültezimlik gibi çok gelir getiren işlerle uğraşmışlardır. Ayrıca birçok Ermeni gencini öğrenim görmek ve sanat eğitimi almak üzere Avrupa'ya göndermişlerdir. Bunlardan biri olan Apkar Tıbir, Venedik'te matbaacılık sanatını öğrendikten sonra 1567 yılında İstanbul'a gelerek burada ilk Ermeni matbaasını açmıştır. Böylece Ermeniler ekonomik kalkınmanın yanı sıra millî ve kültürel varlıklarını da bilinçli bir şekilde geliştirme imkânı bularak Osmanlı toplumundaki en imtiyazlı milletlerden biri olmuşlardır.

? Yukarıda anlatılanlara bakarak Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı hakkında hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

18. yüzyılda Osmanlı vatandaşı bir kısım Ermeni, Katoliklik mezhebini kabul etmiş ve bundan sonra Ermeniler arasında mezhep çekişmeleri başlamıştır. Osmanlı Devleti bu çekişmenin daha fazla büyümesini önlemek için 1831'de Padişah II. Mahmut'un izniyle İstanbul'da Katolik Ermeni Patrikhanesinin kurulmasına izin vermiştir. Böylece Katolik Ermeniler de Museviler, Ortodokslar ve Gregoryen Ermeniler dışında dördüncü bir millet olarak kabul edilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar diğer milletler gibi Ermenilerle de iyi geçinmişlerdir. Onlarla komşuluk yapmış, ticari ilişkiler kurmuşlardır. Ermeniler de onların bu olumlu yaklaşımına aynı şekilde karşılık vermişler ve Osmanlı Devleti'ne bağlılıkları nedeniyle **Millet-i Sadıka** olarak adlandırılmışlardır. Ermeniler pek çok konuda Türklerden etkilenmiş, Türkçeyi öğrenmiş hatta ibadetlerini bile Türkçe yapar hâle gelmişlerdir. 1835-1839 yılları arasında Türkiye'de bulunan Alman Mareşal Moltke de konuyla ilgili olarak "Bu Ermenilere aslında Hristiyan Türkler demek mümkün. Türklerin âdetlerinden, hatta lisanından o kadar çok şey almışlar." demekten kendini alamamıştır.

Osmanlı Devleti 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı yayımlayarak diğer azınlıklar gibi Ermenilere de yeni haklar tanıdı. Rusya karşısında Avrupa devletlerinin desteğini almak ve yabancıların iç işlerine karışmasını önlemek isteyen Osmanlı Devleti 1856'da ilan ettiği Islahat Fermanı'yla bu hakları daha da genişletti. Bundan sonra Müslümanlar gibi Ermeniler de Osmanlı Devleti'nin yönetim kadrolarında istihdam edildiler. Danışmanlık, tercümanlık, saray hekimliği, mimarbaşılık, baruthane ve darphane müdürlükleri ve hariciye nazırlığı gibi devletin en kritik görevlerine getirildiler. Osmanlı vatandaşı olan Ermeniler kendi içlerinden edebiyatçılar, müzisyenler, mimarlar, bankerler, sarraflar, bürokratlar ve önemli tıp adamları da çıkardılar.

Osmanlı Devleti'nde Musevilerin Durumu

Osmanlı toplumunu oluşturan milletlerden biri de Musevilerdi. Musevilerin sayısı diğer milletlerle kıyaslandığında oldukça az sayılırdı. Bunlar genellikle İstanbul, İzmir, Selânik gibi liman şehirlerinde otururlardı. Osmanlı Musevilerine 1492'de Katolik Hristiyanlar tarafından İspanya'dan sürülen Museviler ile bazı Doğu Avrupa ülkelerinde baskı altında bulunan Museviler de katılmıştı.

Museviler o günlerde bütün dünyada çok ağır zulümlere maruz kalıyorlardı. Buna karşılık Osmanlı yönetimine girdikten sonra her türlü dinî, kültürel ve ekonomik özgürlükten serbestçe faydalanma imkânına kavuşmuşlardı. Osmanlı topraklarında yaşayan Musevi milletini İstanbul'daki hahambaşı temsil ediyordu. Ortodoks ve Ermeni patrikleriyle eşit yetkilere sahip olan hahambaşı Musevi cemaati ile devlet arasındaki ilişkileri yürütüyordu.

Farklı dinlerden ve milletlerden insanların bir arada, barış içinde yaşaması Osmanlı Devleti'ne hangi faydaları sağlamış olabilir?

Osmanlı Devleti'nde Süryanilerin Durumu

Hristiyanlığın en eski temsilcilerinden olan Süryanilerin kökeni ve nereden geldiklerine ilişkin görüşler çeşitlidir. Bir görüşe göre Süryaniler, Mezopotamya'da imparatorluk kurmuş olan Asurluların soyundandır. Diğer bir görüş ise Süryanilerin Suriye'de yaşayan Aramilerden geldiğini iddia etmektedir. Süryaniler Irak ve İran'da genellikle "Asur" adıyla tanınırken Suriye ve Türkiye'de "Süryani" olarak adlandırılmıştır **(Fotoğraf 2.5)**.

Fotoğraf 2.5: *Türkiye'de yaşayan Süryanilerden bir görünüş*

Süryaniler MS 37 yılında Hristiyanlığın Mezopotamya'ya doğru yayıldığı dönemlerde, bu yeni dini kabul etmişlerdir. Aynı tarihlerde Hz. İsa'nın havarilerinden Petrus, Antakya şehrine gelerek burada Kudüs Kilisesinden sonra Hristiyanlığın ikinci kilisesini kurmuş ve Hristiyan Süryanileri bir çatı altında toplamıştır. Böylece Süryani adı Hristiyanları ifade etmek için kullanılan bir isim olmuş; Antakya Kilisesi de Doğu Hristiyanlığının merkezi hâline gelmiştir. Süryanilere ilk Hristiyan topluluklarından oldukları için **Süryani Kadim** adı da verilmiştir.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun MS 4. yüzyılda Hristiyanlığı devletin siyasi sistemi ile birleştirmeye yönelik girişimleri Doğu Hristiyanları arasında büyük tartışmalara neden oldu. Bu tarihlerden itibaren Süryaniler kendilerini dinî olarak İstanbul'daki Roma Kilisesine bağlama çabalarına karşı çıktılar. 451 yılında İmparator Marcianus (Markiyanus) tarafından toplanan Kadıköy Konsili'nin kendilerini aforoz eden kararından sonra da Roma Kilisesi ile bağlarını kopardılar. Doğu Roma İmparatorluğu'nun dinî birliği sağlamak amacıyla izlediği baskıcı politikalar uzun süre devam edecek olan kanlı mezhep kavgalarına yol açtı. Bu dönemde aralarında Süryanilerin de bulunduğu Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'da yaşayan Hristiyanlar korkunç kitle katliamlarına uğratıldılar.

Doğu Roma'nın baskıları sonucu Süryanilerin bir kısmı Güneydoğu Anadolu topraklarına göç ettiler. Genellikle tarım ve ticaretle uğraşan bu bölgedeki Süryaniler, Bizans'ın, Sasanilerle yaptığı savaşlarda yıpranmasından yararlanarak daha bağımsız davranma imkânı buldular. Bu dönemde Süryaniler kiliselerinde ve okullarında Grekçe yerine kendi dillerinde ibadet ve eğitim yaptılar. 543 yılında da Bizans'ın ortadan kaldırmak istediği Antakya'daki kiliselerini yeniden canlandırarak burada Süryani Yakubi Patrikliğini kurdular. Süryaniler 7. yüzyılda da bölgenin İslam hâkimiyetine girmesiyle birlikte Bizans'ın mezhep baskılarından tamamen kurtularak rahat bir nefes aldılar.

Müslümanların yönetiminde Süryaniler dinî hoşgörünün hâkim olduğu bir ortamda yaşadılar. Süryaniler Anadolu'yu fetheden Selçuklu Türklerinin hoşgörülü ve adaletli yönetimini gördükçe onların fetihlerini sevinçle karşıladılar. Türkiye Selçukluları Dönemi'nde rahat bir yaşam süren Süryaniler ilk patriklik merkezleri olan Antakya'dan sonra Halep, Malatya, Diyarbakır ve Mardin'i kilise merkezi olarak kullandılar. 1293 yılında da Mardin'deki **Deyrü'l-Zafaran Manastırı**'nı **(Fotoğraf 2.6)** resmî ve sürekli merkez olarak belirlediler. Süryaniler 16. yüzyıl başlarında Yavuz Sultan Selim'in Güney Anadolu, Suriye ve Kudüs'ü topraklarına katmasıyla birlikte Osmanlı idaresi altına girdiler. Süryaniler inanç özgürlüğüne dayanan Osmanlı yönetim anlayışı sayesinde ayin ve ibadetlerini özgürce yerine getirdiler.

Fotoğraf 2.6: *Mardin'deki Deyrü'l-Zafaran Manastırı'ndan bir görünüş*

19. yüzyılın sonlarına doğru Batılı devletler başta petrol olmak üzere zengin ham madde kaynaklarının bulunduğu Osmanlı topraklarıyla daha yakından ilgilenmeye başladılar. Bu devletler söz konusu zenginliklere sahip olabilmek için misyonerler göndererek Osmanlı yönetimindeki gayrimüslimleri kendi yanlarına çekmek istediler. Misyonerlerin azınlıkları Osmanlı Devleti'nden koparmaya yönelik faaliyetleri bazı Süryani grupları da etkiledi. Bu gruplar öteden beri Müslümanlarla iyi geçinen Süryani Kadim topluluğundan ayrılarak Türklere karşı Batılı devletlerle birlikte hareket ettiler. Bununla birlikte Yakubiler olarak da bilinen ve çoğunluğu oluşturan Süryani Kadimler bu faaliyetlere karışmayarak Osmanlı idaresine bağlılıklarını sürdürdüler. Süryani Kadimlerin Millî Mücadele yıllarında işgalcilerin tahriklerine kapılmadıklarını gösteren en önemli olaylardan biri İngilizlerin Mardin'i işgal girişimleri sırasında gerçekleşmiştir. Mardin'in İngilizlere teslimi için gelen Binbaşı Noel'e, Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir Efendi; kendisinin Türk olduğunu, Türk idaresinden başka bir idare istemediklerini, aksi hâlde tek vücut olarak mücadeleye hazır olduklarını söylemiştir.

İlyas Şakir Efendi, Urfa'da yaşayan Süryani toplumu başkanlığına da şu bildirgeyi göndermiştir: "Osmanlı uyruğundan olduğumuzu unutmayınız. Ne yazık ki Urfa'daki Süryanilerin bir kısmının Fransızlar ve Ermenilerle birleşerek Türklere karşı çarpışmalara katıldıklarını üzüntü ile öğrenmiş bulunmaktayız. Bu iş patrik efendinin ve bütün Süryanilerin isteğine aykırı olduğundan Türkler aleyhindeki çarpışmalara katılmaktan geri durmanızı bildiririz. Ayrıca bu uğurda pek çok fedakârlıkta bulunmanızı sizlere öneririz."(1)

Binbaşı Noel ise yazmış olduğu raporunda, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Hristiyanlardan savaş sırasında en az zarar görenlerin Süryani Kadimler olduğunu belirtmiştir. Noel, Süryani Kadimlerin Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurduklarını ve Süryani Kadimlerin Ermeni tehciri dışında tutulduklarını da raporuna eklemiştir. Ayrıca Diyarbakır'da yaşayan Süryani Kadimlerin Osmanlı yönetiminin devamından yana olduklarını belirtmiştir. Hatta Mardin ve Diyarbakır'da Süryanilere ait kiliselerde Osmanlı yönetimi ve padişah için dualar edildiğini de raporunda vurgulamıştır.

Aynı günlerde İstanbul'da bulunan Fransız işgal kuvvetleri komutanlarından General Franchet d'Esperey (Franşe Desperey) azınlıkların ruhani reislerini davet ederek isteklerini sorduğunda Süryani patriği ayağa kalkarak beş yüz yıldan fazla Türklerle beraber kardeşçe yaşadıklarını vurgulamıştır. Patrik ayrıca Türklerin kaderinin kendi kaderleriyle ortak olduğunu belirterek toplantıyı terk etmiştir. Bütün bu tarihî gerçeklere rağmen Batı ülkelerinde yaşayan Süryaniler "Paris Barış Konferansı Öncesinde Asuri İstekleri" başlıklı bir bildiri yayımlayarak Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden Süryanilerin sorumluluğunu Osmanlı Devleti'ne yüklemişlerdir. Ayrıca galip devletlerden Anadolu'da bir Süryani devleti kurulmasına destek olmalarını istemişlerdir. Süryaniler aynı isteklerini Sevr Antlaşması öncesinde de tekrar etmişler ancak bir sonuç alamamışlardır.

Süryani din adamlarının yukarıda anlatılan tavırları ile ilgili olarak hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

Lozan Barış Antlaşması'nda Süryaniler eşit Türk vatandaşları olarak kabul edilmiş ve Müslümanlarla aynı hukuka tabi tutulacakları hükme bağlanmıştır. Bu antlaşmanın 39. maddesinde "Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık (medeni hukuk) ve siyasal haklardan yararlanacaklardır. Türkiye'de oturan herkes din ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacaktır." denilmektedir.

Süryaniler, Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde de her türlü baskıdan uzak, rahat bir yaşam sürmüşlerdir. Bununla beraber Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'daki terör, bölgede güvenliği azaltmış ve ekonomik hayatı olumsuz etkilemiştir. Bu durum bölge halkıyla birlikte Süryani vatandaşlarımızın da yurt

(1) http://www.academia.edu/6453430 (16.10.2014)

içi ve yurt dışına göç etmelerine neden olmuştur. Yurt dışına giderek çeşitli ülkelere yerleşmiş olan Süryanilerden bazıları ülkemize yönelik soykırım iddiaları ileri sürmüşlerdir. Ancak tarihî gerçekler ve bizzat Süryani liderlerinin ifadeleri bu iddiaların asılsız olduğunu göstermiştir. Günümüzde genellikle şehirlerde yaşayan ve ticaretle uğraşan Süryani vatandaşlarımız dinî ve kültürel haklarından özgürce yararlanmaya ve Türkiye Cumhuriyeti'nin eşit vatandaşları olarak huzur içinde yaşamaya devam etmektedir.

3. OSMANLI TOPLUMUNDA GÜNLÜK YAŞAM

a. Kentlerde Günlük Yaşam

Osmanlı kentleri genellikle camiler etrafında inşa edilen medrese, imaret, darü'ş-şifa, han, hamam, tekke, zaviye, mektep gibi kültürel ve sosyal amaçlı yapılardan oluşurdu. Kent halkı bu yapılar topluluğunun etrafında kurulan mahallelerde otururdu. Müslüman ve gayrımüslim halkın bir arada yaşadığı kentlerde her dinî grubun ayrı mahallesi vardı. Kentin Müslüman halkının günlük yaşamı sabah ezanı ile başlar, yatsı namazına kadar devam ederdi. Evlerde aile üyeleri erkenden kalkar, erkekler iş yerlerine giderken kadınlar ev işleri ve çocukların bakımıyla ilgilenirlerdi. Kentlerin en canlı yerleri camiler, külliyeler ve bedesten adı verilen çarşılardı. Bedestenin etrafındaki sokaklarda çeşitli meslek erbabına ait dükkânlar sıralanırdı. Zanaat sahipleri bu dükkânlarda hem üretim yapar hem de ürettiklerini satarlardı. Çalışanlar öğle yemeklerini genellikle iş yerlerinde yerlerdi. Öğle ve ikindi vakitlerinde ise ibadet eder ve dinlenirlerdi.

Kent halkı temel gıda maddelerini genellikle toptan satın alırdı. Un, yağ ve şeker başlıca yiyecek maddeleriydi. Bunun yanında sebze ve meyveler, pirinç, kuru baklagiller ve koyun eti beslenmede önemli yer tutardı. Fırıncılar kent halkının ekmek ihtiyacını karşılardı. Bozacılar, şıracılar, muhallebiciler, şekerciler ve turşucular da alışverişin yoğun olduğu iş yerleriydi.

Camiler ibadet mekânı olmanın yanında devlet emirlerinin halka duyurulduğu ve davaların görüldüğü yerlerdi. Külliyelerin de kent yaşamında önemli yeri vardı. Külliyedeki medresede çeşitli yerlerden gelen öğrenciler eğitim görürdü. İmarethanelerde öğrencilere, yoksullara, kimsesizlere ve yolculara ücretsiz yemek verilirdi. Darü'ş-şifalarda ise din ve ırk farkı gözetmeksizin her kesimden insanlar tedavi edilirdi. Kentlerde günlük yaşam düzenli ve sakindi. Subaşı ve asesbaşıya bağlı kolluk güçleri sokaklarda dolaşarak güvenliği sağlardı. Geceleri bu görevi gece bekçileri üstlenirdi. Çarşı ve pazarların düzeninden muhtesip sorumluydu. Kent insanları arasında yardımlaşma ve dayanışma duyguları güçlüydü. Her mahalle kendi içindeki yoksul ve kimsesizlerin ihtiyaçlarını giderir, onları açıkta bırakmazdı.

Resim 2.15: *Osmanlı şenliklerinde ziyafet sofralarını gösteren bir minyatür (Levni, Surnameyi Vehbi, 18. yüzyıl)*

Cuma günleri Müslümanlar için haftalık tatil günleriydi. Musevilerin tatil günü cumartesi, Hristiyanlarınki ise pazardı. Bayram ve kandil günleri, padişahların tahta geçmesi, şehzadelerin sünnet törenleri, düğünler, baharın gelişi, ordunun sefere çıkışı ve zafer kazanması halk tarafından şenlikler ve ziyafetlerle kutlanırdı **(Resim 2.15)**. Kentlerde hareketliliğin arttığı zamanlardan biri de panayır günleriydi. Panayırlarda alışveriş yapılır, cambazlar ve hokkabazlar gösterileriyle insanları eğlendirirlerdi.

Ramazan ayı boyunca kurulan iftar sofraları aile üyelerini birbirine yakınlaştırır, aralarındaki sevgi, saygı bağlarını kuvvetlendirirdi. İnsanlar fitrelerini bu ayda verir, yoksullara yardım ederlerdi. Ramazan gecelerinde camiler aydınlatılır, kentin çeşitli yerlerinde halka açık eğlenceler düzenlenirdi. Bu eğlenceler çoğu zaman sahur vaktine kadar sürerdi.

Kentlerdeki günlük yaşamın Osmanlı toplumuna sağladığı katkılar nelerdir?

b. Köylerde Günlük Yaşam

Osmanlı köylerinde geniş aile tipi yaygındı. Köylü ailesinde kadın ve erkek bütün aile üyeleri üretim faaliyetlerine katılırlardı. Kadınlar günlük ev işlerinin yanı sıra yün eğirir, halı ve kilim dokur, yoğurt ve peynir yaparlardı. Ayrıca bağ bahçe ve tarla işlerinde çalışırlardı. Erkekler toprağı ekip biçer, hayvanları otlatır, tarım araç gereçlerini yaparlardı. Deri işleme ve keçe yapımı gibi güç gerektiren işleri de erkekler görürdü.

Köylerde yoğun çalışma mevsimleri olan ilkbahar, yaz ve sonbaharda insanlar kışlık ihtiyaçlarını hazırlarlardı. Kış gecelerinde ise kadınlar ve çocuklar evde vakit geçirirken erkekler köy odalarında toplanırlardı. Burada günlük işlerden ve köyün sorunlarından konuşulur; masallar, halk hikayeleri ve destanlar anlatılır, eğlenceli oyunlar oynanırdı. Halk ozanları da çalıp söyledikleriyle köy yaşamını renklendirirlerdi. Köylerde dinî bayramlar sevinçle karşılanırdı. Evlenme ve sünnet törenlerinde şenlikler düzenlenir, Nevruz Bayramı da köylüler arasında coşkuyla kutlanırdı.

Köylerde insanların çoğu birbiriyle akrabaydı. Köylüler arasında yardımlaşma ve dayanışma duyguları oldukça gelişmişti. Ev yapımı ve ekip biçme gibi işlerde birbirlerine yardım ederlerdi. Köprü, yol, köy odası ve cami yapımında da imece yöntemi uygulanırdı. Kentlerde olduğu gibi köylerde de camilerin önemli yeri vardı. Caminin bulunduğu yer köyün merkeziydi. Köylüler namaz öncesi ve sonrası cami avlusunda toplanır, sohbet ederlerdi. Sadece Müslümanların veya gayrimüslimlerin yaşadığı köyler olduğu gibi farklı dinlerden insanların bir arada yaşadığı köyler de vardı. Bu tür köylerde herkes birbirinin inancına saygı gösterir, yardımlaşma ve dayanışma içinde olurlardı.

c. Konargöçerlerde Günlük Yaşam

Konargöçerler yurt veya ev denilen çadırlarda yaşarlardı. İlkbaharda hayvanlarını otlatmak için yaylalara çıkan göçebelerde erkekler hayvanların bakımı ve otlatılmasıyla uğraşırlardı. Ekmek, peynir, yoğurt, yağ yapımı ile halı ve kilim dokumacılığı gibi işler ise kadınlara aitti. Göçebeler genellikle hayvansal gıdalarla beslenirlerdi. Çadırlarını ve giysilerini de yün, deri, tiftik gibi hayvansal ürünlerden yaparlar ve günlük yaşamlarını hayvanlarıyla ilgilenerek geçirirlerdi. Konargöçerler kış mevsiminin yaklaşmasıyla birlikte hayvan sürülerini toplar, çadırlarını söker ve kışlaklarına dönerlerdi. Göçebelerin canlı bir kültür hayatı vardı. Aşık adı verilen kişiler, göçebe topluluklar arasında dolaşarak saz çalar, türkü söylerlerdi. Yaşlılar ise masalları, efsaneleri; türkü, mani ve deyişleri sözlü olarak genç nesillere aktarırlardı.

Kentlerde ve köylerdeki günlük yaşam ile konargöçerlerin günlük yaşamı arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Batılı Bir Seyyahın Gözünden Türkler

"...Büyük bir refah içinde bulunan Türk köylüleri, Hristiyan köylülerin çoğunun aksine hiçbir zaman yalın ayak gezmezler. Dizlerine kadar çıkan çizme giyerler. Türkler erken kalkar ve işlerine erken giderler. Sessizlik ve büyük bir gayretle iş görürler. Rumlar, Sırplar ve Bulgarların aksine Türkler, evlerinde evcil hayvan beslemezler. Hiçbir Türk, temizce yıkanmadan evinden çıkmaz. Bir hayvanın yediği yemeği bir Türk yemez. Bir tavuk kesmek istediği takdirde bile onu bir müddet temiz yiyeceklerle besler..."

"...Gerek şehirde gerek köyde Türkler kuvvetli savaşçı, kanaatkâr işçi, namuslu tüccar, sadık arkadaş ve himaye edici efendilerdir. Kısaca, doğru ve samimi kimselerdir..."

Bertrandon de la Broquiere, Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşırı Seyahati, s. 56 (Düzenlenmiştir.).

Osmanlı Medeniyetinin Sırları

Sultanın karargâhı çok kalabalıktı. Hizmetkârlar ve yüksek mevki sahibi kimselerle doluydu. Bu muazzam kalabalığın içinde tek kişi yoktu ki itibarını kendi kişisel cesaretinden ve meziyetlerinden başka bir şeye borçlu olsun. Doğduğu aileden dolayı diğerlerinden farklı kılınsın.

Sultan, vazifeleri ve görülecek hizmetleri bizzat kendisi dağıtır. Bunu yaparken o kimsenin servetini ve rütbesini önemsemez, aday olanın şöhretini ve nüfuzunu düşünmez. Sadece meziyetlerini göz önüne alır. Kabiliyetini, karakterini ve mizacını inceler. İşte böylece herkes layık olduğunun karşılığını görür ve makamlar da işlerin üstesinden gelebilecek kimselerle dolar. Türkiye'de her insanın, içine doğduğu şartları değiştirme ve kaderini tayin etme imkânı vardır. Sultanın altındaki en yüksek mevkilere sahip kimseler genellikle sığırtmaçların oğullarıdır. Böyle doğmuş olmaktan utanç duymak şöyle dursun, bununla övünürler. Meziyetlerin doğum veya miras yoluyla soydan geçtiğini kabul etmezler.

Türkler arasında itibar, hizmet ve idari mevkiler kabiliyet ve faziletin ödülü oluyor. Kişi tembel ve sahtekâr ise hiçbir zaman yükselemiyor, küçümsenip hakir görülüyor. İşte, Türkler bu nedenle, neye teşebbüs etseler başarılı oluyorlar ve hükmeden bir ırk olarak hâkimiyetlerinin sınırlarını her gün genişletiyorlar. Bizim usullerimiz ise çok farklı. Bizde meziyete yer yoktur. Her şey doğuma dayanır ve yüksek mevkilerin yolunu açan sadece soylu olmaktır.

Busbecq, Türk Mektupları, s. 50, 51 (Düzenlenmiştir.).

Yukarıdaki metinlerden birincisi 1433 yılında Osmanlıların Rumeli'deki topraklarını gezen Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere'e (Bertrando dö la Brokiye) aittir. İkinci metin ise Kanuni Dönemi'nde Osmanlı ülkesine gelen ve padişahın huzuruna çıkan Avusturya Elçisi Busbecq'in (Busbek) "Türk Mektupları" adlı eserinden alınmıştır. Anlatılanlardan hareketle 15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı toplumunun yapısı hakkında çıkarımlarda bulunarak Osmanlı toplumu ile Avrupa toplumlarını karşılaştıran bir metin yazınız.

4. VAKIF SİSTEMİ

İslam ülkelerinde toplumun ihtiyaç duyduğu dinî ve sosyal hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla oluşturulan hayır kurumlarına vakıf denirdi. Vakıf kuracak kimse, taşınır veya taşınmaz mallarının bir kısmını, hiçbir maddi beklentisi olmaksızın, sadece Allah'a daha yakın olmak amacıyla insanların hizmetine sunardı. Hayırsever vatandaşlar gibi padişahlar, onların valideleri ve hanımları ile yüksek rütbeli devlet adamları da malları veya gelirlerini vakfedebilirlerdi.

Vakıf müessesesi bütün Türk-İslam devletlerinde görülmekle birlikte en gelişmiş şekline Osmanlı Devleti Dönemi'nde ulaştı. Devletin siyasi ve ekonomik gelişimine bağlı olarak ülkenin her yerinde vakıflar tarafından camiler, medreseler, imarethaneler, kervansaraylar, darü'ş-şifalar, kütüphaneler, köprüler ve çeşmeler yaptırıldı. Vakıfların sürekli hizmet verebilmeleri için düzenli bir gelire sahip olmaları gerekiyordu. Bu nedenle vakıf kurucusu, mallarının bir bölümünü o hizmetin verilmesinde kullanılmak üzere vakfederdi. Malını vakfedecek kişinin hür, akli dengesi yerinde ve yetişkin olması gerekirdi. Vakfedilen bir mal, vakfedene ait olmaktan çıkar ve geliri yalnızca ayrıldığı hizmet için kullanılabilirdi. Satılamaz, yeniden bağışlanamaz ve miras bırakılamazdı.

Vakıfların Osmanlı medeniyetinin gelişmesine çok büyük katkıları olmuştur. Bu yardım kurumları, sosyal adaletin sağlanmasında ve böylece toplum kesimleri arasında çıkabilecek çatışmaların önlenmesinde önemli rol oynamıştır. İnsanlar vakıfların inşa ettirdiği camilerde ibadet etmiş, darü'ş-şifalarda şifa bulmuş **(Fotoğraf 2.7)**, medreselerde okumuş, kervansaraylarda konaklamış, imarethanelerde karnını doyurmuş, yollar ve köprüler üzerinden geçerek ulaşımını sağlamıştır.

Vakıflar şehir hayatının düzenli şekilde devamına da yardımcı olmuştur. Şehirlerde sokakların aydınlatılması, temizlenmesi ve çeşme yapımı gibi belediye hizmetleri vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Diğer yandan vakıflar sosyal amaçlarla inşa ettikleri yapılarla ülkeyi bayındır bir görünüme kavuşturmuşlardır. Bu yönüyle özellikle yeni fethedilen topraklarda Türk kültürünün yerleşmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Fotoğraf 2.7: *Edirne'de II. Bayezit tarafından yaptırılan ve günümüzde müze olarak değerlendirilen darü'ş-şifada hastalar ücretsiz olarak tedavi edilirdi.*

II. Bayezit'in Annesi Gülbahar Hatun İçin Tokat'ta Kurduğu Vakfın Vakfiyesi

Tokat Belediyesindeki imarette bulunan kaplar, ihtiyaç duyuldukça kalaylansın ve yenilensin. Eşyalar yenilenirken ve malzemeler temin edilirken güzel, yeni ve eskisinin aynı olmasına dikkat edilsin. İmarette kalanların ibadeti için bir imam bulundurulsun. Gelen misafirlerin hayvanlarının yemleri temin edilsin. Talebelere ve misafirlere sabah akşam yemek verilsin. İmaretin ısıtılması için yakacak, aydınlatılması için çıra ve kandil yağı alınsın. Yine imaretin mutfağında kullanılmak üzere güzel ve yağlı et, mevsimine göre kabak, ıspanak, biber, soğan, nohut ve sarı pirinç satın alınsın.

http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=21 (Düzenlenmiştir.) 13.11.2012

Osmanlı Vakıfları

Osmanlı şehirlerinde çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesinde büyük bir önem arz eden unsurlardan birisi de vakıflardır. Genel olarak şehrin bütününü ilgilendiren her türlü hizmet; cami, okul, kitaplık, hastane, han, çeşmeler, sebiller, imaretler, su getirme ve bu tesislerin bakımı, hatta bazen mezarlıklar ve bunlara benzer birçok hizmet vakıflar kanalıyla yapılmıştır.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde gelişen vakıfların toplum içindeki yeri ve önemine şu şekilde işaret edilmektedir: "Bir kişi vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallarından yer ve içer, vakıf kitaplarından okur, bir vakıf mektebinde hocalık yapar, maaşını vakıf idaresinden alır ve öldüğü zaman vakıf bir tabuta konulup vakıf bir mezarlığa gömülürdü." Dolayısıyla vakıflar, Osmanlı toplum hayatına önemli değerler katan büyük bir yer işgal etmekte idi. Zira vakıflar, sosyal hizmetlerin neredeyse bütününü kapsayan bir özellik taşımaktaydı.

Mehmet Bayartan, Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler, Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, C 10, S 1, s. 160,161 (Düzenlenmiştir.).

Yukarıdaki metinlerde okuduklarınızdan hareketle vakıfların Türk kültürüne kattığı değerler hakkında neler söyleyebilirsiniz?

E. KANUNİ DÖNEMİ (1520-1566)

• ***Kanuni Sultan Süleyman ile ilgili olarak neler biliyorsunuz?***

1. KANUNİ DÖNEMİ'NDE AVRUPA'NIN GENEL DURUMU

Yavuz'un ölümünden sonra yerine oğlu I. Süleyman **(Resim 2.16)** geçti. "Kanuni" adıyla bilinen I. Süleyman, devleti kırk altı yıl yöneterek en uzun süre tahtta kalan Osmanlı padişahı oldu. Bu dönemde Osmanlı Devleti Avrupa'daki gelişmelerle daha yakından ilgilendi. Kanuni, Avrupa devletlerinin iç karışıklıklarından ve birbirleriyle giriştikleri mücadelelerden yararlanarak sınırlarını batıya doğru genişletme siyaseti izledi.

Resim 2.16: *Kanuni Sultan Süleyman (Tiziano Vecellio-Tisan Veselyo,1539)*

Kanuni Dönemi'nde Avrupa'nın en güçlü devleti durumundaki Roma Germen İmparatorluğu, Reform hareketleri nedeniyle içeride dinî ve siyasi çatışmalara sahne oluyordu. Buna rağmen imparatorluğun başında bulunan Şarlken Hollanda, İspanya, Macaristan ve Avusturya'nın başında bulunan hanedanlar ile akrabalık bağları kurarak siyasi nüfuzunu attırmıştı. Şarlken, doğuda Macaristan üzerinden Balkanları, batıda ise Fransa'yı ele geçirmeye çalışırken bir yandan da Akdeniz'e hâkim olmak istiyordu. Amaçlarını gerçekleştirebilmek için de denizlerde Venedik ile güç birliği yapıyor ve Osmanlı Devleti aleyhine Safevilerle ittifak kurmaya çalışıyordu. Bu nedenle Kanuni, saltanatının ilk yıllarından itibaren Şarlken ve müttefiklerine karşı karada ve denizlerde mücadeleye girişti. Ayrıca Şarlken'e karşı savaşan Fransa'yı destekleyerek bu devletin Avrupa'da bir denge unsuru hâline gelmesini sağladı.

Kanuni Dönemi'nde Osmanlı Devleti batıda Roma Germen İmparatorluğu ile mücadele ederken Hint Okyanusu'nda da bir başka Avrupa devleti olan Portekiz ile karşı karşıya geldi.

2. KANUNİ DÖNEMİ'NDE AVRUPA'DA GENİŞLEME

a. Osmanlı-Macar İlişkileri

Macaristan, Osmanlı Devleti'ne vergi vermekle yükümlü ülkelerden biriydi. Ancak Macar Kralı II. Layoş, Roma Germen İmparatorluğu ve Avusturya Arşidükalığı'nı yöneten Habsburg hanedanı ile kurduğu akrabalık bağına güvenerek bir süredir vergisini ödemiyordu. Ayrıca Balkan milletlerini Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtarak düşmanlık politikası izliyordu. Layoş, Kanuni'nin tahta çıkışını da tebrik etmemiş ve kendisine gönderilen Osmanlı elçilerini öldürtmüştü. Böylece iki taraf arasında savaş kaçınılmaz hâle gelmişti.

Kanuni'nin ilk hedefi Macarların elinde bulunan **Belgrad** idi. Tuna Nehri'nin güneyinde kalan ve daha önce kuşatıldığı hâlde alınamamış olan Belgrad, Osmanlıların batıya doğru genişlemesini engelliyordu. Kanuni 1521 yılında çıktığı seferle Belgard'ı karadan ve Tuna Nehri üzerinden kuşatarak fethetti. Belgrad'ın Fethi'yle birlikte Orta Avrupa yolu Türklere açılırken Macaristan ve Avusturya üzerine düzenlenecek seferler için de önemli bir askerî üs elde edilmiş oldu.

Belgrad'ın fethedilmesinden sonra Macar Kralı Layoş kaybettiği yerleri geri almak amacıyla Şarlken'in de desteğiyle Osmanlı topraklarına saldırılarda bulundu. Aynı günlerde Fransa Kralı Fransuva, Roma Germen İmparatoru Şalken'e esir düşmüş ve Osmanlı Devleti'nden yardım istemişti. Bu gelişmeler üzerine Kanuni 1526 yılında Macaristan Seferi'ne çıktı. Osmanlı ordusu Macar ordusu ile **Mohaç Ovası**'nda karşılaştı. İki saat kadar süren Mohaç Meydan Muharebesi Osmanlı ordusunun kesin zaferi ile sonuçlandı. Savaşta Macar Kralı Layoş öldü. Kanuni ise yoluna devam ederek Macaristan'ın başkenti Budin'e girdi. Ardından da Erdel Beyi Jan Zapolya'yı (Yanoş) Macar krallığına getirerek Macaristan'ı Osmanlı Devleti'ne bağladı.

Mohaç Meydan Muharebesi'nin yapıldığı 1526 yılında bir Türk hükümdarı olan Babür Şah, Hindistan'da kendi adıyla anılacak imparatorluğunu kurdu.

b. Osmanlı-Avusturya İlişkileri

Mohaç Zaferi sonrasında Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlanması Osmanlılar ile Habsburgları karşı karşıya getirdi. Yanoş'un krallığını tanımayan Avusturya Kralı Ferdinand, Layoş ile aralarındaki akrabalığa dayanarak Macaristan tahtının kendi hakkı olduğunu iddia etti. Osmanlı ordusu Macaristan'dan çekildikten sonra da Budin'i ele geçirdi. Yanoş'un yardım istemesi üzerine 1529 yılında sefere çıkan Kanuni Budin'i geri aldı. Ardından Avusturya'nın başkenti Viyana'yı kuşattı **(Resim 2.17)**. Ancak kuşatma için gereken ağır silahların getirilmemiş olması ve kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle kuşatmayı yarıda kesip geri dönmek zorunda kaldı.

Birinci Viyana Kuşatması'nın sonuçsuz kalmasından cesaret alan Ferdinand, İstanbul'a gönderdiği elçilerle Macaristan'ın kendisine bırakılmasını istedi. İsteğinin reddedilmesi üzerine de Budin'i kuşattı. Bunun üzerine Kanuni 1532 yılında sefere çıkarak Ferdinand ve onun koruyucusu olan Şarlken ile bir meydan savaşı yapmak istedi. Ancak bir kez daha karşısında savaşacak bir ordu bulamadı.

Türk akıncılarının Almanya içlerine kadar ilerlemesi nedeniyle tarihe **Almanya Seferi** adıyla geçen bu seferin ardından Avusturya barış istedi. Bunun üzerine 1533 yılında iki taraf arasında **İstanbul** (İbrahim Paşa) **Antlaşması** yapıldı. Bu antlaşmaya göre Ferdinand, Yanoş'un krallığını tanıyacak ve elinde bulunan Macaristan toprakları için Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi ödeyecekti. Ayrıca Avusturya Kralı protokolde Osmanlı veziriazamına eşit sayılacaktı. İstanbul Antlaşması'nın bu hükümleri ile Avusturya Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü resmen kabul etmiş oldu.

Resim 2.17: *Birinci Viyana Kuşatması'nı anlatan bir minyatür (Nakkaş Osman, Hünername, 1588)*

1533 İstanbul Antlaşması'nın hükümlerine bakarak Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki askerî ve siyasi durumu hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında başlayan barış dönemi, Yanoş'un ölümünden sonra Macar tahtının boşaldığını gören Ferdinand'ın Budin'i kuşatmasıyla sona erdi. Bunun üzerine Kanuni, Macaristan sorununu kesin bir çözüme kavuşturmak için 1541 yılında yeni bir sefere çıktı. Osmanlı ordusunun yaklaştığını öğrenen Ferdinand, bir meydan savaşı yapmayı göze alamadığı için kuşatmayı kaldırarak geri çekildi. Bu seferin ardından Macaristan üç parçaya ayrıldı. Kuzey Macaristan Avusturya'ya bırakılırken Orta ve Güney Macaristan toprakları **Budin Beylerbeyliği** adıyla doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Erdel Beyliği ise Osmanlılara bağlı bir beylik hâline getirildi.

Avusturyalılar bundan sonra da Macaristan'ı ele geçirmeye yönelik saldırılarını sürdürdüler. Bunun üzerine Kanuni 1543 yılında yeni bir sefere çıkarak Ferdinand'ın elindeki Estergon ve İstolni Belgrad kalelerini aldıktan sonra geri döndü. Osmanlı-Avusturya Savaşları Ferdinand'ın Osmanlı himayesindeki Erdel Beyliği topraklarına girmesiyle yeniden başladı. 1562'ye kadar süren bu savaşların sonunda Ferdinand, Erdel üzerindeki hak iddiasından vazgeçtiğini ve vergi ödemeye devam edeceğini bildirdi. Ancak onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu, bu yükümlülükleri yerine getirmeyerek Erdel'e saldırdı. Bunun üzerine 1566 yılında bir kez daha Avusturya üzerine sefere çıkan Kanuni ilk olarak Zigetvar Kalesi'ni kuşattı. Ancak ilerleyen yaşı ve hastalığı nedeniyle kuşatma sürerken vefat etti. Padişahın ölümünden bir gün sonra **Zigetvar Kalesi** alındı. Bu sefer Kanuni'nin on üçüncü ve son seferi oldu. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında onun döneminde başlayan Orta Avrupa'ya hâkim olma mücadelesi ise daha uzun yıllar devam etti.

3. DOĞUDAKİ GELİŞMELER

Çaldıran Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayan Safevilerin Anadolu'yu ele geçirme çabaları Kanuni Dönemi'nde de devam etti. Şah İsmail'den sonra yerine geçen oğlu Şah Tahmasp bu amaçla Anadolu'da ayaklanmalar çıkardı. Bir yandan da Osmanlı Devleti aleyhine Şarlken ve Ferdinand ile ittifak arayışlarını sürdürdü. Buna karşılık Kanuni de batıda Habsburglara karşı yürüttüğü mücadeleden fırsat buldukça İran üzerine seferler düzenledi. Bu seferler sonucunda Osmanlı Devleti kuzeyde Tebriz ve Azerbaycan'ı, güneyde ise Bağdat ve Basra'yı alarak Safevileri barış istemek zorunda bıraktı. Böylece iki devlet arasındaki ilk resmî antlaşma olan Amasya Antlaşması imzalandı.

1555 yılında yapılan Amasya Antlaşması'na göre Doğu Anadolu, Bağdat, Tebriz ve Azerbaycan Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Amasya Antlaşması'yla Hindistan ticaret yolu üzerindeki önemli noktalarından biri olan Basra Körfezi Osmanlı kontrolüne girmiş oldu.

4. OSMANLI TÜRK DENİZCİLİĞİ

Osmanlı Devleti başlangıçta önemli bir deniz gücüne sahip değildi. Ancak sınırları genişledikçe hem elindeki toprakları korumak hem de yeni fetihler yapabilmek için güçlü bir donanmanın varlığına ihtiyaç duydu. Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı Devleti kendi oluşturduğu küçük donanmayı Anadolu'daki Türk beyliklerinin denizcilik birikiminden, tersanelerinden ve limanlarından faydalanarak önemli ölçüde geliştirdi. Fatih Dönemi'nde ise donanmasını ateşli silahlarla güçlendirerek stratejik bir savaş aracı hâline getirdi.

Türk denizciliğinin gelişim süreci II. Bayezit Dönemi'nde de devam etti. Tersane sayısının arttığı, daha büyük gemilerin yapıldığı ve uzun menzilli topların kullanıldığı bu dönemde Osmanlı denizciliği tarihinin en parlak devirlerinden birini yaşadı. Osmanlı Devleti bu dönemde denizlerde Venedik, Ceneviz, İspanya ve Portekiz donanmalarına karşı savaştı.

II. Bayezit, babasının izlediği denizlerde yayılma siyasetini devam ettirdi. Bu amaçla 1484 yılında çıktığı seferle Boğdan'ın Karadeniz kıyısındaki liman şehirleri olan Kili ve Akkerman kalelerini aldı. Böylece Balkanlardaki Osmanlı toprakları ile Kırım arasında kara yolu bağlantısını sağlayarak Karadeniz'i bir Osmanlı iç denizi hâline getirdi. Ayrıca Baltık ülkelerini Orta Doğu'ya bağlayan ticaret yolunu kontrol altına almış oldu.

II. Bayezit Dönemi'nde Osmanlı donanması Akdeniz'in en batı ucundaki İspanya kıyılarına kadar ulaştı. Türk denizcileri burada Hristiyanlar tarafından din değiştirmeye zorlanan, katledilen ve İspanya'dan çıkarılan Endülüs Müslümanlarına ve Musevilere yardım ettiler. Denizcilerimiz II. Bayezit'in emriyle onları Katolik Hristiyanların baskısından kurtararak gemilerle Osmanlı topraklarına taşıdılar. Müslümanların yanı sıra Musevilere de kucak açan Osmanlılar bu hareketleriyle o günlerde Avrupa'da görülmeyen dinî hoşgörünün en güzel örneğini sergilediler.

Katolik Hristiyanlar tarafından İspanya'dan çıkarılan Müslümanların ve Musevilerin Osmanlı Devleti'ne sığındığı 1492 yılında Kristof Kolomb Amerika kıtasına ulaşmıştı.

Bir Batılı Gözüyle Osmanlı Hoşgörüsü

Osmanlı Devleti hakkındaki araştırmaları ile tanınan ünlü tarihçi Gibbons "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu" isimli eserinde bu durumu şu sözlerle anlatır:

"Yahudilerin toptan öldürüldüğü, engizisyon mahkemelerinin ölüm saçtığı bir devirde Osmanlılar idareleri altında bulunan çeşitli dinlere bağlı kimseleri barış ve uyum içinde yaşatıyorlardı. Onların hoşgörüsü hangi amaçla gerçekleşmiş olursa olsun, şu gerçeğe itiraz edilemez ki Osmanlılar dinî hürriyet ilkesini benimsemiş ilk millettir."

Herbert Adams Gibbons, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, s. 22.

Gibbons'un ifadesiyle Batı'da engizisyon mahkemelerinin ölüm saçtığı bir dönemde Osmanlılar hangi nedenlerden dolayı dinî hürriyet ilkesini benimsemiş olabilirler?

II. Bayezit Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki en büyük rakibi Venedik idi. Venediklilerin Fatih Dönemi' nde yapılan antlaşmayı çiğnemeleri üzerine Osmanlı-Venedik Savaşları 1499 yılında yeniden başladı. Bunun üzerine II. Bayezit, Venedikliler Mora Yarımadası ve Yunanistan'ın batı kıyılarından atmak amacıyla sefere çıktı. Osmanlı donanması Modon, Koron, Navarin ve İnebahtı Kaleleri ile Arnavutluk kıyısındaki Draç'ı fethederek Venedik'i barış istemek zorunda bıraktı. Böylece Akdeniz'in en önemli deniz güçlerinden biri olduğunu gösterdi. Ayrıca 16. yüzyılda Avrupa donanmalarına karşı kazanacağı deniz zaferlerinin işaretini de vermiş oldu.

5. DENİZLERDEKİ GELİŞMELER

a. Rodos'un Fethi (1522)

Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz ticaret yollarını konrol altına alma siyaseti, Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde de devam etti. Yavuz; Mısır, Filistin, Suriye ve Arabistan Yarımadası'nı topraklarına kattı. Böylece Hindistan'dan başlayıp Doğu Akdeniz limanlarına kadar ulaşan ünlü Baharat Yolu'nun kontrolünü ele geçirdi.

Mısır'ın alınmasıyla birlikte İstanbul ile Mısır arasındaki deniz trafiği hızlanmıştı. Ancak bu deniz yolu üzerinde bazı engeller vardı. Bunların başında da **Saint Jean** (Sen Jan) **şövalyeleri**nin elinde bulunan Rodos Adası geliyordu. Şövalyeler her fırsatta Osmanlı gemilerini vuruyor ve ticaret gemilerini yağmalayan Hristiyan korsanlara destek oluyorlardı. Bu nedenle 1520'de tahta geçen Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk işi Osmanlı gemicilerine sorun çıkaran Rodos şövalyelerinin üzerine yürümek oldu. Ada beş ay süren bir kuşatmanın ardından teslim alındı. Rodos'un fethedilmesiyle birlikte Mısır deniz yolunun güvenliği sağlanırken Venedik'in elinde bulunan Kıbrıs dışında tüm Doğu Akdeniz bir Osmanlı gölü hâline geldi.

b. Barbaros ve Preveze Deniz Savaşı (1538)

Kanuni Dönemi'nde başlayan Osmanlı-Habsburg mücadelesi yalnız karada değil, denizlerde de devam ediyordu. Bu mücadele sırasında Şarlken, İspanya Krallığı'nı da yanına alarak güçlü bir donanma kurmuş ve bu donanmanın başına Cenovalı ünlü denizci **Andrea Doria**'yı (Andre Dorya) getirmişti. Andrea Doria 1532'de Mora kıyılarına saldırarak Osmanlılara ait İnebahtı ve Koron kalelerini aldı. Bunun üzerine Kanuni, Cezayir'i elinde tutan ve Kuzey Akdeniz kıyılarında kardeşleri Oruç ve İlyas ile birlikte deniz akıncılığı yapan ve **Barbaros** lakabıyla tanınan Hızır Reis'i İstanbul'a çağırdı. 1534 yılında ona kaptan-ı deryalık vererek Osmanlı deniz kuvvetlerinin başına getirdi. Ayrıca beylerbeyliği rütbesi vererek onun Cezayir valiliğini tanıdı. Böylece Cezayir, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet hâline geldi.

Barbaros kaptan-ı derya olduktan sonra Akdeniz'de faaliyet gösteren bütün deniz akıncılarını kendisine bağlayarak donanmasını güçlendirdi. Ardından da denize açılarak bir süre önce elden çıkan Koron Kalesi ile birlikte Venediklilerin elinde bulunan Güney Ege'deki adaları fethetti. Barbaros'un bu başarıları üzerine İspanya, Portekiz, Venedik, Cenova ve Malta gibi Avrupa devletleri papanın çağrısıyla toplanarak bir Haçlı donanması kurdular. Andrea Doria komutasında Osmanlı sularına giren bu Haçlı donanmasını Barbaros Hayrettin Paşa, Yunanistan'ın batı kıyısındaki **Preveze** Limanı önlerinde karşıladı. Osmanlı donanması 28 Eylül 1538'de burada yapılan savaşta büyük bir zafer kazandı **(Resim 2.18).**

Resim 2.18: *Preveze Deniz Savaşı'nı anlatan temsilî bir resim (Ohannes Umed Behzad, 1866)*

Preveze Deniz Zaferi'nin ardından Osmanlı donanması ile başa çıkamayacağını anlayan Venedik barış istemek zorunda kaldı. Yapılan antlaşmayla Venedik, Mora ve Dalmaçya kıyılarını Osmanlı Devleti'ne bırakmayı ve savaş tazminatı ödemeyi kabul etti. Böylece Akdeniz'de üstünlük Osmanlı Devleti'ne geçti. Preveze Zaferi'ninin kazanıldığı **28 Eylül**, günümüzde **Türk Denizcilik** (Donanma) **Günü** olarak kutlanmaktadır.

c. Trablusgarp'ın Fethi (1551)

Venedik'in Doğu Akdeniz'de Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü kabul edip aradan çekilmesinden sonra denizlerdeki Osmanlı-Habsburg mücadelesi Akdeniz'in batısına doğru kaydı. Barbaros Hayrettin Paşa'nın 1546 yılında ölümüne kadar başarıyla yürüttüğü bu mücadeleyi Turgut Reis, Piyale Paşa ve Uluç Ali Paşa gibi yine onun yanında yetişmiş Türk denizcileri devam ettirdi. Bunlardan **Turgut Reis (Fotoğraf 2.8)**, 1551 yılında düzenlediği seferle Rodos'u fethettikten sonra Malta Adası'na yerleşen Saint Jean şövalyelerinin elindeki Trablusgarp'ı aldı. Ardından da Kanuni tarafından Trablusgarp beylerbeyliğine atandı.

Fotoğraf 2.8: *Turgut Reis'in büstü (İstanbul Deniz Müzesi)*

ç. Cerbe Deniz Savaşı (1560)

Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis, Kuzey Afrika kıyılarının güvenliğini sağlamak için Tunus açıklarındaki Cerbe Adası'nı almak istiyordu. Bu amaçla İspanyolların elinde bulunan adayı kuşattı. Ancak Haçlı donanmasının gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırarak İstanbul'dan yardım istedi. Durumu öğrenen Kaptan-ı Derya Piyale Paşa, donanmasının başında Cerbe önlerine gelerek Haçlıları bozguna uğrattı. 1560 yılında kazanılan bu zaferden sonra Cerbe Adası yeniden kuşatılarak fethedildi. Cerbe Deniz Zaferi'yle Osmanlı Devleti, Preveze'den sonra ikinci büyük zaferini kazanarak Kuzey Afrika'daki hâkimiyetini pekiştirdi. Ayrıca Akdeniz'de Haçlılara karşı Barbaros Dönemi'nde sağladığı üstünlüğün devam ettiğini göstermiş oldu.

d. Malta Kuşatması (1565)

Osmanlıların Akdeniz'de önlerine çıkan önemli engellerden biri de Saint Jean şövalyelerinin elinde bulunan Malta Adası'ydı. Kaptan-ı Derya Piyale Paşa, Avrupa devletlerinin askerî üs olarak kullandıkları bu adayı 1565 yılında kuşattı. Üç ay kadar süren kuşatma sırasında Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis şehit düştü. Bunun üzerine Piyale Paşa kış mevsiminin yaklaşmasını da dikkate alarak kuşatmayı kaldırdı.

e. Sakız Adası'nın Fethi (1566)

Malta'nın kuşatılması'nın ardından Kaptan-ı Derya Piyale Paşa ertesi yıl yeniden denizlere açıldı. Bu kez Osmanlı Devleti'ne karşı vergi yükümlülüğünü yerine getirmeyen Cenevizlilerin Ege Denizi'ndeki son kolonisi olan Sakız Adası'nı kuşattı. Ada, Cenevizlilerin teslim olması üzerine savaş yapılmadan fethedildi. Böylece Ege adalarının ve kıyıların güvenliğinin sağlanması yolunda önemli bir adım daha atılmış oldu.

f. Kıbrıs Adası'nın Fethi (1571)

Akdeniz'deki Osmanlı fetihleri Kanuni'den sonra tahta geçen oğlu II. Selim Dönemi'nde de sürdü. II. Selim, Doğu Akdeniz'in güvenliği için Venediklilerin elinde bulunan Kıbrıs'ın alınmasını gerekli görüyordu. O günlerde Venedikliler bir yandan Kıbrıs Adası için Osmanlı Devleti'ne vergi öderken diğer yandan Müslüman tüccarların gemilerine saldıran Haçlı korsanlarını koruyorlardı. Bunun üzerine 1570 yılında harekete geçen **Lala Mustafa Paşa** yaklaşık bir yıl süren kuşatmanın ardından Kıbrıs'ı fethetti. Böylece Doğu Akdeniz'deki Osmanlı hâkimiyeti kesinleşti.

Kıbrıs'ın fethi Osmanlı Devleti'ne hangi faydaları sağlamış olabilir?

g. İnebahtı Deniz Savaşı (1571)

Kıbrıs'ın fethedilmesini tepkiyle karşılayan Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ne ağır bir darbe indirmek için harekete geçtiler. Bu amaçla Don Juan komutasında bir donanma hazırlayarak Doğu Akdeniz'e gönderdiler. Haçlı donanması Müezzinzade Ali Paşa komutasındaki Osmanlı donanması ile 1571 yılında **İnebahtı Körfezi** önlerinde karşılaştı.

İnebahtı Savaşı, Osmanlı Devleti'nin denizlerde uğradığı ilk büyük yenilgi oldu. Ancak Osmanlı Devleti bu yenilginin etkisinden çabuk kurtuldu. Bu durum, büyük devlet adamı Sadrazam **Sokollu Mehmet Paşa**'nın o günlerde İstanbul'da bulunan Venedik elçisine söylediği şu sözlerden de anlaşılmaktadır:

"İnebahtı'da uğradığımız bozgundan sonra gücümüzün ne derece olduğunu gel de gör! Fakat şunu bil ki sizin kaybınız ile bizimki arasında büyük bir fark vardır. Biz Kıbrıs Krallığı'nı almakla sizin bir kolunuzu kestik. Siz donanmamızı yok ederek yalnızca sakalımızı tıraş etmiş oldunuz. Kesilen kol asla yerine gelmez ancak tıraş edilen sakal eskisinden daha gür çıkar."(1)

Sokollu bu sözlerinin ardından beş ay gibi kısa bir sürede eskisinden daha güçlü bir donanma oluşturdu. Ardından da kaptan-ı deryalığa getirilen Kılıç Ali Paşa, 320 kadırgası ile yeniden Akdeniz'e açıldı.

(1) Alphonse de Lamartine (Alfons dö Lamartin), Türkiye Tarihi, C I, s. 514 (Düzenlenmiştir.).

ğ. Fas'ın Osmanlı Himayesine Girmesi (1576)

Osmanlı Devleti 1574 yılında İspanyolların elinde bulunan Tunus'u ele geçirerek Kuzey Afrika kıyılarındaki topraklarını birleştirdi. 1576'da da Portekizlilerin istilasından kurtardığı Fas'ı himayesi altına alarak kendisine bağladı. Böylece Akdeniz'in güney kıyılarında Osmanlı hâkimiyeti tamamlanırken devletin sınırları batıda Atlas Okyanusu'na dayandı.

h. Hint Okyanusu'nda Üstünlük Mücadelesi

15. yüzyılın sonlarına kadar Doğu-Batı ticareti İpek ve Baharat yolları üzerinden yapılıyordu. Ancak Portekizli denizci Vasco de Gama'nın Afrika'nın güneyinden dolaşarak Hindistan'a ulaşmasıyla durum değişti. Bu keşiften sonra Portekizliler sömürgecilik faaliyetlerine başlayarak Hindistan'da koloniler kurdular. Ayrıca Basra Körfezi ve Kızıldeniz gibi önemli su yollarının girişlerini kontrol altında tutmaya başladılar. Bunun üzerine Hindistan'da hüküm süren Gücerat sultanı ve Baharat Yolu'nu kullanan tüccarlar önce Memluklulardan daha sonra da Osmanlılardan yardım istediler.

Kanuni Dönemi'nde Osmanlılar hem Hindistan'daki Müslümanlara yardım etmek hem de Baharat Yolu'nun güvenliğini sağlamak için harekete geçtiler. Bu amaçla, Müslüman tüccarların gemilerini batıran ve hacca giden savunmasız insanlara saldıran Hint Okyanusu'ndaki Portekizliler üzerine dört sefer düzenlediler. Ancak 1538'de başlayan ve 1553 yılına kadar devam eden bu seferlerden istedikleri sonuçları elde edemediler.

Osmanlı Devleti'nin Hint Deniz Seferlerinde uğradığı başarısızlığın başlıca sebebi, Kızıldeniz'de hazırlanan Osmanlı donanmasının okyanus şartları karşısında yetersiz kalmasıydı. Buna bir de Osmanlı denizcilerinin Hint Okyanusu'nu iyi tanımaması eklenince güçlü Portekiz donanmasını buradan uzaklaştırmak mümkün olamadı. Diğer yandan seferlere gereken önemin verilmemesi ve Gücerat sultanlarının gerekli yardımları yapmamaları da bu mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açtı. Bununla birlikte Osmanlılar, Hint Deniz Seferleri sırasında Somali kıyıları ile Sudan, Etiyopya ve Yemen'i topraklarına katarak sınırlarını genişlettiler **(Harita 2.5)**.

Harita 2.5: *16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti*

Osmanlı Devleti'nin Hint Okyanusu'ndaki nüfuzunu arttırma çabaları Kanuni'den sonra da devam etti. II. Selim, Endonezya'da hüküm süren Açe Sultanlığı'nın isteği üzerine Kızıldeniz'deki donanmayı askerî yardım malzemeleri ile birlikte Sumatra'ya gönderdi. Ancak bu girişim Portekizlilerin Hint Okyanusu'ndaki egemenliğini sona erdirmeye yetmedi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Portekiz'e üstünlük sağlayabilmesi için okyanus şartlarına uygun, güçlü bir donanmaya ihtiyacı vardı. Bu nedenle Veziriazam **Sokollu Mehmet Paşa** Mısır'ın **Süveyş** bölgesinde bir kanal açıp Kızıldeniz'i Akdeniz'e bağlamak istedi. Böylece Akdeniz'deki asıl Osmanlı donanmasını Kızıldeniz yoluyla Hint Okyanusu'na geçirerek hem Baharat Yolu ticaretini yeniden canlandırmayı hem de Hint Müslümanlarına yardım etmeyi düşündü. Ancak o günün şartlarında bu projeyi gerçekleştirmek mümkün olamadı.

Sokollu Mehmet Paşa'nın geliştirdiği bir başka proje ile Osmanlı Devleti, **Don** ve **Volga nehirleri**ni bir kanalla birleştirerek donanmayı Karadeniz'den Hazar Denizi'ne geçirmeyi amaçlamıştı. Böylece Rusya'nın güneye doğru ilerleyişi durdurularak Kırım'ın güvenliği sağlanacak ve İpek Yolu ticareti canlandırılacaktı. Ayrıca İran'ı kuzeyden baskı altında tutmak ve Orta Asya'daki Türk hanlıklarıyla bağlantı kurmak mümkün olabilecekti. Projeye başlanmış ancak Rusların saldırıları ve soğuk hava şartları nedeniyle kanal tamamlanamamıştı.

Osmanlı Devleti 16. yüzyılda **Süveyş** ve **Don-Volga** kanalları dışında **İznik** ve **Sapanca gölleri**yle **Sakarya Nehri**'ni birbirine bağlayarak Marmara Denizi'nden Karadeniz'e geçmeyi de planlamıştı. Söz konusu projenin amacı, Akdeniz kıyılarındaki tersaneleri, daha güvenli olan Sapanca Gölü'ne taşımak ve gemi yapımı için gerekli keresteye en kısa yoldan ulaşmaktı. Ancak diğerleri gibi bu kanal projesi de gerçekleştirilemedi.

Kanal projeleri gerçekleştirilebilseydi bunun Osmanlı Devleti açısından sonuçları neler olabilirdi?

6. KAPİTÜLASYONLAR

Osmanlı Devleti'nde padişaha dostluk ve sadakat vaadiyle müracaat eden yabancı bir devlete **ahitname** yoluyla kapitülasyon denilen imtiyazlar bahşedilirdi. Ahitnameler onu veren padişah yaşadığı sürece geçerliliğini korur, daha sonra gelen padişahın yenilemesi hâlinde de devam ederdi. Sultan bir ahitname verirken ilgili devletten sağlanabilecek siyasi ve ekonomik çıkarları göz önünde bulundururdu. Tek taraflı bir imtiyaz olarak bağışlanan ahitnamelerden karşılıklı menfaatler beklenir, bunların gerçekleşmemesi hâlinde padişah ahitnameyi yürürlükten kaldırabilirdi.

Osmanlı padişahları ilk ayrıcalıkları Kuruluş Dönemi'nde Ragüza, Venedik ve Cenova gibi ticarette ileri giden şehir devletlerine vermişlerdi. Fatih, İstanbul'un fethedilmesinden sonra, Bizans'ın daha önce Avrupalı tüccarlara tanımış olduğu ayrıcalıkları büyük ölçüde korumuş, 1479'da Venediklilerle yaptığı antlaşmayla da bunlara yenilerini eklemişti. II. Bayezid Dönemi'nde Venedik ve Fransa'ya tanınan benzer nitelikteki ayrıcalıklarla İstanbul'da faaliyet gösteren yabancı tüccarların etkinlik alanları genişletildi. Yavuz ise daha önce Memlukluların Doğu Akdeniz'de Venediklilere tanıdığı ayrıcalıkları yenileyerek bu uygulamayı devam ettirdi.

Kapitülasyonların Osmanlı topraklarındaki yabancıların hak ve yükümlülüklerini belirleyen sistemli bir yapıya kavuşması **Kanuni Dönemi**'nde gerçekleşti. Kanuni'nin Fransa Kralı **Fransuva**'yı Şarlken'in elinden kurtarmasıyla başlayan Türk-Fransız yakınlaşması 18 Şubat 1536 tarihli antlaşmayla yeni bir boyut kazandı. Damat İbrahim Paşa ile Fransuva'nın elçisi Jean de La Forest (Jan dö la Forest) arasında yapılan bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Fransa'ya adli ve ticari ayrıcalıklar tanıdı. Kapitülasyonlar adıyla tarihe geçen bu ayrıcalıklara göre, Fransız bayrağı taşıyan bütün gemiler Osmanlı limanlarında serbestçe ticaret yapabilecekti. Ayrıca Osmanlı sınırları içinde yaşayan Katoliklere ibadet özgürlüğü tanınacak ve Fransa vatandaşlarının kendi aralarındaki davalara Fransız hâkimler bakacaktı. Aynı haklardan Fransa'ya gidecek olan Osmanlı vatandaşları da yararlanacaktı. Antlaşmayı imzalayan hükümdarların sağlığı süresince geçerli olmak üzere verilen bu kapitülasyonlar 1569'da ve daha sonraki yıllarda yenilenerek devam etti.

Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya kapitülasyonlar vermesinin o günün koşullarında geçerli nedenleri vardı. Bunlardan birincisi, Portekizlilerin 1498'de Ümit Burnu yolunu keşfiyle birlikte Akdeniz limanlarının eski önemini ve canlılığını kaybetmesiydi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Fransız tüccarlara ayrıcalıklar vererek onları Akdeniz'e çekmek ve böylece Baharat Yolu ticaretini yeniden canlandırmak istemişti.

Kapitülasyonların tanınmasında Osmanlı Devleti'nin toplumun temel tüketim mallarına olan ihtiyacını karşılama kaygısı da etkili oldu. Piyasalara uygun fiyatla ve yeterli miktarda mal sunulmasına büyük önem veren Osmanlı yöneticileri çıkabilecek bir kıtlığı önlemek için yabancı tüccarları daha fazla mal getirmeleri yönünde teşvik ediyorlardı.

Fransa'ya kapitülasyonlar tanınmasının ekonomik nedenlerinin yanı sıra siyasi nedenleri de vardı. Osmanlı devlet adamları bazı ayrıcalıklar vererek Fransa'yı Avrupa'da kurulacak olan Haçlı ittifaklarından koparmayı amaçlıyorlardı.

Başlangıçta ticari ve hukuki ihtiyaçlar nedeniyle ortaya çıkan kapitülasyonlar zamanla siyasi ve askerî ilişkiler üzerinde de etkili oldu. Bu nedenle Kanuni Dönemi'nde Osmanlılar, Habsburgların saldırıları karşısında yardım isteyen Fransızları yalnız bırakmadılar. Aynı şekilde Fransa da elde ettiği ayrıcalıkları kaybetmemek için diğer Avrupa devletleri karşısında uzunca bir süre Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Böylece askerî yardımlar ve kapitülasyonlar yoluyla 16. yüzyılda kurulan Osmanlı-Fransız dostluğu 18. yüzyıl sonlarına kadar önemli bir sorun yaşanmadan devam etti.

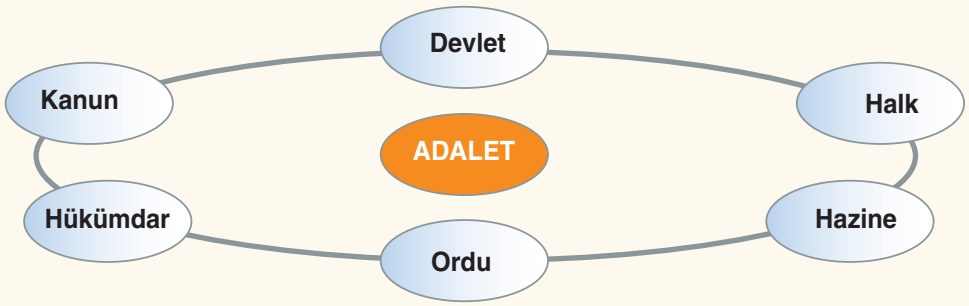
Osmanlı Devleti, Avrupa ülkelerine tanıdığı kapitülasyonlardan beklediği faydaları elde etmiş olabilir mi? Neden?

F. OSMANLI DEVLETİ'NDE HUKUK, BİLİM, TEKNOLOJİ VE SANAT ALANINDAKİ GELİŞMELER

- ***Hukuk kurallarının yazılı hâle getirilmesine neden ihtiyaç duyulmuş olabilir?***
- ***Piri Reis'in 1513'te çizdiği dünya haritası ile ilgili bir araştırma yapınız.***
- ***Siyasi, ekonomik ve askerî güç ile bilim, kültür ve sanat faaliyetleri arasında bir ilişki var mıdır? Neden?***

1. HUKUK ALANINDAKİ GELİŞMELER

Osmanlı Devleti, İslam dininin esasları ve Türk devlet geleneğinin gereği olarak adalete büyük önem vermiştir. Çünkü Osmanlı yönetim anlayışına göre adalet devletin temelidir ve devletin ayakta kalabilmesi için adaletin mutlaka sağlanması gerekmektedir. Aynı anlayışla hareket eden Osmanlı padişahları, halkı Allah'ın kendilerine emaneti olarak görmüş ve devletin bu emanete hizmet amacıyla kurulduğunu düşünmüşlerdi. Onlara göre, yönetim adalete dayanırsa halk huzurlu ve mutlu olur, ülkede üretim ve bolluk meydana gelirdi. Bunun sonucunda da halk zenginleşir ve devlete vergi öderdi. Vergiler ise hükümdarın güçlü ordular oluşturmasını, dünyaya hükmetmesini ve halka hizmet etmesini sağlardı. Osmanlı padişahları hakkaniyet çemberi denilen bu süreci gerçekleştirme iddiasında olan kişilerdi ***(Tablo 2.4)***. Böyle olduğu için de devletlerinin kıyamete kadar yaşayacağına inanır ve onu **devletiebedmüddet** olarak tanımlarlardı.

Tablo 2.4: *Osmanlı Devleti'nde hâkim olan adalete dayalı yönetim anlayışını gösteren hakkaniyet çemberi*

Hakkaniyet çemberi adı verilen yukarıdaki şemaya bakarak Osmanlı Devleti için adaletin önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Osmanlı padişahları divanda halkın şikâyetlerini dinler, teftişler yoluyla zulüm ve haksızlıkları tespit ettirirlerdi. Ayrıca **kanunnameler** ve **adaletnameler** hazırlatarak ülkede adaleti tesis etmeye önem verirlerdi. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında her bölgenin şartlarına uygun olarak sancak kanunları hazırlanır ve tahrir defterine kaydedilirdi. Bu kanunların ortak esasları ise padişahlar tarafından genel hükümler hâlinde bir araya getirilir ve kanunnameler adıyla ilan edilirdi.

İlk Osmanlı kanunnamesi, Kanunname-i Ali Osman adıyla Fatih Sultan Mehmet tarafından hazırlandı. Böylece şeri ve örfi kanunlardan meydana gelen Osmanlı hukuku, sistemli bir şekilde ilk defa yazılı hâle getirilerek resmîleştirilmiş oldu. II. Bayezit, Yavuz ve Kanuni de mevcut kanunlardaki hukuk ilkelerini çıkardıkları kanunnamelerde topladılar. Böylece ülkede yazılı hukuk anlayışını yerleştirerek adaletin uygulanmasında birliği sağlamaya çalıştılar.

Osmanlı padişahları ülkede adaletin sağlanabilmesi için merkezî otoriteyi güçlü tutmaya önem vermişlerdir. Bu nedenle diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi ülke topraklarını hanedan üyeleri arasında paylaştırmamışlar, "Ülke, padişah ve oğullarınındır." anlayışını hâkim kılmışlardır. Bu anlayış 15. yüzyılda da devam etmiştir. Fatih Kanunnamesi'nde, tahta çıkan padişaha, merkezî otoritenin tek elde toplanmasını sağlamak adına diğer şehzadeleri öldürme yetkisi verilmiştir.

Fatih'ten sonra Osmanlı hukuk sistemindeki en köklü düzenlemeler Kanuni tarafından yapıldı. Bu dönemde çok çeşitli alanlarda kanunnameler çıkarılarak kanun düzenlemeleri sistemli bir hâle getirildi. Kanuni Kanunnamesi'nde Divan-ı Hümayunun işleyişi yeniden düzenlendi. Ayrıca eyaletlerdeki tımarlı sipahilerin hak ve sorumluluklarından, pazarların düzenine ve kılık kıyafet zorunluluklarına kadar çeşitli alanlarda düzenlemeler yapıldı.

Osmanlı hukuku örfi ve şeri olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Şeri hukuk kaynağını İslamiyet'in esaslarından alırdı. Örfi hukukun temeli ise İslamiyet'e uygun olmak şartıyla eski Türk geleneklerine ve fethedilen ülkelerin yürürlükteki kanunlarına dayanırdı. Örfi hukukun uygulanmasından sadrazam sorumluydu. Devletin bütün iş ve işlemlerinin şeri hukuka uygunluğu ise şeyhülislam tarafından denetlenirdi. Padişah şeri hukuk ile ilgili yargılama yetkisini kazaskere bırakmıştı. Adalet işlerinin başında bulunan kazasker bu yetkisini kadılar aracılığıyla kullanırdı. Sancak ve kazalardaki mahkemelere gelen davalara bakan kadılar dinî ve örfi kanunlara göre yargılama yaparlardı. Mahkemeler halka açık olarak yapılır; verilen karara, padişah dâhil, kimse karışamazdı. Mahkeme kararlarını beğenmeyenler bir üst mahkeme olan Divan-ı Hümayuna başvurabilirlerdi.

Kadılar görevlerini yerine getirirken bulundukları yerin idari görevlilerinden yardım isteyebilirlerdi. Ayrıca kâtipler ve bilirkişiler mahkemelerde kadılara yardımcı olurlardı. Kazadan daha küçük yerleşim merkezlerinde davalar kadı adına görev yapan naipler tarafından görülürdü. Vakıfların denetlenmesi ve vergilerin düzenli bir şekilde toplanıp hazineye aktarılması işi de kadıların görevleri arasındaydı. Kadılar ölen bir kimsenin mallarını mirasçılarına paylaştırır, günümüzdeki noterler gibi vekâletname düzenler, sözleşmelere ve alım satım işlerine nezaret ederlerdi.

Osmanlı Hukuku

Osmanlı Devleti'nde şeri ve örfi hukukun birbirleriyle çatışma veya rekabet içinde değil, şeri hukukun üstünlüğü gözetildiği müddetçe belli bir uyum içinde bulundukları söylenebilir. Her şeyden önce örfi hukuk, şeri hukukun birtakım hükümlerini ortadan kaldırmak veya değiştirmek iddiasıyla ortaya çıkmış değildir. Osmanlı hukuk sisteminde örfi hukukun rolü, şeri hukukun tanıdığı yetki dâhilinde bu hukukun düzenlememiş olduğu alanlarda hüküm koymaktır. Bu nedenle Osmanlı hükümdarları, şeri hukukun ayrıntılı olarak düzenlemede bulunmuş olduğu alanlarda kanun koymamaya, diğer alanlarda kanunlar yaparken de şeri hukukun ilkelerine ters düşmemeye dikkat etmişlerdir. Esasen Osmanlı Devleti'nde her iki hukukun aynı yargı makamı tarafından uygulanması, yani örfi hukuk için ayrı mahkemeler kurulmayıp şeriye mahkemelerince uygulanması, bu iki hukukun belli bir bütünlük dâhilinde yürütülmesini sağlamıştır. Şeri ve örfi hukukun bu bütünlüğü 16. yüzyıla ait kanunnameler ile ferman ve hükümlerde de görülmektedir. 17. yüzyıla ait teşkilat kanunlarında da şeri ve örfi hukuk birlikte dile getirilmektedir.

Bu devirlerde şeri ve örfi hukukun uygulama alanları kesin sınırlarla birbirinden ayrılmamıştır. Osmanlı hukuku içinde hemen her alanda şeri ve örfi hukuk esasları yan yana bulunur. Ancak her iki hukukun belirli alanlarda yoğunluk kazandıkları da açıktır. Şahıs, aile,miras, eşya, borçlar ve ticaret hukuku gibi özel hukuk alanlarında şeri hukuk esasları hâkim olmuştur. Devlet teşkilatı, idare, ceza ve vergi hukuku gibi kamu hukuku alanlarında ise şeri ve örfi hukukun yan yana bulunması söz konusudur.

Aydın Yetkin, Osmanlı Devleti'nde Hukuk Devletinin Gelişim Süreci, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S 24, s. 387-388 (Düzenlenmiştir.).

Yukarıdaki metne göre Osmanlı hukuk sisteminin temel prensipleri nelerdir?

2. BİLİM VE TEKNOLOJİ

Osmanlı Devleti'nde bilimsel çalışmalar Fatih'in tahta çıkışıyla birlikte hızlandı. Bilimle uğraşan ve bilginlerle felsefi tartışmalar yapan Fatih, döneminin en büyük bilim koruyucularından biriydi. İstanbul'u fethettikten sonra bu şehri dünyanın bilim ve kültür merkezi hâline getirmek isteyen Fatih, Müslüman ve Hristiyan bilginleri sarayında topladı. Onları bilim, felsefe ve din konularında serbestçe tartışmaya ve yazmaya teşvik etti. Doğu ve Batı dillerinde yazılmış kitapları tercüme ettirerek bu eserler üzerinde incelemelerde bulundu.

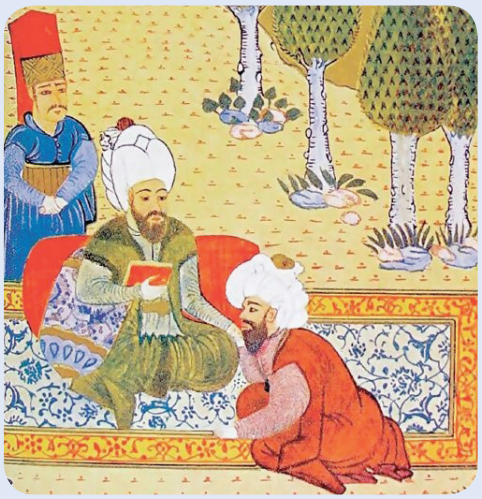
Fatih kendi adına yaptırdığı caminin çevresine sekiz derslikten oluşan Sahn-ı Seman Medresesini inşa ettirdi. Burada din bilimlerinden başka dil bilgisi, edebiyat, matematik, geometri ve astronomi dersleri okutuldu. Fatih zamanında matematik ve astronomi bilimlerinde önemli ilerlemeler sağlandı. Semerkant'ta Uluğ Bey ve Kadızade-i Rumi tarafından yetiştirilen ünlü matematik ve astronomi bilgini **Ali Kuşçu**, padişahın çağrısı üzerine İstanbul'a geldi.

Ali Kuşçu (1403-1474)

İstanbul'a gelen Ali Kuşçu, Fatih tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı **(Resim 2.19)** ve Ayasofya Medresesine müderris olarak atandı. Osmanlı medreselerinde matematik öğretimini başlatan Ali Kuşçu; Mirim Çelebi, Sarı Lütfü, Sinan Paşa gibi değerli bilim insanlarını yetiştirdi.

Ali Kuşçu'nun Fatih'e sunduğu Risaletü'l-Fethiye adlı eseri 19. yüzyılda, günümüzdeki İstanbul Teknik Üniversitesinin temelini oluşturan İstanbul Mühendishanesinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu eserde, gök cisimlerinin Dünya'ya olan uzaklıkları verilmiştir. Bir de dünya haritasının bulunduğu eserde yerkürenin eksen eğikliği 23° 30' 17'' olarak tespit edilmiştir. Ali Kuşçu, Ay'ın haritasını çıkaran ilk bilim insanı olarak tarihe geçmiştir. Bu nedenle NASA (Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Araştırmaları Merkezi) tarafından Ay'daki bir bölgeye onun adı verilmiştir.

http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bilgipaket/biliminsanlari/caginiasanlar/S-282-42.pdf (Düzenlenmiştir.) 12.01.2015

Resim 2.19: *Ali Kuşçu'yu Fatih'in huzurunda gösteren bir minyatür (Taşköprülüzade Ahmet, Tercüme-i Şakaiku'n Numaniye)*

16. yüzyılda en büyük atılımı yapan bilim dalı coğrafya oldu. Osmanlılarda ilk özgün coğrafya eserleri de yine bu dönemde yazıldı. Ünlü Türk denizcisi **Piri Reis**, "Kitab-ı Bahriye" adlı eserinde Akdeniz kıyılarını, adaları, limanları ve tehlikeli kayalıkları anlattı. Piri Reis, çizdiği dünya haritasıyla da tarihe geçti **(Resim 2.20)**.

Deniz coğrafyası alanında eserler veren bir diğer araştırmacı Seydi Ali Reis'tir. Osmanlı amirali olarak Hint Deniz Seferlerine katılan **Seydi Ali Reis,** bu seferler sırasında gördüğü yerleri "Mir'atü'l-Memalik" (Memleketlerin Aynası) adlı eserinde anlatmıştır. Ayrıca coğrafya ve deniz astronomisine ilişkin "Muhit" adlı başka bir eseri daha bulunmaktadır. Bu yüzyılın ünlü coğrafyacıları arasında **Matrakçı Nasuh**'u da saymak gerekir. Aynı zamanda ressam olan Matrakçı Nasuh kent, köy, nehir, dağ, yol, köprü ve doğal bitki örtülerini minyatür resim tarzında çizdiği haritalarında göstermiştir. Ayrıca matematik, astronomi, geometri ve tarih alanlarında da eserler vermiştir.

16. yüzyılda İstanbul'da Kanuni tarafından Osmanlı eğitim kurumlarının en büyüğü olan Süleymaniye Medreseleri açıldı. Bu medreselerde matematik ve tıp öğretimi yapan bağımsız birimler vardı. Aynı yüzyılın sonlarına doğru, 1578 yılında, yine İstanbul'da **Takiyüddin Mehmet** adında bir matematikçi ilk Osmanlı rasathanesini **(Resim 2.21)** kurdu.

Resim 2.20: *Piri Reis'in temsilî resmi ve çizdiği dünya haritası*

Resim 2.21: *Takiyüddin'in rasathanesini gösteren bir minyatür (Alaaddin Mansur Şirazi, Şehinşehname, 1574)*

Takiyüddin, rasathanesi için bir yandan klasik gözlem araçlarını temin ederken diğer yandan zengin bir kütüphane kurmak üzere kitaplar topladı. Rasathanesinde klasik İslam rasathanelerinde kullanılan aletlerin yanı sıra kendi icat ettiği aletleri de kullanan Takiyüddin mekanik saatten bir gözlem aracı olarak yararlandı. Batılı meslektaşlarının kullandıkları saatlere göre daha gelişmiş olan bu saatin en önemli özelliği dakika ve saniyeyi verebilmesiydi.

Takiyüddin'in rasathanesi, aynı yıllarda Danimarka'nın Hven (Hiven) Adası'nda gözlemlerini sürdüren ünlü astronom **Tycho Brahe**'nin (Tiyko Brahe) Uranienborg (Uranyenborg) Rasathanesiyle kıyaslanabilecek durumdaydı. Benzer kaynaklardan yararlanmaları nedeniyle bu iki astronomun kullandıkları aletler de birbirine çok benziyordu. Her iki astronom da ilk defa mekanik saati astronomi gözlemlerinde kullanmışlardı. Ancak Takiyüddin'in gözlemlerinde kullandığı saat Brahe'ninkine göre daha dakik idi. Aletlerin sayısı bakımından ise Brahe'nin rasathanesi daha zengindi. Brahe, uzun gözlemleri sonucunda 777 adet yıldızın yerlerini belirlemiş ve ileride Kepler'in elips yörüngelerini tespit ederken kullanacağı hesaplamaları yapmıştı. Takiyüddin ise yedi sene kadar gözlem yapabilmiş ancak çalışmalarını tamamlayıp sonuçlarını alma imkânı bulamamıştır. Çünkü rasathane karşıtı çevreler, o günlerde başlayan veba salgınının rasathanedeki gözlemler yüzünden çıktığı söylentisini yaymışlar ve buna padişahı da inandırarak 1580 yılında rasathaneyi yıktırmışlardır.

Trigonometri alanında çalışan Takiyüddin sinüs, kosinüs, tanjant ve kotanjantı tanımlamış, bunların ispatlarını vermiş ve cetvellerini hazırlamıştır. Takiyüddin, yerin ekliptik ekseni ile Ekvator arasındaki 23° 27' lık açıyı, 1 dakika 40 saniye farkla 23° 28' 40" şeklinde bularak bu değeri o güne kadar gerçeğe en yakın hesaplayan bilim insanı olmuştur. Üç gözlem noktası yöntemi uygulayarak Güneş parametrelerini hesaplayan Takiyüddin, Tycho Brahe ve Kopernik ile birlikte dünyada bu yöntemi kullanan üçüncü kişi olmuştur. Benzer sonuçlara ulaşmalarına rağmen, bu konuda Takiyüddin'in yaptığı hesaplamalar 16. yüzyıldaki en doğru hesaplamalar olarak tarihe geçmiştir.

Takiyüddin Mehmet, matematik ve astronominin yanı sıra diğer bilim dallarında da önemli çalışmalar yapmıştır. Onun otomatik makineler konusundaki eseri Osmanlılarda bu konuda yazılan ilk ve tek eser olarak bilinmektedir.

Takiyüddin Mehmet'in Türk ve dünya bilim tarihindeki yeri ile ilgili olarak hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

15 ve 16. yüzyıllarda tıp alanında da önemli çalışmalar yapıldı. Amasya Darü'ş-şifası Başhekimi **Sabuncuoğlu Şerafettin** "Cerrahname" adlı eserinde hastalıkların tedavi yöntemleri ve ilaçlar hakkında bilgiler verdi. Fatih zamanında tıp bilimine katkıda bulunan diğer önemli hekimler ise **Altuncuzade** ve **Akşemsettin** oldu.

Sabuncuoğlu Şerafettin (1385-1470)

Amasya'da doğan Sabuncuoğlu Şerafettin, Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) Dönemi'nin ünlü cerrahlarından biridir. Sabuncuoğlu Şerafettin, cerrahlık ile ilgili çalışmalarının yer aldığı "Cerrahname" adlı eserinde, yaptığı ameliyatları resimlerle anlatmıştır **(Resim 2.22)**. Ayrıca diş tedavi yöntemleri hakkında bilgiler vermiş, dişçilik aletlerinin nasıl kullanılacağını tarif etmiştir. Tıpta deneye önem veren bir hekim olan Sabuncuoğlu Şerafettin, hayvanlar üzerinde yaptığı deneylerle tıp biliminin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Sabuncuoğlu, deneylerini "Mücerrebname" (Deney Kitabı) adlı eserinde anlatmıştır. Ünlü hekim bu kitabında, yılan zehrine karşı panzehir olarak geliştirdiği bir ilacı kendisinde denediğini söylemektedir. Buna göre Sabuncuoğlu Şerafettin, önce yaptığı panzehiri içmiş, ardından da sol elinin orta parmağını çok zehirli bir yılana ısırtmıştır. Daha sonra yine bu ilaçtan yaptığı bir merhemi yaraya sürmüştür. Kendi ifadesine göre ne parmağı şişmiş ne de vücudunda bir zehirlenme belirtisi olmuştur.

Sabuncuoğlu, ilacından emin olmak için aynı deneyi yılana ısırttığı bir horoz üzerinde tekrarlamıştır. Anlattığına göre horoza, hazırladığı panzehiri içirmiş ve hayvanı gözetim altına almıştır. Isırılan yerde yeşilimsi bir yara oluştuğunu görünce horoza yeniden ilaç vermiştir. Ertesi gün bu yara kaybolmuş ve horoz tamamen iyileşmiştir. Eserlerini Türkçe olarak yazan Sabuncuoğlu Şerafettin tıp tarihine, deneysel farmakolojiye öncülük yapmış bir hekim olarak geçmiştir.

http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1267/14570.pdf (Düzenlenmiştir.) 13.01.2015

Resim 2.22: *Sabuncuoğlu Şerafettin'in "Cerrahname" adlı eserinde yer alan, hastalıkların tedavisine ilişkin resimlerden örnekler*

Fatih'in çabalarıyla başlayan Osmanlı bilim hayatındaki ilerleme 16. yüzyılda da devam etti. Bu yüzyılda ünlü matematikçi Ali Kuşçu'nun torunu Mirim Çelebi astronomi ve matematik alanındaki çalışmalarıyla tanındı. Ahi Çelebi ise böbrek taşlarının tedavisini anlatan eseriyle tıp alanında öne çıkan isim oldu. Sultan II. Bayezit, Edirne'de kendi adıyla anılan külliye içinde bir darü'ş-şifa yaptırdı. Edirne'de ayrıca bir cüzzam hastanesi vardı. Kanuni Dönemi'nde de İstanbul'da üç ayrı darü'ş-şifa hizmete girdi. Kanuni'nin annesi Hafsa Sultan tarafından Manisa'da yaptırılan darü'ş-şifada ise akıl hastaları tedavi ediliyordu.

15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde tarih bilimi de önemli gelişme göstermiştir. Özellikle Fatih Dönemi'yle birlikte Osmanlı tarih yazıcılığında yeni bir aşamaya geçilmiş, ilk kapsamlı dünya ve Osmanlı tarihi yazma denemeleri bu dönemde yapılmıştır. Aynı dönemde Fatih tarafından şehnamecilik müessesesi kurulmuş ve şehnameci adıyla bilinen tarihçiler önemli olayları, edebî ve övücü bir üslupla anlatmışlardır. Bu tür tarih yazıcılığının başlıca temsilcileri; Kemal Paşazade, İdris-i Bitlisi, Oruç Bey, Neşri, Gelibolulu Mustafa Ali, Selâniki, Peçevi ve Hoca Sadeddin Efendi'dir.

3. EDEBİYAT

Osmanlı Dönemi Türk edebiyatı gelişimini **divan**, **tasavvuf** ve **halk** edebiyatı olarak üç koldan devam ettirmiştir.

a. Divan Edebiyatı

Divan edebiyatının Anadolu'daki ilk örnekleri 13. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu edebiyat türünde eserler veren divan şairleri, Arap ve İran edebiyatından aldıkları nazım biçimlerini kendi duyuş ve düşünüşlerine göre kullanmışlardır. Şiirlerinde ilahi aşkın yanı sıra maddi aşkı ve dünya zevklerini işleyen bu şairler, eserlerini "divan" adı verilen kitaplarda toplamışlardır.

Divan edebiyatı 15. yüzyılda başta Fatih olmak üzere saray çevrelerinin desteği ve ilgisiyle yükselişe geçmiştir. 16. yüzyılda ise Arap ve Fars edebiyatlarını da geride bırakarak özellikle şiir alanında en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde Baki ve Fuzuli **(Resim 2.23)** divan şiirinin en güzel örneklerini vermişlerdir.

Resim 2.23: *Fuzuli'yi gösteren bir minyatür (Anonim)*

b. Tasavvuf Edebiyatı

Tekke edebiyatı da denilen tasavvuf edebiyatı Mevlevilik ve Bektaşilik tarikatlarının mensupları tarafından geliştirilmiştir. Konusunu dinî ve felsefi değerlerden alan bu edebiyatın 15. yüzyıldaki temsilcileri; Hacı Bayram Veli, Eşrefoğlu Rumi, Akşemseddin, Kemal Ümmi ve Kaygusuz Abdal'dır. 16. yüzyılda ise Şeyh İbrahim Gülşeni, Ümmi Sinan ve Pir Sultan Abdal tasavvuf edebiyatının önde gelen temsilcileri olmuşlardır. Pir Sultan Abdal tekke şairleri arasında şiirlerini sazla söyleyen ender kişilerdendir.

c. Halk Edebiyatı

Osmanlı Dönemi halk edebiyatı, eski Türk edebiyatının devamıdır. Destanlar, masallar, maniler, fıkralar, ağıtlar, halk hikâyeleri, türküler ve koşmalar bu edebiyatın başlıca türleridir. Halk edebiyatının en önemli temsilcileri ozan veya aşık denilen saz şairleridir. Sade bir Türkçe konuşan bu şairler halk arasında dolaşarak toplumun duygu ve düşüncelerini anlatan şiirlerini saz eşliğinde okumuşlardır. Bu şiirlerin günümüze ulaşan en eski örnekleri 16. yüzyıla aittir. Köroğlu, Hayali ve Öksüz bu yüzyılın önemli halk ozanlarıdır.

Osmanlı Dönemi Türk edebiyatının 15 ve 16. yüzyıllarda en parlak dönemini yaşamasının nedenleri neler olabilir?

4. GÜZEL SANATLAR

15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlılarda gelişen başlıca güzel sanatlar; minyatür, hat, tezhip, ciltçilik, ebru, kakmacılık ve çiniciliktir.

a. Minyatür Sanatı

Osmanlılarda el yazması eserlerin süslenmesinde kullanılan resimlere minyatür, bu resimleri yapanlara da nakkaş denirdi. Fatih, Topkapı Sarayı'nda bir nakkaşhane kurarak burada Seyyid Lokman ve Sinan Bey gibi sanatçılara ilk Osmanlı minyatürlerini yaptırdı. Bu çalışmalar sonucu II. Bayezit Dönemi'nde minyatürlü el yazması kitaplar çoğaldı. Minyatür sanatı, 16. yüzyılda doruğa ulaştı. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde saraydaki nakkaşhane ya da nigarhane denilen minyatür atölyesinde edebiyat ve tarih kitapları resimlenirken klasik Osmanlı minyatür üslubu da belirginleşti. Bu yüzyılda Matrakçı Nasuh, Nakkaş Nigari ve Nakkaş Osman gibi ünlü nakkaşlar yetişti.

Osmanlı Padişahları ve Sanat

Osmanlı Padişahları sanatla yakından ilgilenmiş ve sarayda ehlihiref adı verilen bir sanatçı topluluğu oluşturmuşlardı. Sarayın her türlü sanat ve zanaat işlerini gören ve devletten maaş alan bu sanatçı grubu 16. yüzyılda oldukça kalabalık bir kadroya sahipti.

I. Selim 1514'te Safevilerden Tebriz'i aldığı sırada Tebriz Nakkaşhanesi İslam dünyasının ünlü sanatçılarıyla doluydu. Padişah bu sanatçıların önde gelenlerini İstanbul'a gönderdi. Böylece sarayda eğitilmiş ve İstanbul'daki sanatçılar arasından seçilmiş Osmanlı nakkaşlarına Horasanlı, Tebrizli nakkaşlar da katılmış oldu. Değişik üsluplara sahip nakkaşların bu şekilde bir araya gelmesiyle de kendine özgü bir Osmanlı tarzı ortaya çıktı. Osmanlı saray nakkaşları üslup ve konu bakımından doğu nakkaşlarından farklıydılar. Doğunun masalsı dünyası, abartılı süslemeleri Osmanlı ressamının ilgisini çekmiyordu. Onlar doğaya veya seçtikleri konuya daha gerçekçi gözlerle bakıyorlardı. Bu dönem Osmanlı nakkaşları genellikle padişahların ve paşaların katıldıkları savaşları, misafir kabullerini, düğün ve sünnet şenliklerini; padişahların avlanma, cirit ve ok atmadaki hünerlerini, ordu alaylarını ve padişah portrelerini resimlemişlerdi. Bu tasvirlerde ciddi ve ağırbaşlı ortamın varlığı ile devletin gücü ve düzeni dikkat çekiyordu.

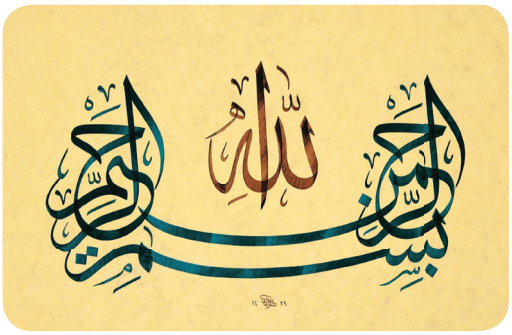
Osmanlı sarayının nakkaşhanesindeki çalışmalar padişahların koruyuculuğunda ve denetiminde devam etti. Bu sayede 16. yüzyılın ikinci yarısında özellikle de III.Murat Dönemi'nde Türk minyatür sanatı doruğa ulaşarak en verimli çağını yaşadı. İlk on iki Osmanlı padişahının yüz ve vücut şekillerinin, giysilerinin anlatıldığı ve içinde Sultan Orhan'dan III. Murat'a kadar olan sultan portrelerinin yer aldığı Şemailname bu dönemde hazırlandı. Nakkaş Osman'ın bu eseri çağdaşı ve sonraki Türk ressamlarına da model oluşturdu. Nakkaş Osman, Surname adlı ölümsüz eserinde ise III. Murat'ın oğlu Şehzade Mehmet'in sünnet düğünü şenliklerini resimledi.

Sevim Reşat, Osmanlı Dönemi'nde Sanat, İTÜ Mezunları Derneği Dergisi, 22 Ocak 2002 Tarihli Sayısı, s. 20 (Düzenlenmiştir.).

Osmanlı padişahlarının sanata önem vermelerinin nedenleri neler olabilir?

b. Hat Sanatı

Yazı veya çizgi anlamına gelen hat, güzel yazı yazma sanatıdır **(Fotoğraf 2.9)**. Hat sanatı ile uğraşanlara ise hattat adı verilir. Türk kültür hayatına İslamiyet'in kabulünden sonra girmiş olan hat sanatı asıl gelişimini Osmanlı Dönemi'nde göstermiştir. Osmanlı hattatları bu sanata güzellik ve olgunluk kazandırarak hattın halk arasında yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Hat sanatı, Fatih Dönemi'nde yaşayan ve Osmanlı hattatlarının piri olarak kabul edilen Amasyalı Şeyh Hamdullah ile zirveye çıkmıştır. 16. yüzyılın ünlü hattatı ise Ahmet Karahisari'dir. Karahisari'nin en önemli eseri, Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine yazmış olduğu ve hâlen Topkapı Müzesinde muhafaza edilen büyük ebattaki Kur'an-ı Kerim'dir.

Fotoğraf 2.9: *Bir hat örneği*

c. Çinicilik

Çinicilik, kil topraktan yapılan levhaların genellikle çiçek resimleriyle bezenip fırında pişirilmesi sanatıdır. Osmanlılar dinî ve askerî yapıları, sarayları, konakları ve türbeleri çinilerle süslediler. Osmanlı çini ustaları da eşsiz güzellikteki eserleriyle bütün dünyada haklı bir şöhrete sahip oldular. Osmanlı çiniciliğinin merkezi Kütahya ve İznik'ti. 16. yüzyılda sadece İznik'te 300 kadar çini imalathanesi vardı.

Osmanlı çinilerinde Türk mavisi, domates kırmızısı, mor, sarı ve yeşil en çok kullanılan renklerdir **(Fotoğraf 2.10)**. Bursa'daki Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'nin yanı sıra Topkapı Sarayı'nın ve İstanbul camilerinin çinileri Osmanlı çiniciliğinin en güzel örnekleridir.

Fotoğraf 2.10: *Osmanlı çinilerinden bir örnek*

ç. Tezhip Sanatı

Tezhip, İslam kültürüne özgü kitap süsleme sanatıdır. Tezhip sanatçılarına müzehhip denir. Osmanlı Dönemi'nde süsleme işi altın kullanılarak yapıldığı için tezhip genellikle çok değerli kitaplara uygulanırdı. Yavuz'un İran Seferi dönüşünde getirdiği sanatçılarla gelişen Osmanlı tezhip sanatı Kanuni Dönemi'nde her bakımdan zirveye çıkmış ve bu alanda çok güzel örnekler verilmiştir.

d. Ciltçilik

Deri anlamına gelen cilt, el yazması kitap sayfalarını bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu kapaktır. Bu kapakların yapımına ciltçilik, cilt ustalarına da mücellit denirdi. Osmanlılar Dönemi'nde diğer pek çok sanat dalında olduğu gibi cilt sanatında da zirveye ulaşılmıştır. Osmanlı Dönemi'nin ilk cilt örnekleri Fatih Sultan Mehmet zamanına aittir. 16. yüzyılda ise Osmanlı cilt sanatında muhteşem güzellikte eserler verilmiştir.

e. Kakmacılık

Ağaç, taş veya madenlerin oyularak bu oyuklara değerli taşlar ve metaller ile sedef, fildişi gibi malzemelerin yerleştirilmesi sanatına kakmacılık denir. Sedef kakmacılığı Osmanlılarda kullanılan en yaygın kakma biçimidir. Kakmacılık sanatı en fazla kitap kapakları, aynalar, silahlar ve ayakkabılar ile fincan zarflarının süslenmesinde, mimari eserlerde ve mobilyacılıkta uygulanmıştır **(Fotoğraf 2.11)**.

Fotoğraf 2.11: *Sedef kakma ile süslenmiş bir ayna*

f. Ebru Sanatı

Ebru, özel olarak hazırlanmış suyun yüzeyine boyaları serpiştirerek; oluşan deseni bir yüzeye aktarma sanatıdır. Tarihi tespit edilmiş en eski ebru örneği 1447 yılına ait olup Topkapı Sarayı'nda bulunmaktadır. Ebruzen denilen sanatçıların yaptığı ebrulu kâğıtlar genellikle cilt levhalarını süslemede ve devlet belgelerinde kullanılmıştır.

5. MİMARİ

Osmanlı Devleti'nde 15 ve 16. yüzyıllarda sınırların genişlemesine ve ekonomik refahın artmasına bağlı olarak çok sayıda mimari eser yapıldı. Klasik Dönem Osmanlı mimarisinde süs ve abartıdan çok sağlamlık ve sadelik esas alındı. Bu anlayış doğrultusunda başta İstanbul olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde camiler, medreseler, türbeler, kervansaraylar, hanlar, bedestenler, hisarlar, kaleler, su yolları, bentler, çeşmeler, köşkler, köprüler ve hamamlar inşa edildi. Mimaride bu dönem sanatçılarının en temel amacı, her yerden görülebilecek kadar yüksek ve heybetli yapılar inşa etmek oldu. Aynı zamanda yapıların aydınlık ve ferah mekânlardan oluşmasına önem verildi.

Kuruluş Devri'nde Bursa'da başlayan, Edirne'de gelişerek devam eden Osmanlı mimarisi İstanbul'un Fethi'nden sonra bu şehirde en parlak dönemini yaşadı. Fatih, İstanbul'da yaptırdığı Rumeli Hisarı, Çinili Köşk, Fatih Camii ve Topkapı Sarayı ile Osmanlı mimarisinde külliye ve sultan camileri geleneğini başlattı.

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gücünü yansıtan büyük boyutlu eserler yapıldı. Bu yüzyılda Osmanlı mimarisini zirveye taşıyan sanatçı ise **Mimar Sinan** oldu. Mimar Sinan'ın eserleri içinde en önemlileri, Şehzade ve Süleymaniye camileri ile klasik Osmanlı mimarisinin doruğunda yer alan Selimiye Camii'dir **(Fotoğraf 2.12)**. 1588'de ölen Mimar Sinan'ın sanat üslubu yetiştirdiği mimarlar tarafından bir sonraki yüzyılda devam ettirilmiştir.

Fotoğraf 2.12: *Selimiye Camii'nden bir görünüş*

Mimar Sinan hakkında araştırma yaparak bu büyük Türk sanatçısını anlatan kısa bir biyografi hazırlayınız.

6. OSMANLILARDA EĞLENCE, ŞENLİK VE OYUNLAR

Osmanlı Devleti'nde cülus törenleri, sultanların evlilik merasimleri, şehzadelerin doğumu ve kazanılan zaferler nedeniyle şenlikler yapılırdı. Ayrıca bayramlarda, yağmur dualarında, düğünlerde, sünnet ve nişan törenlerinde, Yörüklerin yaylaya çıkışında, hasat zamanlarında ve uzun kış gecelerinde çeşitli eğlenceler düzenlenirdi. Ramazan ayında teravih namazı sonrası kahvehaneler ve odalarda meddahlar, gölge oyuncuları, halk hikâyecileri, karagözcüler, orta oyuncuları ve müzisyenler hünerlerini sergilerlerdi.

Osmanlı Devleti'nin her bakımdan zirveye ulaştığı 16. asırda eğlence hayatı da çeşitlendi. Bu devirde İstanbul'da padişahların tahta geçişi ve kazanılan zaferler nedeniyle düzenlenen donanma şenlikleri **(Resim 2.24)** dillere destandı. Şenlikler öncesinde toplar atılır, tellallar bağırtılır, şehir baştan başa süslenir, yollara taklar dikilir, minareler arasına mahyalar asılırdı. Meydanlara eğlence çadırlarının kurulduğu donanma şenliklerinde havai fişekler atılır; akrobatlar, cambazlar, gölge oyuncuları ve kuklacılar gösteri yaparlardı. Esnafların, geçit törenleriyle ürettiklerini sergiledikleri donanma şenliklerinde geceleri fener alayları düzenlenir, büyük ziyafet sofraları açılır, askerlere ve muhtaçlara paralar dağıtılırdı.

Resim 2.24: *Osmanlı şenliklerini gösteren çeşitli minyatürler (Levni, Surnameyi Vehbi, 1720)*

Osmanlı Devleti'nde hacca gönderilen sürre alayı, Kadir Gecesi düzenlenen kadir alayı ile mevlit alayı ise dinî nitelikli şenlikler arasındaydı. Bu eğlenceler devlet yöneticileri ile halkı birbirine yaklaştırıcı bir rol oynarlardı. Bir başka şenlik türü ise bütün bir mahalle halkının katıldığı âmin alaylarıydı. Çocukların okula başlama töreninde düzenlenen bu alayın önünde Kur'an taşıyan bir hoca efendi, arkasında ise ata bindirilmiş süslü giysiler içerisinde öğrenci yer alırdı.

Osmanlı toplumunda günümüzde piknik adı verilen mesire zevki gelişmişti. Halkın dinlenip eğlendiği yerler olan mesirelikler özellikle tatil günlerinde dolup taşardı.

Yukarıdaki minyatürleri incelediğinizde minyatürlerde gördüğünüz kişilerin kimler olduğu ve neler yaptıkları konusunda neler söyleyebilirsiniz?

Osmanlı eğlence ve şenlik kültüründe oyunların ayrı bir yeri vardı. Harp oyunları sırasında gerçek askerler görev alır ve bunlar kendi aralarında savaşarak halkı eğlendirirlerdi. Türklerin binlerce yıllık sporu olan av aynı zamanda nişancılık eğitimi için iyi bir fırsat olarak görülürdü. Padişahlar da zaman zaman ava çıkarlardı. Ata binme ve cirit oyunu da Osmanlı toplumunda büyük ilgi görürdü. Tehlikeli olmasına rağmen cirit oyunlarına devlet adamları da katılırlardı.

Ata sporumuz olan güreş Osmanlılarda, Edirne'nin fethedilmesinden sonra **Kırkpınar** müsabakaları ile devam etmiştir. Osmanlılar güreş ve ata binmede olduğu gibi okçulukta da rakipsiz konumdaydılar. İstanbul'daki **Okmeydanı**, Osmanlı Türklerinin savaş oyunlarındaki yeteneklerini gösterdikleri yerlerden biriydi.

G. REFORM HAREKETLERİ

• *16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan Reform hakkında neler biliyorsunuz?*

1. REFORM'UN NEDENLERİ

Reform kelimesi, herhangi bir sistemi veya kurumu daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklikleri ifade etmek için kullanılır. Tarihsel anlamıyla ise Reform, Katolik Kilisesindeki bozulmalara tepki olarak 16. yüzyılda Almanya'da başlayan ve diğer Avrupa ülkelerine yayılan dinî alandaki yenilik hareketleridir.

Katolik Hristiyanların dinî lideri olan papa Roma'da oturuyordu. Orta Çağ boyunca papalar enterdi ve aforoz yetkilerine dayanarak kralların ve toplumun üzerinde güçlü bir otorite kurmuşlardı. Hristiyan halkın kiliseye bağlılığını kullanarak onlara endüljans denilen günah bağışlama kâğıdı satmış ve bu yolla büyük zenginliklere sahip olmuşlardı. Böylece Avrupa ülkelerinde halk fakirlik içinde yaşarken papalar ve papazlar lüks bir hayat sürüyorlardı.

Katolik Kilisesindeki bozulmaya karşı ilk tepkiler 15. yüzyıl başlarında geldi. İngiltere'de **Wyklif** (Viklif) adında bir profesör kilisenin uygulamalarını eleştirdi. Aynı şekilde Çek Papaz **Jan Hus** da din adamlarının sade bir yaşam sürmeleri gerektiğini söyleyerek papayı tanımadığını ilan etti. Bunun üzerine kilise tarafından sapkınlıkla suçlanan Hus ölüme mahkûm edildi. Ancak onun düşünceleri Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı.

16. yüzyılda Rönesans hareketinin gelişmesiyle birlikte kilisedeki bozulmalar daha açık şekilde gözler önüne serildi. Bu dönemde hümanistler İncil'i kendi millî dillerine çevirdiler. Böylece gerçek Hristiyanlık ile kilisenin uygulamaları arasında çelişkiler olduğunu görerek kiliseye karşı sert eleştirilerde bulundular. Bu kişiler matbaanın da yardımıyla düşüncelerini geniş halk kitlelerine yayarak onları gerçek Hristiyanlık konusunda bilgilendirmeye çalıştılar. Bunun sonucunda da Hristiyanlığı kaynağından öğrenen Avrupalılar Reform'un gerekliliğini daha yüksek sesle dillendirmeye başladılar.

2. REFORM'UN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ

Reform, siyasi parçalanmışlık içinde bulunan ve papalığın etkili olduğu Almanya'da başladı. Diğer Hristiyan ülkelere göre endüljans satışının daha yaygın olarak görüldüğü Almanya'da toprakların büyük bölümü kilisenin eline geçerken halk fakir düşmüştü. Bu nedenle hümanistlerin kiliseye yönelik eleştirileri en fazla Almanları etkiledi. Özellikle Erasmus, "Deliliğe Övgü" ve "Hristiyan Şövalyesinin El Kitabı" adlı eserleriyle Alman halkını Reform'a hazırlayan kişi oldu. **Erasmus** bu eserlerinde gerçek Hristiyanlığın papaların sözlerinde değil, İncil'de aranması gerektiğini söyledi. Ayrıca Allah ile insanlar arasında aracılık yapmaya kimsenin hakkı olmadığını savundu.

Almanya'da Erasmus'un görüşlerinden etkilenen kişilerden biri de **Martin Luther** (Luter) idi. Hristiyan bir din adamı olan Luther 1510 yılında gittiği Roma'da papanın gösterişli saray yaşantısını gördükten sonra kilise uygulamalarını şiddetle eleştirmeye başladı. En çok da endüljans konusu üzerinde durdu. Luther, Allah ile kul arasına kimsenin giremeyeceğini, günahları bağışlama yetkisinin yalnızca Allah'a ait olduğunu ve endüljansın hiçbir geçerliliğinin olmadığını söyledi. Ayrıca din adamlarının cennetten yer satarak suç işlediklerini ve ölümden sonraki hayatta kurtuluşa erişebilmek için imanın yeterli olacağını vurguladı. Luther 1517 yılında da düşüncelerini 95 maddelik bir bildiri hâline getirerek Wittenberg Kilisesi'nin duvarına astı **(Resim 2.25)**. Bunu öğrenen papa, Luther'in kendisinden özür dilemesini ve sözlerini geri almasını istedi. İsteği kabul edilmeyince de ona aforoz cezası verdi.

Resim 2.25: *Luther'i, bildirisini kilise duvarına asarken gösteren bir gravür (Gustav Freytag-Gustav Fritag, 1897)*

Luther 1520 yılında papanın kendisi hakkında çıkardığı aforoz belgesini halkın gözü önünde yakarak Katolik Kilisesi ile bağlarını kopardı. Bunun üzerine papa, Alman İmparatoru Şarlken'den Luther'i tutuklamasını istedi. Ancak sayıları giderek artan Luther taraftarlarının ve onları destekleyen Alman prenslerinin tepkisinden çekinen Şarlken bu emri yerine getirmeye cesaret edemedi. Bu sırada Luther'in tehlikede olduğunu gören Saksonya Prensi Fredrich (Fredrik) onu şatosunda koruma altına aldı. Luther burada kaldığı süre içinde İncil'i Almancaya çevirdi.

Luther'in düşünceleri matbaanın da etkisiyle hızla yayılınca Almanya'da kiliseye karşı büyük bir ayaklanma çıktı. Alman prensleri bu toplumsal kargaşa ortamından güçlenerek çıktılar. Luther'in düşüncelerini ileri sürerek toprakları üzerindeki kilise mallarına el koydular. Bunun üzerine Şarlken 1529'da İmparatorluk Meclisini toplayarak Luther'in düşüncelerinin Almanya'da o güne kadar yayıldığı yerlerin dışına yayılmasını yasakladı. Luther'i destekleyen prensler ise bu kararı protesto ederek yasağa uymayacaklarını açıkladılar. Böylece Protestan adını alan Luthercilerle Katolikleri temsil eden Şarlken arasında mezhep savaşları başladı. 1555 yılına kadar devam eden bu mücadelelerin sonunda taraflar arasında **Augsburg** (Ogsburg) Antlaşması imzalandı. Antlaşmayla Şarlken, **Protestanlık** mezhebinin varlığını resmen kabul etti. Ayrıca Almanya'daki prenslere istedikleri mezhebi seçebilme ve bunu yönetimleri altındaki halka kabul ettirme hakkını tanıdı.

Almanya'da başlayan Reform 16. yüzyılın ortalarına doğru diğer Avrupa ülkelerine de yayıldı. Bu ülkelerden Fransa'da Reform'un öncülüğünü **Kalven (Resim 2.26)** yaptı. Fransa'da kral ile Kalvenistler arasındaki mezhep savaşlarının ardından Fransa Kralı 1598'de yayımladığı Nantes Fermanı ile **Kalvenizm**i resmen tanımak zorunda kaldı. Kalvenizm, Fransa'nın yanı sıra Hollanda'da ve **Presbiteryenizm** adıyla İskoçya'da da yayıldı.

İngiltere'de Reform'un öncülüğünü diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak bizzat kralın kendisi yaptı. İngiliz Kralı VIII. Henri, papa ile anlaşmazlığa düşünce Katolik Kilisesinin İngiltere'deki varlığına son verdi. Bir süre sonra da İngiltere'de **Anglikanizm** adıyla yeni bir mezhep kuruldu. Reform İsviçre, İsveç, Norveç ve Danimarka gibi diğer Avrupa ülkelerinde de etkili oldu. Bu ülkelerde halk daha çok Protestanlık mezhebini benimsedi.

Resim 2.26: *Kalven (Hans Holbein-Hans Olbeyn, 1543)*

3. REFORM'UN SONUÇLARI

Reform sonucunda Avrupa'da mezhep birliği parçalandı. Katolikliğin dışında Protestanlık, Kalvenizm ve Anglikanizm gibi yeni mezhepler ortaya çıktı. Reform'la birlikte kilise, otoritesini ve saygınlığını büyük ölçüde kaybetti. Protestanlığın yayıldığı yerlerde halk kilisenin mallarına ve topraklarına el koydu. Din adamlarının devlet ve toplum üzerindeki etkinliğine son verilirken eğitim, öğretimde de laik düzene geçildi. Böylece Avrupa'da Orta Çağ'a hâkim olan skolastik düşüncenin yerini akla ve bilime dayanan özgür düşünce almaya başladı. Bunun sonucunda da bilim ve teknolojide yeni bilgi ve buluşlar ortaya çıktı.

Avrupa'da siyasi ve toplumsal alanda yaşanan bu değişimler Katolik Kilisesini kendi içinde Reform yapmak zorunda bıraktı. Yeni dönemde kilise, toplum üzerindeki baskısını gevşetirken Hristiyanlığı Avrupa dışına yayma çabası içine girdi. Böylece eski gücünü ve saygınlığını yeniden kazanmaya çalıştı. Öte yandan Almanya, İngiltere ve Fransa'da yaşanan dinsel ayrılıklar bu ülkelerde uzun süre devam edecek olan iç çatışmalara da yol açtı. Bu çatışmalar Avrupa'nın gelecekteki siyasi yapısının şekillenmesinde belirleyici rol oynadı. Almanya'daki siyasi parçalanmışlık mezhep kavgalarıyla birlikte daha da derinleşti. İç savaş sırasında Fransa'nın Katolik Roma Germen İmparatorluğu'na karşı Protestanları desteklemesi ise Avrupa'da 20. yüzyıl ortalarına kadar sürecek olan Almanya-Fransa mücadelesine zemin hazırladı.

Osmanlı topraklarında Reform'un etkisi görülmedi. Çünkü Osmanlı Devleti'nde Avrupa devletlerindeki gibi devletin ve toplumun üzerinde yetki kullanabilecek bir din adamları sınıfı yoktu. Osmanlı ülkesinde halkın bir bölümünü Ortodoks Hristiyanlar oluşturuyordu. Bunlar Osmanlı yönetimi altındaki diğer topluluklar gibi doğrudan padişahın ve devletin himayesi altında bulunuyorlardı. Devlet onları hem kendi kiliselerine hem de diğer din ve mezheplerin baskılarına karşı koruyordu. Böylece Ortodoks Hristiyan vatandaşlarının Avrupa'daki Katolik Hristiyanlar gibi kilise ve din adamları sınıfı tarafından sömürülmesine izin vermiyordu.

? Reform'la birlikte Avrupa'da yaşanan mücadeleler Osmanlı Devleti'nin Batı'ya doğru ilerleyişini nasıl etkilemiş olabilir?

BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ

A) Aşağıdaki cümlelerde noktalı yerlere uygun sözcükleri yazınız.

1. Osmanlı Devleti, Kanuni Dönemi'nde ..... Adası'nı fethederek Mısır'a giden deniz yolunun güvenliğini sağlamıştır.

2. Otlukbeli Savaşı, Osmanlı Devleti ile ..... Devleti arasında yapılmıştır.

3. Osmanlı Devleti 1481'de İtalya'nın güneyindeki ..... şehrini fethetmiştir

4. Osmanlı Devleti ..... Savaşı ile Dulkadiroğlu Beyliği'ni alarak Anadolu Türk siyasi birliğini sağladı.

5. 1533 İstanbul Antlaşması ile Osmanlı Devleti ……..…….. karşısında siyasi üstünlük sağlamıştır.

6. Yavuz Sultan Selim, Mercidabık ve Ridaniye Savaşları ile ……..... Devleti'ne son vermiştir.

7. Fuzuli ..... edebiyatının 16. yüzyılda yaşamış ünlü şairlerinden biridir.

8. Takiyüddin Mehmet 16. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da bir ..... kurmuştur.

9. İtalya'da ortaya çıkan ..... akımı Rönesans'a zemin hazırlamıştır.

10. Portekizli denizci ……..... 1498 yılında Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan'a ulaştı.

11. Osmanlı ordusunda el bombası ve havan topu yapımı için ..... Ocağı kurulmuştur.

B) Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

( ) 1. Osmanlı Devleti'nde yönetenler sınıfına askerîler de denirdi.

( ) 2. Sabuncuoğlu Şerafettin astronomi alanındaki çalışmalarıyla tanınmış bir bilim insanıdır.

( ) 3. Reform Almanya'da başlamıştır.

( ) 4. Osmanlı Devleti'nde minyatür sanatçılarına nakkaş adı verilmiştir.

( ) 5. Osmanlı Devleti, Hint Deniz Seferlerini, Hint Okyanusu'ndaki İngiliz hâkimiyetine son vermek için yapmıştır.

( ) 6. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı himayesine girmesi II. Bayezit Dönemi'nde olmuştur.

( ) 7. Nişancı, Divan-ı Hümayundaki seyfiye sınıfı üyelerinden biridir.

( ) 8. Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin uygulandığı eyaletlere salyanesiz eyaletler denilmiştir.

( ) 9. Çifte Gül Savaşı İngiltere ile Fransa arasında yapılmıştır.

( ) 10. Süleymaniye Camii Mimar Sinan'ın kalfalık eseridir.

C) Aşağıdaki soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda Fransa'ya kapitülasyonlar vererek ulaşmak istediği amaçlar nelerdir?

2. Osmanlı hukuk sisteminin temel dayanakları nelerdir?

3. Reform'un sonuçları nelerdir?

4. Osmanlı Devleti'nde vakıfların sağladığı yararlar neler olmuştur?

5. Avrupa'da feodalitenin zayıflaması ve merkezî krallıkların kurulup güçlenmesinin nedenleri nelerdir?

6. Coğrafi Keşiflerin ekonomik alandaki sonuçları neler olmuştur?

7. Rönesans'ın İtalya'da başlamasının nedenleri nelerdir?

8. Yavuz'un İran Seferi'ne çıkmasının nedenleri nelerdir?

9. Osmanlı Devleti'nin ülke içinde ticareti geliştirmek için aldığı önlemler nelerdir?

10. Osmanlı millet sisteminin temel esasları nelerdir?

Ç) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. İkinci Selim Dönemi'nde Sokollu Mehmet Paşa, Don ile Volga nehirleri arasında küçük gemilerin geçebileceği bir kanal açma girişiminde bulunmuştur.

Aşağıdakilerden hangisi Sokollu Mehmet Paşa'nın bu girişimiyle ulaşmak istediği amaçlardan biri değildir?

A) Karadeniz ile Hazar Denizi'ni birleştirmek
B) Baharat Yolu'nu kontrol etmek
C) Orta Asya devletleriyle doğrudan ilişki kurmak
D) Kırım Hanlığı'nın güvenliğini sağlamak
E) İran'ı kuzeyden baskı altında tutmak

2. **Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı hazinesinin gelir kaynaklarından biri değildir?**

A) Paşmaklık toprakların gelirleri
B) Savaşlarda elde edilen ganimetlerin bir bölümü
C) Gümrük gelirleri
D) Bağlı devletlerin gönderdiği vergiler
E) Tuzla ve maden işletmelerinden elde edilen gelirler

3. **Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u aldıktan sonra yerli ve yabancı bilim insanlarını bu şehirde toplamak istemesinin nedeni ne olabilir?**

A) Yönetimde yabancılardan yararlanmak
B) Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamak
C) İstanbul'u kültür merkezi hâline getirmek
D) Sosyal devlet ilkesini hayata geçirmek
E) Haçlı birliğini parçalamak

4. **Osmanlı Devleti'nde devlet adamı yetiştirmek amacıyla Topkapı Sarayı'nda açılan eğitim kurumu aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Darülhadis Medresesi B) Sıbyan Mektebi
C) Sahnıseman Medresesi D) Darülkurra Medresesi
E) Enderun Mektebi

5. **Kızıldeniz üzerinden Akdeniz'e gelen Baharat Yolu aşağıdaki savaşlardan hangisinin sonucunda Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir?**

A) Otlukbeli B) Çaldıran C) Turnadağı
D) Ridaniye E) Sazlıdere

6. Osmanlı Devleti'nde yargı yetkisi;
I. seyfiye,
II. ilmiye,
III. kalemiye

sınıflarından hangisi ya da hangilerinin yetkisi dâhilindedir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve III E) II ve III

7. I. Dirlik sahibinin köylüyü yargılayabilmesi
II. Köylünün vergi yükümlülüğünün olması
III. Toprağı işleme hakkının babadan oğula geçebilmesi

Yukarıdakilerden hangisi ya da hangileri tımar sisteminin özellikleri arasında sayılamaz?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve III E) II ve III

8. **Aşağıdakilerden hangisinin lonca teşkilatının görevlerinden biri olduğu söylenemez?**

A) Ürünlerin fiyatlarını belirlemek
B) Ürünlerin kalite standartlarını belirlemek
C) Ticari davalara bakmak
D) Mesleki eğitim vermek
E) Haksız rekabeti önlemek

9. **Aşağıdakilerden hangisinin Cem Sultan İsyanı'nın sonuçlarından biri olduğu söylenebilir?**

A) Osmanlıların Batı seferlerinin kesintiye uğraması
B) Türkler üzerine yeni Haçlı Seferlerinin düzenlenmesi
C) Anadolu Türk siyasi birliğinin bozulması
D) Osmanlı Devleti'nin Fetret Devri'ne girmesi
E) Avrupa ülkelerine kapitülasyonlar verilmesi

10. **Coğrafi Keşiflerin aşağıda verilen sonuçlarından hangisi Avrupa'da kilisenin gücünün kırılmasında diğerlerine göre daha etkili olmuştur?**

A) Sömürge imparatorluklarının kurulması
B) Hristiyanlığın yeni yayılma alanları bulması
C) Dünya'nın yuvarlak olduğunun kanıtlanması
D) Atlas Okyanusu limanlarının önem kazanması
E) Yeni bitki ve hayvan türlerinin tanınması

11. **Aşağıdakilerden hangisi İstanbul'un Fethi'nin dünya tarihi açısından sonuçları arasında sayılamaz?**

A) Asya ve Avrupa'daki Osmanlı topraklarının birleşmesi
B) Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması
C) Derebeyliklerin yıkılma sürecinin hızlanması
D) Rönesans'ın başlaması
E) Avrupalıların yeni ticaret yolları arayışına girmesi

12. **Aşağıda Rönesans Dönemi'nde yetişmiş sanatçı ve düşünürlerden bazıları verilmiştir. İlgilendikleri konular ve eserleri dikkate alındığında bu kişilerden hangisi diğerlerinden ayrılır?**

A) Rembrandt B) Velasques C) Rafael
D) Montaigne E) Albrecht Dürer

3. Ünite
ARAYIŞ YILLARI (XVII. YÜZYIL)

Karlofça Antlaşması müzakerelerini gösteren bir gravür (Sremski Karlovci-Siremski Kalovci, 1699)

Ünite Kavramları

Kutsal ittifak
Islahat
Parlamento
Meşrutiyet
Mutlakiyet
Merkantilizm
Mültezim
Mukataa

A. 17. YÜZYILDA ASYA VE AVRUPA DEVLETLERİ İLE OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

- ***Islahat kavramını tanımlayınız.***
- ***Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıl boyunca ıslahatlar yapmasına bakarak devletin bu yüzyıldaki durumu hakkında neler söyleyebilirsiniz?***
- ***Osmanlı tımar sisteminin bozulmasının sonuçları neler olabilir?***

1. AVRUPA'NIN GENEL DURUMU

17. yüzyıl, Avrupa devletleri arasındaki ekonomik rekabetin hız kazandığı bir dönem oldu. Bu dönemde Avrupa ekonomisinin ağırlık merkezi Akdeniz kıyılarından Atlas Okyanusu kıyılarına doğru kaydı. Başka bir deyişle Avrupa'nın kuzeyinde bulunan İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler **(Harita 3.1)** Portekiz, İspanya ve İtalya gibi Güney Avrupa ülkelerine göre ekonomide daha önemli bir konuma yükseldiler.

Harita 3.1: *17. yüzyılda Avrupa devletleri*

17. yüzyılda Avrupa devletleri bir yandan dünya ticaretine hâkim olma konusunda mücadele ederken diğer yandan Avrupa kıtasındaki siyasi konumlarını da güçlendirmeye çalıştılar. Bu amaçla 1618-1648 yılları arasında devam eden ve mezhep savaşları gibi görünse de gerçekte siyasi nedenlerden kaynaklanan Otuz Yıl Savaşları'nı yaptılar.

17. yüzyılda Avrupa'da yaşanan önemli gelişmelerinden biri de aydınlanma düşüncesinin güçlenmesi oldu. Böylece düşünce özgürlüğü yayılırken kilisenin etkinliği ve bilgi üzerindeki hâkimiyeti büyük ölçüde kırıldı.

Haritaya bakarak 17. yüzyılda Avrupa'nın siyasi durumu hakkında neler söyleyebilirsiniz?

2. ASYA'NIN GENEL DURUMU

17. yüzyılda Asya'da siyasi parçalanmışlık manzarası hâkimdi. Altın Orda Devleti'nin dağılmasından sonra kurulan hanlıklardan Nogay ve Kazak Hanlıkları'nın Asya kıtasındaki varlığı bu yüzyılda da devam etti. Halkının çoğunluğu Kıpçak Türklerinden oluşan Nogay Hanlığı 17. yüzyılın ortalarına doğru Rusya'ya bağlanarak siyasi varlığını kaybetti. Nogay Hanlığı'nın yıkılışından sonra ise doğuda Altay Dağlarından batıda Hazar Denizi'ne kadar uzanan geniş topraklarda Kazak Hanlığı kuruldu. Çeşitli Türk boylarının bir araya gelmesinden oluşan ve genellikle göçebe bir hayat süren Müslüman Kazaklar "Orda" denilen üç büyük topluluk hâlinde teşkilatlanmışlardı.

17. yüzyıla girerken Batı Türkistan'a hâkim olan Özbeklerin kurduğu Şeybaniler Devleti Safevilerin saldırılarıyla yıkılmıştı. Bundan sonra topraklarının bir kısmını Safevilere, bir kısmını da Kırgızlara kaptıran Özbekler ellerindeki bölgelerde Hive, Buhara ve Hokand hanlıklarını kurmuşlardı. Bu hanlıkların doğusundaki Doğu Türkistan topraklarında ise Kaşgar Hanlığı hüküm sürüyordu. Kaşgar Hanlığı, hâkimiyeti altındaki yerlerde İslamiyet'in yayılmasını sağlamıştı.

Asya'da kurulan Türk hanlıkları Türkistan topraklarını Rus istilasına karşı koruyarak bu bölgede İslamiyet'in ve Türk kültürünün günümüze kadar devamına katkıda bulundular. Cami, medrese, türbe vb. yapılar inşa ederek yaşadıkları bölgeleri bayındır hâle getirdiler. Ancak bu hanlıklar 17. yüzyılın sonlarına doğru Çar I. Petro'nun başa geçmesiyle birlikte güçlenme sürecine giren Rusya'nın saldırıları karşısında zor duruma düştüler. Ruslar ise Kazak ve Özbek hanlıklarını egemenlikleri altına alıp ticaret yollarına ve verimli topraklara sahip olarak siyasi ve ekonomik güçlerini arttırdılar.

17. yüzyılda Asya'nın önemli devletlerinden biri de Hindistan'daki Babür Devleti'ydi. Timur'un torunlarından Babür Şah'ın 1526'da kurduğu bu devlet Hindistan'ın büyük bölümüne hâkim olarak bu ülkede siyasi birliği sağladı. Babürler Türk kültürünün ve İslamiyet'in Hindistan'da yayılması ve yerleşmesinde rol oynadılar. Babürlerin bu ülkedeki en önemli eserleri Agra şehrindeki **Tac Mahal**'dir **(Fotoğraf 3.1)**.

Fotoğraf 3.1: *Tac Mahal'den bir görünüş*

Tac Mahal

Tac Mahal, Babürlüler Devleti Hükümdarı Şah Cihan'ın (1593-1666) Hindistan'ın Agra şehrinde yaptırdığı bir sanat eseridir. Şah Cihan, bu anıt mezarı, çok sevdiği eşi Banu Begüm'ün (Mümtaz Mahal) ölümü üzerine onun hatırasını yaşatmak için inşa ettirmiştir. Yapının mimarı, Mimar Sinan'ın öğrencilerinden Mehmet İsa Efendi'dir. 1630'da yapımına başlanan eser 22 yılda tamamlanmıştır.

Tac Mahal, bütünüyle beyaz mermerden yapılmıştır. Ana kubbesinin yerden yüksekliği 82 metre olan binanın çevresinde dört kule, ön tarafındaki bahçede ise uzun bir havuz bulunur. Türbeye değerli taşlarla bezenmiş mermer bir avludan girilir. Duvarları sayısız pırlanta, zümrüt, inci ve yakut ile süslü olan türbenin içinde Banu Begüm ve Şah Cihan'ın mezarları vardır.

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

3. OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

Osmanlı Devleti 16. yüzyılda geniş sınırlara ulaştı. Akdeniz ve Karadeniz'i birer Türk gölü hâline getirerek dünyanın en güçlü devleti konumuna yükseldi. Bununla birlikte 16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı devlet düzeninde bozulmalar başladı. Taht kavgalarına son vermek amacıyla sancağa çıkma usulü kaldırıldı. Aynı amaçla 17. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı veraset anlayışında değişikliğe gidilerek hanedanın en yaşlı ve olgun erkek üyesinin padişah olması esasına dayanan ekber ve erşed sistemine geçildi. Alınan bu önlemler sonucunda taht mücadeleleri önceki dönemlere göre azalma gösterdi. Ancak bu dönemde uygulamaya konulan kafes usulü yeni sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Buna göre padişahlar şehzadelik yıllarını sarayın kafes adı verilen özel bölümlerinde ve dışarıdan habersiz şekilde geçiriyorlardı. Bu nedenle devlet yönetiminin gerektirdiği bilgi, beceri ve tecrübeden yoksun kalıyorlardı.

Padişahların yetersizliği ve kimi zaman da çocuk yaşta tahta geçmeleri nedeniyle saray kadınları ve onlarla birlikte hareket eden çıkar gruplarının etkisi arttı. Buna bağlı olarak devlet hizmetine girme ve görevde yükselmede liyakat prensibinin yerini rüşvet, yolsuzluk ve adam kayırmacılık aldı. Kadılık ve müderrislik gibi eğitim gerektiren görevler bile para ile alınıp satılır hâle geldi. Beşik ulemalığı adı verilen uygulamayla müderrislikler babadan oğula geçmeye başladı. Aynı şekilde tımarlar da hak eden kişilere değil, en fazla rüşvet verenlere tahsis edildi. Sonuç olarak devlet gücü bilgisiz ve yeteneksiz kişiler tarafından kullanılır oldu.

17. yüzyılda tımar sisteminin bozulmasına bağlı olarak tarımsal üretimde ve devletin gelirlerinde önemli düşüşler yaşandı. Ayrıca tımarlı sipahilerin sayısında azalma oldu. Buna bir de Yeniçeri Ocağındaki bozulmalar eklenince Osmanlı ordusu hızla eski gücünden uzaklaştı. Savaşların uzun sürmesi ve çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanması hem giderlerin artmasına hem de çeşitli toplumsal sorunların ortaya çıkmasına yol açtı. Örneğin 1596 tarihli **Haçova Meydan Muharebesi**'nin **(Resim 3.1)** başlangıcında Osmanlı ordusu ağır kayıplar verince askerlerin bir kısmı savaş alanını terk etti. Ancak akıncı birliklerinin büyük gayreti ve saray çalışanları ile geri hizmet bölüklerinin devreye girmesiyle kaybedilmek üzere olan savaş kazanıldı. Savaş sonunda ise Sadrazam Sinan Paşa orduda yoklama yaptırarak kaçakları tespit ettirdi. Ayrıca vilayetlere gönderdiği emirnameler ile de kaçakların bütün mallarına el konulmasını istedi. Bu olay Anadolu'da Celâli İsyanlarının başlamasının nedenlerinden biri oldu.

Resim 3.1: *Haçova Meydan Savaşı'nı gösteren bir minyatür (Nâdirî, 1605)*

Osmanlı Devleti 16 ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan bazı gelişmelerden de etkilendi. Özellikle yeni ticaret yollarının bulunmasıyla birlikte Osmanlıların kontrolündeki İpek ve Baharat yolları eski canlılığını kaybetmeye başladı. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti'nin gümrük gelirleri azaldı. Osmanlı Devleti yönetim, ordu ve ekonomideki bu bozulmalar nedeniyle 17. yüzyıl boyunca çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldı.

4. 17. YÜZYIL OSMANLI-AVUSTURYA VE OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

a. Osmanlı-Avusturya İlişkileri

Kanuni'nin ölümünden sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında kısa süreli bir barış dönemi yaşandı. Osmanlı-Avusturya Savaşları sınır çatışmaları nedeniyle 1593 yılından itibaren yeniden başladı. Bu savaşlar sırasında Eflâk, Boğdan ve Erdel Beylikleri Avusturya'nın yanında yer aldı. Bunun üzerine Balkanlardaki Osmanlı egemenliğinin tehlikeye düştüğünü gören III. Mehmet ordusunun başında sefere çıktı. Padişah ilk olarak Erdel ile Avusturya arasındaki bağlantıyı kesmek için Eğri Kalesi'ni aldı **(Resim 3.2)**. Ardından da Avusturya ordusunu Haçova Meydan Savaşı'nda yenilgiye uğrattı. Zaferin ardından Kanije ve Estergon kaleleri de Osmanlı kuvvetleri tarafından fethedildi. Kazanılan başarılara rağmen aynı günlerde Anadolu'da Celâli Ayaklanmalarının başlaması ve doğu sınırında İran ile savaşların sürmesi nedeniyle Avusturya'nın Macaristan'daki varlığına son verilemedi.

Resim 3.2: *Eğri Kalesi'ni gösteren bir gravür (Joris Hoefnagel-Yoris Ofnajel, 16. yüzyıl)*

Avusturya'nın barış istemesi üzerine bu devlet ile 1606 yılında **Zitvatorok Antlaşması** imzalandı. Antlaşmaya göre Eğri, Kanije ve Estergon kaleleri Osmanlı Devleti'ne bırakılacak ve Avusturya Osmanlı Devleti'ne savaş tazminatı ödeyecekti. Buna karşılık Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne ödediği yıllık vergi kaldırılacak ve Avusturya arşidükü bundan böyle protokolde Osmanlı padişahına eşit sayılacaktı. Böylece Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya karşı Kanuni Dönemi'nde sağladığı siyasi üstünlük de sona ermiş oldu.

Zitvatorok Antlaşması hükümlerine bakarak Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıl başlarındaki durumu hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

Zitvatorok Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ilerleyişi giderek yavaşladı. Fetihlerin yavaşlamasıyla birlikte Anadolu'dan Balkanlara nüfus yerleştirme işlemi de durdu. Bunun sonucunda Anadolu, insanların yoksullaştığı, suçların ve isyanların arttığı bir yer hâline geldi. Diğer yandan Avrupa'da yeni fetihlerin yapılamaması devşirme usulüne zarar verirken Yeniçeri Ocağındaki bozulmaya yol açan temel nedenlerden biri oldu.

b. Osmanlı-İran İlişkileri

16. yüzyılda olduğu gibi 17. yüzyılda da Osmanlı Devleti'nin Doğu siyasetinde İran önemli bir yer tuttu. Bu yüzyılın başlarında Safeviler, Osmanlı Devleti'nin Batı'da Avusturya ile savaş hâlinde olmasından ve iç isyanlarla uğraşmasından faydalanmak istediler. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ni doğuda en geniş sınırlarına ulaştıran 1590 tarihli **Ferhat Paşa** (İstanbul) Antlaşması'nı bozarak Azerbaycan topraklarını işgal ettiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Avusturya ile barış yaptıktan ve Celâli İsyanlarını bastırdıktan sonra İran'a seferler düzenledi. Ancak 1612'de yapılan **Nasuh Paşa Antlaşması**'yla daha önce Ferhat Paşa Antlaşması ile aldığı yerleri İran'a bırakmak durumunda kaldı. Aynı antlaşmayla İran, Osmanlı Devleti'ne yılda 200 deve yükü ipek vermeyi kabul etti. İran'ın antlaşma şartlarına uymaması ve Osmanlı topraklarına saldırması üzerine savaş yeniden başladı. 1618'de imzalanan **Serav Antlaşması**'yla İran'ın ödemesi gereken vergiler yarıya indirilirken savaş öncesi sınırlara geri dönüldü. Böylece Osmanlı Devleti kaybettiği yerleri geri alamadığı gibi Safevilerin 1624 yılında Bağdat'ı da ele geçirmelerine engel olamadı.

Osmanlıların Safeviler karşısındaki bu gerileyişini durdurmak isteyen IV. Murat, İran üzerine iki sefer düzenledi. Padişah "Revan Seferi" adıyla bilinen 1635 yılındaki ilk seferinde Azerbaycan'ın bir bölümü ile Doğu Anadolu'yu kurtardı. 1638 yılındaki seferiyle de Bağdat'ı yeniden Osmanlı topraklarına katmayı başardı. Bağdat'ın alınmasından sonra 1639 yılında iki devlet arasında **Kasr-ı Şirin Antlaşması** yapıldı. Bu antlaşmayla Revan ve Azerbaycan İran'a bırakılırken Bağdat ve çevresi Osmanlı Devleti'nde kaldı. Zağros Dağlarının sınır olarak kabul edildiği bu antlaşmayla bugünkü Türkiye-İran sınırı da büyük ölçüde çizilmiş oldu.

Osmanlı-İran sınırının büyük bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelebilmesinin nedenleri neler olabilir?

Osmanlı Devleti doğuda Safevilere batıda ise Habsburglara karşı giriştiği uzun ve yorucu savaşlar nedeniyle siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda önemli sorunlarla karşı karşıya kaldı. Devlet, daha çok dış sorunlarla meşgul olduğu ve kaynaklarını büyük ölçüde savaşlarda tükettiği için ülke içindeki sorunlarla ilgilenecek gücü bulamadı. Yüksek askerî harcamalar nedeniyle daha önce görmeye alışık olmadığı bütçe açıklarıyla karşılaşınca vergileri arttırma ve yeni vergiler koyma yoluna gitti. Bunun sonucunda da ülke içinde ayaklanmalar çıktı.

5. İÇ İSYANLAR

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da ve bazı eyaletlerde isyanlar çıktı. Bu isyanların başlıca nedeni devlet otoritesinin zayıflamasıydı. Yetersiz padişahların iş başına gelmesiyle birlikte yönetimde ortaya çıkan bozulmalar, ordunun ve halkın devlete güvenini sarsmış ve isyanlar için uygun bir ortam oluşturmuştur. İsyanların bir diğer nedeni ise ekonominin bozulmasıydı. Coğrafi Keşiflerden sonra Avrupa ülkelerinde altının bollaşması Osmanlı parasının değerini düşürerek fiyatların yükselmesine neden oldu. Bunun sonucunda alım gücü düşen Osmanlı halkı arasında devlete karşı büyük bir hoşnutsuzluk dalgası yükseldi.

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı çıkan isyanlar "İstanbul İsyanları" ve "Taşra İsyanları" olmak üzere iki grupta incelenebilir.

a. İstanbul İsyanları

İstanbul İsyanları genellikle yeniçeriler **(Resim 3.3)** tarafından çıkarıldı. 16. yüzyılın sonlarına doğru yeniçerilerin sayısının Devşirme Kanunu'na aykırı biçimde arttırılmasına bağlı olarak Yeniçeri Ocağının disiplini bozulmuştu. Bu dönemde yeniçeriler kanun dışına çıkmaya, görevlerini yapmamaya ve devlet işlerine müdahale etmeye başladılar. Kendi çıkarları doğrultusunda padişahlara karşı devlet içindeki başka kişi ve gruplarla iş birliği yaptılar. Böylece yeniçeri teşkilatına eskiden beri hâkim olan "Ocak devlet içindir." anlayışı yerine "Devlet ocak içindir." anlayışını benimsediler.

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ekonomik sorunlar en büyük etkisini yeniçeriler üzerinde gösterdi. Devlet, yeniçerilerin üç ayda bir aldıkları ulufeleri ve her padişah değişiminde verilen cülus bahşişlerini ödemekte güçlük çekmeye başladı. Bazen de bu ödemeleri ayarı düşük akçelerle yapmak zorunda kaldı. Bütün bu nedenler yeniçerilerin birçok kez ayaklanmasına yol açtı. Yeniçerilerin ayaklanmaları ulema sınıfı ve İstanbul halkından bazıları tarafından da desteklendi. Bunun üzerine padişahlar çoğu kez isyancıların isteklerini yerine getirmek zorunda kaldılar. Böylece yeniçeriler devlet içinde her istediğini yaptıran hatta padişahları tahttan indiren bir güç hâline geldiler.

Resim 3.3: *Yeniçerileri gösteren bir temsilî resim*

16. yüzyılın sonlarına doğru, ulufelerini ayarı düşük akçelerle almak istemedikleri için III. Murat'a başkaldıran yeniçeriler daha sonraki yıllarda da benzer nedenlerle defalarca isyan ettiler. İstanbul'da ortaya çıkan bu isyan hareketlerinin belli başlıları II. Osman, IV. Murat ve IV. Mehmet Dönemlerinde yaşandı. Bu padişahlardan Genç Osman adıyla da bilinen II. Osman, artık faydasız hatta ordu ve devlet için son derece zararlı bir kurum hâline gelmiş olan Yeniçeri Ocağını kaldırmak istedi. Ancak padişahın bu niyetini öğrenen yeniçeriler ondan önce davranarak İstanbul'da büyük bir isyan başlattılar. İsyanın sonucunda Genç Osman'ı tahttan indirerek öldürdüler (1622).

Cülus bahşişi alamadıkları gerekçesiyle 1632 yılında ayaklanan yeniçeriler IV. Murat'ın tecrübesizliğinden yararlanarak ondan, çıkarlarına engel olarak gördükleri bazı devlet adamlarını istediler. IV. Murat tehditler karşısında önce geri adım atarak onların isteklerini yerine getirdi. Böylece isyancıları yatıştırarak zaman kazandı. Devlet içindeki gücünü arttırdıktan sonra da isyancıların önde gelenlerini ortadan kaldırıp karışıklıklara son verdi.

İstanbul İsyanları içinde en önemlisi 1656 yılında çıkan ve Osmanlı tarihinde Çınar Vakası veya **Vaka-i Vakvakiye** adıyla bilinen ayaklanma oldu. Daha öncekiler gibi bu ayaklanmada da isyancılar padişahtan maaşlarının ayarı düşük akçelerle ödenmesinin sorumlusu olarak gördükleri saray görevlilerinin öldürülerek kendilerine teslim edilmesini istediler. IV. Mehmet ayaklanmayı ancak isyancıların isteklerini yerine getirerek bastırabildi.

Yeniçeri isyanlarının ortaya çıkardığı sonuçlar neler olabilir?

b. Taşra İsyanları

Osmanlı Devleti 17. yüzyılda İstanbul İsyanlarının yanı sıra ülkenin diğer yerlerinde çıkan isyanlarla da uğraşmak zorunda kaldı. Başkent İstanbul'un dışında meydana geldiği için "Taşra İsyanları" adı verilen bu ayaklanmalar "Celâli İsyanları" ve "Eyalet İsyanları" olmak üzere iki grupta incelenebilir.

Celâli İsyanları

Devletin Anadolu topraklarında görülen bu isyanlar Yavuz Dönemi'nde Tokat yöresinde ayaklanan Bozoklu Celâl'in adından dolayı Osmanlı tarihine Celâli İsyanları adıyla geçti. 16. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Celâli İsyanlarının başlıca nedenleri; tımar sistemin bozulması, vergilerin artması ve eyaletlerdeki devlet görevlilerinin haksız uygulamalarıydı. Ayrıca fiyatların artması, halkın alım gücünün düşmesi, tarımda kıtlıkların yaşanması ve savaşların uzun sürmesi de isyanlara ortam hazırladı. Celâli İsyanlarına genellikle toprağı elinden alınmış köylüler, vergisini ödeyemeyen çiftçiler, asker kaçakları ve yerel görevlilerin kanunsuzluklarından zarar gördüğü için devlete güveni sarsılan kişiler katıldı.

Celâli İsyanları **(Resim 3.4)** içinde en önemlileri Karayazıcı, Canbulatoğlu, Deli Hasan, Kalenderoğlu ve Tavil Ahmet tarafından çıkarıldı. Bunların dışında Sivas Valisi Varvar Ali Paşa ve Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa gibi görevliler de devlet ile düştükleri anlaşmazlıklar nedeniyle ayaklanmışlardı.

Celâli İsyanları Anadolu'nun sosyal ve ekonomik yapısında büyük sarsıntılara yol açtı. Birçok insan bu toplumsal kargaşa ortamında hayatını kaybederken köyler ve kasabalar harap oldu. Dirlik ve düzeni bozulan köylüler topraklarını bırakıp şehirlere göç etmek üzere köylerini terk etmeye başladı. Osmanlı tarihinde **Büyük Kaçgun** olarak adlandırılan bu göç hareketi sonucunda kırsal kesimde tarımsal üretim düşerken tımar sistemindeki bozulma da hızlandı. Şehirlerde ise kontrolsüz nüfus artışına bağlı olarak barınma, işsizlik ve suçlarda artış gibi yeni sorunlar ortaya çıktı. Diğer yandan bu isyanlar vergilerin toplanamamasına ve devlet gelirlerinin düşmesine neden oldu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin doğuda Safevilere, batıda ise Avusturyalılara karşı mücadelesini olumsuz yönde etkiledi.

Resim 3.4: *Celâli İsyanlarına katılan Celâlileri gösteren bir temsilî resim*

Eyalet İsyanları

17. yüzyılda İstanbul ve Anadolu'nun dışında Osmanlı eyaletlerinde de isyanlar yaşandı. Bu isyanlar Erdel, Eflâk, Boğdan, Kırım, Trablusgarp, Halep, Bağdat ve Yemen gibi merkezden uzak eyaletlerin başındaki beyler tarafından çıkarıldı. Bunlar zayıflayan Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıklar nedeniyle zor durumda kalmış olmasından faydalanarak devletten ayrılıp bağımsızlıklarını kazanmak için ayaklandılar. Osmanlı Devleti eyaletlerde çıkan bu ayaklanmaları kimi zaman güç kullanarak, kimi zaman da tavizler vererek bastırdı. Ancak bu eyaletler üzerindeki hâkimiyetinin zayıflamasını engelleyemedi.

Celâli İsyanları sırasında Anadolu'daki köylerden birinde yaşayan bir çiftçi olduğunuzu düşününüz. Yaşadığınız yerdeki olumsuzlukları anlatan bir şikâyet dilekçesi yazmak istiyorsunuz. İstanbul'a kadar giderek Divan-ı Hümayunda veziriazama sunmak üzere nasıl bir dilekçe yazardınız? Dilekçenizde şikâyetlerinizin yanı sıra taleplerinize de yer veriniz.

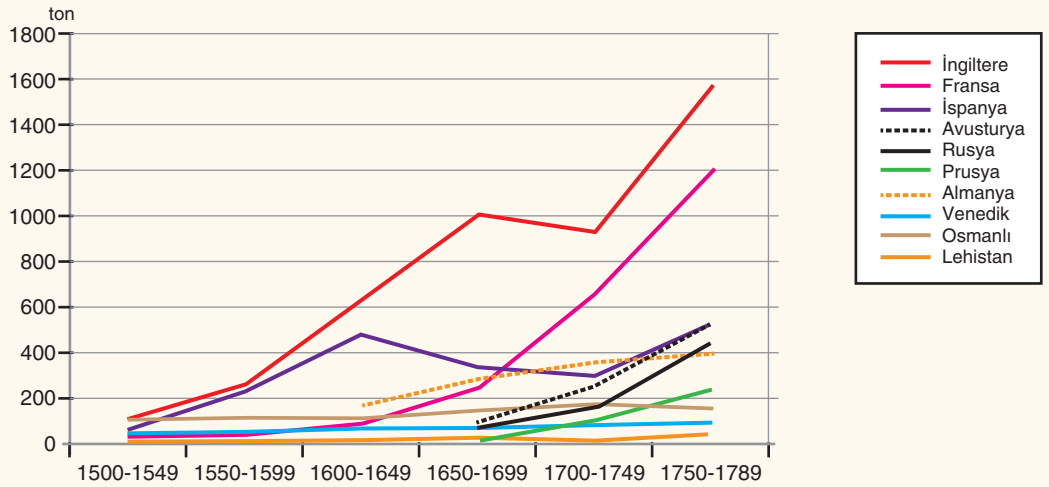
6. GELİŞEN AVRUPA KARŞISINDA OSMANLI DEVLETİ

15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da kurulan merkezî krallıklar Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform'la birlikte gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Devletlerin bu gelişim süreçlerine bağlı olarak 16 ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da önemli değişimler yaşanmıştır. Bunlardan birincisi Coğrafi Keşiflerle birlikte hızlanan sömürgecilik faaliyetleridir. Bir diğer önemli değişim hareketi ise Rönesans ve Reform'dan sonra Avrupa'da skolastik felsefenin yerini pozitif bilimin almaya başlamasıdır. Akıl Çağı olarak adlandırılan bu dönemde kilisenin "bilgi" üzerindeki kontrolü sona ererken düşünce özgürlüğü toplum tarafından benimsenerek bilim öne çıkmıştır. Bilimsel bilginin gelişimi ise Avrupa insanının dünyaya bakışını değiştirmiş ve ileride başlayacak olan Sanayi İnkılabı'na zemin hazırlamıştır.

a. Coğrafi Keşifler ve Merkantilizmin Etkisi

Yeni ticaret yollarının bulunuşundan sonra başlayan süreçte dünya ekonomisinin ağırlık merkezi, Akdeniz'den Kuzeybatı Avrupa kıyılarına kaydı. Böylece o güne kadar Akdeniz ve dünya ticaretine hâkim olan Cenova, Venedik, Portekiz ve İspanya geri plana düşerken onların yerini Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi Atlas Okyanusu kıyısındaki devletler aldı. 16. yüzyılın sonlarına doğru da bu devletler arasında dünya ticaretini kontrol etmeye ve birbirlerine üstünlük sağlamaya yönelik bir rekabet dönemi başladı. 17. yüzyılda şiddetini arttıracak olan bu rekabet sırasında Avrupalı devletler arasında **merkantilizm** adı verilen yeni bir ekonomi modeli benimsendi.

Merkantilizm anlayışıyla hareket eden devletlerin temel amacı dış ticaret fazlası oluşturmaktı. Bu nedenle merkantilist devletler sanayi ve ticaret faaliyetlerini millî politikalarına uygun şekilde düzenleyerek geliştirmeye çalıştılar ***(Grafik 3.1)***. İç ticarette vergileri düşürürken ithal malların vergilerini arttırarak yerli sanayilerini koruyup ihracatı teşvik ettiler. Ayrıca ülkede altın ve gümüş bolluğunu sağlamaya önem verdikleri için bu değerli madenlerin ihracını yasakladılar. Böylece çıkabilecek bir savaş için gerekli olan parayı daima hazır bulundurmaya dikkat ettiler.

Kıvanç Karaman ve Şevket Pamuk, Osmanlı Bütçeleri ve Mali Yapının Evrimi, Toplumsal Tarih Dergisi, S 191, s. 28.

Grafik 3.1: *Avrupa devletlerinin gümüş cinsinden yıllık gelirleri*

Yukarıdaki grafikte yer alan verilerden yararlanarak hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

Avrupa devletleri dünyada yaşanan değişimi kavrayıp buna uygun politikaları hayata geçirirken Osmanlı Devleti bu değişime ayak uyduramadı. Coğrafi Keşiflerin ardından önce İspanya ve Portekiz, daha sonra da İngiltere, Fransa ve Hollanda keşfettikleri ülkelerde nüfus ihracı yoluyla koloniler kurarak yeni ham madde ve gelir kaynaklarına kavuştular. Buna karşılık Osmanlı Devleti, Akdeniz'den çıkıp okyanuslara açılamadı. Diğer yandan merkantilist Avrupa devletleri ihracatı teşvik edip değerli madenleri kendi ellerinde toplamayı temel amaç olarak belirlemişken Osmanlı yönetimi piyasalarda yeterli miktarda mal bulundurulmasına öncelik verdi. Bu nedenle de "Ülkenin zenginliği para bolluğu ile değil, mal bolluğu ile ilgilidir." anlayışını benimseyerek ihracat yerine ithalatı teşvik etti. Aynı şekilde Batılı ülkeler millî ekonomilerini ve yerli sanayilerini güçlendirmek için her türlü koruyucu önlemi alırken Osmanlı Devleti **bolluk ekonomisi** anlayışıyla hareket ederek yabancı malların ülkeye kolayca girmesine izin verdi.

b. Kapitülasyonların Etkisi

16. yüzyılda dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin Akdeniz'den Kuzey Avrupa kıyılarına kayması üzerine Osmanlılar Avrupalı tüccarları kendi limanlarına çekmek istediler. Bu amaçla 16. yüzyılın ortalarından itibaren önce Fransa'ya, ardından da İngiltere'ye kapitülasyonlar vererek Akdeniz ticaretini canlandırmaya çalıştılar. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine kapitülasyonlar vermesinde gümrük gelirlerini arttırma, mal darlığını önleme gibi ekonomik amaçların yanı sıra bazı politik hedefler de rol oynamıştır. Başka bir deyişle Osmanlılar kapitülasyon verirken Avrupa devletleri arasındaki güçler dengesini dikkate almış ve kendilerine müttefik edinme stratejisi izlemişlerdir. Örneğin 1580'de papanın temsil ettiği Katolik blokuna karşı Osmanlılar Protestan İngiltere'ye kapitülasyon vermişlerdir. Böylece Habsburgların Osmanlılara Avrupa'dan silah ve savaş araç gereçleri satışını yasaklayan ambargosunu delebilmişlerdir. Osmanlılar, Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı pazarlarına hâkim olmaları ve denizlerde aşırı şekilde güçlenmeleri üzerine bu devletlerin gücünü dengelemek amacıyla 1612 yılında Hollanda'ya kapitülasyon tanımışlardır. Bu sayede Hollandalılar 17. yüzyıl boyunca Osmanlı ticaret bölgelerinde İngiliz ve Fransızların önüne geçerek en etkin tüccar topluluğu olmuşlardır.

Hollandalıların kapitülasyon elde etmesiyle birlikte Batılı merkantilist ülkeler arasında Osmanlı ticaretine hâkim olma konusunda savaşlara kadar varan sert bir rekabet dönemi başladı. 1675 yılında İngilizler, 1680'de ise Hollandalılar sahip oldukları kapitülasyonları genişletip yenileyerek bu rekabette öne çıktılar. 18. yüzyılda ise Fransızlar Osmanlıların Avrupa ile olan ekonomik ilişkilerinde daha önemli bir konuma yükseldiler.

Osmanlı Devleti merkantilizmden farklı olarak ithalatı teşvik eden bir ekonomi modelini benimsemişti. Buna bir de yabancılara ticari imtiyazlar verilmesi eklenince Osmanlı ülkesinde Batılı anlamda millî bir sanayileşme hareketinin ortaya çıkması mümkün olamadı. Böylece Osmanlı toprakları, sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin ham madde kaynağı ve yine bu ülkelerde üretilen mamul maddeler için bir pazar hâline gelmeye başladı. Diğer yandan kapitülasyon belgelerinde yer alan bazı hak ve imtiyazlar, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasının da etkisiyle Batılı devletler tarafından geniş biçimde yorumlanarak birer siyasi baskı aracı hâline getirildi. Sonuç olarak Osmanlı Devleti, Coğrafi Keşiflerin ardından Akdeniz havzasında ortaya çıkan büyük ekonomik bunalımdan en fazla zarar gören devletlerden biri oldu. Bu bunalım beraberinde toplumsal çöküntüyü ve ayaklanmaları getirirken devlet yönetiminde de önemli sorunlara yol açtı.

7. II. OSMAN'IN (GENÇ OSMAN) ISLAHAT ARAYIŞLARI

Islahat, herhangi bir uygulamanın veya kurumun bozulan, aksayan yanlarını düzeltmek için yapılan iyileştirmelerdir.

17. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti yönetimde, ordu da ve ekonomik hayatta önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Ülke içinde devlet otoritesi sarsılmış, gelirler azalmış, fetihler durmuş, askerî başarısızlıklar ve iç isyanlar birbirini izlemeye başlamıştı. Bunun üzerine padişahlar ve devlet adamları kötüye gidişi durdurmak amacıyla ıslahat adı verilen bazı düzenlemeler yaptılar. Bu padişahlardan biri de Genç Osman adıyla tarihe geçmiş olan II. Osman'dır **(Resim 3.5)**.

Kimi tarihçilere göre Osmanlı tarihinin ilk ıslahatçı padişahı olan II. Osman ilk olarak bozulan devlet otoritesini güçlendirmeye çalıştı. Bu amaçla şeyhülislamın yetkilerini sınırlayarak ulemanın devlet işlerine karışmasını önledi. Gereksiz giderleri kısarak maliyeyi düzenledi. Ayrıca halk ile devlet arasındaki kopukluğu gidermek amacıyla saray dışından evlilik yaptı. Böylece sosyal alanda ıslahat yapan ilk padişah oldu. II. Osman, başkenti İstanbul'dan Anadolu'ya taşımayı, kıyafette değişiklik yapmayı; saray, harem ve ilmiye teşkilatlarını yeniden kurmayı ve Fatih Kanunnamesi yerine yeni bir kanunname hazırlamayı da düşündü.

II. Osman, devleti eski ihtişamına kavuşturmanın Batı'daki hâkimiyeti güçlendirmekle mümkün olabileceğine inanıyordu. Bu idealini gerçekleştirmek için de 1621 yılında ordusunun başında Lehistan Seferi'ne çıktı. Padişah bu hareketiyle ordu üzerinde güç sahibi olduğunu göstermek, askere şevk ve heyecan vermek istemişti. Ancak Hotin Kalesi önlerinde yapılan meydan savaşını yeniçerilerin isteksizliği yüzünden zaferle sonuçlandıramadı.

Resim 3.5: *II. Osman'ı gösteren bir minyatür (Ahmet Nakşi, 1622)*

II. Osman'ın tahta geçtiği 1618 yılında Avrupa'da da Otuz Yıl Savaşları başladı.

Hotin Seferi sırasında kapıkulu ordusundaki bozulmaya bizzat yerinde tanıklık eden II. Osman, İstanbul'a dönüşünde Yeniçeri Ocağını ıslah etmek için harekete geçti. Yaptırdığı sayımda, asker sayısının maaş defterindeki kişi sayısından az olduğunu görünce fazladan para vermeyi kesti. Talimi kabul etmeyen askerin ıslah yönünde atılacak adımlara yanaşmaması üzerine de Yeniçeri Ocağını kaldırıp yerine Anadolu, Mısır ve Suriye'den toplayacağı askerlerle yeni ve disiplinli bir ordu kurmaya karar verdi.

II. Osman, Osmanlı Devleti'nin sorunlarını doğru teşhis ederek bu sorunlara çözümler üretmeye gayret etti. Ancak çok genç, tecrübesiz ve aceleci olması nedeniyle çözüm projelerini gerçekleştiremedi. Padişahın tedbirsiz davranarak orduda yapmayı planladığı değişikleri yakın çevresine anlatmasından sonra İstanbul'da büyük bir isyan çıktı. Yeniçerilerin 1622 yılında başlattığı bu isyan ulemadan ve halktan bazı kişilerin katılımıyla kısa sürede büyüdü. İsyanın sonunda II. Osman yeniçeriler tarafından tahttan indirilerek öldürülünce Osmanlı Devleti'nde köklü yenilikleri içeren ilk kapsamlı ıslahat programının uygulanması da mümkün olamadı.

8. IV. MURAT'IN SİYASİ VE ASKERÎ FAALİYETLERİ

Genç Osman'ın isyancı yeniçeriler tarafından öldürülmesi üzerine tahta amcası I. Mustafa geçti. I. Mustafa kısa süre sonra padişahlık yapmaya uygun olmadığı gerekçesiyle Osmanlı devlet adamları tarafından tahttan indirildi. Yerine de 1623 yılında henüz 11 yaşında olan IV. Murat geçirildi.

IV. Murat'ın devletin başına geçtiği günlerde ülke iç karışıklıklar içindeydi. Devam eden yeniçeri ayaklanmaları, doğuda Safevilerin Bağdat'ı ele geçirmeleri, batıda Avusturya tehlikesinin sürmesi, ekonomik sorunlar, Anadolu'da asayişin bozulması ve Celâli İsyanları karşısında çocuk yaştaki padişah zor durumda bulunuyordu. Bu nedenle IV. Murat'ın saltanatının ilk yıllarında devleti annesi Kösem Sultan yönetti. Valide sultan, devlet düzenini yeniden kurmaya ve halkın huzurunu sağlamaya çalıştı. Ancak onun döneminde Osmanlı Devleti daha büyük sorunlarla karşı karşıya kaldı. Irak bütünüyle Safevilerin eline geçerken Kırım, Yemen, Lübnan ve Mısır'da önemli ayaklanmalar çıktı. Bunları Anadolu'da ve İstanbul'da çıkan isyanlar izledi.

IV. Murat yeterince güçlenip tecrübe kazandığını hissettikçe iktidarı ele almaya başladı. **Koçi Bey (Resim 3.6)** ve **Kâtip Çelebi** gibi düşünürlere Osmanlı Devleti'nin sorunları ve bu sorunların çözüm yollarıyla ilgili raporlar hazırlattı.

Koçi Bey'in Risalesi'nden Seçmeler

"Veziriazamlık ulu bir makamdır. Yerinin adamı olduktan sonra sebepsiz azlolunmayıp nice yıllar sadrazamlık makamında kalması ve işlerinde müstakil olması gerektir."

"Evvelce beylik ve beylerbeyilik ve diğer padişah memurlukları memleket idaresinde iş görmüş, emektar, doğru ve dindar kimselere verilip karşılığında bir akçe rüşvet ve bahşiş alınmazdı. Bilhassa sancak beyleri ve beylerbeyleri yirmişer, otuzar yıl yerlerinde kalırlardı."

"İlmiyeye ait yüksek makamların şunun bunun aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise ona verilmek gerekir. Kadılık yolunda vasıta bilgidir. Yaş ve sene, soy ve sop değildir. Şimdi adaletli iş gördükleri vakit, makamı eskilere verirler. Hâlbuki eskilik Allah yanında kadılığa sebep değildir."

"Vergi artınca reayaya zulüm ziyade olup âlem harap olmuştur. Evvelce ev başına kırkar ellişer akçe alınırken şimdi yalnız mirî için her neferden ikişer yüz akçe ve her ev halkından üçer yüz akçe, her koyun başına bir akçe tayin olundu."

Zuhuri Danışman, Koçi Bey Risalesi, s.34, 35, 54, 68 (Düzenlenmiştir.).

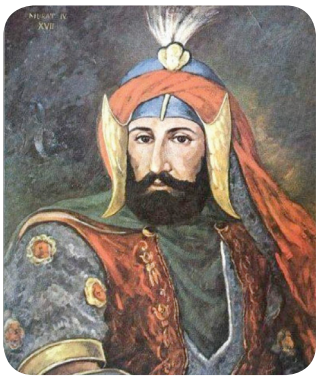
Resim 3.6: *Koçi Bey'in temsilî resmi (Anonim)*

• Koçi Bey Risalesi'nden alınan bölümlerden hareketle Osmanlı Devleti'nin Duraklama Dönemi'ne girmesinin nedenleri hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

• Yukarıdaki metne göre Koçi Bey, padişaha hangi önerilerde bulunmuş olabilir?

IV. Murat kendisine sunulan raporlardaki öneriler doğrultusunda devlet teşkilatında görevini suistimal edenleri ve ihmali görülenleri cezalandırarak rüşvet ve iltiması azalttı. İsrafın önüne geçmek için kanunlar çıkarttı. Tımarlı sipahilerin gerçek mevcudunu tespit etmek için yoklamalar yaptırdı. Hak etmeyenlerin elinden dirliklerini alarak tımarların eskiden olduğu gibi savaşlarda yararlılık gösterenlere verilmesini sağladı. Ardından da sarsılan devlet otoritesini yeniden kurmak amacıyla sert tedbirler alarak isyanları bastırdı. İsyancı elebaşılarını ve onlara destek veren devlet adamlarını cezalandırarak zorbalıkların önüne geçti. Aynı amaçla yeniçerilerin ve isyancıların toplanma mekânı hâline gelmiş olan kahvehaneleri ve meyhaneleri kapatarak geceleri sokağa çıkma yasağı getirdi. Alkol, tütün ve kahve kullanımını yasakladı. Yasaklarına uymayanların şiddetle cezalandırılacağını ilan etti ve kıyafet değiştirerek bizzat denetlemelerde bulundu. Böylece ülke genelinde huzuru ve asayişi sağlayıp orduyu disiplin ve itaat altına aldı.

IV. Murat **(Resim 3.7)** yaptığı ıslahatlarla ülke içinde devlet otoritesini sağlamaya çalışırken bir yandan da Lehistan, İran ve Venedik ile mücadele etti. 1634 yılında vergilerini zamanında ödemeyen Lehistan üzerine sefere çıkan padişah, Lehlerin barış istemesi üzerine bu ülke ile antlaşma yaparak geri döndü. Bundan sonra IV. Murat, Bağdat'a giren ve her fırsatta Osmanlı topraklarına saldıran Safeviler üzerine yürüdü. Padişah 1635 yılında İran üzerine çıktığı bu ilk seferde sınırdaki Revan Kalesi'ni ve Tebriz'i alarak İstanbul'a döndü.

Resim 3.7: *IV. Murat'ın temsilî resmi (Konstantin Kapıdağlı, 1804-1806)*

Safeviler, Osmanlı ordusunun çekilmesinden yararlanarak kaybettikleri yerleri geri almak için harekete geçtiler. Bunun üzerine IV. Murat 1638 yılında Bağdat Seferi'ne çıkarak İranlıların eline geçmiş olan bu şehri yeniden topraklarına kattı. IV. Murat kazandığı bu zaferden sonra **Bağdat Fatihi** unvanıyla anıldı. Bağdat Seferi'nden sonra Safevilerin isteği üzerine Osmanlı Devleti ile İran arasında 1639 tarihli Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalandı.

IV. Murat'ın aldığı tedbirler hangi sonuçları ortaya çıkarmış olabilir?

Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla Azerbaycan ve Revan İran'a, Bağdat ise Osmanlı Devleti'ne bırakıldı **(Harita 3.2)**. Ayrıca iki ülke arasındaki Zağros Dağları sınır olarak kabul edildi.

Harita 3.2: *Kasr-ı Şirin Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin doğu sınırı*

9. TIMAR SİSTEMİNİN BOZULMASI

Osmanlı Devleti'nde, mirî topraklardan alınacak vergi gelirlerinin, hizmetleri karşılığında sivil veya asker kamu görevlilerine bırakılması tımar olarak adlandırılmıştı. Mülkiyeti devlete ait olan tımar topraklarının her birine dirlik adı verilirdi. Timarlı sipahi adı da verilen dirlik sahibi, kendisine bırakılan arazinin burada yaşayan hak tarafından işlenmesini sağlar ve onlardan devlete ödemeleri gereken vergileri toplardı. Tımarlı sipahi, topladığı vergi gelirlerinin kanunlarla belirlenmiş olan ve **kılıç** denilen bölümünü, devlete verdiği hizmetin karşılığı olarak kendisine ayırırdı. Kalan bölümüyle de **cebelü** adı verilen atlı askerler yetiştirir ve savaş zamanında bu askerlerin başında sefere katılırdı.

Tımar sistemi sayesinde Osmanlı Devleti dirlik sahibi memurlarına ve askerlerine maaş ödemek zorunda kalmıyordu. Aynı şekilde hazineden harcama yapmadan her zaman savaşa hazır, tam donanımlı askerlerden oluşan büyük bir süvari ordusunu emri altında bulunduruyordu. Bu askerî birlikler barış zamanında ise ülkenin en uzak köşelerinde bile devlet otoritesini temsil ederek asayiş ve güvenliği sağlıyorlardı. Diğer yandan devlet, merkezden tahsil edilmesi oldukça zor olan bazı vergileri tımarlı sipahiler aracılığıyla kolayca toplayabiliyordu. Tımar sistemi, Osmanlı sınırları içinde, feodalite rejiminin ortaya çıkmasını da engellemişti. Çünkü bu sistemde, toprağı işleyen halk, dirlik sahibinin kanun dışı uygulamalarına karşı devlet tarafından korunmuştu.

Osmanlı Devleti'nde tımar sistemi 16. yüzyılın sonlarına doğru bozulmaya başladı. Bu dönemde tımar toprakları kanunlar çiğnenerek rüşvet karşılığında askerlikle ilgisi olmayan kişilere verildi. Böylece dirlikler, devlete hizmetle elde edilen ve askerî, siyasi, sosyal, ekonomik faydalar sağlayan gelir kaynakları olmaktan çıkarak nüfuzlu kimselerin elinde para ile alınıp satılabilen birer kâr aracı hâline geldi.

Tımar sisteminin bozulması hangi sonuçları ortaya çıkarmış olabilir?

a. Mukataa ve İltizam

Tımar sisteminin bozulmasında **mukataa** ve **iltizam** sistemlerinin yaygınlaşmasının da önemli etkisi oldu. Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin uygulandığı toprakların dışında kalan ve geliri doğrudan hazineye aktarılan topraklara mukataa adı verilirdi. Mukataaların gelirleri ilk zamanlarda devlet tarafından tayin edilen maaşlı memurlar tarafından toplanıyordu. Fatih Dönemi'nden itibaren ise devlet bu görevi **mültezim** denilen kişilere bırakmaya başladı. İltizam olarak adlandırılan bu sistemde mültezim, devlete peşin para ödeyerek herhangi bir mukataanın vergi gelirlerini toplama hakkına sahip olurdu. Mültezimin devlete ödeyeceği bedel açık arttırma yoluyla belirlenirdi. İltizam hakkı genellikle üç yıllığına verilir; gerekli görülürse altı, dokuz hatta on iki yıla kadar uzatılabilirdi. Mültezimin yükümlülüklerini yerine getirmemesi veya daha çok para teklif eden birinin çıkması durumunda antlaşma devlet tarafından feshedilebilirdi. Mukataalar **malikâne** adıyla mültezimlere hayat boyu da verilebilirdi.

b. İltizam Uygulamasının Sonuçları

16. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen dönemde mukataaların Osmanlı toprakları içindeki payı oldukça düşüktü. Ancak aynı yüzyılın sonlarına doğru devletin nakit para ihtiyacının artmasına bağlı olarak bu durum değişti. Devlet hızla artan giderleri karşılamak amacıyla dirlikleri mukataa hâline getirip iltizama vermeye başladı. Böylece 17. yüzyılda hızla yaygınlaşan iltizam uygulaması giderek tımar sisteminin yerini aldı.

Osmanlı Devleti mukataaları genişleterek para ihtiyacını karşılamış, iltizam yöntemiyle de çok masraflı ve zor bir iş olan vergi toplamayı mali bürokrasiye gerek duymadan halletmiş oldu. Ancak çok geçmeden bu uygulama yeni sorunları da ortaya çıkardı. İltizam sisteminin uygulandığı yerlerde mültezimler devlete ödedikleri paraları fazlasıyla geri alabilmek için halkı sıkıştırdılar. Kıtlıklar ve iç isyanlar nedeniyle üretim yapmakta zorlanan ve bu nedenle artan vergileri ödeyemeyen çiftçilerin ürünlerine veya topraklarına el koydular. Bunun sonucunda da geçimini topraktan sağlayan halkın devlete olan güveninin sarsılmasına ve toprağını terk etmek zorunda kalmasına neden oldular.

İltizamın yaygınlaşmasıyla birlikte işsizlik, köyden kente göç ve eşkıyalık artarken iç isyanlar için uygun bir ortam meydana geldi. Tımarların azalmasına bağlı olarak tımarlı sipahi sayısı azalınca da eyaletlerde güvenliğin sağlanması zorlaştı ve isyanların bastırılmasında yetersiz kalındı. Bunun üzerine devlet asker ihtiyacını sekban ve sarıca denilen ücretli askerlerle karşılama yoluna gitti. Ancak bu kez de barış zamanlarında işsiz kalan sekbanların halktan haraç toplamaları gibi yeni problemlerle uğraşmak zorunda kaldı. Diğer yandan taşrada zenginleşen mültezimler zamanla siyasi bir güç hâline geldiler. İleride **âyan** olarak adlandırılacak olan bu kişiler Osmanlı merkezî otoritesinin ve denetim gücünün zayıflığından yararlanarak bulundukları yerlerde birer derebeyi gibi davranmaya başladılar.

10. 17. YÜZYILDA AVRUPA'DA SİYASİ DURUM

Avrupa'nın 16. yüzyılda Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform ile başlayan gelişim süreci 17. yüzyılda da devam etti.

a. Avrupa'nın Genel Durumu

17. yüzyılda Avrupa'da mutlak monarşik yönetimler daha da güç kazandı. Ayrıca Coğrafi Keşiflerin etkisiyle ekonomik yönden zenginleşen İngiltere, Fransa, İspanya, Hollanda ve Portekiz arasındaki sömürgecilik yarışı hızlandı. Diğer yandan Avrupa, yıllarca süren mezhep savaşları nedeniyle siyasi çalkantılar içinde kaldı. Katolikler ile Protestanlar arasında 16. yüzyılda başlayan mezhep savaşları bu yüzyılda da devam etti. Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) olarak adlandırılan bu savaşların sonunda Kutsal Roma Germen İmparatorluğu parçalanırken Almanya'da ortaya çıkan prensliklerden Prusya güçlendi. Bu dönemde Avrupa'nın bir başka önemli devleti ise Rusya oldu. Rusya, 17. yüzyıl ortalarından itibaren güçlenmeye başladı. Rus Çarı I. Petro açık denizlere ulaşmak ve bir Avrupa devleti hâline gelmek istiyordu. I. Petro bu amaçla ülkesinde kapsamlı bir ıslahat programı uygulamaya başladı.

b. Otuz Yıl Savaşları (1618-1648)

Otuz Yıl Savaşları 17. yüzyılda Avrupa'da yaşanan önemli olaylardan biridir. 1618-1648 yılları arasında meydana gelen bu savaşlar Alman İmparatoru II. Ferdinand'ın ülkesinde mezhep birliğini sağlamak amacıyla Protestanlığı ortadan kaldırmak istemesi üzerine çıktı. İmparator, savaşların ilk aşamasında Almanya'daki Protestan prensliklerı ve onları destekleyen Danimarka ve İsveç krallıklarını yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Almanya'nın tek yönetim altında birleşerek güçlenmesinden çekinen Fransa, Katolik olmasına rağmen İsveç ve Hollanda ile ittifak kurarak Protestanların yanında savaşa girdi. Bundan sonra Protestanların lehine gelişen savaş Almanya'nın yenilgisiyle sonuçlandı.

Savaşın sonunda imzalanan 1648 tarihli **Westphalia** (Vestfalya) **Antlaşması** ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu içindeki prenslikler bağımsız devletler hâline geldiler **(Resim 3.8)**. Antlaşmaya göre Alman prensliklerinin onayı olmadan imparator vergi ve asker toplayamayacak, kanun koyamayacak ve savaş ilan edemeyecekti. Diğer yandan Hollanda ve İsviçre'nin bağımsızlığı bütün taraflarca tanınacak ve Protestanlığın yanı sıra Kalvenizmin varlığı da kabul edilecekti.

Resim 3.8: *Westphalia Antlaşması'nı imzalayan devletlerin temsilcilerini gösteren bir resim (Gerard ter Borch-Cerar ter Broh, 1648)*

Otuz Yıl Savaşları'yla birlikte, Avrupa'da Katolik Fransa'nın Protestanları desteklemesi örneğinde görüldüğü gibi, devletlerin çıkarları dinsel bağlılıkların önüne geçmeye başladı. Başka bir deyişle Westphalia Antlaşması'yla Avrupa'da kendi yasalarına göre davranan, kendi ekonomik ve siyasal çıkarlarını izleyen, istediği tarafta yer alan, ittifaklar kuran ve bozan modern bağımsız devletler dönemi başladı. Bu yönüyle söz konusu antlaşma, modern diplomasinin ve uluslararası ilişkilerin de başlangıcı olarak kabul edildi.

Westphalia Antlaşması'nın Avrupa tarihindeki yeri ve önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Otuz Yıl Savaşları'ndan Almanya gibi yenik çıkan devletlerden biri de İspanya oldu. Bu savaş sonrasında İspanya bir süredir egemenliği altında tuttuğu Portekiz'in bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Ayrıca bazı kolonilerini Hollanda'ya kaptırarak siyasi ve ekonomik yönden gerileme sürecine girdi. Fransa ve İsveç ise Almanya'dan aldıkları topraklarla sınırlarını bu ülkeye doğru genişlettiler. Böylece Almanya uzun süre devam edecek olan bir bölünmüşlük ve iç karışıklık dönemine girerken Fransa Kıta Avrupası'nın en güçlü devleti hâline geldi.

17. yüzyılda Fransa'da feodalite rejimi bütünüyle sona ererken merkezî mutlak krallık anlayışı zirveye çıktı. Fransız Kralı XIV. Lui, "Devlet demek ben demektir." anlayışıyla mutlakiyet rejimini Fransa'da katı bir şekilde uyguladı.

Otuz Yıl Savaşları'na katılmayan İngiltere'de 17. yüzyıl mutlakiyetçilerle özgürlükçü güçler arasındaki mücadelelerle geçti. Kral **I. Charles**'ın (Çarls) parlamentoya danışmadan İspanya ve Fransa'ya savaş ilan etmesi ve vergileri arttırması üzerine İngiliz Parlamentosu 1628 yılında **Haklar Bildirisi**'ni yayımladı. Bunun üzerine kral, yetkilerini sınırlandıran bu belgeye tepki göstererek parlamentoyu dağıttı. Ancak burjuvaların ve halkın sert tepkisiyle karşılaşınca parlamentoyu yeniden açmak zorunda kaldı. Buna rağmen krallık yanlıları ile parlamentoyu destekleyenler arasındaki gerilimin bir iç savaşa dönüşmesini engelleyemedi. İngiltere'de yaşanan bu mücadeleler sırasında kral yakalanarak idam edildi. Bundan sonra İngiltere'nin yönetimini krala karşı ayaklananların başında bulunan general **Cromwell** (Kromvel) üstlendi.

Cromwell iş başına geldikten sonra parlamentoyu kapatarak ülkeyi bir diktatör gibi yönetti. Onun ölümünden sonra 1660'ta krallık rejimi yeniden kuruldu. Bu dönemde tahta geçen **II. James** (Ceymis) parlamento ile girdiği mücadeleyi kaybederek tahtı terk etmek zorunda kaldı. Yerine geçen **III. William** (Vilyım) parlamentonun yayımladığı "Haklar Bildirisi" üzerine yemin ederek 1689'da görevine başladı. Kral, ettiği bu yeminle, seçimlerin serbestçe yapılmasını ve başta asker ve vergi toplama olmak üzere bütün devlet işlerinde parlamentonun onayını almayı kabul etti. Böylece İngiltere'de meşrutiyet yönetimi kesin olarak yerleşti. Ayrıca parlamenter hükûmet ve hukukun üstünlüğü gibi demokratik ilkeler Avrupa'da ilk kez uygulamaya geçirilmiş oldu.

"Parlamenter hükûmet" ve "hukukun üstünlüğü" ifadelerinden neler anlıyorsunuz?

Önceki yüzyıllarda Avrupa'nın güçlü devletlerinden biri olan Avusturya 17. yüzyılda gücünü korumaya devam etti. Diğer yandan Rusya, yüzyılın sonlarına doğru özellikle Çar I. Petro yönetiminde güçlü bir devlet olma yolunda hızla ilerlemeye başladı. Lehistan ise taht kavgaları ve Rusya'nın genişlemesi nedeniyle eski gücünü koruyamaz hâle geldi.

11. 17. YÜZYILDA AVRUPA'DA BİLİM VE TEKNİK

Rönesans ve Reform ile birlikte Avrupa'da pozitif düşüncenin önündeki en büyük engel olan dogmatizme dayalı düşünce sistemi etkisini kaybetti. Böylece Orta Çağ'da hüküm süren skolastik felsefenin yerini insan aklını her türlü otoritenin baskısından kurtararak özgürleştirme idealine dayanan yeni bir dünya görüşü almaya başladı. Bunun sonucunda da Avrupa, 17. yüzyılda **Akıl Çağı** adı verilen yeni bir döneme girdi. Bilim ve teknikte önemli ilerlemelerin yaşandığı bu dönemde, akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılabileceği ve bu bilgiler kullanılarak toplumsal yaşamın düzenlenebileceği düşüncesi egemen oldu.

Akıl Çağı'nın öncülüğünü İngiliz filozof **Bacon** (Beykın) **(Resim 3.9)** yaptı. Bacon deneye ve tümevarım yöntemine dayanan bilimsel düşünce sistemini savundu. Doğanın genel yasalarına deneylerle ve deneylerden elde edilecek bulguların tümevarım yöntemiyle birleştirilmesiyle ulaşılabileceğini savundu. Fransız filozof **Descartes** (Dekart) ise matematik kesinliği tüm bilgi alanlarına yaymaya çalıştı.

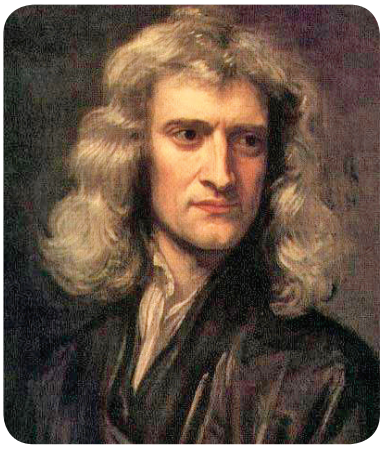
Bacon ve Descartes'ın takipçilerinden **Galile**, gezegenler ve diğer gök cisimleri ile ilgili çalışmalarıyla tanındı. Başta teleskop ve mikroskobun geliştirilmesi olmak üzere ısı ölçmeye yarayan termoskobu ve kalp atışlarını ölçen sarkacı icat etti. Bu çalışmalarının yanı sıra maddelerin hareketinin matematik kanunlara bağlı olduğunu ve bu kanunlara ancak deney yoluyla ulaşılabileceğini ileri sürdü. Nesnelerin düşüşüyle ilgili kanunu bulan Galile, hareketin ilk kez ölçülüp hesaplanabilir olduğunu ispatladı. Çalışmalarını "İki Kâinat Sistemi Üzerine Konuşmalar" adlı eserde toplayan bu İtalyan bilim insanı bilim çevrelerinde modern bilimin kurucusu olarak kabul edilmektedir.

Resim 3.9: *Bacon (Frans Pourbus-Franz Porbus, 1617)*

17. yüzyılın önemli bilim insanlarından biri de Alman gök bilimci, fizikçi ve matematikçi **Kepler**'dir. Danimarkalı astronom Tycho Brahe ile çalışan Kepler, onun gözlemlerinden yola çıkarak gezegenlerin hareket kanunlarını buldu. "Rudolf Cetvelleri" adlı eserinde de gezegenlerin temel tablolarını yayımlayarak astronomi biliminin kurucuları arasına girdi. Kepler'in çalışmaları ve elde ettiği bulgular ünlü İngiliz fizikçi **Newton** (Nivtın) tarafından geliştirildi.

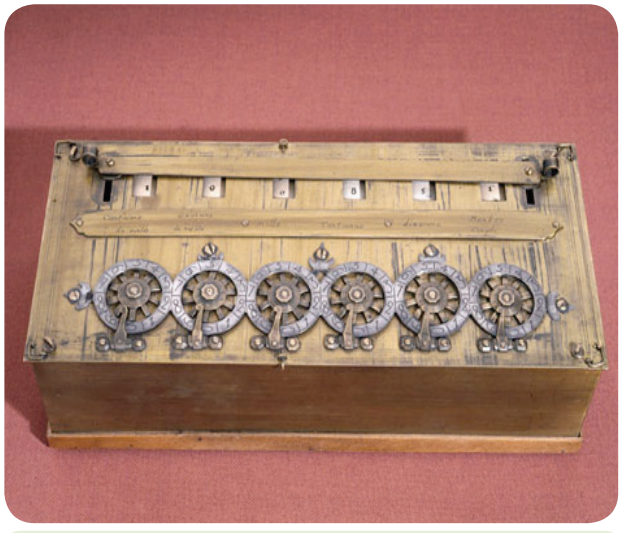
Matematik, geometri ve astronomi ile de ilgilenen Newton **(Resim 3.10)** yansıtmalı teleskopu icat etti. Işık prizmaları ve merceklerle deneyler yaparak renk kuramı oluşturdu. "Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri" adlı eseriyle de mekanik biliminin temellerini attı. Onun bilim dünyasına yaptığı en büyük katkı ise Kepler'in bulduğu gezegenlerin hareket kanunlarını birleştirerek "evrensel çekim ilkesi"ne ulaşması oldu. Newton başarısının nedenlerini "Daha ileriyi görebildiysem bunu omuzlarından baktığım devlere borçluyum. Bu devlerden biri Galile ise diğeri Kepler'dir."[1] sözleriyle ifade etmiştir.

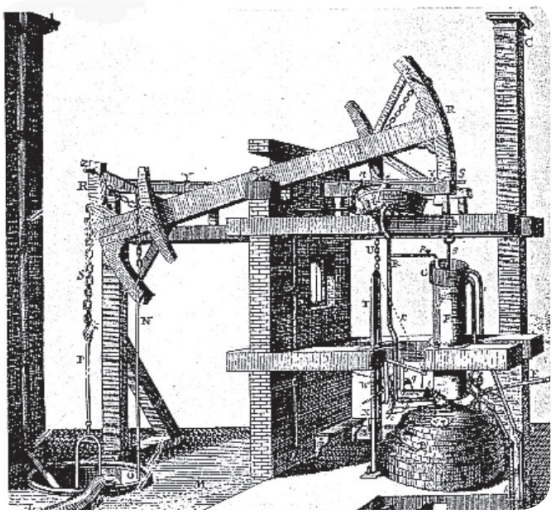
Resim 3.10: *Newton (Sir Godfrey Kneller-Sör Godfery Kinılır, 1689)*

Newton'ın bu sözünden yola çıkarak bilimin gelişimi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

17. yüzyılda Avrupa'da başka bilim insanları da yetişti. Bunlardan biri olan İtalyan fizikçi **Torricelli** (Toriçelli), havanın basıncı olduğunu ileri sürerek cıvalı barometreyi icat etti. Fransız fizikçi ve matematikçi **Pascal** (Paskal) yeni bir hesap makinesi tasarladı. Pascal üçgeni adı verilen üçgensel sayı dizisini buldu. Bir üçgenin iç açıları toplamının 180 derece olduğunu kanıtladı. Ayrıca Torricelli'nin çalışmalarını inceleyerek basıncın yüksekliğe bağlı olarak değiştiğini keşfetti ve basınç kanunlarının açıklamasını yaptı. Alman matematikçi **Leibniz** (Laybniz), Pascal'ın yaptığı hesap makinesine yeni fonksiyonlar ekledi **(Fotoğraf 3.2)**. İkili sayma sistemi üzerindeki çalışmalarıyla da bugünkü bilgisayar biliminin temellerini attı. İngiliz doktor **Harvey** (Harvi), kalpten başlayan kan dolaşımını doğru tanımlayarak tıp biliminde yeni bir devir açtı. Fransız bilim insanı **Denis Papin** (Döni Papen) ise ilk buhar makinesini icat etti. İngiliz mühendis **Thomas Savery** (Tomas Saveri) bu buhar makinesinden yararlanarak madenlerde biriken suları dışarı atmak için kullanılan bir tulumba yaptı **(Resim 3.11)**. Böylece bilimsel bilgi ve buluşlar teori olmaktan çıkarılıp teknolojik araçlara dönüştürüldü ve insanlığın hizmetine sunuldu. Aynı zamanda Avrupa'da 18. yüzyılda başlayacak olan Sanayi İnkılabı'nın da zemini hazırlandı.

Fotoğraf 3.2: *Leibniz'in hesap makinesi*

Resim 3.11: *Savery'nin buhar gücüyle çalışan makinesini gösteren bir çizim*

Hesap makinesi ve buhar makinesinin icatlarının Avrupa'nın gelişimine etkileri neler olmuştur?

(1) http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bilgipaket/biliminsanlari/caglarboyu/S-304-194.pdf (06.6.2015)

B. IV. MEHMET DÖNEMİ (1648-1687)

- ***Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılda yapılan ıslahatlardan beklediği faydaları sağlayamamasının nedenleri neler olabilir?***
- ***Evliya Çelebi ve ünlü eseri "Seyahatname" hakkında neler biliyorsunuz?***

IV. Murat'ın 1640 yılında ölümünden sonra Osmanlı tahtına Sultan İbrahim geçti. Saray kadınlarının ve yeniçeri ağalarının birbirleriyle iktidar mücadelelerine giriştikleri bir dönemde padişah olan I. İbrahim içeride isyanlarla, dışarıda ise Venedik ile uğraştı. Bu olumsuzluklara rağmen padişah vergilerin toplanmasına önem verdi ve giderleri azaltarak paranın değer kaybetmesini önledi. Hazineyi güçlendirip devlet idaresini düzene koyduktan sonra da Akdeniz'deki Müslüman ticaret gemilerine saldıran korsanların sığınağı durumundaki Girit Adası'nın fethini emretti. I. İbrahim, Girit Kuşatması devam ederken 1648'de çıkan bir yeniçeri isyanı ile tahttan indirilerek yerine henüz yedi yaşındaki oğlu IV. Mehmet **(Resim 3.12)** getirildi.

Resim 3.12: *IV. Mehmet'in temsilî resmi (Konstantin Kapıdağlı,1804)*

IV. Mehmet'in Osmanlı tahtına geçtiği 1648 yılında Otuz Yıl Savaşları'na son veren Westphalia Antlaşması imzalandı.

1. IV. MEHMET DÖNEMİ ISLAHATLARI

a. Tarhuncu Ahmet Paşa

IV. Mehmet'in saltanatının ilk yılları, annesi Hatice Turhan Sultan ile babaannesi Kösem Sultan arasında yaşanan iktidar mücadeleleriyle geçti. Kösem Sultan'ın ölümünden sonra ise devlet idaresini valide sultan üstlendi. Valide Turhan Sultan isyanlar ve mali sıkıntılar nedeniyle bozulan devlet düzenini yeniden kurması için 1652 yılında Tarhuncu Ahmet Paşa'yı sadrazam olarak atadı. Yeni sadrazam devletin gelir ve giderlerini ayrıntılı şekilde hesaplattı ***(Tablo 3.1)***. Ayrıca Osmanlı maliye sisteminde ilk defa olmak üzere gelecek yıl için **Tarhuncu bütçesi** adıyla bir bütçe defteri hazırladı. Tarhuncu Ahmet Paşa bütçe açığını kapatmak amacıyla hazine alacaklarını tahsil etti. Diğer yandan gümrük gelirlerini artırmaya, harcamaları azaltmaya ve yolsuzlukları önlemeye yönelik tedbirler aldı. Ancak bu tedbirlerini uygulayıp sonuçlarını görme imkânı bulamadı. Çünkü bu ıslahatçı sadrazam, gelirlerinde kesintiye gittiği çıkar çevrelerinin baskıları sonucunda daha bir yılını doldurmadan görevinden alındı.

(1 yük yüz bin akçedir.)

Yıl	Gelir (yük)	Gider (yük)	Fark (yük)
1608	503.691.466	599.191.446	- 95.500.000
1643-1644	514.467.015	513.817.970	+ 6.649.045
1650	532.900.000	687.200.000	- 154.300.000
1652-1653	517.271.470	528 862 971	- 11.591.500
1654	537.356.433	658.358.459	- 121.002.026
1666-1667	553.429.239	631.861.656	- 78.432.420
1687-1688	700.357.065	901.003.350	- 200.646.285

Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, s.76.

Tablo 3.1: *17. Yüzyılda Osmanlı Maliyesi*

Osmanlı maliyesinin 17. yüzyılda açık vermesinin nedenleri neler olabilir?

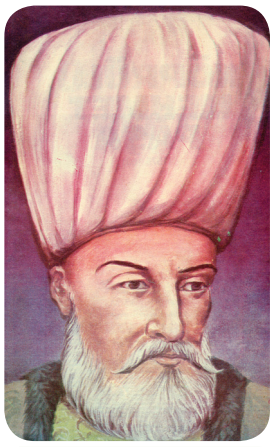
Tarhuncu'dan sonra işbaşına gelen sadrazamlar da ıslahat karşıtı çevrelerin tepkileri nedeniyle başarılı olamadılar. Çıkan isyanlarda ıslahatçı devlet adamları yeniçeriler tarafından öldürüldüler. İçte bunlar olurken dışarıda da Venedikliler,Çanakkale Boğazı önlerinde Osmanlı donanmasını yenerek Limni ve Bozcaada'yı ele geçirmişlerdi.

Ülkede asayişin bozulduğu, haksızlıkların arttığı, devlet otoritesinin temellerinden sarsıldığı bu hassas dönemin çocuk denebilecek yaştaki IV. Mehmet ile aşılabilmesi mümkün değildi. Bunun üzerine valide sultan, Osmanlı Devleti'ni içte ve dışta düştüğü bu bunalımdan kurtarması için tecrübeli devlet adamı Köprülü Mehmet Paşa'ya sadrazamlık teklifi götürdü. Köprülü, işlerine ve atayacağı kişilere karışılmaması ve kendisi dinlenmeden hakkındaki şikâyetlere itibar edilmemesi şartıyla görevi kabul edebileceğini bildirdi. İsteklerinin uygun bulunması üzerine de 1656'da tam yetkili olarak sadrazamlık makamına atandı.

b. Köprülü Mehmet Paşa (1656-1661)

Osmanlı Devleti'nin en zor dönemlerinden birinde sorumluluk üstlenen Köprülü Mehmet Paşa **(Resim 3.13)** idareyi ele alır almaz huzur ve güven ortamını yeniden tesis etti. Ordu içindeki isyancıları temizleyerek askeri disiplin altına aldı. Ulema arasında yaşanan kargaşa ortamına da son verdi.

Köprülü, devlet içinde düzeni sağladıktan sonra, ıslah ettiği ordu ve donanmayı toplayarak Çanakkale Boğazı'nı kapatmış olan Venedikliler üzerine sefere çıktı. Venedikliler Boğaz'dan attı ve işgal altındaki Limni Adası'nı ve Bozcaada'yı geri aldı. Ardından da Erdel ve Anadolu'daki isyanları bastırarak devlete eski itibarını yeniden kazandırdı.

Resim 3.13: *Köprülü Mehmet Paşa'yı gösteren bir temsilî resim (Etem Çalışkan)*

c. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1661-1676)

Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığından memnun kalan IV. Mehmet, onun ölümünden sonra yerine oğlu Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'yı getirdi. Sadrazam olduktan sonra Avusturya Seferi'ne çıkan Fazıl Ahmet Paşa, bu devlete Osmanlı üstünlüğünü yeniden kabul ettirdi. Ardından da uzun süredir kuşatma altında tutulan Girit'i fethetti. Lehistan'dan ise Podolya bölgesini alarak devletin sınırlarını kuzeye doğru genişletti.

Askerî ve mali alanlarda ıslahatlar yapan Fazıl Ahmet Paşa devlet görevlilerine hediyeler verilmesini yasakladı. Saray masraflarını kıstı ve bütçe açıklarını kapattı. Ayrıca İstanbul Çemberlitaş'ta bir kütüphane kurarak Osmanlı bilim ve kültür hayatına önemli bir katkıda bulundu **(Fotoğraf 3.3)**.

Fotoğraf 3.3: *Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın İstanbul'da kurduğu kütüphaneden bir görünüş*

ç. 17. Yüzyıl Islahatlarının Genel Özellikleri

17. yüzyıl ıslahatları yapılırken yönetim, ordu ve maliyedeki bozulmalar düzeltilerek Osmanlı Devleti'ni yeniden eski gücüne kavuşturmak amaçlanmıştı. Ancak, bu dönemde ıslahatçılar, sorunların gerçek nedenlerini belirleyip kalıcı çözümler üretemediler. Bunun yerine ıslahatları güç kullanarak gerçekleştirmeye ve bozulan düzeni baskı yoluyla yeniden kurmaya çalıştılar. Bu yüzden de halkın desteğini alamadılar. Diğer yandan ıslahatlar süreklilik gösteren bir devlet politikası hâline getirilemediği için kişilere bağlı kaldı ve onların ölümü veya görevden alınmalarıyla birlikte kesintiye uğradı. Bütün bu nedenlerden dolayı zaman zaman sağlanan rahatlama ortamları kalıcı olamadı.

17. yüzyılda genellikle mali ve askerî alanlarda yüzeysel yenilikler yapılırken devlet yönetimi ve hukuk sistemini ilgilendiren konularda köklü değişikliklere gidilemedi. Ayrıca Batı'nın gerisinde kalındığı kabul edilmediğinden Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik gelişmelerden de yararlanılamadı. Bu dönem ıslahatlarının bir başka özelliği ise devlet içindeki ve dışarıdaki çeşitli çıkar gruplarının yenilik hareketlerini engellemeye çalışmaları oldu.

2. IV. MEHMET DÖNEMİ SİYASİ OLAYLARI

Osmanlı Devleti Avrupa'da Venedik, Avusturya ve Lehistan'a karşı sürdürdüğü mücadeleyi IV. Mehmet Dönemi'nde de devam ettirdi. Bir yandan da giderek güçlenen kuzey komşusu Rusya'nın Karadeniz'e inmesini ve Balkanlara doğru yayılmasını önlemeye çalıştı.

a. Osmanlı-Venedik İlişkileri

16. yüzyılda Orta ve Doğu Akdeniz'de hâkimiyetin Osmanlı Devleti'ne geçmesinden sonra Osmanlı-Venedik ilişkilerinde uzun süreli bir barış dönemine girilmişti. Ancak 17. yüzyılın ortalarına doğru bu iki devlet yeniden karşı karşıya geldi. Bunun başlıca nedeni, Venediklilerin elinde bulunan Girit Adası'nın Hristiyan deniz korsanlarının barınağı hâline gelmiş olmasıydı. Girit korsanları Türklere ait hac ve ticaret gemilerine saldırıyor, can ve mal kayıplarına neden olarak Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki egemenliğine gölge düşürüyorlardı. Bu nedenle Osmanlı Devleti 1645'te Venedik'e savaş ilan ederek Girit Adası'nı kuşattı **(Resim 3.14)**. Savaşın ilk günlerinde Hanya Kalesi Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti. Ancak adanın merkezi durumundaki Kandiye'nin alınması oldukça uzun sürdü. Kuşatma sırasında Venedikliler Osmanlıların çekilmesini sağlamak için Ege adalarına saldırıp Çanakkale Boğazı'nın ağzını kapattılar. Buna rağmen kuşatmayı devam ettiren Osmanlılar 1669 yılında Kandiye'yi alarak Girit'i fethettiler. Girit'in fethedilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki hâkimiyeti pekişti. Adanın yirmi beş yıl süren bir kuşatmayla alınabilmiş olması ise Osmanlı deniz gücünün gerilemekte olduğunu gösterdi.

***Resim 3.14**: Girit Kuşatması'nı gösteren bir temsilî resim*

b. Osmanlı-Avusturya İlişkileri

1606 tarihli **Zitvatorok Antlaşması**'yla sona eren Osmanlı-Avusturya Savaşları uzun süren barış döneminin ardından Avusturya'nın Erdel iç işlerine karışması nedeniyle 1663'te yeniden başladı. Avusturya Seferi'ne çıkan Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa, Uyvar Kalesi ile birlikte sınır boyundaki kaleleri ele geçirdi. Bunun üzerine Osmanlı ilerleyişini durduramayacağını anlayan Avusturya barış istemek zorunda kaldı. İki devlet arasında 1664'te imzalanan **Vasvar Antlaşması**'yla Uyvar, Zerinvar ve Neograd kaleleri Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Ayrıca Avusturya, Erdel iç işlerine karışmamayı ve Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeyi kabul etti.

c. Osmanlı-Lehistan İlişkileri

1621 yılında imzalanan **Hotin Antlaşması**'yla başlayan Osmanlı-Lehistan barışı IV. Mehmet Dönemi'nde yeniden bozuldu. Lehistan'ın Osmanlı himayesindeki Ukrayna'ya saldırması ve Ukrayna Kazaklarının da Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi üzerine 1672 yılında Lehistan Seferi'ne çıkıldı. Sefer sırasında Kamaniçe Kalesi ve Podolya topraklarının Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmesi üzerine Lehistan barış istemek zorunda kaldı. İki taraf arasında yapılan **Bucaş Antlaşması**'yla Lehistan; Podolya'yı Osmanlılara, Ukrayna'yı ise Osmanlı egemenliğindeki Kazaklara bıraktı. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi ödemeyi kabul etti.

Lehistan meclisinin, vergi maddesini kabul etmemesi üzerine savaş yeniden başladı. 1676'ya kadar süren savaşın sonunda Lehistan vergi yükümlülüğünden kurtulurken antlaşmanın diğer maddelerinde bir değişikliğe gidilmedi. Bucaş Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Batı'da topraklarına yeni bir toprak parçası kattığı son antlaşma oldu.

Duraklama Dönemi'nde olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin Venedik, Avusturya ve Lehistan karşısında kazandığı başarılarla ilgili hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

ç. Osmanlı-Rusya İlişkileri

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkiler 17. yüzyılda başladı. Rusya'nın Osmanlı egemenliğindeki Ukrayna Kazaklarının topraklarına girmesi üzerine bu ülke ile ilişkiler bozuldu. 1678 yılında sefere çıkan Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Kazakların merkezi olan ve Rus kuvvetleri tarafından korunan **Çehrin Kalesi**'ni aldı. Rus çarının barış istemesi üzerine de 1681'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk antlaşma olan **Bahçesaray Antlaşması** yapıldı. Antlaşmaya göre Dinyeper (Özi) Nehri iki devlet arasında sınır kabul edilecekti. Kiev Ruslarda kalmaya devam ederken Rusya Osmanlı Devleti'ne bağlı Kırım Hanlığı'na vergi vermeyi sürdürecekti.

d. İkinci Viyana Kuşatması (1683)

Sadrazam **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa**, Rusya ile barış yaptıktan sonra Macaristan'daki gelişmelerle ilgilenmeye başladı. Aynı günlerde Avusturyalılar egemenlikleri altında bulunan Protestan Macarlara Katolikliği kabul ettirmek için baskı uyguluyorlardı. Avusturya baskıları karşısında Macar ileri gelenlerinden **Tökeli İmre** bir ayaklanma başlatarak Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Bunun üzerine Kara Mustafa Paşa, Tökeli'yi Orta Macaristan kralı ilan etti. Ardından da Macaristan'daki Osmanlı egemenliğini sağlamlaştırmak ve Avusturyalılardan gelebilecek saldırıları önlemek amacıyla 1683'te Avusturya Seferi'ne çıktı.

Osmanlı ordusunda Tökeli İmre'nin yanı sıra Kırım Hanı ile Erdel, Eflâk ve Boğdan beylerinin kuvvetleri de bulunuyordu. Böylesine büyük ve güçlü bir orduyla Avusturya topraklarına giren Kara Mustafa Paşa doğrudan Viyana üzerine yürüyerek şehri kuşattı **(Resim 3.15)**. Sadrazam, Avusturya'nın başkenti olan bu şehri yakıp yıkmadan, sağlam hâlde fethetmek istiyordu. Bu nedenle taarruzda bulunmak yerine Viyana'yı savunanların teslim olmalarını beklemeyi tercih etti. Ne var ki bu bekleyiş Viyana'nın yardımına gelen Avrupalılara zaman kazandırdı. Lehistan Kralı **Jan Sobieski**, papanın teşvikiyle bir Haçlı ordusu kurarak hızla Viyana'ya doğru hareket etti. Kara Mustafa Paşa bu ihtimali düşünmüş ve Kırım Hanı ile Budin Beylerbeyi'ni Haçlı ordusunun Tuna Nehri'ni geçmesini önlemekle görevlendirmişti. Ancak sadrazam ile görüş ayrılığı içindeki bu kişiler görevlerini yerine getirmediler. Bunun üzerine Tuna Nehri'ni geçen Jan Sobieski bütün gücüyle Viyana'yı kuşatan Osmanlı kuvvetlerine saldırdı. Böylece iki ateş arasında kalan Kara Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ağır bir bozguna uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldı.

Haçlı ordusu karşısında uğradığı yenilginin ardından Budin'e gelen sadrazam, yenilginin sorumlusu olarak gördüğü Budin beylerbeyini burada idam ettirdi. Kırım hanını ise görevden aldı. Bir yandan da dağılan ordusunu tekrar toparlayıp Osmanlı sınırını korumaya çalıştı. Buna rağmen uç boyundaki Estergon ve diğer bazı kalelerin Avusturyalıların eline geçmesini önleyemedi. Kışı geçirmek için Belgrad'a gelen Kara Mustafa Paşa'nın planı ilkbaharda Viyana'yı yeniden kuşatmaktı. Ancak Padişah IV. Mehmet'in hakkında verdiği idam kararı nedeniyle bu planını gerçekleştiremedi.

Resim 3.15: *İkinci Viyana Kuşatması'nı gösteren bir resim (Frans Geffels-Franz Cefıls, 17. yüzyıl sonları)*

Osmanlı ordusunun İkinci Viyana Kuşatması'nda aldığı ağır yenilgi Avrupa'da sevinç ve heyecanla karşılandı. Osmanlı ilerleyişi karşısında uzunca bir süredir savunma durumunda kalmış olan Avrupa devletleri kazandıkları bu zaferden sonra Türkleri Avrupa'dan atma konusunda yeniden ümitlendiler. Haçlı zihniyetiyle hareket eden bu devletler aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak Osmanlı Devleti'ne karşı **Kutsal İttifak**'ı kurdular. Bu ittifaka Avusturya ve Lehistan'ın yanı sıra Venedik, Malta ve Rusya da katıldılar. Kutsal İttifak devletlerinin saldırısıyla başlayan Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları on altı yıl sürdü. Bu süre içinde Osmanlılar aynı anda birçok cephede savaşmak zorunda kaldılar.

Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak arasında savaşların başlamasıyla birlikte Avusturya da Macaristan topraklarına girdi. Venedik, Mora Yarımadası ve Dalmaçya kıyılarına; Lehistan Podolya'ya, Rusya ise Kırım'a saldırdı. Osmanlı Devleti bazı başarılar kazanmasına rağmen bu devletlerin ilerleyişini durduramadı. Daha fazla toprak kaybına uğramamak için de barış istemek zorunda kaldı. Bunun üzerine İngiltere ve Hollanda elçilerinin de aracılığıyla 1699 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya, Venedik ve Lehistan arasında **Karlofça Antlaşması** imzalandı.

Yirmi beş yıllığına imzalanan ve garantörlüğünü Avusturya'nın yapacağı Karlofça Antlaşması'yla Temeşvar ili ve Banat Yaylası dışında bütün Macaristan Avusturya'ya bırakıldı **(Harita 3.3)**. Lehistan, Podolya ve Ukrayna'yı topraklarına katarken Venedik Mora Yarımadası, Dalmaçya kıyıları ve Ayamavra Adası'nı ele geçirdi.

Osmanlılar Rusya ile imzaladıkları 1700 tarihli **İstanbul Antlaşması**'yla da Kırım'daki Azak Kalesi ve çevresini Ruslara bırakmak zorunda kaldılar. Böylece Ruslar, Karadeniz'e inme politikasını gerçekleştirme yolunda ilk önemli adımı atmış oldular. Ruslar bu antlaşmayla İstanbul'da sürekli elçi bulundurma hakkını da elde ettiler.

Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Batı'da ilk kez toprak kaybetti. 18. yüzyılda da devam edecek olan bu kayıplarla birlikte Osmanlıların Avrupa'dan geri çekilme süreci başladı. Türklerin bu gerileyişi ancak 1921 yılında **Sakarya Meydan Muharebesi**'nde durdurulabildi.

Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması sonrasında Avrupa devletlerine karşı nasıl bir siyaset izlemiş olabilir?

Harita 3.3: *Karlofça Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin batı sınırı*

3. 17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ KÜLTÜR, SANAT, MİMARİ VE BİLİM ALANLARINDAKİ ÇALIŞMALAR

Fatih Dönemi'nde güçlü topların dökümü ve yeni medreselerin açılmasıyla başlayan Osmanlı bilim ve teknolojisindeki yükseliş bir sonraki yüzyılda denizcilik ve mimarlık alanlarındaki çalışmalarla devam etti. Ancak bu gelişim süreci 17. yüzyılda ortaya çıkan siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların da etkisiyle durgunluk dönemine girdi. Bununla birlikte söz konusu yüzyılda da önemli sanatçılar ve bilginler yetişti. Bunlardan biri olan Mimar **Sedefkâr Mehmet Ağa,** Sultan Ahmet Camii'ni **(Fotoğraf 3.4)** inşa etti.

Sultan Ahmet Camii, Osmanlı Padişahı I. Ahmet tarafından Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa'ya yaptırılmıştır. 1609-1616 yılları arasında inşa edilen cami, mavi renkli İznik çinileriyle bezendiği ve kubbelerinin içi mavi ağırlıklı kalem işleri ile süslendiği için Avrupalılarca **Blue Mosque** (Mavi Cami) olarak adlandırılmıştır. Sultan Ahmet Camii 17. yüzyılda İstanbul'da yapılmış Klasik Dönem Osmanlı mimarisinin son büyük eseridir.

Sedefkâr Mehmet Ağa, öğrencisi olduğu Mimar Sinan'ın üslubunu bu eserinde en ihtişamlı seviyeye çıkarmıştır. Sultan Ahmet Camii kendi dönemindeki tek altı minareli yapıdır. Minarelerden ikisi ikişer, diğerleri üçer şerefelidir. 43 metre yüksekliğindeki merkezî kubbesinin çapı 23,5 metredir. Caminin içini üç taraftan çevreleyen balkonların duvarları, üzerine bitki motifleri işlenmiş yirmi binden fazla muhteşem İznik çinisi ile süslüdür. Caminin duvarlarındaki yazılar Diyarbakırlı Seyyit Kasım Gubari tarafından yazılmıştır. 260 adet penceresi bulunan cami en ferah ibadethanelerden biridir. Caminin içine girildiğinde kuvvetli gün ışığının yansıttığı boyama, çini ve renkli vitray camlarının zengin süslemeleri ile karşılaşılır.

Fotoğraf 3.4: *Sultan Ahmet Camii*

Sultan Ahmet Camii'nin minberi, mihrabı ve hünkâr mahfili de ayrı birer sanat yapıtıdır. Caminin yekpare mermerden yapılmış minberi çok ince işlemelidir. İçi çiçek motifli çinilerle kaplı mihrap, beş vakit namazı temsil eden beş ayrı mermerden yapılmıştır. Hünkâr mahfili ise turkuaz üzerine altın yaldız çinileri ve oyma işlemeli mermer korkulukları ile benzersiz güzelliktedir. Türk ve İslam dünyasının en ünlü anıtlarından biri olan Sultan Ahmet Camii, İstanbul'a gelen yerli, yabancı herkes tarafından hayranlıkla izlenmektedir.

17. yüzyılın bir diğer sanatçısı Hattat Hafız Osman'dır. Sultan II. Mustafa'ya hat dersleri veren Hafız Osman yazı ile yapılan bir süsleme sanatı olan "hilye"nin ilk hattatıdır. Bu yüzyılda edebiyat alanında da önemli isimler ortaya çıktı. Divan edebiyatının ünlü şairlerinden Nefi şiirleriyle birçok kişinin öfkesini üstüne çekti. "Siham-ı Kaza" adını verdiği hiciv şiiri onun en tanınmış eserlerinden biri oldu. Dönemin diğer şairlerinden Nabi de şiirlerinde devlet yönetimi ve toplumdaki bozukluklara dikkat çekti **(Fotograf 3.5)**. Şair yer yer nasihatlar verdiği şiirlerinde herkes tarafından anlaşılması için sade bir dil kullandı. Nabi'nin "Hayriyye" adlı mesnevisi Türk edebiyatında ahlaki yönden çocuğa hitap eden ilk eser olmuştur. "Hayrabad, Münşeat" ve "Tuhfetü'l-Haremeyn" ise şairin diğer önemli eserleridir.

Fotoğraf 3.5: *Nabi'yi gösteren bir büst*

Türk müziğinin en büyük bestekarlarından Itri, Nefi ve Nabi gibi ünlü divan şairleriyle aynı yüzyılda yaşamıştır. Itri'nin "Neva Kâr" adlı eseri klasik Türk müziği repertuvarının en değerli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Onun bir diğer tanınmış eseri ise Nefi'nin "Tutimucizeiguyem ne desem laf değil." sözleriyle başlayan güftesi üzerine yaptığı bestedir. Günümüzde bütün İslam dünyasına yaygın olarak söylenen segâh makamındaki **bayram tekbiri** de Itri'ye aittir.

Türk hâlk edebiyatının altın çağı olarak kabul edilen 17. asırda başta Karacaoğlan olmak üzere tanınmış halk ozanları da yetişti. Toroslardaki Türkmen aşiretleri arasında yaşayan Karacaoğlan **(Resim 3.16)** doğa güzelliklerini, sıla özlemini, ölümü ve sevgiyi konu alan şiirler söyledi. Şiirlerinde içtenlikli ve özentisiz bir dil kullanan ozan halk edebiyatımızın en önemli sembollerinden biri hâline geldi.

Çukurova

Çukurova bayramlığın giyerken,
Çıplaklığın üzerinden soyarken,
Şubat ayı kış yelini kovarken,
Cennet dense sana yakışır dağlar.

Ağacımız yapraklarla donanır,
Taşlarımız bir birliğe inanır,
Hep çiçekler bağrınızda gönenir,
Pınarınız çağlar, akışır dağlar.

Rüzgâr eser, dallarınız atışır,
Kuşlarınız birbiriyle ötüşür,
Ören yerler bu bayramdan pek üşür,
Sünbül niçin yaslı bakışır dağlar.

Karac'oğlan, size bakar sevinir;
Sevinirken kalbi yanar, köyünür;
Kımıldanır hep derdlerim, devinir;
Yas ile sevincim yıkışır dağlar.

Karacaoğlan, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78598/genel-bilgiler

Resim 3.16: *Karacağlan'ı gösteren bir temsilî resim (Etem Çalışkan)*

Karacaoğlan'ın şiirinde kullandığı dile bakarak 17. yüzyıl Anadolu Türkçesi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Osmanlı Devleti'nde halk edebiyatının yanı sıra tekke edebiyatı da gelişme gösterdi. Anadolu'da Mevlâna, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli ile başlayan bu edebiyat akımı Osmanlılar zamanında Hacı Bayram Veli, Kaygusuz Abdal ve Kul Himmet ile devam etti. Tekke edebiyatının 17. yüzyıldaki en önemli temsilcisi ise Ümmi Sinan oldu. Doğrudan halka seslendikleri için şiirlerini sade bir dil ve anlatımla kaleme alan tekke şairleri Türkçenin yaşatılmasına büyük katkılarda bulundular.

17. yüzyılda Osmanlı düşünce ve bilim hayatının önde gelen isimlerinden biri Kâtip Çelebi oldu.

Kâtip Çelebi (1608-1657)

1608'de İstanbul'da doğan ve asıl adı Mustafa olan Kâtip Çelebi ordu kâtipliğinde bulunduğu için ulema ve halk arasında bu lakabı ile tanındı. Kâtip Çelebi, devlet ve toplum hayatında karşılaşılan sorunların çözümünde akli bilimlerden yararlanılmasının gereği üzerinde durdu. Bu konuyla ilgili olarak astronomi, matematik, geometri ve coğrafya bilimlerinden habersiz bazı devlet görevlilerinin verdikleri kararların yanlışlığını örneklerle açıkladı.

Kâtip Çelebi coğrafya, tarih, kamu yönetimi, biyografya ve bibliyografya alanlarında otuz civarında eser kaleme aldı. "Keşfü'z-Zünun" adlı eserinde İslam medeniyetine ait 15 bine yakın kitap ve 10 bine yakın yazar hakkında tanıtıcı bilgiler verdi. "Cihannüma" adlı meşhur coğrafya ansiklopedisinde ise dünya coğrafyasını anlattı.

1657 yılında vefat eden Kâtip Çelebi çevresinde çalışkan, iyi huylu, ağırbaşlı, az konuşan, çok yazan biri olarak öne çıkmıştır. Arapça ve Farsçanın yanı sıra Latinceyi de bilen Kâtip Çelebi, Batı bilimleriyle Doğu bilimlerini karşılaştırıp bunlar arasında sentez yapan ilk Türk bilim insanıdır.

Kişisel Gelişim Dergisi, S 18, s. 28, 29 (Düzenlenmiştir.).

Sizce Kâtip Çelebi'nin bilim hayatına yaptığı en büyük hizmet ne olmuştur? Neden?

16. yüzyılda parlak bir devir geçiren Osmanlı tarihçiliği gelişimini 17. yüzyılda da devam ettirdi. Müneccimbaşı Ahmet Efendi ve Halepli Mustafa Naima Efendi **(Resim 3.17)** bu yüzyılda yetişen başlıca tarihçiler oldu. İlk resmî Osmanlı vakanüvisi olan **Naima**, olayları, onları doğuran sosyal çevre ile birlikte ele aldı. Naima, padişah ve vezirlerin eksik yönlerini, hatalarını yazıp eleştirdi. Ayrıca tarihî olayları meydana getiren şahısların iç dünyalarına yönelik tahlillerde bulunarak Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir dönemin öncüsü oldu.

İlk bilinçli Türk gezgini olarak kabul edilen **Evliya Çelebi** de 17. yüzyılda yaşadı. Evliya Çelebi 36 yıl boyunca Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarındaki çeşitli ülkeleri dolaşarak "Seyahatname" adlı ünlü eserini yazdı. Seyyah, on ciltlik bu eserinde, gezip gördüğü şehirleri ve başından geçen olayları anlattı. İlgi alanı oldukça geniş olan Evliya Çelebi seyahat ettiği yerlerin tarihinin ve coğrafyasının yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerinin anlaşılmasına da çok değerli katkılarda bulundu.

Resim 3.17: *Naima'yı gösteren bir temsilî resim (Etem Çalışkan)*

Bursa'nın Büyük Çarşısı

Bursa'nın dört demir kapılı bir kapalı çarşısı vardır. Çarşıdaki dükkânların toplamı dokuz yüzdür. Bu dükkânlarda o kadar değerli mücevherli kap kacaklar ve hediyelik eşyalar vardır ki güzelliklerini anlatmak mümkün değildir. Kapalı Çarşı'nın dört yanında Kuyumcular Çarşısı, Bezciler Çarşısı, Kavukçular Çarşısı, Takkeciler Çarşısı, İplikçiler Çarşısı ve Berberler Çarşısı yer alır. Baharat Çarşısı, hele gelincik gibi güzel Gelincik Çarşısı bir büyük yolun iki tarafında olup şeker, öd, amber, misk, gül suyu satılan güzel kokulu çarşılardır. Bu çarşıların kemerleri kurşunla örtülüdür. Bazı yerlerinde demir pencereleri vardır. Her köşebaşında bir çeşmesi bulunur.

Seyyahların söylediklerine göre Bursa'nın çarşıları gibi güzel binaları başka bir yerde görmek imkânsızdır. Böyle çarşılar İstanbul'da bile yoktur. Ancak Halep çarşılarıyla Edirne'nin Ali Paşa Çarşısı bunlara denk olabilir.

Evliya Çelebi, Seyahatname'den Seçmeler, s. 34 (Düzenlenmiştir.).

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden yararlanılarak 17. yüzyıl hakkında hangi bilgilere ulaşılabilir?

Osmanlı bilim dünyasındaki genel durgunluğa rağmen 17. yüzyılda bazı teknolojik buluş denemeleri de yapıldı. Bu denemelerden birinde **Hezarfen Ahmet Çelebi (Resim 3.18)** kollarına taktığı kanatlarla Galata Kulesi'nden atlayıp Boğaz'ın üstünden uçarak Üsküdar'a indi. **Lagari Hasan Çelebi** ise elli okka barutla doldurduğu kendi icadı olan bir rokete binerek barutu ateşledi. Roketle birlikte gökyüzüne doğru yükselen Hasan Çelebi roketin barutu bitince önceden hazırlayıp kollarına taktığı kanatları açarak başarılı bir iniş gerçekleştirdi.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Lagari Hasan Çelebi'nin roketle uçma olayını şu şekilde anlatmaktadır:

Lagari Hasan Çelebi

"Murad Han'ın Kaya Sultan isimli kızı dünyaya geldiği gece akika kurbanı şenliği oldu. Bu Lagari Hasan elli okka barut macunundan yedi kollu bir fişek icad eyledi. Sarayburnu'nda Hünkâr huzurunda fişenge bindi ve yardımcıları fitili ateşlediler. Lagari, "Padişahım seni Allah'a ısmarladım. İsa Peygamber ile konuşmaya gidiyorum." diyerek gökyüzüne fırladı. Yanında olan diğer fişekleri ateşleyip denizin yüzünü yangın yerine çevirdi. Fişenginin barutu kalmayınca zemine doğru inerken kartal kanatlarını açarak Sinan Paşa Köşkü önünde denize indi ve padişahın huzuruna geldi. Zemini öperek "Padişahım, İsa Peygamber sana selam söyledi." diyerek şakaya başladı. Bir kese akçe ihsan olunup 70 akçe ile sipahi yazıldı."

Evliya Çelebi, Seyahatname, C I, s. 670-671 (Düzenlenmiştir.).

Hezarfen Ahmet Çelebi (1609-1640)

IV. Murat'ın hükümdarlık yaptığı yıllarda Hezarfen Ahmet Çelebi adında bir Türk bilgini uçma teşebbüslerine girişti. İlk önce Ok Meydanı'nda kısa mesafeli dokuz deneme yaptı. Hepsinde de başarılı oldu. Miladi takvim 1636 yılını gösteriyordu. Hezarfen Ahmet Çelebi büyük uçuşunu yapmaya hazırlanmaya başladı. Galata Kulesi'nin üstüne çıktı. Kendini rüzgâra bırakıp Üsküdar'a uçacaktı.

O gün İstanbul halkı deniz kıyısını doldurmuştu. Kısa bir zamanda mahşerî bir kalabalık toplandı. IV. Murad, sadrazam ve vezirleriyle birlikte Sarayburnu'ndaki Sinan Paşa Köşkü'nden olup bitenleri seyrediyordu.

Nihayet beklenen an geldi. Hezarfen Ahmet Çelebi, "Bismillah!" deyip kendini boşluğa bıraktı. Vücuduna taktığı kanatlarıyla Boğaz'a doğru süzüldü. Herkes hayret içindeydi. Hezarfen Ahmet Çelebi lodos rüzgârının da yardımıyla bir kuş gibi uçup İstanbul Boğazını geçmiş, Üsküdar'daki Doğancılar'a inmişti. Onun bu başarısından hoşlanan IV. Murat, kendisine bir kese altın verdi.

Resim 3.18: *Hezarfen Ahmet Çelebi'yi gösteren bir temsilî resim (Etem Çalışkan)*

Hezarfen Ahmet Çelebi uçma tasarısını ilk gerçekleştiren bir bilgin olarak havacılık tarihinde yerini alırken planörcülüğün de öncülüğünü yapmış oluyordu. Çünkü o, uçuşunda bir planörcü gibi rüzgârın esişini dikkate almış, ona göre uçmasını gerçekleştirmişti. Onun bu başarısını gören halk ona "bin fenli" manasında "Hezarfen" lakabını taktı.

Halil Ersoylu, "Türklerin İlk Uçan Adamları", Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Nisan 1981, s. 44-46.

Lagari Hasan Çelebi ve Hezarfen Ahmet Çelebi'nin bu denemeleri devlet adamlarının bu tür çalışmalara kuşkuyla yaklaşması nedeniyle desteklenip geliştirilemedi. Bu yaklaşım nedeniyle de Osmanlı Devleti bilim ve teknolojide Batı'nın gerisinde kalmaya başladı.

• Lagari Hasan Çelebi ve Hezarfen Ahmet Çelebi'nin uçağın icadından yaklaşık iki asır önce uçuş denemelerinde bulunmuş olmalarına bakarak bu kişiler hakkında hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

• Uçma denemelerine Osmanlı devlet adamları tarafından yeterince ilgi gösterilmemesinin nedenleri neler olabilir?

Proje Ödevi: 17. Yüzyıl Osmanlı Kültür Hayatı

Sevgili öğrenciler, bu proje ödevi kapsamında sizlerden 17. yüzyıl Osmanlı sanatçıları ve bilim insanlarıyla ilgili bir tanıtım broşürü hazırlamanız isteniyor. Çalışmayı bireysel olarak ya da grup çalışması şeklinde yapabilirsiniz.

Projenizi hazırlama süreniz iki haftadır. Projeniz öğretmeniniz tarafından aşağıdaki değerlendirme formundaki ölçütlere göre değerlendirilecektir.

Proje hazırlama çalışması sırasında aşağıdaki işlemleri yapınız:

- Süreyi verimli şekilde kullanmak amacıyla çalışma planı ile birlikte bir de çalışma takvimi hazırlayınız.
- Tanıtım broşürü hazırlama konusunda bir araştırma yapınız.
- Çalışmanız sırasında yararlanacağınız kaynakları belirleyiniz.
- Kaynakları inceleyiniz.
- Kaynaklardan elde ettiğiniz verileri sınıflandırarak hangilerini, nerede ve nasıl kullanacağınıza karar veriniz.
- Tanıtım broşürünüzde yer vereceğiniz sanatçı ve bilim insanlarını belirleyiniz.
- Tanıtım broşürünüzde belirlediğiniz sanatçı ve bilim insanlarının hayat öykülerinin yanı sıra onların eserlerine ve eserlerinden alınan ilgi çekici bölümlere yer vermeye dikkat ediniz.
- Tanıtım broşürünüzü, ele aldığınız sanatçı ve bilim insanları ile ilgili resim, minyatür, fotoğraf vb. görsel unsurlarla zenginleştirmeye çalışınız.
- Tanıtım broşürünüzün yazılı ve görsel içeriğiyle ilgili bir kaynakça hazırlayınız.
- Broşürünüzü elde hazırlayabileceğiniz gibi bilgisayar ve yazıcı yardımıyla da hazırlayabileceğinizi unutmayınız.
- Proje ödevinizi verilen sürede tamamlayıp teslim ediniz.
- Sınıfınızda proje ödevinizin sunumunu yapınız.

PROJE DEĞERLENDİRME FORMU

Ölçütler / Dereceler		İyi (3)	Orta (2)	Zayıf (1)
Proje Ödevi Hazırlama Süreci	Projenin amacını belirleme			
	Projeye uygun çalışma planı yapma			
	Farklı kaynaklardan doğru bilgiler toplama			
	Projeyi plana göre gerçekleştirme			
Proje Ödevinin İçeriği	Toplanan bilgileri analiz etme			
	Elde edilen bilgileri kullanarak çıkarımlarda bulunma			
	Toplanan bilgileri düzenleyerek sentez yapma			
	Türkçeyi doğru ve düzgün yazma			
	Kritik düşünme becerisini gösterme			
	Yaratıcılık yeteneğini kullanma			
Projenin Sunumu	Konuyu dinleyicilerin ilgisini çekecek şekilde sunma			
	Sunuyu hedefe yönelik materyallerle destekleme			
	Türkçeyi doğru ve düzgün konuşma			
	Sunuda akıcı bir dil ve beden dilini kullanma			
	Verilen sürede sunuyu yapma			
	Sunu sırasında öz güvene sahip olma			
	Sunuyu severek ve isteyerek yapma			
	Soru sorma ve sorulan sorulara cevap verme			
	TOPLAM			

Aldığınız puanların toplamını aşağıdaki ölçütlerle karşılaştırarak performansınızı değerlendirebilirsiniz.

39-54	Yapılan çalışma iyi. Öğrencinin performansı ortalamanın üstünde.
28-38	Öğrencinin performansı orta düzeyde.
18-27	Öğrencinin performansı orta düzeyin altında. Çalışma tekrar gözden geçirilmeli.

BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ

A) Aşağıdaki cümlelerde noktalı yerlere uygun sözcükleri yazınız.

1. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile imzaladığı ilk antlaşma ..... Antlaşması'dır.
2. Osmanlı tımar sistemi 17. yüzyılda yerini ..... sistemine bırakmaya başlamıştır.
3. Günümüz Osmanlı-İran sınırı büyük ölçüde ..... Antlaşması ile çizilmiştir.
4. Osmanlı Padişahı ..... 1638'de Bağdat'ı yeniden Osmanlı topraklarına kattığı için "Bağdat Fatihi" adıyla anılmıştır.
5. Osmanlı Devleti, Akdeniz ticaretinin güvenliğini sağlamak amacıyla 1669'da .... Adası'nı fethetmiştir.
6. Osmanlı Devleti ..... Antlaşması ile Rusya'ya İstanbul'da sürekli elçi bulundurma hakkı vermiştir.
7. 17. yüzyılda yaşayan ..... Osmanlı tarihinin en önemli hiciv şairlerindendir.
8. Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak arasındaki savaşlar ..... Antlaşması ile sona ermiştir.
9. II. Osman ..... Savaşı'ndaki disiplinsizliği nedeniyle Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmaya karar vermiştir.
10. Kâtip Çelebi ..... adlı eserinde dünya coğrafyası hakkında bilgiler vermiştir.

B) Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

( ) 1. Zitvatorok Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Avusturya karşısındaki siyasi üstünlüğü sona ermiştir.
( ) 2. Vaka-i Vakvakiye, Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyılda çıkan bir eyalet ayaklanmasıdır.
( ) 3. Otuz Yıl Savaşları Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun zaferiyle sonuçlanmıştır.
( ) 4. Güneş merkezli evren teorisi Kopernik tarafından ortaya atılmıştır.
( ) 5. 17. yüzyıl Avrupa'da Akıl Çağı olarak adlandırılmıştır.
( ) 6. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk bütçe Tarhuncu Ahmet Paşa tarafından yapılmıştır.
( ) 7. Bucaş Antlaşması Osmanlı Devleti'nin Batı'da topraklarına yeni bir toprak kattığı son antlaşmadır.
( ) 8. II. Viyana Kuşatması'ndan sonra Avrupa'da kurulan Kutsal İttifak'a katılan devletlerden biri de Fransa'dır.
( ) 9. Sultan Ahmet Camii Mimar Sinan tarafından yaptırılmıştır.
( ) 10. Naima, tarih alanındaki çalışmalarıyla tanınmış Osmanlı bilim insanlarından biridir.

C) Aşağıdaki soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. 17. yüzyıl ıslahatlarının genel özellikleri nelerdir?
2. 17. yüzyılda Avrupa'da ekonomi alanında ortaya çıkan merkantilizm düşüncesinin temel esasları nelerdir?
3. IV. Mehmet Dönemi'nde Köprülü Mehmet Paşa'nın olağanüstü yetkilerle sadrazamlığa getirilmesinin nedenleri nelerdir?
4. 17. yüzyılda Osmanlı-Venedik ilişkilerinin bozulmasının nedenleri nelerdir?
5. İkinci Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının nedenleri nelerdir?
6. Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı tarihindeki önemi nedir?
7. Sultan Ahmet Camii'nin Osmanlı mimarisindeki yeri ve önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?
8. Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılda iltizam uygulamasını yaygınlaştırmak durumunda kalmasının nedenleri neler olabilir?
9. Osmanlı Devleti 17. yüzyılda değişen ekonomik şartlar karşısında kendisini korumak için hangi önlemleri almıştır?
10. Otuz Yıl Savaşları'nın diplomasi tarihindeki yeri ve önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Ç) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesi çeşitli nedenlerle zayıflamaya başlamıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu nedenlerden biri olarak gösterilemez?

A) Şehzadelerin sancağa çıkması uygulamasına son verilmesi
B) Devlet görevlerinin rüşvetle alınıp satılması
C) Saray kadınlarının devlet işlerine karışmaları
D) Yöneticilerin yetersiz ve tecrübesiz olmaları
E) Dirliklerin has, zeamet ve tımar adlarıyla bölümlere ayrılması

2. Aşağıda 17. yüzyıl Avrupa tarihi ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir.

Bu bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Rusya'da Batılılaşma hareketi başlamıştır.
B) İngiltere'de Haklar Bildirisi kabul edilmiştir.
C) Yedi Yıl Savaşları yapılmıştır.
D) Almanya, Otuz Yıl Savaşları'ndan yenilerek çıkmıştır.
E) İngiltere'de meşrutiyet yönetimine geçilmiştir.

3. I. Yeniçerilerin sayısının artması
II. Savaşların yenilgiyle sonuçlanması
III. Ticaret yollarının yön değiştirmesi

Yukarıdakilerden hangisi ya da hangileri 17. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin bozulmasının nedenleri arasında sayılabilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III
D) II ve III E) I, II ve III

4. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin Duraklama Dönemi'ne girmesinin nedenlerinden biri olarak gösterilemez?

A) Yeniçeri Ocağının bozulması
B) Padişahların yetersizliği
C) Azınlıkların bağımsızlık istekleri
D) Gelirlerin azalması
E) Beşik ulemalığı uygulamasının başlaması

5. Aşağıdakilerden hangisinin Osmanlı Devleti'nde tahta geçme usulündeki belirsizliğin giderilmesine yönelik düzenlemelerden biri olduğu söylenebilir?

A) Sancağa çıkma uygulamasına geçilmesi
B) Ülke hanedanın ortak malıdır, anlayışının benimsenmesi
C) Devşirme sisteminin başlatılması
D) Ekber ve erşed sistemine geçilmesi
E) Kardeş katli kanununun çıkarılması

6. Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyılda yapılan ıslahatlar geçici bir rahatlama sağlamış ancak devletin karşı karşıya bulunduğu sorunlara kalıcı ve köklü çözümler getirememiştir. Bu durumun en temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

A) Islahatların sorunların nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik olmaması
B) Sorunların şiddet kullanılarak çözülmeye çalışılması
C) Yabancı devletlerin isyancıları kışkırtmaları
D) Halkın ıslahatlara destek vermemesi
E) Islahatların kişilere bağlı kalması

7. I. Celâli İsyanlarıyla karşı karşıya kalmıştır.
II. Avrupa karşısında geri çekilme sürecine girmiştir.
III. Mali alanda ıslahat yapmaya karar vermiştir.

Yukarıdaki gelişmelerden hangisi ya da hangileri Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması'nda uğradığı başarısızlık sonucunda ortaya çıkmıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve III
D) II ve III E) I, II ve III

8. Aşağıdakilerden hangisinin Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılda uygulamaya başladığı iltizam sisteminin sonuçlarından biri olduğu söylenemez?

A) Mültezimlerin ortaya çıkması
B) Tarımsal üretimin azalması
C) Köyden kente göçün artması
D) Yeniçeri Ocağının bozulması
E) Ücretli asker sayısının artması

9. Aşağıdakilerden hangisi Celâli İsyanlarının nedenlerinden biri olarak gösterilemez?

A) Askerlere ayarı düşük akçe ile maaş ödenmesi
B) Rüşvet ve kayırmanın yaygınlaşması
C) Tımarların adaletsiz şekilde dağıtılması
D) Savaşların uzun sürmesi veya yenilgilerle sonuçlanması
E) Eyaletlerdeki yöneticilerin keyfî uygulamaları

10. Katolik Avusturyalıların baskıları altında bulunan Macarlar 17. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdir.

Bu durum aşağıdaki gelişmelerden hangisine ortam hazırlamıştır?

A) II. Viyana Kuşatması'na
B) Girit Adası'nın kuşatılmasına
C) Vasvar Antlaşması'nın imzalanmasına
D) Osmanlı Devleti'nde padişah değişikliğine
E) Macaristan'ın Osmanlı topraklarına katılmasına

4. Ünite
AVRUPA VE OSMANLI DEVLETİ (XVIII. YÜZYIL)

Ünite Kavramları

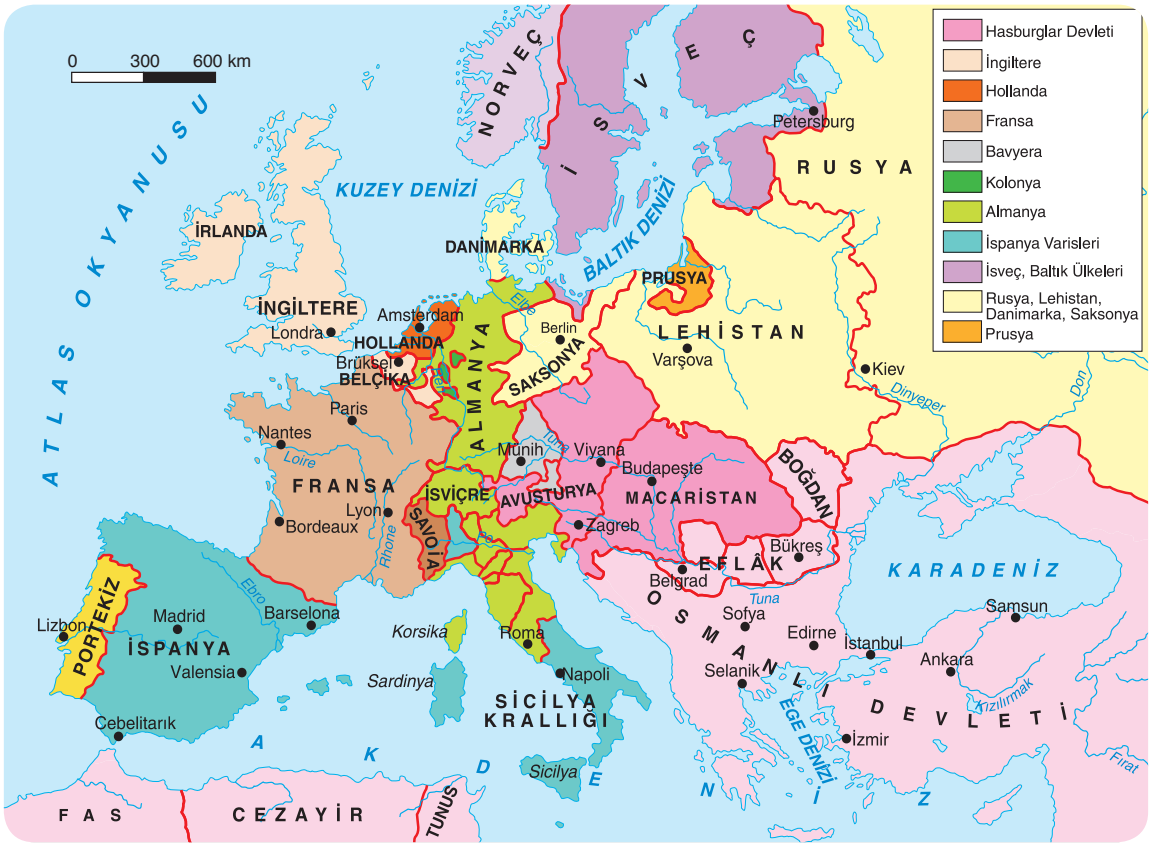
Aydınlanma
Modernizm
İhtilal
İnkılap
Babıali
Eşraf
Âyan
Malikâne
Esham
Sömürgecilik

A. 18. YÜZYILDA AVRUPA DEVLETLERİ VE OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

• 18. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Batılı devletler arasındaki diplomasi trafiğinin hızlanmasının nedenleri neler olabilir?

1. 18. YÜZYILDA GENEL DURUM

18. yüzyılda Avrupa'nın belli başlı devletleri Fransa, İngiltere, İspanya, Prusya, Lehistan, İsveç ve Rusya idi **(Harita 4.1)**. Bu merkezî krallıkların yanı sıra Avrupa'da değişik hanedanlar tarafından yönetilen prenslikler de hüküm sürüyordu. Almanya ve İtalya'da ise henüz siyasi birlik sağlanamamıştı.

Harita 4.1: *18. yüzyıl başlarında Avrupa*

• 18. yüzyıl Avrupa haritasında önceki yüzyıllara göre hangi değişiklikler dikkat çekmektedir?

• Bu değişikliklerin nedenleri neler olabilir?

Avrupa devletleri Otuz Yıl Savaşları sırasında belirginleşen millî çıkarların korunmasına dayalı diplomasi anlayışını 18. yüzyılda da sürdürdüler. Dünyadaki ham madde kaynaklarını ele geçirmek ve egemenlik alanlarını genişletmek isteyen Avrupa devletleri önceki yüzyıllarda olduğu gibi bu yüzyılda da birbirleriyle mücadele ettiler. Ayrıca hanedanlar arasında ortaya çıkan veraset sorunları nedeniyle pek çok kez karşı karşıya geldiler. Bu dönemde devletler dış politikalarını, "Bizim ebedî düşmanlarımız ve dostlarımız yoktur, sadece ebedî ülke çıkarlarımız vardır." ilkesi üzerine kurdular. Dış politikadaki hedeflerini gerçekleştirebilmek için her türlü araca başvurmanın uygun olduğunu savunan **Makyavelizm** anlayışıyla hareket ettiler. Avrupalı devletler 18. yüzyıl boyunca sürekli değişen ittifaklar kurarak rakiplerinin gücünü dengelemeye çalıştılar. Devletler bu ittifakları kurarken temelde siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruma amacı güttüler. Böylece savaşın yanında diplomasiyi de etkin bir silah olarak kullandılar.

2. 18. YÜZYILDA DEVLETLER

a. Fransa

18. yüzyıla Avrupa'nın güçlü devletleri arasında giren Fransa, bu yüzyılda İspanya, Lehistan ve Avusturya'da çıkan veraset savaşlarına katıldı. Ayrıca 1756-1763 yılları arasında süren Yedi Yıl Savaşlarında İngiltere ve Prusya'ya karşı savaştı. Bu savaşlar sırasında Fransa mali yönden büyük zararlara uğradı. Amerika kıtası ve Hindistan'daki sömürgelerini de İngiltere'ye kaptırdı. Bu kayıplara bir de katı mutlakiyet yönetimi eklenince Fransa'da krallık rejimine karşı büyük bir ihtilal çıktı. İhtilal sonrası yeni yönetimin kurulmasıyla birlikte Osmanlı-Fransız dostluğu bozuldu. Hatta Napolyon Bonapart Dönemi'nde Fransa ekonomik yönden durumunu düzeltmek amacıyla bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etti. Rusya ile imzaladığı **Tilsit Antlaşması**'yla da Osmanlı Devleti'ne karşı gizli bir ittifak kurdu.

b. İngiltere

İngiltere 18. yüzyılda hızla güçlendi ve topraklarını Fransa ve İspanya aleyhine genişleterek büyük bir sömürge imparatorluğu kurdu. Ayrıca demokrasisini daha da geliştirerek iç yapısını kuvvetlendirdi. Kıtalara yayılmış geniş toprakları, güçlü donanması ve siyasi nüfuzu ile İngiltere bu dönemde "ufuklarında güneş batmayan imparatorluk" hâline geldi. İngiltere Avrupa'daki güç dengesinin Fransa lehine bozulmaması için bu devlete karşı Rusya, Prusya ve Hollanda ile ittifaklar yaptı. Diğer yandan sömürgelerine giden yol üzerinde stratejik önem taşıyan ve gelişen sanayisi için gerekli ham madde kaynaklarına sahip olan Osmanlı Devleti ile de diplomatik ilişkiler kurdu.

İngiltere, Uzak Doğu'daki sömürgelerine giden yolun güvenliğini tehlikeye düşüreceği için Rusya'nın Balkanlar ve Boğazlar üzerinden Akdeniz'e inmesini istemiyordu. Bu nedenle 1791 yılından itibaren Rusya'ya karşı Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikası izleyen İngiltere, Mısır'ı işgal eden Fransa'ya karşı da Osmanlı Devleti'ni destekledi.

18. yüzyılda İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü destekleyerek ulaşmak istediği amaçları neler olabilir?

c. Avusturya

Osmanlı Devleti'nin Batı'daki en büyük rakiplerinden biri olan Avusturya 18. yüzyıla Karlofça Antlaşması'nı imzalamış bir devlet olarak girdi. Bu antlaşmayla Macaristan'ın büyük bölümünü ele geçiren Avusturya şimdi de Sırbistan ve Bosna-Hersek'e yerleşmek istiyordu.

Bir kara devleti olan Avusturya'nın asıl amacı ise denizlere ulaşmaktı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin bir taraftan Adriyatik ve Ege denizlerine kıyısı olan Balkan topraklarını kendisine genişleme alanı olarak seçmişti. Avusturya, Balkanlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için 18. yüzyılda Rusya ile ittifaklar kurarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaştı. Ancak Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımının kendi ülkesine sıçramasından korkarak bu politikasından vazgeçmek zorunda kaldı. Avusturya 1791 yılında Osmanlı Devleti ile **Ziştovi Antlaşması**'nı imzalayarak barış siyaseti izlemeye başladı. Bu devlet, ilerleyen dönemde de Rusya'nın Balkanlarda izlediği **Panslavizm** siyasetine karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı.

ç. Rusya

17. yüzyılın sonlarına doğru **Çar I. Petro**'nun tahta geçmesiyle birlikte güçlenmeye başlayan Rusya bu yükselişini 18. yüzyılda da devam ettirdi. Petro'nun dış politikası; Baltık Denizi'nde egemen olma, Kırım'ı alarak Karadeniz'e ulaşma, Balkanlara doğru yayılma ve Boğazları ele geçirerek sıcak denizlere inme amaçlarına dayanıyordu. Rusya'nın sınırlarını Orta Asya ve Kafkasya'ya doğru genişletmek de onun hedefleri arasındaydı. Petro'nun izlediği bu dış politika hedefleri kendisinden sonra gelenler tarafından da benimsendi. Böylece Rusya 18. yüzyılın ilk yarısında topraklarını İsveç, Lehistan ve Osmanlı Devleti aleyhine büyüttü. Yüzyılın ikinci yarısında ise Çariçe II. Katerina, Osmanlı topraklarını paylaşma konusunda Avusturya ile anlaştı. Ancak Avusturya'nın bu projeden çekilmesi nedeniyle amacına ulaşamadı.

d. Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti 18. yüzyılın ilk yıllarında Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları'yla kaybettiği toprakları geri alma siyaseti izledi. Osmanlılar bu konuda Venedik ve Rusya karşısında başarı kazandılarsa da Pasarofça Antlaşması'yla Avusturya'ya yeni topraklar bırakmak zorunda kaldılar. Bundan sonra Osmanlı devlet adamları kaybedilen toprakları geri alma siyasetinden vazgeçerek Batılı devletlere karşı diplomasiyi öne çıkaran barışçı bir politika izlemeye başladılar. Ayrıca Batı'nın gerisinde kaldıklarını görerek Avrupa ülkelerindeki gelişmelere ayak uydurmaya çalıştılar.

B. III. AHMET DÖNEMİ (1703-1730)

• ***Lale Devri hakkında neler biliyorsunuz?***

1. III. AHMET DÖNEMİ SİYASİ OLAYLARI

Osmanlı Devleti, Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları'nı izleyen yıllarda yeni bir iç karışıklık dönemine girdi. Bu dönemde Padişah II. Mustafa'nın devlet işlerinden uzaklaşarak zamanının çoğunu Edirne'de geçirmesi başta yeniçeriler olmak üzere İstanbul halkı arasında huzursuzluğa neden oldu. Padişahın Edirne'yi başkent yapacağı söylentisinin yayılmasıyla birlikte bu huzursuzluk 1703 yılında büyük bir isyana dönüştü. İsyancılar İstanbul'da idareyi ele aldıktan sonra Edirne'ye gelerek II. Mustafa'yı tahttan indirdiler. Yerine de kardeşi III. Ahmet'i **(Resim 4.1)** geçirdiler.

III. Ahmet, saltanatının ilk yıllarında, iç karışıklıklar nedeniyle sarsılmış olan devlet otoritesini yeniden kurmaya çalıştı. Onun döneminde Rusya, Venedik ve Avusturya ile savaşlar yapıldı.

Resim 4.1: *III. Ahmet'i gösteren bir minyatür (Levni, 18. yüzyılın ilk yarısı)*

a. Osmanlı-Rus İlişkileri

18. yüzyıl başlarında güçlü bir devlet olma yolunda hızla ilerleyen Rusya'nın başında Çar **I. Petro (Resim 4.2)** vardı. Karadeniz ve Baltık Denizi yoluyla sıcak denizlere ulaşmak isteyen Petro bu amaçla Osmanlı Devleti'nden Azak Kalesi'ni alarak Karadeniz'e bir kapı açtı. Ardından da İsveç'in elinde bulunan Baltık Denizi kıyılarına yöneldi. İsveç Kralı **XII. Karlos** (Demirbaş Şarl) Rus ilerleyişi karşısında ilk zamanlarda başarılar kazandı. Ancak 1709'daki **Poltava Savaşı**'nda Petro'ya yenilerek Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kaldı.

Resim 4.2: *Rus Çarı I. Petro (Paul Delaroche-Pol Dölaroş, 1838)*

Çar Petro

Rusya'yı Avrupa'nın güçlü devletlerinden biri hâline getirmek isteyen Petro, ordusunu yenilemek ve bir donanma kurmak için harekete geçti. Bu amaçla Rusya'nın güney kıyılarında büyük tersaneler inşa ettirdi. Buralarda çalıştırmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gemi yapım ustaları getirtti. Bu arada kendisi de kimliğini gizleyerek uzun bir Avrupa gezisine çıktı ve Hollanda'daki gemi yapım tezgâhlarında marangozluk yaptı. Petro bu gezisi sırasında İngiltere, Fransa, Hollanda ve Almanya'yı dolaşarak çeşitli bilim ve zanaat dallarıyla ilgili bilgiler edindi. Ülkesine döndükten sonra da öğrendiklerini hayata geçirerek Rusya'yı modern bir Avrupa devleti hâline getirdi.

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

İsveç Kralı Osmanlılara sığınırken onu takip eden Rus kuvvetleri sınırı geçerek Osmanlı topraklarına girdiler. Bu durum bir süredir barış içinde devam eden Osmanlı-Rus ilişkilerinin gerginleşmesine neden oldu. Aynı günlerde Petro, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tutum izliyordu. Bir yandan Balkanlardaki Slav topluluklarını Osmanlı Devleti'ne karşı isyana kışkırtıyor, diğer yandan İstanbul Antlaşması'na aykırı biçimde Osmanlı sınırına kaleler yaptırıyordu. Petro, İsveç Kralı'nı sınır dışı etmediği takdirde Osmanlı Devleti'ne savaş açacağını da ilan etmişti. Bütün bu gelişmelere Demirbaş Şarl'ın kışkırtmaları da eklenince Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir savaş kaçınılmaz hâle geldi.

Sadrazam **Baltacı Mehmet Paşa** komutasındaki Osmanlı ordusu 1711 yılında Rusya üzerine sefere çıktı. İki taraf arasında Prut Irmağı kıyısında yapılan savaşta Osmanlı kuvvetleri Çar Petro ve ordusunu kuşatma altına aldı. Bunun üzerine zor durumda kalan Petro barış istedi. İmzalanan **Prut Antlaşması**'yla Rusya, Azak Kalesi'ni Osmanlılara geri verdi. Ayrıca İstanbul'da elçi bulundurma hakkından vazgeçti. Aynı antlaşmayla Rusya'nın, Lehistan iç işlerine karışmayacağı ve Demirbaş Şarl'ın ülkesine serbestçe dönmesine izin vereceği de hükme bağlandı.

Prut Savaşı'nda kazandığı başarının Osmanlı Devleti'nin dış politikası üzerindeki etkileri neler olabilir?

b. Osmanlı-Venedik İlişkileri

Osmanlı Devleti, Rusya karşısında kazandığı başarılarla kaybettiği yerleri geri alma konusunda yeniden ümitlendi. Aynı günlerde Venedik, Akdeniz'deki Osmanlı ticaret gemilerine zarar veriyor ve bir Balkan topluluğu olan Karadağlıları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana kışkırtıyordu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'nı bozduğu gerekçesiyle 1715 yılında Venedik'e savaş ilan etti. Osmanlı ordusu ve donanması çıktığı seferle bir süre önce Venediklilerin eline geçmiş olan Mora Yarımadası'nı geri aldı.

c. Osmanlı-Avusturya İlişkileri

Osmanlıların Rusya'dan sonra Venedik karşısında da başarı kazanması Avusturya'yı endişelendiriyordu. Avusturya, Osmanlı Devleti'nin, tek tek karşılaştığında Avrupa devletlerini yenebileceğini ve bu gidişle bir gün sıranın kendisine de geleceğini görerek duruma müdahâle etme gereği duydu. 1716 yılında da Osmanlı Devleti'nin Venedik'e savaş açarak Karlofça Antlaşması'nı çiğnediğini öne sürüp Venedik'in yanında savaşa girdi. Bunun üzerine Osmanlı Ordusu, Venedik ile savaşını yarıda keserek Avusturya Seferi'ne çıktı. Ancak **Petervaradin Savaşı**'nda uğradığı ağır yenilginin ardından bozgun hâlinde geri çekilmek zorunda kaldı. İlerleyişine devam eden Avusturya, önce Macaristan'da kalan son Osmanlı toprağı Temeşvar'ı, sonra da Belgrad'ı ele geçirdi. Bu gelişmeler karşısında Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa **(Resim 4.3)** daha fazla toprak kaybetmemek için savaşa son vermek istedi. Onun bu barışçı politikası kapitülasyonlar nedeniyle Osmanlı topraklarında çıkarları bulunan İngiltere ve Hollanda tarafından da desteklendi. Sonunda bu devletlerin de araya girmesiyle savaşan taraflar arasında **Pasarofça Antlaşması** imzalandı.

Resim 4.3: *Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (Vanmour serisi 18. yüzyıl)*

Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Venedik ile yaptığı 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması'yla;

- Venediklilerden alınan Mora Yarımadası Osmanlılarda kaldı.
- Temeşvar (Banat Yaylası), Belgrad, Eflâk'ın batısı ve Sırbistan'ın kuzeyi Avusturya'ya bırakıldı.
- Dalmaçya kıyıları ile Hersek ve Arnavutluk kıyılarındaki bazı kaleler ve iskeleler Venedik'e verildi.

ç. Osmanlı-İran İlişkileri

Osmanlı Devleti, Pasarofça Antlaşması'yla başlayan yeni dönemde Batı'ya karşı barışçı bir dış politika izlerken Doğu'da Rusya ve İran ile savaşmak zorunda kaldı. Bu dönemde İran'da mezhep çatışmalarından kaynaklanan iç karışıklıklar çıktı. Safevilerin İran'daki baskılarından rahatsız olan halk kesimleri Osmanlı Padişahı III. Ahmet'e mektup yazarak yardım istediler. Bu gruplar bir yandan da ayaklanarak ele geçirdikleri yerlerde bağımsızlıklarını ilan ettiler.

İran'ın iç karışıklıklar nedeniyle parçalanma sürecine girmesi bu durumdan yararlanmak isteyen Rus Çarı I. Petro'yu harekete geçirdi. Kafkasya'ya bir ordu gönderen Petro, Hazar Denizi'nin batı kıyılarındaki Derbent ve Bakü'yü işgal etti. Bunun üzerine doğu sınırının tehlikeye düştüğünü gören Osmanlı Devleti İran'daki gelişmelerle daha yakından ilgilenmeye başladı. 1723 yılında da kendisinden yardım isteyen grupları himaye etmek ve İran topraklarının bütünüyle Rusya'nın eline geçmesini önlemek üzere harekete geçti. Üç kol hâlinde ilerleyen Osmanlı orduları İran'ın batısındaki toprakları aldıktan sonra Kafkasya'ya girdiler. Böylece Kafkasya'daki Rus kuvvetleri ile karşı karşıya geldiler. İki ülke arasındaki gerginlik, Fransa'nın araya girmesinin ardından imzalanan 1724 tarihli **İstanbul Antlaşması**'yla sona erdi.

İran topraklarını Osmanlı Devleti ile Rusya arasında paylaştıran İstanbul Antlaşması Safeviler tarafından tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine 1725 yılından itibaren Osmanlı-İran savaşları yeniden başladı.

Savaşın ilk günleri Osmanlı ordusunun üstünlüğü ile geçerken İran'da yönetime Afşar Türkmenlerinden **Nadir Şah**'ın gelmesiyle birlikte durum değişti. Ülke içinde birliği sağladıktan sonra Osmanlılar üzerine yürüyen Nadir Şah kaybedilen yerleri geri aldı. Osmanlı ordusunun uğradığı bu kayıplar nedeniyle 1730 yılında İstanbul'da büyük bir isyan çıktı. İsyanın sonunda III. Ahmet tahttan indirildi. Yerine geçen I. Mahmut Dönemi'nde İran'a karşı yeniden başarı kazanılarak bu ülke ile 1732 yılında **Ahmet Paşa Antlaşması** yapıldı. Ancak İranlıların saldırıları nedeniyle bu antlaşma uzun ömürlü olamadı ve savaşlar yeniden başladı. Bağdat'ı almak için uğraşan Nadir Şah'ın bunu başaramayacağını anlaması üzerine de 1746 yılında iki devlet arasında **Kasr-ı Şirin Antlaşması** şartlarını içeren **Kerden Antlaşması** yapıldı.

Osmanlı-İran savaşları İran'ın 1775'te Basra'yı işgal edip Bağdat ve çevresini yağmalaması üzerine yeniden başladı. Bu savaşlar sırasında Nadir Şah batıda kaybedilen toprakları Osmanlılardan geri aldığı gibi Azerbaycan'ı da Ruslardan alarak tekrar İran'a bağladı. Savaşlar Osmanlı birliklerinin karşı taarruza geçerek Basra'yı geri almasıyla sona erdi. Böylece taraflar savaş öncesi sınırlarına çekilirken 18. yüzyılda iki devlet arasında başka bir çatışma yaşanmadı.

Nadir Şah'ın 1847 yılında ölümünün ardından İran'da taht kavgaları çıktı. Bunun üzerine merkezî otoritenin zayıfladığını gören Azerbaycan'daki mahallî idareler, ortaya çıkan siyasi boşluktan yararlanarak memnun olmadıkları İran hâkimiyetinden kurtuldular. Böylece 18. yüzyılın ortalarından itibaren bağımsızlıklarını kazanan Azeri Türkleri kendi topraklarında Bakü, Şirvan, Derbent, Karabağ, Gence, Şeki, Kuba, Talış, İlisu, Nahcivan ve Revan hanlıklarını kurdular.

18. yüzyıl boyunca birbirleriyle mücadele hâlinde bulunan Azerbaycan hanlıkları ülkede siyasi birliği sağlama konusunda başarılı olamadılar. 19. yüzyılın başlarından itibaren de Rusların istilasına uğradılar. 1844'te son hanlığı da ortadan kaldıran Ruslar Azerbaycan'ın işgalini tamamladılar. Böylece Azerbaycan'ın siyasi ve sosyal tarihinde önemli bir yer tutan **Hanlıklar Dönemi**'ne son verdiler.

2. III. AHMET DÖNEMİ ISLAHATLARI

Osmanlı Devleti Pasarofça Antlaşması'ndan sonraki dönemde savaştan kaçınma siyaseti izlemeye başladı. Yeni fetihler yapmak yerine elindeki toprakları korumaya çalıştı. Buna bağlı olarak da Avrupa devletleriyle iyi geçinmeye ve ilişkilerini barış içinde sürdürmeye özen gösterdi. Yeni dönemde Osmanlılar, Batılılar karşısında kendilerini üstün görme anlayışını bırakarak onları daha yakından tanımaya, Avrupa siyasetini ve kültürünü anlamaya önem verdiler. Böylece Osmanlı tarihinde 1718 ile 1730 yılları arasında süren ve **Lale Devri** adıyla anılan yeni bir ıslahat dönemi başlattılar.

Fransa Sefaretnamesi

Lale Devri, Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde tam bir dönüm noktası oldu. Bu dönemde Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, İstanbul'daki yabancı elçilerle düzenli görüşmeler yapmaya başladı. Ayrıca Osmanlı tarihinde ilk defa bazı Avrupa ülkelerine elçiler gönderdi. Avusturya, Fransa ve Rusya'ya gönderdiği bu elçileri, gittikleri ülkelerde gördüklerini anlatan raporlar hazırlamakla görevlendirdi. Bu elçilerden biri de 1720 yılında Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi idi. Mehmet Çelebi, yazdığı "Fransa Sefaretnamesi" adlı eseriyle Osmanlı toplumunu Avrupa hakkında bilgilendirdi. Aşağıda bu eserden alınmış bir bölüm görüyorsunuz:

"Bunların vilayetlerinde büyük bir hastalık görüldüğünde, başka vilayetlerden gelenler nice günler temas etmeksizin konuşup sohbet ederler. Gelen kimselere otuz kırk gün ve bazılarına daha fazla geçmedikçe yanaşmazlar. Nazarto ya da kırantane tabir ederler. Montepellier şehri içinde bu milletin hastalıktan korkuları çok olduğu için o mahal boş yer olup gelen gideni olmadığı için kırantane etmeye uygun görmüşler. Bu nedenle kırk gün tamam oluncaya kadar o sıkıntılı yerde kalındı."

Şevket Rado, Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi, s. 21 (Düzenlenmiştir.).

Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Sefaretnamesi'nde yer verdiği izlenimlerin Osmanlı Devleti ve toplumunda ortaya çıkarabileceği değişimler neler olabilir?

Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin ve ondan yirmi yıl sonra 1742'de aynı görevle Paris'e gönderilen oğlu **Sait Efendi**'nin ziyaretleri, götürdükleri hediyeler, giydikleri kıyafetler ve sergiledikleri davranışlar Fransa'da beğeniyle karşılandı. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler yoğunlaştıkça Fransa'da Türk karakterlerinin yer aldığı romanlar yazılmaya, bale ve operalar oynanmaya başlandı. Balolarda Türk kıyafeti giymek, Türk kıyafetleriyle portre yaptırmak moda hâline geldi. Türk lezzetlerine ve dekorasyonuna ilgi arttı. Böylece sefaret heyetlerinin etkisiyle Fransa ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde Turquerie (Turkuveri) akımı başladı.

Yirmisekiz Mehmet Çelebi, Paris'e oğlu Sait Efendi'yi de götürmüştü. Paris'te bulunduğu sırada Fransa'yı dikkatli biçimde gözlemleyen Sait Efendi, Paris'ten İstanbul'a gönderdiği Versay Sarayı'nın resimleri ve planları ile Osmanlı mimarisinin değişmesinde rol oynadı. Bu sarayın resimleri Lale Devri'nin önemli eğlence yerlerinden olan Kâğıthane'deki Sadabad Sarayı'nın yapımında model olarak kullanıldı. Avrupa mimarisinin barok ve rokoko üslupları kullanılarak İstanbul'da başka mimari eserler de yapıldı.

Osmanlı Devleti askerî ve mali konuların dışına çıkarak sosyal ve kültürel alanlardaki ilk ıslahatlarını Lale Devri'nde yapmaya başladı. Bu devrin en önemli yeniliklerinden biri Tulumbacı Ocağı adı verilen itfaiye teşkilatının kurulması oldu. Böylece ahşap evlerin bulunduğu İstanbul mahallelerindeki yangınların yol açtığı can ve mal kayıpları azaldı. Ayrıca ilk çiçek aşısı uygulanması da Lale Devri'nde oldu.

Lale Devri'nde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın gayretleriyle İstanbul baştan başa imar edildi. Şehrin her tarafına yeni çeşmeler yapıldı. Bu arada başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde bahçe mimarisi de gelişme gösterdi. Çiçek, özellikle de döneme adını veren lale herkesi saran bir moda hâline geldi. Bahçelerde lalenin çok çeşitli türleri yetiştirilirken eserler lale motifleriyle süslendi.

Lale Devri'nde Sadrazam Damat İbrahim Paşa unutulmakta olan çiniciliği yaşatmak için İznik ve Kütahya'dan getirttiği ustalarla İstanbul'da bir çini imalathanesi kurdu. Yine onun zamanında bir kumaş fabrikası açıldı. Bu dönemde özellikle sarayda ve yüksek zümreye mensup olanların evlerinde geleneksel Osmanlı divanlarının yerini Batı tarzı sandalye ve koltuklar almaya başladı. Diğer yandan Sait Efendi'nin Fransa dönüşünde İstanbul'a getirdiği tablolar, kitaplar, biblolar, elbiseler ve mobilyalar Osmanlı başkentinde Batı modasının yayılmasına neden oldu. Sarayların duvarları resimlerle süslendi. Ressamlara, devlet adamlarının portreleri yaptırıldı.

Lale Devri'ndeki bir diğer yenilik İlk Türk matbaasının açılması oldu. Fransa'da matbaayı görüp inceleyen Sait Efendi, İstanbul'a dönüşünde **İbrahim Müteferrika (Resim 4.4)** ile birlikte 1727 yılında ilk Türk matbaasını kurdu. Ayrıca Yalova'da bir kâğıt imalathanesi açıldı. Matbaada basılan ilk eser **Vankulu Lügati** adlı bir sözlük oldu.

İbrahim Müteferrika Konuşuyor

"Tarih boyunca bazı istilalar yüzünden yazma eserler yok olmuştur. Doğru düzgün yazı yazacak hattatların sayısı giderek azalmaktadır. Bu nedenle yazmaların birçoğu yanlışlarla doludur. Hâlbuki matbaa sayesinde yazılar daha okunaklı ve hatasız basılır. Kitap fiyatları ucuzlar ve bu sayede büyük kütüphaneler kurulur."

Tarih Dergisi, 19 Kasım 2003, s. 4.

Resim 4.4: *İbrahim Müteferrika'yı gösteren bir temsilî resim (Etem Çalışkan)*

Lale Devri'nde matbaanın da katkısıyla kültür hayatımızda belirgin bir canlanma gözlendi. İnsanların bilgiye ulaşmasını kolaylaştırmak için yeni okullar ve kütüphaneler açıldı. Değerli ve az bulunan eserlerin yurt dışına çıkarılması yasaklandı. Diğer yandan tercüme ve bilim heyetleri kurularak yabancı dillerde yazılmış astronomi, fizik, felsefe konularını içeren bazı bilimsel eserler ile Doğu klasikleri Türkçeye tercüme edildi.

Lale Devri'nde, önemli ıslahatlar yapılmasına rağmen, bazı devlet büyüklerinin lüks bir yaşam sürdürmeleri ve eğlenceye düşkünlükleri halkta huzursuzluklara sebep oluyordu. Bu memnuniyetsizlik İran Cephesi'nden gelen yenilgi haberleriyle daha da arttı ve 1730'da isyana dönüştü. Patrona Halil adında birinin başlattığı bu isyanın sonunda III. Ahmet tahttan indirilirken Lale Devri de sona ermiş oldu.

C. 18. YÜZYILDA AVRUPA'DA DÜŞÜNCE HAYATI VE EKONOMİDEKİ GELİŞMELER

- ***Düşünce ve bilim hayatındaki gelişmelerin ekonomiye etkisi hakkında neler söyleyebilirsiniz?***
- ***18. yüzyılın Avrupa tarihine "Aydınlanma Çağı" adıyla geçmesinin nedenleri neler olabilir?***

1. AVRUPA'DA DÜŞÜNCE VE BİLİM HAYATI

Aydınlanma Nedir? (1784)

Aydınlanma, insanın, kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olamayış durumu ise insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olamayışa insan kendi suçu ile düşmüştür. Bunun nedenini de aklın kendisinde değil fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. "Sapare Aude!" yani "Aklını kullanma cesaretini göster!" sözü şimdi aydınlanmanın parolası olmaktadır.

Doğa, insanları yabancı bir yönlendirilmeye bağlı kalmaktan çoktan kurtarmış olmasına karşın tembellik ve korkaklık nedeniyledir ki insanların çoğu bütün yaşamları boyunca kendi rızalarıyla erginleşmemiş olarak kalırlar. Ergin olmama durumu çok rahattır çünkü.

Benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum oldu mu, zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz artık. Para harcayabildiğim sürece düşünüp düşünmemem de pek o kadar önemli değildir. Bu sıkıcı ve yorucu işten başkaları beni kurtaracaktır çünkü. Fakat bu yönde özgürce çalışmak için şimdi farklı göstergelere sahibiz. Böylece evrensel aydınlanmaya giden yoldaki engeller, insanın kendi suçu ile düşmüş bulunduğu bu ergin olmayış durumundan kurtuluşu ile ilgili güçlükler yavaş yavaş da olsa giderek azalmaktadır.

*Immanuel Kant **(Resim 4.5)**, Aydınlanma Nedir? (1784), Türkçesi: Nejat Bozkurt, Felsefe Yazıları, s. 211 (Düzenlenmiştir.).*

Resim 4.5: *İmmanuel Kant (Carle Vernet-Karl Verne, 1795)*

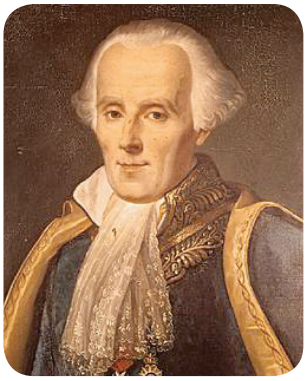
- **Yukarıdaki metin ünlü Alman filozofu Immanuel Kant'ın (İmanuel Kant) (1724-1804) "Aydınlanma Nedir? (1784)" adlı makalesinden alınmıştır.**
- **Metindeki ifadelerden hareketle Kant'ın şikâyetleri ve insanlardan beklentilerinin neler olduğu konusunda hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?**

Avrupa'da **Akıl Çağı** olarak adlandırılan 17. yüzyılda bilim rönesansı yaşandı. Bu çağda pozitif düşüncenin önündeki en büyük engel olan dogmatizme dayalı skolastik düşünce sistemi ortadan kalktı. Buna bağlı olarak bilim, sanat, kültür ve edebiyat hayatında önemli ilerlemeler sağlandı. Bilim rönesansının temelleri İngiliz filozof Bacon (Beykın) ve Fransız filozof Descartes (Dekart) tarafından atıldı. Bacon ve Descartes'ın savunduğu bilimsel yöntemler 18. yüzyıl bilginlerine ışık tuttu. Bu bilginlerden biri olan Locke (Lok), bütün düşüncelerimizin duyulardan yani deneylerden geldiğini söyledi. Onun bu düşüncesi Condillac (Kondiyak), Hume (Hüm), Montesquieu (Monteskiyö), Voltaire (Volter), Jean Jacques Rousseau (Jan Jak Ruso) ve Kant gibi ünlü filozoflar tarafından da benimsendi. Bunlardan Kant, gerçek bilimin yalnızca duyu organlarımızın algıladıklarıyla yapılabileceğini söyledi. Bütün bu bilginlerin ortak amacı, akıl yoluyla aydınlığa ulaşmaktı. Bu nedenle söz konusu yüzyıla **Aydınlanma Çağı**, bu çağın düşünce sistemine de **aydınlanma felsefesi** adı verildi.

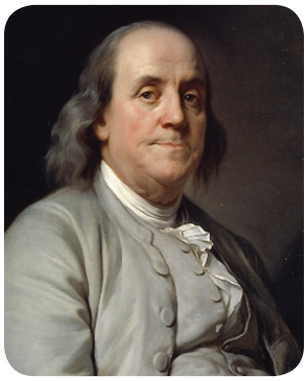
İngiltere'de ortaya çıkan aydınlanma felsefesi Fransa'ya, oradan da diğer Avrupa ülkelerine yayıldı. Aydınlanma Çağı düşünürleri, insanın doğanın bir parçası olduğuna ve aklıyla evreni kavrayıp açıklayabileceğine inanıyorlardı. Avrupa'da deney ve gözleme dayalı doğa bilimlerinin önünü açan bu anlayışa göre aklın etkin ve doğru kullanılmasıyla insan mutluluğunun önündeki engeller ortadan kaldırılabilirdi.

Aydınlanmacılar bilimin yanı sıra siyasi ve sosyal sorunlarla da ilgilendiler. Gelişmiş bir toplum düzeninin ancak halkın egemenliği, laiklik, demokrasi ve insan hakları gibi değerler üzerine kurulabileceğini vurguladılar. Bu nedenle eserlerinde eşitlik, özgürlük, adalet kavramlarını işlediler. İnsan aklını kısıtlayan, toplumsal gelişmeyi önleyen, eşitlik ilkesine aykırı her türlü uygulamaya karşı çıktılar. Mutlak monarşik yönetimlerin sakıncalarını dile getiren bu aydınlar düşünceleriyle geniş halk kitlelerini etkileyerek Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız İhtilali gibi önemli tarihî olayların fikrî altyapısını hazırladılar. Böylece aydınlanma felsefesinin yalnızca bilim ve teknolojideki gelişmelere değil, büyük siyasi ve toplumsal dönüşümlere de kaynaklık etmesini sağladılar.

18. yüzyılda aydınlanma hareketinin de etkisiyle Avrupa'da bilimsel ve teknolojik gelişmeler hızlandı. Bu dönemde matematik alanında Euler (Öler) pratik çözüm yöntemleri geliştirdi. Laplace (Laplas) **(Resim 4.6)** ve Lagrange (Lagranj) Newton'ın çalışmalarını mekaniğe ve astronomiye uygulayarak gök mekaniğini buldular. Fahrenheit (Fahrenhayt) termometreyi icat ederken Reaumur (Reomür) ve Celsius (Selsiyus) onun bu icadını geliştirdiler. İngiliz bilim insanı Grey iletkenliğin maddeden maddeye göre değişiklik gösterdiğini fark etti. Fransız bilgin Du Fay (Dü Fay) bütün nesnelerin elektriklenebileceğini ortaya koydu. Amerikalı Benjamin **Franklin (Resim 4.7)** ise paratoneri icat etti.

Resim 4.6: *Laplace (Paulin Guérin-Polin Guerin, 1838)*

Resim 4.7: *Benjamin Franklin (David Martin-Deyvid Martin, 1767)*

18. yüzyılda matematik, fizik ve astronominin yanı sıra kimya ve biyoloji bilimlerinde de önemli isimler yetişti. Fransız bilgin Lavoisier (Lavaziye), doğada hiçbir şeyin artmadığı veya eksilmediği ilkesine dayanan "Maddenin Sakınımı Kanunu"nu buldu. Havanın ve suyun çözümlemesini yaptı. Azot ve oksijenin solunum ve yanmadaki rollerini tespit etti. Bütün bu çalışmalarının sonunda bütün kimyasal olayların aslında maddenin yer değiştirmesinden başka bir şey olmadığını ortaya koydu. Böylece modern kimyanın kurucusu oldu. Başka bir Fransız bilgin Buffon (Büfon) bütün hayatını doğadaki canlı ve cansız varlıkları incelemeye adadı. Yaptığı deney ve gözlemlerinin sonuçlarını "Doğa Tarihi" adlı eserinde topladı. Geliştirdiği araştırma yöntemleri ve kuramlarıyla jeoloji, antropoloji, paleontoloji ve hayvanlar coğrafyası gibi yeni bilim dallarının kapılarını açtı.

Aydınlanma Çağı'nda doğa bilimleri alanında olduğu gibi beşerî bilimlerde de gelişmeler yaşandı. Bu dönemde eski tarih anlayışı terk edilirken onun yerine insanı her yönüyle bir bütün olarak ele alan, olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisine önem veren bilimsel tarih anlayışı öne çıkmaya başladı. Montesquieu, Voltaire, Jean Jacques Rousseau gibi Fransız düşünürleri siyasi ve toplumsal sorunlarla ilgili görüşler ileri sürdüler. Eserlerinde insanların daha iyi yaşamasını sağlayacak devlet ve toplum düzenleri hakkında bilgiler verdiler.

Resim 4.8: *Quesnay (Jean Martial Fredou-Martiyal Fridu, 1767)*

Resim 4.9: *Adam Smith (John Kay-Jon Key, 1790)*

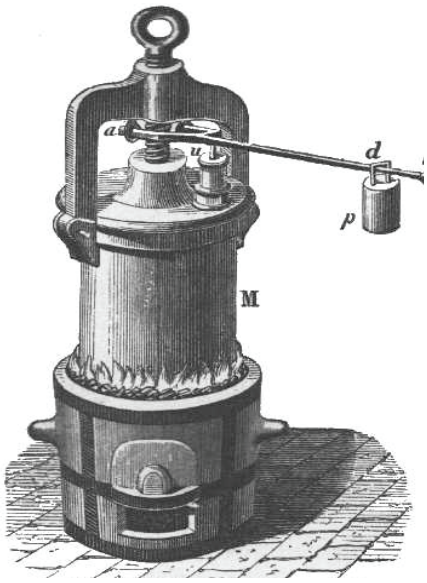
18. yüzyılda Avrupa'da ekonomi alanında da yeni görüşler ortaya atıldı. Bunlar içinde en ilgi uyandıranı fizyokratizm oldu. Öncülüğünü Fransız düşünür Quesnay'in (Kisney) **(Resim 4.8)** yaptığı bu akımı benimseyen ekonomistler, katıksız ve yeni bir ürün ortaya çıkarabilen tek ekonomik faaliyetin tarım olduğunu söylediler. Bu nedenle başta sanayi ve ticaret olmak üzere her şeyin tarımsal üretime bağlı olduğunu savundular. Tarımın gelişmesi için de bireysel mülkiyete geçilmesi gerektiğini vurguladılar. İskoçyalı Fizyokrat Adam Smith (Edım Simit) **(Resim 4.9)** ise bu görüşleri **Milletlerin Zenginliği** adlı eserinde sistemli hâle getirdi. O, insanların kişisel çıkarlarını koruma konusunda serbest bırakılmasını istedi. Böylece ekonomide serbestliği esas alan liberalizmin kurucusu oldu.

Aydınlanma Çağı düşünürlerinin Avrupa ve dünya tarihinin akışını değiştirebilecekleri söylenebilir mi? Neden?

2. SANAYİ İNKILABI

a. Sanayi İnkılabı'nın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Aydınlanma Çağı'nda Avrupa'da yalnız bilim alanında değil, üretim teknolojisinde de önemli gelişmeler oldu. O güne kadar ortaya konulan bilimsel bilgi ve buluşlardan yararlanan mucitler günlük yaşamı kolaylaştıran ve üretimi arttıran makineler icat ettiler. Bu mucitlerden biri olan İngiliz mühendis **Thomas Savery** (Tomas Saveri), Fransız bilgin **Denis Papin**'in icat ettiği buhar makinesinden **(Resim 4.10)** yararlanarak 1698'de bir su boşaltım makinesi yaptı. Buhar gücü ile çalışan bu makine ilk olarak kömür madeni ocaklarında biriken suları boşaltmak amacıyla kullanıldı. Böylece insanoğlunun icat ettiği ilk taşınabilir iş yaptırma aracı olarak tarihe geçti.

Resim 4.10: *Denis Papin'in buhar makinesini gösteren bir çizim*

Savery'nin makinesini masraflı ve güçsüz bulan **Newcomen** (Nivkomın) adlı bir başka İngiliz mühendis 1712'de bu makineyi daha da geliştirdi. 1769'da ise **James Watt** (Ceymis Vat), Newcomen'ın makinesini daha verimli ve kullanışlı hâle getirdi. Böylece üretimde kol gücünün yerini makinelerin almasını sağlayarak **Sanayi İnkılabı**'nı başlatmış oldu.

Sanayi İnkılabı ile birlikte buhar makineleri dokuma fabrikalarında, gemilerde ve lokomotiflerde yaygın olarak kullanıldı. Üretim biçiminde gerçekleşen bu köklü değişim yalnız sanayi alanında değil, tarımda da etkisini gösterdi. Kimya sanayisinin gelişimi sonucu elde edilen yapay gübrelerin kullanımıyla tarımsal üretim görülmedik ölçülerde arttırıldı. Pastörizasyon ve soğutma yöntemleriyle de gıda ürünlerinin bozulmadan uzun süre saklanması kolaylaştı.

Sanayi İnkılabı İngiltere'den sonra Kıta Avrupası'nda da yayıldı. Fransa, Almanya ve Rusya birer sanayi ülkesi olma yolunda hızla ilerlemeye başladı. Özellikle zengin kömür yataklarına sahip olan Almanya ağır sanayiye önem vererek Avrupa'nın en büyük ekonomik gücü hâline geldi. Aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri de önemli bir sanayi devi olarak ortaya çıktı.

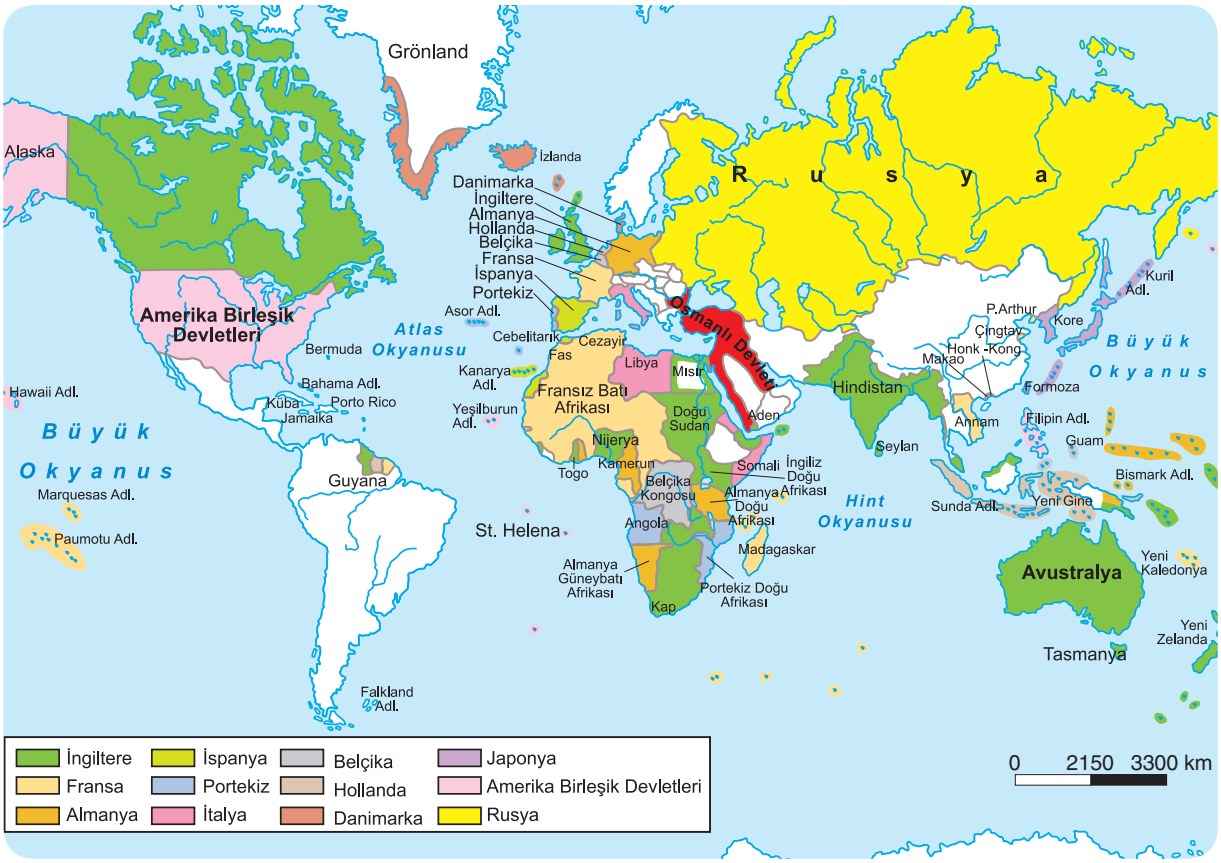
b. Sanayi İnkılabı'nın Sonuçları

Sanayi İnkılabı doğrudan veya dolaylı bir şekilde bütün dünya ülkelerini etkileyerek önemli siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimler ortaya çıkardı. Makineleşmeyle birlikte başta dokuma ve gıda ürünleri olmak üzere insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mallar daha hızlı, ucuz ve bol miktarlarda üretilmeye başlandı. Fiyatların düşmesi ise beraberinde tüketim artışını ve buna bağlı olarak insanların refah düzeylerinde yükselmeyi getirdi. Özellikle 19. yüzyılda insanlığın hizmetine sunulan içten yanmalı motor, telefon, mikrofon, gramofon, telsiz, lamba, araba lastiği, bisiklet, daktilo gibi icatlar günlük hayatı büyük ölçüde kolaylaştırdı.

Sanayi İnkılabı Avrupa'da burjuva sınıfının yükselişi sonucunu doğurdu. Aynı süreçte yeni bir toplumsal grup olarak işçi sınıfı da ortaya çıktı. Bunlardan burjuvalar zengin olmalarına rağmen siyasi haklardan yoksun bulunuyorlardı. Bu nedenle işçileri de yanlarına alarak soylulara karşı mücadeleye başladılar. Ancak burjuvalar işçilerle birlikte verdikleri mücadele sonucunda yönetimi ele geçirdikten sonra işçilerin haklarını dikkate almadılar. Böylece Avrupa'da burjuvalar ile işçiler arasında uzun yıllar sürecek olan yeni bir mücadele dönemine girildi.

Sanayi İnkılabı'yla birlikte Avrupa'da sermaye birikimi artarken ekonomik hayata da kapitalizm adı verilen, sermayeye dayalı ve kâr amaçlı üretim düzeni hâkim olmaya başladı. Kapitalizm ham madde ve pazara olan ihtiyacı daha önce görülmemiş ölçüde arttırdı. Bunun üzerine Batılı devletler sanayileri için gereken bu temel ögeleri elde etmek amacıyla dünyanın geri kalmış bölgelerini sömürgeleştirdiler. Aynı zamanda ellerindeki sermaye fazlasını sömürgelerindeki yeni yatırım alanlarına yönelterek artan nüfusu buralara yerleştirmeye başladılar. Böylece Avrupa devletleri sömürgeciliği Sanayi İnkılabı'nın ortaya çıkardığı toplumsal ve ekonomik sorunların çözüm yöntemi olarak kullanmaya başladılar.

Sömürgecilik yarışında başı çeken devlet İngiltere oldu. Bu yarış Fransa, Hollanda, Almanya, İtalya, Rusya, ABD ve Japonya'nın da katılımıyla giderek dünya çapında önemli bir olgu hâline geldi **(Harita 4.2)**.

Harita 4.2: *Sömürgeciliğin dünyaya yayılması*

Yukarıdaki haritayı incelediğinizde sömürgeciliğin günümüz dünyasına yansımaları hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Sanayi İnkılabı'nın getirdiği üretimde makineleşmeye bağlı olarak kol gücüne dayalı zanaat dalları gerileme sürecine girdi. El tezgâhları ve atölyeler birer birer kapandı. Bunun sonucunda da kırsal nüfusun büyük bölümü fabrikalarda işçi olarak çalışmak üzere şehirlere göç etmeye başladı. Böylece kentlerin nüfusu hızla arttı. Bu artışta göçlerin yanı sıra tıpta ve tarımda yaşanan gelişmeler de etkili oldu. Hastalıkların tedavi edilmesiyle çocuk ölümleri azalırken ortalama insan ömrü uzadı. Tarım üretiminin artması ve ürünlerin gelişen ulaşım teknolojisi sayesinde uzak yerlere taşınması ise beslenmeyi önemli bir sorun olmaktan çıkardı.

Sanayi İnkılabı ile birlikte buharlı gemilerin ve trenlerin kullanılmaya başlanması ticaretin gelişimini hızlandırdı. 19. yüzyılda telgraf, telefon gibi iletişim araçlarının icadı bu gelişime katkıda bulundu. Diğer yandan insan eliyle açılan kanallar da dünya ticaretini kolaylaştırıcı bir rol oynadı.

Uluslararası ticaretin gelişmesi yeni ekonomik yöntemlerin ve araçların kullanılmasını zorunlu hâle getirdi. Ticari faaliyetleri daha etkili biçimde yürütebilmek amacıyla çok ortaklı büyük şirketlerin yanı sıra bankalar, borsalar ve sigorta şirketleri kuruldu. Ekonomik hayat mevduat, ihale, iskonto, ipotek gibi yeni kavramlarla tanışırken kâğıt para, çek, senet, bono gibi değişim araçlarının kullanımı yaygınlaştı. Sergiler, fuarlar, panayırlar kurularak ürünlerin reklam yoluyla tanıtımına önem verildi. Böylece sanayileşmiş devletler arasındaki ekonomik rekabet daha önceki devirlerde görülmemiş ölçüde hızlandı ve sertleşti.

Sanayi İnkılabı ve onun sonucu olarak ortaya çıkan sömürgecilik hareketinin devletler arası ilişkilere etkileri neler olmuştur?

Sanayi İnkılabı'nın Osmanlı ekonomisi üzerinde yıkıcı etkileri oldu. Osmanlı Devleti Batı'da ortaya çıkan makineleşme hareketini takip edemedi. Avrupa'da buhar makineleriyle çalışan fabrikalar kurulurken Osmanlı ülkesinde üretim büyük ölçüde atölyelerde ve el tezgâhlarında kol gücüne dayalı olarak sürdürülmeye çalışıldı. Böyle olunca da Osmanlı malları Avrupa'nın ucuz ve kaliteli sanayi malları ile rekabet edemedi. Kapitülasyonlar ve ticaret antlaşmalarıyla sanayileşmiş ülkelere tanınan gümrük kolaylıkları nedeniyle ayakta durmakta zorlanan Osmanlı yerli sanayisi büyük bir çöküntüye uğradı.

Sanayi İnkılabı'yla birlikte Osmanlı Devleti dışarıya ham madde satan, dışarıdan ise mamul madde alan bir devlet hâline geldi. Osmanlı ülkesini açık pazar hâline getiren bu sürecin sonunda küçük imalathaneler kapısına kilit vurmak zorunda kaldı. Böylece Osmanlı pazarları yabancı sanayi malları ile dolarken ülkede işsizlik arttı. Bu durum bir yandan da dış ticaret açığının büyümesine ve Osmanlı Devleti'nin ekonomik yönden dışarıya bağımlılığının artmasına neden oldu.

Sanayi İnkılabı Neden İngiltere'de Başladı?

Sanayi İnkılabı'na ilişkin birçok soruyu tarihçiler hâlen araştırmaktadır. Örneğin niçin İngiltere'de başlamıştır? Niçin mesela Fransa'da başlamamıştır? Zira Sanayi İnkılabı'yla özdeşleştirdiğimiz birçok makine ilk olarak Fransa'da icat edilmiş, hatta Fransa'da epey yaygınlaştıktan sonra İngiltere'ye geçmiştir. Fakat Sanayi İnkılabı'nı başlatan Fransa olmamıştır. Dünya tarihinin bu dönüm noktasını inceleyen tarihçiler, Sanayi İnkılabı'nın İngiltere'de gerçekleşmesi için şu ön koşulların mevcut olması konusunda hemfikirdirler:

Çalışma ve "iş" olgularına yeni yaklaşım

Fabrikada çalışıp kentte yaşamaktan oluşan bir hayat tarzının yaygınlaşması, üretim olarak da hayat olarak da toprağa dayalı tarzlarla bağını koparmış hareketli bir nüfus kesimi gerektiriyordu. Yani, nerede fabrika kurulursa oraya göçmeye hazır kitleler.

Okuryazarlık

Sanayi İnkılabı'nın ortaya çıkardığı yeni birtakım iş alanları okuryazar kitlesinin büyümesini gerektiriyordu. Aristokrat ailelerin çocuklarına hizmet eden geleneksel eğitim sistemi yerini herkesin eğitime ulaşabileceği yeni bir sisteme bırakıyordu. Muhasebeden hukuk ve mühendisliğe, ihtiyaç duyulan tüm mesleklerde artan sayılarda insan yetiştirmek üzere eğitim, ilköğretimden yüksek öğretime kadar yeniden yapılandırılıyordu.

Basılı malzemede artış ve bunların ulaşılabilir kılınması

Salt okuryazarlık, Sanayi İnkılabı'nın iktisadi ve teknolojik düzeninin gereksindiği tür bilgi alışverişi ve dağıtımını sağlayamazdı. Mekanik olarak üretilmiş teknik metin ve çizimlerin ucuz yoldan çok sayıda üretilebilmesini gerektiriyordu.

Herkesin ihtiyaç duyduğu ve satın alabileceği ucuzlukta bir ticari ürün

Bu ürün pamuk idi. Ucuz şekilde işlenip üretilmesini sağlayan teknoloji gelişinceye kadar pek revaçta olmayan pamuk, bu teknolojinin gelişmesiyle, yerel tüketiminin yanı sıra bütün dünyaya da satılabilecek bir ürüne dönüştü.

Ulaşım ve iletişim: 18. yüzyıl İngiltere'sinde ulaşım da iletişim de nispeten rahat ve ucuzdu. Bunun nedeni de gayet basitti. İngiltere'de denize en uzak noktanın kıyıya mesafesi 150 km. kadardır. Ulaşıma elverişli su yollarından uzaklık ise daha da azdır.

Pazarlar: Sanayi İnkılabı için bir ülkenin yerel ve uluslararası pazarlara ulaşabilmesi ve girebilmesi gerekiyordu.

Devletin, dış ilişkileri iktisadi çıkar ölçütlerine tabi kılmaya hazır olması

Dış politikasını ve diplomasisini, tarihten gelen düşmanlık, önyargı, dostluklar ve ideoloji yerine, iktisadi gereksinmelerine göre uyarlayabilecek bir devlet yapısı ve zihniyeti gerekiyordu.

http://web.iyte.edu.tr/~denizsengel/ar_421/ar421texts/Sanayi%20Dev.1-1.pdf (Düzenlenmiştir.) 07.01.2015

Sanayi İnkılabı'nın İngiltere'de başlamış olmasının bu ülkenin gelecekteki siyasi, sosyal ve ekonomik gelişimine etkileri konusunda hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

Ç. RUSYA'NIN YAYILMA POLİTİKASI KARŞISINDA OSMANLI DEVLETİ

• Rusya'nın dış politika amaçlarından hangileri doğrudan Osmanlı Devleti'ni ilgilendirmektedir? Neden?

1. RUSYA'NIN GENİŞLEME POLİTİKASI VE OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ

Çar I. Petro Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti'nin zararına olacak şekilde genişleme politikası izleyen Ruslar ilk başarılarını 1700 yılında yapılan İstanbul Antlaşması'yla kazandılar. Ancak kısa süre sonra Prut Antlaşması'yla, elde ettikleri kazanımlardan vazgeçmek zorunda kaldılar. Bununla birlikte Ruslar imzaladıkları antlaşmalara aykırı biçimde Osmanlı topraklarına sahip olmaya yönelik çalışmalarını devam ettirdiler. Sıcak denizlere inmek isteyen Ruslar bu amaçla öncelikle Karadeniz'e açılan bir kapı konumundaki Kırım'a **(Harita 4.3)** göz diktiler. Diğer yandan Lehistan üzerinde nüfuz sahibi olarak Balkanlarda yaşayan Osmanlı uyruğundaki Ortodokslarla doğrudan temas kurmaya çalıştılar. Bir yandan da İran'daki iç karışıklıklardan yararlanarak sınırlarını Kafkasya ve Azerbaycan'a doğru genişlettiler.

Harita 4.3: *18. yüzyıl başlarında Osmanlı-Rus sınırı*

Rusya'nın 18. yüzyıl boyunca izlediği genişleme politikası nedeniyle Osmanlı Devleti pek çok kez Ruslarla savaşmak zorunda kaldı.

a. Osmanlı-Rus, Avusturya Savaşları (1736-1739)

Osmanlı devlet adamlarının Pasarofça Antlaşması'ndan sonra izledikleri barışçı dış politikaya rağmen Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı tutumunda bir değişiklik olmadı. Rusya, Prut Antlaşması'nda verdiği sözü tutmayarak Lehistan iç işlerine karışmaya devam etti. Diğer yandan Sırbistan ve Bosna-Hersek, topraklarına yerleşmek isteyen Avusturya ile gizli bir antlaşma yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurdu.

Rusya, Osmanlı-İran savaşları sırasında cephedeki Osmanlı ordusuna yardıma giden Kırım Hanlığı kuvvetlerinin Kafkasya'dan geçmesine izin vermedi. Ardından da bu kuvvetlerin kendi topraklarına girdiğini ileri sürerek Kırım Hanlığı'na saldırdı. Osmanlı Devleti, Rusların Azak Kalesi'ni işgal etmeleri ve Kırım'ın başkenti Bahçesaray'ı yakıp yıkmaları üzerine 1736 yılında bu devlete savaş ilan etti. Bir süre sonra Rusya ile yaptığı ittifak gereği Avusturya da savaşa katılarak Eflâk, Sırbistan ve Bosna'ya doğru üç koldan ilerleyişe geçti.

Osmanlı Devleti, bu savaşta iki cephede birden savaşmasına rağmen Rusya ve Avusturya'yı işgal ettikleri yerlerden çıkarmayı başardı. Bunun üzerine Avusturya, Fransa'nın da araya girmesiyle barış imzalamayı kabul etti. 1739'da yapılan **Belgrad Antlaşması**'yla Avusturya, Pasarofça Antlaşması'yla aldığı Belgrad'ı Osmanlı Devleti'ne geri verdi.

Avusturya'nın çekilmesinden sonra tek başına kalan Rusya savaşa devam etmekte zorlanmaya başladı. Diğer yandan İsveç'in Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girme hazırlıkları yaptığını öğrendi. Bu gelişmeler üzerine Avusturya'dan sonra Rusya da barışa razı olmak zorunda kaldı ve Ruslar ile Osmanlılar arasında ikinci bir **Belgrad Antlaşması** yapıldı. Fransa'nın ara buluculuk ettiği bu antlaşmayla Azak Kalesi yıkılmak şartıyla Rusya'ya bırakıldı. Buna karşılık Rusya, savaşta aldığı yerleri geri vermeyi ve Karadeniz'de savaş ve ticaret gemisi bulundurmamayı kabul etti.

Belgrad Antlaşmaları sırasında Fransa'nın Osmanlı Devleti lehine ara buluculuk yapmasının nedenleri neler olabilir?

Belgrad Antlaşmaları Osmanlı Devleti'nin imzaladığı son kazançlı antlaşmalardır. Bu antlaşmalarla Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya'ya siyasi üstünlük sağlarken Karadeniz'in Türk gölü olduğunu bir defa daha kabul ettirmiştir.

Belgrad Antlaşmaları'nın imzalanmasında Fransız elçisi önemli bir rol oynadı. Çünkü Fransa, Osmanlı ülkesindeki ticari faaliyetlerinin güvenliği için Rusya'yı Akdeniz'den uzak tutmaya çalışıyor ve bu nedenle Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyaseti izliyordu. Görüldüğü gibi Fransa, Belgrad Antlaşmaları'nda Osmanlılar lehine ara buluculuk yapmakla aslında kendi çıkarlarını korumuş oldu. Ancak elde ettiği bu kazanımla yetinmeyerek verdiği destek karşılığında Osmanlı Devleti'nden yeni imtiyazlar istedi. Bunun üzerine 1740 yılında Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya ticari ve dinî alanlarda yeniden kapitülasyonlar verildi. **1740 Kapitülasyonları** adıyla tarihe geçen bu belgeyle mevcut imtiyazlar genişletilirken Fransız elçilerinin diğer devletlerin elçilerinden üstün sayılacağı kabul edildi. Ayrıca Osmanlı sınırları içindeki bütün Katolikler Fransa'nın koruyuculuğu altında olacak ve bu ülkeye verilen kapitülasyonlar her padişah değişikliğinde yenilenme zorunluluğu olmadan sürekli hâle getirilecekti.

Osmanlı Devleti 18. yüzyılda dış politika aracı olarak savaşın yanı sıra diplomasiyi de kullandı. Devlet bu yüzyılda toprak bütünlüğünü tehdit eden Avusturya-Rusya ittifakına karşı Fransa, İsveç ve Prusya ile dostluk kurma politikası izledi. Bu amaçla 1737'de İsveç, 1761'de de Prusya ile kapitülasyon antlaşmaları imzaladı. Ancak siyasi yararlar elde etme düşüncesiyle verilen bu kapitülasyonlar zaman içinde Osmanlı ekonomisinin çöküşüne neden oldu. Kapitülasyonlar Kurtuluş Savaşı sonrasında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla kaldırılabildi.

b. Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774)

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Belgrad Antlaşması'yla başlayan barış dönemi Rusya'nın Lehistan iç işlerine karışmaya başlamasıyla birlikte sona erdi. Lehistan Kralı'nın 1763'te ölümü, bu ülkeyi öteden beri kendisine bağlamak isteyen Rusya'yı harekete geçirdi. Rus Çariçesi **II. Katerina** Lehistan'a asker göndererek Leh Krallığı'na kendi adamlarından birini seçtirdi. Böylece Lehistan'ı Rusya'ya bağlı bir devlet hâline getirdi. Ardından da ülkelerindeki Rus egemenliğine son vermek isteyen ve bu konuda Osmanlı Devleti'nden yardım isteyen Leh milliyetçilerinin isyanını bastırmak için harekete geçti. Rus kuvvetleri önlerinden kaçan Lehleri takip ederken sınırı geçip Osmanlı topraklarına girdiler ve Lehlerle birlikte bazı Türkleri de öldürdüler. Osmanlı Devleti bütün bu olayları sert bir şekilde protesto ederek Rusların Lehistan'dan çekilmesini istedi. İsteğinin reddedilmesi üzerine de 1768 yılında Rusya'ya savaş ilan etti.

Resim 4.11: *Çeşme Vakası'nı gösteren bir temsilî resim (İvan Ayvazovski, 1848)*

Savaşın başlamasıyla birlikte Rus ordusu sınır boylarındaki kaleleri ele geçirerek Balkanlarda Eflâk, Boğdan ve Besarabya'yı işgal etti. Diğer yandan Baltık Denizi'nden hareket eden bir Rus donanması Cebelitarık Boğazı'nı geçerek Akdeniz'e girdi. Mora kıyılarına gelen Ruslar buradaki Rumları kışkırtarak büyük bir isyan çıkardılar. Ayrıca bazı Ege adalarını ele geçirdiler. Ardından da Mora İsyanı'nı bastırdıktan sonra Çeşme Limanı'na demirlemiş bulunan Osmanlı donanmasını yaktılar. 1770 yılında meydana gelen ve Osmanlı tarihine **Çeşme Vakası** adıyla geçen bu olay İnebahtı yenilgisinden sonra Türk donanmasının uğradığı ikinci büyük felaket oldu **(Resim 4.11)**.

Ruslar, Eflâk ve Boğdan'ı aldıktan sonra Tuna Nehri'ni aşarak Bulgaristan içlerine girdiler. Bir yandan da Kırım'ı ve Gürcistan'ı işgal ettiler. Rusların güneye doğru ilerleyişi ve Osmanlı Devleti'nin de bunu durduramaması Avusturya ve Prusya'yı harekete geçirdi. Bu devletlerin araya girmesiyle Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1774'te **Küçük Kaynarca Antlaşması** imzalandı.

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Azak Kalesi ve çevresi Rusya'ya bırakıldı. Eflâk, Boğdan, Besarabya, Gürcistan ve Ege adaları eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde kaldı. Kırım Hanlığı, Osmanlı hâkimiyetinden çıkarılarak bağımsız hâle getirildi. Bundan böyle Kırım halkının yalnızca din işlerinde Osmanlı padişahına bağlı kalması kabul edildi.

Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti, Rus ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesine izin verecekti. Rusya'ya savaş tazminatı ödeyecek ve Avrupa devletlerine tanıdığı kapitülasyonlardan Rusya'nın da yararlanmasını kabul edecekti. Bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin o güne kadar imzaladığı şartları en ağır antlaşma oldu. Antlaşmayla Karadeniz bir Türk gölü olmaktan çıkarken Ruslar, çok istedikleri Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden koparak ilhak etme yolunda ilk adımı attılar. Ayrıca İstanbul'da devamlı elçi bulundurma ve istedikleri Osmanlı şehirlerinde konsolosluklar açma hakkına kavuştular.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Rusya'ya Osmanlı sınırları içindeki Ortodoks Hristiyan kiliseleri ve cemaati üzerinde genel bir himaye ve müdahale hakkı tanınacağı şeklinde bir madde bulunmamaktadır. Buna rağmen antlaşmanın Rusya tarafından hazırlanarak basılan 1775 tarihli resmî Fransızca tercümesine bu yönde yorumlanabilecek bir madde eklenmiştir. Böylece Ruslar gerçekte olmayan bir maddeye dayanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla ilk kez tek bir devlet karşısında yenik düştüğünü kabul ederken yine ilk kez savaş tazminatı ödemek zorunda kaldı. Böylece artık büyük devletlerden biri olma özelliğini kaybettiği ve eski gücünden uzaklaşmış olduğu görüldü.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalandığı 1774 yılında İran'da da Safevi Devleti dağılmıştı.

Aynalıkavak Tenkihnamesi

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım, Osmanlı Devleti'nden koparılarak bağımsız bir devlet hâline getirilmişti **(Harita 4.4)**. Bu durum Kırım'ı kendisine bağlamak isteyen Rusya'nın işini kolaylaştırdı. Ruslar yaptıkları propagandalarla Kırım'daki bir kısım yöneticileri kendi yanlarına çektiler. 1777'de de Kırım Hanlığı'na Rus yanlısı Şahin Giray'ı getirdiler.

Harita 4.4: *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti*

Yukarıdaki haritayı incelediğinizde Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmek istemesinin nedenleri neler olabilir?

Rusya'nın Kırım iç işlerine karışmaya başlamasından sonra Kırımlılar Osmanlı ve Rus yanlıları olmak üzere ikiye ayrıldılar. Şahin Giray'ın hanlığını tanımayan Kırımlılar ona karşı isyan ettiler. Bir yandan da Osmanlı Devleti'nden yardım istediler. İsyan Rus askerlerinin Kırım'a girmesiyle bastırıldı. Osmanlı Devleti ise durumu protesto ederek Rusya'dan askerlerini geri çekmesini istedi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir savaş tehlikesi belirdi. Ancak bu tehlike, Fransa'nın araya girmesiyle daha fazla büyümeden giderildi. Böylece İstanbul'da bir araya gelen Osmanlı ve Rus temsilcileri 1779'da yeni bir antlaşma imzaladılar. Antlaşma Haliç kıyısındaki Aynalıkavak Kasrı'nda imzalandığı için **Aynalıkavak Tenkihnamesi** (Sözleşmesi) adıyla tarihe geçti. Tenkihname'ye göre Osmanlı Devleti, Şahin Giray'ın hanlığını tanıyacak buna karşılık Rusya Kırım'daki kuvvetlerini geri çekecekti.

D. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KURULUŞU VE FRANSIZ İHTİLALİ

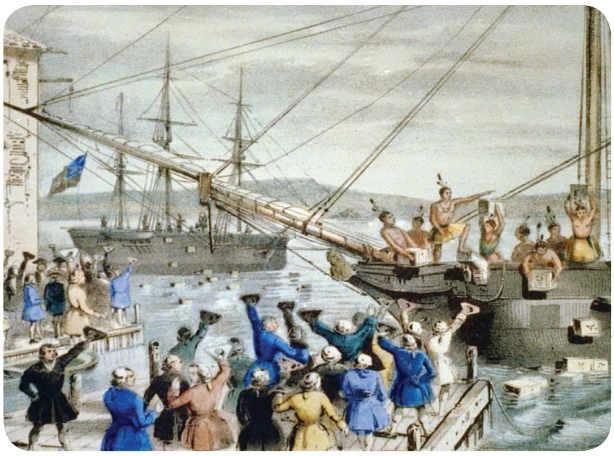
• Amerika Birleşik Devletleri'nin günümüz dünyasındaki yeri ve önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KURULUŞU

Coğrafi Keşifler sırasında Amerika kıtasının büyük bölümü İspanya tarafından ele geçirilmişti. Ancak İspanya 16. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'ye yenilince Kuzey Amerika'daki sömürgelerini bu devlete bırakmak zorunda kaldı. Böylece Kuzey Amerika'nın Atlas Okyanusu kıyılarına yerleşen İngiltere burada kendisine bağlı on üç tane koloni kurdu. İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden gelenlerin yerleştiği bu koloniler İngiliz Kralı'nın atadığı valiler tarafından yönetiliyordu. Buna rağmen İngiltere'deki gibi yerel meclisleri bulunan kolonilerin özerk bir yapısı vardı.

İngiltere, 1756-1763 yılları arasında yaptığı **Yedi Yıl Savaşları**ndan sonra Fransa'dan Kanada'yı, İspanya'dan Florida'yı alarak Amerika kıtasındaki topraklarını genişletti. Bu savaşlar sırasında bozulan maliyesini düzeltmek için de kolonilere yeni vergiler getirdi. Ancak bu uygulamalar kolonilerde yaşayanların tepkisine ve bağımsızlık duygularının güçlenmesine neden oldu.

Koloniler, İngiltere parlamentosunda temsilcilerinin bulunmadığını öne sürerek bu parlamentonun onayladığı vergileri ödemeyi reddettiler. Ardından da İngiliz mallarına boykot uyguladılar. 1773 yılında Boston Limanı'ndaki İngiliz ticaret gemilerine saldıran Amerikalılar gemilerdeki çay sandıklarını denize attılar **(Resim 4.12)**. Böylece İngiltere'ye karşı Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı başlattılar.

Resim 4.12: *İngiltere'den gelen çayları denize atan Amerikalıları gösteren temsilî bir resim (Nathaniel Currier-Natanyel Curiye, 1846)*

Amerikalılar Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiltere dışındaki diğer Avrupa devletlerinden destek almış olabilirler mi? Neden?

Koloniler, İngiltere'ye karşı izleyecekleri siyasetin esaslarını belirlemek üzere 1774'te **I. Filedelfiya Kongresi**'ni topladılar. Temsilciler İngiltere'den, kolonilere ticaret serbestliği tanımasını ve yerel meclislerin onayını almadan vergi koymamasını istediler. Bu isteklerinin kabul edilmemesi üzerine de savaş hazırlıklarına başladılar.

Resim 4.13: *Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin kabulünü gösteren bir temsilî resim (John Trumbull-Jon Turumbul, 1819)*

Amerikan kolonilerinin temsilcileri 1775'te topladıkları II. Filedelfiya Kongresi'nde İngiltere'ye savaş açtıklarını duyurdular. **4 Temmuz 1776**'da da Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'ni ilan ettiler **(Resim 4.13)**. Bu bildiride, bütün insanların eşit doğduğu, herkesin yaşama, özgürlük ve mutluluğu arama haklarına sahip olduğu vurgulandı. Yönetimlerin bu hakları güvence altına almak için kurulduğu, bu amaçtan uzaklaşıldığında ise halkın o yönetimi değiştirme hakkının bulunduğu belirtildi. Bildirinin son bölümünde ise Amerikan kolonilerinin bağımsız devletler olduğu ve bu devletlerle İngiltere arasındaki bütün siyasi bağların koparıldığı ilan edildi.

Amerikan Bağımsızlık Bildirisi

Tüm insanlar eşit yaratılmıştır. İnsanlar Tanrı tarafından bağışlanmış yaşama, özgürlük ve mutluluğa erişme gibi belirgin ve vazgeçilmez haklara sahiptirler. İnsanlar bu hakları güvence altına almak amacıyla kendi aralarında yönetimler kurar ve bu yönetimler gerçek güçlerini, yönetilenlerin onayından alırlar. Herhangi bir yönetim, bu hakların kullanılmasını engellemeye başladığında halkın o yönetimi değiştirme ve yeni bir yönetim kurma hakkı doğar.

Alev Alatlı, Batı'ya Yön Veren Metinler, C III, s. 935 (Düzenlenmiştir.).

Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin demokrasi ve insan haklarının gelişim sürecine katkıları konusunda neler söyleyebilirsiniz?

Bildirinin yayımlanmasıyla ortaya çıkan bağımsızlık coşkusu yalnız Amerika'da değil, Avrupa'da da etkili oldu. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden çok sayıda gönüllü, bu bağımsızlık mücadelesine destek vermek üzere Amerika'ya gitti. Bunu, İngiltere'nin rakipleri olan Fransa ve İspanya'nın kolonilerin yanında savaşa girmeleri izledi. Hollanda da silah yardımı yaparak kolonileri destekledi. Böylece Avrupalı müttefiklerinden de yardım alan **General George Washington** (Corc Vaşingtın) komutasındaki Amerikan kuvvetleri İngilizlere üstünlük sağladı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı, İngiltere'nin barış istemesi üzerine 1783 yılında Fransa'da imzalanan **Versailles** (Versay) **Antlaşması** ile sona erdi.

İngiltere, Versailles Antlaşması'yla, Amerikan kolonilerinin 1781 yılında kurmuş oldukları Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bağımsızlığını tanıdı. Bağımsızlık savaşının ardından George Washington, Amerikan devletlerinin temsilcileriyle bir araya gelerek 1787 Anayasası'nı hazırladı. Böylece ABD özerk devletlerin oluşturduğu federal ve demokratik bir cumhuriyet hâline geldi **(Harita 4.5)**.

Harita 4.5: *Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulduğu sıradaki sınırları*

ABD'nin kuruluşu Avrupa'da önemli değişiklikler ortaya çıkardı. Amerikalıların İngiltere'ye karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesi monarşik yönetimler altında ezilen Avrupalılar arasında büyük bir hayranlık ve heyecan uyandırdı. Bu olay, Avrupa'da, başta Fransız İhtilali olmak üzere önemli siyasi ve toplumsal gelişmelerin önünü açtı. ABD'nin kuruluşundan sonra Avrupa'dan Amerika'ya yapılan göçler arttı. Özellikle kendi ülkelerinde yaşanan ekonomik sıkıntılardan, dinsel baskılardan ve siyasi mücadelelerden zarar gören Avrupalılar Amerika'ya yerleşmeyi tercih ettiler. ABD böylece; demokratik yönetim şekli, yükselen ekonomisi ve dinamik nüfus yapısıyla Avrupa devletlerini dengeleyecek bir siyasi güç hâline geldi.

2. FRANSIZ İHTİLALİ (1789)

İhtilal, bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısının veya yönetim düzeninin geniş halk kitleleri tarafından kuvvet kullanılarak değiştirilmesidir. Tarih boyunca çeşitli ülkelerde ihtilaller olmuştur. Ortaya çıkardığı sonuçlar ve dünyaya olan etkisi dikkate alındığında bunlar içinde en dikkat çekeni Fransız İhtilali'dir.

a. Fransız İhtilali'nin Nedenleri

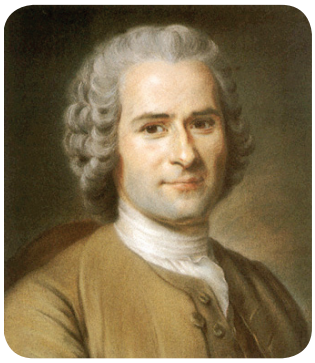
Fransız İhtilali'nin nedenlerini öncelikle mutlakiyet rejiminin aşırılıklarında aramak gerekir. Fransa'da uygulanan katı mutlakiyet yönetiminde kralın Tanrı'dan başka kimseye hesap vermeyeceğine inanılıyor ve emirleri kanun sayılıyordu. Krallar yüksek saray harcamalarını ve askerî giderleri karşılamak için halkı gücünün çok üzerinde vergiler ödemeye zorluyorlardı. Ancak yine de toplanan vergiler her geçen gün artan harcamalara yetmiyordu. Özellikle Yedi **Yıl Savaşları**nda İngiltere karşısında alınan yenilgi ve Amerikan kolonilerine yapılan yardımlar Fransa'yı ekonomik bunalıma sürüklemişti. Kral ise her zamanki gibi koyduğu yeni vergilerle bütçe açıklarını kapatmak istiyordu. Buna bir de fiyatların ve işsizliğin artması eklenince Fransız halkının krallık yönetimine karşı tepkisi yoğunlaştı.

Fransa'daki ağır ekonomik sorunlar kısa sürede sosyal ve siyasal bir bunalıma dönüştü. Bu durumun ortaya çıkmasında Fransa'nın eşitsizlikler üzerine kurulu bir toplumsal yapıya sahip olması da rol oynadı. Fransız halkı öteden beri **soylular**, **rahipler**, **burjuvalar** ve **köylüler** olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştı. Bunlardan soylular devletin ve ordunun yönetimini ellerinde tutar ve vergi ödemezlerdi. Soylular ülke nüfusunun yüzde ikisini oluşturuyorlardı. Buna rağmen toprakların ve gelirlerin önemli bir bölümü onlara aitti.

Fransa'da nüfusun yüzde birlik kesimini oluşturan rahipler sınıfı da soylular gibi vergi ve askerlik görevlerinden muaf idi. Rahipler sahip oldukları geniş topraklardan ve kilise hizmetlerinden gelen paralarla zenginlik içinde ayrıcalıklı bir hayat sürüyorlardı. Soylular ve rahipler dışındaki geniş halk kitlesi içinde yer alan burjuvalar ise kentlerde yaşıyor ve genellikle ticaretle uğraşıyorlardı. Maddi zenginlik ve kültürel gelişmişlik bakımdan toplumun üst kesimini oluşturan burjuvalar siyasi haklardan yoksun bulunuyorlardı. Bu nedenle vergileriyle ayakta tuttukları devletin yönetiminde söz sahibi olmak istiyor ve egemenliği elinde tutan soyluların karşısında yer alıyorlardı.

Fransız toplumu içinde nüfus bakımından en büyük kesimi işçiler ve köylüler oluşturuyordu. Vergi ödemek ve angaryaları yerine getirmekle yükümlü olan bu insanlar çok çalıştıkları hâlde geçimlerini sağlamakta zorlanıyorlardı. Köylüler ve işçiler yaşadıkları ekonomik sıkıntıların sorumluları olarak soyluları ve büyük toprak sahiplerini görüyorlardı. Bu nedenle de onlara karşı mücadele eden burjuvalarla birlikte hareket ediyorlardı.

Fransa'da ihtilalin ortaya çıkmasında Aydınlanma Çağı'nın da etkisi oldu. 18. yüzyılda yetişen ve aydınlanma felsefesinin öncüsü olan ünlü Fransız filozofları, insanı baskı altına alan ve özgürlükleri kısıtlayan her türlü otoriteye karşı çıktılar. Eserlerinde boş inançların yanı sıra akla, doğaya, insana ve insanın mutluluğuna aykırı ön yargıları yıkmaya çalıştılar. Bunlardan Montesqieu **Kanunların Ruhu** adlı eserinde yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin ayrılması gerektiğini söyleyerek krallık rejimini temellerinden sarstı. Rousseau **(Resim 4.14)** ise **Toplum Sözleşmesi** adlı eserinde, kralın tanrısal egemenliğe sahip olduğu anlayışını yıkarak halkın egemenliği kavramını ortaya attı. İnsanların özgür ve eşit doğduklarını, yönetme yetkisinin de halka ait olduğunu savundu.

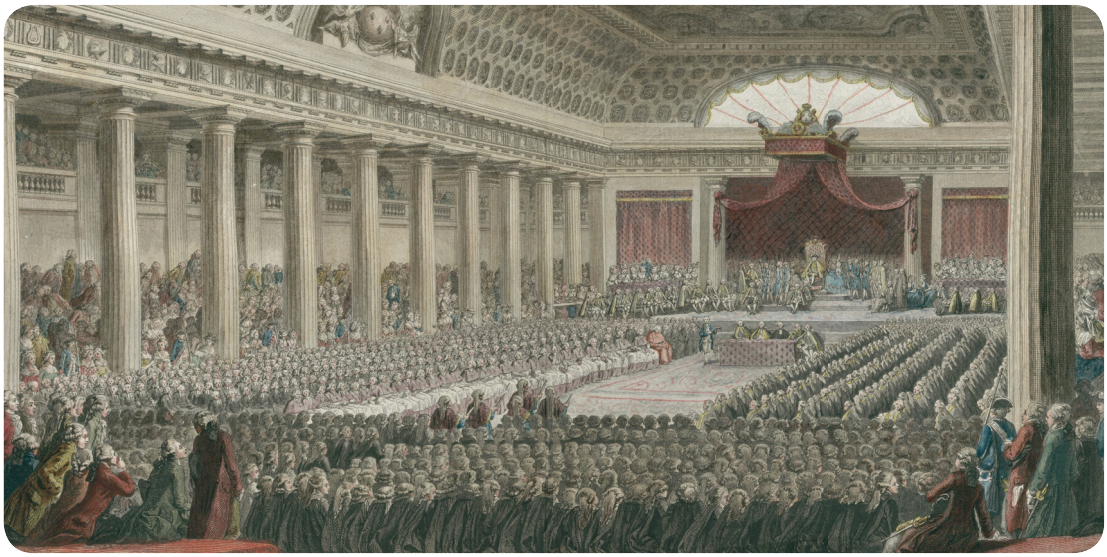
Resim 4.14: *Jean Jacques Rousseau (Maurice Quentin de La Tour-Moris Kuentin dö la Tur, 1753)*

Aydınlanmacıların monarşi yerine insanları mutlu edecek yeni bir devlet düzenini savunmaları Fransa'da büyük yankılar uyandırdı. Onların bu düşüncelerini benimseyen halk kitleleri giderek artan bir şekilde krala ve onun uygulamalarına karşı çıkmaya başladılar.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle Fransız aydınlarının istedikleri devletin genel özellikleri hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

Fransızlar arasında ihtilal fikrinin yayılmasında İngiltere ve Amerika'da yaşanan gelişmeler de etkili oldu. İngiltere'de parlamenter rejime geçilmiş olması ve Amerikan kolonilerinin kendi yardımlarıyla bağımsızlıklarını kazanmaları Fransızları ümitlendirdi. Bütün bu gelişmeler Fransa'da halk ve aydınlar arasında krallık yönetiminin yerine cumhuriyeti kurma düşüncesinin yerleşmesine katkıda bulundu.

Fransız İhtilali'ni başlatan olay, Kral XVI. Louis'nin (Lui) halktan yeni vergiler istemesi oldu. Kral, vergileri halka kabul ettirebilmek için toplum kesimlerinin temsilcilerinden oluşan ve 1614'ten beri toplanamayan **Etats Generaux**'yu (Eta Jenero) **(Resim 4.15)** topladı. Soylular ile halk temsilcileri arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle istediği kararları çıkarttıramayacağını görünce de meclisin dağılmasını emretti. Ancak mecliste bulunan halk temsilcileri kralın bu emrine uymadılar. Ardından da Etats Generaux'yu kurucu meclis olarak ilan edip halk egemenliğine dayalı bir anayasa hazırlama çalışmalarını başlattılar.

Resim 4.15: *Etats Generaux'yu toplantı hâlindeyken gösteren temsilî bir resim (Auguste Couder-Ogüst Kuder, 1839)*

Fransa Kralı'nın Etats Generaux'yu güç kullanarak dağıtmak üzere hazırlıklar yapması hatta bu iş için paralı Alman askerleri getirtmesi halk tarafından tepkiyle karşılandı. Bu tepkilerin büyümesi sonucunda Paris halkı 14 Temmuz 1789'da askerlerin kaldığı kışlaya girerek silahlara el koydu. Ardından cezaevi olarak kullanılan **Bastil Kalesi**'ni işgal ederek burada bulunan siyasi tutukluları serbest bıraktı.

Paris'te başlayan ihtilal kısa sürede Fransa'nın diğer yerlerine yayılırken başkentte yönetim burjuvaların eline geçti. Köylerde de köylüler senyörlere başkaldırarak şatolara, malikânelere ve manastırlara girdiler. Bu arada kurucu meclis aldığı bir kararla Fransa'da feodalitenin ve bununla birlikte her türlü ayrıcalıkların kaldırıldığını duyurdu. 28 Ağustos 1789'da da **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi**'ni ilan etti.

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile her insanın özgür ve güven içinde yaşama, düşüncelerini serbestçe açıklama, mülk edinebilme gibi temel haklara sahip olduğu belirtildi. Ayrıca egemenliğin millete ait olduğu ve hiçbir kişi veya kurumun milletçe verilmeyen bir yetkiyi kullanamayacağı vurgulandı. Böylece Fransa'da egemenlik hakkı kraldan alınarak halka ve onun temsilcisi olan millî meclise verildi. Bu sırada monarşiyi yeniden kurmanın yollarını arayan Kral XVI. Louis yargılanarak idam edildi.

Krallığın ortadan kaldırılmasından sonra Fransa'da ihtilali gerçekleştiren gruplar arasında anlaşmazlıklar ve çatışmalar çıktı. Bu iç karışıklık dönemi Napolyon Bonapart'ın 1804 yılında imparator seçilmesine kadar devam etti.

b. Fransız İhtilali'nin Sonuçları

Fransız İhtilali ile birlikte Fransa'da sınıf ayrımına dayalı feodal düzen ve krallık rejimi yıkılarak yurttaşların eşitliği ilkesini esas alan cumhuriyet ilan edildi. İhtilalin ortaya çıkardığı insan hakları, cumhuriyet, milliyetçilik, özgürlük, eşitlik, kardeşlik, adalet gibi ilke ve kavramlar Fransa dışında da etkili oldu. Günümüz demokrasilerinin temelini oluşturan bu ilkeler başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde hızla yayıldı. Diğer yandan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde belirtilen **egemenliğin millete ait olduğu** prensibi özellikle monarşi ile yönetilen çok uluslu imparatorlukların dağılması sonucunu doğurdu. Bundan sonraki süreçte imparatorluklar yıkılırken onların yerini millet egemenliğine dayanan ulus devletler almaya başladı.

Fransız İhtilali'nin birçok tarihçi tarafından Yeni Çağ'ın sonu Yakın Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilmesinin nedenleri neler olabilir?

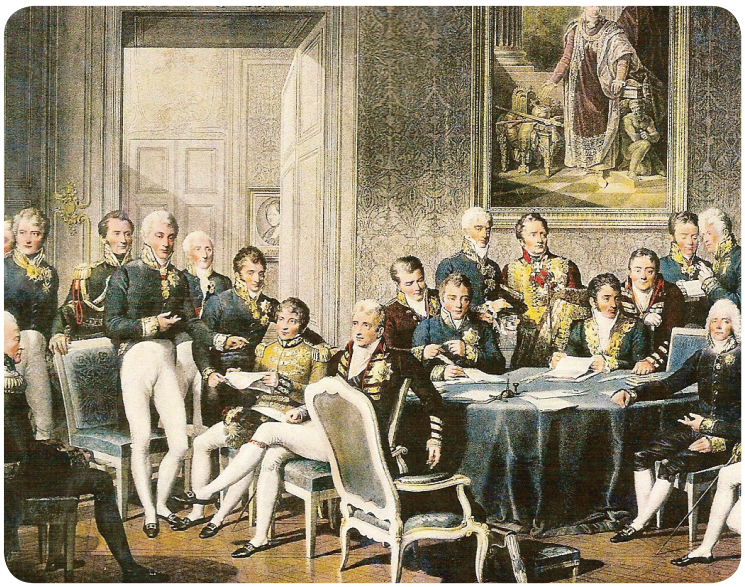
c. Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Osmanlı Devleti, Fransız İhtilali'nin sonuçlarından en fazla etkilenen devletlerden biri oldu. Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde çeşitli milletler bir arada yaşıyordu. Bunlardan özellikle Sırplar, Bulgarlar, Rumlar, Romenler, Karadağlılar ve Arnavutlar Avrupa devletlerine yakınlıkları nedeniyle milliyetçilik düşüncesinin etkisinde kaldılar. Bu unsurlar Osmanlı Devleti'nden ayrılıp kendi millî devletlerini kurmak amacıyla ayaklanmalar çıkardılar. Bu ayaklanmalar Avrupalı devletler tarafından da desteklendi. Böylece 19. yüzyıl boyunca Balkanlardaki Osmanlı toprakları üzerinde yeni devletler kuruldu.

Fransız İhtilali Osmanlı devlet düzeninde de önemli değişikliklere neden oldu. İhtilalin ortaya çıkardığı eşitlik, özgürlük, adalet ve cumhuriyetçilik gibi ilkeler Osmanlı devlet adamları arasında da taraftar buldu. Bu devlet adamlarının çabalarıyla Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Tanzimat ve Islahat Fermanları'nı ilan etti. 1876'da da Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanunuesasi'yi yürürlüğe koyarak meşrutiyet yönetimine geçti. Böylece kanun üstünlüğü ilkesini kabul ederek vatandaşlarının kanunlar önünde eşitlik, mülk edinme, yönetime katılma gibi temel haklarını güvence altına aldı.

ç. Fransız İhtilali'nin Avrupa'daki Monarşi ve İmparatorluklara Etkisi

Avrupa'daki krallar ve imparatorlar Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı özgürlükçü düşünceleri, milliyetçilik akımını ve cumhuriyetçilik ilkesini kendileri için tehlikeli buluyorlardı. Bu fikir ve ilkelerin ülkelerinde yayılmasını önlemek amacıyla da Fransa'da krallığın yeniden kurulmasını istiyorlardı. İşte bu nedenle 1792 yılından itibaren Avrupa'nın mutlakiyet yanlısı yönetimleri ile Fransa'daki cumhuriyetçi yönetim arasında uzun süre devam edecek olan savaşlar başladı. **İhtilal Savaşları** adı verilen bu savaşlar Napolyon'un Fransa'nın başına geçmesinden sonra şiddetlendi. Bu mücadele dönemi Napolyon'un 1815'te kesin olarak yenilmesi ve Fransa'da krallığın yeniden kurulmasıyla sona erdi. Aynı yıl Avusturya Başbakanı Kont Metternich'in (Meternik) başkanlığında toplanan **Viyana Kongresi**'nde bir araya gelen Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere ihtilalci hareketlere birlikte karşı koyma kararı aldılar. Kongreye katılan devletler **Metternich Sistemi** adı verilen bu politika ile ve Avrupa'da sarsılan monarşileri yeniden güçlendirme konusunda anlaştılar **(Resim 4.16)**.

Resim 4.16: *Viyana Kongresi'ne katılan ülkelerin temsilcileri bir arada (Jean-Baptiste Isabey-Jan Babtist İzabey, 1819)*

Viyana Kongresi'nde alınan kararlara rağmen Avrupa yeni ihtilallere sahne olmaktan kurtulamadı. Bunlardan **1830 İhtilali**, Napolyon'dan sonra başa geçen Kral XVIII. Louis'nin vergileri yükseltmesi üzerine Fransa'da çıktı. Bu halk hareketi 1830 yılında liberal düşünceleriyle tanınan Louis Philippe'in (Lui Filip) kral ilan edilmesiyle sonuçlandı. Özgürlükler üzerindeki kısıtlamaları kaldıran kral halkın yönetime katılmasının yolunu açtı. Böylece Fransa'da meşruti krallık rejimine geçildi. Bununla birlikte Fransa'da siyasi tartışmalar bitmedi. Yönetimde etkin olan liberallerin seçim hakkını yalnızca zengin yurttaşlara tanımak istemeleri işçi sınıfının tepkisiyle karşılaştı. Buna işçilerin yoksulluğu ve kötü şartlar altında yaşamaları da eklenince Fransa'da **1848 İhtilali** yaşandı. Esnaf, işçi ve öğrencilerin başlattığı bu isyanın sonunda Fransa'da krallık rejimi bir kez daha yıkılarak cumhuriyet ilan edildi. Böylece bütün Fransız yurttaşları seçim hakkına kavuştu.

Fransa'da bunlar yaşanırken başta İngiltere olmak üzere İtalya, Avusturya, Prusya, Belçika ve Hollanda gibi diğer Avrupa ülkelerinde de benzer nedenlerden dolayı ihtilaller ortaya çıktı. 1848 İhtilali'yle Avrupa'ya yayılan liberalizm akımı milliyetçilik düşüncesini güçlendirerek Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini kurmasını kolaylaştırdı. İngiltere'de seçim koşulları yumuşatılırken işçi hakları genişletildi. Diğer ülkelerde de krallar vatandaşlarına yeni haklar tanımak ve demokratik anayasalar kabul etmek zorunda kaldılar.

"Fransız İhtilali'nin etkileri günümüz dünyasında da devam etmektedir." diyen bir tarihçi bu iddiasını kanıtlamak için hangi örnekleri verebilir?

E. III. SELİM DÖNEMİ (1789-1807)

- ***Osmanlı Padişahı III. Selim hakkında neler biliyorsunuz?***
- ***Nizamıcedit ıslahatları hakkında bir araştırma yapınız.***

III. Selim, 1789'da I. Abdülhamit'in ölümü üzerine Osmanlı padişahı oldu. Onun tahta geçtiği günlerde Osmanlı Devleti'nin **(Harita 4.6)** siyasi, askerî ve ekonomik dengeleri bozulmuş bir hâldeydi. Avusturya ve Rusya'ya karşı devam eden savaşlarda Osmanlı ordusu istenen başarıyı gösteremiyor, toprak kayıpları nedeniyle devlet zor bir durumda bulunuyordu.

III. Selim'in Osmanlı tahtına çıktığı 1789 yılında Fransız İhtilali oldu.

Harita 4.6: *18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti*

Haritadaki sınırlardan yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin önceki yüzyıllar ile 18. yüzyılın sonlarındaki durumunu karşılaştırınız.

1. OSMANLI-RUS, AVUSTURYA SAVAŞLARI (1787-1792)

Çar Petro'nun Vasiyeti

Çar I. Petro, Petersburg arşivinde saklı vasiyetnamesinde isteklerini "İstanbul'a ve Hindistan'a olabildiğince yaklaşın. Buralarda hüküm süren kişi dünyanın gerçek hükümdarı olacaktır. Suriye üzerinde eski Doğu ticaretini yeniden kurun ve dünyanın ambarı olan Hindistan'a kadar ilerleyin. Avusturya sarayına çıkar sağlayarak onu Türklerin Avrupa'dan kovulması işine çekin. Sonradan geri alınacak bir pay vererek İstanbul'un elimize geçmesi karşısında Avusturya'nın kıskançlığını etkisiz hâle getirin. Türkiye'nin yönetimi altındaki Rumları kendi çevrenizde birleştirmeye büyük çaba gösterin. Böylece düşmanlarınızın evinde bir o kadar dostunuz olacaktır." şeklinde ifade etmiştir.

Nigâr Anafarta, I. Petro'nun Vasiyetnamesi, Hayat Tarih Mecmuası, Yıl 4, C 2, S 11, s. 66 (Düzenlenmiştir.).

Yukarıdaki metne göre Rusya'nın dış politika hedefleri nelerdir?

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden ayıran Rusya 1783'te de bu ülkeyi topraklarına katmıştı. Aynı savaş sırasında Rus Generali **Potemkin** tarafından hazırlanan **Grek Projesi**'yle de Osmanlı Devleti Avrupa'dan tamamen çıkarılacak ve Bizans İmparatorluğu yeniden canlandırılacaktı. Bu amaçla İstanbul Türklerin elinden alınacak ve burada Rus prenslerinden birinin yöneteceği **Grek Devleti** kurulacaktı.

Resim 4.17: *Rus Çariçesi II. Katerina (Dmitry Levitsky-Dimitri Levitski, 1782)*

Grek Projesi, Rus Çariçesi **II. Katerina**'nın da en büyük hayaliydi. Katerina **(Resim 4.17)** yeni doğan torununa Konstantin adını vererek kurulacak olan Grek Devleti'nin başına geçireceği kişiyi bile belirlemişti. Ayrıca bu devlet için Rum subaylar yetiştirmeye başlamış ve İstanbul'un alınması anısına bir de madalya hazırlatmıştı. Çariçe 1787 yılında Avusturya İmparatoru **Joseph** (Jozef) ile Grek Projesi üzerinde anlaştı. Buna göre Eflâk ve Boğdan'da Rusya'ya bağlı **Dakya** adında yeni bir devlet kurulacaktı. İstanbul'da kurulacak Grek Devleti'nin başına XIII. Konstantin adıyla II. Katerina'nın torunu geçecek ve Ege adaları Rusya'nın kontrolü altında olacaktı. Sırbistan, Bosna-Hersek ve Dalmaçya kıyıları ise Avusturya'ya verilecekti.

Osmanlı Devleti Rusya'nın bu girişimlerini tepkiyle karşıladı. Bu sırada Rusya'nın daha fazla güçlenmesini istemeyen İngiltere, Fransa ve Prusya gibi bazı Avrupa devletleri de Osmanlı Devleti'ni destekliyorlardı. Böylece Rusya'ya kaptırdığı toprakları geri alma konusunda umutlanan Osmanlı Devleti 1787 yılında bu devlete savaş ilan etti. Bir süre sonra Avusturya'nın da Rusya'nın yanında savaşa katılmasıyla yeni bir Osmanlı-Rus, Avusturya savaşı başladı.

Bu savaş sırasında Avusturya Eflâk, Sırbistan ve Bosna'da bazı yerleri ele geçirdi. Ancak Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımı diğer Avrupa devletleri gibi Avusturya'yı da endişelendirdi. Bunun üzerine Avusturya 1791 yılında Osmanlı Devleti'yle **Ziştovi Antlaşması**'nı imzalayarak savaştan çekildi. Ziştovi Antlaşması'yla Avusturya, Orsova şehri dışında, savaşta aldığı yerleri Osmanlı Devleti'ne geri verdi. Bu antlaşmadan sonra iki devlet arasında yeni bir savaş yaşanmadı.

Rusya ise bu savaşta Besarabya ve Boğdan'daki bazı kale ve şehirleri ele geçirmişti. Bununla birlikte o da Avusturya gibi milliyetçilik akımının kendi ülkesinde yayılmasından korkuyordu. Bu nedenle savaşı daha fazla devam ettiremeyeceğini anlayan Rusya, İngiltere ve Prusya'nın da araya girmesi sonucunda Osmanlı Devleti ile 1792 tarihinde **Yaş Antlaşması**'nı imzaladı. Yaş Antlaşması'yla Dinyester Nehri iki devlet arasında sınır olarak belirlenirken Rusya, Özi Kalesi dışında, aldığı yerleri geri verdi. Buna karşılık Osmanlı Devleti, Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunu resmen kabul etti.

Yaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti dağılma sürecine girdi. Rusya ise Karadeniz'e açılarak İstanbul ve Boğazları tehdit etme imkânına kavuştu.

2. III. SELİM DÖNEMİ ISLAHATLARI

İleri görüşlü ve yenilik taraftarı bir padişah olan III. Selim **(Resim 4.18)** daha şehzadeliği zamanında devletin ayakta kalabilmesi için köklü bir ıslahat hareketine ihtiyaç olduğunu kavramıştı. Genç padişah, kendisinden önceki ıslahatçıların, halkın ve devlet bürokrasisinin desteğini alamadıkları için başarısız olduklarını düşünüyordu. Bu nedenle saltanatının ilk günlerinde devlet adamlarından, yerli ve yabancı uzmanlardan ülkenin içinde bulunduğu durum ve yapılacaklar hakkında layihalar (raporlar) istedi.

III. Selim kendisine sunulan raporları inceledikten sonra ıslahatları planlamak ve uygulamak üzere harekete geçti. İlk olarak **Meclis-i Meşveret** adıyla, eyaletlerden gelen temsilcilerin de katıldığı büyük bir danışma meclisi oluşturdu. Böylece devlet ile halk arasındaki kopukluğu gidermeye ve yapacağı yenilikleri halka mal etmeye çalıştı. Ardından da **Nizam-ı Cedit** (Yeni Düzen) adını verdiği ıslahat programını uygulamaya koydu.

Resim 4.18: *III. Selim'i at üstünde gösteren bir resim (Hippolite Bertaux-İpolit Bertoks, 1890)*

? **III. Selim'in ıslahatlarına başlamadan önce bir danışma meclisi oluşturmasının nedenleri neler olabilir?**

III. Selim mevcut askerî birliklerin ıslahına önem vererek yeniçerilere talim yapma zorunluluğu getirdi. 1793 yılında da modern silahlarla donatılan ve düzenli talim yapan askerlerden oluşan yeni bir ordu kurdu. Nizam-ı Cedit adı verilen bu ordunun eğitiminde Fransa ve İsveç'ten getirtilen subaylar, mühendisler ve teknik elemanlar ile bu konularda yazılmış kitaplardan yararlanıldı. Yeni silahlar ve elbiselerle donatılan Nizam-ı Cedit ordusu **(Resim 4.19)** için İstanbul'da Levent ve Selimiye kışlaları inşa edildi. Ocağın masrafları ise **İrad-ı Cedit** adıyla kurulan özel bir hazineden karşılandı.

III. Selim donanmaya da büyük önem verdi. Kendisinden önce kurulmuş olan Mühendishane-i Bahr-i Hümayunu genişletip tersaneyi ve donanmayı yeniledi. Tophaneyi ıslah ederek büyük toplar döktürdü. 1795'te ise Kara Mühendishanesini topçu ve istihkâm subayı yetiştiren askerî bir okula dönüştürerek **Mühendishane-i Berr-i Hümayun**u açtı **(Fotoğraf 4.1)**. III. Selim bütün bu ıslahatlarda yararlanmak üzere İsveç, Fransa ve İngiltere'den uzmanlar getirtti.

Resim 4.19: *Nizam-ı Cedit askerlerini III. Selim'in önünden geçit yaparken gösteren bir resim*

Fotoğraf 4.1: *III. Selim Dönemi'nde açılan Mühendishane-i Berr-i Hümayun binası*

III. Selim maliyeyi düzeltmek için de büyük çaba gösterdi. Padişah, devlet gelirlerinin yetersizliği nedeniyle saraydaki altın ve gümüş kapları eriterek para bastırdı. Devlet adamlarının bir kısım mallarını hazineye bağışlamalarını sağladı. Yerli malı kullanılmasını teşvik ederek kendisi de bu konuda öncülük yaptı. Ayrıca gıda dağıtımını düzenlemekle görevli Zahire Nazırlığını kurarak karaborsanın önüne geçmeye çalıştı.

Yönetim alanında da düzenlemeler yapan III. Selim rüşvet ve israf ile mücadele etti. Atamalarda liyakat ilkesini gözeterek devlet işlerinin yeterli olan ve hak eden kişilere verilmesine dikkat etti. Taşra yönetimini daha etkin hâle getirmek için de ülkeyi vilayetlere ayırdı.

III. Selim devletler arasındaki ittifakların her geçen gün daha fazla önem kazandığını görerek diplomasiyi ön planda tuttu. Bu nedenle Avrupa siyasetini yakından takip etmek üzere Paris, Viyana, Londra ve Berlin gibi belli başlı Batı başkentlerinde devamlı elçilikler açtı. Padişah buralara gönderdiği elçiler ve diğer görevlilerden yabancı dilleri öğrenmelerini istedi. Ayrıca onlara, gittikleri yerlerde yenilikleri incelemelerini ve bunlarla ilgili raporlar hazırlamalarını emretti. Osmanlı Devleti siyasi ve kültürel alanlarda gerçekleştirdiği bu ıslahatlar ile Avrupa'yı daha yakından tanımaya başladı. Aynı zamanda Avrupa'da meydana gelen gelişmelerden zamanında haberdar olma ve gereken önlemleri alma imkânına kavuştu.

III. Selim'in ıslahatları ilk olumlu sonuçlarını askerî alanda verdi. Nizam-ı Cedit ordusu Mısır'ı işgal eden Napolyon'un kuvvetlerine karşı **Akka Kalesi** önlerinde yapılan savaşta önemli bir zafer kazandı. Ancak bu başarılı ıslahat programı devam ettirilemedi. Çünkü her ıslahat hareketinde olduğu gibi bu sefer de çıkarları elden giden yeniçeriler ve diğer gruplar hemen yeniliklerin karşısında yer aldılar. Bu gruplar Nizam-ı Cedit ordusunun Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle cephede bulunmasından yararlanarak 1807 yılında isyan ettiler. Kabakçı Mustafa adındaki kişinin etrafında toplanan isyancılar III. Selim'i tahttan indirerek yerine IV. Mustafa'yı geçirdiler. Kabakçı Mustafa İsyanı'yla birlikte Nizam-ı Cedit ordusu dağıtıldı ve ıslahatları destekleyenler cezalandırıldı. Böylece Osmanlı Devleti'ni çöküşten kurtarmak amacıyla başlatılan yenilik hareketlerinden biri daha başarısızlıkla sonuçlandı.

III. Selim'in ıslahat anlayışını önceki dönemlere hâkim olan ıslahat anlayışlarıyla karşılaştırdığınızda neler söyleyebilirsiniz?

3. OSMANLI-FRANSIZ SAVAŞI (1798-1801)

Kanuni Dönemi'nde başlayan ve uzun yıllar devam eden Osmanlı-Fransız dostluğu ihtilalden sonra bozuldu. Bu dönemde Fransa'da işbaşına gelen yeni yönetim Doğu Akdeniz'e doğru yayılma siyaseti izlemeye başladı. Fransa ordularının başında bulunan **Napolyon** önce Venedik topraklarını ele geçirdi. 1798'de de İngiltere'nin Uzak Doğu'daki sömürgeleriyle bağlantısını kesmek ve Doğu Akdeniz kıyılarına yerleşmek için bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etti. **(Resim 4.20)**. Fransa'nın bu hamlesine ilk tepki İngiltere'den geldi. Akdeniz'de bulunan bir İngiliz donanması İskenderiye yakınlarındaki Abukir Koyu'nda demirli bulunan Fransız donanmasını imha etti. Hemen arkasından Osmanlı Devleti de Fransa'ya savaş açınca ilk Osmanlı-Fransız savaşı başlamış oldu. Bu savaşta Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile ittifak yaptı. Böylece Rusya, tarihinde ilk kez Boğazları geçerek Akdeniz'e inme imkânı buldu.

Donanmasını kaybettikten sonra zor durumda kalan Napolyon'un, ülkesiyle deniz bağlantısı kesilmiş ve kuvvetleri de deniz tarafından İngiliz gemileriyle abluka altına alınmıştı. Bunun üzerine kara harekâtına girişen Napolyon, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak amacıyla Filistin'i geçip Akka Kalesi'ni kuşattı. Ancak **Cezzar Ahmet Paşa** komutasındaki Nizam-ı Cedit askerinin başarılı savunmasını aşamadı ve Mısır'a geri çekilmek zorunda kaldı. Ardından da Mısır'daki kuvvetlerinin başına başka birini bırakarak Fransa'ya döndü.

Resim 4.20: *Napolyon'un Mısır'ı işgalini gösteren bir gravür (1835)*

Doğu Akdeniz kıyılarında devam eden bu savaşlar sırasında Türk-İngiliz ortak donanması karadaki Osmanlı kuvvetlerini destekledi. Aynı anda başka bir Türk donanması da Rus donanmasıyla birleşerek Fransa'nın işgal ettiği Yunan Denizi'ndeki adaları ve Arnavutluk kıyılarını geri aldı.

Napolyon'un çekilmesinden sonra Osmanlılar ve İngilizler Mısır'a asker çıkardılar. Bunun üzerine Mısır'daki birliklerine yardım gönderemeyen Fransa 1802 yılında **Paris Antlaşması**'nı imzalayarak bu ülkeden çekilmek zorunda kaldı. Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Mısır'a yeniden hâkim oldu. Ancak bu kez de kendisine yardım eden İngiltere ve Rusya ile karşı karşıya geldi. Çünkü savaş bittiği hâlde İngiltere Mısır'dan, Rusya ise ele geçirdiği Ege adalarından ayrılmak istemiyordu. Bunun üzerine eski müttefiklerine güveni sarsılan Osmanlı Devleti yeniden Fransa'ya yakınlaştı. Önce Fransa'da yönetimi ele geçirmiş olan Napolyon'un imparatorluğunu tanıdı. Ardında da bu ülkeye daha önce vermiş olduğu kapitülasyonları genişletti. Buna karşılık Fransa da Osmanlı toprak bütünlüğünü tanıdığını ilan etti.

Osmanlı Devleti, Fransa ile yakınlaştıktan sonra, Rus yanlısı olarak gördüğü Eflâk ve Boğdan beylerini görevden aldı. Ayrıca Rus gemilerinin Boğazlardan geçişini yasakladı. Bunun üzerine saldırıya geçen Ruslar 1806 yılında Eflâk ve Boğdan'ı işgal ederek Bender, Kili, Akkerman ve Hotin kalelerini ele geçirdiler. Bu savaşta İngilizler de donanmalarını İstanbul önlerine göndererek Rusya'yı desteklediler.

Osmanlı Devleti'nin Rusya ve İngiltere'ye karşı mücadelesi sürerken 1807 yılında İstanbul'da çıkan bir isyanla III. Selim tahttan indirildi. III. Selim'in yerine geçen IV. Mustafa isyancıların etkisinde kalarak Nizam-ı Cedit yanlılarını cezalandırmaya başladı. Bunun üzerine ıslahat yanlıları III. Selim'i tekrar başa geçirmek için Rusçuk Âyanı **Alemdar Mustafa Paşa**'nın etrafında toplandılar. Bir süre sonra da İstanbul'a doğru yürüyüşe geçtiler. Ancak III. Selim'in öldürülmesini engelleyemediler. Onun yerine 1808 yılında IV. Mustafa'yı tahttan indirip **II. Mahmut**'u padişah yaptılar.

Osmanlı Devleti'nin merkezinde bu iç karışıklıklar yaşanırken Rusya ile Fransa 1807 yılında Tilsit Antlaşması'nı imzaladılar. Fransa bu antlaşmayla Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini onayladı. Rusya ise İngiltere'ye karşı Fransa'yı destekleme sözü verdi. Bu yeni durum Osmanlı Devleti ile İngiltere'yi birbirine yakınlaştırdı. İki devlet arasında 1809 yılında yapılan antlaşmayla Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı İngiltere'nin desteğini aldı. 1812'de de Rusya ile **Bükreş Antlaması**'nı imzalayarak savaşı sona erdirdi. Bu antlaşmayla Prut Nehri sınır olarak kabul edilirken Eflâk ve Boğdan tekrar Osmanlı Devleti'ne verildi.

Yukarıda anlatılan gelişmeleri dikkate aldığınızda Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri karşısında izlediği denge siyasetinin esasları hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

F. 18. YÜZYILDA DEĞİŞİM VE ISLAHATLAR

• 18. yüzyılda Batılı devletlerle kurduğu ilişkiler Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde ne gibi değişiklikleri ortaya çıkarmış olabilir?

1. OSMANLI DEVLET YÖNETİMİNDE DEĞİŞİM

a. Merkez Teşkilatı

Osmanlı devlet yönetiminde 17. yüzyıl başlarından itibaren önemli değişiklikler meydana geldi. Padişahların devlet işlerinden uzaklaşması onların gözetimi altında çalışan Divan-ı Hümayunu da etkiledi. Kuruluş ve Yükselme Dönemleri'ndeki bu önemli yönetim organının devlet içindeki ağırlığı 17. yüzyılın ortalarından itibaren azalmaya başladı. Haftanın her günü yapılan Divan toplantıları 18. yüzyılda önce haftada ikiye, ardından da bire indirildi. 1731'den itibaren yeni kubbealtı vezirlerinin tayin edilmemesiyle de Divan-ı Hümayunun önemi iyice azaldı. Böylece Divan-ı Hümayun, elçilerin kabul edildiği ve yeniçerilere ulufelerinin verildiği günlerde toplanan bir tören heyetine dönüştü **(Resim 4.21)**.

18. yüzyılda veziriazamlar sadrazam unvanını kullanmaya başladılar. Divan-ı Hümayun toplantılarını da genellikle oturdukları konaklarda yaptılar. Böylece sadrazam konağının devlet idaresindeki önemi arttı. Bu önemi nedeniyle de buraya "Paşa Sarayı, Paşa Kapısı, Vezir Kapısı, Sadrazam Kapısı" gibi isimler verildi. 18. yüzyılın sonlarına doğru ise buraya **Bab-ı Ali** (Yüksek Kapı) **(Fotoğraf 4.2)** denilmeye başlandı.

Resim 4.21: *18. yüzyılda Divan-ı Hümayunda elçi kabulü (Jean-Baptiste Vanmour-Jan Babtist Vanmor, 18. yüzyılın ilk yarısı)*

Fotoğraf 4.2: *Bab-ı Alinin girişinden bir görünüş*

Divan-ı Hümayun önemini kaybedip de Bab-ı Ali devletin en etkili yönetim organı hâline gelince daha önce defterdar ve nişancıya bağlı olarak Divanda görev yapan kâtiplerin çoğu Bab-ı Aliye nakledildi. Bunlar, sadrazamın maiyetinde bulunan sedaret kethüdası ve mektupçu ile birlikte "Hademe-i Bab-ı Ali"yi (Bab-ı Ali çalışanları) meydana getirdiler.

Devlet işlerinin Divan-ı Hümayundan Bab-ı Aliye geçişi Osmanlı Devleti'nde kabine sisteminin başlangıcı oldu. Devletin iç işleri sadaret kethüdalığına, dış işleri ise reisü'l-küttaplığa bağlandı. Ayrıca diplomatik ilişkilerin yoğunlaşması ve devletin bürokratik işlemlerinin çoğalması nedeniyle bu dönemde idari kadrolara seyfiye sınıfı yerine genellikle kalemiye sınıfından insanlar getirildi.

Bab-ı Alide sadrazamın başkanlığında yapılan Divan toplantılarında şeyhülislam, defterdarlar, kazaskerler ve nişancı hazır bulunurdu. Ayrıca görüşülecek konuların içeriğine göre yeniçeri ağası, reisü'l-küttap, İstanbul kadısı ve kaptan-ı derya da toplantılara katılabilirdi. II. Mahmut Dönemi'nde Divan pazartesi ve perşembe günlerinde olmak üzere haftada iki defa toplanırdı. Bu toplantılardan biri Bab-ı Alide, diğeri şeyhülislam konağında yapılırdı.

b. Taşra Teşkilatı

18. yüzyılda merkez teşkilatında olduğu gibi taşra teşkilatında da değişiklikler yaşandı. Bu değişikliklerin temel nedeni taşra idaresini yakından ilgilendiren tımar sisteminin bozulmasıydı. Yeni dönemde bazı dirlikler, göreve atanmayı bekleyen beylerbeyi ve sancak beyi gibi yüksek dereceli devlet görevlilerine "arpalık" adıyla gelir kaynağı olarak verilmeye başlandı. Bazı sancaklar ise sancaklıktan çıkarılıp toprakları beylerbeyinin haslarına katıldı. Böyle durumlarda beylerbeyi kendisine bırakılan arpalıkların veya hasların yönetimi ve gelirlerinin toplanmasıyla doğrudan ilgilenmedi. Çoğu zaman bu gibi işleri yürütmesi için "mütesellim" denilen vekilini görevlendirdi.

Beylerbeylerinin tayin ettikleri mütesellimler genellikle yörenin **eşraf** veya **âyan** denilen etkili kişileri arasından seçiliyordu. Bunlar olağanüstü savaş vergilerinin toplanması, seferlerin gerektirdiği asker ve araç gereçlerin sağlanması gibi merkezî yönetimin görevlerini de yerine getiriyorlardı. Bunun sonucunda da âyanlar padişah tarafından atanmış resmî görevliler olmamalarına karşın bulundukları yörenin en önemli kişileri durumuna yükseliyorlardı.

Âyanlar iltizam usulünün yaygınlaşmasıyla birlikte konumlarını sağlamlaştırdılar. Devlet, iltizam olarak adlandırılan vergi gelirlerini toplama hak ve görevini genellikle âyanlara verdi. Başlangıçta üç yıllığına verilen iltizamın zamanla malikâne adı altında ömür boyu kiralanmaya başlanması ise âyanların daha da kökleşmesi sonucunu doğurdu.

Mültezimlik görevini üstlenen âyanlar zaman içinde, vergi toplama yetkisi dışında, sorumlu oldukları yerin yönetimiyle ilgili bazı yetkileri de kullanma imkânı elde ettiler. Ayrıca levent adı verilen ücretli askerler besleyerek bulundukları bölgelerde askerî birer güç hâline geldiler. Bu durumun birkaç kuşak devam etmesiyle de âyan aileleri yerel hanedanlara dönüştüler. Yozgat civarında Çapanoğulları, Samsun ve çevresinde Caniklizadeler ve Manisa yöresinde Karaosmanoğulları bu tür ailelerin başlıcaları oldular. Bütün bu gelişmeler sonucunda âyanlar Osmanlı merkezî yönetiminden bağımsız olarak devlet içinde devlet gibi hareket etmeye başladılar. Hatta bunlardan bazıları yerel güçlerine güvenerek devlete başkaldıracak noktaya bile geldiler.

İltizam ve malikâne sistemleri Osmanlı Devleti'nin artan nakit ihtiyacını karşılamak ve bütçe açıklarını kapatmak amacıyla geliştirdiği uygulamalardı. Ancak bu uygulamalar para darlığı sorununun çözümünde yetersiz kaldı. Bunun üzerine devlet 18. yüzyılın ikinci yarısında esham uygulamasına geçti. Esham sistemiyle devlet para ihtiyacını piyasaya borçlanma senetleri sürerek karşılamaya çalıştı. Belli bir vadesi ve garanti yıllık getirisi olan bu iç borçlanma senetlerine genel olarak **esham** adı verildi. Esham kelimesi, pay ya da hisse anlamındaki "sehim" kelimesinin çoğuludur.

Osmanlı Devleti esham düzenine geçerek iç borçlanmayı büyük sermaye sahibi âyanların tekelinden kurtarıp sayıları daha fazla olan orta ve küçük sermayedarlara doğru yaymayı amaçladı. Ancak bazı yıllarda zarar edince esham sahiplerine garanti ettiği ödemeleri yapmakta zorlandı. Böylece esham uygulaması da Osmanlı kamu maliyesinin sorunlarına köklü bir çözüm getiremedi. Bununla birlikte Osmanlı Devleti esham sistemini başlatmakla bugünkü anlamda hazine bonosu, devlet tahvili ve kâğıt para kullanımına geçiş yolunda ilk adımı atmış oldu.

? Osmanlı Devleti'nin mali sorunlarını gidermek için bulduğu çözümler konusundaki değerlendirmeleriniz nelerdir?

Toprak sistemin bozulmasının 18. yüzyılda Osmanlı taşra yönetiminde ortaya çıkardığı önemli değişikliklerden biri de askerlik alanında oldu. Bu dönemde daha önceleri tımarlı sipahiler tarafından yerine getirilen işler sekban veya levent denilen askerlerce görülmeye başlandı. Bunlar yerel yöneticilerin halk arasından ücret karşılığında elde ettikleri askerlerdi. Leventler ve sekbanlar sefere çıkılmadığı zamanlarda kanunsuz hareketleriyle asayişi tehdit ediyor ve merkezî yönetimin taşradaki otoritesini sarsıyorlardı. Bunun üzerine devlet, yerel silahlı birliklerin gücünü dengelemek amacıyla yeniçerilerden yararlanmak zorunda kaldı. Böylece o güne kadar yalnızca başkentte tuttuğu yeniçerilerin bir bölümünü eyaletlere gönderdi. Ancak bu uygulama taşrada bozulan devlet düzenini yeniden kurmaya yetmediği gibi merkez ile taşra arasındaki siyasal güç çatışmasının da büsbütün derinleşmesine yol açtı. Devlet yönetiminde ortaya çıkan aksaklıkları gidermek için de 18. yüzyıl boyunca çeşitli alanlarda bir dizi ıslahatlar yapıldı.

2. 18. YÜZYIL ISLAHATLARI

a. 18. Yüzyıl Islahatlarının Genel Özellikleri

18. yüzyılda Osmanlı Devleti; askerî, ekonomik, bilimsel ve teknik alanlarda Batı'nın gerisinde kaldığını fark ederek Avrupa'yı daha yakından tanımaya çalıştı. Bu amaçla Padişah III. Ahmet, Osmanlı tarihinde ilk kez bazı Avrupa ülkelerine geçici elçiler gönderdi. Avusturya, Fransa ve Rusya'ya gönderilen bu elçilerden gittikleri ülkelere ilişkin gözlemlerini anlatan raporlar hazırlamaları istendi. Lale Devri'nin ünlü sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ise İstanbul'daki yabancı elçilerle düzenli görüşmeler yapmaya başladı. Böylece 17. yüzyıldan farklı olarak 18. yüzyılda Avrupa ülkeleri örnek alındı.

18. yüzyılda askerî ve ekonomik alanların dışında ilk kez toplumsal ve kültürel alanlarda ıslahat girişimlerinde bulunuldu. Ne var ki toplumsal ve kültürel konulardaki bu girişimler yeniçeriler, ulema sınıfı ve bazı halk kesimleri tarafından tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine Lale Devri'ni kapatan Patrona Halil İsyanı'ndan sonraki dönemde genellikle askerî alandaki yeniliklere önem verildi.

Resim 4.22: *Humbaracı Ahmet Paşa (Jean-Étienne Liotard-Jan Etyen Liyotar, 18. yüzyıl)*

18. yüzyılda Osmanlı Devleti toprak kayıplarını durdurmak amacıyla askerî alanda ıslahatlara girişti. Bu ıslahatlar yapılırken Avrupalı teknik elemanlardan ve subaylardan yararlanıldı. Örneğin Humbaracılar sınıfının eğitimine önem veren I. Mahmut, bu ocağın başına Osmanlı hizmetine girdikten sonra Humbaracı Ahmet Paşa adını almış bir Fransız olan **Comte de Bonneval**'i (Comt dö Boneval) **(Resim 4.22)** getirdi. Ayrıca 1734 yılında Hendesehane adıyla modern bir askerî okul açtı. III. Mustafa da Avrupa tarzında toplar döktürmek ve topçular yetiştirmek üzere **Baron de Tott** (Baron dö Tot) adında bir Fransızı görevlendirdi. Tott, **Sürat Topçuları** adıyla yeni bir ocak kurdu. **Mühendishane-i Bahr-i Hümayun**un **(Fotoğraf 4.3)** kurulmasında da rol oynadı.

Fotoğraf 4.3: *Günümüzde Kasımpaşa Askerî Deniz Hastanesi adıyla sağlık hizmeti veren Mühendishane-i Bahr-i Hümayun binasından bir görünüş*

Askerî alandaki ıslahat hareketlerini devam ettiren III. Selim, Avrupa'nın savaş teknolojisini yakından takip etmeye çalıştı. Bu amaçla Nizam-ı Cedit adını verdiği ıslahat programı kapsamında, 1793 yılında Batı tarzında modern bir ordu kurdu. 1795'te ise **Mühendishane-i Berr-i Hümayun** adında yeni bir askerî okul açtı. III. Selim ıslahatlarını gerçekleştirmek için başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden subaylar ve öğretmenler getirtti. Londra, Viyana, Berlin ve Paris gibi Avrupa başkentlerinde ilk daimî elçiliklerin açılması da onun döneminde oldu.

18. yüzyıl ıslahatları, Duraklama Dönemi ıslahatlarına göre, getirdiği köklü ve esaslı değişikliklerle daha kalıcı ve başarılı sonuçlar verdi. Bu yüzyılda, gerilemenin gerçek nedenleri üzerinde durularak sorunlara akılcı çözümler bulma yoluna gidildi. Bununla birlikte ıslahatlar ağırlıklı olarak askerî ve teknik alanlarda yoğunlaşırken yönetim ve hukuk alanlarında yenilikler yapılamadı. Diğer yandan ıslahatlar halkın talebiyle değil de yenilikçi padişahların ve devlet adamlarının gayretleri sonucu gündeme geldiği için kişilere bağlı kaldı. Yenileşme hamleleri halktan yeterli desteği göremedi. Buna bir de isyanların yol açtığı kesintiler eklenince ıslahat programları süreklilik gösteren, sistemli bir devlet politikası hâline getirilemedi.

18. yüzyıl Osmanlı ıslahatlarının askerî ve teknik alanlarda yoğunlaşmasının nedenleri neler olabilir?

b. 18. Yüzyıl Islahatlarının Osmanlı Toplumuna Etkileri

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda Avrupa devletleriyle olan siyasi ilişkilerini yoğunlaştırması ve Batı'yı örnek alarak ıslahatlar yapması Osmanlı toplumsal ve kültürel hayatı üzerinde önemli etkiler bıraktı. Lale Devri'nden başlayarak Avrupa başkentlerine elçiler gönderilmesi, ıslahatları yürütmek amacıyla dışarıdan asker ve teknik danışmanların getirtilmesi Avrupa kültürünün ve yaşam tarzının Osmanlı ülkesinde yayılmasını kolaylaştırdı.

Batı kültürünün Osmanlı ülkesine girmesinde diplomasi, eğitim ve ticaret gibi amaçlarla Avrupa ülkelerine giden Osmanlı vatandaşlarının önemli rolü oldu. Örneğin Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Efendi **(Resim 4.23)** Paris'te geniş bir çevre edinerek Fransa'yı dikkatli biçimde gözlemledi. Dönüşünde de İstanbul'a getirdiği tablolar, kitaplar, elbiseler ve mobilyalar ile Osmanlı başkentinde Batı modasını başlatan kişi oldu. Ayrıca gözlük camları, dürbünler, saatler ve büyük aynalarla Osmanlı toplumunda teknolojik ürünlere olan ilginin artmasına katkıda bulundu. Sait Efendi, ilk Türk matbaasının kurulmasında da önemli rol oynadı.

Resim 4.23: *Sait Efendi (Joseph Aved-Jozef Evıd, 1742)*

Matbaa Osmanlı toplumunun kültür hayatında hangi değişiklikleri ortaya çıkarmış olabilir?

c. 18. Yüzyıl Islahatlarının Osmanlı Kültür ve Eğitim Hayatına Etkileri

18. yüzyıl ıslahatları Osmanlı kültür hayatı için bir dönüm noktası oldu. Bu yüzyılın ilk ıslahat devresi olan Lale Devri'nde tercüme heyetleri kurularak yabancı eserler Türkçeye çevrildi. Arapça ve Farsça dışında Batı dillerinden de astronomi, fizik ve felsefe üzerine yazılmış bazı bilimsel eserler tercüme edildi. Aynı dönemde yeni kütüphanelerin açılması ve matbaanın kurulmasıyla kültürel gelişim hızlandı. Şairler, müzisyenler, nakkaşlar ve hattatların devlet tarafından korunup teşvik edildiği Lale Devri'nde ünlü sanatçılar yetişti. Bunlardan biri olan Şair Nedim, gazelleri ve şarkılarıyla Lale Devri'ne hâkim olan hayat tarzını yansıttı. Şiirleriyle divan edebiyatında iz bırakan Şeyh Galip de bu yüzyılda yaşadı. 18. yüzyıl sanatçılarından Nakkaş Levni ise minyatür sanatının gelişimine önemli katkılarda bulundu **(Resim 4.24)**.

Resim 4.24: *18. yüzyılın ünlü Osmanlı minyatür sanatçısı Levni'ye ait minyatürlerden bazıları*

Levni'nin minyatürlerini Klasik Dönem Osmanlı minyatürleriyle karşılaştırdığınızda aralarındaki benzerlik ve farklılıklarla ilgili olarak neler söyleyebilirsiniz?

Eğitim alanındaki ıslahatlarda ise daha çok askerî teknik okullar ön plana çıktı. Osmanlı Devleti'nde subay yetiştirmek amacıyla açılan Avrupa tarzındaki ilk teknik okul I. Mahmut'un kurduğu **Kara Mühendishanesi** oldu. Onu III. Mustafa Dönemi'nde deniz subayı yetiştirmek amacıyla kurulan **Deniz Mühendishanesi** ve I. Abdülhamit Dönemi'nde açılan **İstihkam Okulu** izledi. III. Selim Dönemi'nde ise bu eğitim kurumları geliştirilerek daha verimli hâle getirildi. Mühendishanelerde topçu ve istihkâm subaylarıyla birlikte sivil mimar ve mühendisler de yetiştirildi. Bu okullarda askerlik ve fen derslerinin yanı sıra yabancı dil dersleri ile edebiyat, güzel yazı, resim, tarih ve coğrafya gibi dersler okutuldu. Eğitim alanında 18. yüzyılda gerçekleştirilen ıslahatlarla ülkemizde teknik eğitimin temelleri atıldı.

ç. 18. Yüzyıl Islahatlarının Osmanlı Sanatına Etkileri

18. yüzyıl ıslahatları pek çok konuda olduğu gibi sanat alanında da yeni bir dönemin kapılarını açtı. Lale Devri'yle başlayan bu yeni dönemde Osmanlı elçilerinin Fransa'dan getirdikleri Versay Sarayı'nın resimleri ve planları Osmanlı mimari anlayışının değişmesinde önemli rol oynadı. Lale Devri'nin önemli eğlence yerlerinden olan Kâğıthane'deki Sadabad Sarayı'nın yapımında bu saray model alındı. Diğer yandan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın gayretleriyle İstanbul baştan başa imar edildi. Başta III. Ahmet Çeşmesi **(Fotoğraf 4.4)** olmak üzere şehrin her tarafına yeni çeşmeler yapıldı. Sarayların duvarları resimlerle süslendi. Ressamlara, devlet adamlarının portreleri yaptırıldı.

18. yüzyılda Avrupa mimarisine özgü barok ve rokoko üslupları kullanılarak İstanbul'da Nuruosmaniye **(Fotoğraf 4.5)** ve Laleli külliyeleri ile Beylerbeyi Camii ve Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi gibi eserler yapıldı.

Fotoğraf 4.4: *III. Ahmet Çeşmesi'nden bir görünüş*

Fotoğraf 4.5: *Nuruosmaniye Camii'nden bir görünüş*

Bu dönemde Osmanlı mimarisindeki Batı etkisi İstanbul dışına da taştı. Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesinde inşa edilen İshak Paşa Sarayı **(Fotoğraf 4.6)** barok ve rokoko tarzı süslemeleriyle sanat tarihimizde dikkat çekici bir yere sahip oldu.

Fotoğraf 4.6: *İshak Paşa Sarayı'ndan bir görünüş*

18. yüzyıldaki gelişmeler Osmanlıların Batı müziğini daha yakından tanımalarını sağladı. Osmanlı elçilerinin Avrupa başkentlerinde izledikleri opera, konser ve bale gösterilerini ayrıntılı biçimde anlatmaları bu süreci hızlandırdı. Bestekâr bir padişah olan III. Selim **(Resim 4.25)**, sarayında düzenlettiği konser **(Resim 4.26)** ve operalarla Batı müziğine ilgi duyduğunu gösterdi. Ayrıca Nizam-ı Cedit ordusunun yürüyüşlerinde kullanılmak üzere bir Fransız müzisyen yönetiminde, boru ve trampet takımından oluşan askerî bando kurulmasını sağladı.

Resim 4.25: *III. Selim (Konstantin Kapıdağlı, 1803)*

Resim 4.26: *İstanbul'daki İngiliz elçiliğinde konser veren Osmanlı müzisyenlerini gösteren bir resim*

Osmanlıların, başka ülkelerin değil de daha çok Avrupa ülkelerinin müziğinden etkilenmelerinin nedenleri neler olabilir?

Osmanlılar ile Avrupalıların müzik alanında yaşadıkları kültürel etkileşim sürecinde mehter müziği 18. yüzyıl Avrupa'sında **Alla Turca** (Ala Turka) adıyla moda oldu. Bu dönemde Lehistan, Rusya, Avusturya ve Prusya'nın isteğiyle söz konusu devletlerin başkentlerine İstanbul'dan mehter takımları **(Resim 4.27)** gönderildi.

Mehter müziği Beethoven (Betofın), Haydn (Haydın) ve Mozart gibi büyük bestecileri de etkiledi. Avusturyalı ünlü besteci Mozart **(Resim 4.28)** en sevilen eserlerinden biri olan **Türk Marşı**'nı mehter müziğinden yararlanarak besteledi. Alman besteci Beethoven "Büyük Senfoni" adlı eserinin son bölümünü mehter takımındaki çalgılardan kös, davul ve zurna ile seslendirdi. Alman besteci Wagner (Vagner) ise bir mehter konserini dinlerken heyecanlanarak kendini tutamamış ve duygularını "İşte müzik buna derler."(1) sözüyle ifade etmişti.

Resim 4.27: *Osmanlı mehter takımını gösteren bir resim (Arif Paşa)*

Resim 4.28: *Mozart (Barbara Krafft-Barbıra Kraft, 1819)*

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak ülkeler arasındaki siyasi ilişkilerin kültürel etkileşimdeki rolü hakkında hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

(1) *http://www.newwsa.com/download/gecici_makale_dosyalari/NWSA-1445-4-7.pdf (28.06.2015)*

BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ

A) Aşağıdaki cümlelerde noktalı yerlere uygun sözcükleri yazınız.

1. 18. yüzyılda Avrupa devletleri dış politikada ..... adı verilen amaca ulaşmak için her türlü araca başvurmanın uygun olduğu anlayışıyla hareket etmişlerdir.

2. İsveç Kralı Demirbaş Şarl ..... Savaşı'nda Rus Çarı I. Petro'ya yenilerek Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.

3. 18. yüzyıl Avrupa'da ..... Çağı adıyla tarihe geçmiştir.

4. 1740 Kapitülasyonları Fransa'ya ..... Antlaşmaları'ndaki ara buluculuğu karşılığında verilmiştir.

5. Osmanlı Devleti donanması, 1770'de ..... Limanı'na baskın yapan Rus donanması tarafından yakılmıştır.

6. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerikan kolonilerine ..... liderlik yapmıştır.

7. 1815 ..... Kongresi, Avusturya Başbakanı Metternich başkanlığında toplanmıştır.

8. III. Selim yapmayı düşündüğü ıslahatların giderlerini karşılamak amacıyla ..... adıyla yeni bir hazine kurmuştur.

9. Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda ..... adı verilen uygulamayla iç borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır.

10. Lale Devri ..... İsyanı'yla sona ermiştir.

B) Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

( ) **1.** İhtilal Savaşları Fransa'nın zaferiyle sonuçlanmıştır.

( ) **2.** Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunu kabul etmiştir.

( ) **3.** Grek Projesi'nin amacı, İstanbul'u Türklerden alarak Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktır.

( ) **4.** İlk buhar makinesi Fransız mucit Denis Papen tarafından icat edilmiştir.

( ) **5.** Osmanlı Devleti'nde ilk Türk matbaası Nizamıcedit Dönemi'nde kurulmuştur.

( ) **6.** Sanayi İnkılabı Fransa'da başlamıştır.

( ) **7.** Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması ile Avusturya'ya bıraktığı yerleri Pasarofça Antlaşması'yla geri almıştır.

( ) **8.** İngiltere 1783 Versailles Antlaşması'yla Amerikan kolonilerinin bağımsızlığını tanımıştır.

( ) **9.** Fransız İhtilali bazı tarihçiler tarafından Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

( ) **10.** Mühendishane-i Berr-i Hümayun III. Selim Dönemi'nde kurulmuştur.

C) Aşağıdaki soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne etkilerini örnekler vererek açıklayınız.

2. 1740 Kapitülasyonları hangi özelliğiyle daha önce verilen kapitülasyonlardan ayrılmaktadır.

3. Sanayi İnkılabı'nın İngiltere'de başlamış olmasının nedenleri nelerdir?

4. Lale Devri ıslahatları hangi yönleriyle 17. yüzyılda yapılan ıslahatlardan ayrılır?

5. 18. yüzyıl içinde Osmanlı Devleti'nin dış politikasında meydana gelen değişim ve bu değişimin gerekçeleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

6. Aydınlanma Çağı düşünürlerinin ortaya koyduğu "Aydınlanma Felsefesi"nin etkilerinin neler olduğunu örnekler vererek açıklayınız.

7. Rusya ve Avusturya'nın gerçekleştirmek istedikleri Dakya Projesi'nin amaçları nelerdir?

8. Yedi Yıl Savaşları ile Amerikan kolonilerinin İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesi başlatması arasında bir ilişki var mıdır? Neden?

9. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın Fransız İhtilali'nin ortaya çıkmasında etkili olduğunu öne süren bir tarihçi bu iddiasını hangi sözlerle açıklayabilir?

10. Osmanlı Devleti'nde âyanlığın ortaya çıkmasına yol açan gelişmeler nelerdir?

Ç) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın başlarından itibaren Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları ile kaybettiği toprakları geri alma siyaseti izlemiştir.

Buna göre 1699-1718 yılları arasında Osmanlı Devleti;

I. Avusturya,
II. İran,
III. Venedik

devletlerinden hangisi ya da hangileriyle mücadele etmiş olabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) I ve III

2. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarından yararlanma esasına dayalı denge siyaseti izlemiştir.

Osmanlı Devleti'nin aşağıdaki hareketlerinden hangisi bu durumun bir kanıtı olarak gösterilebilir?

A) Askerî alandaki ıslahatlarda yabancı uzmanlardan yararlanması
B) Avrupa ülkelerine eğitim almak üzere öğrenciler göndermesi
C) Mısır'ın işgali üzerine Rus donanmasına Boğazlardan geçiş izni vermesi
D) Önemli Avrupa başkentlerinde geçici elçilikler açması
E) Rusya'ya ilk kez kapitülasyonlar tanıması

3. **Lale Devri'nde ;**

• İlk Türk matbaası açıldı.
• Avrupa ülkelerine geçici elçilik heyetleri gönderildi.
• Kumaş, çini ve porselen imalathaneleri açıldı.
• İlk defa çiçek aşısı uygulandı.
• Kâğıt imalathanesi kuruldu.

Buna göre, Osmanlı Devleti'nin Lale Devri'nde aşağıdaki alanların hangisinde ıslahat yaptığı <u>söylenemez</u>?

A) Askerlik B) Tıp C) Ekonomi
D) Devlet yönetimi E) Kültür hayatı

4. Avusturya, 1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Savaşları sırasında Fransız İhtilali'nin çıkması üzerine Ziştovi Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiştir.

Avusturya'nın bu davranışının nedeni ne olabilir?

A) Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ittifak kurması
B) İhtilalin yaydığı fikirlerin kendi ülkesine sıçrayacağını düşünmesi
C) Fransa'nın Avusturya'ya savaş ilan etmesi
D) Fransa'da kurulan cumhuriyet yönetiminin savaşa karşı olması
E) Osmanlı Devleti'ni yenemeyeceğini anlaması

5. **Çeşme Vakası, Osmanlı Devleti'ni hangi alanda ıslahat yapma ihtiyacı duymasına neden olmuştur?**

A) Denizcilik B) Yönetim C) Diplomasi
D) Eğitim E) Maliye

6. 1739 tarihli Belgrad Antlaşması'yla;

• Belgrad, Osmanlı Devleti'ne geri verilecek,
• Rusya, Karadeniz'de savaş ve ticaret gemisi bulunduramayacaktı.

Bu hükümlere göre;

I. Karadeniz bir Türk gölü olarak kalmıştır.
II. Osmanlıların Avrupa'daki geri çekilişi sona ermiştir.
III. Osmanlı Devleti Rusya ile ittifak kurmuştur.

yargılarından hangisi ya da hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) I ve III

7. **Aşağıdakilerden hangisi III. Selim'in Avrupa'nın askerî ve teknik alanda üstünlüğünü kabul ettiğinin bir göstergesi olarak <u>değerlendirilemez</u>?**

A) Yabancı ders kitaplarından yararlanılması
B) Ordunun eğitimi için Fransa ve İsveç'ten subaylar getirtmesi
C) Mühendishane-i Berr-i Hümayunda Fransızca dersler verdirmesi
D) Yerli malı kullanımını teşvik etmesi
E) Nizam-ı Cedit ordusuna Avrupa tarzı talimler yaptırması

8. Osmanlı Devleti Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Rusya'ya;

I. Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapabilme hakkı tanımıştır.
II. İstediği yerlerde konsolosluk açabilme hakkı vermiştir.
III. Savaş tazminatı ödemeyi kabul etmiştir.

Rusya bu maddelerden hangisi ya da hangileriyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma imkânı elde etmiştir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II
D) II ve III E) I, II ve III

9. I. Özgürlük ve bağımsızlık insanlara Tanrı tarafından verilmiştir.
II. Bütün insanlar eşit doğarlar.
III. Hükûmetleri değiştirme hakkı sadece halka aittir.

Amerikan Bağımsızlık Mücadelesi sırasında toplanan II. Filedelfiya Kongresi'nde kabul edilen bu kararların hangisi ya da hangilerinde millî egemenlik ilkesi vurgulanmıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) II ve III

5. Ünite
EN UZUN YÜZYIL (1800-1922)

Ünite Kavramları

Tanzimat
Panslavizm
Panislamizm
Pantürkizm
Osmanlıcılık
Batıcılık
Kanun-ı Esasi
Meclis-i Mebusan
Fırka
Milliyetçilik

A. 19. YÜZYIL BAŞLARINDA ASYA VE AVRUPA

• *Sened-i İttifak'ın Osmanlı tarihindeki önemi hakkında bir araştırma yapınız.*

1. 19. YÜZYIL BAŞLARINDA ASYA VE AVRUPA'NIN GENEL DURUMU

Harita 5.1: *19. yüzyıl başlarında Avrupa*

Yukarıdaki haritayı incelediğinizde 19. yüzyıl başlarında Avrupa'nın siyasi durumu hakkında neler söyleyebilirsiniz?

a. Osmanlı Devleti

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı'nın olumsuz etkileri altında çok önemli siyasi ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Bu dönemde devlet, topraklarını tek başına koruyabilecek durumda değildi. Böyle olduğu için de denge politikası izleyerek Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki rekabetten yararlanma yolunu seçti. Karşılaştığı sorunlardan kurtulabilmek ve topraklarına yönelik saldırılara karşı koyabilmek amacıyla kimi zaman Rusya, kimi zaman da İngiltere ve Fransa ile ittifaklar kurarak varlığını sürdürmeye çalıştı. Osmanlı Devleti bu yüzyılda Avrupalı devletlerin desteğini kazanabilmek için onlara yeni ticari imtiyazlar vermek zorunda kaldı. Ayrıca yine bu devletlerin istekleri doğrultusunda Tanzimat ve Islahat Fermanları'nı ilan etti. Ancak atılan bu adımlar bir yandan yerli sanayiyi çökertirken diğer yandan bağımsızlık isteyen azınlıkları cesaretlendirerek devletin parçalanma sürecini hızlandırdı.

b. İngiltere

Avrupa'nın siyasi ve ekonomik bakımdan en büyük gücü durumundaki İngiltere, Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında Osmanlı Devleti'ni destekledi. Aynı şekilde Fransa'nın yardımıyla Mısır'da ayaklanan Mehmet Ali Paşa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. İngiltere Kırım Savaşı'nda da Rusya ile çarpışan Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmadı. Böylece Fransa ve Rusya gibi güçlü rakiplerinin Boğazlara ve Akdeniz'e hâkim olmasını önledi. İngiltere, Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyasetini 19. yüzyılın sonlarına kadar devam ettirdi. Ancak bu arada Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yaşayan gayrimüslimlerin çıkardığı milliyetçi ayaklanmaları desteklemekten de geri durmadı.

c. Fransa

Fransa, Yedi Yıl Savaşları'yla Atlas Okyanusu'ndaki üstünlüğünü İngiltere'ye kaptırdıktan sonra Akdeniz'e yöneldi. Bu politika değişikliği o güne kadar dostluk ve iş birliği havası içinde gelişen Osmanlı-Fransız ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. Bununla birlikte Fransa, Mısır'ı işgal girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen Akdeniz'e hâkim olma siyasetinden vazgeçmedi. Bu amaçla 19. yüzyıl boyunca Cezayir, Fas ve Tunus gibi Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarını ele geçirdi. Diğer yandan Osmanlı Devleti içinde başlayan milliyetçilik hareketlerine de destek verdi.

ç. Rusya

Rusya, Çar Petro Dönemi'nden itibaren Karadeniz'i bir Rus gölü hâline getirmek ve Boğazlara sahip olmak istiyordu. Böylece sıcak denizlere ulaşarak dünya ekonomisinde söz sahibi olmaya çalışıyordu. Rusya dış politikasının esaslarını oluşturan bu amaçlarını gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'ne karşı 18. yüzyılda başlattığı savaşları 19. yüzyılda da sürdürdü. Diğer yandan Osmanlı yönetiminde yaşayan Ortodoks Slavların koruyuculuğunu üstlenerek Panslavizm idealini gerçekleştirmeye çalıştı. Rusya bu amaçla başta Sırplar ve Yunanlılar olmak üzere Balkan milletlerini isyana teşvik ederek onların bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı oldu. Mısır Sorunu'nda olduğu gibi bazen de Avrupa devletlerine karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı.

19. yüzyılda Rusya, Osmanlı topraklarının yanı sıra Orta Asya ile de ilgilendi. Ruslar, Hindistan'a hâkim olan İngilizlerin kuzeye yönelerek Orta Asya'ya doğru ilerlemesinden endişe ediyorlardı. Bu nedenle onlardan önce harekete geçerek Hazar Denizi'nin doğusundaki Türkistan topraklarını ele geçirmeye başladılar. Böylece bir yandan İngiltere'nin gücünü dengelerken diğer yandan başta pamuk olmak üzere ihtiyaç duydukları ham madde kaynaklarına sahip oldular.

Yaka Türkmenleri

Rusların Türkistan'daki işgalleri sırasında karşılaştıkları en büyük direniş Yaka Türkmenlerinden gelmiştir. Genellikle bağımsız boylar hâlinde yaşayan Yaka Türkmenleri Teke, Yamud, İmralı adını taşıyan Türkmen boylarının bir araya gelmesiyle güçlendiler. 1860 yılında Kuşid Han liderliğinde İranlıların saldırılarını savuşturarak bağımsızlıklarını korudular. 1879'da da Göktepe'de Rusları ağır bir yenilgiye uğrattılar. Ancak daha sonra aynı yerde yapılan savaşları kaybederek 1884 yılında Rus hâkimiyetini tanımak zorunda kaldılar.

Ruslar, Türkmenlerin bağımsızlıklarına düşkünlüklerini kendileri için daima bir tehdit olarak görmüşler ve onlara ağır baskılar uygulamışlardır. Bu baskılar Sovyetler Birliği Dönemi'nde de devam etmiştir. Söz konusu devlet döneminde Hazar Denizi'nin doğusunda kalan topraklarda Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu devlet 1991 yılında Sovyetlerin dağılması üzerine bağımsızlığını ilan ederek Türkmenistan Cumhuriyeti adını almıştır.

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

d. Avusturya

Avusturya 19. yüzyıla, Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının ülkesindeki azınlıkları etkileyeceği endişesiyle girdi. Bu nedenle 1815 yılında Viyana Kongresi'ni toplayarak Balkanlardaki bağımsızlıkçı hareketlerin karşısında yer aldı. Avusturya, Yunan İsyanı sırasında da Osmanlı Devleti'ni destekledi. Bir yandan da Alman eyaletlerine sahip olma konusunda Prusya ile mücadele etti. Ancak 1866'da bu devlete yenilince yeniden doğuya yöneldi. Avusturya 1867'de Macaristan ile birleşerek Avusturya-Macaristan adını aldı. 1878 Berlin Antlaşması'yla da geçici olarak Bosna-Hersek'in yönetimini üstlendi. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Balkanlardaki etkisini kırmak isteyen Avusturya, bu devlete karşı Osmanlı Devleti'yle birlikte İttifak Devletleri grubunda yer aldı.

Doğu Akdeniz'de Rekabet

Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız rekabetinin ana eksenini Akdeniz'de değişen güç dengeleri etkilemiştir. Zaman içinde Venedik-Ceneviz gücünün Osmanlı Devleti karşısında zayıflamasından sonra güç dengeleri 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti lehine değişmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl başlarından itibaren bölgedeki gücünü kaybetmesi Avrupa'nın iki güçlü aktörüne Doğu Akdeniz'de yer açılmasına neden olmuştur. Daha sonra başka devletler de bölgede yer almak için çaba harcamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru ortaya çıkan boşluktan Yunanlılar yararlansalar da elde ettikleri fırsatı geliştirememişler ve bir anlamda aracı rolünde kalmışlardır. Karadeniz'de gücünü arttıran ve varlığı Avrupa ve en başta Osmanlı Devleti için endişe kaynağı olan Rusya ise hem Osmanlı hem de İngiltere ve Fransa'nın engellemeleri neticesinde Doğu Akdeniz'de kendine yer bulamamıştır. Akdeniz'de birçok zorlukla elde ettiği kazanımları da sınırlı kalmıştır. İtalya ise birliğini kurduktan sonra, güçlü aktörlerin çok önceden yerleşmiş olmasından dolayı nüfuz alanını Doğu Akdeniz'e doğru genişletememiştir.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/2111554464_3Akalın%20Durmuş-Cemil%20Çelik_S-21-45.pdf (Düzenlenmiştir.) 22.01.2015

Yukarıdaki metne göre 19. yüzyılda büyük devletler arasındaki rekabetin ana nedenleri nelerdir?

B. II. MAHMUT DÖNEMİ ISLAHATLARI

- ***Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı fikir akımlarının Osmanlı Devleti'ne olan olumlu ve olumsuz etkileri hakkında neler söyleyebilirsiniz?***
- ***Sanayi İnkılabı'nın Osmanlı Devleti'ne etkileri neler olmuştur?***

1. II. MAHMUT DÖNEMİ ISLAHATLARI

a. Sened-i İttifak (1808)

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı taşra yönetiminde âyanların ağırlığı oldukça artmıştı. 1808 yılında tahta geçen II. Mahmut **(Resim 5.1)** âyanların gücünü kırmak istiyordu. Ancak bunu hemen yapamayacağını bildiği için Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa ile âyanlar arasında **Sened-i İttifak** adıyla bir belgenin imzalanmasını kabul etmek durumunda kaldı. Sened-i İttifak ile âyanlar, padişaha bağlı kalacaklarını, ıslahatları destekleyeceklerini ve kanunlara uyacaklarını ilan ettiler. Devlet ise ağır vergiler koymayacağını, vergilerin belli zamanlarda düzenli olarak toplanmasını ve miktarlarının âyanlarla görüşülerek belirlenmesini kabul etti. Ayrıca âyanların yetki alanına giren işlere karışılmaması ve hiçbir âyanın suçsuz yere cezalandırılmaması konularında kendisini sınırlandırdı.

II. Mahmut, devlet otoritesini sarsan ve yetkilerinin bir bölümünü elinden alan Sened-i İttifak'ı hiçbir zaman benimsemedi. Devlet içindeki gücünü arttırdıkça da âyanlara karşı mücadelesine hız verdi. Bu amaçla, ölen âyanların yerine kendi adamlarını atadı. Bölgelerinde köklenip güçlenmelerini önlemek amacıyla bazı âyanları ülkenin başka yerlerinde görevlendirdi. Böylece devlet otoritesini zayıflatan ve ülke bütünlüğünü tehlikeye düşüren âyanlık hareketini kısmen de olsa önledi.

Resim 5.1: *Padişah II. Mahmut (Wilhelm Router-Vilhelm Ruter, 19. yüzyıl)*

Sened-i İttifak'ın Türk demokrasi tarihindeki önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

b. Devlet Yönetiminde Islahat

Osmanlı merkez teşkilatında köklü değişiklikler yapan II. Mahmut, ilk olarak Divan-ı Hümayunu kaldırdı. Onun yerine nazırlıklar (bakanlık) kurarak o güne kadar padişah ve sadrazam tarafından kullanılan devlet yetkilerini bu nazırlıklar arasında paylaştırdı. Bu dönemde Sadrazamlık makamı Başvekâlete dönüştürüldü. Sadaret Kethüdalığı Dâhiliye (İçişleri) Nezaretine, Reisü'l-küttaplık Hariciye (Dışişleri) Nezaretine, Darphane Hazinesi ile Hazine-i Amire ise Maliye Nezaretine çevrildi. Bunlara ek olarak Evkaf Nezareti ve Ticaret Nezareti gibi yeni bakanlıklar kuruldu. Böylece **Heyet-i Vükela** olarak adlandırılan modern bir hükûmet düzeni ortaya çıktı.

II. Mahmut Dönemi'nde devlet memurları dâhiliye ve hariciye memurları adıyla iki gruba ayrıldı. Devlet işlerinin planlanmasını ve düzenli yürütülmesini sağlamak üzere çeşitli meclisler ve komisyonlar kuruldu. Bunlardan **Darü'ş Şura-yı Askerî** askerlik işlerini düzenlemekle görevlendirildi. **Darü'ş Şura-yı Bab-ı Ali**nin görevi, yapılacak ıslahatları belirlemek ve memurları yargılamaktı. **Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye** ise adalet işlerine bakmakla yükümlüydü.

II. Mahmut, merkez teşkilatının yanı sıra âyanların etkinliğini azaltıp merkezî otoriteyi güçlendirdikçe taşra teşkilatında da ıslahatlar yaptı. Bu dönemde ülke yönetimi yeniden düzenlenerek Avrupa ülkelerinde olduğu gibi vilayet sistemine geçildi. Askerî ve mali amaçlı olmak üzere bir nüfus ve emlak sayımı yapıldı. Vergilerin mültezimler yerine muhassıl denilen görevliler tarafından toplanması uygulaması başlatıldı. Ayrıca valilerin üzerindeki askerlik görev ve yetkileri kaldırılarak askerî ve mülki sınıflar birbirinden ayrıldı.

Tımar sistemini kaldıran II. Mahmut, başta valiler olmak üzere merkez ve taşradaki devlet görevlilerine maaş bağladı. Memurların atanma ve yükselme işlemleri belli kurallara göre yapılmaya başlandı.

II. Mahmut Dönemi'nde savaş zamanlarında görevlendirilmek üzere eyaletlerde redif adı verilen kuvvetler oluşturuldu. Kentlerin mahallelerinde pazarları denetlemekle görevli muhtesibin yetkileri arttırılarak mahalle muhtarı da kendisine bağlandı. Köylerde muhtarlıklar kurulurken merkezin taşra üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmak ve iki taraf arasında iletişimi hızlandırmak amacıyla bir posta teşkilatı tesis edildi.

c. Askerî Alanda Islahat

II. Mahmut, Kabakçı Mustafa İsyanı sonucu dağıtılan Nizam-ı Cedit ordusunun yerine 1808 yılında **Sekban-ı Cedit Ocağını** kurdu. Ancak yeniçerilerin isyanı üzerine daha bir yılını doldurmadan ocağı kapatmak zorunda kaldı. İsyan sırasında Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa da öldürüldü. Bundan sonra II. Mahmut uzunca bir süre askerî alanda yeni bir ıslahata girişmedi. 1825 yılında ise **Eşkinci** adıyla talimli askerlerden oluşan yeni bir ocak kurdu. Ancak bir kez daha yeniçerilerin muhalefetiyle karşılaştı. Bunun üzerine padişah, Yeniçeri Ocağı durduğu sürece ıslahat yapamayacağını görerek bu ocağı kaldırmaya karar verdi.

II. Mahmut 1826 yılında, İstanbul halkının ve devlet içindeki yenilik yanlısı grupların desteğiyle Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırdı. Osmanlı tarihinde **Vaka-i Hayriye** adı ile anılan bu olayla birlikte yeniliklerin önündeki büyük bir engel aşılmış oldu. II. Mahmut, Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra onun yerine **Asakir-i Mansure-i Muhammediye** adıyla yeni bir ordu kurdu. Bu ordunun eğitimi için Avrupa'dan askerî uzmanlar getirtti. Ayrıca Seraskerlik (Millî Savunma Bakanlığı) makamını oluşturarak modern Türk ordusunun temellerini attı.

Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı 1826 yılında Fransız fizikçi Joseph Niepce (Jozef Niyepse) tarihteki ilk fotoğrafı çekti.

ç. Eğitim ve Kültür Alanında Islahat

II. Mahmut Dönemi'nde ilköğretim kız ve erkek çocukları için zorunlu ve parasız hâle getirildi. Bu amaçla sıbyan mekteplerinin sayısı arttırıldı. Diğer yandan ıslahatların yenilikçi devlet görevlileriyle başarıya ulaşabileceğini gören padişah, bu kadroların yetiştirilmesine ayrı bir önem verdi. Onun bu yaklaşımı sonucu ülke genelinde rüştiyelerin ve **Mekteb-i Ulum-ı Edebiye** gibi orta dereceli okulların yanı sıra **Mekteb-i Maarif-i Adliye** gibi devlet memuru yetiştirmeye yönelik meslek okulları açıldı. Ayrıca yeni kurulan ordunun ihtiyacı olan subayları yetiştirmek üzere **Mekteb-i Harbiye** (Harp Okulu) **(Fotoğraf 5.1)**, hasta ve yaralı askerlerin tedavisini yapacak doktor ve cerrahları yetiştirmek için de **Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye** (Askerî Tıp Okulu) kuruldu. Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırılan Mehterin yerini ise **Mızıka-yı Hümayun** (Bando ve Mızıka Okulu) aldı.

Fotoğraf 5.1: *Mekteb-i Harbiyeden bir görünüş*

Askerî ve sivil tıp okullarının açılması Osmanlı toplumunda hangi değişiklikleri meydana getirmiş olabilir?

II. Mahmut, Yunan İsyanı'yla birlikte Rum tercümanlara olan güvenin sarsılmasından sonra yeni mütercimler yetiştirmek üzere tercüme odaları kurdu. Ayrıca devlet içinde dil bilen ve Batı kültürünü yerinde görmüş memurların sayısını arttırmak amacıyla yurt dışına öğrenciler gönderdi. Bu uygulamalar sonucunda Batı müziği ve tiyatro gibi yabancı kültür unsurları Osmanlı ülkesine daha yoğun şekilde girmeye başladı.

d. Ekonomi Alanında Islahat

II. Mahmut, Osmanlı ekonomisini güçlendirmek ve yerli sanayiyi geliştirmek amacıyla bazı önlemler aldı. Yerli malı kullanımını teşvik etti. Hatta bir ferman yayımlayarak ithal kumaşlardan elbise yapılmasını yasakladı. Kumaş fiyatlarının yükselmesini önlemek için de İstanbul'da bir bez fabrikası açtı. Ayrıca ordunun üniforma ve fes ihtiyacını karşılamak üzere Feshane Dokuma Fabrikasını kurdu. Kapitülasyonlar nedeniyle imtiyazlı konumda bulunan yabancı tüccarlara karşı Osmanlı tüccarlarını destekledi. Onlara vergi kolaylıkları sağladı. Böylece yerli tüccarın rekabet gücünü arttırmaya çalıştı. Ayrıca bazı malların ülke dışına çıkarılmasını yasaklayan uygulamayı kaldırarak ihracatı arttırmak istedi.

e. Diğer Islahatlar

Devlet yönetimi, askerlik, eğitim ve ekonominin yanı sıra toplumsal hayatta da yenilikler yapan II. Mahmut kendisinden önceki padişahlardan farklı olarak fes, pantolon ve ceket giydi. Memurların da aynı kıyafetleri giymesini isteyen padişah, Avrupalı hükümdarlar gibi devlet dairelerine resmini astırdı. 1831'den itibaren de ilk Osmanlı resmî gazetesi olan **Takvim-i Vekayi**'yi **(Fotoğraf 5.2)** yayımlamaya başladı. Böylece halkı gelişmelerden ve devletin aldığı kararlardan haberdar etmek istedi.

II. Mahmut Dönemi'nde İstanbul'un nüfusunu kontrol etmek ve asayişini sağlamak amacıyla şehre gireceklere geçiş belgesi alma zorunluluğu getirildi. Aynı şekilde yurt dışına çıkışlarda da pasaport alınması zorunlu tutuldu. Bu arada devletin kişilerin mallarına el koyması anlamına gelen müsadere usulü kaldırıldı. Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için de karantina uygulamasına geçildi.

Takvim-i Vekayi'nin yayımlanmasının Osmanlı toplumuna sağladığı yararlar neler olabilir?

تقويم وقايع

Fotoğraf 5.2: *Takvim-i Vekayi'nin ön sayfasından bir görünüş*

2. MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ

a. Sırp İsyanı

Fatih Dönemi'nde Osmanlı hâkimiyetine giren Sırplar 19. yüzyılın başlarında bağımsızlıklarını kazanmak için isyan ettiler. Bu isyanın çıkmasında Sırplar üzerinde Fransızların milliyetçilik yönünden, Rusların ise dinî yönden yaptıkları propagandalar etkili oldu. Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile yaptığı savaşlar sırasında Sırbistan topraklarının savaş alanı hâline gelmiş olması da Sırplar arasındaki ayrılıkçı fikirleri güçlendirdi. Bütün bunlara bir de Sırbistan'daki yeniçerilerin ve bazı devlet görevlilerinin keyfî davranışları eklenince Sırpların Osmanlı Devleti ile bağları iyice zayıfladı. Bunun üzerine bağımsızlıklarını kazanmak isteyen Sırplar 1804 yılında Kara Yorgi önderliğinde ayaklandılar.

Sırp İsyanı Rusya ve Avusturya'nın yardımlarıyla kısa sürede büyüdü. Bu sırada Rusya'ya karşı yeni bir savaşa giren Osmanlı Devleti isyanı bastırmakta zorlandı. 1812 yılında da Rusya ile imzaladığı **Bükreş Antlaşması**'yla Sırplara iç işlerini ve vergilerini düzenleme hakkı verdi. Ancak Sırplar verilen hakları yetersiz bularak ayaklanmayı devam ettirdiler. Bunun üzerine Sırbistan'a giren Osmanlı ordusu Sırpları yenerek Belgrad'ı geri aldı. Osmanlı Devleti isyanı bastırmasına rağmen Rusya'nın duruma müdahale etmesinden çekindiği için Sırplara yeni ayrıcalıklar verdi. 1829 yılında Rusya ile yaptığı **Edirne Antlaşması**'nda da yine bu devletin isteğiyle Sırbistan'a özerklik tanımak zorunda kaldı. Buna göre Osmanlı kuvvetleri Sırbistan'ı terk edecek ve Sırplar sadece yıllık vergi ödemekle yükümlü olacaklardı. Sırbistan'ın tam bağımsız hâle gelmesi ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile gerçekleşti.

Milliyetçilik hareketleri kapsamında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanmak için isyan eden ilk topluluk Sırplar oldu. İdari anlamda ilk özerklik hakkı da Osmanlı Devleti tarafından onlara tanındı.

b. Yunan İsyanı (Megali İdea)

Osmanlı toplumu içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan ve genellikle deniz ticareti ile uğraşan Rumlar rahat bir hayat sürüyorlardı. Rumlar diğer gayrimüslim topluluklar gibi din ve inanç özgürlüğünden yararlanıyor ve dillerini serbestçe konuşabiliyorlardı. Ayrıca diğer gayrimüslim topluluklardan farklı olarak Osmanlı Devleti tarafından Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarına atanıyor ve tercümanlık görevine getirilebiliyorlardı.

Rumlar sahip oldukları bu ayrıcalıklı konumlarına rağmen 18. yüzyılın sonlarına doğru Yunanistan'ın bağımsızlığı için çalışmaya başladılar. Diğer yandan **Megali İdea** olarak adlandırdıkları Bizans İmparatorluğu'nu canlandırma ülküsü etrafında toplandılar. Aynı amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelen Avusturya ve Rusya'dan da destek aldılar.

Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının Rumlar arasında yayılmasıyla birlikte Yunanistan'ın bağımsızlığı fikri daha da güçlendi. Rum aydınları tarafından propagandası yapılan bu fikir Avrupalılar tarafından da sempatiyle karşılanıyordu. Çünkü Avrupalılar ulaştıkları gelişmişlik düzeyini eski Yunan uygarlığına borçlu olduklarını düşünüyor ve bu uygarlığa büyük bir ilgi ve hayranlık duyuyorlardı. Bu nedenle Rumları, Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık mücadelesi başlatmaları yönünde kışkırtıyor ve onları siyasi bakımdan destekliyorlardı.

Yunan İsyanı 1814'te Odessa'da kurulan **Filik-i Eterya Cemiyeti** (Dostluk Derneği) tarafından başlatıldı. Rus çarının yaveri olan Aleksandr İpsilanti, tarafından kurulan derneğin amacı, Osmanlı yönetimindeki Rumları ayaklandırmaktı. 1894 yılında **Etnik-i Eterya** (Millî Dernek) adını alacak olan Filik-i Eterya Cemiyeti önemli merkezlerde şubeler açarak bağımsızlık düşüncesini Rumlar arasında yaymaya çalıştı. 1820 yılında ise ilk isyan hareketini başlattı. İpsilanti Rusya'dan daha kolay yardım alabileceğini düşünerek Eflâk'ta harekete geçti. Ancak beklediği desteği bulamadı ve Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamayarak Avusturya'ya sığınmak zorunda kaldı.

Yunan İsyanı 1821 yılında Mora'da yeniden başladı. Öncülüğünü Ortodoks din adamlarının yaptığı ve İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesinin de desteklediği Mora İsyanı kısa sürede büyüdü. Aynı günlerde Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın da isyan etmesi üzerine bölgede asayiş tamamen bozuldu. Bu kargaşa ortamından yararlanan Rumlar, Avrupa devletlerinden de aldıkları destekle Mora'nın önemli bir bölümünü ve bazı Ege adalarını ele geçirdiler. Osmanlı Devleti isyanı bastırmakta yetersiz kalınca Mısır Valisi **Mehmet Ali Paşa**'dan yardım istedi. O da Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla yardım edebileceğini bildirdi. İsteğinin kabul edilmesi üzerine de oğlu İbrahim Paşa komutasındaki donanmasını göndererek Mora İsyanı'nı bastırdı.

Mehmet Ali Paşa'nın Yunan İsyanı'nı bastırarak Doğu Akdeniz'deki gücünü arttırması İngiltere tarafından kaygıyla karşılandı. İsyanın bastırılması kendisini Ortodoksların koruyucusu olarak gören Rusya'yı da öfkelendirdi. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya yanlarına Fransa'yı da alarak Rumlara özerklik tanıması yönünde Osmanlı Devleti'ne siyasi baskı yapmaya başladılar. Baskıları sonuç vermeyince de 1827 yılında Mora kıyılarındaki **Navarin Limanı**'nda demirli bulunan Osmanlı-Mısır ortak donanmasını yaktılar **(Resim 5.2)**.

Resim 5.2: *Navarin'de Osmanlı-Mısır ortak donanmasının yakılışını gösteren bir resim (Louis Garneray-Luis Garneray, 1827)*

Osmanlı Devleti, Navarin Olayı üzerine bu üç devletten, verdikleri zararı ödemelerini ve Yunan sorununa karışmamalarını istedi. Ancak İngiltere ve Fransa Rumları desteklemeye devam ettikleri gibi İstanbul'daki elçilerini de geri çektiler. Rusya ise Osmanlı Devleti'nin bu isteğine 1828 yılında savaş ilanıyla karşılık verdi. Savaşın başlamasıyla birlikte Rus kuvvetleri Edirne'yi alarak İstanbul'a doğru ilerledi. Başka bir Rus ordusu da Kafkasya üzerinden Doğu Anadolu'ya girerek Kars ve Erzurum'u aldı. Osmanlı Devleti bu saldırıları durduramayınca Prusya aracılığıyla barış istedi. Bunun üzerine 1829 yılında iki taraf arasında **Edirne Antlaşması** yapıldı.

Edirne Antlaşması'na göre Prut Nehri sınır olarak kabul edilirken Rusya savaşta aldığı yerleri büyük ölçüde geri verecekti. Tuna Nehri ağzındaki adalar ile Kafkasya'da işgal ettiği bazı yerleri ise elinde tutmaya devam edecekti. Osmanlı Devleti bu antlaşmayla Eflâk, Boğdan ve Sırbistan'ın özerkliğini; Yunanistan'ın bağımsızlığını tanıdı. Ayrıca Rus ticaret gemilerine Boğazlardan serbest geçiş hakkı verirken Rusya'ya savaş tazminatı ödedi.

Edirne Antlaşması'nın imzalanmasından kısa süre sonra, 1830 yılında Cezayir Fransızlar tarafından işgal edildi.

Yunanistan'ın kurulmasıyla birlikte ilk kez Osmanlı sınırları içinde yaşayan azınlıklardan biri bağımsızlığını kazanmış oldu. Bu durum Balkanlardaki diğer milletleri de bağımsızlıklarını kazanma konusunda cesaretlendirdi. Böylece Osmanlı Devleti Avrupa topraklarındaki egemenliğini kaybetme sürecine girdi.

Yunanistan'ın Anadolu'ya Yönelik Yayılmacı Siyaseti

Megali İdea

"Yunanistan Krallığı bütün Yunanistan değildir. Yunanistan'ın sadece bir parçası, en küçük ve en yoksul bir parçasıdır. Grek sadece krallık içinde yaşayan değildir. Aynı zamanda Yanya'da ya da Selânik'te, Serez'de ya da Edirne'de, Konstantinopol'de (İstanbul) ya da Trabzon'da, Girit ya da Sisam Adası'nda; Grek tarihine ya da Grek ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Grek'tirler. Hellenizmin iki büyük merkezi vardır: Atina ve Konstantinopol. Atina yalnız krallığın başkentidir. Konstantinopol büyük başkent, bütün Hellenizmin kendi düşü, umududur."

Süleyman Kocabaş, Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, s. 87-88 (Düzenlenmiştir.).

Yukarıda okuduğunuz sözler Yunan Başbakanı İoannis Kolettis'in (Yannis Kolettis) 14 Ocak 1844'te Yunan Parlamentosunda yaptığı konuşmadan alınmıştır. Kolettis'in bu konuşmasıyla birlikte Megali İdea olarak adlandırılan Büyük Yunanistan'ı kurma hayali bir devlet politikası hâline gelmiştir. Megali İdea, Bizans'ın yeniden canlandırılmasının yanı sıra Batı Trakya ve Selânik'in Yunanistan'a katılması ile Ege adalarının, Girit'in ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını içermektedir. Bu politikanın bir diğer hedefi ise Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında Pontus Rum Devleti'nin kurulmasıdır.

Yunanlılar Megali İdea'yı gerçekleştirmeye yönelik olarak tarih boyunca hangi girişimlerde bulunmuşlardır?

Pontus İddiaları ve Gerçekler

Pontus veya Pont-Euksinos (Pont Eksinos) eski Yunanlıların Karadeniz'e verdikleri bir isimdir. Karadeniz kıyılarını Yunanlılardan önce keşfeden Fenikelilerin bu denize "Kuzey Denizi" anlamına gelen "Achkenos" dedikleri ve Yunanlıların bunu Euksinos'a dönüştürdükleri düşünüldüğünde Pont Euksinos teriminin Yunanlılara ait olmadığı görülür. Genellikle Doğu Karadeniz sahilleri için kullanılmakla birlikte Pontus adının kapsadığı alan zamanla değişerek doğuda Kafkasya'dan başlayıp batıda Sinop'u da içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu bölgeye yerleşen Kaşkalar, İskitler ve Kimmerler tarih araştırmacıları tarafından Türklerin ataları olarak kabul edilmektedir.

Doğu Karadeniz'de ilk yerleşmeler Asurlular tarafından kurulmuş, onları Fenikelilerin ve İyonların kurdukları koloniler izlemiştir. İyon kolonileri MÖ 8. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in kuzeyinden gelen Kimmerlerin saldırılarıyla tamamen yıkılmıştır. Bir süre Kimmer hâkimiyetinde kalan Doğu Karadeniz toprakları MÖ 6. yüzyılda önce Medlerin, daha sonra da Perslerin eline geçmiştir. Medler Dönemi'nde Karadeniz Bölgesi, Kapadokya Eyaleti'ne bağlı olarak yönetilmiştir. Persler de ülke topraklarını satraplık denilen valiliklere ayırırken bu bölgeyi Kapadokya Satraplığı içine almışlardır. MÖ 520'de ise Doğu Karadeniz'in öneminden dolayı burada Pont Satraplığı adıyla ayrı bir yönetim kurmuşlardır.

Pont Satraplığı, Pers İmparatorluğu'nun Büyük İskender tarafından yıkılmasının ardından bağımsız bir devlet hâline gelmiştir. MÖ 298 yılında Pers soylularından gelen I. Mithridates (Mitridat) tarafından kurulan bu devletin sınırları VI. Mithridates zamanında Ege Denizi'ne kadar ulaşmıştır. Pont Devleti'ne MÖ 63'te Romalılar son vermiştir. Görüldüğü gibi Pont Devleti'nin kurucusunun, yöneticilerinin ve halkının Yunanlılarla bir ilişkisi olmamıştır.

Roma hâkimiyeti sırasında Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesimlerinde İtalyanlar tarafından ticaret kolonileri oluşturulmuştur. 13. yüzyıl başlarında da Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon merkezli Trabzon İmparatorluğu kurulmuştur. Bu devletin kurucusu, İstanbul'un Latinler tarafından işgali üzerine buradan kaçan Bizans imparatorluk ailesinden Kommenos hanedanına mensup Aleksios Kommenos'tur. Bu nedenle Trabzon merkezli bu devletin daha önce kurulan Pontus Devleti ile siyasi, sosyal ve kültürel bakımdan hiçbir ilgisi yoktur.

Selçuklular Dönemi'nde Sinop'u fetheden Türklerin Trabzon'u da kuşatma altına almalarıyla iki taraf arasında uzun sürecek bir mücadele dönemine girildi. Bu arada Trabzon'a 1080 yılından itibaren Kıpçak Türkleri ile daha sonraki yıllarda Moğol baskısından kaçan Türkmenler yerleşmişti. Böylece bölge daha Trabzon İmparatorluğu yıkılmadan çok önce geniş ölçüde Türkleşmişti. Bu ortamda Trabzon İmparatorluğu, Türklere ve Moğollara vergi vererek varlığını sürdürdü. 1461 yılında da Fatih Trabzon'u fethederek Bizans'ı diriltme umutlarını söndürdü. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra buraya yoğun bir Türk iskânı yapıldı. Osmanlı Devleti bölgedeki Türk nüfusunu arttırmak için Çepnileri, Hemşinlileri, Akkoyunlu Türkmenlerinin bir kısmını ve Karaman havalisinden getirttiği Türkmenleri Trabzon'a yerleştirdi.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Türklerle Rumlar arasında önemli bir çatışma yaşanmadı. Bölgedeki Rumlar diğer gayrimüslim tebaa gibi Osmanlı millet sisteminin sağladığı imkânlardan yararlanarak rahat bir yaşam sürdüler. Ancak 19. yüzyıl ortalarına doğru Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ve Megali İdea'nın etkisiyle bölgede yaşayan Rumlar arasında ayrılıkçı fikirler oluşmaya başladı. Fener-Rum Patrikhanesi ve ona bağlı kiliselerin çalışmalarıyla Anadolu'daki Ortodoks Hristiyanlar, Yunan toplumunun bir parçası olduklarına inandırıldı. Bu faaliyetler sonucunda Karadeniz Bölgesi'nde gelişen Yunanlılık şuuru bölgede Megali İdea'nın yayılmasına zemin hazırladı. Ancak bölge nüfusu içinde Rumların oranının yüzde 10 civarında olması Pontus hayallerinin gerçekleşmesi önünde önemli bir engeldi. Bu nedenle Yunanistan 1870'ten sonra bölgeye önemli miktarda Grek nüfusu göndererek Samsun merkez olmak üzere bir Rum Devleti kurma hedefine yöneldi.

Yunanistan'a Pontus hayalini gerçekleştirme konusunda en fazla yardım eden devletlerin başında Amerika geliyordu. Hatta Merzifon Amerikan Koleji **(Fotoğraf 5.3)**, Anadolu'daki Pontus hareketinin merkezi durumundaydı. Okul İstanbul'da kurulmasına rağmen 1865'te Karadeniz Bölgesi'ni İç Anadolu'ya bağlayan yol üzerindeki Merzifon'a taşınmıştı.

Fotoğraf 5.3: *Merzifon Amerikan Kolejinden bir görünüş*

Merzifon Amerikan Kolejinde Pontus tarihi ve askerî konularla ilgili konferanslar verilirken Rum asker kaçaklarına ve bölgeye taşınan Rum göçmenlere yardım edildi. Yine bu okulda 1904 yılında Rumlar tarafından gizli olarak Rum İrfanperver Cemiyeti adında bir dernek ve Orpheus adında bir müzik kulübü kuruldu. Daha sonra da bu cemiyetlerin birleşmesiyle Pontus Rum Cemiyeti adlı gizli bir örgüt oluşturuldu. Bu örgütün amacı, Batum'dan Sinop'a kadar uzanan Karadeniz sahillerinde başkenti Trabzon veya Samsun olan bir Karadeniz Rum Cumhuriyeti kurmaktı. Pontus Rum Cemiyeti, Pontus Devleti'ni kurmak için Yunanlıların Etnik-i Eterya Cemiyeti ile iş birliği içindeydi. Bu cemiyetleri 1908'de Samsun'da kurulan Müdafaa-i Meşrute ve Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti izledi.

Bu devirde Pontus hareketinin Osmanlı topraklarındaki organizasyonunu İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi yürütüyordu. Aynı yıllarda Yunanistan'da iktidara gelen Venizelos'un ortaya attığı Ege Denizi merkez olmak üzere bir "Büyük Yunan-Bizans İmparatorluğu" hedefi de Osmanlı vatandaşı Rumları harekete geçmeye teşvik ediyordu. Diğer yandan başta İngiltere olmak üzere büyük devletler Anadolu'daki Rumları Türk hâkimiyetinden kurtararak Şark Meselesi'nin çözümünü kolaylaştıracaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle Rumların Pontus hayallerini destekliyorlardı.

Pontus hedefine yönelik ilk silahlı Rum çetesi 1908 yılında Samsun yöresinde kuruldu. Bu ayrılıkçı hareket ilk eylemlerini Balkan Savaşları sırasında Müslüman köylere saldırarak gerçekleştirdi. Bu çeteler Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Rusya'dan aldıkları silah desteğiyle ilk olarak Samsun'un Bafra ilçesinde köyleri basarak katliamlarda bulundular. Rumlar bu mezalimlerini Samsun, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Köprü, Lâdik, Gümüşhacıköy, Havza, Tokat, Erbaa ve Zara'da tekrar ettiler. Cephe gerisinde de Osmanlı ordusuna büyük zararlar verdiler.

Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumların çete faaliyetleri nedeniyle Birinci Dünya Savaşı yıllarında 340 bin civarında Türk, Trabzon ve çevresinden ayrılmak zorunda kaldı. Bunların 200 binden fazlası göç sırasında hayatını kaybetti. Nüfus kaybı sonucunda ortaya çıkan bu boşluk Rusların desteğiyle Karadeniz'in kuzeyinden getirilen Rumlarla doldurulmaya çalışıldı. Böylece bölgede ileride çıkarılacak Pontus İsyanı'nın nüfus alt yapısı hazırlandı. Bu hareketleriyle Rusya, Yunanistan' dan sonra Pontus faaliyetlerinin en önemli destekçilerinden biri hâline geldi.

Rusya'nın Pontus faaliyetlerini desteklemesinin nedenleri neler olabilir?

Rusya, Pontusçu örgütlenmenin kurulup güçlenmesinde ve silahlı çetelerin kurulmasında önemli rol oynadı. Ayrıca Rum çetecilerin eğitilmesine ve bunların sahte pasaportlar ile Osmanlı topraklarına sokulmasına da yardım etti. Rusların Birinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu Karadeniz Bölgesi'ne girmeleri bu bölgedeki Pontusçu faaliyetlerin yükselişini kolaylaştırdı. 1916'da da Trabzon'un Rus işgaline uğraması üzerine şehrin yönetimini devralan Trabzon Rum Metropoliti Hrisantos, Ruslardan elde ettiği silahlarla bölgedeki Rum çetelerini donattı. Böylece Ruslarla iş birliği içindeki Pontus çetelerinin bölgedeki terör faaliyetleri arttı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'daki Rumların silahlı faaliyetleri sürerken yurt dışındaki Rumlar da siyasi alanda faaliyet gösterdiler. 4 Şubat 1918'de toplanan Rumlar sözde Pontus Devleti'nin sınırlarını belirlediler. Temmuz 1918'de de Batum'da, Pontus'un bağımsızlığının dile getirildiği başka bir kongre toplayarak Pontus Ulusal Merkezini kurdular. Böylece Rumlar İngiltere, Fransa, Amerika ve Rusya'nın desteğiyle daha Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmadan önce Türkiye dışındaki Pontus organizasyonunu büyük ölçüde tamamladılar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yoğunlaşan Rum isyanları savaştan sonra Samsun ve Merzifon'un İngilizler tarafından işgal edilmesiyle daha da şiddetlendi. İngiltere ve müttefikleri daha önce kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla Osmanlı topraklarını kâğıt üzerinde paylaşmışlardı. Ancak savaş sonrasında toplanan Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin isteğiyle bu paylaşımda bazı değişiklikler yapıldı. Alınan kararla daha önce gizli antlaşmalarla İtalya'ya verilmiş olan İzmir ve çevresi Yunanistan'a bırakıldı.

Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkararak Megali İdea'yı gerçekleştirme yolunda önemli bir adım attılar. İtilaf Devletleri de 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması ile bu oldu bittiyi Türk milletine kabul ettirmek istediler. Bir yandan da Millî Mücadele'yi zayıflatmak ve Batı Cephesi'nde Yunan ordusuna karşı savaşan millî kuvvetleri arkadan vurmak amacıyla Karadeniz Bölgesi'nde sürmekte olan Rum İsyanlarına hız verdiler. Bunun üzerine Ankara Hükûmeti, güvenliği sağlamak amacıyla Merkez Ordusunu kurdu. Bu arada bölgede yaşayan Türkler de kendilerini korumak için Kuvayımilliye birlikleri oluşturdu. Bunlardan biri olan Giresunlu Topal Osman Ağa'nın müfrezesi **(Fotoğraf 5.4)**, Pontus İsyanı'nın bastırılmasında önemli hizmetlerde bulundu.

Fotoğraf 5.4: *Giresunlu Topal Osman Ağa'nın müfrezesinden bir grup*

Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumları silahsızlandırarak zararsız hâle getirmek için Büyük Millet Meclisine bağlı ordu birlikleri tarafından önlemler alındı. Sadece Samsun civarındaki Rum köylerinde yapılan aramalarda 2.500 tüfek ve 1 milyon 200 bin mermi ele geçirildi. Ayrıca Merzifon Amerikan Koleji kapatılarak isyanın elebaşıları İstiklal Mahkemelerinde yargılandı. Böylece kontrol altına alınan Pontus Rum Ayaklanması 6 Şubat 1923'te tamamen bastırılırken Türk ordusunu işgalciler karşısında zor durumda bırakan önemli bir tehlike de ortadan kaldırılmış oldu.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Rumlar Lozan Antlaşması'nda kabul edilen nüfus değişimi kapsamında Yunanistan'a göç ettiler. Böylece sorun her bakımdan çözümlenmiş oldu. Bununla birlikte Yunan tarafı, özellikle 1985 yılından itibaren, Pontus soykırımı yapıldığına dair iddialar ortaya atarak konuyu yeniden gündeme getirmeye çalışmaktadır. Son yıllarda sözde Pontus soykırımını dünyaya kabul ettirmek amacıyla Yunanistan'da ve başka ülkelerde çok sayıda dernek kurulmuştur. Türkiye'den toprak talebinde bulunan bu derneklerin düzenledikleri gösteri ve yürüyüşlerde "Türkler Pontusluların katilleridir.", "Türkler Yunan soyunun katilleridir.", "Soykırım hâlâ devam ediyor.", "Pontus eserleri tahrip ediliyor.", "350 bin kurbanı unutmuyoruz." şeklinde sloganlar atılmaktadır. Görüldüğü gibi Yunanistan, Millî Mücadele sırasında Türklerin Rumları soykırıma uğrattığını iddia etmektedir. Bu nedenle Yunan Parlamentosu 1994 yılında, 19 Mayıs 1919 tarihinin sözde "Pontus Soykırımını" anma günü olarak ilan eden yasa tasarısını kabul etmiştir. Kıbrıs Rum Temsilciler Meclisi de aynı yönde bir karar almıştır.

Yunanistan'ın Anadolu'ya yönelik yayılmacı emellerine karşılık ülkemizin takip edeceği dış politikanın esasları neler olmalıdır? Neden?

3. AVRUPA DEVLETLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NE UYGULADIKLARI ÇİFTE STANDART

a. Viyana Kongresi (1815)

Avrupa'da hüküm süren mutlak krallıklar Fransa'da İhtilal öncesi döneme geri dönülerek krallığın yeniden kurulması yönünde politikalar izliyorlardı. Bu durum, Fransa'daki cumhuriyet yönetimi ile Avrupa monarşileri arasında savaşların başlamasına neden oldu. 1792 yılında başlayan ve İhtilal Savaşları adıyla bilinen bu mücadele Napolyon'un 1804 yılında imparatorluğunu ilan ederek Fransa'nın başına geçmesiyle daha da şiddetlendi. İhtilal Savaşları, İngiltere-Prusya ittifakının 1815 yılındaki **Waterloo** (Votırlu) Savaşı'nda Napolyon'u yenilgiye uğratmasıyla sona erdi. Aldığı bu ağır yenilgiden sonra Napolyon sürgüne gönderilirken Fransa'da yeniden krallık rejimine geçildi.

İhtilal Savaşları'ndan sonra, galip devletler Avrupa'nın bozulan siyasi dengesini yeniden kurmak için 1815'te Viyana'da bir kongre topladılar. Başkanlığını Avusturya Başbakanı **Kont Metternich**'in (Meternik) yaptığı Viyana Kongresi'ne Osmanlı Devleti dışındaki Avrupa devletleri katıldılar. Kongrede Avusturya, Prusya, İngiltere ve Rusya'nın verdiği kararlar diğer devletler tarafından kabul edildi. Burada alınan kararlarla Avrupa'nın siyasi haritası yeniden çizildi. Napolyon'un ortadan kaldırdığı krallıklar yeniden kurulurken Fransa ihtilal öncesi sınırlarına geri çekildi.

Viyana Kongresi'ne katılan devletler, krallık yönetimlerine karşı çıkabilecek milliyetçi ayaklanmaların bastırılması ve mevcut siyasi düzenin sürdürülmesi konularında görüş birliğine vardılar. Devletlerin sınırlarının kutsal ve dokunulmaz olduğu, her devletin kendi topraklarında istediği rejimi kurma hakkının bulunduğunu vurguladılar. Bunun için de Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı mutlak krallıkları tehdit eden akımlara karşı iş birliği yapmayı kararlaştırdılar. Böylece ihtilalin sarsıntıya uğrattığı Avrupa siyasi düzenini eski hâline getirmeye çalıştılar. Bu nedenle Viyana Kongresi ile başlayan yeni döneme **Restorasyon** (yeniden düzenleme, onarım) **Dönemi** adını verdiler.

Viyana Kongresi'ne katılan Avusturya, Prusya, İngiltere ve Rusya kongrede alınan kararları uygulamak amacıyla kendi aralarında **Dörtlü Bağlaşma**yı kurdular. Bu devletler **Metternich Sistemi** adıyla bilinen politika gereği Avrupa'nın herhangi bir yerinde çıkan ayaklanmayı hep birlikte bastırma konusunda anlaştılar. Bunun gereği olarak da ülkelerinde çıkan ayaklanmaları iş birliği içinde ve sert önlemlerle bastırma yoluna gittiler. Ancak Osmanlı Devleti söz konusu olduğunda bunun tam tersini yaparak bağımsızlık amacıyla ayaklanan Rumları desteklediler. Yunan İsyanı'nı bastırma konusunda Osmanlı Devleti'ne yardım edecekleri yerde Navarin'deki Osmanlı donanmasını yakarak onu cezalandırdılar. Böylece Osmanlı Devleti'ne karşı açıkça çifte standart uygulayarak kendi içlerinde çelişkiye düştüler.

Viyana Kongresi kararları Avrupa'da genel anlamda beklenen sonuçları vermedi. Çünkü bu kararlar alınırken özgürlük, eşitlik, milliyetçilik gibi Avrupa kamuoyunda büyük ilgi uyandıran ve taraftar toplayan ilkeler göz önünde tutulmadı. Ancak krallık yönetimlerinin tüm baskılarına rağmen özgürlükçü ve milliyetçi akımların Avrupa ülkelerindeki yayılışı devam etti. Bunun sonucunda da Avrupa ülkeleri yeni ihtilallere ve ayaklanmalara sahne oldu.

Viyana Kongresi kararlarının tam olarak uygulanamamasına bakarak 19. yüzyılda Avrupa ülkelerindeki siyasi, sosyal ve ekonomik durum hakkında hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

b. Şark Meselesi (Doğu Sorunu)

"Şark Meselesi" deyimi ilk olarak 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi'nde Rus Çarı I. Aleksandr tarafından kullanıldı. Çar, bu deyimi Osmanlı yönetimi altındaki Hristiyan halkın durumuna dikkat çekmek için kullanmıştı. Ancak meselenin köklerine inildiğinde Türklere Anadolu kapılarını açan 1071 Malazgirt Savaşı'ndan itibaren Avrupalılar için bir "Doğu Sorunu"ndan söz etmek mümkündür. Sorunun birinci aşamasında Avrupalı devletler doğudan gelip Anadolu'ya, ardından da Balkanlara yerleşen Türkleri buralardan çıkarmak için defalarca **Haçlı Seferleri** düzenlediler. Osmanlı Devleti'nin 1683 yılındaki II. Viyana Kuşatması'nda uğradığı yenilgiden sonra da bunu gerçekleştirmeye başladılar.

Şark Meselesi'nin ikinci aşamasında Avrupa devletleri Osmanlı topraklarındaki çıkarlarını korumanın yanı sıra Balkanlardaki Hristiyan topluluklarla da ilgilendiler. Bu devletler söz konusu toplumları isyana teşvik ederek önce onların özerkliğini, ardından da bağımsızlığını sağlama çabası içinde oldular.

İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük Avrupa devletleri içlerinden birinin tek başına Osmanlı topraklarına hâkim olmasını istemiyorlardı. Ancak bütün devletlerin kabul edebileceği bir paylaşım da pek mümkün görünmüyordu. Bu nedenle 19. yüzyıl boyunca Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikaları ve kendi aralarında kurdukları ittifaklar sürekli değişti. Buna bağlı olarak Şark Meselesi de zaman içinde devletler açısından farklı anlamlar kazandı. Böylece 19. yüzyılda Şark Meselesi dünya politikasına yön veren Batılı devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki rekabetini anlatmak için kullanılır oldu. Başka bir deyişle bu konu Osmanlı Devleti'nin paylaşılması sorununa dönüştü.

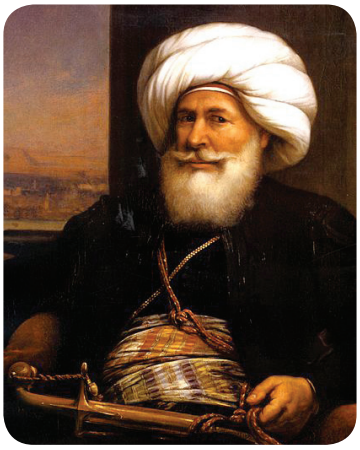
İngilizler için Şark Meselesi Rusya'nın Osmanlı topraklarına doğru ilerlemesiydi. Rusya ise Batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzlarını arttırarak Boğazlara hâkim olmalarından korkuyordu. Bu nedenle Ruslar bir an önce Osmanlı Devleti'ne son vererek topraklarını ele geçirmek isterken İngilizler Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyaseti izliyorlardı. İngiltere, Rusya'nın Balkan milletlerinin haklarını koruma iddiasıyla Osmanlı iç işlerine karışmasını ve bu nedenle çıkabilecek bir Osmanlı-Rus savaşını önlemek istiyordu. Bu amaçla 23 Aralık 1876'da İstanbul'da bir konferans toplanmasına öncülük etti. **İstanbul Konferansı**'na (Tersane Konferansı) Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Avusturya, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve İtalya katıldı. Yabancı devletler önce kendi aralarında toplanarak Osmanlı Devleti'ne sunacakları ıslahat planını hazırladılar. Bu plana göre Sırbistan ve Karadağ'daki Osmanlı askerleri geri çekilecek, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a ise özerklik verilecekti. Ayrıca yabancı devlet temsilcilerinin katılacağı bir komisyon kurulacak ve Osmanlı Devleti siyasi, mali ve askerî alanlardaki bazı yetkilerini bu komisyona devredecekti.

Osmanlı Devleti, egemenlik haklarını zedeleyen bu planı, iç işlerine müdahale olarak değerlendirerek reddetti. Bunun üzerine Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini zorla gerçekleştirmeye karar veren Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Böylece 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve savaşın sonunda imzalanan Berlin Antlaşması'yla Şark Meselesi'nin üçüncü aşaması başlamış oldu. Yeni dönemde İngiltere, Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyasetinden vazgeçti. Ardından da Osmanlı topraklarının tamamının paylaşılması konusunda Rusya ve Fransa gibi güçlü devletlerle anlaştı. Bu devletler izledikleri politika gereği Türkleri önce Avrupa'dan attılar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Şark Meselesi'ne kesin bir çözüm getirmek üzere Anadolu'yu işgal ettiler. Ancak Türk milletinin Mustafa Kemal önderliğinde başlattığı Millî Mücadele'nin kazanılması nedeniyle istedikleri sonucu alamadılar.

Batılı devletlere göre Şark Meselesi'nin çözüldüğünü ve artık tamamen gündemden kalktığını söyleyebilir misiniz? Neden?

4. MISIR SORUNU VE MEHMET ALİ PAŞA İSYANI

II. Mahmut Dönemi'nin önemli siyasi olaylarından biri de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı'dır. Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine buraya gelen gönüllü Osmanlı askerleri arasında bulunan Mehmet Ali Paşa **(Resim 5.3)**, Fransızların çekilmesinden sonra Mısır'dan ayrılmadı. Bu ülkedeki askerlerin başına geçerek güçlenen Mehmet Ali Paşa 1805 yılında da padişah tarafından Mısır valiliğine atandı.

Resim 5.3: *Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa (Auguste Couder-Ogüst Kuder, 1841)*

Mehmet Ali Paşa, vali olduktan sonra Mısır'daki iç karışıklıklara son verdi. Arabistan'da devam eden ve Osmanlı kuvvetlerinin bastıramadığı Vahhabi İsyanlarını bastırdı. Bu başarısına dayanarak Hicaz ve Yemen valiliklerini de elde etti. Ayrıca Sudan'ı alarak hâkimiyet sahasını genişletti.

Mehmet Ali Paşa Mısır'daki konumunu güçlendirmek amacıyla her alanda yenilikler yaptı. Fransızların da desteğiyle Mısır'da askerî ve sivil amaçlı okullar açtı ve Avrupa'ya öğrenciler gönderdi. Avrupa'dan getirttiği subay, teknisyen ve uzmanların yardımıyla da modern bir ordu ve donanma kurdu. Ayrıca top, tüfek ve barut fabrikaları ile donanma için tersane ve havuzlar inşa ettirdi.

Mehmet Ali Paşa, Mısır ekonomisinin kalkınması için bayındırlık, ziraat ve ticaret işlerine ağırlık verdi. Topraklara el koyarak ticaret ve endüstride tekel sistemini yaygınlaştırdı. Yollar, fabrikalar, sulama kanalları ve bentler inşa ettirdi. Tarımda modern yöntemler uygulayarak pamuk, afyon, pirinç ve hububat üretimini arttırdı. İplik ve şeker fabrikaları kurdu. Böylece göreve geldiğinde on üç bin kese olan Mısır'ın yıllık gelirini dört yüz bin keseye kadar çıkardı.

Mehmet Ali Paşa gücünü arttırdıkça başına buyruk davranmaya başladı. Bu nedenle bir süre sonra Osmanlı Devleti ile arası açıldı. Mora İsyanı'nı bastırdıktan sonra donanmasını padişahtan habersiz geri çekmesi ve daha sonra başlayan Osmanlı-Rus savaşına asker göndermemesi ilişkileri daha da gerginleştirdi. Bu arada Mehmet Ali Paşa Rumların bağımsızlığını kazanmaları nedeniyle kendisine verilemeyen Mora valiliğinin yerine Suriye valiliğini istedi. İsteğinin kabul edilmemesi üzerine de 1831 yılında oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordusunu Suriye'ye gönderdi.

Mehmet Ali Paşa Ayaklanması ile Sırp ve Yunan isyanları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Filistin, Suriye ve Lübnan topraklarını ele geçiren İbrahim Paşa, üzerine gönderilen bir Osmanlı ordusunu yenerek Çukurova'ya girdi. Ardından Konya yakınlarında yapılan savaşta Osmanlı kuvvetlerini bir kez daha yenilgiye uğratarak Kütahya'ya kadar ilerledi. Bunun üzerine II. Mahmut önce İngiltere ve Fransa'dan yardım istedi. Bu devletlerden beklediği desteği göremeyince de "**Denize düşen yılana sarılır.**" diyerek Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldı.

II. Mahmut'un yardım talebini kabul eden Rusya, İstanbul Boğazı'na bir donanma göndererek kıyıya asker çıkardı. Rusya'nın Osmanlı Devleti ve Boğazlar üzerindeki etkinliğini arttırmasından rahatsız olan İngiltere, Fransa ve Avusturya Mısır bunalımına son vermek için harekete geçtiler. Bu devletlerin araya girmesiyle 1833 yılında Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında **Kütahya Antlaşması** yapıldı. Antlaşmayla Mısır, Suriye ve Girit valilikleri Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya, Cidde ve Adana valilikleri de oğlu İbrahim Paşa'ya verildi.

II. Mahmut, Kütahya Antlaşması'na rağmen Mehmet Ali Paşa'ya güvenmiyordu. Bu nedenle sağladığı yardımı devam ettirmesi için 1833 yılında Rusya ile bir ittifak ve yardımlaşma antlaşması imzaladı. **Hünkar İskelesi** adıyla bilinen ve sekiz yıllığına yapılan bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti herhangi bir saldırıya uğrarsa harcamaları Osmanlılar tarafından karşılanmak şartıyla Rusya ona yardım edecekti. Buna karşılık Rusya bir saldırıya uğrarsa Osmanlı Devleti Boğazları Rusya'nın düşmanı olan devletlere kapatacaktı. Hünkar İskelesi Antlaşması Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın koruyuculuğu altına girmesine neden oldu. Ayrıca Rusya'ya Boğazlardan serbest geçiş imkânı vererek Boğazları uluslararası bir sorun hâline getirdi.

Mısır sorununda Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yardım etmesinin nedenleri neler olabilir?

Osmanlı Devleti, Mısır sorununda İngilizlerin de yardımını almak istedi. Bu amaçla 1838'de İngiltere ile **Balta Limanı Ticaret Antlaşması**'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, gerek gördüğünde yün, pamuk, ipek, bakır ve hububat gibi malların ihracını yasaklayabilme hakkından vazgeçti. Ayrıca yabancı tüccarların Osmanlı sınırları içinde yerli ürün alıp satabilmeleri karşılığında harç talep etme, tekel mallarının fiyatlarını belirleme hak ve imkânından kısmen veya tamamen yoksun kaldı. Aynı şekilde Avrupa'dan gelen mallara istediği oranda gümrük vergisi koyabilme yetkisini de kaybetti. Böylece Osmanlı Devleti, ihracatının çok üstünde ithalat yapmak durumunda kalarak sanayileşmiş Batılı ülkelerin açık pazarı durumuna geldi.

Askerî ve siyasi olayların ekonomiye etkisine başka hangi örnekleri verebilirsiniz?

Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne ödemesi gereken vergiyi ödememesi ve bağımsızlığını ilan etmesi üzerine iki taraf arasında yeni bir savaş durumu ortaya çıktı. Osmanlı ve Mısır orduları arasında 1839 yılında yapılan **Nizip Savaşı**'nı Mehmet Ali Paşa kuvvetleri kazandı. Aynı günlerde II. Mahmut'un ölmesi ve kaptan-ı deryanın da donanmayı Mısır'a teslim etmesi Osmanlı Devleti'ni oldukça zor duruma düşürdü. Bunun üzerine bazı Avrupa devletleri, Rusya'nın Hünkar İskelesi Antlaşması'na dayanarak işe karışmasını önlemek ve sorunu barış yoluyla çözmek için İngiltere'nin öncülüğünde Londra'da bir araya geldiler.

Balta Limanı Ticaret Antlaşması

Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na göre;

• Osmanlı Hükûmetinin ülke içinde fiyatları kontrol edebilmek amacıyla uyguladığı tekel sistemi kaldırılacaktı. Böylece işlenmiş ya da işlenmemiş tarım ürünlerinin ve sanayi mallarının yabancı tüccarlar tarafından alınıp satılması serbest bırakılacaktı.

• İngiliz vatandaşlarına hububat, pamuk, ipek, yün ve bakır gibi ihracı yasak veya izne tabi Osmanlı ürünlerini serbestçe ihraç etme hakkı verilecekti.

• Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarında uyguladığı iç gümrükler yerli tüccarlar için devam ederken yabancılar için tamamen kaldırılacaktı.

• İngiliz gemileriyle gelen İngiliz malları için ithalde bir defa gümrük vergisi ödendikten sonra, mallar alıcı tarafından nereye götürülürse götürülsün, başka bir gümrük ödeme zorunluluğu olmayacaktı.

• Yerli tüccarlar, ihraç malları için daha önce ödedikleri yüzde 3 vergi yerine yüzde 12, ithal malları için yüzde 5 ve transit mallar için yüzde 3 oranında vergi öderken yabancı tüccarlar ihraç malları ve transit mallar için vergi ödemekten muaf tutulacaklardı. Bu tüccarlar sadece yüzde 5 oranında ithal gümrüğü ödeyeceklerdi.

• İngiliz tebaasına ve tüccarına diğer ülkelere tanınabilecek en düşük gümrük tarifesinden otomatik yararlanma imkânı tanınacaktı.

http://www.sgb.gov.tr/Yaynlar/Osmanlı%20Devleti%20Dış%20Borçları.pdf (Düzenlenmiştir.)

Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın maddelerinden hareketle Osmanlı ekonomisi hakkında hangi yorumlarda bulunabilirsiniz?

İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın katılımıyla 1840 yılında toplanan konferansın sonunda **Londra Antlaşması** imzalandı. Antlaşmaya göre Suriye, Girit ve Adana Osmanlı Devleti'ne geri verilecekti. Mısır ise hukuki olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacak ancak Mısır valiliği babadan oğula geçecek şekilde Mehmet Ali Paşa'ya bırakılacaktı. Mehmet Ali Paşa bu antlaşmayı başlangıçta tanımadı. Ancak üzerine gönderilen İngiltere, Avusturya ve Osmanlı kuvvetlerine yenilince kabul etmek zorunda kaldı.

Mehmet Ali Paşa İsyanı sırasında yaşananlardan yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin o günlerde içinde bulunduğu durum hakkında neler söyleyebilirsiniz?

5. BOĞAZLAR SORUNU

Londra Antlaşması'yla Mısır sorunu çözümlenmişti. Ancak Rusya'nın Hünkar İskelesi Antlaşması'yla Boğazlar üzerinde elde ettiği haklar, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletleri endişelendiriyordu. Bu nedenle Avrupa devletleri Boğazların statüsünü yeniden belirlemek üzere antlaşmanın sona ereceği 1841 yılında Londra'da bir konferans topladılar. Osmanlı Devleti ile birlikte İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Prusya'nın katıldığı bu konferansın sonunda **Londra Boğazlar Sözleşmesi** imzalandı. Sözleşmeye göre Boğazlar Osmanlı egemenliğinde kalacak ve barış döneminde bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulacaktı. Boğazlardan ticaret gemilerinin geçişi ise serbest olacaktı.

Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle Rusya, Boğazlar üzerinde elde ettiği imkânları kaybetti. Bununla birlikte Boğazlar diğer devletlerin savaş gemilerine de kapalı olacağı için Karadeniz üzerinden gelebilecek saldırılara karşı güvenliğini sağlamlaştırdı. İngiltere ise Rusları Doğu Akdeniz'den uzak tutarak sömürgelerine giden yolun güvenliğini sağladı. Osmanlı Devleti'nin Boğazlar konusunda tek başına karar verme yetkisini elinden alan bu sözleşmeyle Boğazlar ilk defa uluslararası bir statü kazanmış oldu.

6. SANAYİ İNKILABI'NIN OSMANLI DEVLETİ'NE ETKİLERİ

Avrupa'da kol gücünün yerini buhar gücüyle çalışan makinelerin almasıyla birlikte üretim o güne kadar görülmedik ölçülerde arttı. Osmanlı Devleti ise Sanayi İnkılabı adı verilen bu değişimin dışında kaldı. Batılı sanayici ucuza ve bol miktarda ürettiği mallarla dünya pazarlarını ele geçirirken Osmanlı zanaatkârı el emeğine dayalı üretim yaptığı için daha az üretiyor ve pahalıya malediyordu. Böyle bir ortamda yerli üreticinin sanayileşmiş Avrupa devletleriyle rekabet edebilmesi mümkün değildi. Bu nedenle Osmanlı pazarları yabancı sanayi mallarıyla dolmaya, el tezgâhları ve atölyeler ise bir bir kapanmaya başladı. Bunun sonucunda da çok sayıda insan işsiz kaldı.

Sanayi İnkılabı, Osmanlı ülkesinde ham madde darlığına da yol açtı. Sömürgeci Avrupalıların artan ham madde ihtiyacını karşılamak amacıyla göz diktikleri yerler arasında Osmanlı toprakları da vardı. Yeni dönemde Avrupalı tüccarlar Osmanlı limanlarına gelerek ipek, yün, deri, bal mumu, boya maddeleri, yağ bitkileri gibi ham maddeleri yüksek fiyatlarla satın alıyorlardı. Batılı tüccarla aynı fiyatları vermekte zorlanan yerli esnaf ve zanaatkâr ise ham madde bulmakta zorluk çekiyordu.

Dışarıya satılan ham maddelerin işlenerek mamul madde hâline getirilmesi ve bunun yeniden Osmanlı pazarlarına girmesi Osmanlı yerli sanayisinin kurulup gelişmesi önünde büyük bir engel oluşturdu. Bu süreç aynı zamanda Osmanlı ekonomisinin sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin kontrolü altına girmesine yol açtı. Diğer yandan ihracatın azalması, ithalatın artması nedeniyle Osmanlı dış ticaret dengesi Avrupalı devletler lehine bozulmaya başladı.

Osmanlı dış ticaret açığı 19. yüzyıl ortalarına doğru daha da arttı. 1838'de İngiltere ile imzalanan **Balta Limanı Ticaret Antlaşması** bu süreçte önemli bir dönüm noktası oldu. İlerleyen yıllarda diğer Avrupa devletleriyle de benzer içerikli antlaşmalar yapıldı. Osmanlı Devleti bu ticaret antlaşmalarıyla ithal mallardan aldığı gümrük vergilerini çok düşük düzeylere indirdi. Buna karşılık yerli tüccarın malını ülke içinde bir yerden başka bir yere taşırken ödediği vergilere dokunmadı. Üstelik o güne kadar sadece yerli tüccarlara tanınmış olan ticari ayrıcalıkları da kaldırdı. İthalatı arttırıcı etki yapan bu uygulamalar sonucunda Osmanlı pazarları yabancı malların istilasına uğradı. Rekabet gücü zayıflayan yerli tüccar ve zanaatkâr ise imalathanesine kilit vurmak zorunda kaldı. Örneğin Bursa ilinde 1843'te 20 bin parça dokuma üretilirken 1860'lara gelindiğinde bu sayı 3 bin parçaya kadar geriledi.

C. TANZİMATTAN MEŞRUTİYETE

• Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın ilanı ile Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda uyguladığı denge politikası arasında bir ilişki kurulabilir mi? Neden?

1. TANZİMAT FERMANI

II. Mahmut'un ölümünden sonra padişah olan Abdülmecit'in tahta çıktığı sırada Osmanlı Devleti büyük sorunlarla karşı karşıya bulunuyordu. Başta Rusya olmak üzere Avrupalı devletler Hristiyan azınlıkların haklarını koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışıyor ve onları bağımsızlık hareketlerine girişmeleri yönünde cesaretlendiriyorlardı. Diğer yandan aynı günlerde Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı da devam ediyordu. Kara ordusunun **Nizip Savaşı**'nda ağır bir yenilgiye uğraması ve donanmasının da Mısır'a sığınması nedeniyle Osmanlı Devleti savunma gücünden yoksun bir hâldeydi. Padişah Abdülmecit bu zor durumdan kurtulabilmek için İngiltere ve Fransa gibi güçlü devletlerin yardımını gerekli görüyordu. Bu amaçla Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) **Mustafa Reşit Paşa**'yı görevlendirdi.

Paris ve Londra gibi önemli Avrupa başkentlerinde büyükelçilik yapmış olan Mustafa Reşit Paşa, Avrupa siyasetini bilen ve özellikle İngiltere ile dostluğa önem veren bir devlet adamıydı. Ona göre Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması İngiltere ile dostluk ilişkilerinin geliştirilmesiyle mümkün olabilirdi. Bunun yolu ise hukuktan eğitime, askerlikten vergiye kadar hemen her konuda yeni düzenlemeler yapmaktan geçiyordu. Böylece III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri'nde başlatılan ıslahatlar tamamlanacak ve modern bir devlet yapısı ortaya çıkacaktı. Bunun gerçekleşmesi hâlinde Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinin güvenini kazanacak ve onların desteğini alarak dağılmaktan kurtulacaktı.

Mustafa Reşit Paşa, padişahın isteğiyle bu düşüncelerini ve ıslahat önerilerini bir ferman hâline getirdi. Daha sonra da hazırladığı belgeyi **3 Kasım 1839**'da **Tanzimat Fermanı** adıyla padişah, devlet adamları ve yabancı elçiler huzurunda okudu. Gülhane Parkı'nda ilan edildiği için **Gülhane Hatt-ı Hümayunu** adıyla da anılan bu fermanın ilanıyla Osmanlı tarihinde Tanzimat Dönemi başladı. Tanzimat Fermanı'nda din, dil, ırk farkı gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarının kanunlar önünde eşit olduğu; can ve mal güvenliği ile namus dokunulmazlığının devlet tarafından sağlanacağı vurgulandı. Mahkeme kararı olmadan kimsenin cezalandırılamayacağı, herkesten gelirine göre vergi alınacağı ve askerlik süresinin sınırlandırılacağı hükme bağlandı. Müsadere uygulaması kesin olarak kaldırılırken herkesin mülkiyet ve miras hakkına sahip olacağı ilan edildi.

Tanzimat Fermanı'yla birlikte Osmanlı Devleti'nde padişah gücünün üzerinde bir kanun gücü olduğu bizzat padişah tarafından kabul ve ilan edildi. Böylece anayasal devlet düzenine ve meşrutiyet yönetimine geçiş yolunda önemli bir adım atıldı.

Tanzimat Reformları

19. yüzyıla kadar imparatorluk idaresi bazı hizmetleri mahallî gruplara, dinî cemaatlere ve vakıflara bırakmıştı. Tanzimatçılar bu gibi hizmetleri olabildiğince merkezî hükûmete devrettiler. Mesela bazı yol geçitlerinin korunması görevi vergi bağışıklığı karşılığında derbentçi denilen köylere bırakılmışken Tanzimat'tan sonra bu görev onlardan alınmış, hükûmetin kolluk kuvvetlerinin sorumluluğu altına konmuştu. Vergilerin salınması ve toplanması daha önce cemaat idarelerinin şehir ileri gelenlerinin oyu ve yardımı ile oluyordu. Mültezim vergi toplarken çoğunlukla yerel temsilcilerle görüşerek işi çözümlerdi. Tanzimatla birlikte merkezden gönderilen yetkili muhassıllar ve onlara yardımcı olmaları için mahallî halkın temsilcileri ve ruhani reislerden oluşan devamlı kurullar bu işlerle görevlendirmişti. Diğer yandan asayişin sağlanması işi köy ve kasabalardaki halktan, bazı loncalardan veya bu görevi ihale usulü ile yüklenen yasakçı, muhtesip vb. gibi kimselerden alındı. Zaptiye örgütü güçlendirildi.

İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s. 142 (Düzenlenmiştir.).

Tanzimat Dönemi Osmanlı devlet adamlarının yukarıdaki metinde anlatılan uygulamalara geçmeye ihtiyaç duymalarının nedenleri neler olabilir?

Tanzimatla birlikte devlet yönetiminin yanı sıra Osmanlı kültür hayatında da yeni bir dönem başladı. Bu dönemde başta İstanbul olmak üzere ülkenin büyük şehirlerinde mimariden yaşam tarzına, eğitimden ekonomiye kadar önemli değişiklikler yaşandı. Tanzimat Dönemi'nde mimari yapılar genellikle Batı tarzında inşa edildi. Diğer yandan devlet desteğiyle Avrupa ülkelerine özellikle de Fransa'ya gençler gönderildi. Batı dillerini öğrenen ve Avrupa kültürünü yakından tanıyan bu gençlerin etkisiyle sosyal hayatın kılık kıyafet, görgü kuralları ve eğlence alışkanlıkları gibi alanlarında değişimler gözlendi. Toplumun orta hâlli ve zengin kesimleri lüks tüketime yönelirken evler masa, sandelye, koltuk gibi eşyalarla Batı tarzında döşenmeye başlandı.

Tanzimat Dönemi'nde Batıcılık hareketinin yanı sıra, İslamcılık ve Türkçülük gibi akımlar da güçlendi. Bu akımları savunan aydınların gazeteler çıkarması ile birlikte Osmanlı fikir, edebiyat ve sanat hayatı canlandı.

2. KIRIM SAVAŞI VE SONUCU

a. Kırım Savaşı (1853-1856)

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra idari, hukuki, askerî ve mali alanlarda çağdaş düzenlemeler yaptı. Bu düzenlemeler Avrupa devletlerinin ve kamuoylarının Osmanlı Devleti'ne bakışını olumlu yönde değiştirdi. Böylece Osmanlı Devleti, Avusturya ve özellikle de Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın desteğini kazanmayı başardı.

İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerinde etkili olmaları Rusya'nın çıkarlarına uygun düşmüyordu. Bu nedenle Rus Çarı I. Nikola, **hasta adam** olarak adlandırdığı Osmanlı Devleti'nin topraklarını İngiltere ile paylaşmak istedi. Ancak İngiltere o sırada Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyaseti izlediği için Rusya'nın teklifini reddetti. Bunun üzerine I. Nikola, Osmanlı topraklarına yönelik hayallerini tek başına gerçekleştirmek için harekete geçti. Prens Mençikof'u olağanüstü elçi olarak İstanbul'a gönderen Çar, elçisi aracılığıyla kutsal yerler sorununu gündeme getirdi. Mençikof, padişahtan Ortodoks Osmanlı vatandaşlarının Rusya'nın himayesi altında bulunduğunu kabul etmesini istedi. Ayrıca başta Kudüs olmak üzere Hristiyanlarca kutsal sayılan Osmanlı topraklarında Katoliklere tanınan hakların, Ortodoksların koruyucusu sıfatıyla Rusya'ya da tanınması talebinde bulundu.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın, Ortodoksların koruyucusu olarak kabul edilmesi isteğini iç işlerine müdahale sayarak reddetti. Bunun üzerine Çar Nikola 1853 yılında Eflâk ve Boğdan'a asker göndererek istekleri kabul edilene kadar işgali sürdüreceğini bildirdi. Böylece yeni bir Osmanlı-Rus savaşı daha başlamış oldu.

Savaşın ilk günlerinde Osmanlı orduları Balkanlardaki Rus ilerleyişini durdurdular. Ancak aynı başarıyı Kafkasya'da gösteremediler. Bu sırada Karadeniz'deki bir Rus donanması Sinop Limanı'nda bulunan Osmanlı filosunu yakıp şehri de top ateşine tuttu. **Sinop Baskını (Resim 5.4)** olarak adlandırılan bu olaydan sonra İstanbul ve Boğazlar Rus saldırısına açık hâle geldi. Bunun üzerine donanmaları İstanbul önlerine gelmiş bulunan İngiltere ve Fransa hemen harekete geçerek Rusya'ya ortak bir ültimatom verdiler. Bu devletler Rusya'dan Eflâk ve Boğdan'da işgal ettiği yerlerden geri çekilmesini ve Karadeniz'de yeni bir saldırıya girişmemesini istediler. İstekleri kabul edilmeyince de 1854 yılında Osmanlı Devleti'nin yanında Rusya'ya savaş ilan ettiler. Aynı günlerde Avusturya da Rusya'ya bir ültimatom vererek Balkanlarda işgal ettiği yerlerden çekilmesini istedi. Bunun üzerine yeni bir cephe açmak istemeyen Rusya, Eflâk ve Boğdan'ı Avusturya'ya bırakmak zorunda kaldı. Rusya'nın Balkanlardan çekilmesinden sonra Karadeniz'e açılan müttefik donanması, Rusların önemli bir deniz üssü olan Kırım'a asker çıkardı. Kırım Savaşı'nın en şiddetli çarpışmaları Sivastopol Kuşatması **(Resim 5.5)** sırasında yaşandı.

Resim 5.4: *Sinop Baskını'nı gösteren bir resim (İvan Ayvazovski, 1853)*

Resim 5.5: *Sivastopol Kuşatması'nı gösteren bir resim (Franz Roubaund-Franz Rubond, 1904)*

Bu arada İtalyan siyasi birliğini kurmaya çalışan ve bu konuda büyük Avrupa devletlerinin desteğini almak isteyen Piyemonte (Sardinya Krallığı) de Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katıldı. Güçlenen müttefikler bir süre sonra Sivastopol'u aldılar. Ruslar ise Kars'ı ele geçirdiler. Kırım Savaşı, I. Nikola'nın ölümünden sonra yerine geçen Aleksander'ın (Aleksandır) barış istemesi üzerine 1856 yılında sona erdi.

Lambalı Kadın

Modern anlamdaki hemşireliğin Kırım Savaşı sırasında, **Florance Nightingale** (Florans Naytingeyl, 1820-1910) ile başladığı kabul edilir. Nightingale **(Fotoğraf 5.5)** 1854 yılında, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan İngiliz ordusundaki yaralılara bakmak üzere gönüllü olarak 38 kişilik bir hemşire kafilesiyle İstanbul'a geldi. Nightingale, İngiliz askerlerine ayrılan Selimiye Kışlası'nda yaptığı başarılı çalışmalarla yaralılar arasındaki ölüm oranını yüzde 42'lerden yüzde 2'lere düşürerek efsaneleşti. Ayrıca sağlık alanında istatistiki analiz yöntemini ilk uygulayan kişi olarak tarihe geçti. 90 yıllık yaşamı boyunca hemşireliğin sevilmesi yönünde büyük uğraş verdiği söylenen Nightingale'in doğum günü olan 12 Mayıs, tüm dünyada Hemşireler Günü olarak kutlanmaktadır.

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Fotoğraf 5.5: *Florance Nightingale*

b. Paris Antlaşması (1856)

Kırım Savaşı'nın ardından barış görüşmeleri için Paris'te toplanan kongreye Osmanlı Devleti'nin yanı sıra İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya, Prusya ve Piyemonte katıldı. Görüşmeler sonucunda imzalanan 1856 tarihli **Paris Antlaşması**'na göre, Osmanlı Devleti bir Avrupa devleti olarak kabul edilecek, Avrupa devletler hukukundan yararlanabilecek, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin garantisi altında olacaktı. Savaşta alınan yerler karşılıklı olarak geri verilecek, ancak Eflâk ve Boğdan'a özerklik tanınacaktı. Boğazlar, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi esaslarına göre idare edilecek ve savaş gemilerine kapalı tutulacaktı. Osmanlı Devleti ve Rusya Karadeniz kıyılarında donanma bulunduramayacak ve buralardaki tersanelerini kaldıracaklardı. Böylece Karadeniz tarafsız hâle getirilecek ve tüm devletlerin savaş gemilerine kapalı, ticaret gemilerine açık olacaktı.

Paris Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin galip devlet olarak imzaladığı son antlaşma oldu. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti bir Avrupa devleti sayılırken Avrupa devletler hukukundan yararlanma hakkını elde etti. Böylece Rusya'ya karşı kendisini güvence altına aldı. Buna karşılık Rusya o güne kadar elde ettiği kazanımların önemli bir kısmını kaybetti. İngiltere ise Rusya'yı Karadeniz ve Boğazlardan uzaklaştırarak Akdeniz'deki hâkimiyetini sağlamlaştırdı.

Fotoğraf 5.6: *Günümüzde İstanbul Lisesi olarak hizmet veren Düyun-ı Umumiye binasından bir görünüş*

Kırım Savaşı'na ekonomik sorunlar içinde giren Osmanlı Devleti ilk dış borcunu 1854 yılında bu savaş sırasında İngiltere'den aldı. Osmanlı Devleti giderek artan dış borçları ödeyemez hâle gelince 1875'te iflasını ilan etti. 1881'de de dış borç miktarının yarıya indirilmesi şartıyla **Muharrem Kararnamesi**'ni çıkardı. Bu kararnameyle Osmanlı maliyesinin tuz, ipek, tütün, ispirto ve balık üretiminden kaynaklanan vergilerine ve pul gelirlerine alacaklı devletler tarafından el konuldu. Ayrıca borçların düzenli ödenmesini sağlamak ve devletin ekonomik faaliyetlerini kontrol etmek üzere **Düyun-ı Umumiye** (Genel Borçlar) **İdaresi** kuruldu **(Fotoğraf 5.6)**. Başkanlığını İngiliz ve Fransız temsilcilerin yürüttüğü Düyun-ı Umumiyenin kuruluşuyla birlikte Osmanlı Devleti ekonomik bağımsızlığını büyük ölçüde kaybetti.

Düyun-ı Umumiye İdaresinin kurulması Osmanlı Devleti'nin dış politikasını hangi yönde etkilemiş olabilir? Neden?

3. ISLAHAT FERMANI (1856)

Avrupa devletleri Tanzimat Fermanı'yla tanınan hakları yetersiz buluyorlardı. Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan bu devletler savaşın sonlarına doğru konuyu görüşmek üzere Viyana'da toplandılar. Ardından da Osmanlı yönetiminden gayrimüslim vatandaşlarına yeni haklar tanımasını ve bu hakları açıkça ilan etmesini istediler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'ndan sonra Paris'te toplanacak konferansta Avrupalı devletlerin desteğini almak ve yabancı devletlerin iç işlerine karışmasını önlemek amacıyla 1856 yılında **Islahat Fermanı**'nı ilan etti.

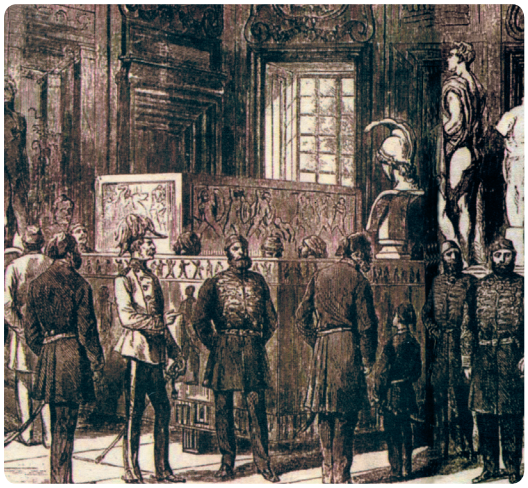
Islahat Fermanı'yla Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı tebaası arasında tam bir eşitlik sağlanmaya çalışıldı. Bütün Osmanlı vatandaşlarına devlet memuru olma yolu açılırken gayrimüslimlere askerî okullara gitme hakkı da verildi. Diğer yandan iltizam usulü ve sadece gayrimüslimlerden alınan cizye vergisi kaldırıldı. Herkesin gelirine göre vergi ödemesi ilkesi kabul edildi. Ayrıca gayrimüslimleri küçük düşürücü ifadelerin kullanılması yasaklandı. Bu arada, eşit haklar eşit yükümlülükler getirir, ilkesi gereği gayrimüslimlere askerlik yapma yükümlülüğü getirildi.

Islahat Fermanı'yla ile gayrimüslimlere patrikhanelerinde kendi meclislerini kurarak cemaatlerini ilgilendiren konularda karar alma ve bunları hükûmetin onayını aldıktan sonra uygulama hakkı verildi. Bunun yanı sıra bulundukları yerlerdeki belediye ve il meclislerine üye olabilmelerinin yolu açıldı. Fermanla ülkedeki gayrimüslimlere ait kilise, okul, manastır ve hastane gibi binaların tamiri veya yenilerinin yapımı serbest bırakıldı. Ayrıca Osmanlı vatandaşı olan herkese banka, şirket, ticarethane vb. kurumlar kurarak ekonomik girişimlerde bulunma serbestliği getirildi. Yabancılara da Osmanlı topraklarında mülk edinebilme hakkı tanındı.

Islahat Fermanı'yla Osmanlı yönetimi altındaki Müslüman halk ile gayrimüslümler arasındaki eşitsizlikler ortadan kaldırıldı. Hiçbir ayrım gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarının askerlik, eğitim, vergi ve adalet gibi konularda aynı haklardan yararlanması sağlandı. Bununla birlikte, yapılan ıslahatlar, asıl amaçları bağımsızlık elde etmek olan gayrimüslimleri memnun etmedi. Aynı şekilde Avrupa devletleri de atılan adımları yeterli bulmadılar. Kendi ülkelerindeki azınlıkların ayaklanmalarını kanlı biçimde bastıran ve onlardan en temel haklarını esirgeyen bu devletler, Osmanlı Devleti'ne siyasi baskılarda bulunmaya devam ettiler. 1878 yılında toplanan Berlin Konferansı'nda da Sırpların, Karadağlıların ve Romenlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlıklarını kazanmalarını sağladılar.

1861 yılında Padişah Abdülmecit ölünce Osmanlı tahtına Abdülaziz geçti. Abdülaziz, Osmanlı tarihinde seyahat amacıyla yabancı ülkeleri ziyaret eden ilk ve son padişah oldu. 21 Haziran 1867'de İstanbul'dan yola çıkan padişah ilk olarak Fransa'ya uğradı. Ardından İngiltere'yi ziyaret eden Abdülaziz, Belçika üzerinden Almanya'ya, oradan Avusturya'ya geldi **(Resim 5.6)**. 7 Ağustos 1867'de de yurda döndü.

Abdülaziz'in tahta geçtiği 1861 yılında Amerikan iç savaşı (1861-1865) başladı.

Resim 5.6: *Padişah Abdülaziz'i Avrupa'da bir sanat müzesini gezerken gösteren gravür*

Abdülaziz'in Avrupa Seyahati

Abdülaziz, Avrupa seyahatini, Fransa İmparatoru III. Napolyon'un Paris'teki bir sergi nedeniyle gönderdiği davet üzerine gerçekleştirdi. O güne kadar sefer dışında yabancı memleketlere gitmemiş olan Osmanlı padişahları için bu seyahat fevkalade bir olaydır. Seyahatin amaçları şunlardır:

- *Medeniyetin Türkiye'de ilerlediğini göstermek*
- *Rusya'nın beslediği emeller ve korkunç projeler hakkında Avrupa'nın dikkatini çekmek*
- *Hristiyan hükümdarlar yanında padişahın, dolayısıyla devletin itibarının ne kadar büyük olduğunu ülkedeki azınlıklara göstermek*
- *Avrupa ülkelerinden para yardımı sağlamak*

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S 21, s. 298 (Düzenlenmiştir.).

Padişah Abdülaziz'in Avrupa seyahati hangi sonuçları ortaya çıkarmış olabilir?

Ç. OSMANLI DEVLETİ'NDE ANAYASAL DÜZENE GEÇİŞ ÇABALARI VE SİYASİ GELİŞMELER

- ***Mutlakiyet, meşrutiyet ve cumhuriyet yönetimlerinin özelliklerini açıklayınız.***
- ***Ermeni Meselesi hakkında neler biliyorsunuz?***
- ***Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi fikir akımlarının ortak amaçları hakkında neler söyleyebilirsiniz?***

1. BİRİNCİ MEŞRUTİYET'İN İLANI

Paris Antlaşması'ndan sonra Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı doğrudan saldırıya geçmek yerine onu zayıf düşürüp parçalama siyasetine hız verdi. Bu amaçla Sırplar, Bulgarlar ve Karadağlılar gibi Balkan toplulukları arasında propagandalar yaparak Panslavizm düşüncesini yaymaya çalıştı. Rusya'nın çalışmaları sonucunda 1875 yılında Hersek'te isyanlar çıktı. Osmanlı Devleti Rusya'nın teşvikiyle kısa sürede büyüyen bu isyanı bastırmakta zorlanınca bir süre sonra Bulgaristan'da da ayaklanma başladı. Aynı şekilde Sırplar ve Karadağlılar da bağımsızlık için harekete geçti.

Avusturya ve Rusya'nın desteğiyle ittifak kuran Balkan toplulukları Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Ancak Osmanlı kuvvetleri karşısında başarılı olamadılar. Bunun üzerine araya giren Rusya, Osmanlı Devleti'ne ateşkes ilan etmesi için baskıda bulundu. Ayrıca Bosna-Hersek'e özerklik verilmesini ve Bulgaristan'da ıslahat yapılmasını istedi. İngiltere ise Rusya'nın Balkanlarda daha fazla güçlenmesini engellemek üzere Balkan sorunlarının görüşüleceği uluslararası bir konferans toplanmasını önerdi.

Osmanlı Devleti'nin iç işi olması gereken Balkan sorununun uluslararası bir nitelik kazanması Osmanlı aydınlarını harekete geçirdi. Aralarında Namık Kemal, Ziya Paşa **(Fotoğraf 5.7)** ve Ali Suavi gibi ünlü şair ve yazarların bulunduğu bu aydınlar **Jön Türkler** (Genç Osmalılar) adında bir cemiyet kurdular. Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı özgürlükçü fikirleri benimseyen Jön Türklerin bir kısmı Avrupa'da bulunmuş ve orada eğitim görmüştü. Bu kişiler Osmanlı ülkesinde Batı tarzı bir devlet yönetiminin kurulması için çalışıyor ve düşüncelerini yaymak amacıyla gazete ve dergiler çıkarıyorlardı.

Fotoğraf 5.7: *Ziya Paşa*

Jön Türklere göre sorunların kaynağı mutlakiyet yönetimiydi. Bu nedenle meşrutiyet yönetimine geçilmeli ve din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarına devlet yönetimine katılma imkânı tanınmalıydı. Böylece gayrimüslim milletler kendilerini Osmanlı olarak görecek ve devletten ayrılma ihtiyacı duymayacaklardı. Aynı zamanda Avrupa devletlerinin bu konudaki baskıları da kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktı.

Jön Türklerin düşüncelerinin Osmanlı Devleti'ni yıkılıştan kurtarıp kurtaramayacağı konusundaki değerlendirmeleriniz nelerdir?

Jön Türkler devletin yıkılışını önlemeye çalışıyor ancak düşüncelerini padişaha kabul ettiremedikleri için hayata geçiremiyorlardı. Bunun üzerine Jön Türkler, Padişah Abdülaziz'in yerine V. Murat'ı getirdiler. Ancak V. Murat'ın sağlık durumunun padişahlık yapmaya uygun olmadığının görülmesi üzerine şeyhülislamın fetvasıyla onu da tahttan indirdiler. Ardından da meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit'i tahta geçirdiler. Yeni padişah, meşrutiyet yanlısı **Mithat Paşa**'yı sadrazam olarak görevlendirdi. Mithat Paşa da zaman geçirmeden meşrutiyet yönetimine uygun bir anayasa için çalışmalara başladı. İstanbul Konferansı'nın toplanmasından önce Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan **Kanun-ı Esasi**'yi hazırladı. Kanun-ı Esasi, İstanbul Konferansı'nın toplandığı **23 Aralık 1876**'da ilan edilerek yürürlüğe konuldu. Böylece Osmanlı Devleti anayasal düzene geçerken mutlak monarşik yönetim biçimi de yerini meşrutiyete bıraktı.

Osmanlı Devleti'nde Kanun-ı Esasi'nin ilan edildiği 1876 yılında ünlü mucit Graham Bell ilk telefon konuşmasını yaptı.

Kanun-ı Esasi'ye göre, yasa hazırlayıp padişaha sunma yetkisine sahip bir meclis kurulacaktı. Bu meclis, halkın seçtiği mebuslardan ve padişahın atadığı âyanlardan oluşacaktı. Anayasa'da devletin resmî dilinin Türkçe olduğu, Osmanlı vatandaşı bütün insanların Osmanlı sayıldığı ve ülke topraklarını ayrılık kabul etmez bir bütün olduğu vurgulanıyordu. Resmî din olarak İslam kabul edilmekle birlikte din ve inanç özgürlüğüne yer veriliyordu. Ayrıca basın-yayın özgürlüğü de güvence altına alınıyordu.

Anayasanın ilanıyla birlikte yönetim biçimi değişen Osmanlı Devleti daha demokratik bir yapıya kavuştu. Kişisel haklar ve özgürlükler genişletildi. Halka sınırlı da olsa devlet yönetimine katılma hakkı verildi. Bununla birlikte Anayasa'da padişaha hükûmeti atama ve görevden alma, kanunları yürürlüğe koyma, meclisi kapatma gibi geniş yetkiler tanındı. Hükûmet de meclise değil, padişaha karşı sorumlu olmaya devam etti.

Anayasa gereği 19 Mart 1877'de seçimler yapılarak Osmanlı Genel Meclisi oluşturuldu. Çeşitli dinlerden ve milletlerden temsilcilerin bulunduğu bu meclis, **Âyan Meclisi** ve **Mebusan Meclisi**nden **(Fotoğraf 5.8)** meydana geliyordu. Âyanlar ömür boyu görevde kalmak kaydıyla padişah tarafından tayin edilmişlerdi. Mebuslar ise erkek seçmenler tarafından dört yıllık süre için seçilmişlerdi. Ancak II. Abdülhamit zorunlu olarak kabul ettiği meşrutiyet yönetimine sıcak bakmıyordu. Bu nedenle Mithat Paşa'yı daha meclis çalışmaları başlamamışken görevden alıp sürgüne gönderdi.

Osmanlı Parlamentosu ilk günlerinde Hükûmete yapıcı eleştirilerde bulunarak başarılı bir performans sergiledi. Ancak 93 Harbi adıyla da bilinen 1877 -1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla birlikte meclis ile Hükûmet arasındaki ilişkiler bozuldu. Bazı mebuslar Osmanlı ordusunun Ruslar karşısında uğradığı yenilgiler nedeniyle Hükûmete yönelik sert eleştirilerde bulundular. Ayrıca savaştan padişahın sorumlu olduğunu ileri sürdüler. Diğer yandan gayrimüslim mebuslardan bazıları resmî dilin yalnızca Türkçe olmasına itiraz ediyorlardı. Bazıları ise daha ileri giderek Girit ve Teselya'nın Yunanistan'a bırakılmasını istiyorlardı. Bu tartışmalar üzerine II. Abdülhamit Kanun-ı Esasi'ye dayanarak 14 Şubat 1878'de Mebusan Meclisini kapatıp Anayasa'yı askıya aldı. Böylece Birinci Meşrutiyet Dönemi sona ermiş oldu.

Fotoğraf 5.8: *Osmanlı Mebusan Meclisinden bir görünüş*

Osmanlı Medeni Kanunu ya da Mecelle

Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi'nde Avrupa'da başlamış olan kanunlaştırma hareketinin de etkisiyle mevcut uygulamalarını sistemli hâle getirmeye çalıştı. Bu amaçla 1840 yılında Ceza ve Ticaret kanunlarını, 1858 yılında da Arazi Kanunu'nu hazırladı. Medeni Kanun konusunda ise hemen bir karara varmak kolay olmadı. Bir kısım devlet adamı Fransız Medeni Kanunu'nun tercüme edilerek Osmanlı Medeni Kanunu olarak kabulünü teklif ediyordu. Cevdet Paşa gibi hukukçular ise devletin şeri esaslara dayandığını, kanunların da buna uygun olması gerektiğini savunuyorlardı. En sonunda Osmanlı Medeni Kanunu'nun İslam hukukuna dayalı olarak hazırlanması fikri benimsendi ve bu amaçla Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında bir heyet kuruldu. Bu heyet 1868 yılında başladığı çalışmalarını 1876 yılında tamamlayarak tam adı Mecelleyiahkâmıadliye olan Osmanlı Medeni Kanunu'nu hazırladı.

Mecelle, İslam dünyasının ilk medeni kanunudur. Bu Kanun'la fıkıh kitaplarındaki borçlar, usul, eşya ve diğer konulara ilişkin kurallar Batı hukuk tekniğine uygun olarak bir araya getirilmiştir. Böylece söz konusu kuralların uygulanmasında kesinlik ve kolaylık sağlanmıştır. Bununla birlikte Mecelle'de bir medeni kanunda bulunması gereken kişi, vakıf, aile ve miras hukuklarına ilişkin hükümlere yer verilmemiştir. Bu eksiklik 1917 yılında çıkarılan ve aile hukuku konusunda düzenlemeler getiren Aile Kararnamesi ile giderilmeye çalışılmıştır.

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti, Mecelle'yi hazırlayarak hangi eksiklikleri gidermek istemiştir?

2. 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE SONRASI

a. 1877-1878 Osmalı-Rus Savaşı (93 Harbi)

Osmanlı Devleti'nin Balkan sorunlarının görüşüldüğü İstanbul Konferansı'nda alınan kararları reddetmesi karşısında Avrupa devletleri Londra'da yeniden bir araya geldiler. Bu toplantıda daha önceki isteklerini biraz yumuşatarak **Londra Protokolü**'nü hazırladılar. Ancak Osmanlı Devleti kendisinin katılmadığı bir toplantıda alınan bu kararları kabul etmeyeceğini bildirdi. Balkan sorunlarının diplomasi yoluyla çözülememesi üzerine Rusya 18 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Rusya'nın görünürdeki amacı, İstanbul Konferansı kararlarını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirebilmekti. Ancak o gerçekte Balkanlardaki Türk hâkimiyetine son vermek ve Boğazlara sahip olmak istiyordu. Bu arada Rus çarı, Batılı devletleri savaşın gerekliliğine inandırırken Balkanların paylaşımı konusunda da Avusturya ile anlaştı. Osmanlı-Alman yakınlaşmasından rahatsız olan İngiltere ise bu savaşta Osmanlı Devleti'nin yanında yer almadı. Rusya'nın Süveyş Kanalı'ndan ve Boğazlardan uzak durması koşuluyla tarafsız kalacağını bildirdi. Böylece uzun süredir devam ettirdiği Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyasetinden vazgeçtiğini göstermiş oldu.

Fotoğraf 5.9: *Gazi Osman Paşa*

Rumi takvime göre 1293 yılında çıktığı için **93 Harbi** de denilen bu savaşın başlamasıyla birlikte Ruslar iki cephede birden saldırıya geçtiler. Rus kuvvetleri Balkanlarda Bulgaristan topraklarını işgal ederek Edirne'ye doğru ilerlediler. Ancak Şıpka Geçidi'nde **Süleyman Paşa**'nın, **Plevne** önlerinde de **Gazi Osman Paşa**'nın **(Fotoğraf 5.9)** başarılı savunmalarıyla karşılaştılar. Doğu Cephesi'nde ise Ardahan ve Doğubeyazıt'ı ele geçirdikten sonra Kars'ta Ahmet Muhtar Paşa tarafından durduruldular. Ne var ki Doğu Cephesi'ndeki bu savunma fazla uzun sürmedi. Ruslar Kars'ı aldıktan sonra Erzurum'a kadar ilerlediler. Bu sırada Erzurum halkı, **Nene Hatun** adlı kahraman bir Türk kadınının etrafında toplanarak Rusları Aziziye tabyalarında durdurmayı başardı. Savaş sırasında Doğu Anadolu'da yaşayan bir kısım Ermeniler Ruslarla iş birliği yaparak isyan ettiler. Böylece Türk kuvvetlerini iki ateş arasına alarak zor durumda bıraktılar.

Resim 5.7: *Osmanlı ve Rus temsilcileri Ayastefanos Antlaşması'nı imzalıyorlar.*

Balkan Cephesi'nde Gazi Osman Paşa Plevne'yi beş ay boyunca savunduktan sonra teslim olmak zorunda kaldı. Plevne'nin düşmesinden sonra durumdan yararlanmak isteyen Sırplar ve Karadağlılar Rusya'nın yanında savaşa girdiler. Böylece Balkanlarda kolayca ilerleme imkânı bulan Ruslar, Filibe ve Edirne'yi alarak İstanbul'u tehdit etmeye başladılar. Bunun üzerine Padişah II. Abdülhamit ateşkes istedi. İki taraf arasında önce Edirne Ateşkesi, ardından da 3 Mart 1878'de **Ayastefanos** (Yeşilköy) **Antlaşması** imzalandı **(Resim 5.7)**. Böylece 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sona erdi.

18. yüzyılın sonlarına doğru Kırım'ın elden çıkmasıyla Müslümanların Anadolu'ya doğru başlattıkları siyasi nedenlerden kaynaklı göç hareketi 93 Harbi sırasında daha da yoğunlaştı. Bu savaşta Rusya, güney sınırlarına yakın bölgelerde yaşayan Müslümanları kendi yayılmacı siyasetinin önünde engel olarak görüyor ve bu nüfusu buralardan sürmek istiyordu. Bunun için de gerek Kırım bölgesinde gerekse Kafkaslarda baskılarını arttırarak yüzbinlerce Müslüman'ın Anadolu'ya göç etmesine neden oldu. Göç etmeyenleri de zorla yerlerinden çıkararak Anadolu'ya sürgün etti. Rus baskısı ve zorlamaları nedeniyle Balkanlarda da çok sayıda Müslüman hayatını kaybetti. Ayrıca bir milyonun üzerinde Türk'ten oluşan büyük bir göçmen kitlesi Anadolu'ya sığınmak zorunda kaldı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında yaşanan göç hareketlerinin Osmanlı Devleti açısından ortaya çıkarabileceği sonuçlar neler olabilir?

b. Berlin Antlaşması (1878)

Ayastefanos Antlaşması'na göre Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlığını kazanırken Karadeniz kıyılarından Ege'ye uzanan geniş bir alanda Bulgaristan Krallığı kuruluyordu. Diğer yandan Osmanlı Devleti Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt'ı Rusya'ya bırakıyordu. Ayrıca bu devlete savaş tazminatı ödemeye mahkûm ediliyordu.

Ayastefanos Antlaşması başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri tarafından tepkiyle karşılandı. Çünkü Rusya'yı aşırı derecede güçlendiren bu antlaşma İngiltere'nin Akdeniz'deki çıkarlarını tehlikeye düşürüyordu. Avusturya'nın ise doğuya doğru yayılmasını engelliyordu. Öyle ki Avusturya, antlaşmanın gözden geçirilmemesi durumunda Rusya'ya savaş açmaya hazır olduğunu ilan etti. Antlaşma Balkan milletlerini de memnun etmemişti. Bu tepkiler üzerine Rus Çarı II. Aleksander, Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden görüşülmesi için Berlin'de bir kongre toplanmasını kabul etti.

Berlin Kongresi öncesinde İngiltere, Osmanlı yetkililerine görüşmeler sırasında Osmanlı Devleti'ni destekleyeceğini ve gelecekteki Rus saldırılarına karşı koruyacağını bildirdi. Bu yardımına karşılık da Kıbrıs'ın yönetiminin geçici olarak kendisine bırakılmasını istedi. Osmanlı Devleti de İngiltere'nin yardımına ihtiyaç duyduğu için bu isteği kabul etti.

Berlin Kongresi 13 Haziran 1878'de toplandı. Kongreye Osmanlı Devleti ile birlikte İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Almanya ve Avusturya katıldı. Bir ay süren görüşmelerin sonunda bu devletler arasında **Berlin Antlaşması** imzalandı.

Berlin Antlaşması'yla Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıkları kesin olarak tanındı. Ayastefanos Antlaşması'yla kurulmuş olan Büyük Bulgaristan Krallığı ise üç parçaya ayrıldı. Yeni düzenlemeyle Bulgaristan'ın kuzeyinde Osmanlı Devleti'ne vergi veren bir Bulgar Prensliği kurulurken güneyde Doğu Rumeli adıyla idari özerkliğe sahip bir vilayet oluşturuldu **(Harita 5.2)**. Makedonya ise doğrudan Osmanlı yönetimine bağlandı. Antlaşmaya göre Bosna-Hersek Osmanlı toprağı sayılacak ancak yönetimi geçici olarak Avusturya'ya bırakılacaktı. Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u elinde tutacak; Doğubeyazıt'ı ise geri verecekti. Ayrıca Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş tazminatı ödeyecekti. Antlaşmada Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da yaşayan Ermeniler ve Girit'teki Rumlar lehine yeni düzenlemeler yapması da hükme bağlanmıştı.

Harita 5.2: *Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti'nin Balkan sınırı*

Berlin Antlaşması'nı Ayastefanos Antlaşması ile karşılaştırdığınızda neler söyleyebilirsiniz?

Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'yla önemli kazanımlar elde edemediği gibi İngiltere'ye de Kıbrıs Adası'nı bırakmak zorunda kaldı. Başka bir deyişle Balkan topraklarının büyük bölümünü, Kıbrıs Adası'nı ve Doğu Anadolu'daki üç vilayetini kaybetti. Ayrıca parasal yönden de zarara uğradı. İngiltere ise o güne kadar sürdürdüğü Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyasetini terk etmiş oldu. Sonuç olarak Berlin Kongresi'yle Osmanlı Devleti'nin artık bir Avrupa devleti sayılmayacağı ve paylaşılmak istendiği açıkça ortaya çıktı. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'ndan sonra İngiltere'den uzaklaşırken Avrupa'nın yükselen gücü Almanya ile daha da yakınlaştı.

c. Ermeni Meselesi

Ermeni Meselesi'nin Ortaya Çıkışı

Ermeniler yüzyıllar boyunca Anadolu'nun çeşitli kasaba ve şehirlerinde Türklerle bir arada yaşadılar. Osmanlı Devleti'nin sağladığı huzur, güven ve barış ortamından yararlanan Ermeniler bankerlik, ticaret, tarım ve çeşitli zanaatlarla uğraşarak zenginleştiler. 19. yüzyıl ortalarından itibaren ise üst düzey devlet memurluklarına hatta hükûmetlerde bakanlık görevlerine getirildiler. Ermeniler uzunca bir süre Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımından etkilenmediler. Sırplar ve Rumlar Osmanlı yönetimine karşı ayaklandıkları hâlde Ermeniler özerklik veya bağımsızlık gibi isteklerde bulunmadılar. Osmanlı Devleti'ne bağlılıkları ve Türk toplumuyla kaynaşmış olmaları nedeniyle de "Millet-i Sadıka" olarak adlandırıldılar.

Ermeniler Osmanlı yönetimi altında sakin bir yaşam sürerken Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla elde ettiği Osmanlı topraklarındaki Hristiyan halkı koruma hakkına dayanarak Ermenileri kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Osmanlı topraklarını kendisinin doğal yayılma alanı olarak gören Rusya, Doğu Anadolu toprakları üzerinden sıcak denizlere açılmayı hedefliyordu. Bu hedefine ulaşmak için de bölgede yaşayan Ermenileri kendi hesabına kullanmak istiyordu.

19. yüzyılın güçlü devleti İngiltere ise sömürgesi hâline getirdiği Hindistan'ı ve Uzak Doğu'daki diğer sömürgelerini koruma siyaseti izliyordu. İngiltere bu siyaseti uygularken Osmanlı Devleti'nin doğudaki topraklarının, Rusya gibi İngiliz sömürgelerini tehdit edebilecek güçlü bir devletin eline geçmesini engellemeye büyük önem veriyordu. Ayrıca Orta Doğu topraklarında petrolün bulunmasıyla birlikte bu bölgeye de hâkim olmaya çalışıyordu. İngiltere bütün bu nedenlerden dolayı Rusya'nın Ermenilerle temasını önlemek amacıyla çeşitli girişimlerde bulundu.

İngilizler ilk olarak Osmanlı ülkesinde açtıkları okullarda Ermeni tarihi ve kültürünü anlatan dersler vererek Ermenilerin millî duygularını harekete geçirmeye çalıştılar. Ayrıca Ermeni Protestan Kilisesinin kurulmasını sağlayarak misyonerleri aracılığıyla Osmanlı vatandaşı Ermeniler arasında Protestanlığı yaymayı hedeflediler. Böylece bir Ermeni Protestan cemaati oluşturarak Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması'nda elde ettiğine benzer nitelikte koruyuculuk hakkı elde etmeye çalıştılar. Aynı dönemde Fransızlar da Osmanlı vatandaşı Ermeniler arasında Katolikliği yaymak amacıyla bir Katolik Ermeni Kilisesi kurdular.

Rusya, İngiltere ve Fransa'nın faaliyetleri ilk sonuçlarını 19. yüzyılın sonlarına doğru vermeye başladı. Ermeniler 1860'tan itibaren yardım dernekleri adıyla ilk örgütlerini kurdular. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da bir kısım Ermeniler Osmanlı Devleti'ne karşı Ruslara destek verdiler. Savaşın sonunda ise bu Ermeni grupları Rusya'dan işgal ettiği Doğu Anadolu topraklarından çekilmemesini istediler. Ayrıca bölgeye özerklik verilmesinin veya Ermeniler lehine ıslahat yapılmasının sağlanmasını talep ettiler. Ruslar da Ermenilerin bu isteklerini dikkate alarak Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesine Osmanlı Devleti'nin Ermeniler yararına iyileştirmeler yapmasını öngören bir hüküm konulmasını sağladılar. Bu aslında bağımsızlık isteyen Ermenileri tam anlamıyla memnun eden bir düzenleme değildi. Ancak "Ermeni Meselesi"ne tarihte ilk kez uluslararası bir belgede yer verilmiş olması ve "Ermenistan" diye bir bölgeden söz edilmesi de onlar için büyük önem taşımaktaydı.

Başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya ve Avusturya'nın karşı çıkması nedeniyle Ayastefanos Antlaşması yürürlüğe girmedi. Bu devletler Rusya'nın da katılımıyla Berlin'de yeni bir kongre topladılar. Berlin Kongresi'ne Ermeni Kilisesi de bir heyet gönderdi. Heyet, kongreye, Doğu Anadolu'daki Ermeni nüfusunun Türklerden fazla olduğunu gösteren bir rapor sunarak bölgede bağımsız bir Ermeni Devleti kurulmasını istedi. Gerçekte söz konusu bölgede yaşayan Ermeni nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 15 civarındaydı. Ermeniler en yoğun oldukları Bitlis'te bile nüfusun üçte birine ulaşamıyorlardı.

Berlin Kongresi'nde İngiliz temsilcisi, Ermeni heyetine ait raporun sahte belgelere dayandırıldığını ortaya çıkardı. Ayrıca bölgedeki Ermeni nüfusun hiçbir zaman çoğunluk olmadığını ve dağınık hâlde yaşadığını söyleyerek bu iddiaların kabul edilmesini önledi. Böylece İngiltere, Rusya'nın Doğu Anadolu üzerinden Akdeniz'e inmesini kolaylaştıracak bir Ermeni devletinin kurulmasını engellemiş oldu. Bununla birlikte İngiltere, Ermenilerin yanında olduğunu göstermek ve onları kendisine minnettar bir millet hâline getirmek için Berlin Antlaşması'na Ermenilerle ilgili 61. maddeyi koydurdu. Bu maddede Osmanlı Devleti'nin, Ermeni nüfusun bulunduğu illerde ihtiyaç duyulan düzenleme ve yenilikleri hayata geçireceği ifade ediliyordu. Ayrıca Ermenilerin huzur ve güvenliğinin sağlanacağı, konuyla ilgili olarak diğer devletlere bilgi verileceği ve bu devletlerin alınan önlemleri kontrol edeceği hükümleri yer alıyordu.

Berlin Antlaşması'ndan Sonra Ermeni Meselesi

Berlin Antlaşması'nın bu hükmü ile Osmanlı Devleti'nin Ermenilerle ilgili iç işlerine yabancı devletlerin müdahale edebilmesinin yolu açılmış oldu. Böylece Ermeni Meselesi, Rusya ile İngiltere arasındaki rekabetin de etkisiyle Berlin Kongresi'yle birlikte uluslararası bir sorun hâline geldi.

Berlin Antlaşması'nın ardından İngiltere, antlaşmanın Ermenilerle ilgili hükümlerinin yerine getirilmesinin takipçisi oldu. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ne, söz verdiği ıslahatları gerçekleştirmesi için baskı yapmaya başladı. Ayrıca bölgedeki durumu yakından izlemek üzere Anadolu'nun önemli şehirlerine konsolosluklar açtı. Böylece İngiltere, kendi koruması altında bir Ermeni devleti kurma yoluyla Rusya'nın güneye sarkmasını önlemeye çalıştı. Bununla birlikte İngiltere bölgedeki Ermeni nüfusunun azınlıkta olduğunun farkındaydı. Bu nedenle Doğu Anadolu'ya dışarıdan Ermeni nüfusu getirme ve Süryanilerle Ermenileri kaynaştırma siyaseti izledi. Bir yandan da Türkleri bölgeden uzaklaştırmaya yönelik planlar yapmaya başladı. Ayrıca Ermenileri kışkırtmak, onları isyanlara teşvik etmek, isyanları desteklemek ve Avrupa'da Ermenilerin lehine kamuoyu oluşturmak gibi çalışmalar içerisine girdi.

Batılı devletlerin baskılarına rağmen Padişah II. Abdülhamit, Ermeni Meselesi ve Doğu Anadolu ıslahatıyla ilgili olarak Berlin Kongresi'nde alınan kararları yürürlüğe koymadı. Alman elçisine söylediği "Ölürüm de Ermenilere muhtariyet hakkı tanıyan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesini uygulatmam." sözüyle de bu konudaki kararlılığını vurguladı.

İngilizler, diplomatik girişimlerden sonuç alamayınca Doğu Anadolu'daki Ermenileri örgütleyerek onları onları silahlı mücadeleye yönlendirmek için çalışmalara başladılar. Aynı günlerde Ermeniler de Doğu Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmak amacıyla teşkilatlanarak yoğun propaganda eylemlerine giriştiler. Bu Ermeni grupları ilk olarak Van'da, Kara Haç adıyla gizli bir dernek kurarak bazı Müslümanlara suikastlar düzenlediler. Ayrıca Ermenileri silahlandırıp Müslümanlara saldırtmak amacıyla Vatan Savunucuları adında başka bir gizli örgüt kurdular. 1885 yılında ise yine Van'da bağımsızlık isteyen Ermeniler tarafından Armenakan Partisi kuruldu. Amacı Ermenilere askerî eğitim vermek ve silahlı güçler meydana getirmek olan bu partinin üyeleri tarafından Osmanlı güvenlik güçlerine saldırılar düzenlendi. Batılı devletlerin bütün bu kışkırtmalarına rağmen Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin bir kısmı ise Osmanlı Devleti aleyhine herhangi bir faaliyette bulunmadılar ve devlete bağlı kalmaya devam ettiler.

Ermeni Terör Örgütleri

Ermeni ayaklanmalarını örgütlemek için 1887'de İsviçre'de Hınçak ve 1889'da da Rusya'da Taşnaksutyun komitaları kuruldu. Yöntem olarak terörizmi benimseyen bu örgütlere göre, amaca ulaşabilmek için bütün Ermenileri genel bir isyana teşvik ederek Türklere karşı savaştırmak gerekiyordu. İşte bu düşünceyle söz konusu komitalar yabancı devletlerin de desteğiyle bir kısım Ermenileri silahlandırdılar. Silahlı Ermeni çeteleri İngiltere ve Rusya gibi Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen devletlerin de kışkırtmalarıyla Doğu Anadolu'da bir devlet kurmak üzere harekete geçtiler.

Ermeni çeteleri tarafından 1890'da Erzurum'da, 1892-1893 yıllarında Merzifon, Kayseri ve Yozgat'ta; 1894'te Sason'da, 1895'te Zeytun'da, 1896'da ise Van'da büyük isyanlar başlatıldı. Aynı dönemde Erzincan, Sivas, Bitlis, Maraş, Urfa, Diyarbakır, Malatya ve Elâzığ'da da isyanlar çıktı. Ermeni komitaları ilerleyen yıllarda Osmanlı Devleti'nin çeşitli iç ve dış sorunlarla uğraşmasını fırsat bilerek isyan alanlarını genişlettiler. 1896'da İstanbul'daki Osmanlı Bankasını bombalayan Ermeni teröristler 1905'te de Padişah II. Abdülhamit'e bombalı suikast düzenlediler. Ermeni çeteleri 1909'da da Adana'da çıkardıkları olaylarla çok sayıda insanın ölümüne neden oldular.

Ermeni isyanları her defasında Osmanlı güvenlik güçleri tarafından bastırıldı. Ancak Ermeniler devletin aldığı haklı savunma tedbirlerini tüm dünyaya "Müslümanlar Anadolu'da Hristiyanları katlediyor." diye duyurdular. Ermeni ihtilalci komitaları bu asılsız propagandalarıyla yabancı devletlerin ve kamuoylarının dikkatini çekerek Avrupa devletlerinin sempatisini ve desteğini kazandılar. Öyle ki bu devletlerin Osmanlı Devleti'ndeki temsilcilikleri suç işleyen Ermeni komitacılarına ve isyancılarına sığınma hakkı verdiler. Osmanlı güvenlik güçlerinin yakaladığı Ermeni çetecilerin cezalandırılmasına da engel oldular.

Batılı devletlerin bu tutumlarıyla ilgili olarak hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

İngiliz Hükûmeti daha ileri giderek İngiltere'de Ermeniler lehine mitingler düzenledi. Bunlardan Liverpool (Livırpul) mitingine İngiliz başbakanı da katılarak Ermenileri tahrik eden ifadeler kullandı. Aynı günlerde Doğu Anadolu Bölgesi'ni gezen Amerikalı gazeteci George Hepworth (Corc Hepvort) bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

"İngiltere, Ermeni eşkıyasına sığınma hakkı vermekle kalmadı, aynı zamanda onları sempati ile karşıladı, korudu, yardım etti, destek sağladı ve Türkler aleyhine tahrik etti. Ermeni çeteleriyle hem iş hem de suç ortaklığı yapmaya razı oldu. Çetelere vatansever ve millî kahraman oldukları fikrini telkin etti. Çeteler bu sıfatlardan faydalanarak Ermeni toplumunun üzerinde nüfuz sahibi oldular."

Ermeni isyanlarının birbirini takip ettiği günlerde İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya gibi Batılı devletler Osmanlı Devleti'ni ıslahat yapmaya zorluyorlardı. Bu devletlerin elçileri 30 Haziran 1913'te İstanbul'da topladıkları konferansta Ermeniler için uygulanmasını istedikleri ıslahat planını Osmanlı Devleti'ne sundular. Plana göre altı Doğu Anadolu vilayeti (Van, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Sivas, Erzurum) bir eyalet hâlinde birleştirilecek ve bu eyaletin başına büyük devletlerin onayıyla padişah tarafından beş yıllığına Hristiyan bir vali atanacaktı. Vali eyaletin idare, adliye ve polis amirleriyle jandarma kumandanını tayin yetkisine sahip bulunacaktı.

İngiltere, Fransa ve Rusya bir yandan Ermenistan projesini gerçekleştirmeye çalışırken diğer yandan Osmanlı topraklarını paylaşma konusunda kendi aralarında anlaşmışlardı. Buna göre Doğu Anadolu ve Kafkasya Rusya'ya verilirken bölgede yapılacak ıslahatın takibi de Rusya'ya bırakılmıştı. Böylece Rusya diğer devletlerin de onayını almış olarak Osmanlı Hükûmeti ile 8 Şubat 1914'te bir ıslahat antlaşması yaptı. Ancak kısa süre sonra Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu planda yer alan düzenlemeler uygulanamadı.

Rusya, Doğu Anadolu'da Ermenilere yönelik ıslahatın yapılmaması durumunda bölgeyi işgal etmeyi planlamıştı. Bu plandan bağımsızlık yanlısı Ermenilerin de haberi vardı. Bununla birlikte Ermeniler Osmanlı Devleti'nin önlem almasına fırsat vermemek için durumdan habersiz görünerek çıkabilecek bir Osmanlı-Rus savaşında tarafsız kalacaklarını açıklamışlardı. Gerçekte ise bu Ermeni grupları, Osmanlı Devleti'ne karşı Ruslarla iş birliği yapmak üzere sıkı bir şekilde örgütlenmiş, silah ve cephane depolamışlardı. Nitekim savaşın başlamasıyla birlikte gönüllü Ermeni birlikleri sınırı aşarak Rus ordularına katıldılar. Doğu Anadolu'da kalan silahlı Ermeni çeteleri de cephe gerisinden onlara destek verdiler. Aşağıda bu duruma kanıt oluşturabilecek nitelikte bir metin okuyacaksınız:

İtiraflar

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri tarafından Paris'te toplanan Barış Konferansı'na Ermeniler adına kurulan bir heyet de katıldı. Ermeni heyetinin başkanlığını yapan Bogos Nubar Paşa 29 Şubat 1919 tarihli Fransız Le Matin gazetesinde çıkan demecinde şunları söylemişti:

"Biz Ermeniler, Büyük Savaş'ta müttefikler lehine çalıştık. Rus ordusu Kafkasya üzerinden Anadolu içlerine ilerlerken Kont Nikola emrinde Ermeni asıllı askerler vardı. Rusya'da iç karışıklıklar çıkması üzerine Kafkasya'ya çekilen Rus ordusunun yardımcısı olarak Ermeni Antranik ve Nazarbekof kumandasında 50 bin silahlı Ermeni asıllı asker ve 150 bin kişilik destek gücü vardı. İngiliz kumandan Allenbi, Kudüs'e girerken birlikleri içinde seçkin Ermeni askerler vardı. Fransa'nın kendi ülkesini savunmak için yaptığı savaşlarda 800 Ermeni asıllı asker kahramanca savaştı. Onlardan geriye 50 kişi kaldı. Fransa'nın Suriye'de Osmanlı ile savaşı esnasında kullandığı Doğu Lejyonu'nun yarısı Ermeni asıllı askerler idi. Bu askerî birlik Ermeni Lejyonu olarak Kilikya'ya (Adana) da gitti.

Osmanlı Türk boyunduruk ve baskısından Ermenilerin kurtulması lazım. Daha önce Yunanlılar Batılı ülkelerin yardımı ile kendi bağımsızlıklarını kazandılar. Ermeniler ise büyük kayıplar vererek Osmanlının tarihten silinmesinde müttefikler yanında hizmette bulundular. Şimdi Kafkasya'da Ermeni devleti kuruluyor. Ermenistan, Doğu Anadolu'daki 6 vilayet ve Kilikya'yı da içine alacak şekilde genişletilmiş olarak kurulmalıdır. Ermenilerin Karadeniz sahillerinde Trabzon'dan da denize çıkma hakları vardır. Pontus yöresinde Ermenilerin sınır sorunları Yunanlılarla aramızda sorun olmaz. Şimdi Kafkaslarda 2,1 milyon Ermeni vardır. Ermeniler, Büyük Ermenistan Devleti'ni kurmaya hazırdır. Müttefiklerin bu konuda yardımını bekliyoruz."

29 Şubat 1919 tarihli Le Matin Gazetesi

Bogos Nubar Paşa'nın yukarıdaki demeciyle ilgili hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

ç. Kıbrıs'ın Yönetiminin İngiltere'ye Bırakılması

Osmanlı Devleti, 93 Harbi'nden sonra yapılan Ayastefanos Antlaşması ile doğuda ve batıda büyük toprak kayıplarına uğramıştı. Balkanlardaki topraklarıyla da bağlantısı kesilen Osmanlı Devleti yine bu antlaşmayla ağır bir savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilmişti. Bu gelişmeler üzerine İngiltere, Akdeniz'deki çıkarları gereği Rusya'nın daha fazla güçlenmesinin önüne geçmek için Osmanlı Devleti'ne yardım teklifinde bulundu. İngiltere, Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ni, destekleyip Rusya'ya karşı koruyacağına söz verdi. Yapacağı bu yardımların karşılığı olarak da Osmanlı Devleti'nden, Kıbrıs Adası'nın yönetimini kendisine bırakmasını istedi. Osmanlı Devleti İngiltere'nin bu isteğini kuşkuyla karşılamakla birlikte içinde bulunduğu şartlar yüzünden kabul etmek zorunda kaldı. Böylece iki devlet arasında 4 Haziran 1878'de bir savunma ve iş birliği antlaşması imzalandı.

Bu antlaşmaya göre Kıbrıs, Türk bayrağı altında Osmanlı mülkü olarak kalacak ancak adanın idaresi İngiltere'ye bırakılacaktı. Ayrıca Rusya işgal ettiği Doğu illerinden çekildiğinde İngiltere de Kıbrıs'ı tahliye edecekti. Antlaşmada Kıbrıs'ın geçici bir süre İngiliz yönetimine bırakılması söz konusu olsa da gerçekte İngiltere'nin niyeti bir fırsatını bulup adayı ilhak etmekti. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa girince İngiltere 5 Kasım 1914'de Kıbrıs'ı ilhak ettiğini duyurdu. İngilizler bu tarihten sonra Kıbrıs'a Rumları yerleştirmeye başladılar. Böylece adada Türklerle Rumlar arasında ileride çıkacak çatışmalara ortam hazırladılar.

d. Tunus'un Fransızlar Tarafından İşgali

Berlin Antlaşması'yla diğer devletler toprak kazançları elde ederken Fransa kendisine pay verilmediğini görünce durumu protesto etmişti. Bunun üzerine İngiltere ve Almanya Fransa'ya, bir Osmanlı toprağı olan Tunus'u işgal edebileceğini bildirdiler. Bu arada Tunus'ta İtalya'nın da gözü vardı. Ancak Fransa daha çabuk davranarak 1881'de bu Kuzey Afrika ülkesini işgal etti. Böylece Fransa 1830'da ele geçirdiği Cezayir'den sonra Tunus'a da sahip oldu.

e. İngilizlerin Mısır'ı İşgali

Berlin Antlaşması'ndan sonra yaşanan önemli gelişmelerden biri de Mısır'ın elden çıkması oldu. Mısır, Mehmet Ali Paşa'nın torunu Hidiv İsmail Paşa Dönemi'nde önemli ilerlemeler kaydetti. Süveyş Kanalı'nın açılması, okulların kurulması, tarım üretiminin arttırılması ve ordunun güçlendirilmesi sonucunda Mısır modern bir ülke görünümüne kavuştu. Ancak bunlar büyük ölçüde İngiltere ve Fransa'dan alınan borçlarla yapılmıştı. Bu borçların ödenememesi üzerine Mısır ekonomisi iflas ederken Mısır maliyesi de alacaklı devletlerin denetimi altına girdi.

Yabancı devletlerin Mısır'da söz sahibi olmaları Mısır halkında milliyetçilik duygusunun uyanmasına neden oldu. "Vataniler" adıyla ayaklanma başlatan bir grup, ordunun da desteğiyle Mısır'da yönetimi ele geçirdi. Bunun üzerine kendisi için hayati önemi bulunan Süveyş Kanalı'nın Vatanilerin kontrolü altına girmesini istemeyen İngiltere bazı bahaneler ileri sürerek 1882 yılında Mısır'ı işgal etti. Böylece İngiltere, Kıbrıs'tan sonra Mısır'a da yerleşerek Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyasetini kesin olarak terk ettiğini göstermiş oldu.

3. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ

a. İkinci Meşrutiyet'in İlanı

II. Abdülhamit'in Mebusan Meclisini kapatmasının ardından Jön Türkler adıyla bilinen Osmanlı aydınları Abdülhamit yönetimine karşı siyasi mücadeleye başlamışlardı. Jön Türkler padişahın keyfî ve baskıcı bir yönetiminin devletin dağılma sürecini hızlandırdığını düşünüyorlardı. Onlara göre dağılmayı önlemek için Anayasa yeniden yürürlüğe konularak meşrutiyet yönetimine geçilmeliydi. Bu Osmanlı aydınları meşrutiyetin yeniden ilanını sağlamak amacıyla İstanbul'da İttihat-ı Osmani adında gizli bir cemiyet kurmuşlardı. 1889'da **İttihat ve Terakki** (Birleşme ve İlerleme) adını alacak olan bu cemiyet ırk, dil, din farkı gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarının birleşmesi idealini savunuyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri meşrutiyet yönetiminin hangi özelliği ile dağılmayı önleyebileceklerini düşünmüş olabilirler?

İttihat ve Terakki Cemiyeti, çıkardığı gazete ve dergiler aracılığıyla görüşlerini yaymaya çalıştı. Yurt içinde ve dışında şubeler açarak taraftarlarının sayısını arttırdı. Padişah II. Abdülhamit ise tutuklamalar ve sürgünler yoluyla Jön Türk hareketini engellemeye çalıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, çalışmalarını 1906 yılından itibaren daha da yoğunlaştırdı. Çünkü bu dönemde Avrupa devletleri Makedonya'yı Osmanlı Devleti'nden koparmak için harekete geçmişlerdi. Ayrıca Doğu Anadolu'daki Ermeni ayaklanmaları da devam ediyordu. Osmanlı Devleti içte ve dışta büyük sorunlarla uğraşırken 1908'de Rus çarı ile İngiliz Kralı, Estonya'nın başkenti Reval'de bir araya gelmişlerdi.

İttihat ve Terakki üyeleri İngiltere ve Rusya'nın buluşmasını, bu devletlerin Osmanlı topraklarını paylaşma konusunda anlaştıkları şeklinde yorumladılar. Bunun üzerine cemiyetin önde gelenlerinden Kolağası **Niyazi Bey** Resne'de, Binbaşı **Enver Bey** ise Selânik'te II. Abdülhamit yönetimine karşı ayaklandılar. Ayaklanmaları bastırmak için gönderilen birliklerin de isyancılara katılmasıyla olaylar büyüdü. Aynı anda Üsküp, Manastır ve Serez gibi önemli Rumeli şehirlerinde yaşayan halk, saraya, Anayasa'nın yeniden yürürlüğe konulmasını isteyen telgraflar göndermeye başladı. Bu durum karşısında II. Abdülhamit, isyanın ülkenin diğer yerlerine de yayılmasını önlemek için **1908**'de meşrutiyeti ikinci kez ilan etti ve parlamentoyu toplantıya çağırdı **(Resim 5.8)**. Aşağıda İkinci Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde yayımlanan gazetelerden alınmış bazı haberler görüyorsunuz.

Resim 5.8: *II. Meşrutiyet'in ilanını kutlamak için hazırlanmış bir posta kartı (1908). Kartın üzerinde büyük harflerle "Yaşasın Vatan - Yaşasın Millet - Yaşasın Hürriyet" ifadeleri yer almaktadır. (Tahsin İspiroğlu Koleksiyonu)*

İkdam'ın Dilinden Meşrutiyet

Bunca zamandan beri beklenilen mukaddes günün ruhlu, verimli, yüce ve unutulmaz sabahı!.. Memleketimize hürriyet, adalet, kardeşlik, hayat ve mutluluk veren mübarek günün ilk benzersiz başlangıcı. Bütün yüzlerde herkesin, evet, istisnasız herkesin yüzünde. Büyük, küçük, asker, memur, esnaf, zengin, fakir, Müslüman, Hristiyan, Musevi bütün Osmanlıların yüzlerinde görülen parıltılı hürriyet! Bu tasvire sığar mı idi? O ne tebrikler, o ne dualar, o ne teşekkürler, o ne neşe ya Rab, o ne coşku ve neşe idi!

25 Temmuz 1908 tarihli İkdam gazetesi

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte insanların büyük bir heyecan ve mutluluk duymasının nedenleri neler olabilir?

Tercüman-ı Hakikat Neden Karaborsaya Düştü?

Dün matbaamıza başvuran bazı kişiler gazetemizin dağıtıcılar tarafından yirmi veya kırk paradan aşağı satılmadığını söylediler. Bu hâle itiraz ettiklerinde ise "Biz de matbaadan pahalı alıyoruz." bahanesi ile karşılaştıklarını belirttiler. Biz önceden olduğu gibi gazetemizi dağıtıcılara yedi buçuk paraya verdiğimizden on paradan fazla para talep eden dağıtıcılara okuyucularımızın kulak asmamasını ihtar ederiz.

28 Temmuz 1908 tarihli Tercüman-ı Hakikat gazetesi

Gazetedeki haberden hareketle İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde insanların gazeteye olan taleplerinde bir artış meydana geldiği söylenebilir mi? Neden?

İkinci Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nin dağılışını önleyemediği gibi tam tersine çözülme sürecini hızlandırdı. Bulgaristan, meşrutiyetin yeniden ilanı sürecinde yaşanan iç karışıklıklardan yararlanarak bağımsızlığını ilan etti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Berlin Antlaşması'yla yönetimi geçici olarak kendisine bırakılan Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını duyurdu. Girit meclisi ise Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Yunanistan'a bağlanma kararı verdi.

b. 31 Mart Olayı (1909)

II. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde yaşanan toprak kayıpları üzerine meşrutiyet karşıtı bazı gruplar hemen hareke-te geçtiler. Bu çevreler kayıpların sorumlusu olarak meşrutiyet yönetimini görüyor ve Jön Türklere karşı çok ağır eleştirilerde bulunuyorlardı. Ayrıca İttihat ve Terakki yönetiminin uygulamalarının dine aykırı olduğunu iddia ede-rek halkı isyana kışkırtıyorlardı.

Meşrutiyet karşıtlarının propagandaları en fazla ordu içindeki alt rütbeli askerler arasında etkili oldu. Bu asker-ler 13 Nisan 1909'da İstanbul'da bir ayaklanma çıkardılar. İsyan, medrese talebeleri ve din adamlarının katılımıyla büyüdü. Osmanlı tarihine **31 Mart Vakası** adıyla geçen bu ayaklanmaya katılan isyancılar parlamentoyu işgal ettiler. İttihat ve Terakki üyesi mebuslardan ve meşrutiyet yanlısı subaylardan bazılarını öldürdüler. Aynı şekilde, meş-rutiyet yönetimini savunan gazetelerin merkezlerini basıp yağmaladılar.

31 Mart Ayaklanması'nın bastırılamaması üzerine İttihat ve Te-rakkinin güçlü olduğu Selânik'te bulunan III. Ordu içinden **Hareket Ordusu** adıyla bir askerî birlik hazırlandı. Başında Mahmut Şevket Paşa'nın bulunduğu bu ordunun kurmay başkanlığını Yüzbaşı Mus-tafa Kemal yapıyordu. Hızla İstanbul'a gelen Hareket Ordusu, 24 Nisan 1909'da başkentte kontrolü ele geçirerek ayaklanmayı bastır-dı **(Fotoğraf 5.10)**. Bundan bir kaç gün sonra toplanan Osmanlı par-lamentosu ayaklanmanın sorumlusu olarak gördüğü II. Abdülhamit'i tahttan indirdi. Böylece II. Abdülhamit'in otuz üç yıl süren saltanatı sona ererken yerine kardeşi V. Mehmet Reşat geçirildi.

Fotoğraf 5.10: *Hareket Ordusu İstanbul'a girerken*

31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra İttihat ve Te-rakki Cemiyetinin ülke yönetimindeki ağırlığı arttı. Yeni dönem-de Kanun-ı Esasi'de değişiklik yapılarak padişahın ve sadrazamın yetkileri kısıtlandı. Padişahın; meclisi açma kapama, sürgüne gön-derme ve bakanları atama yetkileri elinden alındı. Ayrıca yasaları veto etme yetkisi sınırlandırıldı. Hükûmeti değiştirme ve denetleme yetkileri meclise verildi. Diğer yandan Mebu-san Meclisinin onayı olmadan milletlerarası antlaşmaların imzalanamayacağı hükme bağlandı.

1918 yılının sonlarına kadar süren İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Türk demokrasi tarihinin ilk siyasi partileri ku-ruldu. Hükûmetin seçimler sonucunda iktidara gelen parti tarafından kurulması uygulamasına geçildi. Bu dönem-de hükûmetler büyük ölçüde İttihat ve Terakki Partisi tarafından kuruldu. Genel olarak Türkçülük politikası izleyen İttihat ve Terakki yönetimi, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını güçlendirmeye çalıştı. Bu amaç-la kapitülasyonları kaldırmak istedi. Ayrıca İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurmala-rı üzerine Almanya ile ilişkileri geliştirmeye önem verdi.

c. Osmanlı-Alman Yakınlaşması

Almanya 1871 yılında siyasi birliğini sağladıktan sonra Avrupa siyasetinin önemli bir parçası hâline geldi. Almanya'nın dış politikadaki amacı, sömürgecilik yarışında İngiltere'nin önüne geçmekti. Doğuya doğru genişle-mek ve Hindistan'a giden deniz yolunu kapatarak İngiltere'yi zor durumda bırakmak isteyen Almanya, bu amaçla Osmanlı Devleti'ne yakınlaştı. Aynı dönemde İngiltere, Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyasetini terk ederek Kıbrıs ve Mısır'ı ele geçirmişti. İngilizlerin bu tutumu Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Almanların işini kolaylaştırdı. Böylece 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en yakın müttefi-ki oldu. Bu dönemde Almanya, askerî ve ekonomik alanlarda yardımlar yaparak Osmanlı Devleti'ni, İngiltere, Fran-sa ve Rusya'ya karşı destekledi. Ayrıca **Berlin-Bağdat demir yolu**nu inşa ederek etkinlik sahasını doğuda Basra Körfezi'ne doğru genişletti. Osmanlı Devleti ile Almanya arasında kurulan bu iş birliği ve ittifak ortamı Birinci Dünya Savaşı'nda da devam etti. Osmanlı Devleti bu savaşa Almanya'nın yanında girdi.

Osmanlı Devleti iç ve dış ticaretini geliştirmek amacıyla demir yolu yapımına önem verdi. Ancak demir yolu dö-şemek teknolojik bilgi ve büyük sermaye gerektiren bir iş olduğu için devlet, demir yolu yapma ve işletme hakkını bir imtiyaz hâlinde yabancı şirketlere vermek durumunda kaldı.

Osmanlı Devleti'nin demir yolu yapma ve işletme hakkını yabancı şirketlere vermesi hangi sonuçlara yol açmış olabilir?

ç. Dağılmayı Önlemeye Yönelik Fikir Akımları

Osmanlıcılık

Fotoğraf 5.11: Namık Kemal

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl başlarında çıkan Sırp ve Yunan isyanlarıyla birlikte dağılma sürecine girdi. Bunun üzerine Osmanlı aydınları dağılmayı önlemeye yönelik düşünceler üretmeye ve çözüm yolları bulmaya çalıştılar. Bu aydınlardan bazıları 1860'lı yıllarda Genç Osmanlılar adıyla bir araya geldiler. Aralarında Namık Kemal **(Fotoğraf 5.11)**, Şinasi ve Ziya Paşa gibi şair ve yazarların da bulunduğu Genç Osmanlılar **Osmanlıcılık** düşüncesini savunuyorlardı.

Osmanlıcılığa göre devleti parçalanmaktan kurtarmak için bir Osmanlı milleti oluşturmak gerekiyordu. Bunun yolu da her türlü ayrımı ortadan kaldırarak bütün Osmanlı vatandaşlarını haklar ve yükümlülükler bakımından eşit hâle getirmekten geçiyordu. Böylece vatandaşlar arasında duygu ve düşünce birliği sağlanarak ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilebilecekti.

Osmanlıcılık düşüncesi, Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle uygulama alanı buldu. Kanun-ı Esasi ile hak ve özgürlükler güvence altına alındı. Bütün Osmanlı vatandaşlarının devlet yönetimine katılması sağlandı. Ancak çok geçmeden başlayan Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlıcılık fikrini hayata geçirmenin zorluğunu ortaya koydu. Bu savaş sırasında Balkanlar ve Doğu Anadolu'daki Hristiyan unsurlar Rusya'dan da aldıkları destekle bağımsızlık girişimlerine hız verdiler. Böylece Osmanlıcılığın gerçekçi bir çözüm olmadığını gösterdiler. Buna rağmen Osmanlıcılık İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden gündeme geldi. Ancak Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nın ardından etkisini kaybetti.

İslamcılık

İslamcılık, Birinci Meşrutiyet'in başarısızlıkla sonuçlanması üzerine gelişmeye başlayan bir düşünce akımıdır. Bu akımın başta gelen temsilcisi Padişah II. Abdülhamit'tir. II. Abdülhamit **(Fotoğraf 5.12)**, Osmanlı yönetimindeki Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ve İslam ülkelerinin Batılı devletlerce işgal edilmeye başlanması karşısında "İslam Birliği" düşüncesini benimseyerek bu düşünceyi iç ve dış politikasının temel ilkesi hâline getirdi.

Fotoğraf 5.12: II. Abdülhamit

İslamcılık düşüncesini savunanlara göre Osmanlı Devleti'nin gerilemesi İslamiyet'ten uzaklaşılmasının bir sonucuydu. Bu nedenle devletin çöküşten kurtulabilmesi siyasi ve sosyal hayatın İslam'a uygun hâle getirilmesiyle mümkündü. Bilim ve teknoloji alanında Batı'da ortaya çıkan gelişmeler takip edilmeliydi. Ancak Batı uygarlığının örnek alınması ve yabancı değerlerin benimsenmesi büyük bir hata idi.

II. Abdülhamit, İslamcılık düşüncesini hayata geçirmek amacıyla bütün dünyadaki Müslümanları Osmanlı yönetimi altında toplamaya çalıştı. **Panislamizm** olarak adlandırılan bu siyasetini gerçekleştirmek için de genellikle hâlife unvanını kullandı. Ayrıca Batılı devletlerin sömürgeleştirdikleri ülkelerdeki Müslümanları yanına çekmeye çalıştı. Böylece hem Osmanlı Devleti'ni güçlendirmeyi hem de Avrupa devletlerini zayıf düşürmeyi planladı. Ancak bu düşünce de Osmanlıcılık gibi devletin yıkılış sürecini durdurmaya yetmedi. Önce Balkan Savaşları sırasında Müslüman Arnavutlar bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ardından da Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplar İngilizlerle iş birliği yaparak Osmanlı Devleti'nin karşısında yer aldılar.

Türkçülük

Türkçülük düşüncesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'daki Müslüman Türkler arasında belirmeye başladı. Panslavizm siyasetine tepki olarak ortaya çıkan bu düşünce akımının amacı, Rusya'da yaşayan Türkler arasındaki din ve dil birliğini korumaktı. Türkçülük, Rus baskısı nedeniyle Anadolu'ya göç eden Türklerin etkisiyle Osmanlı

topraklarında da yayıldı. Türkçülerin amacı, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Türklere millet olma bilincini aşılamaktı. Milletleşmenin doğal ve kaçınılmaz bir süreç olduğunu düşünen bu insanlar çalışmalarını dil ve tarih konuları üzerinde yoğunlaştırdılar. Ayrıca Türkçenin yabancı dillerin etkisinden kurtarılmasını ve Türk tarihinin Osmanlı Devleti'nden önceki dönemlerinin de araştırılmasını savundular. Böylece Türk kültürünün zenginliklerinin ortaya çıkacağını, bunun da Türkler arasındaki duygu ve düşünce birliğini güçlendireceğini ileri sürdüler.

Türkçülere göre Osmanlı Devleti'nin gerçek sahibi Türklerdi. Devletin çöküşten kurtulabilmesi her şeyden önce Türklerin güçlü bir ulus hâline gelmesine bağlıydı. Bunun için Türklerin kültürel alanda olduğu kadar ekonomik alanda da ilerlemeleri gerekiyordu. Türkçüler, ekonomik gelişmenin sağlanması amacıyla Batı'nın bilim ve teknolojisinden yararlanılmasında bir sakınca görmüyorlardı. Ancak Batı uygarlığına ait kültür değerlerinin taklit edilmesine karşı çıkıyorlardı.

Kültürel bir hareket olarak başlayan Türkçülük akımı İkinci Meşrutiyet'in ardından siyasi nitelik kazandı. Bu dönemin önde gelen Türkçülerinden Yusuf Akçura **(Fotoğraf 5.13)** İstanbul'da **Türk Derneği**ni kurdu. Bir süre sonra ona Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Fuat Köprülü ve Halide Edip **(Fotoğraf 5.14)** gibi aydınlar da katıldılar. Bu fikir insanları düşüncelerini Türkçülüğün yayın organı durumundaki **Türk Yurdu** dergisinde anlatmaya başladılar. Bu görüşün iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası tarafından da benimsemesiyle Türkçülük bir devlet politikası hâline geldi. Türkçülük akımı, Atatürk ilkelerinden milliyetçiliğin de temelini oluşturdu.

Fotoğraf 5.13: *Yusuf Akçura*

Fotoğraf 5.14: *Halide Edip*

Batıcılık

Batıcılık, Avrupa uygarlığını üstün tutan ve onun benimsenmesi gerektiğini savunan bir düşünce akımıdır. Osmanlı tarihinde Batıcılık düşüncesinin ortaya çıkışı Lale Devri'ne rastlar. Bu dönemde padişah ve devlet adamları Avrupa ülkelerinin bilim ve teknolojide ileri gittiklerini kabul ettiler. Gerilemenin durdurulması için Batı uygarlığından yararlanılması gerektiğini söyleyerek Avrupa tarzında yenilikler yapmaya başladılar. Batıcılık düşüncesinin etkisiyle III. Selim ve II. Mahmut gibi ıslahatçı padişahlar modern eğitim kurumlarının açılmasını sağladılar. Haberleşme, sağlık ve kıyafet konularında yeni uygulamalar başlattılar. Diğer yandan Tanzimat Fermanı ve Kanun-ı Esasi'nin ilanıyla birlikte Batılılaşma düşüncesi devlet yapısını da etkilemeye başladı. Osmanlı Devleti hukukun üstünlüğü prensibine dayalı anayasal bir yönetime kavuştu. Ülkemizde de Batı ülkelerindeki gibi parlamento kurularak halkın yönetime katılması sağlandı.

Batıcılık İkinci Meşrutiyet'ten sonra sistemli bir düşünce akımı hâline geldi. Aralarında Tevfik Fikret **(Fotoğraf 5.15)** ve Celal Nuri gibi aydınların bulunduğu Batıcılar Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu Batılılaşmada görüyor ve bu konudaki düşüncelerini "Ya Batılılaşırız ya mahvoluruz." sözüyle dile getiriyorlardı.

Batılılaşma yanlıları tek kadınla evliliği, çağdaş kıyafeti, medreselerin kaldırılarak modern okulların açılmasını, kanunların yenilenmesini, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını istiyorlardı. Latin harflerinin kabulü, laik mahkemelerin kurulması, miladi takvime geçilmesi ve yerli malı kullanılması da yine onların savunduğu uygulamalardandı. Bu fikirler ileride Atatürk'ün yaptığı inkılaplarla hayata geçirilmiştir.

Fotoğraf 5.15: *Tevfik Fikret*

Dönemin şartları dikkate alındığında size göre yukarıdaki fikir akımlarından hangisi daha gerçekçi ve geçerlidir? Neden?

D. 19. YÜZYILDA OSMANLI TOPLUMU

- ***Tarih boyunca görülen göçlerin nedenleri ve sonuçları hakkında neler söyleyebilirsiniz?***
- ***Basın-yayın organlarının bir ülke için önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?***

1. 19. YÜZYILDA OSMANLI TOPLUM YAPISINDAKİ DEĞİŞİM

a. Osmanlı Nüfus Yapısındaki Değişmeler

19. yüzyıl Osmanlı toplumunda en göze çarpan olayların başında nüfus hareketleri gelir. Bu yüzyılda özellikle büyük kentlerde hızlı nüfus artışı oldu ***(Tablo 5.1)***. 1840'ta 400 bin olan İstanbul'un nüfusu 1890'da 900 bine çıktı. Aynı süre içinde İzmir'in nüfusu 110 binden 200 bine, Beyrut'un nüfusu 40 binden 80 bine yükseldi. Selânik, Adana ve Samsun gibi önemli merkezlerde de buna benzer nüfus artışları yaşandı. Kentlerin nüfusunun artmasında sağlık ve yaşam koşullarındaki iyileşmenin yanında başka etkenler de rol oynadı. Bunların başında kırsal kesimden kentlere doğru yapılan göç geliyordu. Köylerde yaşayan çiftçiler kötü hasat, kıtlık, eşkıya baskınları ve çeşitli doğal afetler gibi nedenlerle yaşadıkları topraklardan ayrılıp kentlere akın ediyorlardı. Çünkü onlar için kentler iş imkânları, limanları, sanayi ve ticaret faaliyetleriyle güçlü birer çekim merkezi durumundaydı.

Dinî Gruplar	Nüfus
Müslüman	21.000.000
Hristiyan (Ortodoks)	13.000.000
Hristiyan (Katolik)	900.000
Musevi	150.000
Diğer	300.000
Toplam Nüfus	**35.350.000**

Yrd. Doç. Dr. Numan Elibol, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, s. 154.

Tablo 5.1: *1844 Yılında Osmanlı Devleti'nde nüfusun dinlere göre dağılımı*

Köyden kente göçün dışında bu dönemin bir diğer nüfus olayı, Osmanlı topraklarına dışarıdan yönelen muhacir akını oldu. 18. yüzyıl sonlarına doğru Kırım'ın elden çıkmasıyla başlayan bu akın 19. yüzyılın ortalarına doğru hızını arttırdı. Böylece Kırım, Kafkasya ve Hazar Denizi civarında yaşayan Müslüman topluluklar Rusya'nın baskılarından kaçarak Osmanlı topraklarına sığındılar. Aynı dönemde Macaristan, Bohemya ve Polonya gibi Doğu Avrupa ülkelerinden siyasi nedenlerle ayrılan göçmen toplulukları da Osmanlı Devleti'ne iltica ettiler.

Osmanlı Devleti genel olarak dışarıdan kaynaklanan bu göç hareketlerini destekleyici bir politika izledi. Hatta 1857 yılında çıkardığı bir kanun ile göçü teşvik etti. Bu kanun kapsamında devlet, göçmen ailelerine toprak vererek onları belli bir süre vergi ve askerlik yükümlülüklerden muaf tuttu. Salgın hastalıkları önlemek amacıyla muhacirlerin sağlık durumlarıyla yakından ilgilendi.

Osmanlı Devleti'nin göç politikasının şekillenmesinde, ülkedeki insan gücü açığının göçmenlerle giderilmek istenmesi etkili oldu. Ayrıca II. Abdülhamit'in benimsediği İslamcılık düşüncesi de Müslüman kitlelerin Osmanlı topraklarına göçünü teşvik ederken gelenlerin kabulünü ve iskânını kolaylaştırıcı bir rol oynadı. Çünkü padişah, bir halife olarak Müslümanları koruyup onlara sahip çıkması gerektiği inancıyla hareket ediyordu. Diğer yandan göçmenlerin sağlayacağı iş gücü Anadolu'daki boş arazilerin ekonomiye kazandırılması bakımından önem taşıyordu. Bu, aynı zamanda Anadolu nüfusunun Türkleştirilmesi yönünden de olumlu bir gelişme olarak görülmekteydi.

Göçler ve II. Abdülhamit

Müslüman göçmenleri Türk'ten ayrı düşünmeyen Sultan II. Abdülhamit, Anadolu'yu Türkleştirme konusundaki görüşlerini "Devletimiz hudutları dâhiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dinî inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeye dikkat etmeliyiz. Muhaceret yalnız millî kudreti artırmakla kalmayacak, aynı zamanda imparatorluğumuzun iktisadi kudretini de fazlalaştıracaktır. Rumeli'de ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmek şarttır." sözleriyle ifade etmiştir.

Muammer Demirel, Türkiye'de Bosna Göçmenleri, s. 139 (Düzenlenmiştir.).

II. Abdülhamit'in dışarıdan Osmanlı topraklarına doğru gerçekleşen göçler konusundaki düşünceleriyle ilgili hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

II. Abdülhamit, hem siyasi ve ekonomik nedenlerle hem de millî duygularından dolayı yakınlık duyduğu göçmenlerin nakilleri, iaşe ve barınma ihtiyaçları ve iskânları gibi konularla yakından ilgilendi. Bu amaçla "İdareyiumumiyeyimuhacirin Komisyonu" dışında, başkanlığını bizzat kendisinin yaptığı "Umum Muhacirin Komisyonu"nu kurdu. Gelen göçmenler genellikle Rumeli, Anadolu ve Suriye'nin az nüfuslu yerlerine yerleştirildi. Buralarda bataklıkları kurutma ve kullanılmayan toprakları tarıma elverişli hâle getirme çalışmalarına başlandı. Devlet, kazanılan yeni tarım alanlarında üretimi başlatmak amacıyla parasız tohum ve fidan yardımında bulundu. Böylece Osmanlı ülkesine yerleşen muhacirlerin ekonomik hayata katılımı sağlandı.

b. Osmanlı Kentlerindeki Değişmeler

19. yüzyılda Osmanlı kentlerinin nüfusuyla birlikte görünümleri de değişti. Her şeyden önce bu dönemde yeni mahallelerin kurulmasıyla birlikte kentler büyüdü. Bu büyüme sürecinde başta Paris olmak üzere modern Avrupa kentlerinin planları örnek alındı. Diğer yandan iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesine bağlı olarak kentlerin merkezlerinde garlar, postaneler, rıhtımlar, eşya depoları, oteller gibi yeni yapılar yükselmeye başladı. İstanbul'da ilk elektrik şebekesi bu dönemde kurulurken elektrikle çalışan ilk metro ve tramvay hatları da bu dönemde döşendi.

Kentlerin değişiminde dış ticaret ilişkilerindeki yoğunlaşmanın da etkisi oldu. İstanbul ve diğer önemli ticaret merkezlerinde ticarethaneler, iş hanları ve bankalar açıldı. Ayrıca kentlerin yönetimini kolaylaştırmak amacıyla İstanbul'da yeni bir belediye teşkilatı kuruldu. Bu yeni belediye modeli zamanla diğer büyük kentlerde de uygulamaya konuldu.

19. yüzyılda II. Mahmut'un devlet yönetimi, askerlik, eğitim ve diğer alanlarda yaptığı ıslahatlar Osmanlı toplumunda Batılı yaşam biçiminin ortaya çıkmasında etkili oldu. Tanzimatla birlikte yaygınlaşan bu yeni yaşam tarzının en belirgin olarak gözlemlendiği yer başkent İstanbul idi. Bu dönemde Avrupa'dan getirilen şehir planlamacılarına İstanbul'un çevresinde ve Boğaz kıyılarında modern mahalleler kurduruldu. Batılı yaşam tarzını benimseyenler, kent merkezine uzak olan bu mahallelerde, önceki dönemlerden farklı olarak gayrimüslimlerle bir arada yaşamaya başladılar. Ulaşım aracı olarak da her geçen gün yaygınlaşan dört tekerlekli ve üstü açık arabalar kullandılar.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent yaşamına telgraf, telefon, tren, tramvay ve buharlı vapur gibi yeni iletişim ve ulaşım araçları da girmeye başladı. Diğer yandan elektrik ve gaz kullanılarak kentlerin aydınlatılması uygulamasına geçildi. Genişletilen kent içi yollar taşlarla kaplanırken yaya kaldırımları yapıldı. Ayrıca su şebekeleri inşa edildi. Bütün bu yapılanlar kentlerin çehresini değiştirirken buralarda yaşayan insanların günlük hayatlarını da kolaylaştırdı **(Resim 5.9, Fotoğraf 5.16)**.

Resim 5.9, Fotoğraf 5.16: *19. yüzyılda İstanbulluların günlük yaşamında eskiye göre önemli değişiklikler meydana geldi.*

Yeni yaşam tarzı, başta kıyafet olmak üzere hayatın diğer alanlarında da kendisini gösterdi. Memurlar ve Batılı yaşam tarzını benimseyenler serpuş ve fes gibi başlıklar giydiler. Avrupalılara özgü kundura, pantolon, ceket ve gömlek giyenlerin sayısı her geçen gün çoğaldı. Kentlerde bu tür giysilerin satıldığı lüks mağazalar açıldı. Resim sanatına önem verilmeye başlanmasıyla birlikte İstanbul yabancı portre ressamlarıyla doldu. Bu arada kahvehaneler eski önemini kaybederken Karagöz, orta oyunu ve meddah gibi geleneksel eğlenceler de gözden düştü. Onların yerini opera ve tiyatro gösterileri almaya başladı. Yeni yaşam biçimini benimseyen kesimler arasında Batı müziği dinlemek ve kadınlarla erkeklerin bir arada bulunduğu balolara katılmak giderek alışkanlık hâline geldi.

Ahşap binaların yerini taş binaların almaya başladığı bu dönemde Boğaz kıyılarında Avrupa mimarisine uygun yalılar yaptırıldı. Ayrıca kentlerde evlere numara, sokaklara ad verme uygulamasına geçildi. Bu dönemde evlerde kullanılan gündelik eşyalar da değişti. Masa, sandalye, koltuk gibi mobilyaların yanı sıra yemeklerde çatal, bıçak kullanımı yaygınlaştı. Zengin aileler arasında çocuklarını yabancı mürebbiyelere baktırma ve onlara piyano ve Fransızca dersleri aldırtma modası başladı.

Osmanlı toplumunda 19. yüzyılda görülen Batılılaşma hareketi geleceğe yönelik olarak hangi sonuçları ortaya çıkarmış olabilir?

19. yüzyılda Osmanlı şehirlerinde görülen ve **alafrangalık** olarak adlandırılan Batılı yaşam biçimi, başta padişah olmak üzere yüksek devlet görevlileri ve gelir seviyesi yüksek kesimler arasında yayıldı. Avrupa tarzı yaşam, İstanbul'un yanı sıra Batı'ya açılan liman kentleri ve bazı eyalet merkezlerinde de görüldü. Bununla birlikte köy ve kasabalarda yaşayan insanların büyük bölümü uzun süre bu değişimin dışında kalarak geleneksel yaşam biçimini devam ettirdi.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN-YAYIN

Osmanlı Devleti'nde ilk gazete İstanbul'daki Fransız elçiliği tarafından 1795 yılında çıkarıldı. Bu gazeteyi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından 1828 yılında Kahire'de Türkçe ve Arapça olarak yayımlanan **Vaka-yı Mısriyye** adlı resmî vilayet gazetesi izledi. 11 Kasım 1831'de de Padişah II. Mahmut tarafından İstanbul'da **Takvim-i Vekayi** adlı resmî gazete çıkarıldı. Haftada bir yayımlanan bu gazetede resmî devlet haberlerinden başka iç ve dış gelişmelere yer verildi. Padişah, Takvim-i Vekayi dışında, yabancı devletler karşısında Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumak amacıyla **Le Moniteur Ottoman** (Lö Monitör Ottoman) adında Fransızca bir gazete daha çıkarılmasını sağladı.

II. Mahmut gibi basının önemini fark eden Sultan Abdülmecit de 1840'tan itibaren Türkçe yayın yapan **Ceride-i Havadis** gazetesini yayımlattı. **Takvim-i Vekayi** ve Ceride-i Havadis gibi devlet tarafından basılan gazetelerden ayrı olarak Türkler tarafından çıkarılan ilk özel gazete, 1860'ta yayımlanmaya başlanan **Tercüman-ı Ahval** oldu. Agâh Efendi tarafından çıkarılan ve başyazarlığını Şinasi'nin yaptığı bu gazete, hükûmete yönelik eleştirileri ile dikkat çekti. Yine Şinasi tarafından yayımlanan **Tasvir-i Efkâr** da haber gazetesi olmaktan çok, bir fikir gazetesi olarak öne çıktı. Şinasi'nin Paris'e gitmesinden sonra Namık Kemal tarafından çıkarılan Tasvir-i Efkâr'da kadınların okutulması, tıp eğitiminin Türkçe olması, İstanbul'un güvenliği, şehrin ulaşım ve altyapı eksiklikleri, Türk dilinin sorunları gibi konulara yer verildi. Böylece gazetenin kamuoyu üzerindeki etkisi arttı. Bu dönemin önemli gazetelerinden biri de 1867'de Ali Suavi tarafından çıkarılmaya başlanan Muhbir oldu. Gazete, ezilen Giritli Türklere yardım kampanyası açarak önemli miktarda para topladı.

Basının bir ülke için önemi konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gazetelerin yanı sıra dergiler de çıkarıldı. İlk Türk dergisi 1850'de yayın hayatına başlayan **Veka-yı Tıbbiye** oldu. Onu **Mecmua-i Fünun**, **Mecmua-i Askeriye** ve **Mirat** dergileri izledi. Teodor Kasap Efendi'nin Türkçe olarak çıkardığı **Diyojen** ise Türk basınının ilk mizah dergisi olarak tarihe geçti **(Resim 5.10)**.

Osmanlı basınında, yöneticilere karşı sert eleştirilerde bulunulması nedeniyle 1864 yılından itibaren devlet tarafından bazı kısıtlayıcı tedbirler alındı. Bunun üzerine Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi muhalif kalemler hükûmet karşıtı yazılarına Avrupa'nın çeşitli kentlerinde çıkardıkları gazetelerde devam etmek zorunda kaldılar. Osmanlı toplumunda ortaya çıkan ilk Türk gazetecileri, tarihimizin en bunalımlı dönemlerinden birinde aksaklıkları eleştirerek halkta yeni bir zihniyet oluşturmaya çalışmışlardır. Bu gazeteciler, halkın daha iyi anlayabilmesi için sade bir Türkçe kullanmışlardır. Ayrıca halkı dünyadaki gelişmelerden ve yeniliklerden haberdar ederek toplumun ilerlemesine de önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Resim 5.10: *Diyojen dergisinin kapağından bir görünüş*

Osmanlı basını, Matbuat Nizamnamesi'nin çıkarıldığı 1864 yılından itibaren yeni bir döneme girdi. Bu dönemde çok sayıda yeni gazete ve dergi yayın hayatına başladı. Şemsettin Sami'nin başyazarlığını yaptığı **Tercüman-ı Şark** ve Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı **Tercüman-ı Hakikat** gazeteleri ile mizah gazetesi **Karagöz** ve çocuk gazetesi **Bahçe** bu yayın organlarının belli başlılarıydı. Birinci Meşrutiyet Dönemi'nde ise Mithat Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle birlikte devlete ait basımevlerinde özel gazete ve kitapların basılmasına izin verildi. Böylece devlet, basın-yayın faaliyetlerini doğrudan destekledi. Ayrıca kıraathane denilen okuma salonları açılarak gazete ve dergilerin buralarda vatandaşlar tarafından okunması sağlandı.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra basın üzerindeki sıkı kontrolün gevşetilmesiyle birlikte Türk basınında belirgin bir canlanma görüldü. Genellikle meşrutiyet yanlısı yayın yapan bu devir gazetelerinin en tanınmışı Hüseyin Cahit tarafından çıkarılan **Tanin** idi. Meşrutiyet karşıtı grupların en etkili yayın organı ise **Volkan** gazetesiydi.

3. OSMANLI DEVLETİ'NDE KADIN HAKLARI

Sanayi İnkılabı sonrası kadınların da çalışma hayatına girmeleri 19. yüzyılda kadın hakları konusunu gündeme getirdi. Bu dönemde Avrupa ülkelerinde kurulan kadın örgütleri, çalışma şartlarının düzeltilmesini ve kadınların ücret ve diğer haklar konusunda erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını talep ettiler.

Avrupa'da başlayan kadın hareketi Osmanlı kadınlarını da harekete geçirdi. Kadınlar, Tanzimat Fermanı ve Kanun-ı Esasi'nin ilanı gibi gelişmelerin de etkisiyle toplumda seslerini daha fazla duyurma, etkin roller üstlenme ve haklarını elde etme mücadelesine girdiler. Özellikle büyük kentlerde kadın haklarının savunulması amacıyla çeşitli dernekler ve yardım kuruluşları oluşturdular **(Fotoğraf 5.17)**. Teali-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi ve Müdafaa-ı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti bu kuruluşlardan bazılarıdır.

Fotoğraf 5.17: *Kadın hakları savunucusu Osmanlı kadınlarından bazıları*

19. yüzyıl Osmanlı toplumunda kadın hakları konusunda yaşanan önemli gelişmelerden biri de kadınların basın hayatına girmeleri oldu. Bu dönemde kadınlara yönelik yayın yapan gazete ve dergiler dikkat çekmeye başladı. Bunlardan 1868 tarihli **Terakki Gazetesi**, ilk kez kadınların siyasi haklarından söz etti. Kadınları çalışma hayatına girmeye çağıran gazete, büyük ilgi görünce, Osmanlı Devleti'ndeki ilk kadın dergisi olan **Teraki-i Muhaddarat** (Kadınların Yükselişi) **Dergisi**'ni çıkarmaya başladı.

1886'da yayın hayatına başlayan ve Afife Hanım tarafından çıkarılan **Şükufezar** (Çicek Bahçesi) dergisinin tüm yazarları kadındı. II. Abdülhamit'in destek verdiği **Mürüvvet** dergisinin yayın politikası, Osmanlı kadınlarını dünya kadınlarından haberdar etmekti. 1889'da Hatice Semiha ve Rabia Kâmile adlı kadınlar tarafından çıkarılan **Parça Bohçası** adlı dergi ise ev düzeni, çocuk bakımı, yemek ve pasta yapımı gibi konularda bilgi veriyordu.

Tanzimat Dönemi'nde Namık Kemal, Ahmet Mithat, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halit Ziya Uşaklıgil gibi aydınlar da kadın sorunları ve kadın-erkek eşitliği üzerinde durdular. Bunlardan Namık Kemal "Zavallı Çocuk" adlı eserinde dönemin evlenme biçimini eleştirdi. Ahmet Mithat ise "Eyvah" adlı piyesinde çok eşliliği eleştirdi. Yazar bu eserinde "Çok kadınla evlilik doğru değildir ve bu durum büyük facialara yol açar." ana fikrini işledi.

Toplumda cinsiyetler arası farklılıklara bağlı ayrımcılık yapılmasının olumsuz etkilerini gözler önüne sermeye çalışan aydınlarımızdan biri de ünlü şair Tevfik Fikret olmuştur. Şair bu konudaki tepkisini "Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer."(1) sözüyle dile getirmiştir. Şair, "Kızlarını okutmayan millet, oğullarını manevi öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir; hüsranına ağlasın."(2) sözüyle de kadının toplum için taşıdığı değer ve öneme dikkat çekmiştir.

- **Yukarıda anlatılanlara göre kadınlar hangi haklarından yoksun bırakılmıştır?**
- **Tevfik Fikret, yukarıdaki paragrafta geçen sözleriyle hangi mesajları vermek istemiş olabilir?**

(1) http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-33/tevfik-fikret-ve-ataturk-uzerindeki-etkileri 27.12.2014
(2) Tevfik Fikret, Rubab-ı Şikeste, s. 59.

Kadınlara yönelik yayınlar arasında en dikkat çekeni 1895'te yayın hayatına başlayan **Hanımlara Mahsus Gazete** idi. Birçok kadın yazarın ilk yazılarını yayımlama imkânı bulduğu bu gazete kadınlar için bir okul görevi gördü. Gazetenin okurlarına aşılamak istediği en önemli şey, kadınların her işi başarabileceği inancıydı.

Fotoğraf 5.18: *Fatma Aliye Hanım*

Fotoğraf 5.19: *Emine Semiye Hanım*

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı kadın hareketi güçlenerek ülke geneline yayılırken kadınlar mücadelelerini halka duyurarak kamuoyu oluşturmaya daha fazla önem verdiler. Bu amaçla 1908'den itibaren önce **Demet**, ardından da **Mehasin** ve **Kadın** adlı dergileri yayımladılar. Bunlardan Demet'te Halide Edip, Fatma Müzehher gibi kadın yazarların yazıları yer aldı. Kadın dergisinde ise tanınmış yazarlardan Fatma Aliye **(Fotoğraf 5.18)** ve Emine Semiye **(Fotoğraf 5.19)** hanımların yazıları yayımlandı. Dönemin bir diğer yayın organı **Kadınlar Dünyası** adındaki dergiydi. Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin yayın organı olan bu dergi, kadınların eğitim ve çalışma haklarından tam olarak yararlanmaları yönünde yayın yapıyordu. Bu konuyla ilgili olarak kadın yazarlardan İsmet Hakkı Hanım, "Bizler şu asrın ilerlemesinden ne hisse alacağız? Yine o tepile tepile, eğitile eğitile geçmişte kaldı zannettiğimiz üzüntülerle mahrumiyetlere mi boyun eğeceğiz? Hayır hayır artık çok çektik, yetişir. Artık bu gaflet yüküne katlanmak istemiyoruz."(1) demekteydi.

Osmanlı basın hayatında öne çıkan kadınlar genellikle Batı kültürünü tanıyan, iyi tahsil görmüş, dil bilen ve Avrupa basınını takip eden kişilerdi. Bununla birlikte gazete ve dergilerde sadece bu kadınların yazılarına değil, toplumun her kesiminden kadın okurların yazı ve mektuplarına da yer verildi. Böylece basın-yayın hayatının, Osmanlı toplumunda kadına bakışın ileriye doğru değişmesinde önemli katkıları oldu.

Kadın Hakları

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl ortalarından itibaren yaşanan anlayış değişikliğine bağlı olarak özellikle şehirlerde iş ve aile hayatındaki kadın-erkek rolleri değişime uğradı. Ayrıca kadın haklarıyla ilgili önemli gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelerin belli başlıları şunlardır:

- 1843: Kadınlar Tıbbiye Mektebinde ebelik eğitimi almaya başladı.
- 1858: Kız rüştiyeleri açıldı.
- 1869: Kadınlar için ilk süreli yayın olarak kabul edilen "Kadınların Yükselişi" adlı dergi yayımlanmaya başlandı.
- 1870: Darü'l Muallimat adıyla kız öğretmen okulu açıldı.
- 1871: Aile Hukuku Kararnamesi ile evlilik sözleşmesinin resmî görevli önünde yapılması uygulamasına geçildi.
- 1876: İlköğretim kız ve erkekler için zorunlu hâle getirildi.
- 1892: İlk Türk kadın romancı Fatma Aliye Hanım "Muhadarat" adlı ilk eserini yayımladı.
- 1897: Kadınlar ücretli işçi olarak çalışmaya başladı.
- 1913: Kadınlar devlet memuru olarak çalışmaya başladı.
- 1914: İnas Darü'l-Fünunu adıyla kızlar için bir yüksek öğretim kurumu açıldı.
- 1920: İlk Türk kadın tiyatro sanatçısı Afife Jale **(Fotoğraf 5.20)** İstanbul'da sahneye çıktı.
- 1921: Dr. Safiye Ali, tıp eğitimini tamamlayarak ilk Türk kadın hekim olarak tarihimizdeki yerini aldı.

Fotoğraf 5.20: *Afife Jale*

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Kadın hakları konusunda ülkemizde yaşanan yukarıdaki gelişmeler geleceğe yönelik olarak hangi sonuçları ortaya çıkarmış olabilir?

(1) *Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, sayfa 28.*

4. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM ALANINDA MEYDANA GELEN GELİŞMELER

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanındaki ilk yenileşme hareketleri Batı tarzı askerî okulların açılmasıyla başladı. Bu okullarda İngilizce, Fransızca gibi yabancı diller ilk kez öğretim programlarına girerken yabancı öğretmenlere de görev verildi. Ayrıca Aydınlanma Çağı'nda Batı'da gelişme gösteren pozitif bilimlerin öğretimine geçildi.

Osmanlı eğitim sisteminde ilk esaslı değişiklikler II. Mahmut Dönemi'nde gerçekleştirildi. Bu dönemde Avrupa'ya öğrenciler gönderilirken **Mekteb-i Harbiye** (Harp Okulu) ve **Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye** (Askerî Tıp Okulu) gibi modern okullar kuruldu. Diğer yandan ilköğretim kız ve erkek çocukları için zorunlu hâle getirildi ve kadınların eğitimine önem verildi. İlk rüştiye mektebi de yine bu dönemde **"Mekteb-i Maarif-i Adliye"** adıyla açıldı.

Eğitim alanındaki gelişmeler Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra hızlanarak devam etti. **Mustafa Reşit Paşa** ve **Ahmet Cevdet Paşa** gibi ileri görüşlü, aydın devlet adamları bilgili bir toplum oluşturabilmek için çaba gösterdiler. Onlara göre yapılan ıslahatların kalıcı olabilmesi ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmaktan kurtulabilmesi ancak eğitimle mümkündü. Bu nedenle örgün ve yaygın eğitim yoluyla kapsamlı bir toplumsal değişimin gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Padişah Abdülmecit'in **(Resim 5.10)** de konuya yaklaşımı bundan farklı değildi.

Padişah Abdülmecit'in Eğitime Bakışı

Abdülmecit, 1845 yılı başlarında Bâb-ı Aliyi ziyaret eder. Bu ziyareti sırasında padişahın Hatt-ı Humayun'u sadrazam ve tüm vekillere hitaben okunur. Abdülmecit, bu önemli belgede, o ana kadar girişilen ıslahatlardan askerî olanlar hariç, hiçbirinden esaslı ve olumlu sonuç alınamadığını söyler. Ona göre asıl ilerleme, ülkenin mamur olması ve halkın refaha kavuşmasıdır. Oysa bizde bu henüz gerçekleşmemiştir. Bu durum kendisini gece gündüz üzmekte, huzurunu yok etmektedir. Padişah konuyla ilgili düşünce ve uyarılarını vekillere daha önce de zaman zaman ilettiğini fakat nedense olumlu sonuçların alınmadığını belirtir. Ardından da bir kez daha sadrazam ve vekillere şu uyarıda bulunur:

"En önemli ideal ve amacımız olan ülkenin ve halkın mamuriyetini sağlamak için ne türlü tedbirler gerekli ise bir an önce alınıp uygulansın. Tüm vekillerin görüşleriyle mesele düşünülsün. Böyle bir amacın gerçekleşmesi din ve dünya işlerinde halkın bilgisizliğinin giderilmesine bağlıdır. İlimlerin ve fenlerin kaynağı ve sanayinin meydana çıktığı yer olan okulların yapılması benim için işlerin en önemlisidir. Bu nedenle ülkenin uygun yerlerinde gerekli okullar açılarak halkın eğitilmesi çaresine bakılsın"

Resim 5.10: *Osmanlı Padişahı Abdülmecit (Jean Porpet-Jan Porpe, 1850)*

Yahya Akyüz, Cevded Paşa'nın Özel Öğretim ve Tanzimat Eğitimine İlişkin Bir Layihası, s. 104 (Düzenlenmiştir.).

Padişah Abdülmecit'in eğitim konusundaki görüşlerine ilişkin olarak hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

Abdülmecit'in yukarıdaki uyarısının ardından eğitim bir devlet hizmeti olarak görülmeye başlandı ve bu alanda önemli atılımlar gerçekleştirildi. İlk iş olarak 1846'da **Mekâtib-i Umumiye Nezareti** kurularak rüştiyelerin sayısı arttırıldı. Yine bu dönemde Ziraat Okulu gibi tarım ve başka alanlarla ilgili mesleki teknik okullar da açıldı.

Osmanlı Devleti 1847 yılında Sıbyan Mektepleri Talimnamesi'ni yayımlandı. Bu talimnameye göre eğitim ve öğretimin süresi dört yıl olarak belirlendi ve öğrencilere okula devam zorunluluğu getirildi. Tanzimat'tan sonra Avrupa örnek alınarak yeni ilköğretim okulları açıldı. İlköğretim; sıbyan mektepleri, iptidailer (ilkokul) ve rüştiyeler (ortaokul) olmak üzere üç bölüme ayrıldı.

1848'de de rüştiyelere öğretmen yetiştirmek üzere **Darü'l Muallimin** adında yeni bir eğitim kurumu açıldı. Bu kurumun müdürlüğüne, ileride Maarif Nazırlığına getirilecek olan Ahmet Cevdet Paşa atandı. Ahmet Cevdet Paşa'nın 1851'de hazırladığı Darü'l Muallimin Nizamnamesi'yle okulun programında yeni öğretim yöntemleri ile ilgili bir meslek dersine yer verildi. Böylece öğretmenlik özel bilgi ve beceri gerektiren modern bir meslek olarak görülmeye başlandı.

Öğretmen okulu ilk mezunlarını verdikçe İstanbul dışında da rüştiye okulları açıldı. 1850 yılından itibaren de Osmanlı eğitim kurumları arasına rüştiyelerden sonra devam edilmek üzere "Darü'l Maarif" adlı yeni bir ortaöğretim kurumu girdi. Diğer yandan Tanzimat Dönemi'nde askerî okullarda olduğu gibi sivil okullarda da pozitif bilimlerle ilgili dersler okutulmaya başlandı. Ayrıca ders kitaplarının seçimi ve tercümesini yapmak üzere 1851 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk resmî bilim kurumu olan Encümen-i Daniş tesis edildi.

Osmanlı Devleti, 17 Mart 1856'da bugünkü Millî Eğitim Bakanlığının görevlerini yürütmek üzere **Maarif-i Umumiye Nezaretini** kurdu. 1869'da yayımlanan **Maarif-i Umumiye Nizamnamesi** ile de her köy ve mahallede sıbyan mektebi açılması kararlaştırıldı. Beş yüz haneden kalabalık kasabalarda erkek ve kız rüştiyelerinin açılması ve bunların üzerinde üç yıllık idadilerin kurulması da yine bu nizamname ile karara bağlandı. İdadilerin ülke çapında yaygınlaşması II. Abdülhamit Dönemi'nde gerçekleşti. 1881 yılından itibaren il merkezlerinde yedi yıllık, ilçe merkezlerinde de beş yıllık idadiler açıldı. İdadilerden farklı olarak sultaniler ise Osmanlı eğitim sistemindeki en yüksek ortaöğretim kurumları olarak ortaya çıktı. Bu okul türünün ilk örneği 1868'de kurulan Galatasaray Sultanisi oldu.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda planladığı ıslahatları gerçekleştirecek iyi yetişmiş insan gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla çeşitli eğitim kurumları oluşturmuştur. Bunlardan biri de 1859'da açılan **Mekteb-i Mülkiye-i Şahane**dir. Sınavla öğrenci alan Mekteb-i Mülkiyede kompozisyon, matematik, geometri, tarih, coğrafya, istatistik ve Fransızca dersleri okutuldu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin yeni kanunları, devletler hukuku, Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında yapılan antlaşmalar, ekonomi ve politika gibi konularda meslek dersleri verildi. Mekteb-i Mülkiye günümüzde **Siyasal Bilgiler Fakültesi** adıyla Ankara Üniversitesine bağlı olarak varlığını sürdürmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yüksek öğretim kurumu olan **Darü'l-Fünun** 1870 yılında İstanbul'da açıldı. Darü'l Fünun **(Fotoğraf 5.21)** bir yandan kayıtlı öğrencilerini yetiştirirken diğer yandan topluma pozitif bilimleri tanıtıp benimsetmek amacıyla halka açık konferanslar düzenledi. Zaman içinde birkaç kez kapatılan ve yeniden açılan bu eğitim kurumu 1933 yılında yerini bugünkü İstanbul Üniversitesine bıraktı.

II. Abdülhamit Devri'nde eğitim hizmetlerini yurt geneline yayma konusunda önemli başarılar kazanıldı. Böylece Tanzimat Dönemi'nde İstanbul dışına pek fazla yayılamayan eğitim hizmetleri 1878'den itibaren devlet eliyle ülkenin her köşesine götürülmeye başlandı.

Fotoğraf 5.21: *Günümüzde İstanbul Üniversitesi olarak hizmet veren Darü'l-Fünun binasının giriş kapısı*

Mesleki ve Teknik Eğitim

II. Abdülhamit Dönemi'nde okul sayısındaki büyük artışla birlikte mesleki ve teknik eğitime önem verildi. Kız ve erkek öğretmen okullarının yanı sıra Hukuk Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi, Maliye Mektebi, Ticaret Mektebi, Bağcılık ve Aşı Mektebi, Orman ve Maden Mektebi ve Baytar Mektebi açıldı. Ayrıca demir yolu, deniz ticareti, ziraat, gümrük, dişçilik, telgrafçılık ve lisan alanlarında mesleki ve teknik eğitim kurumları oluşturuldu. Aşağıdaki listede bu eğitim kurumlarından bazılarını görüyorsunuz:

- Mekteb-i Fünun-ı Maliye (1879)
- Ziraat ve Baytar Mektebi (1891)
- Gümrük Mektebi, Hamidiye Ticaret Mektebi (1881)
- Polis Mektebi (1907)
- Bağcılık ve Aşı Mektebi (1907)
- Orman ve Maadin Mektebi (1907)
- Çoban Mektebi (1898)
- Zeytincilik ve Yağcılık Mektebi (1898)
- Sulama Diranaj Mektebi (1898)
- Maliye Memurlar Mektebi (1898)
- Yüksek Orman Mektebi (1909)
- Belediye Memurları Mektebi (1909)
- Evkaf Memurları Mektebi (1911)
- Sıhhıye Memurlar Mektebi (1911)
- Yüksek Kadastro Mektebi (1912)
- Amelî Ticaret Mektebi (1913)
- Darü'l Bedayi (tiyatro okulu) (1913)
- İnas Sanayi-i Nefise Mektebi (1914)
- Çırak Mektebi (1914)
- Şimendüfer Memurları Mektebi (1915)

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Yukarıdaki listede yer alan okullara bakarak Osmanlı eğitim sisteminin hedefleri ve Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde klasik eğitimden modern eğitime geçişte bir dönüm noktası oldu. Bu dönemde eğitim bir bilim olarak ele alınırken Batılı eğitimcilerin fikir ve yöntemleri daha yakından tanındı. Klasik eğitimde öne çıkan öğretmen, ders kitabı ve ezberlemenin yerini tabiat, eşya, olay ve deney gibi modern eğitimin unsurları almaya başladı. Başka bir deyişle, eğitim ve öğretim yöntemlerinde kitap ve öğretmene dayalı anlayıştan deneye, gözleme ve öğrencinin araştırıp bulmasına dayanan yeni bir anlayışa geçildi. Okullarda, öğrencilerin fiziki ve toplumsal çevreyi tanımaları için gözlem ve inceleme gezileri düzenlendi.

5. AZINLIKLARIN VE YABANCILARIN AÇTIKLARI OKULLAR

Çeşitli dinlerden ve milletlerden insanların bir arada yaşadığı Osmanlı Devleti'nde azınlık durumunda olan gayrimüslim toplulukların kendi okulları vardı. Azınlık okulları, Hristiyan ve Musevi cemaat idareleri tarafından devletten bağımsız biçimde kurulup yönetiliyordu. Bu okullar, genellikle kiliselerin ve sinagogların yanlarında açılıyor ve o ibadethanelerin bir parçası olarak eğitim veriyordu. Fener Rum Papaz Mektebi, Heybeliada Papaz Mektebi ve Musevi Asri Mektebi Osmanlı sınırları içindeki azınlık okullarının belli başlıcalarıydı.

Osmanlı topraklarında azınlık okulları dışında genellikle Avrupa devletleri tarafından açılan yabancı okullar da faaliyet gösteriyordu. Bu okullar, Tanzimat ve Islahat Fermanları'nda tanınan haklar gereği devletin kontrol ve denetimine girmeden tam bir serbestlik içinde çalışıyordu. Yabancı okullara gayrimüslim azınlıkların yanı sıra Türk ve Müslüman ailelerin çocukları da devam edebiliyordu. Fransızların açtığı Saint Joseph (Sen Jozef) **(Fotoğraf 5.22)** ve Saint Benoit (Sen Benuva) liseleri ile İngilizlerin açtığı Beyoğlu Kız Lisesi ve Nişantaşı İngiliz Erkek Lisesi ülkedeki yabancı okulların başlıcalarıydı. İngilizler ve Fransızlar dışında Almanlar, İtalyanlar, Amerikalılar, Avusturyalılar, İranlılar ve Ruslar da Osmanlı sınırları içinde kendi okullarını açmışlardı.

Yabancı Okullar

"1894'te imparatorluk düzeyindeki Protestan okullarının sayısı 398 idi. Misyoner okullarının sayısı 1907'de 465'e yükselmişti. Fransız okulları 37 kentte 72'yi, ABD okulları da 19 ilde 27'yi bulmuştu. İngilizlere ait yalnız İstanbul'da 83 öğretim kurumu bulunuyordu. Rus okullarının sayısı 44, İtalyanlarınki 24, Almanların ve Avusturyalıların ise yedişer idi. Başkent dışında yabancı okulların kümelendikleri başlıca iller de dikkati çekiyordu. Beyrut'ta 89, Elâzığ'da 83, Erzurum'da 24; Diyarbakır, Halep, Bitlis'te yirmi ikişer, Adana'da 18, Ankara'da 9 ve Van'da 8 yabancı okul bulunuyordu."

Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, C III, s. 63, 64.

Fotoğraf 5.22: *Saint Joseph Lisesinden bir görünüş*

Yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında okullar açmalarının nedenleri neler olabilir?

Yabancı okullarda eğitim gören gençler millî kültürlerinden uzaklaşıyor ve içinden çıktıkları topluma yabancılaşıyorlardı. Bunların önemli bir bölümü, eğitimlerini tamamladıklarında okullarının bağlı bulunduğu ülkenin anlayışı ve yararı doğrultusunda çalışmaya hazır kişiler hâline geliyorlardı. Çünkü yabancı okulların öncelikli hedefi, bağlı bulundukları devletlerin Osmanlı ülkesindeki çıkarlarını koruyacak kişiler yetiştirmekti. Ayrıca Hristiyanlığı yaymak ve azınlıkları ayaklanmaya teşvik ederek Osmanlı Devleti'ni parçalamak da bu okulların amaçları arasındaydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecine girdiği 19. yüzyılda yabancı okullar din ve mezhep propagandalarına sahne oldu. İhtilalci papazların ve casusların öğretmen görünümü altında faaliyet gösterdiği bu okullardan bazıları azınlık ayaklanmalarının hazırlandığı ve yürütüldüğü merkezler hâline geldi. Yabancı okullar ve azınlık okullarının zararlı faaliyetleri 3 Mart 1924'te kabul edilen **Tevhid-i Tedrisat Kanunu** ile büyük ölçüde engellendi.

6. 19. YÜZYILDA OSMANLI KÜLTÜR VE SANAT HAYATI İLE MİMARİ ANLAYIŞINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Osmanlı Devleti'nde geleneksel Türk sanatları Batı sanatı üzerindeki etkisini 18. yüzyılın ortalarına kadar sürdürdü. Ancak Batı karşısındaki askerî ve siyasi üstünlük kaybedildikçe "Klasik Dönem" adı verilen bu parlak dönem yerini Avrupa kaynaklı sanat akımlarının hâkim olduğu "Batılılaşma Dönemi"ne bırakmaya başladı.

19. yüzyıldan itibaren hızlanan Batılılaşma hareketlerinin sanatta ortaya çıkardığı değişimin en somut örnekleri mimaride görüldü. Osmanlı mimarisi 19. yüzyılda **barok**, **ampir** ve **eklektizm** gibi sanat akımlarının etkisiyle zengin bir üslup çeşitliliğine kavuştu. Mimarideki bu değişim döneminde II. Mahmut tarafından yaptırılan Çırağan Sarayı klasik izler taşımakla birlikte Avrupa mimarisine özgü ampir üslubunun etkisini yansıtan ilk büyük eser oldu. Nusretiye, Ortaköy ve Dolmabahçe **(Fotoğraf 5.23)** camileri ile II. Mahmut'un türbesi de yine bu üslubun İstanbul'daki tipik örnekleri arasında yer aldı. Sultan Abdülmecit tarafından yaptırılan Dolmabahçe Sarayı ise Batı karakterli barok ve rokoko üslubu ile Osmanlı mimarlık anlayışındaki değişimin sembolü hâline geldi. Aynı anlayış Beylerbeyi **(Fotoğraf 5.24)** ve yeniden inşa edilen Çırağan Sarayı'nda da tekrar edildi. Aksaray Valide Camii ile II. Abdülhamit'in yaptırdığı Hamidiye Camii ise eklektik (karma) üslubun en önemli örneklerini oluşturdu.

Fotoğraf 5.23: *Dolmabahçe Camii*

Fotoğraf 5.24: *Beylerbeyi Sarayı*

Osmanlı mimarisi İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Batı ile siyasi ilişkilerin zayıflamasının da etkisiyle **neoklasik Türk üslubu** adı verilen yeni bir anlayışın etkisinde kaldı. "Kendine dönüş" olarak tanımlanabilecek bu üslubun amacı, mimaride Türk millî tarzını ortaya çıkarmaktı. Bu nedenle klasik Osmanlı yapılarında görülen mimari öğeler ve süslemeler neoklasik eserlerde yeniden kullanılmaya başlandı. Önceki dönemlerden farklı olarak daha önce sadece dinî yapılarda görülen kubbe yeni dönemde sivil yapılarda da kullanıldı.

Türk neoklasiğinin en önemli temsilcileri **Mimar Kemalettin** ve **Mimar Vedat**'tır. Mimar Kemalettin'in İstanbul'da inşa ettiği Bebek ve Kemer Hatun camileri ile Mimar Vedat'ın yaptığı Haydarpaşa Vapur İskelesi ve Sirkeci'deki Büyük Postane bu üslupla yapılmış başlıca eserlerdir. Neoklasik akım Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlamış bir mimari üslup olsa da esas etkisini Cumhuriyeti Dönemi'nde göstermiştir.

19. yüzyılda mimaride olduğu gibi Osmanlı resim sanatında da köklü değişimler yaşandı. Lale Devri'nde Levni ile başlayan değişim, bu yüzyılda Padişah II. Mahmut'un resim sanatına olan ilgisiyle birlikte hız kazandı. II. Mahmut Batılı ressamlara yaptırdığı portresini devlet dairelerine astırdı. Ayrıca resim dersinin okul programlarına alınmasını sağladı. Böylece resim sanatına karşı toplumda var olan olumsuz tutumu yumuşatmaya çalıştı.

19. yüzyılda, Batı tarzı resim sanatının varlığı ve gelişmesi, Osmanlı hükümdarları ve devlet bürokrasisi tarafından Batılılaşmanın en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilip desteklendi. Bu nedenle 1835 yılından itibaren yetenekli öğrencilerin resim eğitimi almak üzere Avrupa başkentlerine gönderilmesi uygulaması başlatıldı. 1862'de de Türk öğrencilerin daha iyi resim eğitimi almaları için Paris'te **Mekteb-i Osmani** açıldı.

Paris'te resim eğitimi gören ve dönemin ünlü ressamlarının atölyelerinde çalışan Şeker Ahmet Paşa ve Süleyman Seyyid manzara ve natürmort çalışmalarıyla tanındılar. Böylece 19. yüzyılın ikinci yarısında Türk minyatür sanatı yerini Batılı anlamdaki resim sanatına bıraktı. Bu yeni dönemin en dikkat çeken sanatçısı ise **Osman Hamdi Bey** oldu.

Resim 5.11: *Osman Hamdi Bey'in "Leylak Toplayan Kız" adlı tablosu*

Hukuk okumak üzere Paris'e giden Osman Hamdi Bey, Güzel Sanatlar Okulundaki resim ve arkeoloji derslerine de devam etti. 1867'de Paris'te açılan uluslararası resim sergisinde katıldığı eseriyle madalya alan sanatçı İstanbul'a döndükten sonra 1881'de Müze-i Hümayun Müdürlüğüne atandı. Osman Hamdi Bey 1883'te ülkemizin ilk güzel sanatlar okulu olan **Sanayi-i Nefise Mektebi**ni, 1891'de de II. Abdülhamit'in emriyle **İstanbul Arkeoloji Müzesi**ni kurdu. Genellikle portre çalışmaları yapan ünlü sanatçı, Batı tarzı Türk resminde insan figürü çizen ilk ressamımız olarak tarihe geçti **(Resim 5.11)**.

19. yüzyılda, kadınların eğitime ve toplumsal hayata katılımı resim sanatında da hissedildi. İlk Türk kadın ressam olan **Mihri Müşfik** bu dönemde yetişti. Sanatçı İstanbul'da aldığı resim derslerinden sonra sanat eğitimine Roma ve Paris'te devam etti. İstanbul'a dönüşünde de İnas Sanayi-i Nefise Mektebininin (Kadın Güzel Sanatlar Okulu) kuruluşuna öncülük yaptı.

Resim alanında önemli değişimlerin yaşandığı 19. yüzyılda Osmanlı hat sanatı özgün yapısını devam ettirdi. Bu dönemde Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Yesarizade Mustafa İzzet gibi ünlü hattatlar yetişti.

Osmanlı kültür hayatı 19. yüzyılda bazı yeni sanat dallarıyla da tanıştı. Bunlardan heykelcilik özellikle Batı ile ilişkili çevrelerde ilgiyle karşılandı. Sultan Abdülaziz'in, Avrupa seyahati sonrasında kendi heykelini yaptırması ise Osmanlı heykel sanatı için bir dönüm noktası oldu.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda güzel sanatlar alanında yaşanan değişim başka hangi alanlarda, ne gibi değişiklikleri beraberinde getirmiş olabilir?

7. MÜZİK, EĞLENCE VE SPOR

19. yüzyılda diğer güzel sanat dallarında olduğu gibi müzik alanında da önemli gelişme ve değişmeler yaşandı. Türk müziği sarayın, özellikle de Sultan III. Selim ve II. Mahmut'un desteğiyle bu yüzyılın ilk yarısında zirveye çıktı. Klasik Türk musikisinin Itri'den sonraki en büyük bestekârı sayılan **Hamamizade İsmail Dede Efendi** bu dönemde yetişti. Geleneğe bağlı kalmakla birlikte Türk müziğini geliştiren **Dede Efendi**, eski zevki yeni zevke bağlayan bir köprü vazifesi gördü.

Türk müziğine 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı kaynaklı "romantizm" akımı hâkim olmaya başladı. Böylece kâr, nakış, beste, semai gibi klasik Türk müziğinin ağır ve uzun havalı formları yerini giderek duyguları ön plana çıkaran türkü ve şarkı formlarına bıraktı. Şarkı formu, basit ve kısa olmasından dolayı halk arasında çok beğenildi. Başta **Hacı Ârif Bey** olmak üzere Rıfat Bey, Şevki Bey, Hacı Faik Bey ve Nikoğos Ağa gibi bestekârlar sayesinde de toplumda yayılıp Türk müziğinin en çok kullanılan formu oldu.

Batı müziği Osmanlı askerî bandosunu da etkiledi. II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırılan mehter takımının yerine İtalyan şef **Giuseppe Donizetti**'ye (Cuseppe Donizetti) Mızıka-yı Hümayun adıyla yeni bir askerî bando takımı kurdurttu **(Fotoğraf 5.25)**. Bu dönemde mehter müziği yerini Batı müziği ile hazırlanmış marşlara bırakmaya başladı. Donizetti, II. Mahmut'un ölümüne kadar Osmanlı Devleti'nin millî marşı olan Mahmudiye Marşı'nı, Padişah Abdülmecit için de Mecidiye Marşı'nı besteledi.

Fotoğraf 5.25: *Donizetti Paşa ve Mızıka-yı Hümayun*

19 yüzyıl, özellikle de Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlayan yeni süreç, geleneksel Osmanlı eğlence anlayışının değişmeye başladığı bir dönem oldu. Bu dönemde ortaoyunu, meddah ve Hacivat-Karagöz gibi klasik oyunlara tiyatro ve opera gibi Batı kaynaklı eğlence türleri eklendi.

Osmanlı Devleti tiyatro ile Avrupa'yı gezen devlet adamları ve daha çok Batılı ziyaretçiler aracılığıyla tanıştı. II. Mahmut Devri'nde başlayan tiyatro merakı sonraki dönemlerde artarak devam etti. Dolmabahçe ve Yıldız saraylarında tiyatro sahneleri inşa ettirilirken temsiller vermek üzere yurt dışından özel tiyatro grupları İstanbul'a getirtildi. Aynı dönemde Şinasi de Türk edebiyatının ilk tiyatro eseri olan Şair Evlenmesi adlı oyununu yazdı.

Yine bu dönemde, oyuncu ve yönetmen olan **Güllü Agop (Fotoğraf 5.26)** tarafından 1866 yılında **Gedikpaşa Tiyatrosu** adıyla ilk Osmanlı tiyatrosu kuruldu **(Fotoğraf 5.27)**. Oyunlarını Türkçe sergileyen bu tiyatroda yine ilk kez Müslüman oyuncular sahne aldı. Vatan yahut Silistre, Leyla ile Mecnun ve Zor Nikâh Agop'un sahnelediği eserlerden bazılarıydı. Gedikpaşa Tiyatrosunu İstanbul'da kurulan başka tiyatro toplulukları izledi. Diğer yandan halka tiyatroyu sevdirmek amacıyla İzmir, Adana ve Bursa gibi büyük şehirlerde de tiyatrolar kuruldu.

Fotoğraf 5.26: *Güllü Agop*

Fotoğraf 5.27: *Gedikpaşa Tiyatrosu oyuncuları*

Tiyatro gibi operanın da Osmanlı ülkesine girmesi özellikle ıslahatçı padişahların desteğiyle gerçekleşti. Osmanlı sefirlerinin Avrupa'da görüp etkilendikleri operayı izleyen ilk Osmanlı padişahı ise III. Selim oldu. II. Abdülhamit ise operaya en fazla ilgi gösteren Osmanlı padişahıydı. Padişah, Yıldız Sarayı'nda İtalyan opera kumpanyalarını ağırlamış, opera sanatçılarına değer vermiş ve okuduğu eserleri besteletmişti. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Osmanlı Devleti'nde yerli sanatçıların görev aldığı Millî Osmanlı Operet Kumpanyası kurulmuştu.

Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan ilişkileri spor alanında da etkisini gösterdi. 1860'lı yıllardan itibaren önce askerî okullara beden eğitimi ve fiziki idman dersleri konuldu. 1869'da çıkarılan **Maarif-i Umumiye Nizamnamesi**'yle de bütün rüştiyelerde beden eğitimi dersi zorunlu hâle getirildi. Eğitimdeki bu yeni uygulamaların etkisiyle toplumun spora olan ilgisi arttı ve 19. yüzyılın sonlarına doğru çeşitli dallarda faaliyet gösteren spor kulüpleri kuruldu.

Osmanlı Klasik Dönemi'nde güreş, cirit ve at yarışları en önemli spor etkinlikleriydi. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde bunlara jimnastik, yelken, kürek, binicilik, tenis, yüzme, boks, eskrim ve bisiklet gibi modern sporlar da eklendi. İngilizler aracılığıyla ülkemize giren futbol ise kısa sürede büyük ilgi gördü. 1903'te futbol alanında da faaliyet gösteren Beşiktaş Jimnastik Kulübü kuruldu. Onu 1905'te kurulan Galatasaray ve 1907'de kurulan Fenerbahçe futbol kulüpleri izledi. Ülkemizde spor kültürünün yerleşmesi ve gelişmesinde **Selim Sırrı Bey** önemli bir rol oynadı. Selim Sırrı (Tarcan) 1908'de Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyetini kurdu. Onun gayretli çalışmaları sonucunda da Osmanlı Devleti 1912 yılında ilk kez olimpiyatlara (Stockholm Olimpiyatları) katıldı.

Müzik, eğlence ve spor alanında Osmanlı Dönemi'nde yaşanan gelişmelerin günümüze yansımaları neler olmuştur?

E. 20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ

- ***Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı'nın Birinci Dünya Savaşı'na olan etkileri nelerdir?***
- ***Atatürk'ün ülkemize ve milletimize yaptığı hizmetlere bakarak onun kişilik özellikleriyle ilgili hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?***

1. TRABLUSGARP SAVAŞI (1911)

1870'de siyasi birliğini tamamlayan İtalya, Avrupa'da yeni bir güç olarak ortaya çıktı. İtalya sömürgecilik yarışında geride kalmıştı. Bu nedenle sanayisi için gerekli olan ham madde ve pazar ihtiyacını karşılamak üzere 4 Ekim 1911'de zengin bir Osmanlı eyaleti olan Trablusgarp'a asker çıkardı.

Osmanlı Devleti, Mısır'ın İngilizlerin elinde bulunması, deniz yolunun da İtalyan donanmasının kontrolünde olması nedeniyle Kuzey Afrika kıyılarındaki Trablusgarp'a yardım gönderemedi. Bununla birlikte aralarında **Enver Bey** ve **Mustafa Kemal**'in de bulunduğu gönüllü vatansever Osmanlı subayları gizlice Trablusgarp'a geçtiler **(Fotoğraf 5.28)**. Bu subaylar dağınık hâldeki yerli halkı teşkilatlandırıp İtalyanlara karşı büyük başarılar kazandılar. Mustafa Kemal Derne ve Tobruk'ta, Enver Bey ise Bingazi'de İtalyanları durdurdular. Bunun üzerine İtalya, Trablusgarp'taki Türk subaylarının direnişini kırmak ve Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için Çanakkale Boğazı'nı top ateşine tuttu. Sonuç alamayınca da Oniki Ada ve Rodos'u işgal etti. Ayrıca Beyrut Limanı'na baskın yaparak iki Osmanlı gemisini batırdı.

Fotoğraf 5.28: *Mustafa Kemal Trablusgarp'ta*

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının her türlü tehlikeyi göze alarak gizlice Trablusgarp'a gitmelerine bakarak onların kişilik özellikleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Osmanlı Devleti, İtalya'nın bu saldırıları karşısında geri adım atmadı. Ancak Trablusgarp'ta devam eden savaştan yararlanmak isteyen Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'ın aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığına girişmeleri durumu değiştirdi. Rusya'nın desteği ile Balkan İttifakı'nı kuran bu devletler Türkleri Balkanlardan çıkarmak ve topraklarını paylaşmak için Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Trablusgarp'taki subaylarını İstanbul'a çağırmak ve İtalya ile **Uşi Antlaşması**'nı imzalamak zorunda kaldı. 18 Ekim 1912'de yapılan bu antlaşmayla Trablusgarp ve Bingazi İtalya'ya bırakıldı. Buna karşılık Trablusgarp halkının dinî bakımdan Osmanlı halifesine bağlı kalması kabul edildi. Ayrıca Balkanlardaki durum kesinleşinceye kadar Rodos ve Oniki Ada geçici olarak İtalya'ya bırakıldı. Bununla birlikte İtalya, Balkan Savaşları sonrasında da Oniki Ada'yı elinde tutmaya devam etti. İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması üzerine adalar 1947 yılında Yunanistan'a verildi. Trablusgarp Savaşı ile Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki son toprak parçasını da kaybetmiş oldu.

2. BALKAN SAVAŞLARI

a. Dömeke Meydan Savaşı (1897)

1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile bağımsızlığını kazanan Yunanlılar bundan sonra her fırsatta sınırlarını genişletmeye çalıştılar. Berlin Antlaşması'ndan sonra Teselya'yı topraklarına katan Yunanlılar bir yandan da Etnik-i Eterya Cemiyeti öncülüğünde Megali İdea adını verdikleri büyük ülkülerini gerçekleştirme çalışmalarına hız verdiler. Rumların yaşadığı bütün toprakların Yunanistan'a bağlanmasını içeren bu ülkünün nihai amacı, İstanbul'u Türklerden alarak Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktı.

Resim 5.12: *Dömeke Meydan Savaşı'nı gösteren bir resim (Fausto Zonaro, 19. yüzyılın son çeyreği)*

Etnik-i Eteryanın Megali İdea'yı gerçekleştirmeye yönelik çalışmaları sonucunda 1896 yılında Girit İsyanı başladı. Ortaya çıkan karışıklıktan yararlanmak isteyen Yunanistan adaya asker çıkararak Girit'i kendisine bağladığını ilan etti. Bir yandan da Balkan sınırını geçerek Osmanlı kuvvetleri üzerine saldırıya geçti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1897'de Yunanistan'a savaş açtı. Osmanlı ordusu **Dömeke** mevkisinde yapılan meydan savaşında Yunanlıları ağır bir bozguna uğrattı **(Resim 5.12)**. Böylece Teselya'yı geri aldığı gibi Atina yolunu da açmış oldu. Ancak Rusya ve Avrupa devletlerinin araya girmesiyle daha fazla ilerleme imkânı bulamadı. Savaş her iki tarafın da savaş öncesi sınırlarına geri dönmesiyle sona erdi.

Dömeke Meydan Savaşı'nın ardından İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya Girit'te özerk bir yönetim kurulması konusunda anlaştılar. Buna göre Girit Osmanlı egemenliğinde kalacak, ancak adanın yönetimi Yunan Kralı'nın oğluna verilecekti. Bu kararın Osmanlı Devleti tarafından da kabul edilmesiyle Girit 1898 yılından itibaren fiilî olarak Yunanistan'a bağlanmış oldu. Balkan Savaşları sonunda ise ada resmen Yunanistan'a katıldı.

b. Birinci Balkan Savaşı (1912)

Türkleri Avrupa'dan atmak isteyen Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Savaşı ve Arnavutluk İsyanı'yla uğraşmasını fırsat bilerek durumdan yararlanmak istediler. İlk olarak Sırbistan ile Karadağ, Rusya'nın teşvikiyle bir araya gelerek bir ittifak antlaşması imzaladılar. Bir süre sonra bu ittifaka Yunanistan ve Bulgaristan da katıldı.

Birinci Balkan Savaşı, Karadağ'ın 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başladı. Savaş Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'ın da katılımıyla kısa sürede genişledi. Osmanlı ordusu hazırlıksız yakalanması ve kötü yönetilmesi nedeniyle bu savaşta ağır yenilgiler aldı. Böylece Osmanlı Devleti birkaç hafta içinde Balkan topraklarının neredeyse tamamını kaybetti. Savaş sırasında Karadağlılar Arnavutluk'a girerken Sırplar Makedonya ve Kosova'ya yerleştiler. Bulgarlar Edirne'yi ve Trakya'nın büyük bölümünü işgal ederek Çatalca önlerine geldiler. Yunanlılar ise Girit ile birlikte Ege Adaları'nın birçoğunu ele geçirdiler. Ayrıca Güney Makedonya topraklarını ve Selânik'i aldılar. Bu sırada durumdan yararlanan Arnavutlar da bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Osmanlı Devleti hızla gelişen bu olayları durdurabilecek durumda değildi. Bu sırada Rusya'nın desteklediği Bulgarların İstanbul'a yaklaşmış olmaları başta İngiltere olmak üzere Batılı devletleri endişelendiriyordu. Bunun üzerine İngiltere, savaşı bitirmek amacıyla Londra'da bir konferans toplanmasını sağladı. Konferans 30 Mayıs 1913'te, savaşan taraflar arasında Londra Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi. Bu arada konferans sürerken İttihat ve Terakki Partisi 23 Ocak 1913'te Babıali Baskını ile hükûmeti ele geçirdi.

Londra Antlaşması'yla;

Osmanlı Devleti'nin batı sınırı Midye-Enez Hattı olarak kabul edildi.

Bulgaristan; Kavala, Dedeağaç ve Edirne'ye sahip oldu.

Selânik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a verildi.

Orta ve Kuzey Makedonya Sırbistan'a bırakıldı.

Arnavutluk ve Ege adalarının durumu ise büyük devletlerin vereceği karara bırakıldı.

Sizce büyük devletler Ege adalarıyla ilgili olarak nasıl bir karar vermiş olabilirler? Neden?

c. İkinci Balkan Savaşı (1913)

Birinci Balkan Savaşı sonrasında Sırbistan ve Yunanistan, Bulgaristan'a bırakılan toprakları fazla bularak bu devlete savaş açtılar. Bir süre sonra onlara Romanya da katıldı. Bu sırada Bulgaristan'ın zor durumda kaldığını gören Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisini **(Harita 5.3)** geçerek Edirne ve Kırklareli'yi geri aldı. Böylece dört bir yandan kuşatma altına alınan Bulgaristan barış istemek zorunda kaldı. İkinci Balkan Savaşı 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile sona erdi. Bu antlaşmayla Bulgaristan Selânik, Serez ve Drama'yı Yunanistan'a bıraktı. Diğer yandan Dobruca ve Silistre'yi Romanya'ya; Manastır, Üsküp ve Priştine'yi içine alan Makedonya topraklarını ise Sırbistan'a verdi.

Harita 5.3: *Birinci Balkan Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin batı sınırı*

Bunu izleyen günlerde Osmanlı Devleti, Balkan devletleriyle ayrı ayrı antlaşmalar imzaladı. Bulgaristan ile imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'na göre Kırklareli, Edirne ve Dimetoka Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktı. Meriç Nehri iki ülke arasında sınır kabul edilecek, Kavala ve Dedeağaç ise Bulgaristan'da kalacaktı. Bulgaristan'daki Türkler ise siyasi, dinî ve sosyal hakları korunarak bu ülkede Bulgarlarla eşit şartlar altında yaşamaya devam edeceklerdi.

Osmanlı Devleti 14 Kasım 1913'te de Yunanistan ile Atina Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Yanya, Selânik ve Girit'in Yunanistan'a ait olduğu kabul edilirken **Meriç Nehri** iki devlet arasında sınır olarak belirlendi. Aynı antlaşmayla Yunanistan'da kalan Türklerin hakları güvence altına alındı.

Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ile sınırı kalmamıştı. Bu nedenle söz konusu devlet ile imzalanan İstanbul Antlaşması'na yalnızca Sırbistan'da yaşayan Türklerin haklarını koruyan hükümler konuldu.

Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Balkan devletleri, topraklarında yaşayan Türklere karşı büyük katliamlara giriştiler. Bunun üzerine Balkan Türklerinin önemli bir bölümü Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kaldılar. Göç etmeyenler ise çeşitli dönemlerde gördükleri ağır baskılara rağmen varlıklarını günümüze kadar sürdürmeyi başardılar.

3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN SONU

a. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Dünyanın Genel Durumu ve Savaşın Nedenleri

20. yüzyıla gelindiğinde dünya iki önemli gelişmenin etkisi altında bulunuyordu. Bunlardan birincisi, Fransız İhtilali ve onun ortaya çıkardığı milliyetçilik akımıydı. Bu akımın etkisiyle Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında yaşayan milletler bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Milliyetçilik akımı, çok uluslu bir devlet olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu da rahatsız ediyordu. Rusya ise öteden beri izlediği **Panslavizm** siyaseti gereği Balkanlardaki Slavların bağımsızlık hareketlerini destekliyordu. Ayrıca sıcak denizlere ulaşmak amacıyla Boğazları ve İstanbul'u ele geçirme planları yapıyordu.

Milliyetçilik, siyasi parçalanmışlık içinde bulunan İtalya ve Almanya'da da etkili oldu. Bu ülkelerden İtalya'da, bir bölümü Avusturya'ya bağlı olan yedi ayrı hükûmet vardı. Bunlardan **Piyemonte Krallığı** Fransa'nın da desteğiyle Avusturya'yı ülkesinden çıkardı ve diğer hükûmetleri de etrafında toplayarak 1870'te İtalyan siyasi birliğini kurdu.

Almanya'da ise Viyana Kongresi'nde alınan kararla çok sayıda küçük devletten oluşan Germen Konfederasyonu kurulmuştu. Başkanlığını Avusturya'nın yaptığı bu konfederasyonun en güçlü üyelerinden biri Prusya idi. Alman siyasi birliğini kendi çatısı altında kurmak isteyen Prusya, Başbakan **Bismarck**'ın (Bismark) çabalarıyla önce diğer Alman devletleriyle gümrük birliğini kurdu. Daha sonra Avusturya'yı yenerek Almanya topraklarından çıkardı. Bismarck son olarak Fransa'nın Katolik Alman devletleri üzerindeki etkisini kırmak için harekete geçti. 1870 yılında yapılan **Sedan Savaşı**'nda bu devleti yenerek Alsace-Lorraine (Alsas-Loren) Bölgesi'ni aldı. 1871'de de Alman ulusal birliğini tamamladı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde dünya siyasetine yön veren bir diğer önemli olay ise Sanayi İnkılabı ve bunun sonucunda ortaya çıkan **sömürgecilik** yarışıydı. Sömürgecilik yarışı 19. yüzyılın sonlarına doğru İtalya ve Almanya'nın siyasi birliklerini tamamlamalarıyla daha da hızlandı. Bu devletlerden Almanya, askerî gücüne güvenerek en güçlü rakip olarak gördüğü İngiltere'nin Afrika ve Uzak Doğu'daki sömürgelerini ele geçirmeye çalıştı. Bu amaçla karada ve denizde hızlı bir silahlanma çabası içine girdi. Almanya öte yandan Balkanlar ve Ön Asya'daki etkinliğini arttırmak için Berlin-Bağdat demir yolu projesini hayata geçirdi. Askerî ve ekonomik alanda Almanya kadar güçlü olmayan İtalya ise dikkatini önce Kuzey Afrika kıyılarına, ardından da Ege Denizi üzerinden Batı Anadolu'ya çevirdi.

İtalya ve Almanya'nın güçlenerek Avrupa'daki siyasi dengeyi bozmaları İngiltere ve Fransa'yı endişelendiriyordu. İngiltere, Almanya'nın saldırı ihtimaline karşı, sömürge imparatorluğunu korumak için silahlanmaya önem verdi. Bir yandan da zengin petrol yataklarının bulunduğu Osmanlı topraklarını ele geçirmeye çalıştı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere gibi Fransa da yayılmacı bir siyaset izliyordu. Fransa'nın en büyük amacı, 1870 yılında Almanya'ya kaptırdığı, zengin kömür yataklarının bulunduğu **Alsace-Lorraine Bölgesi**'ni yeniden ele geçirmekti. Bu ülke bir yandan da azınlık haklarını koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti'ni baskı altında tutarak Türk topraklarını ele geçirme planları yapıyordu.

Avrupa'da yaşanan bu gerginlik ve rekabet ortamında Almanya, İngiltere'nin gücünü dengelemek amacıyla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya ile bir araya geldi. Bu devletler 1882 yılında **Üçlü İttifak**'ı (Bağlaşma) oluşturdu. Üçlü İttifak'ın kurulması Almanya'dan çekinen İngiltere ile Fransa'yı birbirine yakınlaştırdı. Önce iki devlet arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. Bir süre sonra bu ittifaka Rusya'nın da katılımıyla 1907 yılında **Üçlü İtilaf** (Anlaşma) grubu kuruldu **(Harita 5.4)**. Böylece 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Avrupa, güçlü devletlerin oluşturduğu iki büyük gruba ayrıldı. Birinci Dünya Savaşı da yine bu devletler arasındaki siyasi ve ekonomik çekişmeler nedeniyle çıktı.

Harita 5.4: *Birinci Dünya Savaşı öncesinde İttifak ve İtilaf devletleri*

b. Birinci Dünya Savaşı'nın Başlaması

Fotoğraf 5.29: *Avusturya-Macaristan Veliahdı Ferdinand eşi ile birlikte Saraybosna'da*

Büyük devletler arasında bir süredir devam eden sömürgecilik ve silahlanma yarışı 1914 yılı ortalarına gelindiğinde Avrupa'da her an savaşa dönüşebilecek bir gerginlik yaratmıştı. Savaş için gereken her şey hazırdı. Ancak bu büyük yangını başlatacak bir kıvılcıma ihtiyaç vardı. İşte beklenen bu kıvılcım Bosna-Hersek'in başkenti **Saraybosna**'da ortaya çıktı. 28 Haziran 1914'te şehri ziyaret eden Avusturya-Macaristan Veliahdı Ferdinand ve eşi **(Fotoğraf 5.29)** bir Sırp tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Avusturya, Sırbistan'a savaş ilan etti. Hemen ardından Almanya Avusturya'nın, Rusya ise Sırbistan'ın yanında savaşa girdi. Diğer yandan İngiltere ve Fransa da Almanya'nın karşısında savaşa katıldı. Böylece Birinci Dünya Savaşı kısa sürede tüm Avrupa'yı etkisi altına aldı. İlerleyen zamanda Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın İttifak Devletlerine; İtalya, Romanya, Japonya ve ABD'nin ise İtilaf Devletlerine katılmasıyla birlikte savaş dünyaya yayıldı.

c. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girmesi

Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı günlerde Osmanlı tahtında V. Mehmet Reşat, hükûmette ise İttihat ve Terakki Partisi bulunuyordu. Devlet yönetimine hâkim olan İttihat ve Terakki Partisinin ileri gelenleri dünyanın hızla bir savaşa sürüklendiğini görüyor ve ayakta kalabilmek için İtilaf veya İttifak gruplarından birine katılmak gerektiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle daha savaş başlamadan İngiltere ve Fransa ile ittifak girişiminde bulunmuşlardı. Ancak Osmanlı topraklarına göz dikmiş olan bu devletlerden olumlu bir cevap alamamışlardı. Bunun üzerine başta Harbiye Nazırı Enver Paşa olmak üzere İttihat ve Terakki liderleri Almanya'ya yaklaşmışlardı.

Enver Paşa, Almanya'nın savaşı kazanacağına inanıyor ve Osmanlı Devleti'nin bu devletin yanında savaşa girmesi gerektiğini düşünüyordu. Böylece son yıllarda kaybedilen topraklar geri alınabilir, kapitülasyonlar kaldırılabilir ve devlet yıkılmaktan kurtarılabilirdi. Diğer yandan Almanya da Osmanlı Devleti'nin kendi yanında yer almasını istiyordu. Çünkü Almanya, Avrupa'nın tam ortasında bulunması nedeniyle doğuda Rusya, batıda ise Fransa ve İngiltere'ye karşı iki cephede birden savaşmak zorundaydı. Bu durumda Osmanlı Devleti eğer Almanya'nın yanında savaşa girecek olursa Rusya karşısında yeni cepheler açılacak ve böylece Almanya'nın savaştaki yükü hafifleyecekti. Bunun yanı sıra Boğazların kontrolü ele geçirildiğinde İngiltere ve Fransa'nın Rusya ile bağlantısını kesmek de mümkün olabilecekti. Diğer yandan Osmanlı padişahı halife unvanıyla cihat ilan ettiğinde İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerindeki Müslümanların ayaklanacak olması Almanya'nın işini kolaylaştıracaktı.

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan iyi ilişkiler demir yolu yapımı ve orduyu ıslah için Alman subayların getirilmesiyle devam etmişti. İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmesiyle iki devlet birbirine daha çok yakınlaşmıştı. Bütün bunlara yukarıda sözü edilen amaçlar da eklenince Osmanlı Devleti ile Almanya arasında **2 Ağustos 1914**'te gizli bir ittifak antlaşması imzalandı. İttifak antlaşmasına göre iki devletten biri Rus saldırısına uğradığında diğeri ona yardım edecekti. Buna rağmen Osmanlı Devleti askerî ve ekonomik yönden hazır olmadığını ileri sürerek savaşın ilk günlerinde tarafsızlığını ilan etti.

Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na sürükleyen olaylar Akdeniz'deki İngiliz donanmasından kaçan iki Alman savaş gemisinin Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul önlerine gelmesiyle başladı. Uluslararası hukuka göre tarafsızlığını ilan etmiş olan Osmanlı Devleti'nin kendisine sığınan bu gemileri silahsızlandırması ve mürettebatlarını gözetim altına alarak savaşın sonuna kadar elinde tutması gerekiyordu. Ancak Osmanlı Hükûmeti bunları yapmak yerine gemileri satın aldığını açıkladı. **Goeben**'e (Goben) Yavuz, **Breslau**'a (Breslav) ise Midilli adlarını vererek gönderlerine Türk bayrağı çektiği bu gemileri Osmanlı donanmasına kattı. Donanma komutanlığına da Alman Amirali Souchon'u (Suşon) getirdi. Bundan sonra Amiral Souchon tatbikat yapmak bahanesiyle Karadeniz'e açıldı ve doğruca kuzeye yönelerek **29 Ekim 1914**'te Rus limanlarını bombaladı. Bombardımana tepki olarak Rusya 1 Kasım 1914'te; İngiltere ve Fransa ise bundan birkaç gün sonra Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

ç. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Savaştığı Cepheler

Osmanlı orduları Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkasya, Çanakkale, Irak, Kanal, Sina-Filistin-Suriye ve Hicaz-Yemen cephelerinde savaştı. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda sınırları dışında bulunan Makedonya, Galiçya ve Romanya cephelerinde de yer aldı ***(Tablo 5.2)***. Türk birlikleri bu cephelerde Alman, Avusturya-Macaristan ve Bulgar ordularının yanında İtilaf Devletleri ordularına karşı mücadele etti.

CEPHELER

Taarruz Cepheleri	Savunma Cepheleri	Müttefiklere Yardım Amacıyla Açılan Cepheler
1. Kafkasya Cephesi	1. Çanakkale Cephesi	1. Makedonya Cephesi
2. Kanal Cephesi	2. Irak Cephesi	2. Galiçya Cephesi
	3. Hicaz-Yemen Cephesi	3. Romanya Cephesi
	4. Sina-Filistin-Suriye Cephesi	

Tablo 5.2: *Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda savaştığı cepheler*

Kafkasya Cephesi

Fotoğraf 5.30: *Enver Paşa*

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndaki ilk cephesini Doğu Anadolu'da Ruslara karşı açtı. Bu cephedeki Osmanlı kuvvetlerinin komutanlığını Başkomutan Vekili Enver Paşa **(Fotoğraf 5.30)** üstlendi. Rusları geri püskürtmek ve Kafkasya üzerinden Orta Asya'ya geçerek Pantürkizm idealini gerçekleştirmek isteyen Enver Paşa 22 Aralık 1914'te **Sarıkamış Harekâtı**'nı başlattı. Ancak bu harekât, bölgedeki silahlı Ermeni grupların Ruslarla iş birliği yaparak ordumuzu arkadan vurmasının yanı sıra salgın hastalıklar, açlık ve dondurucu soğuk gibi olumsuzlukların da etkisiyle başarıya ulaşamadı. Bir ay kadar devam eden harekâtın sonunda binlerce Türk askeri şehit düşerken Van, Muş, Bitlis, Erzincan gibi Doğu illerimiz ve Trabzon Rus işgaline uğradı.

İşgalin ardından Doğu Anadolu'daki Ermeni çeteleri Ruslarla iş birliği yaparak katliamlara giriştiler. Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti, hem bölge halkının hem de Kafkas Cephesi'ndeki birliklerinin güvenliğini sağlamak için harekete geçti. Hükûmet, Ermeni terör örgütlerinin katliamlarını önlemek amacıyla 27 Mayıs 1915'te **Tehcir** (Göç) **Kanunu** adıyla bilinen "Sevk ve İskân Kanunu"nu çıkardı. Daha sonra da bu Kanun gereği, cepheye yakın bölgelerde yaşayan Ermenileri ülkenin daha güvenli yerleri olan Suriye ve Irak'ın kuzeyindeki bölgelere göç ettirdi. Bu arada Rusya savaşın ilk günlerinde Kafkasya Cephesi'nde sağladığı üstünlüğü, Mustafa Kemal'in, Doğu Cephesi'nde bulunan 16. Kolordunun başına atanmasıyla kaybetmeye başladı. Mustafa Kemal görevi devraldıktan sonra başarılı savunmasıyla önce Rusların Diyarbakır'a girmesini önledi. 8 Ağustos 1916'da da karşı taarruza geçerek Muş ve Bitlis'i Rusların elinden kurtardı. Bir süre sonra Rusya'da çıkan ihtilal sonucu çarlık rejimi yıkıldı. Yeni yönetimle birlikte Ruslar ilk iş olarak İttifak Devletleriyle 3 Mart 1918'de **Brest Litowsk** (Brest Litovsk) Antlaşması'nı imzaladılar. Böylece savaştan ve bu arada Doğu Anadolu'daki işgal ettikleri yerlerden çekildiler.

Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Meselesi: Ayrılıkçı Ermeni grupları, Birinci Dünya Savaşı'yla ortaya çıkan karışıklıktan ve Osmanlı Devleti'nin bu savaşa hazırlıksız yakalanmasından yararlanmak istediler. Ermeni propagandacılar Rusya, İngiltere ve Fransa'nın sağladığı imkânları kullanıp savaşın ilk günlerinden itibaren yerleşim birimlerine dağılarak isyan amaçlı bildiriler yayımlamaya ve toplantılar yapmaya başladılar. Bu sırada Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan devletler de boş durmadılar. Devleti parçalamak ve bir an önce savaş dışı bırakmak amacıyla isyancı Ermenilere silah, cephane ve para yardımında bulundular. Bir yandan da Osmanlı ordusuna karşı özellikle Kafkasya Cephesi'nde kullanmak üzere gönüllü Ermeni alayları oluşturdular. Aynı günlerde Osmanlı Ordusu'nda görev yapan bazı Ermeni asker ve subaylar silahlarıyla birlikte firar ederek Rus ordusuna katıldılar.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdikten hemen sonra kendisini iki büyük cephede savaşır durumda buldu. Devlet bir yandan Doğu Cephesi ve Çanakkale Cephesi'nde çok çetin muharebeler yaparken diğer yandan Ermeni çetelerinin isyanıyla karşılaştı. İsyancı Ermeniler, İtilaf Devletlerinin Çanakkale Boğazı'nı geçme girişiminde bulundukları 18 Mart 1915'ten hemen sonra Doğu vilayetlerindeki isyan faaliyetlerine hız verdiler.

Ermeni İsyanları: 15 Nisan 1915' te Van, Çatak ve Bitlis bölgelerinde çok sayıda Osmanlı vatandaşını katleden Ermeni isyancılar memur ve jandarmaları şehit ederek resmî binaları yaktılar. Ayrıca Rus ordusuna kılavuzluk yaparak 17 Mayıs 1915'te Van'ın Rusların eline geçmesinde çok önemli bir rol oynadılar. Bundan sonra 15 bin kadar silahlı Ermeni, Rusların da teşvikiyle bölgedeki tüm Osmanlı vatandaşlarını katletme çabası içine girdiler. Katliamda sağ kalanlar ise Van şehrini tamamen tahliye etmek zorunda kaldılar. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim (Vangenhaym) bu olayları şu sözlerle ifade etmektedir:

"Van vilayetindeki Ermeniler ayaklanmışlar, Müslüman köylere ve kaleye saldırıya geçmişlerdir. Kaledeki Türk garnizonu 300 kayıp vermiş, günlerce devam eden sokak muharebeleri sonunda şehir asilerin eline geçmiştir. 17 Mayıs 1915'te Van, Ruslar tarafından işgal edilmiş, Ermeniler düşman tarafına geçmiş ve Müslümanları katletmeye başlamıştır. 80 bin Müslüman Bitlis istikametinde kaçmaktadır." (1)

Van İsyanı'nın devam ettiği günlerde Ermeniler, Zeytun (Maraş) ve Bitlis'te de ayaklanmışlardı. Zeytun Ayaklanması, buradaki Hınçak Komitesinin, İskenderun'a çıkarma yapacak İngilizlerin Adana ve Maraş'ı ele geçirmelerine kadar Osmanlı kuvvetlerinin oyalanmasını istemesi üzerine başladı. Antep bölgesini de etkileyen Zeytun İsyanı sırasında isyancılar Maraş Jandarma Bölük Komutanı'nı ve askerlerden 8 kişiyi öldürüp 26 kişiyi de yaraladılar. Daha sonra dağlık bölgelere sığınan Zeytun Ermenileri eylemlerini Türk köylerine saldırarak ve yol keserek sürdürdüler. Aynı günlerde Bitlis'te de isyanlar çıktı. Bitlis'teki Osmanlı vatandaşı Ermeniler seferberlik emrine uymamış ve asker kaçağı aramaya gelen jandarmaları şehit etmişlerdi. Benzer olaylar Muş bölgesinde de görülmüştü. Ermenilerin bu isyanlarındaki amaçları, bölgedeki Rus kuvvetlerinin işini kolaylaştırmak üzere askerî birliklerin hareket, ulaşım ve haberleşme imkânlarını ortadan kaldırarak Osmanlı ordusunu zor durumda bırakmaktı **(Fotoğraf 5.31)**.

Fotoğraf 5.31: *Kafkas Cephesi'nde bir Ermeni birliği*

Osmanlı Devleti, Doğu Cephesi'nde Ruslara, Çanakkale Cephesi'nde de İngiliz ve Fransızlara karşı savaşırken oldukça zor anlar yaşıyordu. Aynı günlere Doğu vilayetlerinde faaliyet gösteren Ermeni çeteleri, Kafkasya Cephesi'ndeki Osmanlı askerlerine silah ve yiyecek götüren lojistik destek birliklerine saldırılar düzenliyorlardı. Bu Ermeni grupları,

(1) Hikmet Özdemir, Yusuf Halaçoğlu, Ermeniler Sürgün ve Göç, s. 60.

bir yandan gönüllü olarak Ruslara esir düşüp onlara kılavuzluk yaparken bir yandan da Ruslarla beraber Osmanlı ordusuna karşı savaşıyorlardı. Bütün bunlar cephe ile cephe gerisi arasındaki bağlantının kopmasına neden oluyor ve Osmanlı askerlerinin savaşmasını güçleştiriyordu. Ruslar da ortaya çıkan boşluktan yararlanıyor ve çok sayıda Müslümanı katlederek Doğu Anadolu içlerine doğru ilerliyorlardı.

Ermeni İsyanlarına Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler: Osmanlı Devleti, Ermeni İsyanları nedeniyle Kafkasya Cephesi'nde güç duruma düşünce isyancı Ermenilere yönelik olarak bazı tedbirler almak mecburiyetinde kaldı. Bu amaçla Osmanlı Orduları Başkomutanlığı 25 Şubat 1915 tarihinde bütün birimlerine uyarı niteliğinde bir bildiri gönderdi. Bildiride, Ermenilerden bazılarının çeşitli yerlerde çeteler kurdukları, askerde olanların birliklerinden kaçarak terör faaliyetlerine giriştikleri, yapılan aramalarda çok sayıda silah cephane ve mühimmat bulunduğu söyleniyor ve gerekli önlemlerin alınması isteniyordu. Ayrıca ihtiyaç duyulması hâlinde sıkıyönetim ilan edilebileceği belirtiliyordu.

Osmanlı Devleti'nin yıkıcı Ermeni faaliyetlerine karşı aldığı önlemler bölgede asayiş ve güvenliğin sağlanmasında yeterli olmadı. Bunun üzerine devlet daha köklü çözümlere başvurmak zorunda kaldı. Özellikle Van İsyanı'nın hemen ardından Ermenilerin devlet kurduklarını ilan etmeleri, Osmanlı Hükûmetinin bu kararı vermesinde etkili oldu. Hükûmet 24 Nisan 1915'te vilayetlere ve mutasarrıflıklara gönderdiği tamimde Ermenilerin komite merkezlerinin kapatılmasını, evraklarına el konulmasını ve Ermeni komitelerinin ele başlarının tutuklanmasını istedi.

Osmanlı Hükûmetinin emirleriyle 24 Nisan 1915 tarihinde ve onu takip eden günlerde Ermeni Taşnak İhtilal Örgütü üyesi 2.345 kişi tutuklandı. Tutuklanan bu kişilerin bir kısmı Ankara ve Çankırı'daki hapishanelere konuldu. Başka bir kanunla da gayrimüslimlerin ve özellikle Ermenilerin ev ve iş yerlerinde bulunan silahların toplanması istendi.

24 Nisan 1915, günümüzde Ermenilerin soykırım günü olarak ilan ettikleri ve tüm dünyaya kabul ettirmeye çalıştıkları tarihtir. Oysa bu tarihte Osmanlı Devleti, Ermeni çetelerinin elebaşılarını tutuklamaktan başka bir şey yapmamıştır. Bu tutuklamaları da gerek hukukî gerek siyasi bakımdan bir soykırım olarak nitelendirmek mümkün değildir.

Enver Paşa'nın Talimatı

Osmanlı ordusunun aynı anda birçok cephede çarpışmak zorunda kalması nedeniyle Osmanlı Devleti, Ermeni katliamları karşısında etkili önlemler alamadı. Bunun üzerine Başkomutan Vekili Enver Paşa, 2 Mayıs 1915'te Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya **(Fotoğraf 5.32)** aşağıdaki talimatı gönderdi:

"Van Gölü etrafında ve Van valiliğince bilinen belirli yerlerdeki Ermeniler, isyanlarını sürdürmek için daima toplu ve hazır hâldedirler. Toplu hâlde bulunan Ermenilerin buralardan çıkarılarak dağıtılması düşüncesindeyim. III. Ordu Komutanlığının verdiği bilgiye göre Ruslar 20 Nisan 1915 tarihinde kendi sınırları içindeki Müslümanları sefil ve perişan bir hâlde sınırlarımızdan içeriye sokmuşlardır. Hem buna karşılık olmak ve hem yukarıda bahsettiğim amacı sağlamak için ya bu Ermenileri aileleriyle birlikte Rus sınırı içine göndermek veya bu Ermeni ailelerini Anadolu içinde çeşitli yerlere dağıtmak gereklidir. Bu iki şekilden uygun olanının seçilerek uygulanmasını rica ederim."

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Şifre 52/282 (Düzenlenmiştir.).

Fotoğraf 5.32: *Talat Paşa*

Enver Paşa'nın yerinde siz olsaydınız böyle bir durumda hangi kararı verirdiniz? Neden?

Enver Paşa'nın yukarıdaki talimatı üzerine İçişleri Bakanı Talat Paşa önce 9 Mayıs 1915'te Van, Bitlis ve Erzurum valilerinden bölgelerindeki isyancı Ermenileri güney illerine sevk etmelerini istedi. Durumun ağırlaşması üzerine Başkomutanlık tarafından 26 Mayıs 1915'te İçişleri Bakanlığına yeni bir talimat daha gönderildi. Bu talimatta Ermenilerin Doğu Anadolu vilayetleri ile Zeytun gibi yoğun olarak yaşadıkları yerlerden alınarak Diyarbakır Vilayeti güneyine, Fırat Nehri vadisine, Urfa ve Süleymaniye yakınlarına sevk edilmeleri istendi. Ayrıca bu sevkler sırasında Ermenilerin yeni komiteler kurmamalarına özellikle dikkat edilmesi uyarısında bulunuldu.

Tehcir Kanunu

Osmanlı İçişleri Bakanlığı, Ermenilerin sevk ve iskânına yönelik talimatları uygularken kanunlara ve insan haklarına uygun hareket etmeye büyük özen gösterdi. Diğer yandan konunun İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından dikkatle takip edildiğini düşünerek 27 Mayıs 1915'te **Tehcir Kanunu**'nu çıkardı.

"Tehcir Kanunu şu dört ana maddeden meydana geliyordu:

a. Sefer vakti ordu, kolordu, fırka, kumandan veya vekilleri, mevki kumandanları, hükûmetin emirlerine, asayiş ve memleket savunmasına yönelik uygulamalara muhalefet ve direnme görürlerse hemen en şiddetli bir şekilde cezalandırmaya, saldırıları ortadan kaldırmaya yetkili ve zorunludurlar.

b. Aynı makamlar askerlik gereği veya casusluk veya ihanetini hissettikleri kasaba halkını tek tek veya toplu olarak diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilirler.

c. Bu Kanun yayımlandığında yürürlüğe girer.

d. Bu Kanun'un uygulanmasından Başkumandanlık Vekili ile Harbiye Nazırı sorumludur."

Mehmet Saray, Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri, s. 54 (Düzenlenmiştir.).

Tehcir Kanunu'nun çıkarılış amaçları nelerdir?

Tehcir Kanunu ile asayişi bozan, silahlı saldırılar yapan ya da yapma ihtimali bulunan isyancıların, casusların ve vatana ihanet edenlerin veya etme ihtimali bulunanların tehciri isteniyordu. Hükûmet bu işi hızlandırıp kolaylaştırmak amacıyla 10 Haziran 1915'te bir yönetmelik yayımlayarak tehcir konusundaki eksiklikleri gidermeyi amaçlamıştı.

Bu yönetmelikle;

• Tehcire tabi tutulan Ermenilerin mallarının değerlerinin tespit edilip kayıt ve koruma altına alınması,

• Mevcut taşınır malların arasında bozulabilir olanlarının bir heyet tarafından açık artırma ile satılarak gelirlerinin sahibi adına, sahibi belirlenemez ise eşyanın bulunduğu köy ve kasaba adına mal sandıklarına emanet edilmesi,

• Ermenilerin geri dönecekleri tarihe kadar geçecek sürede yapılan işlemlerden, mal tespitlerinden, açık arttırmalardan vb. konulardan yerel yöneticilerin birinci derecede sorumlu olmaları hükme bağlandı.

Osmanlı Devleti, tehcir kararını verirken o yörede ikâmet eden Ermenilerin tamamının isyan edip etmediğini dikkate aldı. Bu nedenle tehcirin ilk günlerinde Urfa'nın bazı yöreleri ile Birecik, Erzurum, Aydın, Trabzon, Edirne, Samsun, Çanakkale, Adapazarı, Halep, Bolu, Kastamonu, Tekirdağ, Konya ve Afyonkarahisar'da yaşayan Ermeniler bu sevkiyatın dışında tutuldu. Ancak daha sonraki günlerde isyanların bu bölgelere yayılması veya yayılma ihtimali göstermesi üzerine buralarda da tehcir uygulamasına geçildi. Yine de her şeye rağmen zararlı faaliyetlerde bulunmayan Ermeniler ile tüccar ve esnaf olan Ermeniler sevk kapsamı dışında tutuldular. Aynı şekilde Ermeni mebuslar, öğretmenler, memurlar ve subaylar ile onların aileleri tehcire uğramadılar. Ayrıca hasta ve engelli Ermeniler ile Protestan ve Katolik Ermeniler de göç ettirilmediler. Bununla birlikte İtilaf Devletleri haksız propagandalarla Osmanlı Devleti'ni suçlayıcı bir siyaset izlediler. Batı'daki basın organları da olayları saptırarak vermeyi tercih ettiler.

İçişleri Bakanı Talat Paşa tehcir sırasında gözetilmesi gereken esaslarla ilgili olarak 29 Ağustos 1915'te ilgili makamlara bir talimat daha göndermiştir. Talat Paşa'nın bu talimatında;

• Sevkiyatın gayesinin Ermenilerin bulundukları mahallerde hükûmet aleyhine faaliyetlerine son vermek olduğu,

• Ermenilerin sevk edilerek bir Ermeni devleti kurma konusundaki millî düşüncelerinin bertaraf edileceği,

• Amacın Ermenilerin imhası olmadığı, bu nedenle sevkedilen kafilelerin güvenliğinin sağlanması gerektiği,

• Muhacirler için ayrılan ödenekten sevke tabi tutulan Ermenilerin her türlü zorunlu ihtiyaçlarının karşılanacağı,

• Tehcir dışında kalan Ermenilerin yaşamlarını sürdürdükleri mahallerden çıkarılmalarına gerek olmadığı,

• Ermeni sevk kafilelerine saldıranlar ve bunlara yardım edenler hakkında kanuni işlem yapılacağı,

• Göç ettirilen Ermenilerin geride bıraktıkları taşınır ve taşınmaz bütün malların mahallî idareler tarafından tespit edilerek değerlerinin hükûmet tarafından sahiplerine ödeneceği belirtilmiştir.

Zorunlu göçe tabi tutulan Ermeniler savaşa etkisi olmayacak yerleşim yerlerine yerleştirilmiştir. Ayrıca muhacirlerin yerleştirileceği yerlerde toprakların verimli ve tarıma elverişli olmasına dikkat edilmiştir. Bu nedenle sevk ve yerleştirme işlemi İçişleri Bakanlığı tarafından en ince ayrıntısına kadar planlanarak ilgili makamlara bildirilmiş-

tir. Buna göre, Erzurum Van ve Bitlis vilayetlerinden çıkarılan Ermeniler Urfa ve Musul'un güneyi ile Zor sancağına gönderilmiştir. Adana vilayetinden alınanlar, Musul vilayeti ile Zor ve Urfa sancaklarına; Maraş bölgesinden sevk edilen Ermeniler ise Suriye'nin doğusu ile Halep vilayetinin doğu ve güneydoğusuna yerleştirilmiştir.

Tehcir uygulaması, jandarma güçlerinin bile cepheye gönderilmesi nedeniyle asayişi sağlamanın zor olduğu bir dönemde yapılmıştır. Buna rağmen Ermenilerin iskân bölgelerine sıkıntı çekmeden gitmeleri konusunda her türlü tedbir düşünülmüş ve bunlar başarıyla uygulanmıştır. Hükûmet kurduğu Muhacirin Komisyonu eliyle Ermenilerin yol boyunca güvenlik, barınma, dinlenme, beslenme ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Bu amaçla göçmenlerin gidecekleri yerlere kolluk güçlerinin denetiminde kafileler hâlinde gönderilmesine dikkat edilmiştir. Muhacirler gittikleri yerlerde verimli arazilere yerleştirilmiş ve onlara daha önceki malları oranında emlak ve toprak verilmiştir. Bunlardan ihtiyacı olanların ev yapmalarına yardımcı olunmuş, çiftçi ve zanaatkârlara da araç gereçler temin edilmiştir.

Osmanlı Hükûmeti, Ermenilerin tehcir sırasında karşılaştıkları zorlukları ve kötü muameleleri araştırmak üzere inceleme ve soruşturma komisyonları da kurmuştur. Hükûmet bu komisyonlara verdiği talimatlarla görevini kötüye kullanan jandarma, polis ve bunların bağlı bulunduğu amirlerin soruşturularak Divanıharbe sevk edilmelerini istemiştir. Yapılan soruşturmalar sonucunda 1397 kişi suçlu bulunarak cezalandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin aldığı bütün önlemlere rağmen olumsuz hava koşulları, yolların bozukluğu, ulaşım araçlarının yokluğu, eşkıya saldırıları, yiyecek sıkıntısı ve salgın hastalıklar gibi nedenlerle tehcir sırasında bir kısım Ermeni hayatını kaybetmiştir. Ermeniler ve onları destekleyen çevreler tehcir sırasında 1 milyon 500 bin Ermeni'nin hayatını kaybettiği iddia etmektedirler. Oysa Genelkurmay Başkanlığının yayımladığı belgelerde tehcir edilenlerin toplam sayısı 413.067 kişi olarak görülmektedir. İskân bölgelerine vardıkları kesin olarak belirlenen Ermenilerin sayısı ise yaklaşık 383 bindir. Bu durumda Ermenilerin zorunlu göç sırasında uğradığı kayıplarının 57 bin civarında olduğu ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan Birinci Dünya Savaşı sırasında 350-500 bin dolayında Ermeni kendiliğinden Kafkasya'ya göç etmiştir. Aynı dönemde tehcir dışında tutulan ve Osmanlı topraklarında kalan Ermenilerin sayısı ise 400-500 bin civarındadır. Bu sayılara çeşitli nedenlerle savaş sırasında ölen Ermeniler de eklendiğinde Osmanlı Devleti'ndeki toplam Ermeni nüfusunun 1 milyon 300 bin dolayında olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Ermeni kayıplarının iddia edilen sayılara yaklaşabilmesi bile mümkün değildir.(1)

Osmanlı Devleti, Ermeni tehcirinden beklediği yararları önemli ölçüde elde ettiğini düşündüğünden 27 Ekim 1915'ten itibaren tehcir uygulamasını durdurma kararı aldı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru da yer değiştirmeye tabi tutulan Ermenilerin tekrar eski yerlerine nakledilmeleri konusunda ilgili makamlara talimat verdi. Hükûmetin bu amaçla hazırladığı 31 Aralık 1918 tarihli Geri Dönüş Kararnamesi'ne göre sadece isteyenler geri dönecek, bunun dışında kimseye dokunulmayacaktı. Dönüş yolunda çıkabilecek sorunlara karşı her türlü önlem alınacak ve dönenlere ev ve arazileri teslim edilecekti.

Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Ermeni Meselesi: Rusya'da çarlık rejimi yıkıldıktan sonra yeni yönetim Doğu Anadolu ve Kafkasya'da işgal etmiş olduğu yerleri boşaltmıştı. Rus kuvvetlerinin çekilmesi üzerine Kafkasya'da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan adıyla üç yeni devlet kuruldu. Bunlardan Ermenistan Cumhuriyeti'nin amacı, Doğu Anadolu topraklarını içine alacak şekilde Büyük Ermenistan'ı kurmaktı. Bu konuda Ermenistan'ı destekleyen İngiltere de Mondros Ateşkes Antlaşması'na Doğu Anadolu'nun işgalini amaçlayan bir hüküm (24. madde) koydurarak Ermenilerin işini kolaylaştırmak istedi. Ayrıca Ermenilerin, Paris Barış Konferansı'na katılmalarını ve uluslararası alanda destek bulmalarını sağladı.

Ermeniler, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerden aldıkları desteğe güvenerek Kars ve çevresinde yaşayan Türkleri göç etmeye zorladılar. Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulmasını öngören Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra da Türk topraklarına doğru saldırıya geçtiler. O günlerde bölgedeki tek düzenli birliğimiz Erzurum'daki 15. Kolordu idi. Bu orduya Büyük Millet Meclisi tarafından Doğu Cephesi Komutanlığına atanan Kâzım Karabekir Paşa komuta ediyordu. Kâzım Karabekir, 28 Eylül 1920'de karşı taarruza geçerek Ermenilerin işgali altındaki Sarıkamış, Kars ve Gümrü'yü geri aldı. Böylece onları barış istemek zorunda bıraktı.

Ermenistan ile Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasında 2-3 Aralık 1920'de Gümrü Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Ermenistan Hükûmeti Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve Iğdır'ı Türkiye'ye bıraktı. Ayrıca Sevr Antlaşması'nı geçersiz saydığını ilan ederek Anadolu topraklarına yönelik taleplerinden vazgeçti. Aynı durum 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'yla tekrar edildi.

(1) Sayısal veriler: Ahmet Tetik, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918, C I, s. 445.

Lozan'da Ermeni Meselesi

Lozan Konferansı'nda ve konferansın sonunda imzalanan Lozan Antlaşması'nda Ermenistan konusu gündeme dahi alınmadı. Lozan Antlaşması'nın 40 ve 61. maddelerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin gayrimüslim vatandaşlarının haklarını belirleyen ve güvenceye alan hükümlere yer verildi. Günümüzde bu haklardan diğer azınlıklar gibi Ermeni vatandaşlarımız da yararlanmaktadır.

"Madde 40 - Müslüman olmayan azınlıklara ilintili olan Türk yurttaşları hukuk bakımından ve fiilen öteki Türk yurttaşlarına uygulanan işlemlerin ve sağlanan güvencelerin tıpkısından yararlanacaklar ve özellikle, harcamaları kendilerince yapılmak üzere, her türlü yardım, dinsel ya da sosyal kurumları, her türlü okul ve benzeri öğretim ve eğitim kurumları kurma, yönetme ve denetleme ve buralarda kendi dillerini özgürce kullanma ve dinsel ayinlerini serbestçe yapma bakımından eşit bir hakka sahip bulunacaklardır.

Madde 61 – İşbu antlaşma gereğince, Türkiye'den başka bir devletin uyruğuna geçmiş olup sivil ve askersel emeklilik ve açıkta tutulma, yetim ve dul maaşlarından yararlananlar, maaşları nedeniyle Türkiye Hükûmetine karşı hiçbir istemde bulunamayacaklardır."

http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pd (Düzenlenmiştir.). 11.01.2015

Lozan Antlaşması'nın 40 ve 61. maddelerinden hareketle Ermenilerin ülkemizden istekleri konusunda hangi değerlendirmelerde bulunabilirsiniz?

Türkiye'nin mevcut toprakları üzerindeki egemenlik hakları uluslararası bir belge olan ve hâlen geçerliliğini koruyan Lozan Antlaşması'yla güvence altına alınmıştır. Bu antlaşmayla Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve toprak bütünlüğü tanınarak Ermenilerin toprak taleplerinin geçersizliği tescil edilmiştir. Böylece Lozan, Ermeni Meselesi'ni gündemden kaldıran ve yok sayan bir antlaşma olarak tarihe geçmiştir.

Soğuk Savaş Yıllarında Ermeni Meselesi: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ile Sovyetler Birliği arasında yaşayan Soğuk Savaş Dönemi'nde Ermeni Meselesi yeniden gündeme getirilmiştir. Bu dönemde Türkiye, Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki Doğu Bloku'na karşı Batı Bloku içinde yer almıştır. Sovyetler Birliği de bunun üzerine Ermenistan'daki Ermeni milliyetçiliğini canlandırarak Türklerin Ermenileri soykırıma uğrattıkları yönündeki iddiaları desteklemiştir. Ayrıca 1965'te, sözde soykırımın 50. yıldönümünde büyük törenler düzenlemiş ve 1967'de Ermeni soykırımı anıtını yaptırmıştır. Sovyetlerin bu tutumu Ermeni çevrelerinde sözde soykırım ile ilgili kitap ve makaleler yayımlanması, konferanslar ve sergiler düzenlenmesi gibi faaliyetlerle karşılık bulmuştur.

Ermeni Terörü: Ermenilerin soykırım iddialarına yeniden sarılmalarının bir nedeni de göç ettikleri ülkelerde asimile olmaya başlamalarıdır. Ermeniler asimilasyona karşı millî bilinçlerini korumak amacıyla soykırım iddiasını ortaya atmışlardır. Özellikle genç kuşaklara, soykırım yapıldığı ve Türklerden intikam alınarak Büyük Ermenistan'ın kurulması gerektiği yönünde fikirler aşılamışlardır. Bu faaliyetler sonucunda 1970'li yıllara doğru dünyada Büyük Ermenistan'ı kurarak Türkiye'den tazminat almayı amaçlayan aşırı Ermeni grupları ortaya çıkmıştır. Söz konusu gruplar bu amaçlarını gerçekleştirmek için dört aşamalı bir plan uygulamaya koymuşlardır. Bu planın aşamaları şunlardır:

Birinci aşama: Devletlere ve uluslararası kuruluşlara Türklerin Ermenileri soykırımına uğrattığını tanıtma

İkinci aşama: Türkiye'nin bu devletlerin baskısı altında soykırımı tanımasını sağlama

Üçüncü aşama: Türkiye'nin soykırım kurbanlarına veya onların mirasçılarına tazminat ödemesini sağlama

Dördüncü aşama: Türkiye'nin toprak vermesini sağlama

Türkiye karşıtı Ermeniler yukarıda sıralanan amaçlarına ulaşmak için 1915 yılındaki tehcir sırasında uğranılan kayıpların planlı bir soykırımın sonucunda ortaya çıktığını ileri sürdüler. Bu nedenle kendilerini "ezilen bir toplum" olarak göstererek "Anadolu üzerindeki egemenlik haklarını Türklerin gasp ettiği" iddiasını dile getirdiler. Ermeniler tarihî gerçeklerle örtüşmeyen bu iddialarını dünya gündemine taşıyarak Batılı devletlerin desteğini kazanmaya çalıştılar. 1973'ten itibaren de Türkiye'ye yönelik silahlı terör eylemlerine başladılar. Bu tarihte Los Angeles (Los Encılıs) başkonsolosumuz ve yardımcısı bir Ermeni tarafından katledildi. Olayın basında yoğun bir şekilde yer alması Ermeni teröristlerde propagandalarını duyurmak için Türk diplomatlarını katletme fikrini doğurdu. Bu düşünceye göre Türkiye, dış temsilciliklerine yönelik terör eylemleri karşısında Ermeni isteklerini kabul etmek zorunda kalacaktı.

Türkiye aleyhine faaliyet yürüten Ermeniler amaçlarını terör yoluyla gerçekleştirmek üzere 20 Ocak 1975'te kısa adı ASALA olan "Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu"nu kurdular. Örgütün amacı, başta terör olmak üzere her türlü yöntemi kullanarak sözde işgal altındaki Ermeni topraklarını kurtararak Bağımsız Büyük Ermenistan'ı kurmaktı.

ASALA, kuruluşundan 1984 yılına kadar geçen sürede yurt dışındaki Türk görevlilerine yönelik çok sayıda silahlı eylemde bulundu. Bu terör saldırılarında 208 bombalama olayı yaşandı. 32'si Türk diplomatı ve onların aile fertleri olmak üzere toplam 70 kişi hayatını kaybederken 20'si Türk olmak üzere 524 kişi yaralandı **(Fotoğraf 5.33)**. Katliamların dünya kamuoyunda tepkiyle karşılanması üzerine ASALA taktik değiştirdi ve 1984 yılında PKK terör örgütüyle anlaşarak kendisini geri plana çekti.

Fotoğraf 5.33: *Ermeni terör örgütlerinin cinayetlerini haber veren gazete manşetleri*

Yukarıdaki gazetelerde gördüğünüz terör haberlerine ilişkin duygu ve düşünceleriniz nelerdir?

Soğuk Savaş Sonrası Ermeni Meselesi

Ermenilerin sözde soykırımı tanıtma faaliyetleri, Ermeni terörünün sona ermesinden sonra siyasi zeminde devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Ermenistan bağımsızlığını ilan edince bu devleti ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Buna karşılık Ermenistan, Bağımsızlık Bildirisi'nin 11. maddesinde "Ermenistan Cumhuriyeti 1915 yılı Osmanlı Türkiye'sinde ve Batı Ermenistan'da Ermeni soykırımının uluslararası kabul görmesi çabasını destekler." ifadesine yer vererek Doğu Anadolu topraklarımızı Batı Ermenistan olarak nitelendirmeye devam etmiştir. 1995 yılında kabul edilen Ermeni Anayasası'nda daha ileri gidilerek "Ermenistan'ın bağımsızlık bildirisindeki ulusal hedeflere bağlı kalacağı" bir anayasa hükmü hâline getirilmiştir. Ermenistan devlet armasının tanımlandığı Anayasa'nın 13. maddesinde de Ermenilerin "Ararat" dedikleri Ağrı Dağı'nın tasvirinin yer aldığı ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi Ermenistan, Türkiye'nin bütün iyi niyetli dostluk girişimlerine rağmen sözde soykırımı kabul ettirme ve Türkiye'den toprak talep etme politikalarından vazgeçmemiştir. Tam tersine bunları gizli birer emel olmaktan çıkarmış ve belki de bir başka ülke anayasasında rastlanmayacak şekilde, resmen dünyaya açıklamıştır.

Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, soykırım iddialarını başka devletlere kabul ettirme hedefini devlet politikası hâline getirdi. Bu amaç doğrultusunda Ermenistan'ın ilk devlet başkanı Ter Petrosyan, 1998 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulundaki konuşmasında Türkiye'yi soykırım yapmakla suçladı. Aynı yıl Taşnaksutyun örgütünün gizli lideri Koçaryan'ın Ermenistan cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte Ermenistan'da aşırı milliyetçi hareketler serbest bırakıldı. Koçaryan, yaptığı resmî açıklamaların birinde "soykırımı hiçbir zaman unutmayacaklarını, dünyaya bu trajediyi hatırlatmak durumunda olduklarını, soykırımın cezasız kaldığını, uluslararası tanıma ve kınamanın layık olduğu şekilde gerçekleşmediğini" ifade etti.

Koçaryan'ın görüşlerini paylaşan Ermeniler, onun cumhurbaşkanı olmasından sonra "4 T Planı"nın uygulanmasına hız verdiler. Ancak bu plandaki hedeflere kendi güçleriyle ulaşamayacaklarını biliyorlardı. Bu nedenle ABD ve bazı Avrupa devletlerini Türkiye'ye baskıda bulunmaları yönünde ikna etmeye çalıştılar. Bunun için de söz konusu ülkelerde bulunan lobilerini harekete geçirerek sözde soykırımı bu ülke parlamentolarına tanıtma çabası içine girdiler.

Ermeni lobisi;

a) Türk Devleti'ne "1915'te 1,5 milyon Ermeni'nin soykırım sonucu öldürüldüğü" iddialarını kabul ettirmeyi

b) Türk Devleti'ne özür diletme ve tazminat ödetmeyi,

c) Batı Ermenistan olarak adlandırdıkları Doğu Anadolu topraklarını ele geçirerek büyük Ermenistan devletini kurmayı amaçlamaktadır.

Ermeni lobisi bu iddialarını kabul ettirebilmek için ABD Parlamentosunda uzun zamandır yoğun bir çalışma yürütmektedir. Bu amaçla senatörleri etkilemeye yönelik toplantılar düzenlemekte ve Ermeni tezini destekleyen senatörlere her yıl 24 Nisan günlerinde sözde soykırımı anma adı altında konuşmalar yaptırmaktadır. Bu konuşmalarda bazen bir Ermeni vatandaşından gelen sözde soykırım ile ilgili mektup, çok önemli bir tarihî belgeymiş gibi, duygu sömürüsü ile senatoya sunulmaktadır. Bazen de herhangi bir gazetedeki Ermeniler lehine bir haber, yanlışlığı veya doğruluğu araştırılmadan gündeme getirilmektedir.

Ermeni lobisinin ABD senatörlerini etkileme yöntemlerinden biri de onlarla birlikte Ermenistan'a kısa geziler düzenlemektir. Bu geziler sırasında incelemelerde bulunan senatörler izlenimlerini Temsilciler Meclisinde ve Senatoda dile getirmektedir. Diğer yandan Amerika'daki Ermeni vatandaşlar da seçimlerde oy kullanacak olmalarını hatırlatarak bu ülkedeki siyasetçileri baskı altına almakta ve onlara bazı isteklerini kabul ettirmektedirler. Nitekim Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı California (Kaliforniya) eyaletinin eğitim kurulu sözde Ermeni soykırımının devlet okullarında okutulmasına karar vermiştir. Ancak bütün çabalarına rağmen Ermeni lobisi ABD'ye sözde soykırımı tanıtamamıştır. Çünkü ABD yönetimi Ermeni Meselesi yüzünden Türkiye ile olan ilişkilerinin bozulmasını çıkarlarına uygun bulmamaktadır. Bununla birlikte Ermeni lobisi ABD'nin yirmi yedi eyaletinde 24 Nisan'ı soykırım günü olarak kabul ettirmiş durumdadır. Aynı şekilde Uruguay, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Arjantin, Rusya, Kanada, Yunanistan, Lübnan, Belçika, İtalya, Vatikan, Fransa, İsviçre ve Hollanda gibi ülkelerde de sözde Ermeni soykırımı kabul edilmiştir.

Türkiye, Ermenilerin yönelttiği asılsız soykırım iddialarına karşı bütün dünyaya tarihî gerçekleri anlatarak kendisini savunmaya çalışmaktadır. Ülkemiz bu konudaki suçlamalarla mücadele etmek üzere 2001 yılında Asılsız Soykırım İddialarıyla Mücadele Koordinasyon Kurulunu kurmuştur. Ayrıca konunun siyasetçiler yerine tarihçiler tarafından tartışılmasının daha doğru olduğu tezini savunmuş, arşivlerini yerli ve yabancı tarihçilere açmıştır.

Türkiye'ye göre 1915 yılında yaşanan tehcir olayı asla bir soykırım değildir. Çünkü soykırım tanımlaması 1948'de kabul edilen Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre "ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir grubun bütününün ya da bir bölümünün yok edilmesi niyetiyle girişilen hareketler" için kullanılmıştır. Tehcir sırasında ise göç ettirilenler, Ermeni oldukları için değil, cephe gerisinde güvenliği tehlikeye düşürdükleri için yaşadıkları bölgelerden uzaklaştırılmışlardır. Diğer yandan soykırım suçunun oluşması için devlet eliyle kasıtlı bir yok etme niyetinin bulunması gerekmektedir. Eğer Osmanlı Devleti böyle düşünmüş olsaydı Ermenileri göç ettirmek için uğraşmaz, onları bulundukları yerde öldürebilirdi. Aynı şekilde, tehcir sırasında ihmalini gördüğü görevlilerini de asla yargılayıp cezalandırmaz; tam aksine onları ödüllendirirdi.

Yukarıda belirtilen Ermenilerin sevk ve iskânına yönelik tehcir uygulamasının bir soykırım olmadığı yönündeki kanıtlara başka hangilerini ekleyebilirsiniz?

Kanal Cephesi

Osmanlı Devleti Kanal Cephesi'ni **(Harita 5.5)** İngiltere'nin elinde bulunan Mısır'ı geri almak ve Süveyş Kanalı'nı ele geçirerek İngilizlerin sömürgeleriyle bağlantısını kesmek amacıyla açtı. Bu iş için görevlendirilen Bahriye Nazırı Cemal Paşa, 1915 yılı başlarında Sina Çölü'nü aşarak Süveyş Kanalı'na taarruz etti. Ancak çöl şartlarının ağırlığı ve İngilizlerin Kanal'ı çok güçlü biçimde savunmaları nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldı. Cemal Paşa 1916 yılında ikinci kez harekete geçtiyse de yine başarılı olamadı. 1917 yılında ise İngilizlerin karşı taarruza geçmeleri üzerine Sina Yarımadası'nı ve Filistin'i bırakarak Suriye'ye kadar çekildi. İngilizlerin ilerleyişi, savaşın son günlerinde bu cephede görevlendirilen Mustafa Kemal Paşa tarafından durduruldu.

Hicaz Yemen Cephesi

Bu cephedeki savaşlar Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen Arapların, İngilizlerin yardımıyla ayaklanmaları üzerine başladı. Bu sırada Osmanlı ordusunun büyük bölümü diğer cephelerde savaş hâlindeydi. Buna rağmen az sayıdaki Türk askeri, İngilizlere ve onlarla iş birliği hâlindeki Arap isyancılara karşı kutsal toprakları savunmaya devam etti. Savaşın sonunda ise Osmanlı Devleti bu topraklardan çekilmek zorunda kaldı.

Harita 5.5: *Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda savaştığı cepheler*

Harita üzerinde verilen bilgilere bakarak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki durumu hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Irak Cephesi

Irak Cephesi, Irak petrollerine sahip olmak isteyen ve bu amaçla Basra'ya asker çıkaran İngiltere'ye karşı açıldı. İngilizler, Irak'ı aldıktan sonra İran üzerinden kuzeye doğru ilerlemeyi planlıyorlardı. Böylece hem müttefikleri Rusya ile kara bağlantısı kuracak hem de en önemli sömürgeleri olan Hindistan'ın güvenliğini sağlayacaklardı. Bununla birlikte İngilizlerin Irak'ta ilerlemeleri kolay olmadı.

Irak'taki Türk ordusu kuzeye doğru ilerleyen İngilizleri Selman-ı Pak Muharebelerinde durdurmayı başardı. Ardından da onları **Kutu'l-Amare** denilen yerde kuşatarak komutanları Townshend (Tavnzınd) ile birlikte teslim aldı. İngilizler Irak'ta uğradıkları bu yenilgi üzerine kuvvetlerini takviye ederek yeniden ilerleyişe geçtiler. Önce Bağdat'ı, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra da Musul'u işgal ederek Osmanlı Devleti'nden önemli bir toprak parçasını daha kopardılar.

Suriye-Filistin Cephesi

Kanal Harekatı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından bu cephedeki Osmanlı kuvvetleri Suriye sınırına doğru geri çekildiler. Bunun üzerine İngilizler Filistin topraklarına girerek önce Kudüs'ü, daha sonra da Şam'ı ele geçirdiler**.** Bu sırada Mustafa Kemal de Suriye Cephesi'ndeki Yıldırım Ordularına bağlı 7. Ordunun komutanlığına atanmıştı. Mustafa Kemal, Suriye'ye geldikten sonra, dağılmış olan kuvvetleri yeniden düzenleyerek İngilizleri İskenderun'un güneyinde durdurmayı başardı. Bir süre sonra da Yıldırım Orduları Komutanlığına getirildi.

Mustafa Kemal'in Suriye Cephesi'ndeki Osmanlı ordularının komutasını devralmasından hemen sonra Birinci Dünya Savaşı sona erdi. Bu nedenle, kaybedilen yerlerin geri alınabilmesi mümkün olmadı. Bununla birlikte İtilaf Kuvvetlerinin taarruzu, millî sınırlarımızın dışında durdurulabildi. Böylece elde kalan birliklerimiz korunarak ileride başlayacak olan Millî Mücadele'ye zemin hazırlandı.

Galiçya, Romanya ve Makedonya Cepheleri

Osmanlı birlikleri bu cephelerde, müttefikleri olan Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan ordularına yardım amacıyla savaştılar. Askerlerimiz Osmanlı sınırları dışındaki bu topraklarda Rusya, Romanya ve Fransa kuvvetlerine karşı başarılar kazandılar.

Çanakkale Cephesi

İngiltere ve Fransa deniz yoluyla İstanbul'a ulaşarak Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak ve müttefikleri Rusya ile doğrudan bağlantı kurmak istiyorlardı. Bu hedeflerini gerçekleştirmeleri durumunda Rusya'ya silah ve cephane yardımında bulunabilecek ve Rusya'nın buğdayından yararlanabileceklerdi. Ayrıca Osmanlı ordularının Süveyş Kanalı üzerindeki baskısını ortadan kaldıracak ve henüz savaşa katılmamış olan Balkan devletlerinin Almanya'nın yanında savaşa katılmalarını önleyebileceklerdi. Ancak bunun için önce Çanakkale Boğazı'nı geçmeleri gerekiyordu.

Çanakkale Savaşları, İngiliz-Fransız ortak donanmasının 19 Şubat 1915'te Boğaz'ın iki yakasını bombalamasıyla başladı. Bir ay kadar devam eden bombardımanın ardından **18 Mart 1915** günü müttefik zırhlıları Çanakkale Boğazı'ndan geçme girişiminde bulundular. Ancak **Nusrat mayın gemisi**nin döşediği mayınları ve kahraman Türk topçusunun isabetli atışları karşısında ağır kayıplar vererek geri çekildiler.

Müttefikler, denizde uğradıkları başarısızlık üzerine Boğaz'daki Türk savunmasını çökertmek amacıyla Gelibolu Yarımadası'na asker çıkardılar. Aralarında Avustralya ve Yeni Zelanda'dan getirilen Anzakların da bulunduğu İngiliz ve Fransız birlikleri bu kez de Mehmetçiğin destansı savunmasıyla karşılaştılar. Bu savunmanın mimarı olan **Yarbay Mustafa Kemal (Fotoğraf 5.34)**, şiddetli çarpışmalar sonucunda önce Arıburnu'na, daha sonra da Anafartalar'a çıkarma yapan birlikleri geri püskürtmeyi başardı. Bunun üzerine müttefikler Çanakkale'yi geçemeyeceklerini anlayarak 1915 yılı sonlarına doğru geri çekildiler.

Fotoğraf 5.34: *Mustafa Kemal Çanakkale Cephesi'nde*

İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Boğazı'nı geçememeleri hangi sonuçları ortaya çıkarmış olabilir?

Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirecek nitelikte önemli sonuçlar ortaya çıkardı. Boğaz'ın geçilememesi nedeniyle yardım alamayan Rusya'da çarlık rejimi yıkıldı. Yeni yönetim Rusya'nın savaştan çekildiğini ilan etti. Çanakkale Savaşı'nın ardından İtalya İtilaf Devletlerinin, Bulgaristan ise İttifak Devletlerinin safına katıldı.

Çanakkale Savaşları sırasında Türk ordusu, işgalcileri geri püskürtmesine rağmen ağır kayıplara uğradı. Bununla birlikte Çanakkale'nin geçilmez olduğunu tüm dünyaya kanıtlayıp İstanbul'u kurtarmayı başardı. Ayrıca bu cephede kazanılan zafer milletimizin moral gücünü arttırırken ileride başlatılacak olan Millî Mücadele'nin ruhunu da ortaya çıkardı. Gelibolu'da kazandığı başarılarıyla cesaretini ve askerî dehasını gözler önüne seren Mustafa Kemal ise Anafartalar Kahramanı unvanını alarak Türk milletinin sevgisini ve güvenini kazandı.

4. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SONU VE MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI

Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Boğazı'nı geçememesi ve Rusya'nın savaştan çekilmesi İttifak Devletlerinin kazanma ümitlerini arttırdı. Ancak ABD'nin İtilaf Devletleri yanında savaşa katılmasıyla birlikte bu durum değişti. Bundan sonra İngiltere ve müttefikleri ABD'nin de desteğiyle Batı Avrupa'daki Alman işgaline son verdiler. İngilizler bir yandan da Irak ve Suriye cephelerinde ilerleyişe geçerek Anadolu sınırına dayandılar. Balkan cephelerindeki İtilaf kuvvetleri ise Bulgaristan'a girdiler. Böylece 1918 yılı içinde İtilaf Devletleri bütün cephelerde üstünlüklerini kabul ettirdiler.

ABD Başkanı Wilson'ın (Vilsın) 8 Ocak 1918'de 14 maddelik bir bildiri yayımlamasıyla Birinci Dünya Savaşı'nın İtilaf Devletlerinin zaferiyle sonuçlanacağı anlaşıldı. **Wilson İlkeleri** adıyla tarihe geçen bu bildiriye göre, yenen devletler yenilenlerden toprak ve tazminat almayacaklardı. Devletler arasında gizli antlaşmalar yapılmayacak, anlaşmazlıklar barış yoluyla çözülecekti. Ayrıca, imparatorluklar içinde yaşayan milletlere kendi geleceklerini belirleme hakkı tanınacaktı.

Almanya ve müttefikleri Wilson İlkeleri'nden hangilerine güvenerek ateşkes istemiş olabilirler? Neden?

a. Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918)

Wilson İlkeleri, savaşı daha fazla sürdüremeyecek durumda olan İttifak Devletleri tarafından olumlu karşılandı. Bu devletler ilkelere güvenerek ateşkes isteğinde bulundular. İlk önce Bulgaristan bir ateşkes antlaşması yaparak savaştan çekildi. Osmanlı Devleti ise 30 Ekim 1918'de imzaladığı **Mondros Ateşkes Antlaşması**'yla savaşı bırakmak zorunda kaldı. Onu Avusturya-Macaristan takip etti. Tek başına kalan Almanya'nın da teslim olmasıyla Birinci Dünya Savaşı sona erdi.

Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti temsilcisi Bahriye Nazırı Rauf Bey ile İtilaf Devletleri temsilcisi İngiliz Amiral Calthorpe (Kaltorp) arasında Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda imzalandı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın belli başlı maddeleri şunlardır:

1) Çanakkale ve Karadeniz boğazları açılacak, Karadeniz'e geçişler serbest olacak, Çanakkale ve Karadeniz istihkâmları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecektir.

5) Osmanlı orduları derhâl terhis edilecek; Suriye, Irak, Hicaz, Yemen ve Trablusgarp'taki Osmanlı kuvvetleri en yakın İtilaf Devletleri garnizonlarına teslim olacaklardır.

7) İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehlikeye düşürecek bir durumun ortaya çıkması hâlinde Osmanlı Devleti'nin herhangi bir stratejik noktasını işgal hakkına sahip olacaklardır.

8) Osmanlı demir yollarından İtilaf Devletleri serbestçe yararlanabilecek ve Osmanlı ticaret gemileri müttefiklerin hizmetinde bulundurulacaktır.

10) Ülkedeki geçitler, demir yolları, limanlar ve taşıt araçlarının kullanımı İtilaf Devletlerine bırakılacaktır.

12) Hükûmet haberleşmesi dışındaki telsiz, telgraf ve kabloları İtilaf Devletleri tarafından denetlenecektir.

24) Vilayat-ı Sitte (altı vilayet) adı verilen yerlerde (Erzurum, Van, Elâzığ, Diyarbakır, Sivas, Bitlis) bir karışıklık çıkarsa İtilaf Devletleri bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkına sahip bulunacaklardır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Osmanlı Devleti için en tehlikeli hükmü hangisidir? Neden?

Ağır hükümler taşıyan Mondros Ateşkes Antlaşması bir silah bırakışma antlaşması olmanın çok ötesinde, Osmanlı topraklarını parçalamayı amaçlayan siyasi bir belgedir. Bu antlaşmayla İtilaf Devletleri önceden kararlaştırdıkları paylaşım planlarını gerçekleştirme imkânı bulmuşlardır. Osmanlı Devleti ise bu antlaşmayı imzalamakla fiilen sona ermiştir.

b. Diğer Antlaşmalar

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, yenen ve yenilen devletlerin temsilcileri imzalanacak barış antlaşmalarının şartlarını görüşmek üzere Paris'te 18 Ocak 1918'de bir araya geldiler. İtilaf Devletlerinin kendi aralarındaki çıkar çatışmaları nedeniyle sert tartışmalara sahne olan Paris Barış Konferansı'nın sonunda aşağıdaki barış antlaşmaları imzalandı:

Versailles (Versay) Antlaşması (Almanya-İtilaf Devletleri)

Almanya, 28 Haziran 1919'da imzalanan ve oldukça ağır hükümler taşıyan bu antlaşmayla Avusturya, Polonya ve Çekoslavakya'nın bağımsızlıklarını tanıdı. Almanya, Versailles Antlaşması'yla Alsace-Lorraine'i (Alsas-Loren) Fransa'ya geri verdi. Ayrıca Belçika, Litvanya, Polonya ve Çekoslavakya'ya toprak bırakırken denizaşırı ülkelerdeki sömürgelerinden de vazgeçmek zorunda kaldı. Versailles Antlaşması Almanya'ya ağır ekonomik ve siyasi yükümlülükler de getirdi. Buna göre, savaş tazminatı ödeyecek olan Almanya'da mecburi askerlik kaldırılacaktı. Diğer yandan Almanya, donanmasını İtilaf Devletlerine teslim edecek ve bundan böyle denizaltı ve uçak yapamayacaktı.

Saint Germain (Sen Jermen) Antlaşması (Avusturya-İtilaf Devletleri)

10 Eylül 1919'da Avusturya ile imzalanan Saint Germain Antlaşması ile Avusturya ve Macaristan birbirinden ayrı iki devlet hâline geldi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun eski toprakları üzerinde ise Yugoslavya ve Çekoslavakya adıyla yeni devletler kuruldu. Avusturya ayrıca Polonya, Yugoslavya, İtalya ve Romanya'ya toprak bırakmak zorunda kaldı. Diğer yandan bu antlaşma Avusturya'nın Almanya ile birleşmesi yasaklıyor, mecburi askerliği kaldırıyor ve Avusturya'yı tazminat ödemek zorunda bırakıyordu.

Neuilly (Nöyyi) Antlaşması (Bulgaristan-İtilaf Devletleri)

Bulgaristan 27 Kasım 1919'da imzaladığı Neuilly (Nöyyi) Antlaşması'yla Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'daki topraklarını Yunanistan'a, Makedonya'yı ise Yugoslavya'ya bıraktı. Böylece Bulgaristan'ın Ege Denizi ile bağlantısı kesildi. Aynı antlaşmayla Bulgaristan askerî kısıtlamalar altına girmeyi ve savaş tazminatı ödemeyi de kabul etmek zorunda kaldı.

Trianon (Triyanon) Antlaşması (Macaristan-İtilaf Devletleri)

Macaristan 4 Haziran 1920'de imzalanan bu antlaşma ile Presburg bölgesini Çekoslavakya'ya, Bosna-Hersek'i Yugoslavya'ya bıraktı. Avusturya ile birleşmesi yasaklanan Macaristan'a askerî kısıtlamalara gitme, silahsızlanma ve savaş tazminatı ödeme yükümlülükleri getirildi.

Sevr Antlaşması (Osmanlı Devleti-İtilaf Devletleri)

İtilaf Devletleri, Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda anlaşamamışlardı. Bu nedenle Türklerle imzalanacak barış antlaşmasını daha sonraya bırakmışlardı. İtilaf Devletleri, Paris Barış Konferansı'nda yarım bıraktıkları işi tamamlamak üzere önce Londra'da, 1920 yılı Nisan ayı ortalarında da San Remo'da bir araya geldiler. San Remo Konferansı'na katılan İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilciler burada Osmanlı Devleti'ne imzalatacakları antlaşma taslağına son şeklini verdiler. 10 Ağustos 1920'de de hazırladıkları metni Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdiler. İtilaf Devletleri temsilcileri ile Osmanlı heyeti arasında Paris yakınlarındaki Sevr kasabasında imzalandığı için **Sevr Antlaşması** adı verilen bu antlaşmanın başlıca maddeleri şunlardır:

1) Osmanlı topraklarının tamamına yakını İtilaf Devletleri tarafından paylaşılacak, Türklerin elinde İstanbul ve çevresi ile Orta Anadolu'da küçük bir toprak parçası kalacaktır. Ancak Osmanlı Devleti antlaşmaya uymazsa İstanbul da Türklerin elinden alınacaktır.

2) Boğazlar savaş zamanında bile bütün devletlerin gemilerine açık tutulacak, Boğazlar bölgesi kendine ait bayrağı ve bütçesi olan bir komisyon tarafından yönetilecektir.

3) Osmanlı Devleti'nde zorunlu askerlik kaldırılacak, toplam asker sayısı 50 bin 700'ü geçmeyecektir. Bu ordunun tank, top, ağır makineli tüfek ve uçak gibi silahları olmayacaktır.

4. Çeşitli nedenlerle ülkeden ayrılan Hristiyan azınlıklar geri dönebilecek ve bunların zararları Osmanlı Devleti tarafından karşılanacaktır.

5. Kapitülasyonlar İtilaf Devletlerinin yararlanacağı şekilde genişletilerek yeniden yürürlüğe konulacaktır.

6) Mondros Ateşkes Antlaşması'nın İtilaf Devletlerine istedikleri yerleri işgal etme ve haberleşmeyi denetleme imkânları veren maddeleri yürürlükte kalmaya devam edecektir.

Sevr, Türk vatanını parçalamayı ve Türk milletinin bağımsızlığını elinden alarak onu tutsak etmeyi amaçlayan bir antlaşmaydı. Ancak tarih boyunca bağımsız yaşamış Türk milleti kendisine yaşama hakkı tanımayan bu belgeyi hiçbir zaman kabul etmedi. Diğer yandan Sevr Antlaşması, milletin temsilcisi durumundaki Osmanlı Mebusan Meclisinde de onaylanmadığı için hukuken geçerlilik kazanamadı. Türk milletinin Mustafa Kemal önderliğinde başlattığı Millî Mücadele'nin kazanılmasıyla da kâğıt üzerinde kaldı. Böylece Sevr Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalar içinde yürürlüğe giremeyen tek antlaşma oldu.

5. SAVAŞ SONRASI (1918-1922)

Birinci Dünya Savaşı, tarihin o güne kadar kaydettiği en kanlı savaş oldu. Denizaltı, uçak, tank, zehirli gazlar gibi kitle imha silahları ilk kez bu savaşta kullanılırken her iki taraftan milyonlarca insan hayatını kaybetti. Savaş sonrasında yapılan antlaşmalarla Imparatorluklar yıkılırken pek çok yeni devlet ortaya çıktı. Dünya devletler ailesine Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan, Polonya, Litvanya, Estonya, Ukrayna, Yugoslavya ve Türkiye Cumhuriyeti gibi yeni devletler katıldı **(Harita 5.6)**. Orta Doğu ve Arap Yarımadası'ndaki Türk egemenliği sona ererken bu bölgelerde İngiliz ve Fransız manda yönetimlerine bağlı olarak Irak, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan gibi devletler kuruldu. Böylece sınırlar yeniden çizilirken Avrupa'nın ve Dünya'nın siyasi manzarasında önemli değişiklikler meydana geldi.

Harita 5.6: *Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa*

Birinci Dünya Savaşı sonrasında meşruti ve monarşik yönetimlerin yerini cumhuriyet yönetimleri almaya başladı. Diğer yandan Rusya, İtalya ve Almanya gibi savaştan beklediğini bulamayan ülkelerde halk yeni arayışlar içine girdi. Bunun sonucunda da söz konusu ülkelerde komünizm, faşizm ve Nazizm gibi totaliter rejimler yükselişe geçti.

Birinci Dünya Savaşı, ortaya çıkardığı değişikliklere rağmen devletler arasındaki sorunlara çözüm getiremedi. Savaş sonrasında galip devletler sömürgecilik faaliyetlerini manda adı altında başka yöntemlerle devam ettirmek istediler. Yapılan antlaşmalarla yenilen devletlere altından kalkamayacakları sorumluluklar yüklediler. Bunun sonucunda da yeni sorunlara ve istikrarsızlıklara yol açtılar. Böylece ikinci bir dünya savaşının tohumlarını da atmış oldular.

Galip devletlerin haksız uygulamalarına karşı ilk tepki Türk milletinden geldi. Milletimiz, Mondros'tan sonra başlayan işgallere karşı vatanını ve bağımsızlığını savunmak üzere Kuvayımilliye adı verilen silahlı birlikler kurdu. Millî Mücadele'yi başlatmak üzere **19 Mayıs 1919**'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal ise genelgeler yayımlayıp, kongreler toplayarak Türk milletine kurtuluş yolunu anlattı. 23 Nisan 1920'de de Büyük Millet Meclisini (BMM) açarak millî kuvvetleri birleştirdi. BMM tüm dünyaya Sevr Antlaşması'nı tanımadığını ilan etti.

Kurtuluş Savaşı, Türk ordusunun 26 Ağustos 1922'de başlattığı Büyük Taarruz sonucunda zaferle sonuçlandı. Bu zaferin ardından TBMM 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırdı. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın ardından da **29 Ekim 1923**'te Cumhuriyet'i ilan etti. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu tamamlanmış oldu.

6. ATATÜRK'ÜN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

Atatürk, vatanını ve mensubu olmaktan gurur duyduğu Türk milletini her şeyden çok sevmiştir. O, hayatı boyunca vatanını ve milletini her şeyin üzerinde tutmuş ve gösterdiği fedakârlıklarıyla bu değerler uğrunda canını bile vermekten çekinmeyeceğini göstermiştir. "Yurt toprağı! Sana her şey feda olsun. Kutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz. Fakat sen, Türk milletini ebedî hayatta yaşatmak için verimli kalacaksın."(1) diyen Atatürk askerlik hayatı boyunca vatanı uğruna pek çok defa ölüm tehlikesi atlatmıştır.

Atatürk, vatanı gibi milletine karşı da yüreğinde derin bir sevgi beslemiştir. O, Türklüğü ile her zaman gurur duymuş ve kendisini Türk milletine adamıştır. Atatürk, milletine olan sevgisini, "Ben gerektiği zaman en büyük hediyem olmak üzere Türk milletine canımı vereceğim."(2) sözüyle dile getirmiştir.

Atatürk kendisini, Türk milletini aklın ve bilimin rehberliğinde çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma hedefine adamıştır. Bunun için de Türkleri bağımsız ve özgür bir millet olarak yaşatmaya çalışmış ve düşünce sisteminin temellerini bu ilkelere dayandırmıştır. "Ben yaşayabilmek için bağımsız bir milletin evladı kalmalıyım."(3) diyen Atatürk, tarih boyunca bağımsız yaşamış Türk milletinin tutsak düşmektense ölmeyi tercih edeceğini görmüştür. Bu konudaki düşüncelerini ise "Türkiye halkı yüzyıllardan beri özgür ve bağımsız yaşayan ve bağımsızlığı yaşamının gereği olarak değerlendirmiş bir kavmin kahraman çocuklarıdır. Bu ulus bağımlı yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır."(4) sözleriyle dile getirmiştir. Bu duygu ve düşüncelerle Türk milletinin en zor günlerinde harekete geçen Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Millî Mücadele'nin önderliğini üstlendi. Kongreler toplayarak millî bilinci uyandıran, birlik ve beraberliği sağlayan, Büyük Millet Meclisi'ni kuran Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı'nda da Türk ordusunun başkumandanı oldu. O, ordularımızın başında Sakarya ve Başkomutanlık meydan muharebelerini kazanarak Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasında en büyük rolü oynadı. Millî Mücadele'nin her aşamasında Türk milletine önderlik eden Mustafa Kemal, zaferden sonra da Türk milletinin her alanda çağdaşlaşmasını hedef alan inkılapları gerçekleştirdi.

Akıl ve bilimin her türlü sorunun üstesinden gelebileceğine inanan Atatürk, bu konudaki inancını "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında kılavuz aramak gaflettir, bilgisizliktir, doğru yoldan sapmaktır."(5) sözüyle dile getirmişti. "Akıl ve mantığın çözümleyemeyeceği mesele yoktur." (6) sözüyle de düşünce sistemini dayandırdığı esası vurgulamıştı.

"Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi yeterli değildir. Mutlaka ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi gerekir."(7) diyen Atatürk ileri görüşlü bir insandır. O, bu özelliğini, zengin tarih bilgisine ve dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmesine borçludur. 1932 yılında Amerikalı general Mac Arthur'a söylediği şu sözler Atatürk'ün ne kadar ileri görüşlü bir devlet adamı olduğunun en önemli göstergelerinden biridir:

"Versay Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı'na neden olan sebeplerden hiçbirini yok edemediği gibi aksine dünün başlıca düşmanları arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Çünkü yenen devletler, yenilenlere barış şartlarını zorla kabul ettirirken bu ülkelerin etnik, jeopolitik ve ekonomik özelliklerini asla göz önüne almamışlar ve sadece düşmanlık duygularından beslenmişlerdir. Böylelikle bugün, içinde yaşadığımız barış dönemi sadece ateşkesten ibaret kalmıştır. Bence, dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın geleceği Almanya'nın alacağı duruma bağlıdır. Olağanüstü bir dinamizme sahip olan bu 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik millî tutkularını kamçılayabilecek siyasi bir cereyana kendisini kaptırdı mı, er geç Versay Antlaşması'nın bozulmasına girişecektir."

Atatürk aynı konuşmasında İtalya için de şunları söylemiştir:

"Korkarım ki İtalya'nın bugünkü önderi (Mussolini), Sezar rolünü oynamak hevesinden kendini kurtaramayacak ve İtalya'nın askerî bir kuvvet yaratmaktan henüz çok uzak olduğunu derhâl gösterecektir."(8)

Atatürk'ün Mac Arthur ile yaptığı konuşmada öngördüğü gelişmeler çok geçmeden birer birer gerçekleşmiş ve dünya 1939 yılında birincisine göre çok daha büyük bir savaş ile karşı karşıya kalmıştır.

• Yukarıda anlatılanlardan hareketle Atatürk'ün hangi kişilik özelliklerine sahip olduğu söylenebilir?

• Yukarıdakiler dışında Atatürk'ün başka hangi kişilik özelliklerine sahip olduğunu düşünüyorsunuz?

(1) Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s. 218.
(2) Atatürkçülük, C III, s. 34.
(3) Turhan Feyzioğlu, Atatürk Yolu, s. 116.
(4) Arı İnan, Düşünceleriyle Atatürk, s. 279.
(5) http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-03/millilesme-ve-cagdaslasma-lideri-ataturk 15.01.2015
(6) http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-06/turkiyenin-akil-cagina-gecisi 15.01.2015
(7) Muvaffak İhsan Garan, Milletlerin Sevgilisi Atatürk, s. 173.
(8) İsmet Giritli, Atatürk ve Barış, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S 6, s. 610.

BİLGİLERİNİZİ ÖLÇÜNÜZ

A) Aşağıdaki cümlelerde noktalı yerlere uygun sözcükleri yazınız.

1. Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletlerinin ..... Cephesi'ndeki başarısızlıkları üzerine Rusya'da ihtilal çıkmıştır.

2. Osmanlı Devleti ..... Antlaşması'na göre Oniki Ada'yı geçici olarak İtalya'ya bırakmıştır.

3. Osman Hamdi Bey, Padişah II. Abdülhamit'in emriyle İstanbul'daki ..... Müzesini kurmuştur.

4. Kuzey Afrika'da bir Osmanlı toprağı olan Tunus 1830'da ..... tarafından işgal edilmiştir.

5. Rusya ..... Antlaşması'nın 61. maddesine göre Osmanlı Devleti'ne, Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapma yükümlülüğü getirmiştir.

6. Osmanlı Medeni Kanunu ..... Paşa tarafından hazırlanmıştır.

7. Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa'da başlayan monarşilerin yeniden güçlenmesi sürecine .... Dönemi adı verilmiştir.

8. Rumlar ..... Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

9. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı Padişah ..... zamanında yapılmıştır.

10. Osmanlı Devleti, Mısır sorununda İngiltere'nin desteğini almak için bu devletle ..... Antlaşması'nı imzalamıştır.

B) Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

( ) **1.** Sened-i İttifak III. Selim Dönemi'nde imzalanmıştır.

( ) **2.** Osmanlı Devleti, Paris Antlaşması'yla bir Avrupa devleti sayılmıştır.

( ) **3.** Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımının etkisinde kalarak bağımsızlık amacıyla ayaklanan ilk topluluk Rumlardır.

( ) **4.** Osmanlı Devleti için "hasta adam" ifadesi Rus Çarı I. Nikola tarafından kullanılmıştır.

( ) **5.** Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti anayasal düzene geçmiştir.

( ) **6.** Sultan Abdülmecit seyahat amacıyla Avrupa'ya giden ilk Osmanlı padişahıdır.

( ) **7.** Dömeke Meydan Savaşı Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılmıştır.

( ) **8.** Kanun-ı Esasi'ye göre Osmanlı Mebusan Meclisi halkın seçtiği temsilcilerden oluşacaktır.

( ) **9.** Ziya Gökalp, Türkçülük akımının temsilcilerinden biridir.

( ) **10.** İkinci Balkan Savaşı ile Edirne yeniden Osmanlı topraklarına katılmıştır.

C) Aşağıdaki soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Düyun-ı Umumiye kimler tarafından, hangi amaçla kurulmuştur?

2. İngiltere'nin Ermeni politikasının amaçları nelerdir?

3. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'ni açarak ulaşmak istediği amaçlar nelerdir?

4. II. Mahmut "Denize düşen yılana sarılır." sözünü hangi olay üzerine ve ne amaçla söylemiştir?

5. Osmanlıcılık akımının ortaya çıkış sebepleri ve bu fikir akımının amacı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

6. Şark Meselesi nedir? Açıklayınız.

7. Osmanlı Devleti'nin Kanun-ı Esasi'yi İstanbul (Tersane) Konferansı'nın toplandığı gün ilan etmesi bir rastlantı sonucu mudur? Neden?

8. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'ndan galip devletler tarafında çıkmasına rağmen Paris Antlaşması'nın hangi maddeleriyle yenilmiş bir devlet gibi kabul edilmiştir?

9. Osmanlı topraklarında 19. yüzyılda çıkan isyanlar ile Mehmet Ali Paşa Ayaklanması'nı karşılaştırdığınızda neler söyleyebilirsiniz?

10. Osmanlı Hükûmetinin 1915'te çıkardığı Tehcir Kanunu ile ulaşmak istediği amaçlar nelerdir?

Ç) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. 1876'da ilan edilen Kanun-ı Esasi'nin;

I. Âyan Meclisi üyelerini padişahın seçmesi

II. Hükûmetin padişaha karşı sorumlu olması

III. Mebusan Meclisi üyelerinin, dört yıllığına halk tarafından seçilmesi

özelliklerinden hangisi ya da hangilerinin demokratik nitelikte olduğu söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) II ve III E) I, II ve III

2. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı'yla gayrimüslimlerin haklarını genişletmesinde;

I. Halkın yönetime katılmasını sağlamak,

II. Devletin dağılmasını engellemek,

III. Avrupa devletlerinin Osmanlı iç işlerine karışmasını önlemek

amaçlarından hangisi ya da hangileri etkili olmuştur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II
D) I ve III E) II ve III

3. **Aşağıdakilerden hangisinin Osmanlı Devleti'nde Vaka-i Hayriye adı verilen Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının sonuçlarından biri olduğu söylenebilir?**

A) Islahat sürecinin hızlanması
B) Askerî başarıların artması
C) Ayaklanmaların sona ermesi
D) Avrupa ile ilişkilerin gelişmesi
E) Devlet giderlerinin azalması

4. Avrupa devletleri Viyana Kongresi'nde monarşilere karşı başlayan milliyetçilik hareketlerini önleme kararı almalarına rağmen Osmanlı Devleti içindeki azınlıkların bağımsızlık taleplerini desteklemişlerdir.

Bu bilgilere dayanarak Avrupa devletleri ile ilgili;

I. Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirleri benimsemişlerdir.

II. Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışmışlardır.

III. Siyasi alanda çifte standart uygulamışlardır.

yorumlarından hangisi ya da hangileri yapılabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) II ve III

5. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın sıcak denizlere açılma politikası karşısında Osmanlı Devleti'ni desteklerken;

I. Sömürgelerine giden yolların güvenliğini sağlamak,

II. Osmanlı Devleti'nin güçlenmesini sağlamak,

III. Osmanlı Devleti'nin kendilerine tanıdığı ayrıcalıkları korumak

hedeflerinden hangisi ya da hangilerini gerçekleştirmek istemişlerdir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve III E) II ve III

6. Tanzimat Fermanı'nın "Kimseye kanunen suç sayılmayan cezalar verilmeyecektir." hükmü, Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'nin getirdiği aşağıdaki ilkelerden hangisinin, Osmanlı Devleti'ne yansıması olarak değerlendirilebilir?

A) Adil yargılanma B) Millî egemenlik C) Kanunilik
D) Milliyetçilik E) Mülkiyet

7. Sened-i İttifak'ta yer alan;

I. Âyanlar kendi bölgelerinde asker toplayabileceklerdir.

II. Âyanlar, padişahın yüksek otoritesini tanıyacaklardır.

III. İstanbul'da isyan çıkarsa âyanlar, isyanın bastırılmasına yardımcı olacaklardır.

hükümlerinden hangisi ya da hangilerinin Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesini güçlendirmeye yönelik olduğu savunulabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II
D) II ve III E) I, II ve III

8. 19. yüzyılda Avrupa malları Osmanlı iç pazarlarını istila ederken ham madde ihracatında artış olmuştur.

Buna göre;

I. Osmanlı Devleti'nin sanayi mallarında dışa bağımlılığı artmıştır.

II. Avrupa ülkelerinin ticaretinde Osmanlı Devleti'nin payı artmıştır.

III. Osmanlı Devleti millî kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmiştir.

yargılarından hangisi ya da hangilerinin kesinlikle doğru olduğu savunulabilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III
D) II ve III E) I, II ve III

9. **Osmanlı Devleti'nde görülen aşağıdaki gelişmelerden hangisinde Fransız İhtilali'nin etkisinin olduğu <u>söylenemez</u>?**

A) Sırp İsyanı'nın çıkması
B) Mısır'ın elden çıkması
C) Kanun-ı Esasi'nin ilanı
D) Tanzimat Fermanı'nın ilanı
E) Islahat Fermanı'nın ilanı

10. Edirne Antlaşması'nın;

- Yunanistan bağımsız olacaktır.
- Sırbistan, Eflâk ve Boğdan'a özerklik tanınacaktır.
- Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ödeyecektir.

hükümlerinden yola çıkılarak;

I. Osmanlı sınırları daralmıştır.

II. Osmanlı maliyesi zarara uğratılmıştır.

III. Rumlar bağımsızlıklarını Osmanlı Devleti'nin izniyle kazanmışlardır.

yargılarından hangisine ya da hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II
D) I ve III E) I, II ve III

CEVAP ANAHTARI

1. ÜNİTE

A) **1)** Koyunhisar **2)** Karesi **3)** İskan **4)** Altın Orda **5)** Edirne-Segedin **6)** Devşirme **7)** Tımarlı Sipahi **8)** Gedik **9)** Yurtluk **10)** Yıldırım Bayezit **11)** Varna **12)** I. Murat

B) **1)** Y **2)** D **3)** Y **4)** Y **5)** D **6)** Y **7)** D **8)** Y **9)** D **10)** D **11)** Y

C) Bu bölümde yer alan klasik sorulara farklı cevaplar verilebileceğinden cevap anahtarı düzenlenmemiştir.

Ç) **1)** C **2)** C **3)** A **4)** D **5)** E **6)** D **7)** B **8)** C **9)** E **10)** B

2. ÜNİTE

A) **1)** Rodos **2)** Akkoyunlu **3)** Otranto **4)** Turnadağ **5)** Avusturya **6)** Memluklular **7)** Divan **8)** Rasathane **9)** Hümanizm **10)** Vasco de Gama **11)** Humbaracı

B) **1)** D **2)** Y **3)** D **4)** D **5)** Y **6)** Y **7)** Y **8)** D **9)** Y **10)** D

C) Bu bölümde yer alan klasik sorulara farklı cevaplar verilebileceğinden cevap anahtarı düzenlenmemiştir.

Ç) **1)** B **2)** A **3)** C **4)** E **5)** D **6)** B **7)** A **8)** C **9)** A **10)** C **11)** A **12)** D

3. ÜNİTE

A) **1)** Çehrin **2)** İltizam **3)** Kasr-ı Şirin **4)** IV. Murat **5)** Girit **6)** İstanbul **7)** Nef'i **8)** Karlofça **9)** Hotin **10)** Cihannüma

B) **1)** D **2)** Y **3)** Y **4)** D **5)** D **6)** D **7)** D **8)** Y **9)** Y **10)** D

C) Bu bölümde yer alan klasik sorulara farklı cevaplar verilebileceğinden cevap anahtarı düzenlenmemiştir.

Ç) **1)** E **2)** C **3)** E **4)** C **5)** D **6)** A **7)** B **8)** D **9)** A **10)** A

4. ÜNİTE

A) **1)** Makyavelizm **2)** Poltava **3)** Aydınlanma **4)** Belgrad **5)** Çeşme **6)** George Washington **7)** Viyana **8)** İradıcedit **9)** Esham **10)** Patrona Halil

B) **1)** Y **2)** Y **3)** D **4)** D **5)** Y **6)** Y **7)** Y **8)** D **9)** Y **10)** D

C) Bu bölümde yer alan klasik sorulara farklı cevaplar verilebileceğinden cevap anahtarı düzenlenmemiştir.

Ç) **1)** E **2)** C **3)** A **4)** B **5)** A **6)** D **7)** D **8)** B **9)** C

5. ÜNİTE

A) **1)** Çanakkale **2)** Uşi **3)** Arkeoloji **4)** Fransa **5)** Berlin **6)** Ahmet Cevdet **7)** Restorasyon **8)** Edirne **9)** II. Mahmut **10)** Balta Limanı

B) **1)** Y **2)** D **3)** Y **4)** D **5)** Y **6)** Y **7)** Y **8)** D **9)** D **10)** D

C) Bu bölümde yer alan klasik sorulara farklı cevaplar verilebileceğinden cevap anahtarı düzenlenmemiştir.

Ç) **1)** C **2)** E **3)** A **4)** E **5)** D **6)** C **7)** D **8)** B **9)** B **10)** C

SÖZLÜK

A

adaletname: Osmanlı padişahlarının tahta çıktıklarında yayımladıkları bir tür genelge.

aforoz: Hristiyanlıkta kilise tarafından verilen cemaatten kovma cezası.

Ahilik: Anadolu'da XIII. yüzyılda görülmeye başlayan, Selçuklu Devleti'nin Yıkılma Dönemi'ne girmesinden sonra sosyal düzeni sağlamada ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında büyük rolü olan bir tür meslek ve dayanışma örgütü.

ahitname: Bir cemaate, hükümdara veya kişiye; ayrıcalık, veya yetki tanıyan, padişah tarafından yemin altında yazılı olarak verilmiş güvence belgesi.

akçe: Gümüş Osmanlı parası.

akika: Yeni doğan çocuk için Allah'a şükür amacıyla kesilen kurban.

aleyhtar: Bir işe, davranışa veya düşünceye karşı çıkan.

amanname: İslam devletlerinde düşmana güvenlik içinde olduğunu bildirmek üzere verilen belge.

ambargo: Askerî, siyasi ve iktisadi nedenlerle belirli malların iç veya dış ticarette serbestçe alım, satım ve taşınmasını engellemek için alınan önlem.

ampir: Fransa'da ortaya çıkıp sonra Avrupa'ya yayılmış olan yapı, mobilya, giyim vb.ne ait bir üslup.

anekdot: Kısa veya özlü anlatımı olan hikâye, fıkra.

angarya: Tarihsel kökeni feodal sisteme dayanan ve köylülerin belli bir süre zorla ve karşılığı ödenmeden çalıştırılması suretiyle alınan bir tür ayni vergi

antika: Eski çağlardan kalma eser.

antikite: Eski Yunan ve Roma sanatına verilen genel ad.

arpalık: Osmanlılarda görevi sona eren ya da emekli olanlara bağlanan ödenek.

arşidük: Avusturya'da prenslere verilen unvan.

arz: Yüksek bir makama anlatma, bildirme.

asayiş: Bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlik.

asesbaşı: Yeniçeri Ocağındaki askerî görevinin yanı sıra, başkentin düzenini korumakla da yükümlü olan yirmi sekizinci ortanın çorbacıbaşısı.

asimile: Benzeşmek, kendine uydurmak.

avarız: Osmanlılarda önceleri olağanüstü durumlarda, sonraları ise sürekli olarak halktan toplanan vergi.

âyan: Osmanlılarda, XVIII. yüzyıldan bu yana illerin yönetiminde yetki kazanmış yerli kişiler.

Aydınlanma Çağı: Batı'da 17 ve 18. yüzyıllarda gelişen, akılcı düşünceyi eski, geleneksel, değişmez kabul edilen varsayımlardan ve ön yargılardan özgürleştirmeyi amaçlayan düşünsel gelişim dönemi.

azap: Osmanlı Devleti'nde sancaklardaki gençlerden toplanıp ordu ve donanmaya katılan asker.

B

Bab-ı Ali: Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da sadaret (Başbakanlık), Dâhiliye ve Hariciye nezaretleri (İçişleri ve Dışişleri bakanlıkları) ile Şûrayıdevlet (Danıştay) dairelerinin bulunduğu yapı.

babüssade: Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı.

bac: Osmanlı Devleti'nde gümrükten geçirilen ticari mallar ile pazara getirilen mallardan alınan vergi.

balyos: Osmanlı Devleti'nde Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki elçisi.

barok: MS 1600-1750 yılları arasındaki klasik sanatı izleyen resim ve mimarlık üslubu.

Batıcılık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısında geri kalmış olduğunu vurgulayarak devletin devamlılığı için her tür alanda Batı medeniyetinin örnek alınmasını, Avrupa devletleri ile yakın ve iyi ilişkiler kurulmasını zorunlu gören siyasi düşünce.

bedesten: Kumaş, mücevher vb. değerli eşyaların alınıp satıldığı kapalı tarihî çarşı.

berat: Osmanlı İmparatorluğu'nda bir göreve atanan, aylık bağlanan; san, nişan veya ayrıcalık verilen kimseler için çıkarılan padişah buyruğu.

beytülmal: Devletin hazinesi.

birun: Osmanlı sarayında Harem dairesinin ve Enderun'un dışında kalan bölüm.

bono: Belirli miktar paranın, belirli bir vade sonunda ödeneceğini belirten yazılmış senet.

burjuva: Soylu ile köylü ve işçi sınıfları arasında kalan orta sınıf ve bu sınıfın üyesi.

bürokrasi: Devlet kurumlarında çalışan üst düzey yöneticiler topluluğu.

bürokratik: Kamu yönetimi ile ilgili.

C-Ç

cebelü: Osmanlı Devleti'nde, savaş sırasında tımar, zeamet sahiplerinin dirlikleri oranına göre yanlarında götürmekle yükümlü bulundukları atlı asker.

celse: Bir meclis veya kurulun çözümlenmesi gereken sorunları görüşüp tartışmak için yaptığı birleşimlerden her biri.

cilt: Kitaba geçirilen ve deri, bez ya da kâğıtla kaplı bulunan mukavva kapak, kap.

Cizvit: 1534 yılında İgnatius Loyola tarafından kurulan Katolik tarikat.

cizye: İslam ülkelerinde Müslüman olmayanlardan alınan bir çeşit vergi.

cülus bahşişi: Osmanlı padişahlarının tahta çıktıkları zaman askere, ulemaya ve memurlara dağıttıkları para.

çar: Rus imparatorlarına verilen unvan.

çıkma: Edirne, Galata ve İbrahimpaşa saraylarındaki acemi oğlanların kapıkulu süvari bölüklerine ya da devlet hizmetlerine; saray hizmetlerinde bulunan kimselerin de dış hizmete atanmaları.

çiftbozan: Osmanlı Devleti'nde toprağını mazaretsiz olarak boş bırakan veya terk eden çiftçi.

çiftbozan vergisi: Osmanlı tımar sisteminde, işlediği toprağı mazaretsiz olarak boş bırakan veya izinsiz terk eden çiftçilerin ödemek zorunda olduğu vergi.

çini: Duvarları kaplayıp süslemek için kullanılan, bir yüzü sırlı ve genellikle çiçek resimleriyle bezeli, pişmiş, balçık levha.

D

danişment: Sahn Medreselerinde oda sahibi olabilen öğrenci.

darphane: Geçmişte altın, gümüş ve bakır gibi madenlerden para basan, günümüzde ise madenî paraları basan, kamu denetimindeki kurum.

darülaceze: Kimsesi olmayan, sakat ve yaşlı kişileri, kimsesiz çocukları korumak için İstanbul'da kurulan yurt.

darülfünun: Üniversite.

darü'ş-şifa: Osmanlıda hastane, sağlık yurdu.

demokrasi: Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi.

derbent: Dağ geçitlerinde kurulan karakol ya da karakol binası.

despot: Bir ülkeyi zora ve baskıya dayanarak yöneten kimse.

devşirme: 1. Asker yetiştirilmek üzere Yeniçeri Ocağına alınacak çocukları seçip toplama işi. 2. Yeniçeri Ocağına bu yolla alınan çocuk.

dirlik: Osmanlı Devleti'nde bir hizmete karşılık olmak üzere bir kimseye devletçe verilen aylık veya bir yere bağlı gelir.

divan: Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser.

Divan-ı Hümayun: Osmanlı Devleti'nde önemli devlet işlerinin görüşüldüğü ve karara bağlandığı yüksek makam.

dogmatizm: Öne sürülen öğreti ve ilkeleri eleştirmeden doğru olarak benimseyen ve benimsediği varsayımlardan katı bir yöntemle önermeler türeten anlayış.

dümen: Hava ve deniz taşıtlarında, taşıta istenilen yönü vermeye ve belirli bir doğrultuda götürmeye yarayan hareketli parça.

E

ecdat: Geçmişteki büyükler, atalar.

edilgen: Yapılan işten etkilenen, pasif.

eklektizm: Sanattaki farklı çağ ve üsluplardan seçilip devşirilen ögelerin yeni bir tasarım ya da ürün oluşturmak için ele alınması olgusu.

ekliptik: Bir yıl boyunca Güneş'in gök küresi üzerinde çizdiği çemberin sınırladığı daire.

ekoloji: Canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle olan ilişkilerini tek tek veya birlikte inceleyen bilim dalı, çevre bilimi.

emin: Osmanlı Devleti'nde bazı devlet görevlerindeki sorumlu kişi.

emir-i alem: Osmanlı Devleti'nde bayrağı ve saltanat sancaklarını taşımak ve muhafaza etmekle görevli kimse.

Enderun: 1. Saraylarda harem ve hazine dairelerinin bulunduğu yer. 2.Devlet görevlilerini yetiştiren okul.

endüljans: Katolik Kilisesi'nin günahlardan arınma için halka sattığı afname.

engizisyon: Orta Çağ'da, Katoliklerde katı din inançlarına karşı gelenleri cezalandırmak için kurulan kilise mahkemeleri.

enterdi: Papa'nın Hristiyan bir ülkeyi kralı ve halkıyla birlikte dinden çıkarması.

erbap: Usta.

ergin: Haklarını kendi kullanmak için yasanın gösterdiği yaşa gelmiş olan .

esham: Borç alınan bir paranın belirli zamanda ödeneceğini gösteren senetler.

eşkinci: II. Mahmut zamanında Batılı yöntemlerle eğitilmek üzere kurulan askerî örgüt.

eşraf: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler.

etnik: Kavimle ilgili.

eyalet: Osmanlı Devleti'nde en büyük sivil veya askerî yönetim bölgesi.

F

fakih: Fıkıh bilgini.

farmakoloji: İlaçların etkisini ve kullanılışını inceleyen bilim dalı.

ferman: Osmanlı Devleti'nde padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk.

fetihname: Bir yerin alındığını müjdelemek için hükümdarların yabancı devlet adamları, şehzadeler, valiler vb.ne yazdıkları resmî mektup.

Fetret Devri: Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezit'in oğulları arasındaki taht kavgaları nedeniyle 1402'den 1413'e kadar süren kargaşa dönemi.

fetva: İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislam veya müftü tarafından verilebilen belge.

fıkıh: İslam hukukunda din ve dünya işleri ile ilgili ana kaynaklardan yararlanarak konulmuş olan kuralların bütünü.

fırka: Ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdukları siyasal topluluk.

fırkateyn: Üç direkli, bir tür yelkenli savaş gemisi.

filika: Cankurtaran sandalı.

fitre: Ramazan ayı içinde verilen, miktarı belirli sadaka.

fizyokratizm: Orta Çağ Avrupa'sında merkantilizmden sonra ortaya çıkan ve tarımı ön plana alarak ticaret, sanayi ve diğer serbest mesleklerin gelişmesini tarım sektörünün gelişmesine bağlayan ekonomi görüşü.

fuar: Belli zamanlarda, belli yerlerde ticari mal sergilemek amacıyla açılan büyük sergi.

fütüvvet: Anadolu'da 13. yüzyıldan bu yana görülen örgütlenmiş zanaatçı ve esnaf birlikleri.

G

ganimet: Savaşta düşmandan alınan mal, para, tutsak.

garantör: Güvence veren ve bunun gerçekleşmesini gözeten ve denetleyen (kimse, kuruluş veya devlet), güvenceci.

gaza: İslam dinini korumak veya yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan kutsal savaş.

gazap: Öfke, kızgınlık, hiddet.

gazi: Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse.

gedik: Esnafa, zanaatlarını uygulayabilmeleri için verilen izin ya da ayrıcalık belgesi.

gıyaben: Kendi yokken, ortada olmaksızın.

gravür: 1. Ağaç, taş veya metal bir levhanın oyularak işlenmesi ve bunun bir yüzeye basılması tekniği. 2. Bu teknikle yapılmış resim.

gureba: Yabancılar, kimsesizler.

güfte: Bir müzik yapıtının bestelenmiş sözleri.

gürz: Silah olarak kullanılan ağır topuz.

güzergah: 1. Yolüstü uğranılacak, geçilecek yer. 2. Yol boyu.

H

habbe: Tahıl tanesi

hanedan: Hükümdar, devlet büyüğü vb. bir kişiye dayanan soy, büyük aile.

haraç: Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayanların devlete ödemekle yükümlü oldukları vergi.

harem: Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm.

hassa: Osmanlı Devleti'nde padişahı korumakla görevli askerî sınıf.

hat: Yazıya anlamlı, ahenkli ve hünerli bir şekilde biçim verilmesi sanatı.

hatt-ı hümayun: Padişahın yazılı emri.

havra: Yahudilerin ibadet etmek için toplandıkları yer.

havza: Sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası.

hazine: Devlet malının veya parasının saklandığı yer.

hibe etme: Bağışlama işi.

hiciv: Bir kimseyi, bir toplumu, bir düşünceyi, bir nesneyi, bir göreneği yermek için yazılmış yazı veya söylenmiş söz,

hidiv: Osmanlı Dönemi'nde bir süre Mısır valilerine verilen san.

hirfet: Kunduracılık, duvarcılık, demircilik, marangozluk, dokumacılık vb. küçük el sanatları.

hububat: Buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar, pirinç vb. hasat edilen ürünler ile tohumlarının genel adı.

hutbe: Cuma ve bayram namazları başta olmak üzere bazı ibadet ve törenlerin yerine getirilmesi esnasında topluluğa karşı yapılan konuşma.

hüküm: Padişah divanından padişah adına çıkan karar.

hümanizm: Eski Yunan ve Roma kültürünü en yüksek kültür örneği diye alan ve Orta Çağ'ın skolastik düşünüşüne karşı 14. yüzyılda doğan felsefe bilim ve sanat görüşü.

I - İ

ıslah: Düzeltme, iyileştirme.

ıslahat: Genel olarak herhangi bir kuruluşta, devlet düzeninde eskimiş ya da bozulmuş olan yanları düzeltmek.

iaşe: Yedirip içirme, besleme, bakma.

icazet: Bir kimseye herhangi bir okulu veya öğrenim programını başarıyla tamamladığını, bir derece veya unvanı kullanmaya hak kazandığını; bir iş, sanat veya meslek dalında çalışabilme yetkisi elde ettiğini belirtmek için bir öğretim kurumu tarafından düzenlenip verilen resmî belge.

iflas: Borçlarını ödeyemediği mahkeme kararı ile tespit ve ilan olunan iş adamının durumu.

ihale: İş, mal vb.ni birçok istekli arasından en uygun şartlarla kabul edene verme, eksiltme veya artırma.

ihsan: Bağışlama, bağışta bulunma.

ihtilal: Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi.

ikamet: Bir yerde oturma.

ikta: Bir kişinin mülkiyetinde olmayıp devlete ait olan toprakların vergilerinin veya gelirlerinin asker veya sivil erkâna hizmet ve maaşlarına karşılık verilmesi.

iktisat: Mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı, tüketimi ve bölüşümüyle ilgili sosyal bir bilim dalı.

ilhak: Katma, bağlama, ekleme. Egemenliği altına alma.

ilmiye: Osmanlı Devleti'nde, bilim, hukuk ve din alanındaki görevliler sınıfı.

iltimas: Haksız yere, yasa ve kurallara uymaksızın kayırma, arka çıkma.

iltizam: Hazine malı bir gelir kaynağının belli bir ücret karşılığında kişilere satılması yöntemi.

imaret: Yoksullara yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş hayır kurumu.

imece: Birçok kimsenin el birliğiyle bir kişinin veya topluluğun işini yapması.

imtiyaz: Başkalarına tanınmayan özel, kişisel hak veya şart, ayrıcalık.

inkılap: Toplum düzenini ve yapısını daha iyi duruma getirmek için yapılan köklü değişiklik.

intikal: 1. Bir yerden başka bir yere geçme, geçiş. 2. Anlama, kavrama.

ipotek: Bir taşınmazın alacağa karşılık güvence olarak tutulması.

iskân: Yurtlandırma.

iskonto: Fiyatta yapılan değer düşürümü.

itimat: Güven.

K

kadı: İslam fıkhına göre hukuki anlaşmazlıkları ve davaları karara bağlamak için devletçe tayin edilen görevli, hâkim.

kadırga: Hem yelken hem kürekle yol alan, özellikle Akdeniz'de kullanılmış bir savaş gemisi.

kaime: Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez 1839 yılında altın karşılığı olarak çıkarılan kâğıt para.

kalemiye: Osmanlı da devlet dairelerinde idari görevlerde bulunan memurların oluşturduğu sınıf.

Kalvenizm: Tanrı ile kul arasına hiçbir otoritenin giremeyeceğini, Hristiyanlığın eski sadeliğine dönmesini savunan Kalven tarafından ileri sürülen Protestanlığın özel bir kolu.

kamu: Bir ülkedeki halkın bütünü.

Kanunuesasi: Osmanlı Devleti'nde 1876'da yürürlüğe giren anayasa.

kapan: Pazara satılmak üzere gelen yiyecek maddelerinin tartıldığı resmî büyük kantar ve bu kantarın bulunduğu yer.

kapitalizm: Anamala dayanan ve kâr amacı güden üretim düzeni, sermayecilik.

kapitülasyon: Bir devletin, bir anlaşmaya bağlı olarak başka devletlere tanıdığı iktisadi ve sosyal ayrıcalıklar.

karaborsa: Piyasada olmayan bir malın gizlice yüksek fiyatla alınıp satılması işi.

karantina: Bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için belli bir bölgenin veya yerin kontrol altında tutulup giriş çıkışların engellenmesi biçiminde uygulanan sağlık önlemi, kırantane.

Katoliklik: Papayı baş olarak tanıyan Hristiyanlık mezhebi.

kaza: Osmanlı Devleti'nde sancaktan sonra gelen idari birim.

kelam: Başta Tanrı'nın varlığı, birliği, peygamberlik ve ahiret olmak üzere İslamiyet'in ana ilkelerini konu edinen bilim.

kethüda: Zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların birtakım işlerini gören kimse, kâhya.

kılavuz: Herhangi bir alanda ve konuda bilgi veren, yol yöntem gösteren.

kıraathane: Müşterilerinin okumaları için gazete ve dergi bulunduran geniş, temiz ve iyi döşenmiş kahvehane.

knez: Ruslarda, devlet yöneticilerine verilen unvan.

kolluk: Güvenliği sağlamakla görevli polis veya jandarma.

kolonizasyon: Göçmen topluluğunu yerleştirme.

komünizm: Bütün malların ortaklaşa kullanıldığı ve özel mülkiyetin olmadığı toplum düzeni.

kosinüs: Tümler açının sinüsü.

kundura: Kaba işlenmiş, bağsız, konçsuz ayakkabı.

Kutsal İttifak: Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması'nda başarısızlığa uğramasından cesaret alan bir grup Avrupa ülkesinin Türkleri Avrupa'dan çıkarmak amacıyla kurduğu birlik.

külliye: Bir caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş medrese, imaret, sebil, kitaplık, hastane gibi çeşitli yapıların tümüne verilen ad.

L

layiha: Herhangi bir konuda bir görüş ve düşünceyi bildiren yazı.

lejyon: Fransa'da genellikle yabancılardan kurulu, birkaç takımdan oluşan piyade birliği.

levent: Osmanlı donanmasında ve kıyılarında görev yapan asker sınıfı.

liberalizm: Devletin bireylerin medeni, iktisadi ve siyasi haklarının önünü açtığı ve serbest piyasayı öne çıkarttığı siyasi, felsefi akım.

liyakat: Bir kimsenin, kendisine iş verilmeye uygunluk, yaraşırlık durumu.

lobi: Bazı ortak çıkarları olan grupların temsilcilerinden oluşan topluluk.

lonca: Belli bir iş kolunda usta, kalfa ve çırakları içine alan dernek.

M

maarif: Öğretim ve eğitim sistemi.

mahal: Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü, havali.

mahfil: Camilerde parmaklıkla ayrılmış yüksek yer.

mahya: Ramazan gecelerinde, camilerde iki minare arasına gerilen ipler üzerine kandil veya elektrik ampulleriyle yazılan yazı veya yapılan resim.

mahzen: Yapılarda yer altı deposu.

maiyet: Üst görevlinin yanında bulunan kimseler, alt kademedekiler.

malikâne: Osmanlı Devleti'nde yararlıkları görülen komutanlara, görevlilere, memurlara ve diğer emeği geçenlere, mülk gibi kullanmak üzere, kullanılma hakkı devredilen toprak veya çiftlikler.

mancınık: Top yapımının bilinmediği çağlarda, kale kuşatmalarında, ağır taş gülle fırlatmakta kullanılan basit bir savaş aracı.

mavna: Gemilere ve yakın kıyılara yük taşıyan güvertesiz büyük tekne.

Mebusan Meclisi: Osmanlı Devleti'nde halkın seçtiği temsilcilerden oluşan, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet Dönemleri'nde görev yapmış olan yasama organı.

meddah: Taklitler yaparak, hoş hikâyeler anlatarak halkı eğlendiren sanatçı.

menşur: Padişah tarafından verilen vezirlik vb. bir unvanı gösteren bir ferman türü.

menzil: Yolculukta dinlenmek amacıyla durulan yer, konak.

merkantilizm: Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisi.

mesen: Sanat ve bilim adamlarını koruyan kimse.

meşrutiyet: Hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükûmet biçimi.

meşveret: Bir konu hakkında birinin düşüncesini sorma, danışma.

mevduat: Belli bir süre sonunda veya istenildiğinde çekilmek üzere bankalara faizle yatırılan para.

mihrap: Cami, mescit vb. yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yer.

minber: Camilerde hutbe okunan merdivenli, yüksekçe yer.

mirî: Devlet hazinesine ait olan.

misyoner: Kendini herhangi bir düşünceyi, bir ülküyü yaymaya adayan kimse.

modern: Bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olan, çağdaş.

modernizm: Çağdaş olma durumu.

monarşi: Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim.

muaf: Ayrı tutulmuş, ayrıcalık tanınmış.

muhaceret: Yaşamakta olduğu ülkeden yabancı bir ülkeye uzun veya kısa süreli yerleşmek için gitme.

muhacir: Göç eden, göçmen.

muharip: Savaşan, savaş durumunda bulunan.

muhassıl: Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önceki dönemde vergi tahsildarı.

muhtesip: Esnaf ve zanaatçıların narhlara uyup uymadıklarını, kullandıkları ölçü araçlarını denetlemek ve suçlu görülenleri cezaya çarptırmakla yükümlü görevli.

muhzır: İlgililerin mahkemede bulunmalarını sağlayan görevli.

muid: Osmanlı medreselerinde müderrisin derslerini tekrarlayıp izah eden müderris yardımcısı.

mukataa: Osmanlı İmparatorluğu'da iltizam yöntemine göre kiralanan kaynaklara verilen ad.

mutasarrıf: Tanzimat'tan sonra, Osmanlı yönetim örgütünde sancakların yöneticisine verilen ad.

mutlakiyet: Hükümdarın bütün siyasal kudreti elinde bulundurduğu yönetim biçimi.

müderris: Medresede ders veren kişi.

mükellef: Bir şeyi yapma zorunluluğu olan.

mülk: Vakıf olmayıp doğrudan doğruya birinin malı olan yer veya yapı.

mültezim: Iltizam yöntemine göre kendi nam ve hesabına vergi toplama görev ve yetkisi verilen kişi.

münasip: Uygun, yerinde.

münazara: Bir konu üzerinde, belli kural ve yöntemlere uyularak yapılan tartışma.

mürit: Bir tarikat şeyhine bağlı kimse.

müsadere: Osmanlı vezirleri ile devlet adamlarının ve tanınmış zengin kişilerin ecelleriyle öldüklerinde veya herhangi bir sebeple idam edildiklerinde, bazen de sağlıklarında mallarına devlet tarafından el konulması.

müsellem: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde, barış zamanı tarımla uğraşan, savaş zamanı sefere katılan; kapıkulu ocaklarının kurulmasından sonra da bir süre geri görevlerde eyalet askeri olarak kullanılan; buna karşılık kimi vergilerden bağışık tutulan bir sınıf atlı asker.

müstemleke: Sömürgeci bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği, ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke.

müteferrika: Padişah, vezir ve daha başka devlet büyüklerinin yanında türlü hizmetlerde kullanılan kimselere verilen ad.

mütevelli: Bir vakfın yönetimi kendisine verilmiş olan kimse.

N

naip: Tahtta hükümdar olmadığı zaman veya hükümdarın çocukluğu sırasında devleti yöneten kimse.

narh: Tüketiciyi korumak amacıyla, özellikle temel ihtiyaç maddeleri için resmî makamlarca belirlenen ve her yerde geçerli olan fiyat.

natürmort: Konusu, cansız varlıklar veya nesneler olan resim.

nazır: Bakan, vekil.

neoklasik: Neoklasisizm anlayışıyla ortaya konmuş eser.

neoklasizm: Avrupa ve Amerika'da 18-19. yüzyıllarda Eski Yunan üslup ve tezyinatını geniş ölçüde kullanan mimari.

nezaret: Osmanlı Dönemi'nde bakanlık.

nizam: Belli yöntem, ilke veya yasalara göre kurulmuş olan durum, uyum.

O - Ö

ocak: Aynı amaç ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer.

ocaklık: Osmanlı Devleti'nde kale muhafızlarına verilen ve geliri tersane giderlerine ayrılan arazi.

oda: Osmanlılarda yeniçeri kışlaları ile içsaray koğuşlarına genel olarak verilen ad.

Ortodoks: Ortadoksluk mezhebinden olan.

Ortodoksluk: Doğu Hristiyan kiliseleri tarafından sürdürülen, Yunan ve Slavların çoğunun benimsediği mezhep.

Osmanlıcılık: Osmanlı İmparatorluğu içindeki bütün ulusları ve unsurları Osmanlılık ruhu içinde birleştirmeyi amaçlayan düşünce akımı.

otorite: Yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü.

örf: Yasalarla belirlenmeyen, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek.

öşür: Osmanlı Devleti'nde toprak ürünlerinden onda bir oranında alınan vergi.

özerk: Ayrı bir yasaya bağlı olarak kendi kendini yönetme yetkisi olan.

P

palanga: Bir halatla makaradan oluşan, ağır cisimleri kaldırmaya, sağa sola döndürmeye yarayan donanım.

panayır: Belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşim birimlerinde kurulan, sergi özelliği de taşıyan yerel nitelikteki pazar.

Panislamizm: Bütün Müslümanları aynı yönetim altında toplama amacını güden politik akım ve hareket.

Panslavizm: Slav asıllı bütün halkları aynı yönetim altında toplama amacı güden politik akım ve hareket.

Pantürkizm: Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ortaya çıkan, Osmanlılık ve İslamcılık akımları karşısında bütün Türklerin tek vatanda ve tek bayrak altında birleştirilmesini amaçlayan akım.

paratoner: Yıldırımların zararını önlemekte kullanılan, ucunda bakır veya platin bulunan, 5-10 metre uzunluğunda demir çubuk ve bununla toprak veya kuyu arasında çekilen bakır telden oluşan koruma aracı.

parlamento: Başlıca görevi yasama, devlet bütçesini çıkarma, hükûmeti denetleme olan ve üyeleri halkoyu ile belirli bir süre için seçilen meclis veya meclisler, yasama kurulu.

payitaht: Başkent.

perakende: Malların teker teker veya birkaç parça durumunda azar azar satılmasına dayanan satış biçimi.

piyade: Yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu sınıf.

portre: Bir kimsenin yağlı boya, sulu boya, karakalem vb. bir yolla yapılmış resmi.

propaganda: Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma.

Protestanlık: Papanın dinsel başkanlığını ve katolik kurallarını tanımayan bir Hristiyan mezhebi.

R

rasathane: Gök gözlemleri yapan, gök cisimlerini ve olaylarını inceleyen yer, gözlemevi.

reaya: Osmanlı uyruğu, dar anlamda vergi yükümlüsü olan sınıflar.

redif: Son dönem Osmanlı ordusunda, askerlik görevini bitirdikten sonra yedeğe ayrılan er.

reform: Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik.

rençber: Geçimini toprağı ekerek sağlayan kimse.

revaç: Bir ticaret malının satılır olması.

revak: Üstü örtülü, önü açık yer.

rızık: Yiyecek, içecek şey.

risale: Birkaç yapraktan veya nihayet bir iki formadan ibaret küçük kitap.

rokoko: XVIII. yüzyılın başında Fransa'da çok geçerli olan, kavisli çizgileri bol, gösterişli bir bezeme üslubu.

Rönesans: XV. yüzyıldan başlayarak İtalya'da ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlk Çağ kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim ve sanat akımı.

S - Ş

saltanat: Bir ülkede hükümdarın, padişahın, sultanın egemen olması.

sancak: Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü.

sarraf: 1. Kuyumcu. 2. Mesleği, değerli kâğıt ve metal paraları birbiriyle değiştirmek, tahvil alışverişi yapmak olan kimse.

seçki: Şairlerin, yazarların, bestecilerin eserlerinden alınmış, seçme parçalardan oluşan eser.

segâh: Klasik Türk müziğinde si perdesi ve bu perdedeki makam.

sekban: Eyalet paşaları ve sancak beylerine bağlı olarak görev yapan bir asker sınıfı.

senyör: Orta Çağ'da Avrupa'da toprağı olan derebeyi.

serpuş: Genellikle başı korumak için giyilen şapka.

seyfiye: Osmanlı Devleti'nde yönetim ve askerlik hizmetlerini yerine getiren görevlilerin oluşturduğu sınıf.

sinüs: Trigonometrik bir çember üzerine taşınmış bir yayın ucunun ve bu yaya karşılık olan merkez açısının ordinatı.

sipahi: Osmanlılarda tımar sahibi bir sınıf atlı asker.

skolastik: Aristoteles'in yapıtlarından alınıp Hristiyan kilisesi anlayışına göre değiştirilmiş olan ve Orta Çağ boyunca Batı üniversitelerinde okutulan biçimci ve gelenekçi felsefe.

slogan: Bir düşünceyi kolay hatırlanıp tekrarlanabilir bir biçimde ifade eden kısa, çarpıcı söz.

sosyalizm: Toplumsal refahı devlet inisiyatifinin getireceğini savunan, işçilerin yönetime katılmalarına ağırlık veren, hür teşebbüsü devletin ve sendikaların baskısı altında tutmaya çalışan, telkin ve propagandalarını eğitim, tarım ve vergi reformları üzerinde yoğunlaştıran siyasi öğreti.

sömürge: Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke.

sömürgecilik: Güçlü bir ülkenin kendisini daha güçlü kılmak ve zenginleştirmek için daha zayıf ülkenin kaynaklarını kullanması.

subaşı: Osmanlılarda şehirlerin güvenlik işlerine bakan görevlilerin başı.

suhte: Medrese öğrencisi.

suistimal: Görev, yetki vb.ni kötüye kullanma.

Şiilik: Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, damadı Ali'nin ilk halife ve imametin ancak onun soyundan gelenlere ait olduğunu kabul edenlerin, Sünnilerden ayrılarak kurdukları mezhep, Şia.

şövalye: Orta Çağ Avrupası'nda özel eğitimle yetişmiş, belli ülküler taşıyan, soylu, atlı savaşçı.

şuur: İnsanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği.

T

taahhüt: Bir şey yapmayı üstüne alma, üstlenme.

tabi: Bağımlı.

tabya: Bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı.

tahlil: Bir bilim veya sanat konusunu her yönüyle geniş biçimde açıklayan eser veya yazılı araştırma.

tahrir: Osmanlı Devleti'nde toprağın mülkiyet ve tasarruf hukukunun, reayanın yükümlülüklerinin ve vergi cins ve miktarlarının belli usul ve kaidelere göre tespit ve kaydedilmesi.

tamim: Yasa ve yönetmeliklerin uygulanmasında yol göstermek, herhangi bir konuda aydınlatmak, dikkat çekmek üzere ilgililere gönderilen yazı.

tanjant: Başka bir çizgiye, eğriye veya yüzeye dokunan fakat onu kesmeyen çizgi, eğri veya yüzey.

tanzimat: İdari işlerin düzeltilmesi için alınan önlemlerin ve uygulamaların tamamı.

tasvir: Tasarlama, bir şeyi sözle veya yazıyla anlatma, göz önünde canlandırma, tasvir.

tedarik: Araştırıp bulma, sağlama, elde etme.

tefsir: Kur'an-ı Kerim ayetlerinin anlamlarını açıklamaya, hükümlerini ve bu hükümlerin dayandığı gerekçeleri açığa çıkarmaya ve ayetleri belirli bir yöntem çerçevesinde yorumlamaya yarayan ilim dalı.

tekel: Bir malın yapımının yalnızca bir kuruluşun elinde bulunduğu durum.

tekfur: Bizans İmparatorluğu zamanında vali düzeyinde olan yöneticilerle Anadolu ve Rumeli'deki Hristiyan beylerine verilen ad.

teravih: Ramazan ayı boyunca, yatsı namazından sonra kılınan namaz.

terfi: Derece, makam bakımından yükselme.

tezhip: Yazma kitaplarda, sayfaların yaldız ve boya ile bezenmesi.

tezkireci: Osmanlı Devleti'nde yüksek devlet görevlilerinin özel kalem müdürü ve onların kişisel notlarını tutan kâtip.

tımar: Osmanlı İmparatorluğu toprak düzeninde yıllık geliri yirmi bin akçeye kadar olan topraklar.

tramvay: Şehirlerde yol üzerinde döşenmiş özel raylarda hareket eden yolcu taşıtı.

trigonometri: Üçgenleri hesaplamayı konu edinen matematik kolu.

tuğ: Padişahların ve vezirlerin başlarına taktıkları başlıkların ön tarafında bulunan tüy veya püskül biçimindeki süs.

tuğra: Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret.

tuzla: Kıyılarda, tava denilen havuzlara deniz veya göl suyu akıtıldıktan sonra kurutularak tuz çıkarılan yer.

tümevarım: Tek tek olgulardan genel önerilere geçmek üzere izlenen düşünme ve inceleme yolu.

U - Ü

uç: Türk devletlerinde genel olarak sınır ya da sınır boylarındaki eyalet ve sancaklara verilen ad.

ulema: Bilginler.

ulufe: Osmanlılarda kapıkulu askerlerine, saray ve devlet kuruluşlarındaki bazı görevlilere üç ayda bir verilen ücret.

ültimatom: Bir devletin başka bir devlete verdiği ve hiçbir tartışma veya karşı koymaya yer bırakmaksızın, tanıdığı sürede isteklerinin yerine getirilmesini talep etmesi.

V

vakanüvis: Osmanlı Devleti'nde olayları ve özellikle hükümdarların başından geçenleri kaydetmek ve böylece devletin resmî tarihini yazmakla görevlendirilen memur.

vala: Yasal kontrol.

vasiyetname: Bir kimsenin vasiyetini yazmış olduğu belge.

veraset: Mirasta hak sahibi olma.

vitray: Birbirine bağlı kurşun bölmelere yerleştirilmiş renkli cam parçalarından oluşan, saydam pencere süslemesi veya resim.

voyvoda: Osmanlıların Eflâk ve Boğdan beylerine verdikleri unvan.

Y

yaya: Osmanlı Devleti Dönemi'nde ocak hâlinde örgütlenmiş köylü milis askeri.

yaylak: Yaylacıların hayvanlarıyla birlikte yaz mevsimini geçirdikleri yüksek otlaklara ve orada kurulan ilkel yerleşmelere verilen ad.

yöre: Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü, havali, mahal, civar.

Yörük: Hayvancılıkla geçinen, genellikle Toroslarda yaşayan göçebe Türk oymağı.

yurtluk: Osmanlı Devleti'nde geliri sınır boylarında görev yapan komutanlara ve akıncı beylerine verilen arazi.

Z

zafername: Türk-İslam devletlerinde hükümdarların galip geldiği bir savaşı, başka ülke hükümdarlarına duyurmak amacıyla gönderdiği mektup.

zahmet: Güçlük.

zahire: Gerektiğinde kullanılmak için saklanan tahıl.

zanaat: El emeği gerektiren ve büyük ölçüde öğrenimle birlikte beceri ve deneyime dayanarak gerçekleştirilen küçük ölçekli üretim.

zerre: Çok küçük parçacık.

ziyade: Çok, daha çok, daha fazla.

zuhur: Görünme, meydana çıkma, baş gösterme.

KRONOLOJİ

1281 Erturul Gazi'nin ölümü ve Kayı boyunun başına Osman Gazi'nin geçmesi
1302 Koyunhisar Savaşı
1326 Bursa'nın Fethi
1329 Maltepe (Palekanon) Savaşı
1331 İznik'in Fethi
1337 İzmit'in Osmanlılar tarafından fethi
1345 Karesi Beyliği'nin Osmanlılara katılışı
1353 Çimpe Kalesi'nin Osmanlılara bırakılması
1354 Süleyman Paşa'nın Gelibolu Yarımadası'nı ele geçirmesi
1362 I. Murat'ın Osmanlı tahtına geçmesi ve Edirne'yi fethi
1363 Edirne'nin Fethi
1364 Sırpsındığı Savaşı
1371 Çirmen Savaşı
1389 Birinci Kosova Savaşı
1396 Niğbolu Savaşı
1402 Ankara Savaşı
1444 Edirne-Segedin Antlaşması
1444 Varna Savaşı
1448 İkinci Kosova Savaşı
1451 II. Mehmet'in Osmanlı tahtına çıkışı
29 Mayıs 1453 İstanbul'un II. Mehmet tarafından fethi
1461 Fatih'in Trabzon İmparatorluğu'na son vermesi
1473 Otlukbeli Savaşı
1492 Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfi
1498 Vasko dö Gama'nın Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a ulaşması
1514 Çaldıran Savaşı
1516 Mercidabık Savaşı
1517 Ridaniye Savaşı ve Memlukluların yıkılışı
1519 Macellan'ın dünyayı dolaşmak amacıyla yola çıkması
1521 Belgrad'ın Fethi
1522 Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u fethi
1526 Mohaç Savaşı
1532 Almanya Seferi
1533 Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında İstanbul Antlaşması'nın imzalanması
1534 Barbaros Hayrettin Paşa'nın Kaptan-ı Deryalığa atanması
28 Eylül 1538 Preveze Deniz Savaşı
1551 Trablusgarp'ın Fethi
1555 Amasya Antlaşması
1560 Cerbe Deniz Savaşı
1566 Zigetvar Seferi ve Kanuni'nin ölümü
1590 Ferhat Paşa Antlaşması
1596 Haçova Savaşı
1606 Zitvatorok Antlaşması
1621 Hotin Antlaşması
1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması
1664 Vasvar Antlaşması
1669 Girit Adası'nın Osmanlılar tarafından fethi
1672 Bucaş Antlaşması
1681 Bahçesaray Antlaşması
1683 İkinci Viyana Kuşatması
1699 Karlofça Antlaşması
1700 İstanbul Antlaşması (Osmanlı Devleti ile Rusya arasında)
1711 Prut Savaşı ve Antlaşması
1718 Pasarofça Antlaşması ve Lale Devri'nin başlaması
1727 İlk Türk matbaasının kurulması
1739 Belgrad Antlaşmaları
1740 Kapitülasyonların sürekli hâle gelmesi
1769 James Watt'ın buharlı makineyi geliştirmesi
1770 Çeşme Limanı'nda Osmanlı donanmasının yakılması
1774 Küçük Kaynarca Antlaşması
1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi
1783 Kırım'ın Ruslar tarafından işgali
1789 Fransız İhtilali'nin başlaması
1791 Ziştovi Antlaşması
1792 Yaş Antlaşması
1798 Fransızların Mısır'ı işgali
1802 Fransızların Mısır'dan çekilmesi
1804 Sırp İsyanı'nın başlaması
1812 Bükreş Antlaşması
1815 Viyana Kongresi
1821 Yunan İsyanı'nın başlaması
1826 II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını kaldırması
1827 Navarin Olayı
1829 Edirne Antlaşması
1833 Kütahya ve Hünkâr İskelesi Antlaşmaları
3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı
1840 Londra Antlaşması
1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi
1853 Kırım Savaşı'nın başlaması ve Rusların Sinop Baskını
1854 Osmanlı Devleti'nin ilk dış borcunu alması
1856 Islahat Fermanı'nın ilanı
1856 Maarif-i Umumiye Nezaretinin kurulması
1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayımlanması
1869 Süveyş Kanalı'nın açılması
1870 Darü'l-Fünunun Kurulması
23 Aralık 1876 İlk Osmanlı anayasası olan Kanun-ı Esasi'nin ilanı ve meşrutiyet yönetimine geçilmesi
1877 İlk Osmanlı Mebusan Meclisinin açılması
14 Şubat 1878 Osmanlı Mebusan Meclisinin kapatılması
13 Haziran 1878 Berlin Antlaşması'nın imzalanması
1881 Fransızların Tunus'u işgali
1881 Düyun-ı Umumiye İdaresinin kurulması
1882 İngilizlerin Mısır'ı işgali
1908 İkinci Meşrutiyet'in ilanı
5 Ekim 1908 Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katması
13 Nisan 1909 31 Mart Ayaklanması
4 Ekim 1911 İtalya'nın Trablusgarp'a asker çıkarması
8 Ekim 1912 Birinci Balkan Savaşı'nın başlaması
18 Ekim 1912 Uşi Antlaşması'nın imzalanması
30 Mayıs 1913 Birinci Balkan Savaşı'na son veren Londra Antlaşması'nın imzalanması
1914 Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması
29 Ekim 1914 Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi
18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Savaşı
8 Ocak 1918 Wilson İlkeleri'nin yayımlanması
30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması
18 Ocak 1919 Paris Barış Konferansı'nın toplanması
1919 Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması
23 Nisan 1920 Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılması
24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması
1945 Birleşmiş Milletlerin kurulması

KAYNAKÇA

ADIVAR, Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.
AFETİNAN, Ayşe, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982.
Ahmet Cevdet Paşa, Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1994.
Ahmet Rasim, Osmanlı Tarihinden Seçmeler, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968.
AKA, İsmail, Timur ve Devleti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
AKARLI, Engin, Osmanlılarda ve Avrupa'da Çağdaş Kültürün Oluşumu 16-18. Yüzyıllar, Metis Yayıncılık, İstanbul, 1986.
AKÇURA, Yusuf, Üç Tarz-ı Siyaset, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
AKDAĞ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C 1-2, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2014.
AKSÜT, Ali Kemali, Sultan Abdulaziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati, A. Saitoğlu Yayınları, İstanbul, 1944.
AKŞİN, Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Remzi Kitabevi, İstanbul,1987.
AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi (MÖ 1000-MS 2004), Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2004.
ALPKAYA, Gökçen, Faruk ALPKAYA, 20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
ALTINAY, Ahmed Refik, Osmanlı Zaferleri, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.
ALTINAY, Ahmet Refik, Lale Devri, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1973.
ALTINDAL, Meral, Osmanlıda Harem, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993.
AMİCİS, Edmondo de, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
ANAFARTA, Nigâr, I. Petro'nun Vasiyetnamesi, Hayat Tarih Mecmuası, C 2, S 11, Hayat Yayınevi, İstanbul, 1968.
ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988.
ARSLANTÜRK, Zeki, Naima'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 1997.
ASAF, Mehmet, 1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
ASLANAPA, Oktay, Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
Atatürkçülük, C 3, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.
ATSIZ, Nihal, Âşık Paşaoğlu Tarihi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
ATSIZ, Nihal, Oruç Beğ Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.
ATTALI, Jacques, 1492, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
AYBET, Gülgün Üçel, Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
AYDEMİR, Şevket Süreyya, Enver Paşa, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.
AYVAZOĞLU, Beşir, Güller Kitabı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006.
BALTACI, Cahit, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İrfan Matbaası, Ankara, 1974.
BANARLI, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1998.
BARDAKÇI, İlhan, İmparatorluğa Veda, Hülbe Basım ve Yayın, Ankara, 1985.
BARKAN, Ömer Lütfü, Kolonizatör Türk Dervişleri, Hamle Yayınları, İstanbul, 1993.
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Şifre 52/282.
BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
BENDER, Lionel, İcatlar, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.
BESSON, Jean-Lauis, Keşifler ve İcatlar, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2004.
Bilimin Öncüleri, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2005.
BİNARK, İsmet, Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 2001.
BOLAY, Süleyman Hayri, Endülüs'ten İspanya'ya, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
BOZKURT, Nejat, Felsefe Yazıları, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2013.
BROQUİERE, Bertrandon de la, Bertrandon de la Broquiere'nin Denizaşırı Seyahati, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.
CİN, Halil, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1985.
ÇAĞMAN, Filiz, Topkapı, Thomas and Hudson Yayınevi, Londra, 1986.
ÇAKIR, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.
ÇALIŞKAN, Etem, Türk Büyükleri, Milliyet Gazetesi Tarih ve Kültür Eki, İstanbul, 1984.
ÇAVDAR, Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, İmge Yayınları, Ankara, 1995.
ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, Türk Dünyası Kültür Atlası, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.
DANIŞMAN, Zuhuri, Koçibey Risalesi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
DEDEOĞLU, Abdülkadir, Osmanlılar Albümü, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1982.
Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Devlet Adamlarına Öğütler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
ERGİN, Osman, Türkiye'de Şehirciliğin Tarihî İnkişafı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1936.
DEMİREL, Muammer, Türkiye'de Bosna Göçmenleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2008.
ERİM, Nihat, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1954.
Evliya Çelebi, Seyahatname, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.
FEYZİOĞLU, Turhan, Atatürk Yolu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
KÖPRÜLÜ, Fuat, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, Ötüken Naşriyat, İstanbul, 1986.
GARAN, Muvaffak İhsan, Milletlerin Sevgilisi Atatürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
GİRİTLİ, İsmet, Atatürk ve Barış, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
GÖKALP, Ziya, Türkçülüğün Esasları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
HALAÇOĞLU, Yusuf, Ermeni Tehciri ve Gerçekler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
HALAÇOĞLU, Yusuf, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.
HAMMER, Joseph Von, Osmanlı Tarihi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
HANÇERLİOĞLU, Orhan, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
HAYTA, Necdet, Uğur ÜNAL, Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003.
Hürriyet Tarih Dergisi, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 2003.
İbn-i Battuta Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
İkdam gazetesi, 25 Temmuz 1908.

IMBER, Colin, Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.
İNALCIK, Halil, Osmanlı İmpartorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
İNAN, Arı, Düşünceleriyle Atatürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
İPŞİRLİ, Mehmet, Naima Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007.
İslam Ansiklopedisi, C 2, 12, 22, 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.
KANGAL, Selmin, Padişahın Portresi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
KANTEMİR, Dimitri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998.
KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, Türk Edebiyatı Tarihi, Anka Ofset Basımevi, İstanbul, 1985.
Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
Kişisel Gelişim Dergisi, S 18, e-Dergi, Şubat 2013.
KOCABAŞ, Süleyman, Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1984.
KOCATÜRK, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
KÖSE, Osman, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
LAMARTİNE, Alphonse de, Osmanlı Tarihi, Sabah Yayınları, İstanbul, 1998.
Le Matin gazetesi, 29 Şubat 1919.
LEWİS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
MANTRAN, Robert, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C I-II, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
MARDİN, Şerif, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
MOLTKE, Helmuth Von, Moltke'nin Türkiye Mektupları, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.
MONTAGU, Lady, Türkiye Mektupları 1717-1718, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1992.
Mufassal Osmanlı Tarihi, C I-VI, Güven Yayınevi, İstanbul, 1962.
MUMCU, Ahmet, Divan-ı Hümayun, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1986.
MUMCU, Ahmet, İnsan Hakları, Kamu Özgürlükleri, Savaş Yayıncılık, Ankara, 1994.
ORTAYLI, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, İstanbul, 1983.
Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, C 10, S 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010.
Osmanlılar Albümü, C 1, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1983.
OSTROGORSKY, George, Bizans Devleti Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
ÖZDEMİR, Hikmet, Yusuf HALAÇOĞLU, Ermeniler, Sürgün ve Göç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.
ÖZEL, Mehmet, Vatan, Millet ve Bayrak Sevgisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
ÖZKAYA, Yücel, Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
ÖZTUNA, Yılmaz, Türk Tarihinden Yapraklar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 2004.
PALMER, Alan, Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995.
PAMUK, Şevket, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
PAMUK, Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914), Gerçek Yayınları, İstanbul, 1993.
REİD, Struan, Arkhimedes'ten Einstein'a Bilim Adamları, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2003.
SANDER, Oral, Siyasi Tarih, İlkçağlardan-1918'e, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.
SARAY, Mehmet, Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2003.
SARAY, Mehmet, Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasında Siyasi Münasebetler, TTK Basımevi, Ankara, 1994.
SEVİM, Ali, Yaşar YÜCEL, Türkiye Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
SÜMER, Faruk, Karakoyunlular, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
ŞEHSUVAROĞLU, Haluk, Asırlar Boyunca İstanbul, Ladin Matbaacılık, İstanbul, 2005.
ŞEKER, Mehmet, Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
RADO, Şevket, Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi, Hayat Yayınevi, İstanbul, 1970.
TANERİ, Aydın, Türk Devlet Geleneği, Töre Devlet Yayınevi, Ankara, 1981.
TANSEL, Selahattin, Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askerî Faaliyeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.
Tarih Dergisi, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 2003.
Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
Tercüman-ı Hakikat gazetesi, 28 Temmuz 1908.
TETİK, Ahmet, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, C I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.
Tevfik Fikret, Rubabı Şikeste, İnkılap Kitabevi, Ankara, 2011.
TİMUR, Taner, Osmanlı Çalışmaları, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.
TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
TURAN, Şerafettin, Türk Kültür Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
TURHAN, Mümtaz, Kültür Değişmeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Ankara, 1987.
Türk Büyükleri, Milliyet Gazetesi, Tarih ve Kültür Eki, İstanbul, 1984.
Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.
TÜRKGELDİ, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
ULUÇAY, M. Çağatay, Padişahın Kadınları ve Kızları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2012.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
ÜLKEN, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul, 1994.
Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Sefâretnâmesi, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1978.
ZILFI, Madeline, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Sayfa No.	Görsel No.	Kaynak	
11	Ünite kapağı	http://kandiralilar.org/Images/Uploads/201082118543.JPG	12.07.2015
14	Fotoğraf 1.1	http://img.webme.com/pic/e/e-osmanli/002.jpg	12.07.2015
16	Resim 1.2	http://www.haberdem.com/img/gDLTZaGo.png	12.07.2015
20	Resim 1.5 Fotoğraf 1.2	http://www.biriz.biz/osmanli/p4.jpg http://www.nkfu.com/wp-content/uploads/2011/10/anadolu-hisari.jpg	12.07.2015 12.07.2015
23	Fotoğraf 1.3 Resim 1.6	http://2slowspeeds.com/2014/08/10/toshkent/image-275/ http://totallyhistory.com/wp-content/uploads/2013/04/Timur-India-Campaign.jpg	07.12.2015 12.07.2015
28	Fotoğraf 1.4	http://www.shutterstock.com adresinden alınmıştır.	12.07.2015
29	Fotoğraf 1.5	http://www.kayihanzeybek.com/images/cumalikizik_iznik/cumalikizik_iznik_39.jpg	12.07.2015
30	Resim 1.10	http://2.bp.blogspot.com/-T67pgeQA7ml/T-bs_z09UUI/AAAAAAAAAMQ/dmk3zdQ8kS0/s1600/2-.jpg	12.07.2015
32	Resim 1.11 Resim 1.12	https://koptisch.files.wordpress.com/2010/10/knabenlese.jpg http://i.sabah.com.tr/sb/fotohaber/yasam/osmanlinin-askeri/001_d.jpg	12.07.2015 12.07.2015
35	Fotoğraf 1.7	https://www.google.com.tr/search?q=osmanl%C4%B1+sava%C5%9F+baltalar%C4%B1&noj=1&tbs=isz:m&tbm=isch&source =lnt&sa=X&ved=0ahUKEwj125_n8cfJAhUBcHIKHSzXCjgQpwUIEg&dpr=1&biw=1440&bih=758imgrc=pXdjONT7N1ok7M%3A http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?t=19669goto_threadtools	07.12.2015 07.12.2015
38	Resim 1.14	http://mcdn01.gittigidiyor.net/13484/134847796_0.jpg	12.07.2015
43	Ünite kapağı	http://www.ogrenmen.com/wp-content/uploads/2014/05/gemi.lerin_.karadan.yurutulmesi.jpg	12.07.2015
44	Fotoğraf 2.1	http://static.wixstatic.com/media/5e4bf9_86c29ab9c800477891e5fe7f7572a852.jpg_	12.07.2015
47	Resim 2.2	http://www.ahmetakyol.net/wp-content/uploads/2014/01/Gennadios_II_and_Mehmed_II.jpg	12.07.2015
51	Fotoğraf 2.2	http://img-0.onedio.com/img/719/bound/2r0/545b709293b615f36ac9fc10.webp	12.07.2015
52	Fotoğraf 2.3	http://www.codoma.cz/imgcachepremium/INEX156561.jpg	12.07.2015
59	Fotoğraf 2.4	http://www.istanbul-city.fr/wp-content/uploads/2012/10/mosquee-de-fatih.jpg	12.07.2015
63	Resim 2.5	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/06/CristobalColon.jpg	12.07.2015
66		Sol Resim: http://media.downloadblog.it/e/e11/dante-alighieri-620x341.gif Orta Resim: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e2/Portrait_of_Niccolò_Machiavelli_by_Santi_di_Tito.JPG Sağ Resim: http://www.italymagazine.com/sites/mainfiles/davinci.JPG	12.07.2015 12.07.2015 12.07.2015
67		Sol Resim: http://www.turkcebilgi.com/uploads/media/resim/michel_eyquem_de_montaigne_1.JPG Orta Resim: https://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/images/034/3(1).JPG Sağ Resim: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/Hans_Holbein_d._J._-_Erasmus_-_Louvre.JPG	12.07.2015 12.07.2015 12.07.2015
70	Resim 2.13	http://s65.photobucket.com/user/bjkadirr/media/kervansaray.jpg.html	12.07.2015
73	Fotoğraf 2.5	http://www.haberexen.com/d/other/midyatta-suryaniler-paskalya-bayramini-kutladi-CHA-1234332-1-t.jpg	10.12.2015
74	Fotoğraf 2.6	http://static.panoramio.com/photos/large/23750708.jpg	12.07.2015
75	Resim 2.15	http://i.milliyet.com.tr/YeniAnaResim/2014/08/26/fft99_mf4710987.Jpeg	12.07.2015
78	Resim 2.16	http://tarihtenanekdotlar.blogspot.com.tr/2013/08/395-mustafa.html	12.07.2015
82	Resim 2.1	http://f1.trtturk.com/v2/dosya/turgut_reis21.jpg	10.12.2015
87		Üst Resim: http://www.nasihatler.com/wp-content/uploads/2009/06/ali-kuscu-ve-fatih.jpg Alt Sol: http://www.mediterra.org/wp-content/uploads/Piri_Reis.jpg Alt Sağ: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f4/Taqi_al_din.jpg	12.07.2015 12.07.2015 12.07.2015
88		Alt Sol: http://www.lamanoedintorni.altervista.org/images/p007_1_04.jpg Alt Sağ: http://www.geziklubu.com/FileUpload/ds18140/File/sabuncuoglu2.jpg	12.07.2015 12.07.2015
89	Resim 2.24	http://www.eglencelitarih.com/FileUpload/ks649215/File/151312.jpg	12.07.2015
90	Fotoğraf 2.9 Fotoğraf 2.10	http://3.bp.blogspot.com/-ZTlcQksj-d4/UJ_IjtfeQTI/AAAAAAAAHt4/6nSixA4c11Q/s640/osmanozcay_besmele.jpg http://www.tourexpi.com/images/urlaubsbilder/0202/04.jpg	12.07.2015 12.07.2015
91	Fotoğraf 2.11	http://www.sinancifci.com/photos/4.jpg	12.07.2015
92		Sol Resim: https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/236x/9e/a2/4e/9ea24e39ec844874aa43cc165ad1dcdd.jpg Orta Resim: http://bursadazamandergisi.com/wp-content/uploads/2014/04/4.jpg Sağ Resim: https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/3f/09/56/3f0956a2069218ab7a885e872e368fa9.jpg	12.07.2015 12.07.2015 12.07.2015
93	Resim 2.25	http://previews.123rf.com/images/petervick167/petervick1671301/petervick167130100078/17202303-Martin-Luther-nails -up-his-95-theses-on-the-cathedral-door-the-act-that-started-the-Reformation-Orig-Stock-Photo.jpg	12.07.2015
94	Resim 2.26	https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c5/John_Calvin_by_Holbein.png	12.07.2015

97	Ünite kapağı	https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/52/Negotiation_of_the_peace_of_Karlowitz.jpg/500px-Negotiation_of_the_peace_of_Karlowitz.jpg	12.07.2015
99	Fotoğraf 3.1	https://d2l1lczjdn4e7p.cloudfront.net/tajmahal.png	12.07.2015
100	Resim 3.1	https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/c9/3c/8b/c93c8b9c856961575bc04927bfe6fce5.jpg	12.07.2015
101	Resim 3.2	https://i.bilgi-bilgi.com/i/o/800/800px-Eger_G_Hoefnagel.jpg	12.07.2015
102	Resim 3.3	http://3.bp.blogspot.com/-ytYhlN2NXYU/T6aufV7FxLI/AAAAAAAABwk/v5vaRYsP-NE/s1600/yeni%C3%A7eriler+viyanada.jpg	12.07.2015
103	Resim 3.4	http://media.sondevir.com/250x190/2013/04/15/devlete-isyan-eden-celaliler1.jpg	12.07.2015
106	Resim 3.6	https://s.instela.com/m/koci-bey-risalesi--i299307.jpg	12.07.2015
109	Resim 3.8	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8a/Westfaelischer_Friede_in_Muenster_(Gerard_Terborch_1648).jpg	12.07.2015
110	Resim 3.9	http://4.bp.blogspot.com/-FJDAP0QN07w/T-f2NoKvizI/AAAAAAAAAGM/-oLCrOclXrM/s1600/Pourbus_Francis_Bacon.jpg	12.07.2015
111		Üst Resim: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/39/GodfreyKneller-IsaacNewton-1689.jpg/252px-GodfreyKneller-IsaacNewton-1689.jpg Alt Sol Fotoğraf: http://bildirgec.org/imaj/sku/pascaline.jpg Alt Sağ Resim: http://i.ytimg.com/vi/h7wVKTmjJ60/hqdefault.jpg	12.07.2015 12.07.2015 12.07.2015
114	Resim 3.14	https://istihbaratalani.files.wordpress.com/2013/01/image001471.jpg	12.07.2015
116	Fotoğraf 3.4	http://reversehomesickness.com/wp-content/uploads/2014/07/blue-mosque-istanbul-turkey.jpg	12.07.2015
117	Fotoğraf 3.5	http://www.daghanyururler.com/wp-content/uploads/2014/04/NabiBust-700x468.jpg	12.07.2015
123	Ünite kapağı	http://www.devletialiyyei.com/wp-content/uploads/2014/05/3-selim-kupe-0ea485.jpg	12.07.2015
126	Resim 4.2	http://arastiralim.net/com/wp-content/uploads/2012/12/Peter-the-Great.jpg	12.07.2015
127	Resim 4.3	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c2/De_grootvizier_Nevşehirli_Damat_İbrahim_Pasa_Rijksmuseum_SK-A-2017.jpeg	12.07.2015
130	Resim 4.5	http://www.independent.co.uk/incoming/article8820312.ece/alternates/w620/05-Immanuel-Kant-GTHA.jpg	12.07.2015
131		Üst Sol Resim: http://www.larousse.fr/encyclopedie/data/images/1005054-Pierre_Simon_marquis_de_Laplace.jpg Üst Sağ Resim: http://www.npg.si.edu/exhibit/legacy/slideshow/gallery/album1/large/lgben.jpg Alt Sol Resim: http://www.biusante.parisdescartes.fr/images/banque/zoom/anmpx02x0124.jpg Alt Sağ Resim: http://thebrooklyninstitute.com/wp-content/uploads/2015/02/AdamSmith1790b.jpg	12.07.2015 12.07.2015 12.07.2015 12.07.2015
132	Resim 4.10	https://jibrand.files.wordpress.com/2013/02/papins-digester-sketch.jpg	12.07.2015
136	Resim 4.11	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7a/Chios_aivaz.jpg	12.07.2015
138		Üst Resim: http://www.amerika.org/wp-content/uploads/boston_tea_party2-600x367.jpg Alt Resim: http://www.tarihiolaylar.com/img/tarihiolaylar/tarihi_olaylar_amerikan-bagimsizlik-bildirgesi-jpg_200384072_1425144801.jpg	12.07.2015
140	Resim 4.14	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/b7/Jean-Jacques_Rousseau_(painted_portrait).jpg/200px-Jean-Jacques_Rousseau_(painted_portrait).jpg	12.07.2015
141	Resim 4.15	http://a402.idata.over-blog.com/500x389/4/31/26/67/1009982-Ouverture_des_etats_generaux_a_Versailles_le_5_.jpg	12.07.2015
142	Resim 4.16	http://bilgibirikimi.net/wp-content/uploads/2012/06/viyana-kongresi.jpg	12.07.2015
144	Resim 4.17	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0b/Levitzky_Portrait_Catherine_II_1782.jpg	12.07.2015
145	Fotoğraf 4.1	http://farm4.staticflickr.com/3594/3637760741_b786f85550_z.jpg?zz=1	12.07.2015
146	Resim 4.20	http://images.delcampe.com/img_large/auction/000/100/796/184_001.jpg	12.07.2015
147	Fotoğraf 4.2	http://41.media.tumblr.com/af704e32df56d66f8b0662a7bc8c7b5b/tumblr_ng2fjtO6Hn1tmm2yno1_1280.jpg	12.07.2015
149	Resim 4.22	http://3.bp.blogspot.com/-876ZUzk24jg/T4yTPCPAzbI/AAAAAAAABeI/88Cru6DlOII/s1600/L09723195lr6.jpg	12.07.2015
149	Fotoğraf 4.3	http://www.kaantika.com/?pnum=286&pt=Asker+Hastanesi&h=317&w=510&tbnid=uAW9NQGEmPydSM&zoom=1&tbnh=177&tbnw=285&usg=__kCeALNP2PmCX1rfFd-fj7R7pMzI=&docid=0K1xaShBYFfo0M	12.07.2015
150	Resim 4.23	Üst Resim: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fe/Mehmed_Said_Efendi_in_Paris_1742.jpg	12.07.2015
151	Fotoğraf 4.6	https://annickmartineau.files.wordpress.com/2013/10/image34.jpg	12.07.2015
152	Resim 4.28	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1e/Wolfgang-amadeus-mozart_1.jpg	12.07.2015
155	Ünite kapağı	http://www.nkfu.com/wp-content/uploads/2013/11/meclisi-mebusan.jpg	
159	Fotoğraf 5.1	http://www.kho.edu.tr/MyImages/page_imgs/hakkinda/harbiyeli_ataturk/okul.jpg	12.07.2015
160	Fotoğraf 5.2	http://media.dunyabulteni.net/250x190/2013/07/27/3.jpg	12.07.2015
161	Resim 5.2	http://www.devletialiyyei.com/wp-content/uploads/2014/05/Naval_Battle_of_Navarino_by_Garneray.jpg	12.07.2015
163	Fotoğraf 5.3	http://1.bp.blogspot.com/-dboXRVmefSw/U6VcfUZbtyI/AAAAAAAAFRk/EaTrkWsmtkc/s1600/mis+33.jpg	12.07.2015
164	Fotoğraf 5.4	http://giresuntimes.com/wp-content/uploads/313.jpg	12.07.2015
166	Resim 5.3	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2d/ModernEgypt,_Muhammad_Ali_by_Auguste_Couder,_BAP_17996.jpg	12.07.2015

170		Sol Resim: http://www.alasoku.org.tr/wp-content/uploads/2014/11/Sinop-baskını-1.png Sağ Resim: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2e/Panorama_dentro.JPG	12.07.2015 12.07.2015
171	Fotoğraf 5.5	https://exploringtheheart.files.wordpress.com/2011/03/florence_nightingale.jpg	12.07.2015
171	Fotoğraf 5.6	http://geziterminali.com/upload/Turimages/buyuk/58erkek_lisesi.jpg	12.07.2015
173	Fotoğraf 5.7	http://cdn.listelist.com/wp-content/uploads/2014/02/ziya-pasa.png	12.07.2015
174	Fotoğraf 5.8	http://media.sondevir.com/250x190/2012/01/28/meclis-i-mebusan1.JPG	12.07.2015
175	Fotoğraf 5.9	http://www.gop.edu.tr/images/gaziosmanpasa.jpg	12.07.2015
175	Resim 5.7	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/96/Ignatiev_signing_treaty.JPG	12.07.2015
181	Resim 5.8	http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/fotvekart/kartpostal/toplumsal_yasam/500/mesrutiyet_1.html	12.07.2015
182	Fotoğraf 5.10	http://media.dunyabulteni.net/250x190/2011/04/18/hareket-ordusu-istanbula-girerken-518x600.jpg	12.07.2015
183		Üst Fotoğraf: http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/81/01/733454/resimler/2013_03/05190228_namikkemal.jpg Alt Fotoğraf: http://www.milligazete.com.tr/img/ars/044477.jpg	12.07.2015 12.07.2015
184		Üst Sol Fotoğraf: http://megakutuphane.com/uploads/images/YUSUF%20AK%C3%87URA.jpg Üst Sağ Fotoğraf: http://mot.sehir.edu.tr/SiteAssets/Pages/kyt/HalideEdip/halide%20edip.jpg Alt Fotoğraf: http://www.tevfikfikret-ank.k12.tr/ata_tf/resim/tf02.jpg	12.07.2015 12.07.2015 12.07.2015
186	Resim 5.9	http://www.musicheaven.gr/html/images/stories/2012/1331917197.jpg	12.07.2015
186	Fotoğraf 5.16	http://www.eskiistanbul.net/semtler/resimler/2rumeli/karakoy/karakoyduragi.jpg 12.07.2015	
187	Resim 5.10	http://4.bp.blogspot.com/-kBndFC5eHp8/VKKU4Cjd34I/AAAAAAAADn4/23fudIPyrUk/s1600/osmanlicalisani_diyojen+ gazetesi+1869.jpg	12.07.2015
188	Fotoğraf 5.17	http://i.sabah.com.tr/sb/fotohaber/zamantuneli/tarihte-bugun-28-mayis/01_d.jpg	12.07.2015
189		Üst Sol Fotoğraf: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/85/Fatma_Aliye_Topuz.jpg Üst Sağ Fotoğraf: http://www.alasayvan.com/attachments/meslek-rehberi-6861d1399450162/emine-semiye.jpg Alt Fotoğraf: http://www.delinetciler.org/attachments/16305d1316092387-afife1.jpg	12.07.2015 12.07.2015 12.07.2015
191	Fotoğraf 5.21	http://www.hukukihaber.net/images/haberler/istanbul_universitesi_hukuk_fakultesi_h22853.jpg	12.07.2015
192	Fotoğraf 5.22	http://labelfranceducation.fr/sites/default/files/st%20jos%20ist.jpg	12.07.2015
193		Sol Fotoğraf: http://img-s2.onedio.com/id-523d3ec756c68dce7900000f/rev-1/raw/ s-a7cec0e1964104a1c9183190436c4d50448f43a5.jpg Sağ Fotoğraf: http://www.enguzelevler.com/wp-content/uploads/2013/08/G%C3%BCzel-Evler-Beylerbeyi- Saray%C4%B1-9.jpg	12.07.2015 12.07.2015
194	Resim 5.11	Üst Resim: http://img03.blogcu.com/images/c/e/n/cengizdamar/d81d07ee046f4ed65e0b92ab8e74490e_1300096042.jpg	12.07.2015
195		Sol Fotoğraf: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/dc/Güllü_Agop.jpg Sağ Fotoğraf: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/83/Ottoman_theatre.jpg	12.07.2015 12.07.2015
196	Fotoğraf 5.28	http://uyg.tsk.tr/ataturk/milli_mucadele/resimler/trablusgarb1.jpg	12.07.2015
197	Resim 5.12	http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0c/Dömeke_Harbi_Zonaro.jpg	12.07.2015
200	Fotoğraf 5.29	http://serbianna.com/analysis/wp-content/uploads/2014/04/Archduke_Franz_Ferdinand_and_Sophie_19140628.jpg	12.07.2015
201	Fotoğraf 5.30	https://bojidar.files.wordpress.com/2012/01/enver-pac59fa.jpg	12.07.2015
202	Fotoğraf 5.31	http://3.bp.blogspot.com/_sRgrMqHPEf0/TJ7AfSgNqEI/AAAAAAAAAIE/VBjf6M1tlYM/s1600/Ermeni+intikam+ -JPG-ERMEN%C3%84%C2%B0+%C3%84%C2%B0NT%C3%84%C2%B0KAM+alay%C3%84%C2%B1.JPG	12.07.2015
203	Fotoğraf 5.32	http://www.hyetert.com/images/talat.jpg	12.07.2015
207		Sol Resim: http://www.dunyabulteni.net/resim/250x190/2011/12/24/1-28-ocak-1973-h-rriyet-gazetesi.JPG Sağ Resim: http://1.bp.blogspot.com/-Ek4cwOyphwc/T_Aq8eflSII/AAAAAAAAAxM/-Lki0OF5QVI/s1600/gazete %25C5%259Fehit3.jpg	12.07.2015 12.07.2015
210	Fotoğraf 5.34	http://mcdn01.gittigidiyor.net/2337/tn120/23371808_tn120_0.jpg?1435486618	12.07.2015

Resim 1.1, 1.4, 1.5, 1.7, 1.8, 2.12, 2.17, 3.5, 3.7, 3.12, 3.15, 4.1, 4.18, 4.19, 4.25, 5.1, 5.10 (Selmin Kangal, Padişahın Portresi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000 adlı eserden alınmıştır.)

Resim 4.26, 5.6, 5.25 (Tarih Dergisi, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 2003 adlı eserden alınmıştır.)

Resim 1.3, 1.9, 1.13, 2.1, 2.3, 2.14, 2.18, 4.21, 4.24, 4.27 (Sabahattin Doras, Osmanlılar Albümü, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1988 adlı eserden alınmıştır.)

Resim 3.13, 3.16, 3.17, 3.18, 4.4 (Etem Çalışkan, Türk Büyükleri, Milliyet Gazetesi, Tarih ve Kültür Eki, İstanbul, 1984 adlı eserden alınmıştır.)

Resim 2.4 (Kıymet Giray, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Kolleksiyonu'ndan Örneklerle Manzara, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999 adlı eserden alınmıştır.)

Fotoğraf 1.6, 2.8, 2.12, 3.3, 4.4, 4.5 (Yayınevi arşivinden alınmıştır.)

Haritalar, Adnan Çınar tarafından bu kitap için çizilmiştir.

TÜRKİYE SİYASİ HARİTASI

TÜRK DÜNYASI HARİTASI

1. Türkiye Türkleri
2. Balkan Türkleri
3. Gagavuz Türkleri
4. Kazaklar
5. Özbekler
6. Kırgızlar
7. Türkmenler
8. Karakalpaklar
9. Uygurlar
10. Sarı Uygurlar ve Salarlar
11. Tatarlar
12. Çuvaşlar
13. Başkurtlar
14. Kırımçaklar
15. Ahıska Türkleri
16. Azerbaycan Türkleri
17. Dağıstan Türkleri
18. Kumuklar
19. Karaçaylar
20. Balkarlar (Malkarlar)
21. Nogaylar
22. Stavropol Türkmenleri
23. Saha (Yakut) Türkleri
24. Altay Türkleri
25. Hakaslar
26. Tuva Türkleri
27. Tobol Tatarları
28. Barabalar
29. Şorlar
30. Çulım
31. Kumandı
32. Kandak
33. Karagas
34. Uranhay
35. Irak Türkleri
36. Suriye Türkleri
37. Kıbrıs Türkleri
38. Kaşgaylar
39. Hamse Türkmenleri
40. Karaim Türkleri
41. Kırım Türkleri
42. Avrupa'daki Türkler
43. Kabardin-Balkar Türkleri
44. İran Türkleri

İŞARETLER

- Devlet sınırı
- Özerk cumhuriyet ve vilayet sınırı
- Bağımsız Türk devletleri
- Özerk cumhuriyet, eyalet ve vilayetler
- Özerk olmayan Türk bölgeleri
- Kanal (Süveyş Kanalı)

BAĞIMSIZ DEVLETLER

a) Azerbaycan C.	Bakü
b) Kazakistan C.	Astana
c) Kırgız C.	Bişkek
ç) Kuzey Kıbrıs Türk C.(KKTC)	Lefkoşa
d) Özbekistan C.	Taşkent
e) Türkiye Cumhuriyeti	Ankara
f) Türkmenistan C.	Aşkabad

ÖZERK CUMHURİYETLER

a) Başkortostan C.	Ufa	g) Saha (Yakutistan) Muhtar C.	Yakutsk
b) Çuvaşistan C.	Çeboksarı	ğ) Tuva C.	Kızıl
c) Dağıstan C.	Mahaçkala	h) Uygur (D. Türkistan) C.	Urumçi
ç) Gagavuz C.	Komrat	ı) Tataristan C.	Kazan
d) Kabardin-Balkar C.	Nalçik	i) Altay C.	Krasnoyarsk
e) Karakalpakistan C.	Nukus	j) Hakasya C.	Abakan
f) Nahcivan C.	Nahcivan	k) Karaçay-Çerkes C.	Çerkesk